

КУЛТУРА. ПОЛИТИКА. РАЗУМЕВАЊЕ

КУЛЬТУРА. ПОЛИТИКА. ПОНИМАНИЕ
(Культура, нация, государство – проблемы
идентичности в контексте современной политики)

VI Международная научная конференция

(Белград, 17-19 мая 2018 г.)

КУЛТУРА. ПОЛИТИКА. РАЗУМЕВАЊЕ
(Култура, нација, држава – проблеми
идентитета у контексту савреме политике)

VI Међународна научна конференција

(Београд, 17-19. мај 2018. г.)

2018

**Белгородский государственный национальный
исследовательский университет (НИУ «БелГУ»)**

**Социально-теологический факультет
им. митрополита Московского и Коломенского Макария (Булгакова)**

Кафедра культурологии и политологии

Институт политических исследований, Белград (Республика Сербия)

**КУЛЬТУРА. ПОЛИТИКА. ПОНИМАНИЕ
(Культура, нация, государство – проблемы
идентичности в контексте современной политики)**

VI Международная научная конференция

(Белград, 17-19 мая 2018 г.)

КУЛТУРА. ПОЛИТИКА. РАЗУМЕВАЊЕ

**(Култура, нација, држава – проблеми
идентитета у контексту савреме политике)**

VI Међународна научна конференција

(Београд, 17-19. мај 2018. г.)

Белград, 2018

УДК 323:304(470.325)
ББК 66.3(2)+71.41(2Р)
К 90

Организационный комитет конференции

Алла Павловна Кривец, кандидат социологических наук, доцент кафедры культурологии и политологии НИУ «БелГУ» (Россия)

Наталья Зиновьевна Бросова, доктор философских наук, профессор кафедры культурологии и политологии НИУ «БелГУ» (Россия)

Марина Евгеньевна Поленова, и.о. декана социально-теологического факультета им. Митрополита Московского и Коломенского Макария (Булгакова) НИУ «БелГУ», кандидат педагогических наук (Россия)

Зоран Милошевич, научный советник, доктор наук, Институт политических исследований (Сербия)

Живойин Джурич, научный советник, доктор политических наук, Институт политических исследований (Сербия)

Миломир Степич, научный советник, доктор политических наук, Институт политических исследований (Сербия)

Владимир Владимирович Чистов, кандидат психологических наук, доцент кафедры теоретической и практической психологии, Казахский государственный женский педагогический университет (Казахстан)

Кирилл Владимирович Шевченко, доктор исторических наук, заведующий Центром евразийских исследований, Филиала Российского государственного социального университета (Беларусь)

Динко Динков, кандидат экономических наук, профессор кафедры международных отношений, Университет национальной и мировой экономики (Болгария)

Редакционный совет

Блага Благоева, доктор наук, доцент, Университет национальной и мировой экономики, София, Болгария

Миша Стоядинович, др., научный советник, Институт политических исследований (Сербия)

Марко Пейкович, М.А., исследователь-сотрудник, Институт политических исследований (Сербия)

Смиляна Паунович, секретарь-референт, Институт политических исследований (Сербия)

Виктор Евгеньевич Пеньков, доктор философских наук, доцент кафедры культурологии и политологии НИУ «БелГУ» (Россия)

Ирина Николаевна Гукова, кандидат политических наук, ст. преподаватель кафедры культурологии и политологии НИУ «БелГУ» (Россия)

Жанна Васильевна Бойко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры культурологии и политологии НИУ «БелГУ» (Россия)

К 90 Культура. Политика. Понимание. (Культура, нация, государство – проблемы идентичности в контексте современной политики). Материалы VI Международной научной конференции (Белград, 17-19 мая 2018 г.). Белград: Институт политических исследований, 2018. 400с.

К 90 Култура. Политика. Разумевање. (Култура, нација, држава – проблеми идентитета у контексту савремене политике). Материјали VI Међународне научне конференције (Београд, 17-19. мај 2018. г.). Београд: Институт за политичке студије, 2018. 400 с.

УДК323:304(470.325)
ББК66.3(2)+71.41(2Р)

ISBN 978-86-7419-304-4

© Институт политических исследований, Белград
© Институт за политичке студије, Београд

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Живојин Бурић.</i> Идентитети у корену политике. Епохално проблематизовање политичких идентитета	5
<i>Аминов И.Р.</i> Модификации и трансформации региональной конфликтности в России	16
<i>Бейлин М.В.</i> Идентичность в мифологемах межэтнического и политического взаимодействия	27
<i>Бойко Ж.В., Лемзякова А.А.</i> Отражение литературного наследия в социальных сетях: поэтическое звучание Десанки Максимович	37
<i>Ђорђе Стојановић</i> Пост-модерно схватање територије и суверенитета	46
<i>Весна Станковић Пејновић</i> Криза и идентитет неолибералног капитализма	67
<i>Vlaga Vlagoeva</i> Problems of bulgarian political culture	75
<i>Вукчевић Н., Гридчин А.А.</i> Мииграције и проблем мира и конфликта у савременој епохи	83
<i>Газнюк Л.М.</i> Телесность как основа женской идентичности в культуре повседневности	89
<i>Гиринский А.А.</i> Культура, история и политика в творчестве Льва Шестова	97
<i>Горбунова Е.И., Владыка М.В.</i> Влияние экономических санкций западных стран на банковскую систему Российской Федерации	103
<i>Гудова О.С.</i> Гендерный аспект современных проблем политического участия в РФ	111
<i>Гукова И.Н., Бердник Е.А.</i> Информационная безопасность молодежи в контексте государственной молодежной политики Российской Федерации: постановка проблемы	120
<i>Dinko Dinkov</i> The contempory international relations prompt necessity of new paradigm for their understanding	131
<i>Ерыгина В.И.</i> Парадигмы познания народного представительства с позиции национальной идентичности русского народа	137
<i>Ewa Bujwid – Kurek</i> Православна црква као чинилац српске културе у процесу политичких трансформација – политиколошке рефлексije	145
<i>Зоран Милошевић</i> Асимилација словенских народа и њихово нестајање	154
<i>Кибалко В.В.</i> Актуальные тенденции праздничной культуры современной России	160
<i>Короченский А.П.</i> Гражданская критика СМИ и политические процессы в медиатизированном социуме	168
<i>Кривец А.П., Пугач В.С.</i> Региональное солидарное общество как основа формирования региональной идентичности	180
<i>Липич Т.И., Марьясова Е.А.</i> Роль женщины на политической арене России	190
<i>Лопин Р.А.</i> Культурно-цивилизационный суверенитет России в ее национальной целостности и преодолении этнической центробежности	198
<i>Мальцева Н.Н.</i> Толерантный стиль мышления как необходимое условие разрешения межнациональных конфликтов	208
<i>Марија Дракуловска Чукалевска, Аница Драговић</i> Глобализација и идентитет: кључни изазов савременог друштва	214
<i>Милена М. Пешић</i> Ко ме треба косовски мит?	220
<i>Миломир Степић</i> Пролиферација националних идентитета – балкански геополитички контекст	227
<i>Милош Кнежевић</i> Метаморфозе културног и политичког идентитета политичке форме културних сучељавања	236
<i>Миша Стојадиновић</i> Мир и конфликт у савременом друштву	254
<i>Момчило Суботић</i> О чувању и губљењу идентитета	265
<i>Мухина З.З., Канькикин С.В.</i> Женская мода как феномен крестьянской повседневности в России пореформенного периода	276

Нада Радушки Феномен језичког идентитета кроз призму мултикултурализма Србије	288
Нифонтова О.И. Роль русской православной церкви в деле преодоления национальных и межрелигиозных конфликтов современности	295
Паткуль А.Б. Целостность имени-дела и направление трансценденции: феномен мира в онтологии Маритна Хайдеггера	305
Поленова М.Е., Свищева И.К. Формирование социокультурной толерантности в процессе профессиональной подготовки бакалавров социальной работы	314
Радослав Гаћиновић Национални идентитет у функцији изградње система безбедности модерне државе	326
Сања Шуљагић Непознавање историје и идентитета словенских народа у савременим словенским државама	335
Селиверстов Ю.И. Некоторые аспекты формирования и реализации молодежной политики России на современном этапе	351
Черномаз П.А. Роль цивилизационного подхода в понимании причин международных конфликтов	361
Чистов В.В. Феномен языка в контексте самоидентификации	369
Чистякова Е.Ю. Конфликт, диалог и сосуществование мировоззренческих дискурсов в современном обществе	381
Шевченко К.В. Русский литературный язык в галицко-русской общественно-политической мысли в XIX веке	390

ИДЕНТИТЕТИ У КОРЕНУ ПОЛИТИКЕ Епохално проблематизовање политичких идентитета

Резиме: Теоријско-методолошки феномен идентитета поседује континуирану актуелност разматрања. У овом раду се посебан значај придаје тумачењу проблема идентитета у политици јер је идентификовање нужан део сазнања било ког феномена, а у политичкој пракси је уједно и основ за доношење конкретних одлука. Осим идентификовања битних актера у политичком процесу, важан део идентитетног дискурса је и одређење идентитета простора и времена збивања. Размеђе векова и миленијума обележили су несвакидашњи догађаји који су довели до фундаменталних промена идентитета многих политичких појава и појмова.

За разумевање идентитета на нашим просторима потребно је анализирати посткомунистичке аспекте и метаморфозе словенског света. У првом плану су Србија и Русија. Те две колико комплексне толико кликоване словенске земље представљају парадигму експанзивног западног понашања према европском Истоку и Балкану. Због тога је неопходно указати и на промену конфигурације снага на Старом континенту. Уочавајући дуализам моћи који се огледа у трансатлантској симбиози Европе и Америке на Западу, коју оличавају Европска унија и НАТО, и Руске Федерације у саставу Евроазијске уније на трансконтиненталном Истоку потребно је указати на две комплементарне спољнополитичке и геополитичке перспективе Србије: евроунијску и евроазијску.

Кључне речи: Србија, Русија, словенски свет, Европа, идентитет: историјски, политички, геополитички, идеолошки, културни, религијски, национални, државни, посткомунистички

Актуелност питања идентитета

У савременом добу питање идентитета никада није престало да буде актуелно. Оно је у најдубљем смислу повезано са сазнањем и знањем света. Свакодневни живот захтева сталну потврду и проверу идентитета најразличитијих појава у односу на себе и окружење. Човек у животу непрекидно препознаје и одређује стварност у којој учествује. Сазнање идентитета појава је, заправо, део активне људске праксе којом се индивидуе и колективитети успостављају према природи и друштву.

Поред мирних и еволутивних идентитетних токова, уочавају се и немирне околности у којима се идентитети мењају неочекивано, нагло и бурно, а покаткад и разорно. Идентитети се граде и трају, али и разграђују и нестају. У потрази за тачним одређењем карактера епохе новог века и миленијума научници и мислиоци друштвених појава крећу се разним истраживачким стазама не би ли, макар приближно, открили суштину и смисао појава које желе да разумеју. Да би се извесна појава разумела потребно је открити њен савремени и некадашњи идентитет. Најподеснији начин разумевања идентитета неке појаве која је стављена у сазнајни фокус, јесте њено тумачење.

Нужношћу комплексности идентитета као историјског и актуелног феномена, полазишта у тумачењу могу се налазити у разним областима људског света. Идентитет се може истраживати са тачке гледишта историје, културе, цивилизације, политике, економије, социологије, психологије, антропологије, итд. Нема заправо области у људском друштву у којима се разноврсним и разнородним појавама не може прићи са методолошки различитих тачака гледишта. Имајући у виду сличности и разлике појава у људском друштву, доспева се

¹ Научни саветник, руководиоца истраживачког пројекта, директор Института за политичке студије из Београда

до становишта да је у хуманистичким наукама могућа једна општа теорија идентитета, идентификације и идентификовања. Сазнајна нужност тако свеобухватне теорије исходи из потребе комплементарних теоријских и практичних увида у идентитетну природу испитиване појаве.

Извесна друштвена појава постаје идентитетно одређена тек када се осветли са свих неопходних становишта која се ослањају на традиционалне и иновативне дисциплине друштвених наука. Најчешће полазиште у истраживању идентитета је логичко и филозофско, са којих се општи феномен идентитета поима на два основна начина: а) као истоветност са нечим, и б) као разлику у односу на нешто или некога. Потенцирање сличности и разлика у разматрању идентитета друштвених и психичких феномена зависи од природе објекта истраживања али и интерпретативних циљева. Некада се у првом плану посматра сличност појава, а некад несличност, посебно и самосвојност онога што се разматра. Тумачење идентитета претпоставља откривање сличности и разлика једне у мноштву других појава.

У целини узевши, идентитет је комплексна историјска, друштвена и психолошка појава. У извесним историјским и друштвеним ситуацијама идентитет се испољава на одмах видљив, јасан и непроблематичан начин. У друкчијем сплету околности идентитет извесне појаве испрва је невидљив, нејасан и проблематичан. Проблематичност извесних идентитета указује на њихову противречност, испуњеност супротностима и високу конфликтност. Одатле се може рећи да су у политичким сучељавањима на делу сукоби неподударних и непомирљивих, у ствари, супротстављених идентитета. На делу није само борба надвладовања у оквирима истог идентитета него и борба различитих и супротних идентитета.

Модерно и постмодерно доба све више се указује на потешкоће и перманентну кризу идентитета, као његово уочљиво и трајно обележје. Идентитети су такође „дискурзивне конструкције, што значи друштвени производи дискурса или регулисаних начина говора о свету унутар културалних и друштвено презентованих односа уз помоћ којих субјект артикулише представе и исказе о себи како би на одређени начин био препознат од стране других.”¹ Постоје додуше екстремна мишљења да идентитет као општа и појединачна појава више не може да постоји изван хаотичних околности кризе. У сваком случају, уочљиво је да друштвене појаве губе стара и стичу нова својства; да њихове структуре и процесирање мењају облике и садржаје, понекад до изненађујуће непрепознатљивости. Свет се, уосталом, непрестано мења тако да је у извесним ситуацијама тешко утврдити тачан и веродостојан идентитет појаве. Већина идентитета појава од интереса у људској пракси се претпоставља као јасно одређена и поуздана, иако су многе од њих у стварности далеко од онога што се очекује и подразумева да јесу. Заблуде о идентитету појава су веома честе у политичком животу и области политике уопште.

Ипак, нису сви, у најширем значењу схваћени, општи и друштвени или посебни и појединачни идентитети у кризном поремећају нити у процесу деградације. Рећи да је нешто или неко у кризи није оправдање за успорено и отежано сазнање, нити је таквом констатацијом достигнуто потпуно сазнање појаве. Ако је појава у кризи то значи да је у питање доведена њена сталност и њен дотада познати и прихваћени идентитет. Стога је потребно протумачити детерминације и механизме кризе која је обухватила и угрозила појаву. Реч је, заправо, о потреби разликовања динамичних, позитивних и негативних, развојних и деградирајућих стања у идентитету појава; оних које нарушавају и губе идентитет, и оних појава које стичу и развијају идентитет. Идентитети се, наиме, преобликују и мењају, па је у тумачењу тих динамичних процеса од пресудног интерпретативног значаја препознати како њихову еволуцију тако и дисолуцију (разлагање).

Читав свет је, у ствари, градиво за идентификовање, препознавање својстава и суштина појава. У свим областима људског живота могуће је сазнавање, тумачење и

¹ Алекса Милановић, „Питања територијације субјективитета у друштву након постмодерног доба: другост и разлика као политичка категорија“, *Српска политичка мисао*, посебно издање 3/2016, Институт за политичке студије, Београд, стр. 145.

објашњење идентитета појава. Ипак, од највећег значаја су историја, култура, друштво и политика.

Политички контекст идентитета

Најдубљи корен политике је уроњен у тло супротности које се у политичком животу огледају кроз ривалства, надметања, сукобе и борбу. Политички актери исказују различите идентитете, као што се и њихове политике различито идентификују. Политички идентитети нису увек уравнотежени и постојани. У времену и простору историјски, социјални и политички идентитети се мењају постепено, континуално али и дисконтинуално. Поред спорих еволутивних, испољавају се и брзе револуционарне промене идентитета. Класичне социјалне и политичке револуције замениле су реформе у етапи тзв. транзиције.

На размеђу векова и миленијума у свету су се догодиле крупне промене које су се исказале у друкчијем карактеру глобалног система или светског поретка моћи. Нарочито значајни догађаји десили су се у Европи и на евроазијском суперконтиненту. На европском Истоку догодио се слом теорије и праксе комунизма, односно крах идеологије и теорије комунистичког система. Уједно, тај споља и изнутра индуковани процес довео је до посткомунистичке транзиције са дириговане привреде реалног социјализма ка тржишним моделима плуралних друштава и саобразних типова демократија.

Источноевропска и балканска друштва, нације и државе подложне су историјским трансформацијама. Многе од изнуђених промена које су се несумњиво догодиле још увек нису у потпуности и довољно добро схваћене. У динамици историје неки од дотадашњих идентитета су потиснути, понеки маргинализовани и напуштени, док су други и друкчији идентитети у настајању и развоју. Промене које су се догодиле и не престају да се догађају су заиста епохалне до те мере да по суду неких аутора свет више није исти нити може да се препозна у односу на претходно стање од једва две-три деценије.

Опште је, дакле, мишљење да је феномен идентитета у сталним метаморфозама. Модернизовање и дестрационализовање прати реидентификовање националних и политичких појава. Постмодерно умножавање и стапање уводи у конфузију и расуло традиционалних идентитета. И поред снажних трендова релативизовања и негирања националних и државних идентитета они и у хаотичним, пречесто и репресивним међународним односима ипак опстају.

Савремени исечак из општих токова епохе указује да су се догодила тектонска померања на друштвеном, националном, економском, културном и политичком плану. На Балкану и у Источној Европи у целини, и поред бројних сличности, текуће и скоковите промене нису се десиле на истоветан начин. Балкану је, наиме, наметнутим хаотизовањем промењен укупни идентитет. То се догодило серијом сецесионих ратова и политичком и социоекономском транзицијом која је уследила. У процесу редизајнирања региона пресудну улогу имао је евроамерички чинилац.¹ Сумарни ефекат тих промена одразио се на парцелизовање и уситњавање јужнословенског простора, промену оријентација и идентитета низа постјугословенских творевина.

Генерално узевши, постјугословенски простор на Балкану исказао је дисолутивни („Завади па владај“) стил западне постмодерне политике. Разарањем Југославије и оштећењем Србије Балкан је дестабилизован и поново балканизован. Крупне политичке и геополитичке промене које су се догодиле на европском Истоку и Југоистоку, тј. Балкану, трауматично су деловале на људске групе, колективе, етносе и нације, али и на индивидуе погођене кризом и катастрофом. Није могло а да се не деси да се деструкција земље и народа, те држава и нација, не одрази на индивидуалном и колективном психолошком плану. Многи су подлегли притисцима мењајући до тада стабилна својства свога социјалног,

¹ Видети: Степић Миломир, „Српске земље у балканској апликацији стратегије обуздавања: југословенска и постјугословенска формула“, стр. 259-292, зборник *Разбијање Југославије*, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 1912.

националног и политичког идентитета.

Склоп идентитетних обележја суочен је са јаким изазовима усред жестоке друштвене и политичке кризе. Криза је искушавала идентитетну чврстину сваког појединца, групе, колектива, заједнице, друштва. У поремећеним приликама економске и политичке структуре друштва неко је успевао да одоли и остане оно што је био до тада, док су се многи коренито преобразили и прилагодили новим околностима. Промене идентитета субјеката и објеката у транзиционом вртлогу нису биле добровољне у слободне већ узроковане променом историјске ситуације и у том смислу изнуђене. На многим подручјима живота десио се прелом који је означио дисконтунитет у односу на претходно раздобље.

Промене идентитета актера у условима посткомунизма била је упадљива у областима идеологије и политике јер у новим условима умножавања и раслојавања идеја и идеологија превладан системски монизам и генерисан идеолошки и политички плурализам. Претходна идеологија и политика урушиле су се у разлагању некадашње заједничке државе и друштва. Успостављено је тржиште идеја и идеологија у институционализованом вишестраначаком систему. На сцену политичког живота ступиле су обновљене партијске формације либерализма, конзервативизма, социјалдемократије, реформисане левнице, деснице, центра.

Дисидентство је као појава претходног доба нестало а опозиција променила значење. Првобитни посткомунистички плурализам је променио слику политичког живота и у многим аспектима је садржао елементе хаотизовања. Временом је, међутим, ситуација еволуирала и институционално се стабилизовала. Већина утицајнијих партија је развила програмски профил и политичку физиономију. Биначко тело се гласачким афинитетима оријентисало према испољеним својствима политичких актера. Најважнији изборни критеријум био је препознати идентитет странака и лидера.

Покренута транзиција показала је да су радикалне политичке промене основа за потенцијалну еволуцију односа у свим другим областима. Без промене дотадашње идеологије и политике није било могуће савладати кризу, реформисати и унапредити друштво. Усклађивање са светским токовима испрва је захтевало стратегију одолевања и преживљавања у поремећеним односима, а онда и консолидацију свеукупног живота зарад отварања развојних перспектива. Све то се у српском и југословенском историјском случају догађало усред високо конфликтних околности које су у једном истотијском раздобљу попримиле карактеристике катастрофе и трагедије од глобалног значаја.

Идентитет и друштвено-политички процеси у савременом друштву

Очигледно је да у посткомунистичком свету нису грађани свих земаља и народа европског Истока и Балкана били задовољни променама система друштвеног, економског и политичког живота. У већини тих земаља снажном дерегулацијом су успостављени полупериферни неолиберални тржишни системи тзв. дивљег капитализма. Промењена је пређашња друштвена структура. Драстично су поремећени привредни односи, умањена је снага производних слојева, урушена традиционално одређена радничка класа, док је раније формирана средња класа разграђена. Тиме је настала друкчија епохална ситуација у којој је социјални идентитет група и појединаца креиран према мерилима капитала и механизмима остваривања профита.

Преко „реформске ноћи“ створен је веома бројан слој транзиционих губитника који нису имали било какав разлог за одушевљење историјским преокретом и фундаменталном променом друштвене ситуације. Србија је поделила судбину транзиционих земаља у погоршаном виду. Под притисцима, санкцијама и ембаргом земља је, заправо, деиндустријализована и осиромашена. По окончању сецесионих сукоба извршена је у много аспеката спорна редистрибуција друштвеног богатства сумњивим приватизацијама Украјко, економска моћ је умањена до нижег нивоа, знатно испод онога који је Србију обележавао у времену пре разлагања федералне државе.

Показало се да по сецесионом издвајању нису настале економске предности, нити је

иједна од нових постјугословенских држава успела да се издигне изнад зависног положаја од спољашњих центара финансијске и политичке моћи. Укупни дуг постјугословенских држава многоструко је надмашио онај који је имала југословенска држава пре разлагања. Све новонастале постјугословенске државе су у социоекономском погледу, у току и после сецесије, на много начина уназађене. Према многим показатељима за опоравак и развој требало је да прође двадесетак година и тај процес још увек није у потпуности завршен.

Политички и геополитички процеси који су изазвали разлагање југословенске државе довели су до негативних геоекономских учинака. Српско и остала јужнословенска друштва обрела су се у околностима да оптимистичка политичка обећања дуже време нису праћена адекватним економским погодностима. Ма колико биле неопходне, економске и финансијске реформе се нису одвијале жељеним темпом, нити су давале потребне резултате.

Исто тако, ни тежње остварења идеала постауторитарно демократизовања нису уродили плодом оптималне демократије, бар не онакве каква се међу већином грађана очекивала. Уместо одлучног али мирног развоја демократских институција у првим годинама транзиције одвијао се неуједначени процес који је на емотиван начин у први план истицао поједине лидере и партије. Освајање демократије текло је спорије него што се замишљало, са спорадичним повратним ауторитарним фазама. По мишљењу квалификованих политиколога политички живот у Србији још увек није лишен парцијализма и партотркатске праксе.

У атмосфери владавине култа промене (реформе) на постјугословенском делу Балкана и на српском простору током протекле две деценије догодила су се бројна и неочекивана опадања, самолишавања и назадовања. То се, као што је речено, односило пре свега на економију, посебно индустријски сектор који је још увек испод нивоа раних 90'. Промена економског идентитета која је поменуте балканске земље и народе увела у простор економске периферије средишта западне моћи – и поред свих илузија независности, равноправности и слободе - произвела је ситуацију геоекономске и геополитичке зависности. Одатле је високо истицана национална и државна вредност суверености релативизирана сталним тежњама финансијског десуверенизовања у виду наметања ограничавајућих услова и строгих правила. Поменуто се понајвише читовало у могућностима прибављања неопходног капитала и задуживања. И поре свега реченог, потребно је подвући да у овом часу Србија није идентификована као презадужена земља.

Истовремено са економским реструктурисањем одвијала се дубока геополитичка „транзиција“, боље речено геополитичка преоријентација са претходног (несврстаног) међуположаја ка одређенијем положају чланства у ЕУ, а када је реч о постјугословенским државама, у случајевима Словеније, Хрватске и Црне Горе, и чланству у НАТО-у.

Иако поменути процес политичких и војних интеграција на европском и балканском тлу још увек није завршен, потребне су сталне интерпретације конкретних етапа и стадијума евроинтеграционе експанзије, укључујући и анализе пројектованих форми, траса и циљева на тзв. Западном Балкану.¹

Но, пре тумачења актуелних међународних односа, спољне политике и геополитике великих сила на Балкану, постјугословенском и српском простору, потребно је додатно осветлити регионалне и локалне прилике које се на том простору испољавају у заједничком и различитим идентитетима. Иако Балкан (Балканско полуострво, Југоисток и сл) према остатку Европе испољава заједничке специфичне карактеристике, њехов идентитет се у политичкој сфери најчешће повезује са неколико посебних својстава. Пре свега, за Балкан на Западу влада уверење да је то област која по својој историјској и културној природи није довољно европска. Затим се не-европскост Балкана повезује оријенталним, исламским и православним реликтима, а онда и хроничном бољком несагласности и неслоге, посвађаности и сукоба народа и земаља које га творе. Главни израз за тако сагледани и доживљени лик Балкана је *балканизам*.

¹ Видети, на пример: Стојадиновић Миша, Ђурић Живојин, *Политички митови неолиберализма*, поглавље „Национални идентитет у контексту европских интеграција“, стр. 123-129, Институт за политичке студије, Београд, 2017.

Европски идентитет Балкана је, међутим, јасно испољен будући да је управо антички Балкан родно место европске културе и цивилизације. Источност Балкана, такође, не може бити разлог за његову европску екскомуникацију јер је Исток Старог континента неодојиви део Европе схваћене у разностраној континенталној целини. Најзад, међусобни спорови сукоби балканских народа најчешће су изазивани споља, редовно претенциозним деловањем великих сила, тако да је озлоглашени балканизам, у најмању руку, мешовити, тачније речено саучеснички европско/балкански деструктивни производ.

Слично је и са појавама преточеним у појмове, тј. изразе *југославизовање, србизовање, боснизовање, косовизовање...* Ти појмови, према западним мишљењима, изражавају претећу и опасну праксу изазивања нереда у регионалним и европским пословима. Назначени процеси и оно што се под њима подразумева крију, у ствари, праве намере и циљеве експанзивне европске источне политике у којој се „балкански послови“ доживљавају као предигра „на линији ватре“ уочи одиста „великог посла“ са глобалним ривалом Русијом.

Менталне пројекције таквог деловања ослањају се на западну традицију велике русофобије и мале србифобије, које су, опште узевши, комплементарни и, рекло би се, традиционални идеолошки и политички зазори према највећем и најснажнијем и једном омањем словенском народу.¹ У резултату таквог приступа Срби и Руси се спорадично појављују у сличним разменским улогама, при чему је у идентификацији балканских Срба њихово одређење као „малих Руса“ постало већ опште место вестернистичког дискурса. Али, такав доживљај европског и балканског идентитета Срба и Србије зазива и конкретне опасности јер европски кругови према „непослужним“ Србима могу да заузму став и примене мере притиска које, свакако, не могу према Русији и Русима. На тај начин, Србима се у европском политичком животу дешава оно што би према западним намерама требало да се деси Русима, а због реалног односа трансконтиненталних снага и моћи, ипак не може да се деси.

У разматрањима феномена историјског, културног и цивилизацијског, те политичког и геополитичког идентитета Европе неизоставно место заузима европски Исток и словенски свет. Иако је идеолошки и пропагандно могуће, бесперспективно је искључивати један несумњиви и битан део Европе из њене савремене појаве и појма. Европа је без руског простора мали и ресурсно оскудан континент. Са постојањем Русије и словенског света староконтинентална појава Европе проширује се и обogaњује перспективним трансконтиненталним садржајима.

Једноставно речено, са Русијом као суседом и сарадником на европском Истоку Европа са Запада обликована у ЕУ, увећава своје трансконтиненталне потенцијале и снагу до геополитичког оптимума – Велике Европе. Европа од Париза и Берлина до Владивостока је без Русије неостварива. У супротном, Европа се у реалним и евентуалним споровима и конфликтима са Русијом исцрпљује и излаже огромним опасностима. О томе, уосталом, сведочи историја прошлог и протеклих векова.

Општи европски идентитет је тек условно хомоген јер је састављен од националних идентитета појединих европских нација. Мултиетничност и мултинационалност Европе огледа се и у структури Европске уније која сопствени идентитет ослања на две основе: партикуларну – националних чланица и трансцендентну – сопствене институционалне структуре. Очигледно је да органи ЕУ претендују да репрезентују институционални идентитет целине једног дела Старог континента у мултинационалним и мултикултурним условима. Истовремено, њихове претензије односе се на репрезентовање географске целине европског континента, што претставља противречност по себи.

Таква претензија је, додуше, могућа само уколико се из европске целине искључи словенски свет и Русија. Простор за такве суштински дезинтеграционе маневре проналази се у схватању да Русија, а тиме и огромни део словенског света по свом историјском и културно-цивилизацијском идентитету не припада Европи већ Азији, у најбољем случају

¹ Такође: Кнежевић Милош, „Контуре славофобије. Епохалне предрасуде о Словенима“, *Национални интерес*, бр. 3, 2016, стр. 75-120.

Евроазији. Такав концепт је, међутим, мањкав и необудљив јер се истовремено са изоловањем и искључењем Русије из Европе, према Русији упорно пласира политика проширења ЕУ и НАТО на Исток. Додатна контрадикција је садржана у активном деловању евроамеричког чиниоца у руском „блиском окружењу“. Западни чиниоци, наиме, не престају са настојањима да од Русије трајно одвоје делове некадашњег совјетског простора. Најречитији примери такве стратешке политике је западно генерисање конфликта у Украјини и санкције ЕУ према Русији.

То што се дешавало у Србији и на српском простору на релативно малом геополитичком и демополитичком узорку, догађало се и у Русији на далеко већем просторном и демографском узорку. Русија се непрекидно суочавала са тешкоћама националног и државног угрожавања и разградње. Пример за то пружа историјска еволуција словенских варијација земаља и народа руског света: Руси, Белоруси, Украјинци.

Историја јер указала да је током настанка модерне руске нације било могуће диференцирање на извесне нације наликуюјуће варијете. То се дешавало на границама и рубовима трансконтиненталног руског света у граничним подручјима према европском Западу.¹ У историјском случају Украјине оно се одвијало на црквено-верском принципу, у ослонцу на продору римокатолицизма, путем прозелитизма и унијаћења на традиционалним, заправо изворним православним и државним просторима Русије.

Упоредо са српском етногенезом и нациогенезом, на српском делу јужнословенског простора текли су континуирани процеси денационализовања, то јест расрбљивања. У првој етапи Срби су преверавни да би у следећој мењали етнички и национални идентитет и улазили у демографски састав других народа.² Тако је, слично Русима, из изворног српског народа путем верске конверзије настало неколико етничких и националних варијетета. Деобама, раздвајањима и свађама и сукобима, из српског народа су демополитиком, савременим појмовима изречено етноинжињерингом, из окриља српског народа изникле су хибридне варијације са патетичним амбицијама комплетног националног имица.

У комунистичком периоду су партијским декретима промовисане нове нације: Црногорци, Македонци и Муслимани, касније преименовани у Бошњаци. Упркос идеолошком учењу о класама и ставу према „националном питању“, југословенска компартија је у ослонцу на искуство и интернационалистичку доктрину Коминтерне, генерисала нове нације искључиво из српског националног бића. Њихов идентитет је формиран у пуном контрасту и супротности спрам српског етнонационалног идентитета.

Деобом државе 90-их подељене су и територије, ресурси, економије, културе и језици, тако да су у новонасталим постјугословенским државама отпочели опсежни радови на имагинарању древног такоређи националног и исконског етничког а потом и идентитета. Провокативни пример накнадних радова на постсецесионом националном комплетирању посебно је уочљив у савременој Црној Гори.

Више земаља и народа на контрадикторном подручју тзв. Западног Балкана оптерећено је синдромом нејасног и недовољно уверљивог националног идентитета.³ У идентитетној дифузији и прелазним облицима једно од прибежишта је у аутентификовању националног статуса ентитетским одређењем. Тако су на рушевинама Југославије настали тзв. национални ентитети који у посткомунистичком времену теже максималном „национализовању“ властитога колективитета. Пројективни идентитет тих група прошао је кроз три историјске фазе. У првој југословенској фази је донекле уважена њихова идентитетна различитост и посебност. У другој такође југословенској али и комунистичкој

¹ Видети: Гронски Александар, „Идентитет западне Русије у контексту религиозне политике у средњем веку“, чланак у зборнику *Национални идентитет и религија*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 301-316.

² О томе: Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, глава „Расрбљивање“, стр. 119-153, Институт за политичке студије Београд, 2012.

³ Идентитетна одредница „Западни Балкан“ нема научни, на пример географски, већ идеолошки, доктринарни и дипломатски карактер. О томе, видети тематски блок пет аутора под називом „Критика појма Западни Балкан“ у часопису *Национални интерес*, Институт за политичке студије, бр. 3, вол. 15, 2012, стр. 9-129.

фази неки ентитети су преображени у нове нације. Најзад, у сецесионој и постсецесионој фази после нестанка Југославије, националност тих ентитета постала је кључни политички разлог и идеолошко оправдање за стварање сопствене (националне) државе.¹

За конфузно стање прелазних, мутираних и хибридних, те двоструких и вишеструких идентитета најмање су одговорни Срби и Србија. Али, оно што Срби свакако не би смели себи и другима да допусте јесте даље неометано угрожавање и разградња сопственог националног идентитета. Нарочито не оног угрожавања које се огледа у свакојаким квазиисторијским својатањима, безочном присвајању историјских тековина, некажњеном отимању културне баштине и лукавом преименовању историјских и културних тековина у новонационалне творевине, супротне осведоченом српском националном и државном карактеру.

Из свега наведеног изводи се закључак да велики политички и политиколошки наративи о идентитету смештени су у оквиру политике, културе и психологије, али и нације и државе. Без темељног увида у разне компоненте и аспекте овог сложеног односа тешко је протумачити савремене проблеме идентитета. У креирању, одржању и деструкцији идентитета уочљиве су различите историјске и савремене компоненте, структуре, процеси. Зато је потребан мултидисциплинарни приступ који обухвата многе науке: политикологију, право, социологију, филозофију, психологију, антропологију, културологију, религиологију, итд. Тумачени идентитетни склоп може, дакле, да истовремено испољава социјалне, националане, културне и религијске форме.²

Активирање више дисциплина у приступу је неопходно и стога што се идентитет извесног политичког феномена најчешће исказује као проблематичан у очито кризном облику. Отуда је неопходно са разних аспеката протумачити кризу усред које је и чијим дејством је идентитет испитиване појаве променио садржај и облик, или се деградирало и нестао.

У протеклих четврт века промене које су се догодиле за европски Исток и Балкан значиле су више од уобичајене и очекиване историјске динамике. Та динамика је на тлу Србије и српског простора као и на далеко већем простору Русије испољила драматичне форме које су имале катастрофалан учинак. У извесним, нарочито негативним тренуцима чинило се као да и Србија и Русија додирују историјско дно, усред тешке егзистенцијалне угрожености нације и државе. На срећу, те несвакидашње недаће су захваљујући политичким чиниоцима консолидације остале у прошлости. У Русији се опоравак и јачање земље догодило у ери Владимира Путина.

И поред дводеценијских реформских конвулзија у расту и развоју ка зрелијим демократским облицима живота, може се рећи да је савремена Србија доспела до извесног идентитета демократске земље. У Русији је, такође, развијен специфични и оригинални облик народне демократије, по свему судећи, прилагођен руским културно-цивилизацијским и геополитичким условима.

Србија и Русија су од вајкада словенске мултиетничке земље. Слојевити етнонационални карактер Србије и Руске Федерације су неспорни. Као што Русија на великом трансконтиненталном простору негује идентитет најпространије и једне од најснажнијих земаља света, на сличан начин Србија настоји да задржи значај и утицај, пре свега на подељеном српском а онда и на јужнословенском простору. Србија се никада није одрекла конструктивног утицаја и улоге међу својим сународницима који су после сецесије остали у суседним постјугословенским државама. Када се тумачи и предочава српски

¹ О томе: Кнежевић Милош, „Историчност интеграционе и идентитетне дилеме. Геополитичко интегрисање и дезинтегрисање националних и државних идентитета“, чланак у зборнику *Национални идентитет и међународне интеграције*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 15-57.

² Видети, на пример: Јовановић Бојан, „Религија као чинилац стварања и дезинтеграције српског националног идентитета, чланак у зборнику *Национални идентитет и религија*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 171-185.

национални идентитет потребно је имати у виду разноврсне регионалне форме српског етнонационалног испољавања, а не само оне које су заступљене у магичној земљи Србији. Не постоје Срби и Србијанци, већ само Срби аутохтони на разним јужнословенским просторима.

У односу етнонационалног и наднационалног идентитета увек је корисно имати на уму интеграциони редослед и приоритетне циљеве националне и државне (ре)интеграције.¹ У случају Србије недвосмислено је реч о реинтеграцији територије Аутономне покрајине Косово и Метохија у државни, тј. територијални састав Републике. Признање независности КиМ према становишту већине грађана Србије не може бити ни претходни ни накнадни услов пријема Србије у чланство ЕУ. Исто тако, ни намеравани државотворни статус албанске националне мањине или заједнице не би смео да постане критеријум за признање албанске државе на КиМ.² У том смислу, не би смело да дође до преобликовања националног и државног идентитета Србије и Срба. Подршка и помоћ које у решавању косметског проблема Србији пружа Русија показује се као драгоценца.

Напослетку, у сваком разматрању феномена идентитета европских народа и земаља у претпостављеној целини, као и макрорегионално одређених делова Европе, немогуће је занемарати словенски свет на Истоку континента и на Балкану. Тим више, што сви показатељи указују на снажење глобалног мултиполаризма и двополности развојних снага и геополитичких моћи на Старом континенту. По свему судећи, више није реч искључиво о једној него о две перспективне уније: Европској унији и њеном великом суседу Евроазијској унији. Отуда је у тумачењу историјске и цивилизацијске природе словенског и руског света неопходно имати у виду трансконтинентални карактер његовог идентитета.³ Ко год ту широку и највећу замисливу перспективу несвесно превиди или свесно занемари губи могућност сагледавања хоризонта догађаја, не само у далекој него и у веома блиској будућности.

Литература

1. Гронски Александар, „Идентитет западне Русије у контексту религиозне политике у средњем веку“, чланак у зборнику *Национални идентитет и религија*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

2. Ђурић Живојин, „Неоимперијално разарање држава и грађање нових нација – случај Косова и Метохије“, чланак у зборнику *Разбијање Југославије*, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 1912.

3. Јовановић Бојан, „Религија као чинилац стварања и дезинтеграције српског националног идентитета, чланак у зборнику *Национални идентитет и религија*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

4. Милановић Алекса, „Питања територијализације субјективитета у друштву након постмодерног доба: другост и разлика као политичка категорија“, Српска политичка мисао, посебно издање 3/2016, Институт за политичке студије, Београд.

5. Кнежевић Милош, „Европа према Азији – Евроазија. Прилог могућем разумевању Евроазије и евроазијства“, чланак у зборнику *Србија и евроазијски геополитички простор*, приредили Миломир Степић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд,

¹ О томе: Степић Миломир, „Српски парадокс: национална дезинтеграција као услов супранационалне интеграције“, чланак у зборнику *Дезинтеграција држава и идентитет*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2014, стр. 171-172.

² Видети: Ђурић Живојин, „Неоимперијално разарање држава и грађање нових нација – случај Косова и Метохије“, стр. 125-141, посебно стр. 136-137, чланак у зборнику *Разбијање Југославије*, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 1912.

³ О томе: Кнежевић Милош, „Европа према Азији – Евроазија. Прилог могућем разумевању Евроазије и евроазијства“, чланак у зборнику *Србија и евроазијски геополитички простор*, приредили Миломир Степић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013, стр. 15-69. Од истог аутора, такође: Милош, „Словени између Москве и Брисела“, чланак у зборнику *Где ти је држава Каине? Будућност словенских држава* приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2015, стр. 82-110.

2013.

6. Кнежевић Милош, „Историчност интеграционе и идентитетне дилеме. Геополитичко интегрисање и дезинтегрисање националних и државних идентитета“, чланак у зборнику *Национални идентитет и међународне интеграције*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2015.

7. Кнежевић Милош, „Словени између Москве и Брисела“, чланак у зборнику *Где ти је држава Каине? Будућност словенских држава* приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2015.

8. Кнежевић Милош, „Контуре славофобије. Епохалне предрасуде о Словенима“, *Национални интерес*, бр. 3, 2016.

9. „Критика појма Западни Балкан“, тематски блок у часопису *Национални интерес*, бр. 3, вол. 15, 2012.

10. Степић Миломир, „Српске земље у балканској апликацији стратегије обуздавања: југословенска и постјугословенска формула“, чланак у зборнику *Разбијање Југославије*, приредили Живојин Ђурић, Милош Кнежевић, Милан Јовановић, Институт за политичке студије, Београд, 1912.

11. Степић Миломир, „Српски парадокс: национална дезинтеграција као услов супранационалне интеграције“, чланак у зборнику *Дезинтеграција држава и идентитет*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2014.

12. Стојадиновић Миша, Ђурић Живојин, *Политички митови неолиберализма*, Институт за политичке студије, Београд, 2017.

13. Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, Институт за политичке студије Београд, 2012.

Живојин Ђурић

ИДЕНТИТЕТИ У КОРЕНУ ПОЛИТИКЕ Епохално проблематизовање политичких идентитета

Сажетак

На почетку рада истиче се комплексност феномена идентитета и потреба да се у интерпретацијама уважи потреба примене мултидисциплинарног приступа. Имајући у виду да се идентитет најчешће испољава као појава у кризи анализирају се главни елементи историјских догађаја у епохалном прелому који је обележила транзиција са комунизма на посткомунизам. Означавајући кључне моменте дубоке трансформације европског Истока истиче се потреба за упоређивањем сличности и разлика између догађаја у Србији, тј. Југославији и СССР-у и Русији. Управо у случају те две у сваком погледу сложене земље огледала се неизвесна судбина словенског света на просторима Балкана и Евроазије.

У кризу која је довела до велике и мале геополитичке катастрофе су запали федерални државни облици комунистичког света. Све три словенске федерације су разбијене и разложене током епохалног полома. Уместо словенских мултинационалних, мултикултурних и мултиконфесионалних асоцијација на сцену је ступила наднационална творевина Европска унија заштићена НАТО пактом. Балкан је атомизован и редизајниран, док су на евроазијском Истоку конфигуриране Руска федерација, Заједница Независних Држава и Евроазијска унија. У основи је промењена геополитичка структура и појавна форма великог дела Старог континента а тиме и његов дотадашњи идентитет. Земље некадашње источног блока промениле су стратешког савезника и обреле се у војним и политичким интеграцијама западног света.

Такође, у раду се анализира однос разних видова идентитета који су у дуготрајној

кризи, izazvanom globalizacijom i zapadnom supremacijom, relativizovani i dovedeni u питање. У првом план су стављени социоекономски, национални, државни, политички, геополитички, идеолошки, културни и религијски видови идентитета. Напоследку, истиче се вечита актуелност тумачења идентитета као значајне појаве у историји, људском друштву, а нарочито у политичком животу.

УДК: 340(05)

Аминов Ильдар Ринатович

кандидат юридических наук, доцент кафедры государственного права
Башкирский государственный университет, Институт права 450000, Россия, г. Уфа,
e-mail: Aminov76@mail.ru

МОДИФИКАЦИИ И ТРАНСФОРМАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНФЛИКТНОСТИ В РОССИИ

Аннотация: В данной статье рассмотрены исследования обусловленные политическими процессами, происходящими в настоящее время в регионах Российской Федерации. На фоне глобализационных процессов создания и разрушения федеративных государств, повышения роли регионов, роста национального самосознания усиливается риск этнополитических конфликтов в регионах. Информационно-коммуникационные технологии изменили сам характер этих процессов, создав возможность для распространения информации любого рода и создания сообществ с различными ценностями, создания и распространения символов и образов в реальном времени.

Ключевые слова: регион, конфликт, модификация, Россия, трансформация, современное состояние.

Aminov Ildar Rinatovich,

Candidate of Law, Associate Professor of Department of State Law
Bashkir State University, Institute of Law 450000, Russia, Ufa,
e-mail: Aminov76@mail.ru

MODIFICATIONS AND TRANSFORMATIONS OF REGIONAL CONFLICT IN RUSSIA

Abstract: In this article the researches caused by the political processes happening now in regions of the Russian Federation are considered. Against the background of globalization processes of creation and destruction of federal states, increase in a role of regions, growth of national consciousness the risk of ethnopolitical conflicts in regions amplifies. Information and communication technologies changed the nature of these processes, having created a possibility for dissemination of information of any sort and creation of communities with various values, creations and distribution of symbols and images in real time.

Keywords: region, conflict, modification, Russia, transformation, current state.

Начало XXI века в России стало временем укрепления федеративного государства с созданием концепции «вертикали» власти. В 90-е годы в России были апробированы различные формы взаимодействия центра и регионов. Несмотря на то, что все регионы (за исключения Чечни и Татарстана) подписали федеративный договор, форма взаимодействия между центром и различными регионами была различной. Регионы оставляли себе разные доли дохода. Часть регионов получали из федерального бюджета гораздо меньше, чем вносили, а часть, напротив, являлись получателями бюджетных трансшей. Как и многие процессы, связанные с финансовыми, производственными, политическими, социальными потоками в 90-х годах процесс взаимоотношений региона и центра определялся личными отношениями между главой региона (губернатором, президентом республики-субъекта федерации) и руководством страны, а также руководителем федерального ведомства или министерства. Практика конца 90-х годов показывала, что личные отношения необходимо было поддерживать и с рядом крупных влиятельных персон, в числе которых была дочь Президента Российской Федерации Татьяна Борисовна Дьяченко (Юмашева) и крупные бизнесмены Б. А. Березовский, В. А. Гусинский и др.

Главы субъектов федерации формально избирались демократическим голосованием, а фактически их избрание было результатом договоренности (компромисса) местных элит, либо результатом силового воздействия сообщества региональной элиты на конкурирующие структуры. В своей деятельности Глава субъекта федерации руководствовался зачастую не целями государства в целом, а местными региональными интересами. Комплекс проблем привел к неутешительным результатам.

Финансовый кризис 1998 года, а позднее политический кризис 1999 г., связанный с агрессией международных террористов в Дагестане, показал всю слабость федеративного государства, невозможность решения задач по защите и поддержке регионов. В промышленности наблюдалась нехватка оборотных средств, большинство предприятий вынуждены перейти в расчеты с поставщиками на прямой товарообмен (бартер), в социальной сфере наблюдалась нерегулярная выплата пенсий и социальных пособий, причем размер их был ниже прожиточного минимума. В экономической сфере был значительный «серый» сектор оплаты труда, а также велика была коррупционная и криминальная составляющая. Несмотря на Указ Президента Российской Федерации от 5 октября 1995 г. №1007 «О мерах по обеспечению взаимодействия федеральных органов государственной власти и органов государственной власти субъектов Российской Федерации при проведении конституционно-правовой реформы в субъектах Российской Федерации» законодательство различных субъектов федерации часто не соответствовало, а порой и впрямую противоречило федеральным законам [1, С. 201]. Руководство ряда регионов нарушало свои обязанности, связанные с федеративным договором, особенно это проявилось в период финансового кризиса 1998 [2].

В целом в 90-х годах XX века состояние федеральной власти в России не позволяло полностью поддерживать систему стабильности регионов. Избранный в 2000 году на пост Президента Российской Федерации В. В. Путин приступил к проведению ряда реформ по укреплению федеративного государства, которые были названы «укреплением вертикали власти». В рамках реформы для улучшения управления регионами были созданы семь федеральных округов (в связи с созданием Крымского ФО и выделением из Южного федерального округа Северо-Кавказского округа общее число федеральных округов к 2016 года составило девять) и введен пост полномочного представителя Президента Российской Федерации в федеральном округе [3]. Уже первый год работы дал положительный результат. Как отмечает В. Иванов, «Путин в своём ежегодном Послании констатировал: «Полпреды активно поработали в деле приведения регионального законодательства в соответствии с федеральным» [4, С. 153]. Работа полпредов принесла положительные результаты не только в сфере разграничения полномочий между федеральными и региональными властями и приведением регионального законодательства в соответствие с федеральным. Полномочные представители Президента РФ объединяли руководителей регионов друг с другом. С начала 90-х федеральная власть с сомнением смотрела на общение глав регионов друг с другом. После инициативы губернатора Свердловской области Э. Росселя создать суверенную Уральскую республику (первоначально в составе в составе России), собрание глав регионов могло выглядеть как подготовка к сецессии. Кроме полномочного представителя Президента Российской Федерации в каждом из регионов были назначены федеральные инспекторы – представители полпреда. В этот же период в регионах были созданы общественные приёмные Президента Российской Федерации, куда граждане могли обратиться с просьбами и жалобами на проблемы, не решаемые региональной властью.

Проведенные мероприятия позволили снизить зависимость регионов от региональной, в том числе этнической элиты, наполнить существование федеративного государства новым смыслом. Если в 90-е годы регион – субъект федерации представлял собой квазигосударство, то в начале XXI века субъект федерации представляет собой структурный элемент государственной системы, направленный на удовлетворение потребностей общества в целом.

К концу 90-х – началу 2000 годов наблюдалась некоторая «усталость» общества от занятий политической деятельностью. Среди общества наблюдалось охлаждение к либеральной идее в целом. Если на выборах в Государственную Думу 2-го созыва в 1995 г. партия «Яблоко» получила 41 мандат депутата, то на выборах в 3-й созыв в 1999 г. – 20 депутатских мандатов, на выборах в 4-й созыв в 2003 г. – 4 мандата депутата. В то же время наблюдается значительный рост доверия к центристской партии «Единство» – «Единая Россия», которую избиратели ассоциируют с Президентом России В.В. Путиным, то есть с главой федеративного государства. Ряд приведенных мероприятий должен был на время снизить накал политической жизни, дать возможность обществу «отдохнуть» от политической борьбы региональных элит и в то же время сплотить общество, укрепляя федеративное государство.

Действия федерального Правительства были направлены на совершенствование политической системы в сторону развития федеративного государства. Прежде всего, это Указы 2004 года о назначении губернаторов [5], проведение выборов только по мажоритарной системе, учреждение Общественной Палаты Российской Федерации, как консультативного органа, и Государственного Совета, как места для дискуссий руководителей регионов по важнейшим вопросам развития общества и государства. Введение этих указов вызвало критику у ряда экспертов. По мнению А. Захарова, эти акты снизили федеративный характер государства и усилили его унитаристскую природу.

Такое явление А. Захаров называет «спящим федерализмом» [6], обозначая этим понятием ситуацию, когда институты общества находятся в латентном состоянии, существуя де-юре, но не применяются фактически. Цитируя работу Э. Гибсона, исследователь утверждает вслед за ним, что «...пережив активацию, федеральные институты нередко начинают жить самостоятельной жизнью, углубляя процесс децентрализации до такой степени, о которой и не думали его инициаторы, или же внося сумятицу в распределение политических площадок и ресурсов» [7]. Разделяя в целом мнение авторитетных экспертов, тем не менее, мы не можем полностью с ним согласиться. Что касается «децентрализации и сумятицы», то деструктивные явления наступают вследствие ослабления власти центра, которые делают его излишним институтом для общества. Укрепление федеративного государства – это не только укрепление регионов, но и укрепление федеративного центра.

Как ни парадоксально, но Указы Президента Российской Федерации В.В. Путина не ослабили, а усилили федеративное устройство государства. В общем потоковом пространстве региона Губернатор получал дополнительный социальный капитал от Президента РФ. Говоря языком теории жизнедеятельности сообществ: узел сетевого сообщества получал дополнительную нагрузку в результате увеличения центростремительности. Региональные элиты повышали свой статус, принимая не просто решение регионального уровня, а утверждая решение Президента Российской Федерации. При этом увеличивался и статус самого Законодательного Собрания региона. Губернатор, утвержденный депутатами, нис перед ними персональную ответственность так же, как и перед предложившим его кандидатуру Президентом.

Укреплению федеративного государства способствовала и мажоритарная система выборов. Этническая и в целом региональная элита вынуждена была укреплять партийную систему, соблюдать партийную дисциплину и разделять идеологию партий, что препятствовало появлению радикальных сил на политической арене. Депутат для внесения его в партийный список должен был активно работать в своем регионе, а войдя в число депутатов Государственной Думы, лоббировать интересы партии, то есть части всего российского общества. Как уже упоминалось выше, эти меры были предусмотрены как временные на период стабилизации общества. Институт федеративного государства – живой организм и развивается вместе с обществом. В 2012 году было предложено регионам самим выбрать модель избрания главы региона – посредством утверждения депутатским корпусом Законодательного собрания или прямыми выборами. В соответствии со спецификой региона в России в настоящее время применяются различные модели. Так, в Ямало-Ненецком и

Ханты-Мансийском автономных округах главы региона предлагаются парламентскими партиями в Законодательном собрании округа, затем проходят утверждение губернатором Тюменской области, в которую входят данные автономные округа. Окончательное утверждение производится Указом Президента РФ. В Иркутской области проводятся прямые выборы губернатора на альтернативной основе в два тура.

С 2012 года было также объявлено о смешанной системе выборов в законодательные органы власти. Часть депутатского корпуса формируется по партийным спискам, а часть проходит по так называемым одномандатным округам. При этом вслед за партией «Единая Россия» некоторые партии стали выбирать будущих кандидатов на предварительном голосовании, что позволяет расширить число потенциальных участников выборного процесса и частично вывести его из-под контроля региональных элит. Отбор кандидатов на предварительном публичном голосовании позволяет также отсеять «депутатов-списочников», то есть тех граждан, которых партии ставят в свой избирательный список *honoris causa*. Именно таким образом региональные отделения партий ранее выражали «благодарность» спонсорам или центральному аппарату своей партии. Получая депутатский мандат, такой народный избранник зачастую занимался решением личных проблем вместо общественных.

Совершенствование избирательной системы и управления регионами имеет ещё одну важную для федерального государства цель, а именно: укрепление наднационального самосознания. Идею объединяющей всех жителей России наднации «россияне» высказал Президент Российской Федерации Д. А. Медведев перед очередным заседанием Президиума Государственного Совета в 2011 году [8]. Выше была приведена подробная аргументация необходимости роста наднационального самосознания.

Д. А. Медведев на упомянутом совещании приводил в качестве обоснования концепцию укрепления наднациональной идентификации как альтернативу концепции мультикультурализма. Это не тот курс, который направлен на гармоничное развитие разных культур в одной стране, где существует ведущий этнос, а все иные культуры развивались только в русле традиций и ценностей ведущего этноса; для нашей страны это было бы весьма существенным упрощением. Конечно, основополагающие традиции страны необходимо уважать. Все приезжающие в наше государство должны знать государственный язык. Но в то же время в нашем государстве существует уникальный опыт совместного проживания и развития различных этносов и культур. Речь Д. А. Медведева, сам концептуальный подход к этнической идентификации коренным образом отличается от национальной региональной парадигмы 90-х годов, где первичным считалось развитие национального самосознания у представителей этноса, относящегося к «титальному» этносу региона.

Динамическая стабильность общества, приближение к которой было достигнуто в начале XXI века, не предусматривает отсутствия конфликтов, в том числе и на региональном уровне. Как будет показано далее, в российском обществе существуют и радикальные сообщества националистической направленности, и межэтнические противоречия, и потенциальная возможность регионализации этнополитических конфликтов. Но в настоящее время их удалось свести к локальному состоянию. Прежде всего, за счет развития самого общества, укрепления наднационального самосознания, распространения образа гражданина России. В этом велика роль федеральных органов власти и управления. Федеральная власть стремится стать не «третьей» стороной конфликта, не асимметричной внешней силой, а полноправным актором сетевого взаимодействия. На место дихотомической связки «центр – региональные этнические элиты» приходит концептуальная модель «общество – этническая элита». Вместо стремления этнической элиты получить власть – стремление встроиться в систему власти в силу самобытности, а не предпочтений, получаемых за счет этнической принадлежности или мобилизации этнического сообщества. Это путь наиболее эффективный и не нарушающий гомеостропность потокового пространства региона позволяет добиваться динамической стабильности в противовес стазису и деструктивным тенденциям.

С локализацией конфликтов связана также политика Администрации Президента РФ по контролю за главами регионов. В 90-е годы, опасаясь дестабилизировать ситуацию в стране, федеральная власть установила некие ограничения для глав регионов в виде «запрета» на сессии или критику политической деятельности Президента РФ. При этом главам региона позволялось вести любую экономическую деятельность, если она не противоречила интересам федеральной власти или крупного бизнеса. Вследствие такого направления внутренней политики часть глав регионов много внимания уделяла личному обогащению или обогащению близких им людей. Так, первый Президент Башкортостана М.Г. Рахимов в 90-е годы содействовал в приватизации ряда нефтеперерабатывающих заводов и нефтяной компании «Башнефть», а также ряда других компаний, входящих в топливно-энергетический комплекс, компаниям, аффилированным с компанией собственного сына. При этом сделка была формально проведена для спасения «народного богатства» от «столичных олигархов» [9, С.98]. Аналогичная деятельность прослеживалась в 90-е году и у губернатора Самарской области К.А. Титова, и у ряда других глав регионов. В настоящее время ситуация коренным образом изменилась. Только за 2014–2015 гг. из-за участия в незаконных финансовых операциях были подвергнуты уголовному преследованию в качестве подозреваемых губернатор Республики Коми В. Гайзер, губернатор Тульской области В. Дудка, губернатор Сахалинской области А. Хорошавин и др. Действия следственных органов произвели резонансный эффект в региональном сообществе политических элит. Конечно, такие явления не являются типичными среди региональных элит. Федеральный центр создаёт прецеденты, убеждающие общество в равенстве всех перед законом, а региональной элите подают сигнал о неизбежности наказания за противоправную деятельность.

В области межэтнических отношений глава региона несёт личную ответственность перед Президентом России за стабильное сосуществование различных этносов в регионе, что стимулирует к постоянному мониторингу различных сообществ, обладающих конфликтным потенциалом, проводит разъяснительную работу среди членов этих сообществ и профилактику образования этнополитических конфликтов. Обращает на себя внимание положительная динамика в одном из наиболее проблемных регионов России – Северном Кавказе. По данным исследований В. А. Авксентьева, Г. Д. Гриценка и А. В. Дмитриева, в этнорегиональном конфликте на Юге России наблюдается положительная динамика. Если в 90-е годы XX века основными конфликтогенными факторами были нематериальные – исторические, этнические факторы, то ко времени исследования на первое место вышли материальные факторы – развитие экономики и социальная работа федерального центра [10, С. 73]. При этом риск возникновения этнополитического конфликта не уменьшился. Этнические элиты со временем могут использовать этническую символику для мобилизации общества с целью повышения своего статуса и получения преференций от центра.

В условиях глобализации человек стремится приобщиться к символам идентификации наиболее предпочтительного *ad hoc* сообщества, а, следовательно, эффективным оказываются простые архаичные символы, воспринимаемые в их нематериальной природе. Отсюда этническая (родовая) идентификация становится приоритетной для мобилизации населения этническими элитами. Неслучайно этнический язык, как самый яркий символ этнической принадлежности, стал ключевым в деструктивных процессах, сопровождающих распад федеративных государств, что наиболее ярко проявилось в 80-х – 90-х годах XX века вначале в СССР, а позже и в Российской Федерации. Н.П. Медведев в монографии 2014 г. «Постсоветский этнополитический процесс: проблемы языковой политики» года счел нужным процитировать не утратившей актуальности своей же работы 1993 г. «Национальная политика России. От унитаризма к федерализму»: «Языковая реформа стала первым этапом подлинного освобождения периферии от Центра и первым реальным шагом к распаду СССР». В дальнейшем этот процесс продолжился на территории России, как отмечает Н.П. Медведев, в национально-территориальных образованиях, республиках – субъектах РФ приняты законы о государственных языках «что создает юридическую основу для

предполагаемого расширения этих языков в разных сферах деловой, общественной и культурной жизни». При этом следует отметить, что, несмотря на значительные ресурсы, направляемые на развитие языков «титulyных» этносов, население предпочитает использовать тот язык, который наиболее эффективен для общения. Исторически сложилось, что именно русский язык необходим в профессиональной, социальной, политической сфере. В бытовой сфере жители республик используют этнические языки при общении между представителями своего этноса. Поэтому стремление этнических элит придать больший статус языкам титульных этносов субъектов Российской Федерации по большей степени не достигнуто и не могло быть достигнуто. «Государственный язык» – принадлежность национального суверенитета, и восприятие его как имеющего высший статус возможно только при наличии полной суверенности этноса с выходом из федеративного государства, что не является и никогда не являлось целью большинства этнических сообществ, за исключением крайне радикальных. Более того, принуждение к использованию того или иного языка не может быть эффективным, что видно на примере Украины. Проводимая начиная с 20-х годов XX века, то есть в течение почти ста лет, «украинизация» не только не привела к поголовному переходу на украинский язык, но и послужила символом раскола общества. Напротив, взвешенная государственная политика стабилизирует общество. Недаром вскоре после того как жители Крымского полуострова и города Севастополь проголосовали за возвращение территории в состав России, Правительство РФ разрешило вопрос, сделав равноправными все три языка – русский, украинский и крымско-татарский. Несмотря на то, что абсолютное большинство населения использует русский язык, при этом граждане, желающие использовать украинский или крымско-татарский языки, имеют абсолютно равные права [11, С.35].

В период распада СССР и формирования Российской Федерации на начальном этапе этнические элиты использовали сам факт дестабилизации для повышения своего статуса в рамках национального (наднационального) государства. Вновь воссозданные архаичные символы трансформировались по мере развития этнополитического регионального конфликта в следующем порядке:

1. На первом этапе зарождения конфликта приоритет придаётся архаичным символам, ассоциирующимся со стагисом общества, своеобразным «золотым веком», который противопоставляется современным условиям социально-экономического, политического кризиса. Это символы – экологического стагиса, языка «предков», этнической идентификации, исторического конструирования. На этом этапе мифологизированные символы прошлого позиционируются как архитипически присущие автохтоному населению – «титulyному этносу».

2. На этапе развития и распространения конфликта символический приоритет получает образ «центра» как не поддающийся влиянию внешней силы. Поощряется любое противодействие действиям «центра» по инвестированию в территорию, индустриализацию и т.п. Противодействие центру и его представителям на местах переходит в противодействие «нетитulyным» этносам;

3. На этапе перехода в открытую фазу, происходит «выдавливание» иных этносов из региона, создание моноэтнического или близкого к этому сообщества в регионе. Процесс может сопровождаться далее переходом в стадию информационного и даже силового противодействия;

4. На этапе разрешения конфликта этническая элита осуществляет меры по усилению национального строительства, в первую очередь – создание суверенного государственного образования в составе федерации или вне её. Образ «суверенного государства» позиционируется как победа этноса над «врагом», укрепляет коммуникационные связи внутри вновь образованного потокового пространства региона.

Как видно, трансформация символического образа протестующих происходит при явном воздействии сообществ этнорегиональной элиты. Именно этнорегиональная элита заинтересована в активизации архаичных ценностей у сообществ «новых горожан» в первом,

втором поколениях, институализация протеста с формированием общественных образований и далее взятие власти в регионе с последующей трансформацией региона в субъект федерации или суверенное государство [12, С. 140].

Полное разрешение этнополитического конфликта невозможно по причине разрыва стабильного потокового пространства региона и формирования нового потока с иными целями и ценностями. Даже крайне радикальные методы, наподобие депортации целых этносов или массовых репрессий против этнических элит, практиковавшиеся в 30–40-х годах в СССР не дали в исторической перспективе существенного результата. Напротив, как показывает историческая практика, факт «несправедливости» по отношению к этносу становится осевым символом будущей мобилизации населения при этнополитическом конфликте.

Однако на каждом из этапов возможно избежать регионализации конфликта – распространения деструктивных явлений в регионе на всё общество. Для этого предлагается алгоритм локализации и стабилизации этнорегионального конфликта на основе алгоритма трансформации этнической элитой символов и кодов сообществ – носителей архаичных ценностей для мобилизации их на протестные действия. То есть вместо контрпрерывания процессов создания нового потокового сообщества, или усилий по сохранению существующего происходит изменение коммуникационного вектора с деструктивных на прогрессивные. Следует сделать постоянным и комплексным следующее:

1) выявление сообществ – носителей архаичных ценностей, их символов и кодов. Развитие архаичных символов, родовой идентификации в рамках культурно-национальной автономии либо в рамках культурно-массовых мероприятий.

2) создание динамической стабильности путем распространения коммуникационных кодов культуры среди сообществ носителей архаичных ценностей в других – соседних этносах. На практике – полиэтнические фольклорные фестивали, где можно взаимодействовать с носителями близких ценностей.

3) индустриализация, как и всякая модернизация региона должна проходить только после длительной разъяснительной работы и при полном согласии регионального сообщества. Человек должен осознать для себя и окружающей среды пользу новых символов и процессов. Отметим, что для носителей индустриальных и постиндустриальных ценностей архаичные ценности местных сообществ могут показаться несущественными, но тогда они должны а priori предполагать противодействие со стороны «местных».

4) показать наличие архаичных ценностей у представителей индустриальных сообществ, наличие таких процессов как общинная солидарность, благотворительность, милосердие распространяемых на пространство в целом.

5) постоянно доказывать общественную пользу от «пришлых» туристов, инвесторов, приехавших на заработки или вновь поселившихся. Выделять добросовестность, неприхотливость, трудолюбие и другие хорошие качества.

6) развитие наднациональной идентификации, при которой нивелируются межэтнические различия.

Алгоритм основан на возможности максимального распространения информации с помощью информационно-телекоммуникационных технологий с применением сочетания масс-медиа и социальных медиа. И позволяет если не полностью разрешить конфликт, но локализовать.

Этнические элиты, озабоченные становлением национального самосознания можно и нужно переориентировать для открытого развития региона в рамках федеративного государства. Для повышения привлекательности региона, в чем потенциально заинтересована этническая элита, необходимо развивать не архаичные этнические образы или доказывать автохтонность этноса, а формировать наиболее привлекательный для внешней среды образ региона.

Рассмотрим пример разработки бренда города Уфа. Уфа – столица Республики Башкортостан. Регион на протяжении всей новейшей истории остаётся достаточно

стабильным. Однако с момента объявления суверенитета в 1990 году до 2010 года в Республике наблюдалась повышенная активность региональных этнических элит, прежде всего «титulyного» этноса. Умеренный национализм первого президента республики М.Г. Рахимова предполагал стабильное развитие общества без разжигания межэтнической неприязни или создания преференций для «титulyного» этноса. В то же время как в столице Республики Башкортостан, так и в других городах существовали незначительные по численности, но крайне активные сообщества этнической элиты, создавшие миф о «закрытом» регионе, где социальное и профессиональное развитие доступно только представителям титульного этноса. Такое мнение распространялось вне региона, что мешало развитию деятельности по привлечению инвесторов. В качестве одного из способов переориентации этнической элиты был выбран графический символ города Уфа – «ӨФӨ», представляющий написание города по-башкирски. Сама форма букв, по мнению ведущих российских дизайнеров, представляет собой легко запоминающийся, пластичный и легко воспроизводимый графический символ. Несмотря на свою авангардность, этническая элита, выделяющая преимущественно архаичную символику, не могла возразить против этнического символа, и графический знак не вызвал отторжения у сообщества. В сложившемся в Башкортостане полиэтническом и поликонфессиональном обществе равнодушно воспринимаются люди, несущие религиозную символику. Будь то иудей в кипе (шапочке) и с пейсами (бакенбардами), мусульманка в хиджабе или христианин, носящий нателный крест на дорогой цепочке. Однако во многих регионах знаки этнической или конфессиональной принадлежности воспринимаются как угроза собственной безопасности. Это вписывается в опасение перед общеконфликтными трендами XXI века: приток неконтролируемых мигрантов из стран Средней Азии, экономическая нестабильность и радикальная религиозность.

Миграция из стран Средней Азии первоначально, в конце 80-х начале 90-х годов была обусловлена нестабильной обстановкой во вновь образованных странах. В первой волне в российские регионы приехало относительно большое количество среднего класса не «титulyного» этноса. Эти люди, потерявшие во время войны или погрома своё имущество, достаточно быстро находили себе работу и обосновывались на новом месте. Несмотря на этническую близость, они несли черты, привычки, символику культуры места рождения, но достаточно быстро ассимилировались. Мигранты первой волны были малочисленны и практически не отличались от местных жителей. Вторая волна мигрантов из Средней Азии пришлась на середину 90-х, она состояла из представителей интеллигенции, которая оказалась невостребованной в том моноэтническом государстве, за которое боролись представители их социальной группы. Третья волна мигрантов представляла собой низшие слои общества, они были готовы устроиться на любую работу, занимая нишу неквалифицированного труда, появились в конце 90-х и до сих пор являются самой массовой волной трудовых мигрантов. Вместе с ними определяется ещё одно сообщество, скромное по своим притязаниям на неквалифицированную работу, но крайне религиозное, что вызывает отторжение у достаточно светского сообщества центральных регионов России. Учитывая распространение радикальных религиозных течений среди низших слоев азиатского общества, такую настороженность можно считать оправданной [13, С. 108].

В целом комплекс мероприятий по усилению федерального центра путем введения федеральных округов, смешанной формы выдвижения и назначения на должность Главы региона и ряд других мер позволил не только сохранить целостность федеративного государства, но и укрепить межрегиональные экономические, культурные, социальные связи между индивидами/группами индивидов, организациями и институтами регионов. Региональные элиты получили возможность для вертикальной и горизонтальной мобильности, а общество в целом – стимулы для формирования наднациональной идентификации «россияне».

Литература

1. Шелихова Т. Л. Приведение законодательства субъектов Российской Федерации в соответствие с федеральным законодательством: конституционно - правовые аспекты / Шелихова Татьяна Леонидовна. Дисс...канд. юр. н. 12.00.02 Москва. 2009. 218 с.
2. Паин Э. Федерализм и сепаратизм в России: мифы и реальность / Эмиль Паин // Политнаука [Электронный ресурс]. URL: <http://www.politnauka.org/library/territor/pain.php>.
3. Указ Президента РФ от 13 мая 2000 г. № 849 «О полномочном представителе Президента Российской Федерации в федеральном округе» // СЗ РФ. 2000. № 20. Ст. 2112.
4. Иванов В. Путинский федерализм. Централизаторские реформы в России в 2000 - 2008 г./ Виталий Иванов М.: Территория будущего, 2008. 216 с.
5. Федеральный Закон № 159 от 11 декабря 2014 г. «О внесении изменений в Федеральный закон «Об общих принципах организации законодательных (представительных) и исполнительных органов государственной власти субъектов Российской Федерации» и в Федеральный закон «Об основных гарантиях избирательных прав и права на участие в референдуме граждан Российской Федерации» // Российская газета. Федеральный выпуск № 3654 [Электронный ресурс] 15.02.2016. – URL: <http://rg.ru/2004/12/15/gubernatory-dok.html>.
6. Захаров А. Российский федерализм как “спящий” институт / Андрей Захаров // Неприкосновенный запас 2010, 3 (71) [Электронный ресурс] – URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/3/za12.html>.
7. Gibson E. Federalism and Democracy: Theoretical Connections and Cautionary Insights / Gibson E. (Ed.). Federalism and Democracy in Latin America. - Baltimore; London: The Johns Hopkins University Press, 2004. P. 9.
8. Заседание президиума Госсовета о мерах по укреплению межнационального соглашения // Kremlin.ru [Электронный ресурс]. 11.02.2016. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/10312>.
9. Мурзагулов Р. Бабай всяя Руси или особенности уездной демократии / Ростислав Мурзагулов. [б.м.]: Издательские решения. 2016. 192 с.
10. Авксентьев В. А. Динамика регионального конфликтного процесса на Юге России / Авксентьев В. А., Гриценко Г. Д. и Дмитриев А. В. // Социологические исследования, № 9, Сентябрь 2007. С. 70 – 77.
11. Медведев Н. П., Перкова, Д. В. Постсоветский этнополитический процесс: проблемы языковой политики. Монография. М.: Издательский дом МИСиС, 2014. 117 с.
12. Гайдук В. В. Проблема политической устойчивости субъектного состава федеративной России: Республика Крым и Севастополь // Вопросы политологии, 2014. №1 (13). С. 68 – 79.
13. Аминов И. Р. Этнополитические основания региональных конфликтов в современной России: Теоретико – методологический аспект // Правовое государство: теория и практика. 2013. № 2 (32). С. 138 – 143.

References

1. Shelikhova T.L. Bringing the legislation of the subjects of the Russian Federation in line with federal legislation: constitutional and legal aspects / Shelikhova Tatyana Leonidovna. Disscand. Jur. n. 12.00.02 Moscow. 2009. 218 pp.
2. Pain E. Federalism and Separatism in Russia: Myths and Reality / Emil Pain / Political Science [Electronic Resource] – URL: <http://www.politnauka.org/library/territor/pain.php>
3. Decree of the President of the Russian Federation of May 13, 2000 # 849 "On the Plenipotentiary Representative of the President of the Russian Federation in the Federal District" // СЗ RF. 2000. # 20. Art. 2112.
4. Ivanov, V. Putin's Federalism. Centralizing reforms in Russia in 2000 - 2008 / Vitaly Ivanov - Moscow: Territory of the Future, 2008. 216 p.

5. Federal Law # 159 of December 11, 2014 "On Amendments to the Federal Law" On General Principles for the Organization of Legislative (Representative) and Executive Bodies of State Power of the Subjects of the Russian Federation "and the Federal Law" On Basic Guarantees of Electoral Rights and the Right to participation in a referendum of citizens of the Russian Federation "" // Rossiyskaya Gazeta Federal issue # 3654 [Electronic resource] 15.02.2016. – URL: <http://rg.ru/2004/12/15/gubernatory-dok.html>
6. Zakharov, A. Russian federalism as a "sleeping" institution / Andrei Zakharov // The Protected Reserve 2010, 3 (71) [Electronic resource] – URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/3/za12.html>.
7. Gibson, E. Federalism and Democracy: Theoretical Connections and Cautionary Insights / Gibson E. (Ed.). Federalism and Democracy in Latin America. - Baltimore; London: The Johns Hopkins University Press, 2004. P. 9.
8. Meeting of the Presidium of the State Council on measures to strengthen interethnic consent // Kremlin.ru [Electronic resource]. – 11/02/2016. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/10312>
9. Murzagulov, R. Babai of all Russia or features of the uyezd democracy / Rostislav Murzagulov. [б.м.]: Издательские решения. 2016. 192 p.
10. Avksentiev, VA Dynamics of the regional conflict process in the South of Russia / Avksentiev VA, Gritsenok GD and Dmitriev A. V. // Sociological research, # 9, September 2007. Pp. 70 - 77.
11. Medvedev, NP, Perkova, DV Post-Soviet Ethnopolitical Process: Problems of Language Policy. The monograph. Moscow: MISiS Publishing House, 2014. 117 p.
12. Gaiduk, V. V. The problem of political stability of the subject composition of federal Russia: the Republic of Crimea and Sevastopol. // Questions of political science, 2014. #1 (13). Pp.68 - 79.
13. Aminov, IR Ethnopolitical foundations of regional conflicts in modern Russia: Theoretical and methodological aspect // The rule of law: theory and practice. 2013. # 2 (32). Pp.138 - 143.

Aminov Ildar R.

MODIFICATIONS AND TRANSFORMATIONS OF REGIONAL CONFLICT IN RUSSIA

Resume

Full permission of an ethnopolitical conflict is impossible because of a rupture of stable stream space of the region and formation of a new stream with other purposes and values. The author made an attempt to avoid regionalization of the conflict by distribution of the destructive phenomenon in the region on all society.

The algorithm of localization and stabilization of the ethnoregional conflict on the basis of an algorithm of transformation by ethnic elite of symbols and codes of communities – carriers of archaic values for their mobilization on protest actions is for this purpose offered. That is instead of counterinterruption of processes of creation of new stream community, or efforts on preservation of existing there is a change of a communication vector with destructive on progressive. It is necessary to make constant and complex the following:

- 1) identification of communities – carriers of archaic values, their symbols and codes. Development of archaic symbols, patrimonial identification within cultural-national autonomy or within the cultural events.
- 2) creation of dynamic stability by distribution of communication codes of culture among communities of carriers of archaic values in others – the next ethnoses. In practice – multiethnic folklore festivals where it is possible to interact with carriers of close values.
- 3) industrialization, as well as any modernization of the region has to take place only after long explanatory work and at the full consent of regional community. The person has to realize for

himself and the environment advantage of new symbols and processes. Let's note that for carriers of industrial and post-industrial values archaic values of local communities can seem insignificant, but then they have to assume a priori counteraction from outside of "local".

4) to show presence of archaic values at representatives of industrial communities, existence of such processes as communal solidarity, charity, mercy extended to space in general.

5) to constantly prove public advantage of the "alien" tourists, investors who arrived on earnings or again lodged. To mark out conscientiousness, unpretentiousness, diligence and other high qualities.

6) development of supranational identification at which interethnic distinctions are leveled.

The algorithm is based on a possibility of the maximum dissemination of information by means of information and telecommunication technologies with application of a combination of mass media and social media. Also allows if not completely to resolve the conflict, but to localize it.

Бейлин Михаил Валерьевич

доктор философских наук, доцент,
профессор кафедры философии и теологии, социально-теологический факультет,
Белгородский государственный университет, 308015, Россия, г. Белгород
e-mail: mysh_07@mail.ru

ИДЕНТИЧНОСТЬ В МИФОЛОГЕМАХ МЕЖЭТНИЧЕСКОГО И ПОЛИТИЧЕСКОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Аннотация: В статье рассмотрен феномен идентичности в контексте исследований политической мысли русского зарубежья. Обоснована мысль о том, что анализ факторов, составляющих государственную идентичность, необходим для объективного оценивания и анализа современной политической реальности. Показано, что миф, оставаясь иррациональной конструкцией, через взаимодействие с политической реальностью сам рационализируется, «встраивается» в политику и становится её инструментом.

Ключевые слова: идентичность, политическое взаимодействие, нациогенез, этнос, нация, иррациональность, политическая нация, цивилизационный подход.

Beilin Mikhail Valerievich

Dr. Hab. of Philosophical Sciences, Docent,
Professor of Department of Philosophy and Theology,
Socio-Theological Faculty, Belgorod National Research University,
308015, Russia, Belgorod
e-mail: mysh_07@mail.ru

IDENTITY IN MYTHOLOGEMS OF INTERETHNIC AND POLITICAL INTERACTION

Abstract: The article examines the phenomenon of identity in the context of research on the political thought of the Russian diaspora. The idea that the research of the factors, which form the state identity, is necessary for an objective estimation and analysis of contemporary political reality is substantiated. It is shown that the myth, remaining an irrational construction, is rationalized through interaction with political reality, «incorporates» in politics and becomes its tool.

Keywords: identity, political interaction, nationality, nation genesis, ethnos, nation, irrationality, political nation, civilizational approach.

В современной гуманитаристике проблема идентичности занимает важное место, как в фундаментальных, так и в эмпирических исследованиях. Ученые сходятся в том, что, постигнув логику идентичности и специфику её трансформаций, невозможно понять мир. Как указывает британский исследователь Э. Смит, вопросы коллективной и индивидуальной идентичности освещались ещё в трагедии древнегреческого драматурга Софокла «Царь Эдип». Актуализация идентичности как фактора политического процесса и объекта научного дискурса связывается с активизацией антиколониальной борьбы и созданием новых национальных государств в Европе и Латинской Америке. Объектом целенаправленного научного осмысления идентичность становится в XX веке. Первенство внедрения понятия «идентичность» принадлежит основателю теории психоанализа З. Фрейду. Углубление научных исследований идентичности связано с именем американского психолога Э. Эриксона, подчеркивающего широту и всеохватность содержания понятия идентичности, собственное понимание которого он определил как «субъективное вдохновенное чувство тождества и целостности».

В 1950-х годах понятие идентичности было вырвано из его исходного психоаналитического контекста и связано, благодаря книге Г. Олпорта «Природа

предрассудка», с этническим, а благодаря Н. Футу и Р. Мертону с ролевой теорией и теорией референтной группы в социологии. Однако, по мнению Р. Брубейкера, наиболее влиятельными популяризаторами понятия «идентичность» были Е. Гоффман, работавший на периферии традиции символического интеракционизма, и сторонник социального конструктивизма П. Бергер [1, с. 64-65].

Философские аспекты проблемы идентичности и самоопределения личности в различных социальных контекстах исследовали З. Бауман [2], П. Бергер [3], Р. Брубейкер [1, 4], П. Бурдьё [5], Э. Гидденс [6, 7, 8], Ю. Хабермас [9, 10], Н. Элиас [11], П. Рикёр [12], Дж. Снайдер [13], Ч. Тейлор [14]. В фундаментальном труде «Религия без групп» Р. Брубейкер подчёркивает: «идентичность» как специфически коллективный феномен означает основное и самое важное «тождество» членов группы или категории. Её можно понимать объективно, то есть как тождество «в себе», или субъективно – как пережитое, прочувствованное или воспринимаемое тождество. Такое тождество предсказуемо проявляется в солидарности, в одинаковых настроениях и сознании, в коллективных действиях [1, с.76]. Итак, учитывая указанную востребованность, известность, глубину проработки проблемы и многообразие определений идентичности, констатируем, что конкретное понимание термина «идентичность» зависит от контекста, в котором он употребляется, и от определённой теоретической традиции, с которой связано данное употребление. Так, в рамках психоаналитической традиции (Г. Ласуэлл, Э. Фромм, Э. Эриксон, Дж. Марсия и др.) идентичность рассматривается как непрменная составляющая личностного «Я», а содержание понятия «идентичность» связывается с потребностью самоопределения. Как отмечает Э. Эриксон, «у людей есть ещё одна необходимость ... чувствовать, что они представляют определённый особый род (клан или нацию, класс или касту, семью, профессию или тип), чьи отличия они будут носить с тщеславием и убежденностью и защищать от других, иностранных, вражеских ... как не совсем человеческих родов» [15, с. 247]. С точки зрения психоанализа, идентичность рассматривается не как совершенная конструкция, а как динамическая структура, включающая в себя предыдущие стадии самоидентификации «Я» и текущие ролевые позиции. «Человек социальный» становится носителем многочисленных ролей и связанных с ними функций, и именно в процессе идентификации он получает соответствующую идентификационную матрицу, которая задаёт модели социального и политического поведения личности [16, с. 80]. В центре внимания сторонников социологического подхода находятся особенности формирования идентичности больших социоисторических и социознательных сообществ – этносов и наций. Среди наиболее актуальных для нас направлений исследования можно выделить теорию «политической нации» и конструктивистское направление, представители которого – Б. Андерсон, Э. Геллнер, Э. Хобсбаум обосновывают возможность эффективного конструирования национально-государственной идентичности и влияния на этот процесс со стороны властных структур и связанных с ними групп интересов. Следовательно, в таком контексте идентичности выступает уже как политический объект, способный изменяться в соответствии с замыслами и потребностями определённых групп влияния или государства в целом. Не случайно английский социолог Э. Гидденс актуализацию проблем идентичности связывает с глобальными трансформациями макросоциальных и макрополитических идентичностей в современном мире.

Существенной частью теоретических основ исследования идентичности является цивилизационный подход (Н. Данилевский, А. Тойнби, О. Шпенглер, С. Хантингтон), ориентированный на анализ процессов формирования геополитических и цивилизационных особенностей самоидентификации. Его истоки находят свое отражение в многочисленных исторических школах и исследованиях, посвященных «миссии» той или иной нации, цивилизации в глобальном масштабе. В основе таких мессианских концепций, как правило, лежала идея разделения мира на «своих» и «чужих» в разных измерениях: цивилизация – варвары; носители божественной идеи – отступники; центр мира – окраина [16, с. 81].

Указанные дихотомии веками служили ориентиром в политическом и культурном обмене, а впоследствии повлияли и на процесс идентификации исторической субъектности народа как масштабный культурный проект, которым занималось на протяжении почти двух веков большинство европейских национальных элит. Причем, этот проект ещё не завершён, и рядом с новыми вызовами, возникающими в связи с процессами глобализации и массовыми миграциями населения, продолжается и теоретическая дискуссия вокруг проблемы национальной идентичности. Так, существенные расхождения наблюдаются между представителями научных течений конструктивизма и примордиализма. Конструктивистская концепция формирования национальной идентичности раскрывается Э. Хобсбаумом и Т. Рейнджером через механизм «изобретения традиций», представляющий собой ряд практик ритуального или символического характера, которые пытаются привить определённые ценности и нормы поведения через повторяемость, что автоматически предполагает связь с прошлым. Таким образом, историческое своеобразие социальной памяти трактуется как результат искусственного конструирования, направленного на формирование оптимального алгоритма социального взаимодействия.

Признавая установленной научную ценность конструктивистской теории идентичности, следует отметить чрезмерный функционализм в анализе феномена, в котором наряду с рациональным присутствует иррациональное, имманентное. Даже современные европейские нации, которые находятся на острие процессов политической, социально-экономической и культурно-информационной глобализации, продолжают сохранять выразительные этнические признаки. Представители ортодоксальной школы примордиализма, наоборот, склонны завышать роль этнических факторов, возлагая в основу концепции извечности и древнего характера нации или биологическое родство (П. Ван Ден Берг), или «культурные данности» общественного бытия (Э. Шилз, К. Гиртц), которые продолжают сохраняться даже в постиндустриальных обществах. Несмотря на аргументацию примордиалистов, такая абсолютизация этнического фактора также является односторонней трактовкой природы нации и национальной идентичности. Взгляд на нацию как изначальную природную данность не объясняет всей сложности и разнообразия нациогенеза. Однако, несмотря на указанные недостатки, и примордиалистская, и конструктивистская теории, дополняя друг друга, дают возможность понять и теоретическую основу, и практическую реальность процессов формирования нации и национальной идентичности.

Наряду с приведенными общемировыми теоретическими разногласиями в политическом дискурсе существует проблема адекватного определения понятия «национальная идентичность», связанная с конкретно-историческими обстоятельствами эволюции понятий «нация», «национальность», «государство». Ю. Хабермас замечает, что история понятия «нация» своеобразно отражает появление национального государства. Для римлян понятие «Natio», подобно gens и populus и в отличие от civitas, касалось именно людей и племен одного происхождения, объединенных территориально и культурно, но не политически. Такое понимание было распространено во времена Средневековья. Однако, уже с середины XVIII века различия в значениях понятий «нация» и «Staatsvolk», то есть «нации» и «политически организованный народ», постепенно исчезают. Со времен Французской революции нация становится даже источником государственного суверенитета, а понятие «нация» начинает играть основополагающую роль в определении политической идентичности гражданина. С тех пор, как к политической «нации» начали относить всё население страны, независимо от этнического происхождения, «французская нация» состояла не только из жителей Иль-де-Франса, но и из бретонцев, провансальцев, пикардийцев, эльзасцев и др. Именно тогда началось стирание тысячелетней грани между понятиями natio и populus, и понятие «нация» начало сближаться с понятием «народ». Впоследствии понятие «нация» стало всё чаще отождествляться с понятием «Государство». В результате дальнейшей семантической этатизации, слово «нация» в английском и французском языках часто выступало слова «страна» или «государство». Причем указанная

трактовка понятий закреплялась и в законодательстве. В частности, Р. Брубейкер упоминает: «В начале 1980-х годов некоторые алжирские иммигранты второго поколения протестовали против того, что при рождении им автоматически приписывалась французская национальность» [1, с. 260]. Итак, в англоязычной и франкоязычной традициях и «национальность», и, соответственно, «национальная идентичность» однозначно являются признаками принадлежности человека к государству.

В то же время немецкая нация, развиваясь на других основаниях, сформировала другую традицию. В отличие от англоязычного мира, понятие «нация» (nation) там часто отождествлялось с понятием «народ» (volk), но никогда – с понятием «государство» (staat). Именно немецкое значение слова «нация», с ударением на этнически-культурных составляющих, повлияло на формирование этого понятия в языках славянских и центральноевропейских народов, которые во второй половине XIX в. вступили в фазу национального возрождения и которым приходилось делать упор на культурных и языковых компонентах этого возрождения. Эра национализма принесла с собой и восстановление «этнического» содержания понятия «нация», которое одновременно имело достаточно чёткий политический контекст. Понятия «нация» и «национальное» имеют наряду с научно-теоретическим и серьёзный политический смысл. Р. Брубейкер замечает: «В полиэтнических странах Центральной и Восточной Европы этнические группы являются автохтонными, или считают себя такими ... Их члены ... идентифицируют себя с соседним «родственным» или «родным» государством, к которому, по их мнению, они «принадлежат» благодаря общей этничности или культуре. И главное: они определяют себя в национальных терминах. Они считают, что принадлежат не просто к самостоятельной этнической группе, но к самостоятельной нации или национальности, которая отличается от нации или национальности их сограждан. Так что в этой модели этничность принимает форму национальности, и этническая разнородность кодируется как национальная разнородность» [1, с. 268]. В таких условиях достижение гражданского единства в стране требует определения и осознания общих идентификационных ориентиров, т.к. одного только факта правового закрепления единого гражданства и территориальной целостности может быть недостаточно, поскольку, по утверждению Э. Дюркгейма, «связи, вызванные совместным проживанием, не имеют в человеческом сердце такого глубокого источника, как те, что происходят от единокровности» [17, с. 178]. Задачу консолидации граждан способно эффективно выполнить государство, которое, по определению Р. Брубейкера, «является мощным идентификатором ... и располагает материалами и символическими ресурсами, позволяющими насаждать категории, классификационные схемы и способы социального учёта и отчётности» [1, с. 92].

Итак, государство играет важную роль в процессе формирования идентичности гражданина и поэтому, с целью детального обозначения связей гражданина с государством, статусности для отдельного индивида института гражданства, по мнению ряда учёных, считается целесообразным использование термина «государственная идентичность». Государственность и государственная идентичность тесно связаны и взаимообусловлены: государственность конструирует определённый тип идентичности, тогда как государственная идентичность сама способна выступать в качестве фактора, конструирующего политическую реальность. Государственная идентичность диалектически взаимосвязана с национальной и гражданской идентичностью; вместе они выступают основными измерениями макрополитических идентичности современных обществ, в рамках которой они структурируют и упорядочивают социально-политическую реальность, формируют модели отношений с «Другими». Таким образом, именно в координатах государственной идентичности возникает возможность избежать смешивания понимания понятия «нации» с «этносом» и «этническим сообществом». Термин «государственная идентичность» используется не только в научном сообществе, но и в официальных документах и заявлениях.

Современные политические концепции эмиграции обусловлены тем, что общество вновь переживает состояние аномии, которое Э. Дюркгейм определял как «ценностно-нормативный вакуум, присущий переходным кризисным периодам и состояниям в развитии общества, периодам, когда старые социальные нормы и ценности перестают действовать, а новые ещё не установились» [17, с. 556]. Состояние аномии не является для общества комфортным, и массовое сознание вынуждено искать ценностную опору, в том числе и в историческом прошлом. Поэтому общество, пытаясь найти точку опоры, обращается к проверенным временем и в известной степени устоявшимся, хотя зачастую и небесспорным представлениям. «Миф всегда рядом с нами и только прячется в темноте, ожидая своего времени. Этот час наступает тогда, когда все другие силы, цементирующие социальную жизнь, по тем или иным причинам теряют свою мощь и больше не могут сдерживать демонические, мифологические стихии», – отмечает Э. Кассирер [18, с. 60].

Оставаясь иррациональной конструкцией, миф, через взаимодействие с политической реальностью, сам рационализуется, «монтируется» в политику и как её инструмент используется для достижения вполне прагматических политических интересов и целей. Ценностно-нормативный вакуум, возникая в переходные периоды, в зависимости от действий комплекса внешних и внутренних, объективных и субъективных факторов, начинает заполняться новыми мифами или реинкарнациями старых. Мало создать миф, важно обеспечить устойчивость его конструкции, иначе его ждет разрушение. Миф должен постоянно «подпитываться» практическими действиями, которые придадут мифологической конструкции устойчивость и гибкость одновременно. Зато нередко происходит постепенное разрушение даже «гипермифологизированных» процессов и явлений через оценку реальной политики. Как отмечает Э. Кассирер, разрушить политические мифы невозможно, поскольку они нечувствительны к рациональным аргументам, но их анализ может помочь понять мотивы мифотворчества. «Понять миф – значит понять не только его слабости и уязвимые места, но и осознать его силу ... Необходимо тщательно изучать происхождение, структуру, технику и методы политических мифов. Мы обязаны видеть лицо противника, чтобы знать, как победить его» [18, с. 65]. Учитывая указанное, весомым вкладом в противодействие новым вызовам могут стать комплексные исследования политической мысли для формулирования и теоретического обоснования стратегических целей и задач с учётом мировоззренческих и историософских принципов и традиций государства. Политическая мысль непосредственно формирует ценностно-эмоциональный компонент государственной идентичности, который проявляется в чувстве гордости или стыда за государство, желании быть причастным к его свершениям и нести ответственность за его поражение. Именно с этим связывается широко используемое понятие «патриотизм», в котором находят реальное воплощение индивидуальная, эмоциональная и практическая составляющие государственной идентичности, признание человеком своего государства не только как отстраненной, но и лично значимой ценности. Следует различать реальные ценности социума и идеалы, которые формулируются в виде идеологических конструкций. Последние могут успешно выполнять функцию консолидации и ориентации социума лишь в том случае, когда они адекватно воспроизводят в себе мотивацию его коллективной жизнедеятельности. Политическая мысль выполняет задачи раскрытия содержания идеала политических ценностей общества в их совокупности, которую составляют объекты, явления, идеи, процессы политической жизни и их свойства, к которым человек относится как к удовлетворяющим его социальные нужды, интересы и которые он притягивает в сферу своей жизнедеятельности. Политические ценности являются неотъемлемой частью политической культуры общества и отображаются в политическом сознании людей. Следовательно, важным компонентом формирования государственной идентичности является выявление и внедрение в общественное сознание соответствующих политических ценностей, что, в свою очередь, является одной из ключевых задач политической мысли.

Указанная задача вполне достижима, поскольку политическая ментальность, в отличие от национальной, существующей скорее как данность, позволяет конструировать

реальность, в том числе через заимствование социально положительных ценностей. Опираясь на указанную роль политической мысли в формировании государственной идентичности, определении её ценностного компонента, придания индивидуального и коллективного измерения самоидентификации, государственную идентичность можно определить как уникальный культурно-политический код, раскрывающийся в политических концепциях и представленный в индивидуальном и общественном сознании в виде политических мифов, ценностных ориентиров и сакральных образов. Дальнейшее распространение термина «государственная идентичность» в политическом дискурсе способствует эффективному раскрытию особенностей самоидентификации граждан. Понять и прокомментировать смысл любого образа или символа возможно только с помощью другого (изоморфного) смысла (символа или образа) ... путем расширения данного контекста.

В философской мысли осмысление выступает как часть процесса освоения мира. Во-первых, освоение мира - это ответ на нужды человека; во-вторых, освоением мира является его осмысление; в-третьих, осмыслением выступает выявление ценностных отношений и построение ценностной картины мира, связанной с задачами удовлетворения потребностей. Концепции, разрабатывавшиеся учёными-эмигрантами в межвоенный период, переосмысливаются сегодня в контексте новых экономических и политических проектов, реализуемых в сфере внутренней и внешней политики государства и влияющих на самоидентификацию населения.

Особое место в творческом наследии русской эмиграции занимают наработки эмигрантов первой послереволюционной волны; масштабы их научных, культурных, образовательных и организационных свершений, по мнению современных исследователей, заслуживают выделения в качестве исторического феномена. После Второй мировой войны произошли существенные изменения в самой русской эмиграции, что привело к угасанию всемирного уникального культурного феномена, который получил название «русское зарубежье». После Второй мировой войны русские диаспоры послереволюционной эмиграции, значимые в культурном и политическом смысле, исчезли во всех восточноевропейских странах и Китае. Большое количество русских эмигрантов первой волны продолжало жить в других странах, но русское зарубежье как единый социально-культурный организм прекратило свое существование. Оно растворилось в новых волнах эмиграции, но оставило значительное творческое наследие, весомую долю которого составляют разноплановые как по глубине, так и по объёму политические концепции.

В разработке социально-экономических и политических проектов эвристически продуктивными являются герменевтический, синергетический, антропологический, аксиологический и цивилизационный подходы. Использование антропологического подхода, который акцентируется на выявлении в политических процессах и событиях роли психики, характерных особенностей мышления, характера человека, позволило полнее раскрыть сущность и актуальность теоретических построений российских мыслителей, которые в эмиграции не только хранили верность своей национальной культуре, но и продолжали развивать её в традициях русского мировоззрения, привычной историческо-философской парадигмы российской государственности и православной этики. Важным преимуществом антропологического подхода является взгляд на проблему с точки зрения культуры изучаемого языка. Исследователь ставит перед собой задачу понять проблему в системе координат создателя соответствующей политической концепции. Такой подход помогает достичь необходимого уровня объективности в анализе политических феноменов, существенно отличающихся по своим духовным, ценностным, знаково-символическим аспектам, позволяет детально исследовать мировоззрение оппонента, взглянув на жизнь сквозь призму его видения исторической и социально-политической реальности.

Обращение к герменевтическому подходу обусловлено с одной стороны тем, что он раскрывает возможность эффективного понимания и толкования политических дискурсов или явлений, которые представлены именно в виде текстов, составляя основу базы

источников в исследовании политической мысли. С другой стороны, освещение политической теории в контексте государственной идентичности нуждается именно в герменевтическом подходе, направленном на установление субъективного, а затем и нестандартного смысла существования объекта политической сферы именно через понимание и толкование, что позволяет проникать в латентные мотивационные структуры субъектов политического процесса и устанавливать причинно-следственные связи определённых идентификационных предпочтений.

Раскрытие взаимосвязи политической мысли и государственной идентичности способствовало использование цивилизационного подхода, который позволяет выделить культурно-исторические черты определённого политического дискурса и определить источник и природу национальных традиций государства и мировоззренческих предпочтений общества. Примером цивилизационного подхода, позволяющего раскрыть механизм формирования государственной идентичности, является психоаналитическая концепция, согласно которой человек всегда находится в поисках самого себя и способен быть представлен только через «Другого». Именно «Другой» обеспечивает устойчивость «национального бессознательного», которое проявляется в языке, культуре, традициях. В психоаналитической концепции «Другой», выступающий в качестве идентификационного «образа», выступает как ключевой фактор процесса самоидентификации индивида или сообщества. Именно через сравнение с «Другим» субъект способен найти «собственное обозначаемое», обеспечивающее ему устойчивость и определённое равновесие воображаемого, символического и реального как составляющих самоидентификации.

Применение синергетического подхода позволило решить ряд исследовательских задач. Во-первых, реконструировать историософский и политический дискурс государственной идентичности из «динамического хаоса» мыслей и взглядов русских мыслителей-эмигрантов, а также вскрыть потенциал этого дискурса. Во-вторых, определить отличительные и порой противоположные, но взаимосвязанные тенденции в формировании современных государственных идентичностей на постсоветском пространстве. В-третьих, выявить параметры самоидентификации в процессе самоорганизации общества.

Обращение к аксиологическому подходу обусловлено тем, что политическая мысль русского зарубежья предлагала свою систему ценностей, в значительной степени ориентированную на примат духовной составляющей в политическом процессе. Кроме того, именно аксиологический подход позволяет определить, как трансформировались, проходя сквозь призму национально-политического и исторического опыта мыслителей эмиграции, западные политические теории, как они наполнялись оригинальным содержанием.

Исторический метод позволил рассмотреть политическую мысль российского зарубежья как комплексное явление, основанное на исторической, государственной и национально-психологической традиции. Использование конкретно-исторических и историко-эмпирических форм материалов, характеризующих исторический метод, обеспечило проведение анализа возникновения и развития феномена в диалектическом единстве, хронологической последовательности, с учётом взаимосвязи внутренних и внешних факторов, закономерностей и противоречий, эволюции теорий в конкретной социально-политической реальности.

Использование сравнительного метода позволило сопоставить отдельные идейно-политические течения и теоретические концепции, и благодаря выявлению сходных черт и различий удалось выделить общее и особенное в политической мысли русской послереволюционной эмиграции. Сравнительный и ретроспективный анализ, установление аналогий позволило провести классификацию и обобщение политических взглядов российских мыслителей-эмигрантов. Использование традиционных интерпретационных методов к определению и изучению качественных признаков и свойств способствовало упорядочению данных и выявлению закономерностей и взаимосвязей между отдельными течениями политической мысли русского зарубежья.

Применение системного метода, используемого для исследования сложных многоуровневых объектов, ориентировало исследования на раскрытие целостности феномена политической мысли русского зарубежья и многообразия связей между отдельными идейно-политическими течениями, которые могут быть увидены как единая теоретическая картина. Вместе с тем установлено, что отдельные компоненты целого могут создавать определённую несогласованность внутри системы. Указанное в совокупности и обеспечивает сочетание имеющих выразительные внешние отличия теоретических концепций во внутренне целостный феномен послереволюционной политической мысли русского зарубежья.

Политическая мысль является открытой системой, которая с одной стороны напрямую зависит от среды, а с другой стороны влияет на политическую реальность. Исходя из этого, методологическая концепция исследования заключается в следующем. Разрушение государственности, социально-политического строя и традиционной культурной среды сопровождается тотальным кризисом общественного сознания и размыванием государственной идентичности, требуя новых ориентиров. На фоне борьбы политических сил происходит обострение теоретического противостояния новых идеологий и традиционных течений. В качестве альтернативы противостоянию они предлагают обращение к органическим формам государственности, исконным традициям государства, возрождение интегрирующего потенциала «национальной идеи» и политических мифов. Именно на основе такой солидарной критики у оппонентов возникает возможность теоретического сближения, даже независимо от того, насколько они разделяют идеи, которые были заложены в компромиссные теории. В итоге создается почва для определённого структурирования политического дискурса и возникает эффект опосредованного политико-культурного взаимодействия всех субъектов политического процесса путем обсуждения общих проблем формирования новой государственной идентичности на основе национальных традиций государства. Политическая мысль русской послереволюционной эмиграции является ярким примером реализации указанного механизма. Часть творческого наследия мыслителей-эмигрантов была реализована в воспроизведении основных принципов и традиций российской государственности в практике советского государства. Отдельные элементы и даже цельные идейно-политические концепции ученых российской послереволюционной эмиграции присутствуют и в современных политических и научных контактах, непосредственно коррелируя с текущей политической практикой и продолжая быть важным элементом в дискурсе политических коммуникаций российского общества и политической элиты.

Литература

1. Брубейкер Р. Этничность без групп. М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2012. 408 с.
2. Bauman Z. Intimations of Postmodernity. London, New York, 1992. 232 p. URL: http://web.unair.ac.id/admin/file/f_20003_Zygmunt_Bauman_Intimations_of_Postmodernity.pdf (access date: 16.03.2018).
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания. М.: “Медиум” 1995. 323 с.
4. Brubaker R. Citizenship and Nationhood in France and Germany. Harvard University Press, 1992. 270 p.) [Электронный ресурс] – URL: http://socioline.ru/files/5/44/rodzhers_brubeyker_-_etnichnost_bez_grupp_socialnaya_teoriya_-_2012.pdf (access date: 16.03.2018).
5. Бурдые П. Идентичность и репрезентация: элементы критической рефлексии идеи «региона». Ab Imperio. 2002. № 2. С. 45-60.
6. Гидденс Э. Устроение общества: Очерк теории структуриации. М.: Академический проект, 2005. 528 с.
7. Giddens A. The Consequences of Modernity. Stanford, 1990. 186 p.

8. Giddens A. *Modernity and self Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Stanford, 1991. 264 p.
9. Хабермас Ю. В поисках национальной идентичности. Философские и политические статьи. Донецк: Донбасс, 1999. 252 с.
10. Habermas J. *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe*. Praxis International. 1995. Vol. 12. Is. 1. P. 1-19.
11. Элиас Н. О процессе цивилизации: Социогенетические и психогенетические исследования. Москва, Санкт-Петербург, 2001. [Электронный ресурс] – URL: http://krotov.info/library/26_ae/li/as_00.htm (дата обращения: 16.03.2018).
12. Рикер П. Повествовательная идентичность. Герменевтика. Этика. Политика: Московские лекции и интервью. М.: Изд. центр “Academia”, 1995. С. 19-37.
13. Snyder J. *Nationalism and the Crisis of the Post-Soviet State*. Ethnic Conflict and International Security. M.E. Brown (Ed.). Princetion, New York, 1993. 288 p.
14. Тейлор Ч. Джерела себе. К.: Дух і літера, 2005. 696 с.
15. Эрикссон Э. Идентичность: юность и кризис. М.: Издательская группа “Прогресс”, 1996. 344 с.
16. Бушуев В. В., Титов В. В. Национально-государственная идентичность в современном мире и роль исторической политики в её формировании (теоретико-методологический анализ). Вестник МГГУ имени М. И. Шолохова. 2011. № 4. С. 77-93.
17. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии. М.: Наука, 1990. 575 с.
18. Кассирер Э. Техника современных политических мифов. Вестник. МГУ. Сер. 7, Философия. 1990. № 2. С. 58-65.

References

1. Brubejker R. *Ehtnichnost' bez grupp*. M., Izd. dom Vysshey shkoly ekonomiki, 2012. 408 s. (in Russian).
2. Bauman Z. *Intimations of Postmodernity*. London, New York, 1992. 232 p. URL: http://web.unair.ac.id/admin/file/f_20003_Zygmunt_Bauman_Intimations_of_Postmodernity.pdf (access date: 16.03.2018) (in Russian).
3. Berger P., Lukman T. *Social'noe konstruirovanie real'nosti. Traktat po sociologii znaniya*. M.: “Medium”, 1995. 323 s.
4. Brubaker R. *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press, 1992. 270 p. [Elektronnyy resurs] – URL: http://socioline.ru/files/5/44/rodzhers_brubeyker_-_etnichnost_bez_grupp_socialnaya_teoriya_-_2012.pdf (access date: 16.03.2018).
5. Burd'e P. *Identichnost' i reprezentaciya: ehlementy kriticheskoy refleksii idei «regiona»*. Ab Imperio. 2002. # 2. S. 45-60. (in Russian).
6. Giddens Eh. *Ustroenie obshchestva: Ocherk teorii strukturacii*. M., Akademicheskij proyek, 2005. 528 s. (in Russian).
7. Giddens A. *The Consequences of Modernity*. Stanford, 1990. 186 p.
8. Giddens A. *Modernity and self Identity. Self and Society in Late Modern Age*. Stanford, 1991. 264 p.
9. Habermas Yu. *V poiskah nacional'noj identichnosti. Filosofskie i politicheskie stat'i*. Doneck: Donbass, 1999. 252 s. (in Russian).
10. Habermas J. *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe*. Praxis International. 1995. Vol. 12. Is. 1. P. 1-19.
11. Ehlias N. *O processe civilizacii: Sociogeneticheskie i psihogeneticheskie issledovaniya*. Moskva, Sankt-Peterburg, 2001. [Elektronnyy resurs] – URL: http://krotov.info/library/26_ae/li/as_00.htm (data obrashcheniya: 16.03.2018) (in Russian).
12. Riker P. *Povestvovatel'naya identichnost'*. Germenevтика. Ehtika. Politika: Moskovskie lekicii i interv'yu. M.: Izd. tsentr “Academia”, 1995. S. 19-37. (in Russian).

13. Snyder J. Nationalism and the Crisis of the Post-Soviet State. *Ethnic Conflict and International Security*. M.E. Brown (Ed.). Princeton, New York, 1993. 288 p.
14. Tejlor Ch. Dzherela sebe. K.: Dukh i litera, 2005. 696 s. (in Russian).
15. Ehrikson Eh. Identichnost': yunost' i krizis. M.: Izdatel'skaya gruppa "Progress", 1996. 344 s. (in Russian).
16. Bushuev V.V., Titov V. V. Nacional'no-gosudarstvennaya identichnost' v sovremenno mire i rol' istoricheskoy politiki v eyo formirovanii (teoretiko-metodologicheskij analiz). *Vestnik MGGU imeni M. I. Sholohova*. 2011. # 4. S. 77-93. (in Russian).
17. Dyurkgejm Eh. O razdelenii obshchestvennogo truda. *Metod sociologii*. M.: Nauka, 1990. 575 s. (in Russian).
18. Kassirer Eh. Tekhnika sovremennyh politicheskikh mifov. *Vestnik. MGU. Ser. 7, Filosofiya*. 1990. # 2. S. 58-65. (in Russian).

Beilin Mikhail V.

IDENTITY IN MYTHOLOGEMS OF INTERETHNIC AND POLITICAL INTERACTION

Resume

The article presents the conceptual foundations of the Russian diaspora political thought in the context of the comprehension of state identity. Political thought is regarded as a holistic ideological and theoretical array that emerged and develops within the worldview and is an important factor in the formation of modern state identity. Important and powerful tools for the study of state identity are the critical method in the interpretation of C. Popper, world-system analysis in the understanding of I. Wallerstein, the case-study method, the method of active problem-situation analysis. In the political thought of the Russian emigration were distinguished: political concepts that developed within the framework of traditional ideological and political trends; «third way» political concepts, created on the basis of the synthesis of traditional Russian values and new effective forms of democracy; political concepts of Russian emigrant youth organizations, that arose as a result of the inclusion of emigration in the pan-European political process. The multifaceted process of institutionalization of Russian post-revolutionary emigration led to its rallying into a single socio-cultural organism that had clear space-time frames. Based on the analysis of the specifics of state development, it is established that the term «national identity» in modern political discourse often gets a conflict character. The spread of the term «state identity» in the social and political discourse is justified, that makes it possible to level the historical and semantic ambiguity of terminological reference points of identification and ensure the coordination of the domestic understanding of the identity phenomenon with the European theoretical context. The thinkers of emigration consistently uphold the idea of the organic nature of state development as the foundation of the cultural and political structure of state identity. The ideological continuity of political thought and the retention of the paradigm of statehood are emphasized. The imperial idea not only determines the methodological unity of the post-revolutionary political thought of the Russian emigration, but also links it to the «Russian Orthodox» identity, imperial pre-revolutionary discourses and modern geopolitical ambitions. The Russian national idea, due to the plasticity of the ethnic organism of the state, seeks to go beyond the national framework. It is stressed that the post-revolutionary theory of the national transformation of society is based on the idea of political consolidation and homogenization of society through the establishment of Russian identity. The necessity of changing the identification priorities in multi-ethnic states is substantiated and it is emphasized that in the coordinates of effective state identity, ethnic identity should give way to state identity. Through the recognition and objective study of the common features it is possible to determine the differences that allow the formation of a historically adequate and organic state identity with maximum deliberated estimates.

Бойко Жанна Васильевна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры культурологии и политологии
Белгородский государственный национальный
исследовательский университет, 308015, Россия, г. Белгород
e-mail: boiko@bsu.edu.ru

Лемзякова Арина Андреевна

магистрант культурологии кафедры культурологии и политологии
Белгородский государственный национальный
исследовательский университет, 308015, Россия, г. Белгород
e-mail: lemarina95@mail.ru

ОТРАЖЕНИЕ ЛИТЕРАТУРНОГО НАСЛЕДИЯ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ: ПОЭТИЧЕСКОЕ ЗВУЧАНИЕ ДЕСАНКИ МАКСИМОВИЧ

Аннотация: В статье отмечаются исторически сложившиеся культурные связи между русским и сербским народом. Определены литературные предпочтения пользователей ряда социальных сетей и сделан их качественный и количественный анализ на предмет интереса к поэзии Д. Максимович. Проведенный анализ позволил увидеть глубину и многообразие культурных связей между славянскими народами, духовное единство, отражающееся в ритмах поэтического слова сербской поэтессы.

Ключевые слова: литературная традиция, культурное наследие, литературное наследие, поэзия, духовные ценности.

Boiko Zhanna Vasilevna

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor
of Department of Cultural Studies and Political Science,
Belgorod National Research University, 308015, Russia, Belgorod
e-mail: boiko@bsu.edu.ru

Lemzyakova Arina Andreevna

Graduate student of Department of Cultural Studies and Political Science,
Belgorod National Research University, 308015, Russia, Belgorod
e-mail: lemarina95@mail.ru

THE REFLECTION OF LITERARY HERITAGE AT SOCIAL NETWORKS: THE POETRICAL SOUNDING OF DESANKA MAKSIMOVICH

Abstract: The article notes the historically established cultural ties between the Russian and Serbian people. The literary preferences of users of the social Internet network are determined and their qualitative and quantitative analysis is carried out for the interest to D. Maksimovich's poetry. The analysis made it possible to see the depth and diversity of cultural ties between Slavic peoples, spiritual unity, reflected in the rhythms of the poetic word of the Serbian poet.

Keywords: literary tradition, cultural heritage, literary estate, poetry, spiritual values.

Поэтов и писателей во все времена всегда объединяло желание поделиться своими переживаниями, найти тот идеал, к которому следовало бы стремиться. В свое время А.П. Чехов в письме к А.С. Суворину отмечал, что “писатели, которых мы называем вечными или просто хорошими, имеют один общий весьма важный признак: они куда-то идут и Вас зовут туда же” [12]. Мир образов, которые создали и оставили нам в виде культурного наследия мастера слова, составляет богатство духовной культуры народа. Их ценностное видение мира раскрывает объединяющее духовное содержание общества. В настоящее время знакомство с литературным творчеством современности и культурным

наследием прошлого часто происходит через информационное пространство, где яркой платформой таких отношений становятся социальные сети.

В социальной сети сегодня идет коммуникативный обмен через ритмы поэтического слова. Обращение к поэзии Десанки Максимович на просторах интернета, скорее обусловлено самой личностью поэтессы, любовью к поэзии, а также тем диалогом, который исторически сложился между сербской и русской литературой, свидетельствующий о духовной близости славянских народов. Как писал Э.В. Ильенков, “живая личность всегда приносит людям естественную радость” [4]. Такой живой личностью раскрывающей духовные ценности, сближающей народы, является Д. Максимович. Не случайно, еще при жизни она была удостоена Ордена Святого Саввы со стороны Сербской Православной Церкви, а по 100-летию со дня своего рождения славянский проект ЮНЕСКО провозгласил её “личностью культуры” [11, с. 112-113].

На сегодняшний день начинает формироваться исследовательский интерес к творчеству сербской поэтессы Д. Максимович. О творчестве поэтессы имеются немногочисленные издания, представленные на русском языке. Однако исследования, связанные с современным интересом к поэзии Д. Максимович в социальной сети интернет на данный момент еще не проводились. Результаты поисковых систем часто приводят лишь к публикациям отдельных произведений того или иного автора на социальных форумах или виртуальных газетах. В открытом доступе имеются источники, раскрывающие историю культуры Сербии, где можно кратко познакомиться с жизнью и творчеством выдающихся поэтов XX века. В сборнике “Москва – Сербия”, созданном при поддержке архивных хранилищ Сербии и Москвы раскрывается судьба русско-сербских отношений складывающиеся в начале десятилетий XX века [8]. В своей работе Н.А. Булацкая широко рассматривает специфику и особенности становление славянской литературы в различные периоды исторического развития [2]. Ю. Юсип-Якимович, в своих исследованиях подробно описывает проблематику “акустической картины мира” через призму работ славянских поэтов определенной эпохи и направления [14]. В настоящее время издана комментированная антология, представляющая сербскую поэзию XX века на языке оригинала и в русском переводе [10].

В свою очередь, исследования на русском языке, раскрывающие творчество Д. Максимович, представлены в немногочисленных работах. К ним можно отнести труды Н.А. Спасич, в которых автор выявляет музыкальность поэтического наследия; Н.М. Корневской, анализировавшей духовную глубину творческого наследия сербской поэтессы. К переводным стихотворениям А. Ахматовой, в которых ярко звучит поэзия Д. Максимович, обращалась в своих исследованиях М.В. Вишнева [3].

Десанку Максимович высоко ценила Анна Ахматова. Поэзия “Цеха”, в котором работала А. Ахматова, описывала земную, обыденную жизнь, с любовью изображала красоту природы, что было свойственно и самой Десанке. Но также ее творчеству характерно внимательное отношение к судьбам людей, народным характерам. Интересен тот факт, что сама Д. Максимович обращалась к поэзии Анны Ахматовой и переводила ее стихи на сербский язык. Несомненно, творчество поэтессы притягивает к себе внимание российских пользователей социальных сетей еще и тем, что оно отражает её сопричастность к так называемому сербско-русскому поэтическому кругу. Данный вопрос широко рассмотрен в работе А. Базилевского [1].

Как отмечает в своей статье Н.М. Корневская, Десанка Максимович является сербским классиком и считается “поэтом скрытых от поверхностных взглядов противоречий”: именно в ее творчестве ярко проявились “внутренний раскол, двойственность, одиночество, тягчайший дар прорицания, бездна, которую разве что в стихах и преодолешь, распятость между добром и злом” [5, с. 248]. Несмотря на данное замечание исследователя, стоит отметить, что стихотворения поэтессы несут глубоко романтический, устремленный взгляд “в жизнь” и переплетаются с идиомами ее народа. Темы, которые волновали

Д. Максимович, затрагивали важные ценности. Именно эти черты и всеохватность и привлекают внимание у людей, которые знакомятся с культурой и народом Сербии.

Взаимоотношения между славянскими народами складываются давно на основе общих интересов и осуществляются в различных сферах общественной жизни. Феномен русской культурной традиции на Балканах, которая сложилась благодаря русской эмиграции, открывает интересные страницы культурного наследия. Деятельность “Русского дома” способствует, как отмечает профессор С. Терзич, поддержанию интереса сербской молодежи к России [7]. Действительно, аспект молодежных взаимоотношений на основе культурных рецепций становится наиболее значимым в настоящее время. Межкультурные взаимоотношения продолжают и обогащаются через социальную сеть. Сегодня через интернет ресурсы пользователи активно приобщаются к культурным ценностям не только своей страны, но и других народов. Показателем интереса выступает поэзия, которая легче тиражируется на информационном пространстве.

Мониторинг социальной сети “ВКонтакте” на наличие интереса к сербской культуре и литературе показал, что ей посвящено более 500 сообществ с численностью от 1500 до 30 тысяч человек, а специализированных публичных страниц о сербском языке и его изучении большое множество. В данных сообществах активно публикуется информация о достопримечательностях, истории и традициях Сербии, в том числе делается акцент на литературную традицию и наследие, которые ярко отражают особенности народа [6, с. 127]. В февральской новостной ленте 2018 года можно было заметить увеличение постов, связанных с творчеством сербской поэтессы Десанки Максимович, со дня смерти которой прошло 25 лет.

Личность Десанки, как и ее творчество, вызывает большой интерес у разной аудитории. Своей деятельностью она способствовала взаимодействию литературы славянских стран. Образование поэтессы получила на философском факультете Белградского университета. Защитила магистерскую диссертацию о Жанне д’Арк. В 26 лет она опубликовала свой первый сборник стихотворений, который получил большой успех. А затем появилась и переводная литература с французского, русского, словенского и болгарского языков. Она подарила сербскому народу литературу Ф.М. Достоевского и А.П. Чехова. Нельзя не согласиться с А. Базилевским о том, что “перевод сближает народы, преодолевает цивилизационно-культурные границы, импортирует в национальную литературу целые жанры и стили. Это непрерывный связующий процесс коммуникации – передача сообщения о картине мира, явленной в ином языке, средствами своего языка” [1].

Стоит отметить, что интерес к творчеству поэтессы активно прослеживается в англоязычных социальных сетях: так, в “Facebook” по запросу “Десанка Максимович” открываются группы от 2,5 до 70 тысяч подписчиков. В свою очередь, по идентичному поисковому запросу (но с хэштегом) в “Instagram” выходит более 800 публикаций, в которых содержатся не только цитаты и ее стихотворения, но и интересные факты биографии, а также оценка творчества со стороны читателей.

Нам удалось проанализировать 300 постов в социальной сети “ВКонтакте” по запросу “Десанка”, в содержание которых были включены стихотворения Д. Максимович, и в некоторых случаях ее биографические данные. В ходе исследования выявлено, что более 41,3% публикаций были сделаны с личных страниц пользователей, остальная часть принадлежала авторству тематических сообществ и публичных страниц. Чаще всего это группы, основная тема которых связана с популяризацией творчества поэтов определенной эпохи, либо территориальной принадлежности авторов.

Также можно было проследить зависимость количества оценки и просмотров публикаций, заключавшиеся в числе подписчиков, выявленных нами в ходе исследования сообществ. Рассмотрев данную особенность как отдельный критерий, мы выявили следующее соотношение. Наименьший охват по количеству проявленного интереса к творчеству Десанки, выражаемый в числе “лайков” и просмотров, наблюдался у публичных страниц, численность которых варьируется от 200 до 750 человек, что составило 17,1% от

общего числа анализируемых нами сообществ. В свою очередь, 22,5% из общего числа групп пришлось на объединения с наибольшим охватом пользователей социальной сети, а именно от 30 тысяч подписчиков. “Лидером проявленного интереса” к поэзии поэтессы стали публичные страницы с охватом от 1,5 до 3 тысяч подписчиков, что составило 60,4% от общего числа анализируемых тематических сообществ. В том числе, в меньшей степени стихотворения Д. Максимович прослеживались в группах по изучению сербского языка. Этот факт свидетельствует, что интерес к её творчеству у пользователей сети “ВКонтакте” носит целенаправленный характер, обусловленный более глубоким изучением особенностей сербской культуры и языка.

Другим критерием, по которому можно было разделить данные публикации, касался количественного показателя просмотров и оценки постов. Так, количество “лайков” варьируется от 5 до 47, при этом максимальное количество репостов доходило до 25. В ходе исследования также было обнаружено, что некоторые читатели выкладывали свои варианты литературных переводов стихотворений. Так как поэзия Десанки нашла отклик у современных пользователей сети “ВКонтакте” через вариант перевода, то данные примеры могут свидетельствовать о духовной близости, общих ценностных взглядах на окружающий мир. В рассмотренной подборке произведений небольшое количество работ опубликованы на родном, сербском, языке поэтессы, что позволяет уловить музыкальность, ритмичность ее стихов. Ее стихи положены на музыку и звучат в сербских песнях. На наш взгляд, ее стихи обладают и красочностью образов.

В ходе анализа новостной ленты социальной сети “ВКонтакте” по поисковому запросу “Десанка” выявлено 21,4% постов на тему любовной лирики. Не оставляют равнодушными пользователей сети темы “жизни и смерти”, “веры и обращения к Богу”, часто звучащие в поэзии Д. Максимович. Также представляет большой интерес читателей пейзажная лирика поэтессы. Важно отметить, что каждая из трёх представленных тем набрала в социальной сети по 14,3% постов.

Таким образом, в “ВКонтакте” были опубликованы стихи Десанки, отражающие чувственно-эмоциональные порывы страсти. Так, наиболее популярным явилось стихотворение из любовной лирики сербской поэтессы “Тревога”, переведенное на русский язык Анной Ахматовой:

*“О, не приближайся. Есть очарованье
в сладостном томлении страха и мечты.
То, чего ты ищешь, лучше в ожиданье,
Лучше то, что знаешь из предчувствий ты.
Нет, не приближайся, и зачем нам это –
все лишь издалека светит, как звезда,
все лишь издалека радостью согрето,
нет, не сблизим лучше взоры никогда!”*

Как и в оригинале, данный перевод пронизан чувством томной тревоги, счастья с отголоском горести утраты. В данном стихотворении прослеживается одна из интересных черт характера сербского народа: отказ от дорогого сердцу человека для “его же блага” для дальнейшего созерцания возлюбленного со стороны, переживая чувства тоски и печали из-за созданного собой обстоятельства. Данное направление романтической возвышенности чувств тесно переплетено с восклицаниями и просьбами, через которые герой стихотворения признаётся в любви дорогому человеку. Так, в стихотворении “Предостережение” есть следующие строки:

*“Можно в такое мгновенье
проговорится случайно,
выдать чудную тайну
о том, как тебя люблю я.
О, не бросай меня без присмотра,
если кто-то играет!”*

По мнению пользователей “ВКонтакте” отдельное место в творчестве Десанки занимает тема помилования и прощения: именно поэма “Прошу помилования. Лирический спор Поэта с Законником царя Душана” (1964), принесла поэтессе мировую известность [5, с. 248]. Наиболее популярными и чаще публикуемым стихотворениям по данному направлению стали “В защиту лжи из милосердия” и “Требую милости к простодушным”. Историографичностью содержания и трагедией жизни отличается стихотворения «Кровавая сказка», которая рассказывает о массовом расстреле фашистами мирного населения в Крагуевце и близлежащих селах 21 октября 1941 года. Приведём в пример строки, которые вызывают ответное сострадание к боли сербского народа:

*“... Последний урок. Дети встали,
Встали в колонну, пошли на расстрел,
каждый в лицо своей смерти смотрел...”*

Действительно, в творчестве Десанки Максимович можно проследить тему вечных вопросов: “... эта традиция, растворенная в классической ясности голосов “проклятых поэтов”, а “цветы зла” вовсе ей не чужды, и в этом, в частности, соразмерность ее поэзии нашему времени” [5, с. 249]. Подобно философам XIX века, сербская поэтесса переплетает проблему рока судьбы и бренности мира, жизни смерти, одиночества и мудрости времени:

*“... Страшно уйти навсегда во тьму,
но ещё страшнее тому,
кто понял: уйти суждено не только ему одному...”*

Как отмечала Н.М. Кореневская, раскрывая любознательность поэтессы, “... явилась на свет девочка, и отсюда, наверно, благовоющее отношение к окружающему, ко всему, что дышит, да и к неживой природе тоже” [5, с. 249]. Пейзажная лирика Десанки пронизана тонкой нитью философии жизни бытия: поэтесса рисует словом не только атмосферное окружение, но и погружает своего читателя в раздумья о былом и вечном. Отражением таких настроений является стихотворение “Разговор в ветвях”, которое стало наиболее популярным в социальной сети:

*“– Пройдёт сто лет –
и я опять примчусь,
и рядом с вороном
на ветку опущусь.
– Уже не будет этой ветки.
– Пусть!
Пройдёт ещё сто лет, никак не менее –
я снова прилечу
туда, где этих веток тени <...>”*

Десанка с удивительной скрупулезностью, словно художник, рисует образы зимнего сада. В своем стихотворении “Зимним днем” в переводе А. Ахматовой показывает красоту зимы, где чувствуется легкость летящего снега:

*“Снег тихо до самого вечера падал,
как яблони цвет.
О, я улетела б с такою отрадой
сквозь дали пространства и лет;
куда-то меж снежными лепестками,
как легкий летит мотылек,
кого-то утешить такими словами,
какие другим невдомек.
И в сумерках снег так же медленно падал,
усталый, густой.
Мне встретить кого-то
такая отрада...
Ни тени в долине пустой!*

*И ночью весь мир словно в белых тенетах,
снежинки ложатся у ног.
Как больно следить непрерывный полет их,
когда человек одинок”*

Творчество Десанки нельзя представить без описания повседневной жизни того времени – мыслей, чувств людей, отчаяние и горе, трагедия народа, – это всё то, что она принимала, переживала душой и болела сердцем. Переплетение жестокости отношений людей друг к другу, лукавство и ложь, упоминание о вере в Бога, но при этом суеверность и отсылка к язычеству, о конце концов и бренности мира. В большинстве случаев из проанализированных публикаций, комментариями со стороны подписчиков и самих авторов новостей, сопровождалось такое стихотворение поэтессы как “Бродяги”, в котором звучат тревожные ноты:

*“Бродяги пьяные с крестами на груди
на перекрёстке нищего колотят,
всё яростнее бьют – за каждый новый грех: <...>”.*

Тема веры и молчаливых бесед с Богом в сборниках Десанки встречается не раз. Пользователи “Вконтакте” отдельно отметили стихотворение, переведенное И. Бродским:

*“Внутри меня – нечто сродни собору,
чьи окна уже и ярче молний.
В нём кто-то бродит в любую пору,
дверь отпирая рукой проворной,
как будто дома, в жару и стужу.
Но, более древний, чем поп и паства,
как домик из карт, он готов распасться,
как только его выношу наружу”.*

Нельзя не согласиться с пониманием сути поэтического творчества В. Тушновой, которая писала, что “поэзия – не ряд зарифмованных строк, а живое сердце человека, в котором эти строки родились...” [13]. Так и чистая интонация поэзии Д. Максимович до сих пор находит отклик в сердцах читателей, пользователей социальных сетей в интернете. Проведенное нами небольшое исследование позволило оценить уровень интереса к творчеству сербской поэтессы Десанки Максимович, выявить наиболее публикуемые тематики ее стихотворений, которые представлены в переводах А. Ахматовой, М. Алигер, И. Бродского, Л. Мартынова, Д. Самойлова.

Учитывая значимость исследовательских работ, связанных с изучением русско-сербских отношений, конкретно поэзии Д. Максимович, следует отметить, что информации на русском языке представлено немного. Интерес к сербской поэтессе, творчество которой находит широкий отклик у русской аудитории, свидетельствует о желании глубже познакомиться с сербской культурой через духовное наследие Д. Максимович.

Выявленный большой интерес российской аудитории к творчеству сербской поэтессы свидетельствует, что культурное наследие славянских народов имеет общие духовные корни. Знакомство с родным языком народа и его лучшими образцами в литературном творчестве – есть неотъемлемая часть перспективных взаимоотношений между странами. С. Савицкая отметила, что “страна, с которой никогда не воевала Сербия – это Россия, поэтому Сербию нам можно считать самым светлым пятном на карте Европы. А самое светлое в Сербии – Десанка Максимович. Истинно народная поэтесса, с сердцем и совестью всего славянского братства” [9].

Литература

1. Базилевский А. Сербско-русский круг: поэт переводит поэта / А. Базилевский // Слово.ру : Балтийский акцент. №1. Калининград, 2015. С. 51-65.

2. Булацкая Н.А. Славянские литературы : классика и современность (болгарская, польская, сербская, чешская) / Н.А. Булацкая. Минск : Белорус. гос. ун-т культуры и искусств, 2011. 143 с.

3. Вишнёва М.В. А. Ахматова как переводчик поэзии Д. Максимович [Электронный ресурс]. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/150931/1/317-320.pdf> (Дата обращения: 25.03.2018).

4. Ильенков Э.В. Философия и культура / Э.В. Ильенков. М.: Политиздат, 1991. С.414.

5. Корневская Н.М. На паперть сердца допускаю всех / Н.М. Корневская // Славянский альманах. М. : Институт славяноведения РАН, 1999. С. 248-253.

6. Лемзякова А.А., Колтунова С.В. Народная мудрость как отражение традиционного морально-ценностного мировоззрения Сербии (на примере пословиц и поговорок) / А.А. Лемзякова, С.В. Колтунова // Языки и культуры: настоящее, прошлое, будущее: сборник материалов IV заочной научно-практической студенческой конференции (Белгород, 20 ноября 2017 года). Белгород: ИПК БГИИК, 2017. С. 126-131.

7. Маслобойникова М. Дайджест международных публикаций. Славенко Терзич “В Сербии больше знают о русской истории, музыке, литературе, чем россияне знают о сербской культуре” [Электронный ресурс]. URL: http://russiancouncil.ru/blogs/digest/31976/?sphrase_id=2838225 (Дата обращения: 19.03.2018)

8. Москва – Сербия, Белград – Россия : сборник документов и материалов. Т. 4: Русско-сербские отношения 1917 – 1945 гг./ Сост. А. Тимофеев, Г. Милорадович, А. Силкин. Белград – М. , 2017. 1008 с., ил.

9. Савицкая С. Десанка. Публикация. Газета “Молодежь Московий” [Электронный ресурс]. URL: <http://perorusi.ru/blog/2011/03/десанка/> (Дата обращения: 23.03.2018)

10. Сербские поэты XX века : Комментированная антология / Пер. с сербского; Ред.-сост. А.Б. Базилевский; Предисл. и очерки А.Б. Базилевского, М.Л. Карасёвой. М. : Этерна; Вахазар, 2011. 1104 с.

11. Трофимкина О.И., Дракулич-Прийма Д. Сербский язык. Начальный курс / О.И. Трофимкина, Д. Дракулич-Прийма СПб.: КАРО, 2011. 384 с.

12. Чехов А.П. Полное собрание сочинений в 30 т. / А.П. Чехов. М.: Правда, 1950. С. 133.

13. Шитякова Т. Кто сказал, что любить легко? [Электронный ресурс]. URL: <http://www.proza.ru/2014/07/10/103> (Дата обращения: 27.03.2018)

14. Юсип-Якимович Ю. Звуковой пейзаж как основа акустической картины мира славянских поэтов-символистов / Ю. Юсип-Якимович // Филологические заметки. Т. 2. №13. Пермь, 2015. С. 147-159.

15. Spasić N.A. “Spring poem” by Desanka Maksimovic. Harmony of sounding and meaning / N.A. Spasić // Научный результат. Социальные и гуманитарные исследования. Т. 3. №1. 2017. P. 80-85.

References

1. Bazilevskiy A. Serbsko-russkiy krug: poet perevodit poeta / A. Bazilevskiy // Slovo.ru : Baltiyskiy aktsent. #1. Kaliningrad, 2015. S. 51-65.

2. Bulatskaya N.A. Slavyanskiye literatury : klassika i sovremennost' (bolgarskaya, pol'skaya, serbskaya, cheshskaya) / N.A. Bulatskaya. Minsk : Belorus. gos. un-t kul'tury i iskusstv, 2011. 143 s.

3. Vishnovaya M.V. A. Akhmatova kak perevodchik poezii D. Maksimovich [Elektronnyy resurs]. URL: <http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/150931/1/317-320.pdf> (Data obrashcheniya: 25.03.2018)

4. Il'yenkov E.V. Filosofiya i kul'tura / E.V. Il'yenkov. M.: Politizdat, 1991. S.414.

5. Korenevskaya N.M. Na papert' serdtsa dopuskayu vsekh / N.M. Korenevskaya // Slavyanskiy al'manakh. M. : Institut slavyanovedeniya RAN, 1999. S. 248-253.

6. Lemzyakova A.A., Koltunova S.V. Narodnaya mudrost' kak otrazheniye traditsionnogo moral'no-tsennostnogo mirovozzreniya Serbii (na primere poslovits i pogovorok) / A.A. Lemzyakova, S.V. Koltunova // *Yazyki i kul'tury: nastoyashcheye, proshloye, budushcheye: sbornik materialov IV zaochnoy nauchno-prakticheskoy studencheskoy konferentsii* (Belgorod, 20 noyabrya 2017 goda). Belgorod: IPK BGIHK, 2017. S. 126-131.
7. Masloboynikova M. Daydzhest mezhdunarodnykh publikatsiy. Slavenko Terzich "V Serbii bol'she znayut o russkoy istorii, muzyke, literature, chem rossiyane znayut o serbskoy kul'ture" [Elektronnyy resurs]. URL: http://russiancouncil.ru/blogs/digest/31976/?sphrase_id=2838225 (Data obrashcheniya: 19.03.2018)
8. Moskva – Serbiya, Belgrad – Rossiya : sbornik dokumentov i materialov. T. 4: Russko-serbskiye otnosheniya 1917 – 1945 gg./ Sost. A. Timofeyev, G. Miloradovich, A. Silkin. Belgrad – M. , 2017. 1008 s., il.
9. Savitskaya S. Desanka. Publikatsiya. Gazeta "molodezh' Moskovii" [Elektronnyy resurs]. URL: <http://perorusi.ru/blog/2011/03/desanka/> (Data obrashcheniya: 23.03.2018)
10. Serbskiye poety XX veka : Kommentirovannaya antologiya / Per. s serbskogo; Red.-sost. A.B. Bazilevskiy; Predisl. i ocherki A.B. Bazilevskogo, M.L. Karasovoy. M. : Eterna; Vakhazar, 2011. 1104 s.
11. Trofimkina O.I., Drakulich-Priyma D. Serbskiy yazyk. Nachal'nyy kurs / O.I. Trofimkina, D. Drakulich-Priyma // SPb. : KARO, 2011. 384 s.
12. Chekhov A.P. Polnoye sobraniye sochineniy v 30 t. / A.P. Chekhov. M. : Pravda, 1950. S. 133.
13. Shityakova T. Kto skazal, chto lyubit' legko? [Elektronnyy resurs]. URL: <http://www.proza.ru/2014/07/10/103> (Data obrashcheniya: 27.03.2018)
14. Yusip-Yakimovich Yu. Zvukovoy peyzazh kak osnova akusticheskoy kartiny mira slavyanskikh poetov-simvolistov / Yu. Yusip-Yakimovich // *Filologicheskiye zametki*. T. 2. #13. Perm', 2015. S. 147-159.
15. Spasić N.A. "Spring poem" by Desanka Maksimovic. Harmony of sounding and meaning / N.A. Spasić // *Научный результат. Социальные и гуманитарные исследования*. Т. 3. #1. 2017. P. 80-85.

*Boiko Zanna V.,
Lemzyakova Arina A.*

*THE REFLECTION OF LITERARY HERITAGE AT SOCIAL NETWORKS:
THE POETRICAL SOUNDING OF DESANKA MAKSIMOVICH*

Resume

The present paper considers the historically conditioned cultural ties between the Russian and Serbian peoples. Social networking websites are becoming nowadays the cultural heritage transmission mechanism.

It has been observed that the floating around the Internet inquiry to Desanka Maksimovich's poetry is determined rather by the poet's personality, by love to poetry resonating with each reader, and by the historically developed dialogue between Serbian and Russian literature, that witnesses of spiritual affinity of the Slavic peoples.

Presently, the research interest in the Serbian poet D. Maksimovich's oeuvre begins to form. There are few Russian-language publications concerning her works. But there had been no investigation of the contemporary interest in D. Maksimovich's poetry among social network websites' subscribers before now.

The paper contains the analysis of available Russian-language works investigating D. Maksimovich's oeuvre. These include works by N.A. Spasich, in which the author reveals the musicality of D. Maksimovich's literary estate; by N.M. Korenevskaya who analyzed the spirituality of the Serbian poet's oeuvre. M.V. Vishnevaya investigated the translations of

D. Maksimovich's poems made by A. Akhmatova. It is noted that A. Akhmatova set a high value on the Serbian poet's oeuvre. As for D. Maksimovich, she was also acquainted with the Russian poet's literary estate and translated her works into Serbian.

Poems by D. Maksimovich bear a deeply romantic glance fastened "into life" and intersect with Serbian idioms. Her poetic works touched upon such important human values as love, faith and justice. These traits and omnitude get the attention of the people who acquaint themselves with Serbian culture and people. Presently, with the help of Internet resources, people tap actively not only into their own country's cultural values, but into other countries' cultural values as well. The interest marker is poetry, which easier does the rounds in the information space.

The monitoring of the "VKontakte" social networking website for the presence of interest in Serbian culture and literature demonstrated that there are more than 500 communities having from 1500 to 30 thousands subscribers, and there are a lot of specialized public pages dedicated to Serbian language and its learning. As a part of the present study, the literary preferences of the considered network website users are identified, and their qualitative and quantitative analysis on the subject of interest in D. Maksimovich's poetry is made. The analysis of 300 "VKontakte" posts is made on the following criteria: the amount of appreciations (likes) and views, reposts, page categories and the amount of subscribers. The paper presents the most published works of the Serbian poet in the Russian language.

The results of the research allow us to find out the intensity and variety of cultural ties between Slavic peoples, the moral integrity reflecting in the rhythms of the Serbian poet's artistic expression. The presented investigation discovers the contemporary edge of D. Maksimovich's poetry and highlights the widespread interest of contemporary network users in the Serbian poet's oeuvre. It can be said that the readership is waiting for new Russian-language biographical researches and for the Serbian poet's works' literary translations.

Theoretical and practical results of this investigation can be used in culturally educational activities as well as in teaching practice.

ПОСТ-МОДЕРНО СХВАТАЊЕ ТЕРИТОРИЈЕ И СУВЕРЕНИТЕТА

Сажетак

Овај рад се бави променама у пост-модерној теоретској перцепцији територије и суверенитета, то јест простора и државе. Централно место анализе је концепт “територијалне замке” као поистовећивање просторног испољавања моћи са оваквом или онаквом државом. Једна од главних одлика привилегованог положаја модерне државе је повезана са амалгамацијом историјског гравитирања ка рационализацији, стандардизацији и компактности друштвених односа унутар националне територије са пуном реализацијом те тенденције. На тој линији, нео-либерализам није довео до “еманципованог” безграничног света, већ је узроковао појаву трансверзалних просторних форми које имају потенцијале који могу да смање или потпуно анулирају класично схваћену, национално обојену, територијалност. Таква констелација није довела до нестанка или надјачавања суверенитета и територије као главних карактеристика савременог међународног система, али је резултовала конституисањем нових институционалних арена што је довело до делимичне децентрираности суверенитета и денационализације територије.

Кључне речи: простор, држава, територија, територијалност, „територијална замка“, суверенитет, међународни односи.

УВОД

Пре-модерни аранжман простора је почивао на феудалном систему владавине обележеном многобројним преклапајућим границама и важењима различитих аутономних инстанци власти унутар једне области, те су, условно речено, тадашњи политички ентитети, религијско-династичке заједнице, функционисале преко механизма личне лојалности и облигација, а не преко неког апстрактног, интегришућег принципа индивидуалности и грађанства на географски недвосмислено детерминисаној/фиксираној територији (Neocleous 2003: 410; Agnew and Corbridge 1995: 85). Читава поставка дивинизованог/сакрализованог простора је повезана са хијерархизованом субординацијом у чијем се средишту налазио Бог, то јест монарх, црква, интрасигентна репетитивна традиција и сет теолошких захтева који су дефинисали и оправдавали владавину. Инверзија суверенитета оличеног у лицу монарха и кластера хијерархизованих веза, својствених феудалном уређењу, са профаном институцијом државе довело је секуларних концепција и симболичких кодова моћи директно повезаних са спацијалним атрибутима. Нова формула идентитета је изражавала ексклузивну припадност заједничком територијално/правно одређеном и сингуларно централизованом простору са прецизно спецификованим границама установљеним преко суверенових моћи и признатим од стране, тада, “ембрионалног” међународног система држава. Све то указује на то да су питања која се тичу простора/територије нераскидиво повезана са концептуализацијом/разумевањем државе. Хијерархијска архитектоника средњевековне културе простора Окцидента је током Ренесансе замењена новим имагинаријумом, човек је од бића које постоји у простору постао биће које контролише простор, па је стога могао да га рационално објасни, систематично уређује и прилагоди својим жељама (Larkin 2010: 196). На политичком плану, то је значило дискредитовање и делегитимизацију било ког захтева који се тичао суверенитета, а који је био изнад државног ауторитета.

Историјски посматрано, модерна држава своје ране контуре задобија под династијом Капета, у периоду од десетог (Хуго Капет, крунисан 987) до четрнаестог века (Шарл IV, умро 1328), и преко папске буле *Inter caetera* донете од стране папе Александра VI 1492.

године, којом је пласирано “глобално линеарно мишљење” као форма спацијалне освешћености (Schmitt 2006 [1950]: 87)- перципирање планете као просторно подељене и спецификовне којој европској сувереној сили демаркирани делови припадају (Buck-Morss 2000: 32), да би се консолидовала након Вестфалског мира 1648, када је и дефинисана идеја суверенитета какву, најчешће и данас познајемо.¹ Наиме, Тридесетогодишњи рат, започео 18. 05. 1618. Прашком дефенестрацијом, је у својој раној фази означен као верски рат између протестантских и католичких држава, да би касније прерастао у општи европски сукоб. Завршио је октобра 1648. потписивањем мировних уговора у вестфалским градовима Osnabrück and Münster. Поред директних резултата: промоције верске толеранције, девастације империјалног и клерикалног универзализма, те деградирања папинства на међународни фактор другог реда, дугорочно посматрано Вестфалски мир је иницирао стварање модерног међународног система утемељеног на територијалним и сувереним ентитетима, то јест државама, са чврсто утврђеним границама, елиминисањем мешања екстерних актера у домену аутономних интерних аранжмана власти неке државе и анулирањем преклапајућих политичких и религиозних лојалности (Bring 2000: 58-62; Kurtulus 2005: 130-133).

Као важан историјско/идејни моменат у инверзији религијско-династичког постаменту у реализацији (суверене) политичке моћи са народно-територијалним принципом у упражњавању исте, можемо да идентификујемо формулисање културно-идентитетске логике аутентичности и дистинктивности у чије име држава делује и функционише, што је кулминирало у концепту нације, то јест националне државе, карактеристичном за период Простевитељства и саобразном Романтичарском потенцирању владавине народа и патриотизма. Додаћемо и да, конфигурисано од стране самих држава, савремено оперативно, међународно правно разумевање услова за признавања држава као суверених подразумева: (1) Конвенцијом из Монтевидеа о правима и дужностима држава (1933) обухваћене минималне критеријуме- дефинисану територију, сталну популацију, владу (говернмент) и способност артикулисања односа са другим државама; (2) испуњавање међународних облигација, посебно оних које се тичу права власништва; и (3) распадом Југославије инициране захтеве у смислу владавине права, демократије, људских права и заштите националних мањина (Biersteker 2013). Наравно, овако постављене критеријуме не треба доживљавати као свршене и коначне, они су подложни сталној компетитивности различитих државних пракси: оно што је важно јесте њихово перпетуирано мењање, њихова динамика, чињеница да нису “залеђени” у времену и простору.

1. ТЕРИТОРИЈАЛНИ ИМАГИНАРИЈУМ- КОНЦЕПТУАЛНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ

Из угла политичке теоретизације, не разматрајући да ли је посредован/актуелизован са моћи из неке потенцијалности преегзитентног стања или је чисто релационе, процесуалне, ситуационе, релативистичке, тополошке, то јест, конструктивистичке природе, простор је нешто што аутоматски не имплицира разграничење и границе, он је наизглед компактан,

¹ Аутор овог текста не желе да улазе у дубље диспутације о томе колико је Вестфалски мир заиста историјска преломница, а колико мит (Oslander 2001; Akashi 2009), то јест да ли је модерна држава настала 1648. године или крајем седамнаестог века у пост-револуционарној Енглеској (Teschke 2003: 249). То имплицира да не подржавају нити “ортодоксну (про-митолошку)” нити “херетичку (демистологизирајућу)” академску струју из најмање три разлога: (1) из уверења да историја није скуп задатих/супстанцијализованих дешавања већ “отворени простор” за читаву палету интерпретација и реинтерпретација; из (2) уверења да фабриковање/грађење историје није нужно њено фалсификовање; и (3) због “аналитичке негентропије” (спречавања непотребног губитка истраживачке енергије), то јест због тога што “историографско-симболички” монументализам Вестфалског мира покрива један део академске заједнице и изражава одређени конвенционални скуп идеја са којима оперише овај рад (то се односи и на разумевање пост-Вестфалске ситуације, јер се реферира на Вестфалски пандан чак и она када је анти-Вестфалска). Уосталом, митови тога ранга на међународној сцени имају улогу да покрену “стварност већу од самог живота” (Beaulac 2004: 39), јер, као што је познато, они нису само описивање и репрезентација, такозване, објективне стварности, већ партиципирају и у њеном стварању и у њеном мењању.

хомогенизован, инваријабилан и некомпартиментализован. Без обзира, дакле, да ли се ради о нестандартној релативистичко-релационистичкој, рекли би, дестабилизацији простора, у смислу “еквистријума спацијалне неизвесности” условљене различитим критеријумима (ре)скалирања, или, пак, рецимо, о чврстом и монолитном позитивистички стабилизованом и извесном апсолутном простору, свака просторна интервенција, прецизније- интервенција у простору, резултује партитативним дискурсом/наративом територије и територијалности. Још прецизније, ако апстражујемо апсолутни простор где је то очигледност, чак и када је релационо постављена у смислу експланаторне аверзије према границама и затворености (неконвенционалним форсирањем мрежа, флукова и потпуне отворености), чак и онда када је “флотантна” ствар, концепт, наратив или дискурс који је перманентно мутабилан/флукутирајући, привидно лоцирана у самим релацијама, језику/митевима/култури, а, наравно, политички елаборирана: територија/место је “квантни” исходни пункт/јединица социјалног простора, најмањи могући износ пост-фундационалистички променљивих кодова путем којих се и схвата и манифестује. Простор се, дакле, открива преко територије/територијалности. Међутим, територија није само епистемички квалитет, начин сазнавања простора. Он га и твори, али на начин да му не претходи. Територијом/територијалношћу, сваки пут изнова, меримо и дефинишемо простор.

Простор без територије није лако замислива апстракција/имагинаријум у ниједној од својих валенција, и онда када се ради о мрежно-релационом модалитету, али чак и онда када се, у “најбруталнијој” варијанти, дефинише као независтан од тога да ли се у њему нешто налази или не- када се схвата као празни/испражњени Њутнов апсолутни простор (Newton 1974 [1686]: 6-13). Претходна тврдња индиректно имплицира идеју о блискости, самерљивости и консонатности мрежног третмана просторности и територије, логику преклапања а не контигвитета, што, по мишљену аутора, резултира анулирањем компетитивности између два концепта на линије “дехерметизације” територије и територијалног конвертовања мрежа (cf. Painter 2010: 1093-1094). То, опет, svakako не значи њихову automatsku inverzivnost, али svakako указује на повишени stepen principijelene mutualnosti i, uslovne, isprepletanosti (neke vrste “lake” pro-dijalektičke povezanosti).¹ Pored toga, ovakav tip interpretacije ostavlja mogućnost da se mesto, kao politički entitet, izjednači sa fluidnim, topološkim, poroznim ili kontingentnim određenjem teritorije i vice versa, to jest da se eliminiše rigidna teritorijalna fetišizacija presudnosti granica in genere (što nikako ne значи ukidanje svih njenih varijeteta i aspekata). Другим речима, проблем се, једним делом, измешта на ниво политичког ишчитавања, на територијалност, оправдавајућу територијалну реторику, имагинацију и репрезентацију, у смеру који је профилеше као погодну за фузионисање различитих облика друштвених пракси и деловања- као ограничену отвореност (cf. Malpas 2012). Тумачење територија као социјалног “кванта”, који није трансисторијска или транскултурална форма првог и последњег узрока спацијалних пракси и структура, значи заправо да није део неког задатог просторног универзума или да је сама просторни универзум, већ да је израз и креатор плуриверзалних простора, наизглед паралелних и аутаркичних а, заправо, преклапајућих и тангентних спацијалних јединица.

Територија, дакле, овде није само конструисани скаларни/онтолошки/семиотизовани “квант” социјално перципираног простора, где дисперзивне “колебљиве/вибрантне” границе постоје да би биле замењене неким другим, подједнако неухватљивим “колебљивим/вибрантним”, границама, где, рецимо, наново бивају наративно (ре)етаблиране реформулисаним историјско-симболичким граматикама, концептуално еквидистанциране у односу и на “споља” (на простор), али и у односу на “унутра” (на место): однос који се овде покушава успоставити није апсорпционе/асимилационе већ генеричке природе. Онолико колико је научни, јавни или колоквијални језик територије израз неког односа моћи (коме је

¹ По Џоу Пејнтеру (Painter 2010: 1093, 1096), територија је придодата широко дефинисаним мрежама људских и не-људских актера, она је само једна од врста социо-техничких пракса која треба да је више предмет објашњења него инструмент објашњења (она је више експланандум, него експлананс), док је спацијална структура мрежа нужно територија као ограничени и континуирани износ простора.

државна моћ само једна инстанца), толико је и његов политички супстрат и његова политичка технологија. Територија се, дакле, може концептуализовати и као простор и као место. Њено синегдохијско изједначавање са простором није спорно, јер и територија и место су и простори и његови фрагменти, док се до синегдохијског односа са местом (што је манифестација франкофонског приступа проблему) долази преко става да су оба концепта/дискурса како семиотизовани, друштвено квалификовани/продуковани, тако и квинтесенцијални моменти света живота. Притом, би овде оставио по страни, физику осећаја места на локацију/простор и окупацију те локације, на физичко место и феноменолошки простор, на безлични осећај да нешто има лонгитуду и латитуду или адресу (у свету који је оптерећен истошћу, укалупљеношћу, неаутентичношћу или “безместошћу”, рецимо, шопинг молова и Интернета) и емоционалност нечега што се тиче живљења на тој адреси, места испуњеног, потенцијално регресивном, носталгијом и реминисценцијама (cf. Agnew 2011).

Територија може да се разматра и као друштвени конструкт који спаја физички/материјални/географски простор са специфичним поретком/системом вредности, на начин да вишеструка и комбинована значења приписује сваком његовом елементу (месту) или дисконтинуитету (Del Biaggio 2015: 40). Другим речима, свака компонента територије је једнака њеном симболичко-вредносном коду, док је свако одступање исто тако симболичко-вредносно кодирано. Заправо, ради се о манифестацији кластера односа човека/социјалних група према свету: комплекс/ансамбл посредованих и никада довршених односа (ангажовањем кодова, идеја, знања, језика или инструмената и апарата) са екстеријерношћу (ехтериориту)/спољашношћу и различитошћу/отхернесс преко многобројних друштвених, просторних и временских скала, а зарад афирмисања и одржавања власти/групне аутономије (Raffestin 1984, 2012; Klausner 2012; Pedrozo 2017). Главна разлика између англосаксонског и, у овом раду форсираног, франкофонског приступа територији лежи у томе што англосаксонски приступ аргументационо изједначава територију са државом, док франкофонски модалитет то не чини. Притом, територија није ексклузивни, али је свакако есенцијални, формат/хипостаза државног простора, а још мање је ексклузивни формат/хипостаза политичког простора.

Неподржавајући мишљења по којима ширина значењске платформе неког појма директно сведочи о конфузности и ненаучности његовог разумевања, одбијајући дакле сепарацију на колоквијални, естетски и академско-научни жаргон као експлицитну полуку манипулације, сматрамо да, контрарно томе, ширина говори о изнијансираниости, суптилности и софистицираности неког појма, не одбацујући могућност да је та иста ширина извор банализације/тривијализације или прикривања незнања, неинвентивности и некреативности. Имајући то на уму, навешћемо осам “класа” значења и употребе појма територија које идентификује Жак Леви (Jacques Lévy): (1) из модернистичког ракурса, појам територије је, једно време, стављен у други план, а у корист појма простор, због математичко-геометријске апстрактности/денотативности простора, то јест неупоредљиве културно-историјске аутентичности/конотативности територије; (2) саобразно претходном, територија је изједначавана и наизменично коришћена са апстрактним појмом простора због свог културно-историјског специфика; (3) у политичким и економским наукама, територија је коришћена као синоним за место, сведочећи о одређеној укоренености и идентитету који се могу искористити као потенцијали за развој и бивајући опозитна појму глобалног; (4) на епистемолошком плану, територија је стварни, социјализовани и актуелизовани, простор, док је простор концепт који омогућава да територија буде мишљена; (5) у политичкој науци и међународним односима, територија манифестује границама детерминисани и регулисани простор; (6) као етолошко-биолошка алегија, територија је насиљем контролисани простор; (7) територија се дефинише и као апроприрани простор, па се као таква реферира на идентитески квалитет сваког простора; и (8) територија се, у смислу историјске периодизације и апострофирања друштвеног и индивидуалног идентитета, може одредити као алтернатива геометријском Картезијанском спацијализму (Painter 2010: 1099). Уочавајући недостатке и преклапања у побројаним дефиницијама, Леви предлаже поделу на

топографску и тополошку метрику, где метрика представља начин мерења и третмана дистанце. Док тополошки простори обухватају дисконтинуиране објекте мрежа и ризома,¹ територија манифестује топографски простор континуираних објеката. Користи се и трипартитна класификација друштвеног простора на места (недељиве социо-спацијалне целине), области (дељиве и континуиране топографске социо-спацијалне целине) и мреже (дисконтинуиране тополошке просторе социјалне повезаности). Територије се, у овој класификацији, третирају као идеал-типске области (*ibidem*: 1100).

Размотримо сада могућност да је људска територијалност неки етолошки феномен.² Постоје, дакле, животиње, на нижем степену развоја, код којих је територијално понашање, заједно са потребом за постављањем граница, урођено и инстинктивно, док се код виших примата територијална компонента понашања врло ретко региструје (Ewer 1968: 94). Мада је Едвард Соца апроксимирао да за већину друштава важи правило социјалног дефинисања територије, а не територијалног дефинисања друштва (Soja 1971: 13), он је на самим почетцима своје каријере, што је на почетку рада напоменуто, разматрајући територијалност, као мулти-скаларни бихевиорални феномен организовања простора на принципима утицаја или доминације, са импликацијама које сежу до обликовање идентитета и разумевање места, право аналогију између људског и животињског територијализма (территоријализм). Међутим, било би крајње погрешно инсистирати на њиховој хомологности, узимати здраво за готово неки, још увек научно недоказани, псеудо-биологистички “територијални императив” (Argrey 1966) узрокован сетом еволутивних филогенетских карактеристика људи које дефинишу и усмеравају људско понашање ка освајању, контроли и одбрани територије. Истине ради, Соца (Soja 1989: 150, fn. 9) ће као глави недостатак таквог концептуалног приступа касније регистровати отклон према било каквој друштвено-политичкој аргументацији. Жан Готман (Gottmann 1973) напушта бихевиоралну конотативност у експликацији територије и пласира историјску периодизацију као битан интерпретациони елемент, али територија је још увек ахисторични, универзално-неутрални феномен. По њему (*ibidem*: 1-15), држава као политичка институција не може бити разматрана без спацијалног детерминисања преко територије, која је компартиментализациони модел простора базиран на партицитивности, диверзификацији и организацији са две фундаменталне функције: обезбеђивања сигурности и реализације социјалних могућности (опортунити). Роберт Сак (Sack 1983, 1986) као *differentia specifica* између људске и анималне територијалности идентификује чињеницу да је прва културно/симболичко/вредносно кодиран процес усмерен ка реализацији неких аутентичних политичких или друштвених циљева, док је потоња чисто инстинктивне, рекли би “сигналне” или рефлексивне, виталистичке природе.

Условно речено, територија представља, донекле хомогенизовани, (макро-мезо-микро) фрагмент простора повезан са појединцем, групом или институцијом која га присваја или запоседа и коме су инхерентне (оперативно меке или чврсте) границе, док је територијалност комплекс наративно усклађених скриптова/симбола/икона/кодова, који варирају током времена и у зависности од од партикуларне културе/друштва, путем којих успостављамо однос са територијом, процес артикулисања и реартикулисања, најчешће историјски конфигурисаног, „полагања права“ на специфичну територију. Територијалност је политичка “мета-инстанца” утицања или контролисања људи, феномена и односа преко контролисања, организовања или владања/управљања одређеном територијом- модус моћи над простором (cf. Sack 1986: 1, 5, 19-21). Збирно узето, за Роберт Сацк, територијалност је

¹ Алтернативни ризомски начин повезивања просторних мрежа и приказивања света је супротност арборалном моделу (нпр. породичном или историјском стаблу, пренесено: свему оно што се репрезентује као етиолошки [етиологичал] ланац сукцесивних дешавања), он је нелинеаран и нехијерархизован, све може настати и развијати се из било које тачке и у било ком смеру, не постоји нека централна сила или оса дешавања, а главне карактеристике такве поставке су процесуалност и трансформативност (Deleuze and Guattari 2005 [1980]); Grabher 2009).

² Етологија је наука која се бави начином живота појединих организама, биолошким проучавањем понашања животиња у њиховој средини, док се хумана етологија бави проучавањем људског понашања (Immelmann 1980: 8).

више конструктор него социјални продукт. Она је флотантни дискурзивни/наративни алгоритам путем кога територија псеудо-акумулира овај или онај симболичко-значењски потенцијал. Најшире постављено, она “започиње и завршава” симболичко-значењском шифром територијалних граница (манифестованом преко патриотске литературе, епске и лирске поезије и популарних патриотских песама, одређених ритуалних националних празника, историјских и географских уџбеника, слика граничних прелаза и војних граничних пунктова или дизајна самог пасоша). Контемплирање територијалности неизбежно ставља у први план онтологију моћи и њено свакодневно испољавање као важну аналитичку оптику у перцепцији социјалног и политичког фабриковања територија. Она није стратегија/пројекат/агенда која се ставља у погон зарад неке сингуларне територијално-политичко-социјалне телеологије, остваривања партикуларних циљева и сврха, територијалност је, пре свега, процес инициран и генерисан читавим спектром односа који на једном месту спајају како појединце и групе тако и материјално-дискурзивну ситуацију/амбијент.

Етимологија речи територија, као спацијално-политичке јединице простирања одређене власти/моћи, је повезана са латинским речима *terra*, са значењем земљишта/земље и *territorium*, са значењем обрадивог, пољопривредног земљиште које је окруживало, било додаток, неком месту, најчешће граду или неком религиозном (нпр. манастирском) комплексу, са наменом њиховог опскрбљивања провијантом (Elden 2011: 262, 2013: 11, 63; Dahlman 2009: 77). Истине ради, док оба појма изражавају политичко-економску димензију територије, њену вредности као потенцијалне робе која подразумева располагање са природним ресурсима, *territorium*, услед повезаности и са глаголом *terrere* (уплашити се), садржи одређене стратегијско-тактичне политичке импликације, манифестоване преко односа моћи инкорпорираних у појму терен (*terrain*), али ни један ни други термин нису довољни за модерно разумевање територије базиране на политичко-легалној и политичко-техничкој димензији. Сагласно Стјуарту Елдену (Elden 2009: xxv-xxviii; 2010: 801), док први аспект представља сет питања повезаних са тематом суверенитета, јурисдикције и власти, други аспект покрива картографске технике премеравања и, њима конвергентна, питања/темате контроле. Из политичког угла, изгледа да измерити простор, као по неком аутоматизму подразумева и његову контролу, можда не оног који мери, али неког другог политичког актера свакако. Аналогно томе, еволуција математичко-геометријског знање може фигурирати као исходни модалитет контроле територије. Такође, термин територија се понекад користи за скицирање стања неког политичког ентитета који није досегао стање државности, па се тако територија може описати и као однос између суверенитета, земље и људи, као антецедент, предуслов државности, као агенс и катализатор. Одбацујући довољност биолошке и социјалне оптике за разумевање територије, Елден филолошко-лингвистичка поента се састоји у томе да се историјска могућност територије фундира на претпоставци квантитативбилног и калкулативбилног географског простора, који своје концептуално извориште има у Декартовој аналитичкој геометрији.

Реперкусија тако постављеног приступа је да границе нису носећи, дефинишући елемент територије, већ акцидентални проблем другог-реда (сецонд-ордер проблем) директно завистан од партикуларног разумевања калкулативних једначина и, следственог, спецификаума у поимању простора. Главни недостаци оваквог приступа су експланаторна несензибилизваност за културне и афективне перспективе у разумевању територије, те, преко увођења термина територијално, занемаривање могућности да је космогонија територије повезана са нелинерним пре-модерним праксама/форматима присвајања, поделе и регулације земље без обиза на егистирање или развијеност геометрије као науке, са следственим заобилажењем транслације не-западних значења границама детерминисаног политичког простора (Antonsich 2010). Претходно имплицира уважавање пост-колонијалног приступа (Bhabha 1994; Appadurai 1996; Sakai 1997; Chakrabarty 2000) који на најдиректнији начин, поред пост-структурализма и пост-модернизма, пледира за резистенцију манипулативној културној инвазији само-прокламованог европског и америчког знања као

просветитељски ексклузивног и универзалног, а свега осталог као вредносно контаминираног и фалсификованог знања, као пароксијалног и провинцијалног.

2. ПРОБЛЕМ „ТЕРИТОРИЈАЛНЕ ЗАМКЕ“

Пређимо сада на значење Агњуовог концепта “територијалне замке” (Agnew 1994, 1998, 2005, 2015; Agnew and Corbridge 1995), условног израза алтерације класичне геополитичке тријаде, формуле узајамно прожимајућих, подржавајућих и оснажујућих елемената простора, власти и територије, то јест национално обележене варијације државе, суверенитета и територије. За Агњуа (2005: 441, 445), главна карактеристика модерног националног суверенитета је његова не-територијална онтологија, док се територија перципира попут блокова простора, а територијалност као ангажовање територије зарад политичких, социјалних или економских циљева. Ипак, обухватајући теоретски/парадигматски спектар од реализма до либерализма, то јест без обзира на то да ли је држава схваћена као место увећања корисности (то јест идејних ограничења екстрахованих из преговрања, споразума и међународних институција) или статуса (то јест структуралних ограничења екстрахованих из позиције у хијерархијски утемељеном државном систему), под “територијалном замком” се подразумева врло фреквентно, готово нужно, поистовећивање просторног испољавања моћи са оваквом или онаквом државом. Ради се о својеврсном државном “фатализму”/“оминозности”, о “онтолошки” неизбежној територијалној држави која нема никакву алтернативу.

Пренесено, направимо једну малу дигресију, једина права логика/супстрат/рационалног државне територијалности је историјски променљиви *raison d'état*. Оно што је у оптицају, заправо, представља манифестацију језички конструисане и митолошки подржане једносмерне симулакрумске нераскидивости између генерисања и регенерисања апсолутизованог наративно-граматичког фабриката: суверенитета на одређеној, пре и изнад свега, државној територији. То не значи да се суверенитету одузимају његови епистемички, симболички и системски квалитети, већ да се ради о скепси премо његовој фиксираној “државној моносемичности”. Другим речима, у савременом свету сачињеном од сепаратних територија које тендирају партикуларној националној интегрисаности, дискурс државности директно почива на прокламовању суверенитета на одређеној територији, ортодоксном суверенитета конвенционално/традиционално схваћеног као манипулативног идеала недељиве централизоване и врховне/неоспориве моћи која “извире” из искључиво једног места/позиције и која се врши на некој границама спецификованој/стабилизованој територији, омогућавајући тако благостање на унутра и међународни систем или поредак држава на споља. О суверенитету и његовом хетеродоксном поимању ће бити више речи на крају овога поглавља.

Дакле, без обзира на то да ли се ради о “реалистичкој” држави, у анархичном међународном окружењу, која се налази у сталном процесу акумулације и реакумулације моћи, или да се државно понашање детерминише преко правила, норми, принципа и начина доношења одлука, то јест преко ефеката идеалистичко-либералистички профилисане међународне кооперације, држава се перципира као неки апсолутизовани сингуларни “мета-објекат”, нека незаобилазна просторна “мета-инстанца”- територија свих територија. Такво монокаузално, дехисторизовано и деконтекстуализовано схватање, превиића чињеницу да се коерцитивна моћ или капацитет државе не треба третирати као задат, дат једном за свагда и неоспорив на одређеној територији, већ да га треба узимати као исход многобројних и фрагилних историјских контингенција на којима почива државни легитимитет. Коначно, држава се намеће као неки “епистемолошки” контејнер/кавез/капсула, преко којих се друштво препознаје и бива препознато, и без којих је немогућ социјални поредак, мада се друштву-у-држави сасвим аргуменовано може супроставити, исто толико снажна, идеја државе-у-друштву (Migdal 2001). I ако друštvo не може без diskursa prostora/teritorije, svakako

није незамисливо без дискурса државе. Укратко, нуžno специјализовано друштво није нужно етатизовано друштво.

Постојање аномаличних квази-држава, ентитета лишених институционално-правних својстава класичног државног, у њиховом случају- више јуридичког него емпиријског, суверенитета, бифуркације на позитивни и негативни суверенитет, и са таквом констелацијом подразумевајуће блиске условљености са одређеном ограниченом територијом, не значи негирање или трансцедирање државног мозаика као битног миљеа савремених политичких наратива глобалног ранга. Ради се заправо о оптирању за плурикаузалну опсервацију нових спацијално-територијалних модалитета. Проблем је у томе што ти блокови простора своју онтолошку “тачку ослонца” још увек идентификују у односу на национално-државну скалу. Напуштање/ раскидање са “територијалном замком” је готово увек ухваћено у ауто “замку” територијалности (Shah 2012). Кад год ангажујемо неки “супра-” или “суб-” територијални термин глобализације ми као по правили мислимо на скалирану трансфигурацију националне државе, на њен нормативно-вредносни апендикс, а, то сви знамо, поприлично је тешко “побећи од непријатеља кога носима на леђима”. Без обзира на евидентну егзистенцију територија ван матрице територијалне државе, и Реалистичка и Конструктивистичка школа Теорије међународних односа подједнако региструје тај већ сасвим “лежеран” однос националне државе према ентропији глобализације, њену прилагођеност новонасталом модалитету анархичности света. Прецизније, логика територијалности инсталирана у националне државе се мање или више претворила у логику *raison d'état* провучену кроз све територијалне имагинаријуме и спацијалне трансформације, те се намеће питање како детектовани проблем симултано може бити и тражено решење. Потенцијални одговор лежи у потпуној деконструкцији дискурзивног нексауса чије је део. Другим речима, потребно је интерпретирати мастер-наратив глобализацију не само као резултат одређених процеса који доводе до декаденције концепта граница, већ и као конститутивну компоненту истих: нужно је реактивирати спацијалну историју различитих платформи у политици разумевања глобалног, изнаћи глобалне имагинаријуме који нису оптерећени манипулативним димензијама територијалних императива и модусима перцепције моћи и власти који их прате.

У својој бритој, интригантној и *in medias res* поентираној анализи “територијалне замке” Ниша Шах (Shah 2012: 61-65) ће идентификовати четири битна аспекта за разумевање појаве територије као политичког концепта (cf. Ruggie 1993; Biggs 1999; Brenner 1999; Agnew 2009; Kolers 2009; Elden 2010; Sassen 2013) : (1) апстракцију власти- реартикулисање разумевања моћи у смислу замене њеног екстраховања из персоналних квалитета носиоца одређеног статуса са имперсоналним, на владара и потчињене несводивим, ауторитетом државе; (2) интернационални суверенитет- ради се о својеврсном спацијалном дуализму, позиционирању унутрашњости државе, обележене редом и безбедношћу, као диференциране у односу на марцијалност међународног система држава, симултано егзистирање државе као територије и на међународне односе измештеног природног стања водило је ка формулисању територијалних лимита произашлих на непријатељству и страху, могућност политичког живота је била условљена одбраном територије; (3) пракса екстратериторијалности- претходни аспект је због могућности арбитарног мешања и потребе отварања комуникационих канала довео до формулисања дипломатског система амбасада, места које не само да су била изолована од, већ нису ни деградирала суверенитет земаља домаћина, што је територију дефинисало и као форму материјализације моћи, али и као правну категорију која је интензификовала признање територијалне државе као супстрата легитимног ауторитета, концепт територије је прилагођаван и подешаван потребама изградње легитимног суверенитета; и (4) прецизна административном демаркација- манифестује резултат дијалектичког односа између еуритмичне картографске репрезентационе моћи преко визуелне клишеизације територијалне државе и трансформације територијалности као нормативне подлоге политичког поретка у смислу перцепционог новума политичког простора. Уважавајући претходно, за дискурзивну демисију територијалне замке, по Шах

(Shah 2012: 67), није потребно само разоткрити и инсистирати на историјској контингентности модерне државе, већ и “распаковати” територијалну замку територијалне замке, деконструисати хипертрфорану нормативну натурализацију границама дефинисане територије, њену ригидну и стриктну физикализацију као реификованог и догматизованог подручја/константе политике.

Територија, дакле, није идентична/синонимна са територијалношћу, али територијалност као правни конструкт у функцији маркирања државне власти (аутхориту) је постала превалентна формула аперцепције територије. Као таква, територијалност је класично схваћени атрибут међународног система, где је правно испољавање државане власт постављено као неутуђиво, супериорно и омнипрезентно у односу на територију. Саскиа Сасен (Sassen 2013: 24-30) истиче четири елемената дискорданције/асиметрије територијалности и територије као актуелно посебно важна: (1) дебаланс класично схваћеног суверенитета делимично изазваног процесима глобализације; (2) дистингвирање правних инструмената које земље користе да би одредиле или конструисале територијалност; (3) јурисдикцијским нормама и правилима непокривене случајеве и питања повезана са територијом; и (4) дилуцију формалне државне моћи над територијом и тим регулаторним слабењем испровоцирану редистрибуцију моћи у различитим државним секторима. Консеквентно, своју теоретску позицију односа државе и глобализације не дефинише нити као глорификацију, нити као алтерацију државе, већ као њену трансформацију. Та трансформација је обележена процесом “иницијалне денационализације”, отварања простора страним актерима (специјализованим, полу-аутономним агенцијамаи међународним режимима за третман националне територије који се, у најмању руку, делимично разликује од традиционално схваћеног суверенитета, што резултује променама како на нивоу унутрашњег устројства демократске одговорности, тако и на нивоу организационог устројства интернационалног система и међународног права (Sassen 2008: 270; 2009: 580-582).

Одбацујући класичну/стандардну/колоквијалну перцепцију државних граница као пуких географско/просторно дефинисаних демаркационих линија, Сасен (2009: 580-581; 2013: 30-31) пледира за њихово разумевање утемељено на комбинацији различитих граничних режима са различитим садржајима, те просторним и институционалним координатама условљеним различитим типовима протока (нпр. робе, новца, информација или миграната). Граничне линије су можда најважнија карика, али ипак само карика, у дугачком ланцу контролних институција. Притом, аналитички фокус није окренут генералном повећању преко-граничних протока контролисаних од стране националних држава, чак и онда када се јављају као укидање граничних рестрикција (нпр. међународне финансије или услуге, као и културна размена), већ о новом спацијалном формату поимања и оперативности граничних капацитета који резултују граничним просторима трансверзалним традиционално постављеним и уређеним границама. Ради се о границама “ембрионалних” територијалних јединица, понекад херметички затворених “спацијалних капсула”, лоцираних унутар задатих оквира државне територијалности, слично “руској бабушки”, које са националном државом, поред тога што је ова учествовала у њиховом оснивању и што може дерогорати тај оснивачки акт (закон или неформални аранжман), имају високо формализоване односе. Таква констелација није довела до нестанка или надјачавања суверенитета и територије као главних карактеристика савременог међународног/међудржавног система, али је резултовала конституисањем нових институционалних арена што је довело до делимичне децентрираности суверенитета и денационализације територије (Sassen 1996: 29-30). Очигледно је да за Саскију Сасен неолиберализам није довео до “еманципованог” безграничног света, већ да је узроковао појаву трансферзалних просторних форми које имају потенцијале који могу да смање али и потпуно анулирају класично схваћену, национално обојену, територијалност. У том смислу, ако национална територија и није превазиђена категорија, њено разумевање је постало изузетно

комплексно са могућношћу, горе објашњеног, рекли би, својеврсног гранично анулирајућег политичко-економског процеса.

Модерна политичка теорија и теорија међународних односа територијалност дефинишу уже у односу на неке од раније изнетих поставки: као спацијално детерминисану (контингентну) политичку владавину која, историјски не нужно, али данас готово искључиво, има облик националне-државе, то јест националне и државне територије. Територија је, дакле, једна од исходних, егзистенцијалних компоненти државе, њен идентитетски нуклеус. Са јачањем вишедимензионалног процеса глобализације расле су и расправе о новом положају националне-државе у распону од тврдњи које су, уважавајући конституисање мрежа наднационалних институција и аналогног измештања чворишта моћи, пледирале за њено “обесмишљавање” и/или “распадање”, до, релативно блажих поставки, које су, уважавајући чињеницу да се државна власт сужава или дели са другим изворима власти, пледирале за сигнификантну промену њене улоге и функција. Држава, наравно, није „поражена“ ни и у епохи глобализације: успела је да задржи изузетно важну позицију. Ако се, дакле, сложимо да глобализација подразумева континуирано ширење и акцелерацију протока роба, новца, финансија, капитала, информација и људи на нивоу физичког простора, те релативно статичну и консолидовану социо-територијалну инфраструктуру која подржава такав проток, онда можемо ангажовати два амбивалентна/конфликтна процеса у стању сталног дијалектичког прожимања: (1) процес детериторијализације као експресије спацијално-временске компресије; и (2) мултискаларну ретериторијализацију као експресије избалансиране територијалне организације (Brenner 1999: 43). Једна од главних одлика привилегованог положаја модерне државе је повезана са амалгамацијом историјског гравитирања ка рационализацији, стандардизацији и компактности друштвених односа унутар националне територије са пуном реализацијом/остварењем те тенденције.

Територијализација је тако постала предуслов политичког и друштвеног битисања, а не резултат историјски профилисаних пројеката парцијализације и централизације. По Нилу Бренеру (Brenner 1999: 45-46), епистемолошки примат државе (централности територијалног суверенитета) се базира на две премисе: (1) идеји простора као инертног друштвеног програма који није друштвено конституисан, организован или модификован, што резултује у спацијалном фетишизму неутралног безвременог и самобнављајућег простора неподложног историјским трансформацијама; и (2) идеји државне територије као унапред задате и неизбежне аналитичке инстанце, што завршава у методолошком територијализму који све спацијалне форме и скале третира као самодоволне и територијално профилисане географске јединице. Надовезујући се на овако постављену логику, Бренер опсервира глобализацију или као глобални територијализам или као супра-територијализам подложен историјским метаморфозама, као дијалектички процес историјски конструисане (просторне) детериторијализације и ретериторијализације “задужен” за компоновање, рекомпоновање и декомпоновање државне политике и институција. Територија је и генерисана државним активностима/динамизмом и њихов генератор.

Ideja nacionalne teritorijalne države, kao svojevrstne kombinacije mitoloških i pragmatičnih komponenti- sakralizovane zemlje, sedišta moći i funkcionalnog prostora, fuzioniše nekoliko bitnih dimenzija koje utiču na njenu snagu (cf. Hassner 1997: 57): (1) simboličku dimenziju identiteta; (2) totalizujuću/operativnu dimenziju vlasti; i (3) organizacionu dimenziju delotvornosti. Про-веберијанско дефинисање модерне (територијалне) држава Мајкла Мана (цф. Манн 1986: 112) обухвата/обједињује четири класе елемената: (1) диференцирани сет институција и односног персонала које их оличава; (2) централност/концентричност доношења политичких одлука; (3) границе које утврђују територијалне домете истих; и (4) монопол над доношењем закона и принудном (цоерзиве) моћи. Било како било, проблем са веберијанском перспективом у концептуализацији државе се манифестује чињеницом да монопол камуфлира она стања када је власт спорна и фрагментирана, као што и појам „легитимности“ замагљује могућност различитих типова власти, то јест незадовољства и аверзију са преовлађујућим формама власти.

Интерпретативни фокус се помера са државе као креатора правила и носиоца ексклузивне употребе силе за поштовање властитих одлука на многобројне форме интеракције више засебних система карактеристичних за свако људско друштво. У том смислу, држава има ограничену, нефиксирану аутономност. На тој линији, напоменимо као релевантну дихотомију Мана (1986: 113, 114) који разликује деспотску и инфраструктурну моћ државе. Деспотска моћ одређује преко могућности државне елите (доносиоца одлука) да у одређеном обиму предузима активности по сопственом нахођењу: без преговарања (или консултовања) са цивилним друштвом (недржавним актерима), па чак и против његових интенција, то је, заправо, моћ над цивилним друштвом. Инфраструктурна моћ манифестује капацитет државе да продре у цивилно друштво и да логистички имплементира политичке одлуке, то јест да посматра, контролише и координира спровођење властитих одлука, то је, дакле, моћ да се утиче на цивилно друштво и да се централизује координација његових активности преко власти (државне) инфраструктуре. За њега, фундаментални квалитет државне моћи је рефлектован преко њеног територијалног модуса егзистенције. На тој линији, преддржавна друштва су остварена преко социјалног принципа, преко социјалног дефинисања територије, док искорак у стате-макинг процес заправо указује на територијално дефинисање друштва државе. Рис Џонс (Jones 2007: 3-4, 34) сматра да се такво идејно стајалиште може критиковати јер анулира утицај друштвених значења и праксе, те сматра да је државна територијалност перманентни државни пројекат генерисан и трансформисан у односу на компететивне програме/нарације државних службеника/државне администрације од националног до локалног нивоа, што државу чини динамичним, концептуално отвореним, несвршеним и хетероморфним простором.

У класичном политичком дискурсу, суверенитет, што је више ноторност него нека новина, али се често аналитички превиђа или потцењује, подразумева, са једне стране, унутрашњу, централизовану или “домаћу” перспективу, највишу и ултимативну власт унутар државе, одговорну за мир и просперитет базиране на хијерархијском односу суверена и њему подређених, и, са друге стране, спољну, децентрализовану или легалну перспективу, однос формалне једнакости, признатости од стране других, исто тако, признатих држава, одговорну за потенцијалне колизије и аверзије изражене као анархични елемента односа међу државама. Суверенитет је, аналогно претходном приступу, omnipotentно територијално устројство неке политичке власти. Имајући ово на уму, формула суверенитета, заправо, обухвата и домаћу хијерархију и међународну анархију, да би функционисао “на унутра”, он мора бити признат “од споља”. Тако, за Ханса Моргентауа (Morgenthau 1948: 209-210, 243-267; 1948a), корифеја класичног Реализма Теорије међународних односа, суверенитет има класично/ортодоксно/“сакросанктно” значење територијом ограниченог и недељивог врховног ауторитета у креирању и спровођењу закона: ради се о држави која или јесте или није суверена, “лиминално”, половично или парцијално стање државног суверенитета није могуће. Претходна конклузија имплицира да неки политички ентитет бива државом само уколико располаже са сувереном моћи, непропитујућа “права” природа државе се манифестује њеним темељним принципом: аксиоматским, дакле- апсолутним, суверенитетом.

Мада је нео-реализам фокусираност на атрибуте државе трансферовао на квалитете релација међу државама, изводећи сувереност држава из непостојања вишег ауторитета у међународном систему, дакле- из концепта анархије, задржао је његово ортодоксно разумевање, поготово у својој структуралној варијанти, еспецијално ин итс структурални вариант, држећи свако одступање од такве формуле небитним или га игноришући (Biersteker and Weber 1996: 3-6; Lake 2003: 306). Оног момента кад је систем суверених држава успостављен, структуред бу анарцху, он се, за нео-реалисте, конформистички, преко power баланцинг, регенерише клонираним системским јединицама, док се капацитет за објешњење радикалних/револуционарних промена своде на нулу. Главна реалистичка/нео-реалистичка хипотеза разумевања друштва је, дакле, повезана са репродуктивном, а не трансформативном

логиком (Ruggie 1983: 285).¹ Истине ради, у нео-реалистичком табору, Роберт Гилпин (Gilpin 1981: 121) посвећује већу рађњу државној територијалности. По њему, на међународном плану територијалност се може третирати слично функционисању имовинског права: као што редистрибуција власничких права сигнализира базичне промене у сфери домаће политике, тако и редистрибуција територија која прати ратне сукобе указује на базићне промене у сфери међународне политике (*ibidem*: 37).

Конструктивисти сматрају да су и спољна и унтрашња варијанта државног суверенитета, као и сви његови аспекти, већ садржани у реалистичкој дефиницији: територија, власт, популација и признатост (рекогницион), друштвено конструисани обрасци. Ради се о променљивим, динамичним али и персистентним друштвеним чињеницама, о социјалном конструисању текста и контекста суверенитета који су формулисани и реформисани преко интеракције разнородних ендогених државних пракси и норми унутар интерсубјективно препознатљивих заједница и који су, никада потпуно завршени, контингентни и културно условљени. Суверенитет, дакле, настаје као исход различитих “телеолошких” профила држава, он није њихов природни генотип, и амалгамира читав низ временски и просторно променљивих пракси и политика. Међутим, без обзира на то што одговор на питање шта је анархија бива стално променљива мутуална формулација инволвираних држава, јер је њихово динамично понашање условљено културном мрежом приписаним/регулисаним значењима (Wendt 1992: 396-397), конструктивистички суверенитет остаје инхерентна карактеристика свих држава чланица које чине ефективни међународни државни систем (Lake 2003: 308-309). Поређења ради, рецимо да био-политички суверенитет настаје када се био-моћ сусретне са ортодоксном/класичном варијацијом и да се мање реферира на ефикасност владавине права, а више на оријентисање, реоријентисање и дисциплиновање популације на некој територији (Swiffen 2011: 63, 93).

Стефан Краснер (Краснер 1999: 9) разликује четири типа суверенитета који не морају да буду логички повезана или да корелирају у пракси: (1) домаћи суверенитет- тиче се организовања јавне власти унутар специфичне државе и способности оних који са њом располажу за ефикасну, делотворну и потпуну контролу; (2) интердепендентни суверенитет- тиче се способности јавне власти да надгледа прекогранично кретање; (3) интернационални суверенитет- тиче се узајамног признавања држава и других ентитета; и (4) вестфалски суверенитет- тиче се немешања екстерних актера, то јест њихово елиминисање из конфигурације власти. Спољни суверенитет не открива готово ништа о унтрашњем суверенитету, степен делотворности политичке власти унутар државних граница, њена организација и ниво контроле, не морају нужно утицати на међународни правни и “вестфалски” суверенитет (*ibidem*: 12), који се, опет, могу сматрати примерима организоване хипокризије, јер се никада нису налазили у неком трајнијем еквилибријуму, у ситуацији да није било континуираних покушаја за њихово нарушавање и довођење у стање дисбаланса (*ibidem*: 24). За Краснера, дакле, суверенитет је вишезначан и представља у различите типове/флукове моћи вертикално, дубински инсталиране/укорењене сегрегиране праксе, које се више ослањају на егоистичне државне интересе, него на нормативна начела. Он их не елаборира као диверзификовану активацију/операционализацију једне ултимативно уређујуће и системске моћи оријентисане на хармонизацију, хомогенизацију и одржавање целокупне политичке заједнице (Walker 2003: 8). Поред тога, Краснер концептуализација суверенитета је статична и пасивизована, она не помаже у елаборирању разноразних изазова на које наилази суверенитет и плаузибилности његове трансформације.

¹ Додајмо, без обзира да ли се ради о некој природној, преегзистентној карактеристици држава, што је случај у императивној реалистичкој реторици, или да је у оптицају тумачење суверености као најбољег и најефикасније процесуалног “социјално-нормативног” принципа за регулисање политичког живота и на споља и на унутра, што је карактеристика либералне реторике, међународне организације су директно повезане са независним државама које им поверавају/гарантују одређени износ моћи. У том смислу, оне не представљају никакву претњу државном суверенитету (Adler-Nissen 2013: 181).

Нил Вокер (2003: 9-10) идентификује два стадијума у развоју лингвистичких алгоритама/жаргона суверенитета: (1) Вестфалску фазу/жаргон- где се суверенитет, поред тога што је међународни поредак подржан са правним инстанцама Уставног права, усмереног на регулисање унутрашњег поретка суверених држава, и Међународног права, усмереног на регулисање односа међу сувереним државама, интерпретира преко једнодимензионалне оптике оптерећене супрематизмом државе и манифестоване мета-језиком политичких и других наука које, наводно пружајући фактографска објашњења и оправдања, осмишљавају свет у којима је оперативан; и (2) пост-Вестфалску фазу/жаргон- где, захваљујући глобализацији, мулти- димензионалности и конституционалном плурализму, долази до корозије/ерозије класичног имагинаријума суверене државе, интензификовање транс-националне културне, медијске, трговинске и туристичке интеракција између грађана и врста и квантитета уговора међу државама је довело до редуковања војног суверенитета (постојањем војних савеза овог или оног ранга), економског суверенитета (функционисањем Међународног монетарног фонда, Светске банке или Светске трговинске организације) и политичког суверенитета (случај Европске Уније) и довело државу у положај да све теже контролише своје границе по разнородним питањима, пост-Вестфалски жаргон суверенитета више не претендује на онипотетна објашњења и “замрзнуту” слику света са сувереном државом као неизбежним политичким постулатом. Мада глобализација донекле оспорава апсолутност државног ауторитета и, следствено, суверенитета, није до краја разјашњено како ће се потенцијални пробрајај у смеру пост-суверенитета реализовати.

Један не мали број актуелних интерпретација суверенитета се надовезују, коментаришу, критикују или су под директним утицајем дела Ђорџа Агамбена (Agamben (1998, 2005), на начин да померају своја аналитичку перспективу са његовог апсолвиранија као организационог начела међународног система на питања која се тичу утемељења управљачких потенцијала и консеквенци упражњавања ничим ограничене, тотализујуће (тотализинг) државне моћи на незаштитену и вулнерабилну популацију (Humphrey 2004; Agnew 2005; Gulli 2007; Jones 2012; Dunn and Cons 2014). Агамбеново разумевање суверене моћи државе, његова теорија суверенитета, се базира на идеји “парадокса суверенитета” и њој консонатној идеји “голог живота”. Аргументациони нуклеус за формулисање “парадокса суверенитета” можемо идентификовати преко асимилацију логике насиља која стоји иза често цитиране тврдње Карл Шмит (Schmitt 2005 [1922]: 5): “Суверен је онај који одлучује о ванредном стању”. У том смислу, Агамбен (1998: 15) анализира чињеницу да је суверен унутар и ван правног поретка, да може да суспендује законе, то јест да себе искључи из правног поретка иако је укључен у исти. Суверена моћ заправо почива на проглашењу ванредног стања. Логика суверенитета је, дакле, својеврсна не-логика, логика парадокса (процес конституисања правила је процес њихове суспензије/дерогирања), суверенова могућност да нешто забрани, а нешто изузме од тих забрана, репрезентује фундаменталну карактеристику егзистенције модерног човека.

Такава констелација је условила претварање људи у “*homines sacri*”,¹ статус обележен радикалном депривираношћу од политичких, друштвених, културних и грађанских могућности, потпуно деструирану субјективност без било које форме освешћености, права и потенцијала за политичко деловање. Људи, сада нека врста социјалних “мутанта/зомбија”, физиолошких носиоца и рефлексивних исхода целовитог претпања политике у био-политику. Сведени су на биолошку димензију, биолошку патњу или сведочење исте, они више нису чак ни објекти већ абјекти (Parastergiadis 2006). Репресивни језик дисциплинујућег Фукоовог паноптикона је замењен репресивним језиком граничних режима и избегличких логора Агамбен-а, који нису изузетак од политике већ њен опомињући и узнемирујући модерни клише, превалентна, егземпларна и есенцијална политичка структура. Наше “редовно стање” је постало “ванредно стање”.

¹ Антички римски правни институт који је дефинисао посебну баннед групу људи за чије убиство није прописана било каква врста одговорности/казне, али који, апсурдно, нису смели бити жртвовани у религијским церемонијама и ритуалима (Agamben 1998: 71-75).

Тако, мада су изузети од важења целокупног правног система, али подређени важењу ванредних правила, дискурзивна позиција граница и избегличких логора не манифестују одступање или одустајање од устаљене функционалности и оперативности државе. Насупрот томе, они су предвидљиво и очекивано проширење и увећање њене моћи, то су “ванредни простори” у “нормалном” државном простору, зоне организована живота и смрти, где у име територијалне безбедности, националног интегритета или хуманитарне интервенције могу бити почињени најбруталнији злочини. Један од могућих праваца критике Агамбен теорије суверенитета је да кампови и границе не могу да се третирају као концептуални резултат неке једнодимензионалне, инваријабилне, унисоне и равномерно распрострањене суверене моћи, већ да се ради о компресији суверене моћи, о последици њене акумулације и оријентације на специфичне зоне искључености, створене контра специфичне популације. У складу са тим, уместу сингуларности “хипертрофирани” суверене моћи простора “изузмања”, може се говорити о “хиперсензитивним” зонама обележеним плуралитетом форми компететивних и преклапајућих моћи, које нису а priori манифестација суверене моћи, већ а постериори манифестација њене нестабилности. (Dunn and Cons 2014: 95). Ради се, дакле, о релативно “хаотичном” стању где се, без обзира на бирократски апарат који тендира да изједначи стварност и репрезентацију, селекује између различитих програма, пројеката и формулација моћи, чији интент и трајност не могу бити гарантовани, већ су више или мање плаузибилни.

Одбацујући могућност да се макар теретски реконструишу историјске и контекстуалне компоненте/моменти/трајекторије/поставке/логике које утичу на суверене одлуке у тако комплексно схваћеним зонама, као што је то случај са контингентном перцепцијом суверенитета, Елизабет Кулен Дан и Џејсон Конс (Dunn and Cons 2014: 101-105) суверене активности у тим просторима означавају као последице алеаторног суверенитета: оног који почива на стохастичком методу расуђивања и стохастичком калкулусу моћи. Истине ради, мада је понекад могуће сагледати/анализирати неку ситуацију кроз историјску оптику, одлуке у сензитивним зонама често директно зависе од испољавања индивидуалних актера, што намеће разноразне рестрикције попут немогућности обухватања целине потенцијалних фактора релевантних за неку одлуку и немогућности предвиђања целине спектра смераних и несмераних међусобних интеракција и/или интерсекцијаг истих. Претходно, своју историјску потврду, налази и у тврдњи Лорен Бентон (Benton 2010: 287), да суверенитет еволуира преко неравномерне дистрибуције кроз простор и време, тако да се одступање од њега треба више третирали као образац него као изузетак. Алеаторни суверенитет, дакле, подразумева аберацију класичног суверенитета у смислу постојања више симултаних, просторно изолованих, опција/шаблона моћи, где серија релативно незнатних трансгресија правила пласираних неким кодом суверенитета резултује његовом ерозијом, компромисом или потпуним колапсом.

За Ајву Онг (Ong 2006: 77-78), глобализацијом иницирана дестабилизација конвенционално схваћеног суверенитета се манифестује концептом “градуалног” суверенитета. Наиме, у оквиру пост-развојне (пост девелопментал) ситуације, градуални суверенитет се, преко разноврсних технолошких зона, реферира на еластичну организацију суверенитета, где флексибилне владе задржавајући контролу над целокупном територијом, неке њене делове прилагођавају захтевима глобалног капитала и глобалних финансијских токова преко конституисања простора/зона детерминисаних политичким условима диктираним/изједначеним са захтевима корпорација, које су снабдевене/овлашћене од стране односних држава “октроисаном” индиректном моћи за такву врсту семи-суверених активности. То резултује тиме да владе више нису искључиво оријентисане ка јачању и очувању искристализованих националних ентитета, већ да су једним делом ангажоване на администрирању веза диференцираних простора и популација са глобалним тржиштем. Таква констелација нарушава иманентност територијалног кодирања специјалних атрибута суверенитета, те се у игру уводи и његова дельивост, преко мрежних образаца суверене експресије као подједнако ефикасне у односу на територијални пандан.

За Јенса Бартелстона (Bartelson 1995: 4), пручавање суверенитета пре свега значи не одговор на питање шта је суверенитет већ проучавање и повезивање текста и начина сазнавања суверенитета са еклатантним тешкоћама у савременом тексту и сазнавању истог. Анализирајући проблем персистентности идеје недељивости суверенитета, он (Bartelson 1995, 2008, 2011) прво полази од констатације да се суверенитет може тумачити као симболички алгоритам путем кога доживљавамо политички свет који живимо, али који не мора нужно да стоји у неком детерминишућем односу према перципираном свету. По њему (Bartelson 2011), ипак, постоји још један разлог зашто се суверенитет тешко рedefинише и зашто се тешко одустаје од пресумпције његове недељивости. Наиме, појам недељивости је учинио могућим да се премести и подели суверенитет између различитих актера индентификујући оно шта треба да се премести и подели, постајући тако, у своме практичном испољавању, услов властите деловности. Генаолошки посматрано, још од Жана Бодена, од шеснаестог века, локус суверенитета је сингуларан (без обзира да ли је у питању личност, део народа или народ сам), а не плуралан, те се његова недељивост третира као нужна за јединство и континуитет државе, за њену способност да одговори на спољне и унутрашње претње и за формулисање међународног државног система: она је заправо представљала еманацију трансценденталног, непропитујућег јединства карактеристичног за антички и средњовековни универзализам. Недељивост суверенитета је тако постала непропитујући темељ модерних политичких поредака и модерних политичких интерпретација, чак и онда када је у оптицај ушла нација, без обзира на чињеницу што њен однос са политичким пројектима/аранжманима никада није био глaдак и подразумевајући. У том смислу, измештање суверенитета са Бога на монарха, са монарха на народ/нацију, а са народа/нације на целокупно човечанство је било могуће зато што је супстрат политичке власти остао исти преко иманентног својства недељивости.

Без обзира на то што пракса политичке власти врло често показује супротно, одбацивање недељивости суверенитета би довело до поприличног појмовног хаоса и неконгруентности модерне политичке теорије. Бартелсон (2011: 93-94) предлаже истраживање историјске онтологије симболичке матрице суверенитета, које би установило шта нас је довело до тачке да његова недељивост манифестује његову интелигибилност. Додајмо овоме, по њему (Bartelson 2001: 180), контингентност/евентуалност државе, специфичним политичким дискурсом партикуларно и историјски профилисано место/моменат односа власти и заједнице, није само ваљано аргументована недостатком њене суштине или нужности, већ и потенцијалом да не постоји: акциденталност државне компартиментализације политичког простора, као израза дубљих питања о политичком поретку, може бити потврђена неком новом политичком технологијом. Међутим, проблем је што на симболичком плану свака критика државе води ка још јачем инсталирању/оснаживању про-државних дискурзивних позиција, те подразумева потпуну деструкцију државо-центручног политичког поретка. Наиме, политичка теорија и политички поредак готово никад ако су и усмерени ка истом циљу, нису симултани.

Ребека Адлер-Нисен суверенитет објашњава преко теоретског пројекта Пјера Бурдијеа. За разлику од неореалистичког акцентирања структуре и баланса моћи као супстрата међународних односа и конструктивистичке инверзије структуре са аутентичним нормативно-културним полигоном, Бурдије истиче захтев за анализом различитих позиција кроз њихов међусобни односе у одређеном пољу, док национална и међународна поља чине оно што можемо да одредимо као глобални простор. Притом, структуре нису неки систем значења или калкулус моћи, већ топографски простори (Pouliot and Mérand 2013: 33). Сматрајући да је симболичка моћ исход перформативности језика и да фаворизује одређени тип доминације, он, парафразирајући Вебра дефиницију државе, сматра да иста располаже монополном на легитимно симболичко насиље, држава се не инкарнира само у објективним организационим структурама и механизмима, већ и у подручју субјективних менталних структура и категорија перцепције и мишљења (Bourdieu 1989: 40). Држава располаже са мета-капиталом, збиром различитих врста капитала (нпр. коерцитивног, политичког,

правног, финансијског итд.) који су историјски акумулирани, она је и актер и простор позиција-структура, више улог у игри различитих актера који се боре за наметање властитих визија и подела, него институција (Pouliot and Mérand 2013: 36). У складу са претходно изнетим, за суверенитет можемо рећи да обједињује и конститутивне и регулативне перспективе: он конституише државни систем као мета-политички ауторитет у светској политици, манифестује онтолошки фундамент моћи, али, преко регулисања међународних односа и закона, он, такође, профилише и оквир за деловање, обезбеђује правила игре преко прескрипције политичких и правних норми или институционализације политичке моћи (Adler-Nissen and Gammeltoft-Hansen 2008: 198-203; Adler-Nissen 2013: 184).

Поред и независно од тога, суверенитет се (ре)формулише/показује/изводи (перформед) и на нивоу свакидашњих политичких, социјалних и легалних пракси од стране заинтересованих актера (појединаца, државних представника или приватних компанија). Он није ситуиран само као академски концепт, већ је и стварни/актуелизовани објект, што захтева како интерпретацију различитих пракси тако и интерпретацију различитих симбола, церемнија или ритуала у поводу конкуритивних третмана суверенитета на нивоу борбе за моћ или афирмацију неког идентитета. Другим речима, да би што боље разумели међународну сцену, потребно је да у процес њеног разумевања уведемо појам транс-националног поља, сачињеног од држава са гхенуитетним историјама и неподложног значењском диктату само једне платформе, једне државе, поља које структурира, одређује координате, позиционе статусе неке државе (Adler-Nissen 2013: 185). Све у свему, истраживање мета-капитала неке државе може помоћи разоткривању обима и врсте утакмице тактика и стратегија повезаних са суверенитетом са другим тактикама и стратегијама по питању власти потеклим из међународних организација, друштвених покрета или тржишта. Укратко, можда више него конструктивистима, следбеницима Бурдијеове социологије одговара тврдња да је суверенитет оно што државе/ми (транс-национално/међународно поље/простор и следствене концептуализације и праксе) од њега начинимо (cf. Bartelson 2011: 93).

Ослањајући се на, горе идентификовану, бифуркацију државне моћи Мајкла Мана на деспотску и инфраструктурну варијанту, Џон Агњу (2005, 2009) указује на то да инфраструктурна моћ може бити ангажована преко мрежа које нису нужно територијалне у екстерним зонама које генеришу, што може резултовати детериторијализацијом актуелне државе и ретериторијализацијом око политичких ентитета попут региона или ЕУ. Симултано, у зависности од типа идентитета који елите селекутују/креирају (нпр. критеријум може да буде неки други територијални ниво какав је регион или неки нетериторијални ентитет какве су међународна организација) деспотска моћ не мора нужно бити упражњавана преко оријентисаности на задату, сингуларну, статичну или централизовану територију/власт, она може бити оперативна и уз дисперзивно постављену социјалну платформу моћи. Ово дестабилизовање/преобликовање територијалних фундамената суверенитета у зависности од деспотске моћи, то јест релативне снаге централне власти државе на плану степена и трајности ефикасног и легитимног апарата владавине и у зависности од инфраструктурне моћи, то јест њене консолидације на плану износа државне регулације обезбеђивања јавних добара/услуга и функционисања тржишта на спецификованој/демаркираној територији, Агњу приказује преко четири идеална типа режима/система ефикасности суверенитета.

Ради се о (Агнџев 2005: 443-446; 2009: 129-132): (1) класичном режиму суверенитета-који је најближи оном што се подразумева под мета-наративом Вестфалског суверенитета, обележеним високим износом делотворности централне државне власти и, такође, пуним ангажовањем деспотске и инфраструктурне моћи на ограниченој државној територији, чак и када је у оптицају зависност од страних инвестиција и извоза роба и услуга (случај Кине); (2) империјалистичком режиму суверенитета- манифестује дијаметралну супротност класичној варијанти и израз хијерархизованог разумевања светске политике, централна државна власт је битно зависна и контрилисана од стране спољних фактора (држава или институција попут

Међународног монетарног фонда), унутрашња организација државе и инфраструктурне кохезине силе су изузетно слабе, корупција је екстремна и постоје сепаратистичке тенденције (случај Блиског Истока и неких делова Јужне Америке); (3) интегративни режим суверенитета- представља случај Европске Уније и подразумева симултано постојање, од државног до суб-државних нивоа, различитих форми управљања и организације у оквиру различитих функционалних, често не-територијалних, арена, што резултовало је изразито комплексним суверенитетом- ипак, мада је централна власт новоствореног ентитета и држава чланица мања него када су биле самосталне, уочљива је територијална димензија неких облика инфраструктурне моћи; (4) глобалистички (глобалист) режим суверенитета- обухвата глобалистичке државе утемељене на хегемонији, комбинацији присиле и пристанка зарад обебеђивања што већег степена приближавања других држава властитим аспирацијама и циљевима (случај Сједињених Америчких Држава), због форсирања глобалних финансијских центара као битне карактеристике ових режима, они, више од свих осталих, почивају на не-територијалним механизмима моћи. Главна интенција Џона Агњуа (2005: 456) је била да се прикључи критици конвенционално схваћеног суверенитета критиком перцепције спацијалности као апсолутне територијалности, и то путем идеје о комбиновању централне државне власти и консолидоване и отворене територијалности пропуштене кроз филтер симболичке и материјалне ефикасности његовог функционисања.

ЗАКЉУЧАК

Рећићемо, на крају, анализирајући пост-структуралистички, то јест пост-модерни или пост-позитивистички приступ, Ричард Ешли (Ashley 1988, 1995) апострофира парадокс анархије/суверенитета изражавајући га као директно пропорционални однос између давања на значају међународном поретку и, следственог, повећања значаја децентриране структуре државног система: што више потенцирамо међународну кооперацију, то више потенцирамо нарцисоидност суверених држава (Bickerton, Cunliffe and Gourevitch 2007: 28-31). У том смислу, позиционирање врховног ауторитета унутар државе, подразумева одбацивање било ког ауторитета изнад ње, па фокусираност на трансформације међународног поретка, који се, иначе, увек изнова мора фабриковати, а онда хармонизовати у глобалном процесу, подразумева разматрање/деконструкцију његовог фундаменталног концепта, који у оваквој дискурзивној констелацији није анархија већ суверенитет, место где се све политичко рађа и где све политичко одлази у ништавило аналогно његовој ексклузивној и репресивној политичкој природи. Било како било, то је резултовало додатним пост-структуралним “парадоксом парадокса анархије/суверенитета”. Одбацивање суверенитета као нужног и натурализованог, његово разумевање као флуидног смењивања дискурзивних и епистемичких пројеката овог или оног ранга, са фаворизовањем недржавних актера и покушајем ампутације анархије из свих друштава за сва времена, није окончано еманципаторском перспективом: ниједна пост-структуралистичка егзегеза текста суверенитета није резултовала неким новим политичким предлошком, неком новом политиком на радикално новим интелектуалним постаментима, нити је идентификовала као релевантну историјску експресију политичког субјективитета.

Литература

1. Adler-Nissen, R. and Gammeltoft-Hansen, T. (2008) “Epilogue: Three layers of a contested concept”, in Adler-Nissen, R. and Gammeltoft-Hansen, T. (eds) *Sovereignty Games: Instrumentalizing State Sovereignty in Europe and Beyond*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 197-211.
2. Adler-Nissen, R. (2013) “Sovereignty: The State’s Symbolic Power and Transnational fields”, in Adler-Nissen, R. (ed) *Bourdieu in International Relations: Rethinking Key Concepts in IR*. London: Routledge, pp. 179-193.

3. Agamben, G. (1998) *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
4. Agamben, G (2005) *State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press.
5. Agnew, J. (1994) "The Territorial Trap: The Geographical Assumptions of International Relations Theory", *Review of International Political Economy*, 1(1): 53–80.
6. Agnew J. (1998) *Geopolitics: Re-visioning World Politics*. London: Routledge.
7. Agnew J. (2005) "Sovereignty Regimes: Territoriality and State Authority in Contemporary World Politics", *Annals of the Association of American Geographers*, 95(2): 437–461.
8. Agnew, J. (2011) "Space and Place", in Agnew, J. A. and Livingstone, D. N. (eds) *The Sage Handbook of Geographical Knowledge*, London: Sage Publications, pp. 316-331.
9. Agnew, J. (2015) "Revisiting the territorial trap", *Nordia Geographical Publications*, 44(4): 43–48.
10. Agnew J. and Corbridge, S. (1995) *Mastering Space: Hegemony, Territory and International Political Economy*. London: Routledge.
11. Antonsich, M. (2010) "Rethinking territory", *Progress in Human Geography*, 35(3): 422-425.
12. Appadurai, A. (1996) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
13. Akashi, K. (2009) *Acta Pacis Westphalicae: Mythos et Veritas (The Treaty of Westphalia: Myth and Truth)*, Tokyo: Keio University Press
14. Ardrey, R. (1966) *The Territorial Imperative: A Personal Inquiry into the Animal Origins of Property and Nations*. New York: Atheneum.
15. Ashley, R. (1988) "Untying the Sovereign State: A Double Reading of the Anarchy Problematique", *Millennium: Journal of International Studies*, 17(2): 227–262.
16. Ashley, R. (1995) "The Powers of Anarchy: Theory, Sovereignty, and the Domestication of Global Life", in Der Derian, J. (ed) *International Theory: Critical Investigations*. New York: Palgrave, pp. 94-129.
17. Bartelson, J. (1995) *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Bartelson, J. (2001) *The Critique of the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Bartelson, J. (2008) "Sovereignty Before and After the Linguistic Turn", in Adler-Nissen, R. and Gammeltoft-Hansen, T. (eds) *Sovereignty Games: Instrumentalizing State Sovereignty in Europe and Beyond*. New York: Palgrave Macmillan, pp. 33-45.
20. Bartelson, J. (2011) "On the Indivisibility of Sovereignty", *Republics of Letters: A Journal for the Study of Knowledge, Politics, and the Arts*, 2(2): 85-94.
21. Beaulac, S. (2004) *The Power of Language in the Making of International Law: The Word Sovereignty in Bodin and Vattel and the Myth of Westphalia*. Leiden: Martinus Nijhoff.
22. Benton, L. (2010) *A Search for Sovereignty: Law and Geography in European Empires, 1400–1900*. Cambridge: Cambridge University Press.
23. Bickerton, C. J., Cunliffe, P. and Gourevitch, A. (2007) "Politics without sovereignty?" in Bickerton, C. J., Cunliffe, P. and Gourevitch, A. (eds) *Politics without Sovereignty: A Critique of Contemporary International Relations*. London: University College London Press, pp. 20-39.
24. Biersteker, T. J. (2013) "State, sovereignty, and territory", in Carlsnaes, W., Risse and Simmons, B. A. (eds) *Handbook of international relations*. London: Sage Publications, pp. 245-273.
25. Biggs, M. (1999) "Putting the State on the Map: Cartography, Territory, and European State Formation", *Comparative Studies in Society and History*, 41(2): 374–405.
26. Biersteker, T. J. and Weber, C. (1996) "The Social Construction of State Sovereignty", in Biersteker, T. J. and Weber, C. (eds) *State sovereignty as social construct*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-22.

27. Bodin, J. (2004 [1576]) *On Sovereignty: Four Chapters from "The Six Books of the Commonwealth."* Cambridge: Cambridge University Press.
28. Bourdieu, P. (1989) "Social Space and Symbolic Power", *Sociological Theory*, 7(1): 14-25.
29. Bring, O. (2000) "The Westphalian Peace Tradition in International Law: From Jus ad Bellum to Jus contra Bellum", *International Law Studies*, 75: 57-81.
30. Brenner, N. (1999) "Beyond State-centrism? Space, Territoriality, and Geographical Scale in Globalization Studies", *Theory and Society*, 28(1): 39-78.
31. Chakrabarty, D. (2000) *Provincialising Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton: Princeton University Press.
32. Dahlman, C. T. (2009) "Territory", in Gallaher, C., Dahlman, C. T., Gilmartin, M., Mountz, A. and Shirlow, P. (eds) *Key Concepts in Political Geography*. London: Sage Publications, pp. 77-87.
33. Del Biaggio, C. (2015) "Territory beyond the Anglophone Tradition", in Agnew, J. A., Mamadouh, V., Secor, A. J. and Sharp, J. (eds) *The Wiley Blackwell Companion to Political Geography*. Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 35-48.
34. Deleuze, G. and Guattari, F. (2005 [1980]) *A Thousand Plateaus*, volume 2 of *Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
35. Dunn, E. C. and Cons, J. (2014) "Aleatory Sovereignty and the Rule of Sensitive Spaces", *Antipode*, 46(1): 92-109.
36. Elden, S. (2009) *Terror and Territory: The Spatial Extent of Sovereignty*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
37. Elden, S. (2010) "Land, terrain, territory", *Progress in Human Geography*, 34(6): 799-817.
38. Elden, S. (2011) "Territory- Part I", in Agnew, J. A. and Duncan, J. S. (eds) *The Wiley-Blackwell Companion to Human Geography*. Oxford: Oxford: Wiley-Blackwell, pp. 260-271.
39. Gilpin, R. (1981) *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
40. Gottmann, J. (1973) *The Significance of Territory*. Charlottesville: University Press of Virginia.
41. Grabher, G. (2009) "Networks", in Kitchin, R. and Thrift, N. (eds) *International Encyclopedia of Human Geography*. Volume 1, Amsterdam: Elsevier, pp. 405-413.
42. Gulli, B. (2007) "The Ontology and Politics of Exception: Reflections on the Work of Giorgio Agamben", in Calarco, M and DeCaroli, S. (eds) *Giorgio Agamben: Sovereignty and Life*. Stanford: Stanford University Press, pp. 219-243.
43. Humphrey, C. (2004) "Sovereignty", in Nugent, D. and Vincent, J. A *Companion to the Anthropology of Politics*. Oxford: Blackwell Publishing, pp. 418-437.
44. Immelmann, K. (1980) *Introduction to Ethology*. New York: Plenum Press.
45. Jones, R. (2007) *People/States/Territories: The Political Geographies of British State Transformation*. Oxford: Blackwell Publishing.
46. Jackson, R. H. (1990) *Quasi-states: sovereignty, international relations, and the Third World*. Cambridge: Cambridge University Press.
47. Kahler, M. (2006) "Territoriality and Conflict in an Era of Globalization", in Kahler, M. and Walter, B. F, (eds) *Territoriality and Conflict in an Era of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1-25.
48. Klausner, F. R. (2012) "Thinking Through Territoriality: Introducing Claude Raffestin to Anglophone Sociospatial Theory", *Environment and Planning D: Society and Space*, 30(1): 106-120.
49. Kolers, A. (2009) *Land, Conflict, and Justice: A Political Theory of Territory*. Cambridge: Cambridge University Press.
50. Krasner, S. D. (1999) *Sovereignty: Organized Hypocrisy*. Princeton: Princeton University Press.

51. Kurtulus, E. N. (2005) *State Sovereignty: Concept, Phenomenon and Ramifications*. New York: Palgrave Macmillan.
52. Lake, D. A. (2003) "The New Sovereignty in International Relations", *International Studies Review*, 5(3): 303-323.
53. Larkin, J. (2010) *From Hierarchy to Anarchy: Territory and Politics before Westphalia*. New York: Palgrave Macmillan.
54. Mann, M. (1986) "The Autonomous Power of the State: Its Origins, Mechanisms and Results", in Hall, J. A. (ed) *States in History*. Oxford: Basil Blackwell, pp. 109-136.
55. Malpas, J. (2012) "Putting Space in Place: Philosophical Topography and Relational Geography", *Environment and Planning D: Society and Space*, 30(2): 226-242.
56. Migdal, J. S. (2001) *State in Society: Studying How States and Societies Transform and Constitute One Another*. Cambridge: Cambridge University Press.
57. Morgenthau, H. J. (1948) *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
58. Neocleous, M. (2003) Off the Map: On Violence and Cartography. *European Journal of Social Theory*, 6(4): 409-425
59. Newton, I. (1974 [1686]) *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica (Mathematical Principles of Natural Philosophy)*. Volume I, Berkeley: University of California Press.
60. Ong, A. (2006) *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*. Durham: Duke University Press.
61. Osiander, A. (2001) "Sovereignty, International Relations, and the Westphalian Myth", *International Organization*, 55(2): 251-287.
62. Painter, J. (2010) "Rethinking Territory", *Antipode*, 42(5): 1090-1118.
63. Papastergiadis, N. (2006) "The Invasion Complex: The Abject Other and Spaces of Violence", *Geografiska Annaler: Series B*, 88(4): 429-442.
64. Pedrozo, S. (2017) "Swiss Military Drones and the Border Space: A Critical Study of the Surveillance Exercised by Border Guards", *Geographica Helvetica*, 72(1): 97-107.
65. Pouliot, V. and Mérand, F. (2013) "Bourdieu's Concepts: Political Sociology in International relations", in Adler-Nissen, R. (ed) *Bourdieu in International Relations: Rethinking Key Concepts in IR*. London: Routledge, pp. 24-45.
66. Raffestin, C. (1984) "Territoriality: A Reflection of the Discrepancies Between the Organization of Space and Individual Liberty", *International Political Science Review*, 5(2): 139-146.
67. Ruggie, J. G. (1983) "Continuity and Transformation in the World Polity: Toward a Neorealist Synthesis", *World Politics*, 35(2): 261-285.
68. Sack, R. D. (1983) "Human Territoriality: A Theory", *Annals of the Association of American Geographers*, 73(1): 55-74.
69. Sack, R. D. (1986) *Human Territoriality: Its Theory and History*. Cambridge: Cambridge University Press.
70. Shah, N. (2012) "The Territorial Trap of the Territorial Trap: Global Transformation and the Problem of the State's Two Territories", *International Political Sociology*, 6(1): 57-76.
71. Sakai, N. (1997) *Translation and Subjectivity: On Japan and Cultural Nationalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
72. Sassen, S (1996) *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalization*. New York: Columbia University Press.
73. Sassen, S. (2008) *Territory, Authority, Rights : From Medieval to Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.
74. Sassen, S. (2009) "Bordering Capabilities Versus Borders: Implications for National Borders", *Michigan Journal of International Law*, 30(3): 567-597.
75. Sassen, S. (2013) "When Territory Deborders Territoriality", *Territory, Politics, Governance*, 1(1): 21-45.

76. Schmitt, C. (2005 [1922]) *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago: University of Chicago Press.
77. Teschke, B. (2003) *The Myth of 1648: Class, Geopolitics, and the Making of Modern International Relations*. London: Verso.
78. Walker, N. (2003) "Late Sovereignty in the European Union", in Walker, N. (ed) *Sovereignty in Transition*. Portland: Hart Publishing, pp. 3-33.
79. Weber, M. (1946 [1919]) "Politics as a Vocation", in Gerth, H. H. and Wright Mills, C. (eds) *From Max Weber: Essays in Sociology*. New York: Oxford University Press, pp. 77-129.
80. Wendt, A. (1992) "Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, 46(2): 391-425.

Dorđe Stojanović

POST-MODERN UNDERSTANDING OF TERRITORY AND OVEREIGNTY

Resume

This paper deals with changes in post-modern theoretical perception of territory and sovereignty, that is, space and state. The central point of analysis is the concept of "territorial trap" as an identification of spatial manifestation of power with state. One of the main features of the privileged position of the modern state is associated with the amalgamation of historical gravitation towards rationalization, standardization and compactness of social relations within the national territory with full realization of this tendency. On that line, neo-liberalism has not led to an "emancipated" borderless world, but has caused the emergence of transversal spatial forms that have potentials that can reduce or completely annul the classically understood, nationally colored territoriality. Such a constellation did not lead to the disappearance or overrun of sovereignty and territory as the main features of the contemporary international system, but resulted in the constitution of new institutional arenas, leading to the delimitation of the sovereignty and denationalization of the territory

Keywords: space, state, territory, territoriality, "territorial trap", sovereignty, international relations

КРИЗА И ИДЕНТИТЕТ НЕОЛИБЕРАЛНОГ КАПИТАЛИЗМА**Сажетак**

У данашњем друштву ниҳилизма, изгубљеног смисла и самим тим изгубљеног појединца, појам идентитета је у кризи јер либералном капитализму идеални грађанин особа без памћења, без завичаја и националне припадности.

Циљ рада је доказати да је данас криза идентитета и идентификације толико очигледна да би се чак могло говорити о потпуном губитку идентитета. Свако мењање идентитета и интереса води суптилним померањима у државним политикама што је видљиво у териви управлаштва које проводи неолиберална политика. Тежи се поништењу свих тих посебности и намећу се наметнуте представе и свако добива улогу коју мора одиграти, своју маску коју мора носити у служби првенствено капитала који постаје једино мерило важности.

Кључне речи: идентитет, криза, традиција, идеологија, глобализација, појединац.

УВОД

Појам идентитета је нејасан јер је многострук и немогуће га је одредити уобичајеним методама одређивања. Идентитет је осећај појединца или скупине о себи као производу самосвести да ентитет поседује неке квалитете по којима се разликују од других скупина. У највећој мери идентитети су конструисани и створени под различитим степенима притиска, побуда и слободе.¹ Идентитети могу бити територијални, културни, политички, друштвени и национални, али будући се одређују према појединцу, производ су и међусобног деловања између појединца. Вањске одреднице идентитета могу бити обликоване и из ширих друштвених кругова или од политичке власти. Ипак, могуће је означити појам идентитета као националног који у себи обједињује етничку и културну одредницу. У данашње време се партикуларитет западног схватања жели показати као универзално прихватљив образац ког је потребно прихватити, са приматом на универзални морал „људских права“ и економских закона отвореног и слободног тржишта, социјалног прогреса и технолошког развоја.

Циљ рада је показати да се нова „идеологија суверенитета“ управљања у неолиберализованом капитализму подређује одлукама на основу преференције, а идентитети се мењају кроз нестабилна потрошачка одређења. Криза идентитета је изразито невидљива најчешће онда када је људима садашњост несигурна, а будућност неизвесна, неодређена, претећа, пуна страха и ишчекивања.

1. ИДЕНТИТЕТ У КРИЗИ

У људском животу постоје две темељне перспективе нас самих; с једне стране то је схватање самих себе као аутономних бића, а са друге, ми смо бића одређена околностима, производ одгоја, културе, навика, развоја. Зато и самостварање, које је и врста себстварања није одвојена од нечијих природних талената, инстинкта, окружења, утицаја других људи и саме културе којој појединац припада. То није ствар „стварања себе“ утемељена на апсолутној онтолошкој слободи, већ кретање ка постајању онога што у ствари јеси, што је све теже јер је човек у властитим очима изгубио на части.²

У свету који је изгубио смисао, наметнутих апсурдних зидова, човек је странац. Тражи ли да нађе смисао изван себе, мислећи да ће наћи себе у заједници државе? Каква је данас заједница могућа? Проблем модерне заједнице је у томе што се модерне вредности

¹ Samuel Huntington, *Tko smo mi?*, Izvori, Zagreb, 2007, str. 33.

² F. Nietzsche, *Volja za moć*, Zagreb: Mladost. 1988, str. 18.

заједнице, једнакости и слободе стално у сукобу па модерна држава не може бити стабилна јер и саме ове вредност нису у међусобним складним односима због великих идеологија које апострофирају само једну вредност, подређујући им остале две. На Балкану је данас присутна чињеница губитка духовног те непостојање друштвеног континуитета и јединства која подразумева свест о истој националној, верској, културној и цивилизацијској припадности, а појединц је све више посматрач, без снаге и ослонаца у себи да постане актер. У таквим околностима предиспозиције за асимилацију су велике. Сада живимо у време које је Токвил предвидео као време „када ће велике револуције постати ретке“.¹ Ово „постреволуционарно“ доба је „са ону страну револуције“, као и доба „с ону страну левице и деснице.“

Идентитет је увек нека врста моћи због постојања могућности отпора у односу на све оно што га доводи у питање. Због тога идентитет није нешто трајно јер је изложен различитим подстицајима. Идентитет је увек у раскораку са самим собом. Најзначајнија карактеристика овог процеса који има универзални смер прогресивног кретања човека и његове заједнице ка остваривању фундаменталних људских вредности јесте отпор униформности, асимилацији, негирању идентитета. Према Фројду потребно је разликовати идентитет и идентификацију. Идентитет није датост него се формира одређеним друштвено посредованим процедурама. Идентификација у првом реду служи тежњи за јачањем и уздицањем Ја. Преко појма идентификације егзактније долазимо до значаја, значења и смисла који поједини елементи добијају у конституисању идентитета на свим нивоима, и тиме избегавамо неутемељене, фиктивне, идеолошке судове о аутентичности идентитета који се темеље на простом, статичком, догматском набрајању тзв. „објективних обележја“ (етничке сродности, порекла, културе, језика, религије). Идентитети не настају у неком социјалном простору, него су они делови регулативних пракси па формирање идентитета никада није неутралан процес будући да су ти процеси увек делови неке политике

Сваки идентитет је изложен неидентитету, односно сепаратном идентитету у којем постоје трагови неких других идентитета. Амбивалентност Другог такођер утиче на амбивалентност идентитета јер он преноси на себе трагове Другог, спољашњег момента. Уместо идентитета као непротивречне целине и као резултата изглађених конфликта, налазимо се у сфери раздвојеног идентитета који садржи у себи конститутивни недостатак. Политика идентитета се не задовољава одбраном идентитета у приватној сфери коју класични либерализам нуди за мултипликоване идентитете, него се усмеравала ка јавној сфери. Зато је у великој мери заинтересована за трансформативну политику која се одражава на промену оквира видљивости. Тек посредством жудње за признањем човек се може надати да ће постати личности, да ће добити „улогу и друштвени идентитет“, у оквирима друштва обележеног поделом рада (Agamben, 2009).² Идентитети су маске које нам дају друштвену улогу, позицију, идентитетски статус у комплексној подели рада, у регулисаним режимима признања. Ни један идентитет као социјално условљен не коинцидира са личношћу. Отклон не значи да не постоји извесна конвергенција између личности и идентитета; тада би настао неиздржив расцеп између интерсубјективних (идентитет) и интрасубјективних (личност) момената живота. Идентитети нису ванвремени јер се стварају у духу историјске онтологије и њихова генеалогичка носи на себи историјски индекс. Сваки идентитет је сложен израз различитих културних, економских и политичких процеса. Расправе о идентитету претпостављају релациони субјекат који се не може ослободити терета признања, он је, *plens volens*, упућен на друге.

Признање је механизам повезивања појединца у заједницу, самим тим и стварање друштвених односа. Признање је социјална конструкција, место алокације истоветности и различитости, принцип разменске еквиваленције, а и либерално – демократски поредак који

¹ A. Tokvil, *O demokratiji u Americi*. Sremski Karlovci – Podgorica: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovica – CID. 1990, str. 579-588.

² G. Agamben, *Identité sans personne*, in *Nudités*, Paris, Rivages. 2009.

је политички оквир за признање.¹ Истоветност се пројектује управо као право да се буде различит или као постојање истоветности у равноправности која се састоји у томе што се другима признаје право да буду исти зато што су различити.² Идентитет претпоставља да смо исти у сопственој различитости, он претпоставља повезивање, изједначавање, односно право да се буде различит. Субјекат заправо увек егзистира са другима, и у тој интересубјективности увек се конфронтира с границама изражавања, знања, искуства те је приморан да се прилагоди приморан да схвати да његове жеље нису производ његове субјективности, него да постоје само уколико су их други признали. У свету у коме се појединци третирају као статистички подаци, а не као личности – наступила је не само криза идентитета него и криза идентификација.

Трендови у капитализму налазе своје место у друштву где се од једнакости полази, али то је једнакост која доводи до разликовања, до неједнакости. Ипак, различитости се овде не поништавају, него се контролишу, односно преводе у простор контроле. Различитости се установљавају кроз системе разлика, и то је процес који се мора непрекидно обнављати јер се појединци непрестано боре за успостављање, дефинисање и одржавање система разлика. Структура не може да заживи без извесних разлика, питање је само како се оне контролишу.

2. ИДЕНТИТЕТ У ЛИБЕРАЛНОМ КАПИТАЛИЗМУ

Појам идентитета је у кризи јер је у либералном капитализму идеални грађанин личност без памћења, без завичаја, без националне припадности. Суверена држава је нормативна тврдња, а не дескриптивна изјава са одговорношћу за појаве које су јој наметнуте глобализацијом. У данашњој политичкој арили постоји неструктурирана комплексност која је стална претња хијерархији ауторитета и владе националне државе.³ Промењена технологија управе је као константна промена државне моћи,⁴ зато је и дисперзија државне моћи и деловање припадника различитих интересних група у различитим подручјима најизраженија у глобализирајућем свету. Контрадикторност либерализма је у његовом поимању слободе. Слобода једног појединца је ограничена слободом другог. Међутим, либерали су пронашли један начин да се привидно избегне ова контрадикција утемељујући филозофску проблематику индивидуалне слободе и њеног неограниченог испољавања на економску сферу.

Либерализам уништава социјалну и националну државу, не тежњом за сабирањем максималног профита у државама „језгра“, већ тежњом ка изградњи глобалног друштва у коме нема места за испољавање *demosa* ни у социјално-дистрибутивном погледу, ни у етнокултурном, али ни у политичком. Либерализам тежи реализацији пројекта светског слободног тржишта у коме би постојали само атомизовани појединци (индивиде) и групе формиране по принципу различитог испољавања индивидуализма, без било каквих етнокултуралних, социјалних и политичких карактеристика (вредности, идентитета „Индивидуализацијом односа између послодаваца и запослених“⁵ се уништавају колективни циљеви и солидарност и успостављен је систем „структуралног насиља“. Радништво је изгубило свој политички идентитет, чиме су потребе за демократијом сужене, а либерализмом наметнуто друштво маса замена је за друштво грађана. Грађани су конзументи без икаквих других идентитета (не-грађани). Народ, тј. демос постаје маса, а мали круг власника – елита. Корпоративне либералне елите су добиле и нова обележја, али су се

¹ C. Cesare, *Modernity at Sea*: Melville, Marx, Conrad in Crisis, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002, pp. 188-192.

² J. Raz, *Ethics in the Public Domain. Essays in the Morality of Law and Politics*, Oxford, Clarendon Press, 1994, pp. 174.

³ P. Kennett, Introduction: governance, the state and public policy in a global age, in: P. Kennett, *Governance, Globalization and Public Policy*, Cheltenham UK, Edward Elgar, 2008, pp. 4.

⁴ B. Jessop, *Globalization and the National State*, Department of Sociology, Lancaster University, 2000, pp. 12.

⁵ P. Burdije, *Signalna svetla: prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999, 110-111.

прошириле и на нове интелектуалне слојеве. Нова, церебрална аристократија, за разлику од припадника ранијих владајућих елита се не ослања толико на власништво колико на „манипулацију информацијама и професионалном експертизом“,¹ и у савезу је са финацијским, индустријским лобијима, тј. економским либералима. Левичарски ангажман нове елите се састоји у бављењу „друштвеним питањима“.

Либерализам је „створио“ елите које ће водити масу, неграђане у правцу изградње нихилистичког либералног друштва, побуњену против властите националне државе и културе. То је елита банкара, грађевинских финансијера и предузимача, инжењера, консултаната свих врста, системских аналитичара.² Применом Фукоове аргументацију модерног управљаштва, јасно је да се акценат не ставља на признавања различитости, него на промишљање управљаштва у односу на исте различитости.³ Под управљаштвом Фуко подразумева и тенденцију Запада која „води ка првенству типа моћи који можемо називати „управљањем“ над свим другим типовима моћи. Неолиберално управљаштво нормализује субјекте да би они могли уживати у својој природи, јер су без тог уживања непризнати, непостојећи. То је поступак неолибералне „хуманизације“, где се друштвене тензије и конфликти доживљавају као лични сукоби: уместо друштва постоје само струјања личних преференција.“⁴ Главни лукавство неолибералног управљања налази се у чињеници да се „неолиберална револуција одвија у име слободе, слободних тржишта, слободних држава, слободних људи, али истовремено укида утемељење слободе у суверенитету држава и људи“.⁵ Остао је само homo economicus, ослобођен политике и стављен у службу потреба предузећа, индустрија, нација постнационалних констелација.

„Планетарна ситна буржоазија“ не може дати темељ заједнице која ће доћи,⁶ јер више не жели трагати за „правим идентитетом у ионако неприкладној и бесмисленој форми индивидуалности“, схваћеној као „ја“ или „ми“ или „иманентизам“ што је политичка жудња за довршеним друштвеним идентитетом који функционира као апсолутни обзор за оне који ће га имати, а може се остварити само помоћу мита и жртвовања.⁷ и ако буржуј свој „прави ту-битак“ усвоји не као припадност идентитету него као „јединственост без идентитета“, онда, и само онда постојат ће могућност да тај буржуј „уђе у заједницу лишена претпоставки и поданика“.⁸ Глобални капитализам је равнодушан према верским заједницама као што је равнодушан према националним или политичким идентитетима. Само га занимају анонимни грађани потрошачи.

3. РАСИПАЊЕ ДРУШТВА И НЕСТАЈАЊЕ ИНДИВИДУЕ

„Владајући“ поредак либералне демократије у својим есхатолошким нацртима у изградњи савршене заједнице или утопијских снова о бољем свету, данас добива облик первертираног тоталитарног и нељудског поретка, трансхуманог поретка. Запоседнут је простор обавезујуће интерпретације идентитета кроз деловање за успоставу духовне хегемоније као претпоставке за такву социјалну и политичку хегемонију која значи рушење актуалног светског поретка. Обликује се свет у коме превлада растућа манипулација свешћу и цивилизација са огромном количином „стручно“ вођене масе и уском елитистичком

¹ K. Laš, *Pobuna elita*, Novi Sad: Svetovi. 1996, str. 10-11.

² *Ibidem*

³ M. Фуко, *Bezbednost, teritorija, stanovništvo*. Predavanja na Kolež deFransu 1977-1978, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2014, str. 127.

⁴ C. Helliwell, B. Hindess, The empire of Uniformity and the government of Subject Peoples, *Cultural Values*, Vol. 6, nos. 1 & 2, 2002, pp. 139-152.

⁵ W. Brown, *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*, New York: Zone Books. 2015, pp. 108.

⁶ G. Agamben, *The Coming Community*, Minneapolis: University of Minnesota Press. 1993, pp. 63.

⁷ J. L. Nancy, *The Inoperative Community*, превели P. Connor i C. Fynsk. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. 1991, pp. 15.

⁸ G. Agamben, *The Coming Community*, Minneapolis: University of Minnesota Press. 1993, pp. 65.

мањином која одлучује о свему. Коначна победа такве опције значи потпуну превласт манипулације свешћу, као основног средства апсолутне контроле и власти.¹

Настоји се, у псеудонаучно конструисаном друштвено историјском процесу, дати идеолошко објашњење као апсолута и овлаштеног заступника целине те се партикуларитет уздиже на ранг универзалног и апсолутизира се захтев тако изграђене, али лажне универзалности на безусловно и апсолутно важење. То је пут обликовања „метафизичке утваре“ која обузима не само свести и душе фактичких индивидуа и скупина, него и збиљски делује на социјалне процесе, међуљудске односе, судбине конкретних људи, као и на формисање, одржавање и учвршћивање одређених злоћудних типова поретка. Човек поседује сложену психу јер појединци могу истовремено да живе у две „стварности“, стварне и пројектоване. Замишљени свет у већој мери условљава човеково понашање. Истовремено, људи су колебљиви и поводљиви те спољашње дејство на људе може протећи и без њиховог знања да су изманипулисани.² Онај ко није самосвесно, односно слободно и самоделујуће биће он још није човек, па остаје само природно биће. Ако немаш снаге да постајеш човек јер је то мукотрпан процес и јер је доспети ка себи као човеку једини истински задатак, онда остајеш ништа.³ Много је лакше зависити од других него промишљати, расуђивати и одлучивати сам за себе, па се зато и у индивидуалном и у политичком животу слобода много више тумачи као терет него као повластица. Власт која на себе преузима одговорност одлучивања „потискују и уништавају и сам смисао слободе, али ослобађају човека сваке личне одговорности“.⁴

Токвил је видео да изнад људи постоји огромна старатељска власт која се брине да грађанину осигурава задовољства и да бди над њиховом судбином. Она је апсолутна, свеобухватна, уређена прописима, далековида и блага. Личила би на очинску власт, кад би јој сврха била да људе припреми за живот, али она, тежи само томе да их непроменљиво задржи у детињству. Власт воли да се грађани веселе, и жели да им даје и одређује, брине о сигурности, задовољава њихове потребе, води њихове главне послове, управља њиховом делатношћу, уређује наслеђивање. Тешко се данас може говорити о Кантовој крилатици „*sapere laude*“ тј. имај храбрости да покажеш свој став који неш бранити, и буди човек. Морални и либерални напредак подразумева проширење нашег смисла за саосећањем према људским бићима која пате и која су институционално понижена. Грађанско друштво постоји пре свега као симулакрум, у виду мреже невладиних организација, које у већини ионако симулирају „спонтани глас грађана“. Бодријаровим речима, појединац је у симулакруму, систему симулација који преобликују реалност и у којој нестаје принцип, а остаје савршена баналност. Зато данас и нисмо далеко од оног што Маркузе назива једнодимензионалним светом. У фази смо хегемонизма, добу кад сви морају да се покоравају истом дискурсу.

У 19. и 20. веку интелектуалне и политичке елите, понекад и економске, снажно су промицале национализам и ширећи позиве сународњацима уграђивали су и утемељивали осећај националног идентитета. Од последњих десетлећа 20. века приметна је појава аналационализације елита у свим земљама.⁵ Како су нове политичке елите углавном састављене од преображене тзв. хуманистичке интелигенције, као резултат промицања реформи на глобалном нивоу и нужности стварања транснационалних коалиција, многе елите су прихватале наднационалне идентитете и потиснуле националне. Творе се бинационални, мултинационални или космополитски идентитети. Појмови националног идентитета и националног интереса губе значај и корист.⁶ Данашње елите теже ка Европи, често потискујући национални осећај, тако да под паролома „уласка у Европу“ и тзв. усклађивања са путима „међународне заједнице“, спроводе феудализацију,

¹ С. Кара – Мурза, *Манипулација свешћу*, Весна-инфо, Београд, 2011.

² *Ibidem*

³ М. Kangrga, *Šverceri vlastitog života*, Republika, Beograd, 2001.

⁴ Е. Касирер, *Mit o državi*, Nolit, Beograd, 1972, str. 280-292.

⁵ Samuel Huntington, *Tko smo mi?*, Izvori, Zagreb, 2007, str. 26.

⁶ *Ibidem*, str. 28.

маргинализовање или обезначавање земље. Због тога смо данас без непријатеља, а у окружењу свеопштег „пријатељства“ и „партнерства“ и остајемо „без самих себе“, односно, без националног интегритета и достојанства и вероватно без државе. Тешко да се иза великих речи универзализма може сачувати национални идентитет. Једно од главних обележја националног карактера земаља западног Балкана је подложност „колективној грозници“¹ која је поданичка култура, али и традиционално паланачка култура. „Балкански“ идентитет (п)остаје нешто срамотно што се нужно мора променити јер и сама интелектуална и политичка елита под утицајем западне Европе као колевке европске културе „окренута“ ка успешно имплементираној стигми ниже цивилизацијске вредности. Намеће се процес да интелектуалац треба да се одупре балканистичком дискурсу, дискурсу који са становишта политичке и војне моћи, хоће да конструише управо такав идентитет Балкана, који би, онога који има моћ да тако одређује Балкан, ослободио сваке одговорности за поступке које предузима на Балкану.²

У процесу расипања друштва и нестајања појединца који од добивене „слободе“ губе себе, метафизичке утваре владају нашим животима и производе зло, али и проблеме свима који се злу нађу на путу. Ми стварамо механизме производње зла стварајући апсолутизоване парцијалности или пасивно пристајемо на њихово стварање и делујући у складу са императивима тако обликованих утвара, намерно или ненамерно не желимо да видимо да су оне само покриће за нешто друго, да су у функцији неких (у начелу нама непријатељских), интереса који, додуше, јесу парцијални (па неретко чак и посве безлични, посебно уколико је реч о логици профита у временима глобализације). У првим шок терапијама стари тоталитарни режими су настојали показати своју моћ физичким уништењем свакога ко им се супротстави. Тоталитарни систем уништава сваку намеру човека да му се супротстави и као крајњи стадиј обрађује самог појединца. Данашњи тоталитаризам наступа обрнутим путем, прво се сакрива иза симбола као весника слободе, да би на крају, ако му се супротставимо показао своје репресивне мере. Људима се управља страхом и велика већина људи је уцењена.

Ако је под даним околностима једина реална алтернатива либералној демократији тоталитаризам овог или оног предзнака, онда се као средишње питање намеће питање о могућностима одбране тог најбољег од свих фактички могућих поредака (или најмање лошег од могућих поредака).³ У циљу одржања себе и свог идентитета, данас већ и одржање хуманости саме јер идемо ка „технонотској ери“ (Bržežinski), са све већом контролом и постхуманом друштву у којој се назире крај човека (Фукујама) појединац би се требао запитати постоје ли он још увек или је „створење склоно дресури“ (Ниче)? Ниче је приметио да су људи убили Бога и добили могућност неограниченог материјалног развоја у моралној и социјалној сфери. У даљњем сталном трагању за новим ослобођењем, постао је терет самом себи и постао киборг и клон, не целовита личност које представљају само „део“. Део себе, пост човек, нужан је елемент модернизације.⁴

Таквом човеку се може под орвелијанском синтагмом „одрживог развоја“ „дати“ тотално преузимање друштва, држава, људи и природне средине али и депопулације планете. Ствара се испреплетена мрежа којој је циљ да се остварење тог плана реализује на начин да људи мисле да је то њихова идеја. Примењује се методологија која се не заснива на пристанку људи, већ на илузији да су је људи прихватили, па чак они сами и креирали тако што су створили асоцијације суседа, и организације у које уклањају људе волне да у томе учествују и који чак мисле да су значајни, да креирају нешто добро за заједницу, а у ствари су само објект за имплементацију. Грађанима се сервира илузија да је све то њихова сопствена идеја. Како би појединац предао своја права глобалној заједници, користи се позивање на стварање „нове свести“, односно напуштање старог начина размишљања о

¹ J. Cvijić, *Balkansko poluostrvo*, SANU, Beograd, 1987.

² B. Šijaković, *Kritika balkanističkog diskursa: Prilog fenomenologiji „drugosti“ Balkana*, Jasen, Nikšić, 2000.

³ L. Veljak, „Granice liberalne demokracije“, *Arhe*, II, 4/2005, str. 244.

⁴ Aleksandar Dugin, *Cetvrta politička teorija*, MIR Publishing, Beograd, 2013, str. 227.

себи, нацији, држави и свету и позив да почнемо да мислимо другачије. Није ли то сан сваког тоталитарног пројекта?

ЗАКЉУЧАК

Данашњи ток изградње идентитета је разапет између „рајинског менталитета“ и (псеудо) мондијалистичке искомплисираности. Постојећи менталитет је географски, историјски и културно неизбежан балкански идентитет који би се требао сматрати европском предности, додатком различитости, а не различитошћу које треба уништити. Али у данашње доба бледе старе лојалности, нове се намећу, а традиције се мењају. Владајућој елити је лакше управљати зависним, него независним појединцима па је у кризним периодима лакше управљати и манипулисати масама и одуговлачити са одлукама јер се на тај начин лакше може пласирати намера и умањити критика јавности, а створити околности у којима ће велика популација грађана веровати у исправност политичких одлука. Политичке елите се користе идејама, симболима и паролама у својим настојањима да владају људима, а да они то не знају или да тога нису свесни те због тога говор има прворазредан значај за оне које имају власт и моћ. Технике манипулације усмерене су ка потицању несигурности и страха, напетости, сукоба унутар група, недоследности у ставовима те раскорака између званичне идеологије и стварног понашања људи. Урушавањем једне идеологије и ширењем неолибералног пројекта дошло је до прекида те се континуитет морао некако „надоградити“.

Политичка елита земаља западног Балкана константно очекује ентузијазам грађана око идеје прикључења ЕУ образлажући такав приступ као јачање свог европског идентитета, имплицирајући раскид са прошлошћу. Због свега тога и не чуди да је политичкој олигархији у циљу да народ постане маса људи неспособних да самостално мисле, невешти да владају својим нагонима, необразовани да управљају јавним пословима, неорганизовани у остварењу својих интереса. Израз маса се користи као изражавање презира јер људи нису у стању себе обликовати као аутономну јединку. Фром је упозоравао да је свест просечног човека углавном лажна свест која се састоји од фикција и илузија, а стварности није ни свестан и не може постати свестан реалности које почивају испод тих фикција.¹ Свако мењање идентитета и интереса води суптилним померањима у државним политикама, а понекад и према дубинским променама у међународним односима. Обележје заједничког идентитета мора бити признање разлика. Грађанска солидарност продукт је демократски утемељене политичке заједнице слободних и једнаких, али се не може остварити само путем негативних обавеза универзалистичког морала праведности већ колективно одабрањим и прихваћеним начином живота као резултат стално присутног међусобног споразумевања.

Литература

1. Agamben, G., *The Coming Community*, Minneapolis: University of Minnesota Press. 1993.
2. Agamben, G., *Identité sans personne*, in *Nudités*, Paris, Rivages. 2009.
3. Brown, W., *Undoing the demos: Neoliberalism's stealth revolution*, New York: Zone Books. 2015.
4. Burdije, P., *Signalna svetla: prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1999.
5. Cvijić, J., *Balkansko poluostrvo*, SANU, Beograd. 1987.
6. Cesare C., *Modernity at Sea: Melville, Marx, Conrad in Crisis*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 2002, 188–92.
7. Dugin, Aleksandar, *Četvrta politička teorija*, MIR Publishing, Beograd, 2013.
8. Evans, P., *State, capital and the transformation of dependence: the Brazilian computer case*, *World Development*, 14. 1986.

¹ E. Fromm, *Psihoanaliza i religija*, Jasen, Nikšić, 2002, str. 56.

9. Fromm, E., *Psihoanaliza i religija*, Jasen, Nikšić, 2002.
10. Fuko, M., *Bezbednost, teritorija, stanovništvo*. Predavanja na Kolež deFransu 1977-1978, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2014.
11. Helliwell, C., Hindess, B., *The empire of Uniformity and the government of Subject Peoples*, *Cultural Values*, Vol. 6, nos. 1 & 2, 2002, pp. 139-152.
12. Huntington, Samuel, *Tko smo mi?*, Izvori, Zagreb, 2007.
13. Jessop, B., *Globalization and the National State*, Department of Sociology, Lancaster University, 2000, pp. 1-19.
14. Kosik, K., *Dijalektika krize*, Beograd.1983.
15. Kangrga, M., *Šverceri vlastitog života*, Republika, Beograd, 2001.
16. Кара – Мурза, С. *Манипулација свеићу*, Весна-инфо, Београд, 2011.
17. Kasirer, E., *Mit o državi*, Nolit, Beograd, 1972.
18. Kennett P., Introduction: governance, the state and public policy in a global age, in: P. Kennett, *Governance, Globalization and Public Policy*, Cheltenham UK, Edward Elgar, 2008, pp. 3-19.
19. Laš, K., *Pobuna elita*, Novi Sad: Svetovi. 1996.
20. Nancy, J. L., *The Inoperative Community*, preveli P. Connor i C. Fynsk. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press. 1991.
21. Nietzsche, F., *Volja za moć*, Zagreb:Mladost. 1988.
22. Raz, J., *Ethics in the Public Domain. Essays in the Morality of Law and Politics*, Oxford, Clarendon Press, 1994, pp. 174.
23. Sklair, L., *Sociology of the Global System*, London: Harvester Wheatsheaf. 1991.
24. Šijaković, B., *Kritika balkanističkog diskursa: Prilog fenomenologiji „drugosti“* Balkana, Jasen, Nikšić, 2000.
25. Veljak, L., „Granice liberalne demokracije“, *Arhe*, II, 4/2005, str. 237-246.
26. Tokvil, A., *O demokratiji u Americi*. Sremski Karlovci – Podgorica: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovica – CID. 1990.

Vesna Stanković Pejnović

CRISIS AND IDENTITY OF NEOLIBERAL CAPITALISM

Resume

In today's society of nihilism with lost meaning and with this lost individual, the concept of identity is in crisis because liberal capitalism ideal citizen is individual without memory, country and national identity.

The aim of the paper is to prove that today the crisis of identity and identification is so obvious that even a complete loss of identity can be said. Any change of identity and interest leads to subtle changes in state policies, which is visible in the domain of governance that is conducted by neoliberal politics. It strives to undo all these specialties and impose imposed performances, and each gets the role it must play, its mask that it has to deal with primarily of capital interest that becomes the only thing of importance.

Keywords: identity, crisis, tradition, ideology, neoliberalism, individual

PROBLEMS OF BULGARIAN POLITICAL CULTURE

Abstract: This article analyses character and specifics of Bulgarian Political Culture. The analysis is based on the Bulgarian Political Traditions during the three main periods in Bulgarian political life - modern political life (1878-1944); totalitarianism (1945-1989) and post-totalitarianism (1989-today).

Keywords: Political Culture, Bulgarian Political Culture, Political Tradition, Political Process.

JEL: F5, H5

I. INTRODUCTION

A considerable problem in contemporary Bulgarian theoretical and actual political practice concerns the character and features of the national political culture, the specifics and interrelation between existing social subcultures.

The significance of political culture is also highlighted in the world's ranked index of democracy (DemocracyIndex) of Economist Intelligence Unit (EIU) for the year 2017. The survey has been made since 2006 which allows to follow the processes of development stage in different countries. Democracies assessment criteria are: 1) electoral process and pluralism; 2) civil liberties; 3) the functioning of government; 4) political participation; and 5) political culture. The studied countries are 167, classified into four groups: (1) Full democracies (19 countries, 4,5% of world population); (2) Flawed democracies (57 countries, 44,8% of world population); (3) Hybrid regimes (39 countries, 16,7% of world population); (4) Authoritarian regimes (52 countries, 34,0% of world population).¹

According to the EIU report, Bulgaria has taken 47th position with a total score of 7.03 points as per Democracy Index which places it in „Flawed democracies“ category. In comparison, the country is placed in 46th and 55th positions successively in 2014 and 2015. In general, positions of Bulgaria are good. It is followed by countries as Argentina, Brazil, Poland, Hungary, Croatia, Romania, Serbia. First, as per Democracy Index, are placed Norway (9,87), Iceland (9,58), Sweden (9,39). The last country on the list is North Korea (1,08).²

By individual indicators in 2017, Bulgaria is given following points: 1) electoral process and pluralism - 9,17; 2) civil liberties - 7,94; 3) the functioning of government - 6,43; 4) political participation; and 5) political culture - 4,38.³ As it can be seen, the lowest ranking our country receives in the category "political culture" which reduces its overall assessment in Democracy Index. The results are not unexpected but further analyzes are required as they focus the attention of researchers to the importance of political culture.

The importance of these problems is defined by the place, role and influence of political culture on the political process.⁴

In our view, political culture is the result of overall individual and group activity in the acceptance, evaluation, alteration and regulation of the principles governing political relations in society. It is a compound of obvious and subdued political knowledge, values and ideals, b) political norms of behavior and tradition and c) examples of the political behavior of personalities and groups, motivated by the rational and emotional materialization of political interests. In this sense,

¹ **Democracy Index 2017.** Free speech under attack. A report by The Economist Intelligence Unit, p. 2.

² Ibid. pp. 5-9.

³ Ibid. p. 29.

⁴ **Plasser, F., A. Pribersky**(eds.). Political Culture in East Central Europe, Aldershot, 1996.

political culture is a summarization of overall political socialization.¹

In the cited research made by EIU the political culture is being analyzed according to the following criteria: “Is there a sufficient degree of cohesion to underpin a stable, functioning democracy?”, “Perceptions of leadership; proportion of the population that desires a strong leader who bypasses parliament and elections”; “Perceptions of military rule; proportion of the population that would prefer military rule”; “Perceptions of rule by experts or technocratic government; proportion of the population that would prefer rule by experts or technocrats”; “Perceptions of democracy and public order; proportion of the population that believes that democracies are not good at maintaining public order”; “Perceptions of democracy and the economic system; proportion of the population that believes that democracies benefits economic performance”; “Degree of popular support for democracy”; “There is a strong tradition of the separation of Church and State”.² These criteria are really important but they are formal – they don’t analyze the reasons for the formation of the political culture, in other words – the political traditions.

Such an understanding of political culture helps explain its place and role in the social system via the following theses:

First, political culture is the binding joint between macro- and micro- politics, because it is the union between the ACTUAL ACTIVITY of the subjects in regulating existing political relations and the RESULTS of this activity, materialized in values, norms, traditions and institutions of political culture. These values, norms and traditions are material experience in political activity, while institutions are historically motivated by the need to produce, preserve and distribute political culture.

Second, in its core, political culture is a *non-institutional* phenomenon although it is manifested and affirmed by certain institutions.

Third, political culture is tied to the historical development of the social being and is, at the same time, a reflection of contemporary times on its own.

Fourth, there is an obvious mutual determination between political culture and the political system of society.

The above-quoted form the ground without which NO ANALYSIS of ANY national political culture is possible.

From this angle, the basic characteristic features of contemporary Bulgarian political culture may be derived after analyzing **two groups** of problems:

- 1) the historic foundations of the national political culture, and
- 2) the national political culture in contemporary society.

II. BULGARIAN POLITICAL TRADITIONS AND POLITICAL CULTURE

The understanding that political culture results from the function of historical, social and cultural factors which affect mass conscience in time and space and form its dynamically expressed attitude to political life gives us the right to confirm that it is in this system of values and norms of political behavior where one should search for the core of Bulgarian national political culture.³ The analysis of contemporary political culture is, therefore, impossible without the analysis of its historical roots, i.e. without the analysis of political tradition.

In analyzing Bulgarian political tradition several claims prove beyond doubt:

First, that the formation of authentic political tradition in Bulgaria begins with the restoration of the Bulgarian state in 1878 after five centuries of economic, political and social suppression by the Ottoman Empire, where the basis of the process dates back to the Bulgarian Renaissance from the second half of the 18th century up to the middle of the 19th century.

¹ **Благоева-Танева**, Бл. Българската политическа култура: традиции и съвременност, изд. Захарий Стоянов, София, 2002, p. 27.

² **Democracy Index 2017**. Free speech under attack. A report by The Economist Intelligence Unit, pp. 72-73.

³ **Благоева**, Бл. Политическа култура и политическа социализация, в: Основи на политическата социология, Пловдив, 2014, pp. 130-157.

Second, that due to the contradictions and dynamics of modern and contemporary Bulgarian social and political history, the constitution and development of political tradition is slow, painful, inconsistent and lives in the dichotomy of authoritarianism—democracy, liberalism—conservatism.

Third, that the formation of Bulgarian political tradition is not only the result of the specifics and uniqueness of its history, but also the result of influences coming from the so-called “Great Powers”, the West European countries and Russia.

In other words, we believe that the character and specifics of Bulgarian political tradition may be GENERALLY analyzed within the following framework of PROBLEMS:

- the attitude of the state as an institution towards the forms of state organization, the law and its role in the process;
- the role of the Eastern Orthodox Church and its institutions;
- parliamentary democracy and constitutionalism;
- the organization of local government bodies;
- the relation between national policy and the policies of different political parties;
- attitudes towards “authority” (its personification); the so-called “paternal” complex of the Bulgarians;
- attitudes towards social and political privileges;
- national egalitarianism;
- the relation between “mine” and “not mine” or “WE” and “the others”;
- the attitude towards Russia (the former USSR), the countries of Western Europe and neighbouring Balkan states;
- the Bulgarian inferiority complex (?!), and others.

During different periods in Bulgarian history, the parameters of manifestation of the above-quoted indicators of political tradition vary; their power of expression differs just like their system of subordination and hierarchy. The differences arise out of the overall social, economic, political and international context.

Modern and contemporary Bulgarian history may be divided—according to the existing type of political system—into three basic periods: 1) modern political life (1878-1944); 2) totalitarianism (1945-1989) and 3) post-totalitarianism (1989-today).

Each of the above periods has its own political character and respective political culture. At the same time, however, these are periods within an overall Bulgarian political process and as such have something in common, namely certain political traditions, values and ideals.

1. Modern political life (1878-1944)

Without analyzing the history of Bulgarian political life since 1878 in depth, we will outline those events in the political process which have had a role in defining political traditions and without which it would be impossible to understand contemporary political culture.

The foundations of modern Bulgarian political life lie in the period of renaissance, because:

It is the period of national consolidation, chiefly as a result of the appearance of a national market and a gradual bourgeois prosperity and the self-awareness—economic, political and social—of society; the gradual formation of the social structure; the formation and manifestation of the subjects of renaissance processes through concrete social action—they are later transformed into the founders of modern political life; the appearance and constitutionalization of a Bulgarian renaissance intelligentsia, which is the feeding ground for the future Bulgarian administrative elite; the affirmation of the important role of the Eastern Orthodox religion and the institutions of the national Church in the social, political and cultural life of society.

It is during the renaissance period that as a result of the bourgeois processes and the national-liberation movement, tendencies of a national-psychological character¹ become visible; they outline Bulgarian national psychology and are the basis for Bulgarian contemporary psychology. From the 14th century through the 19th century, the Bulgarian community is isolated in its patriarchy. It is the renaissance period which brings the tendency to destroy this primitive patriarchy, as well as the negative and positive effects on Bulgarian national self-awareness that this leads to. On the one hand, Bulgarians look

¹ Семов, М. Българска народопсихология. Размисли върху това какви сме били и какви сме днес, София, 1999.

for support to their national self-esteem in the glory of their past; on the other, they realize that they are centuries behind other nations and this forms their Bulgarian inferiority complex in relation to other advanced nations. In different forms, this complex is still in existence. The Bulgarian community lives in a condition of political (Ottoman) and religious (Muslim) alien suppression. Thus, the Orthodox Church becomes the support for Bulgarian ethnicity and a symbol of survival among alien oppressors. “Ours” and “foreign”—in the sense of Bulgarian social life during the centuries of foreign rule—boil down to the opposition between two clearly defined entities:—“we”, the oppressed Christians and “they”, the Muslim oppressors, the aliens. The characterization of “foreign” is used to label the state, the legislation—power in general. Local democratic governance is formed during the renaissance period and is realized on several planes—handicraft organizations, school and church bodies, municipal self-governance. In itself, the Bulgarian Renaissance (often called “revival”) is a deeply democratic process, outlining the formation of politically oriented democratic traditions. The new Bulgarian state accepts the principles of political democracy, largely determined by the character and specifics of Bulgarian renaissance processes.

As a result of the war between Russia and Turkey in 1877-78, the Bulgarian state was restored in 1878. This, as well as the interference of the Great Powers and the decisions of the Berlin Congress of 1878, determined, to a considerable extent, the future development of Bulgarian statehood.

It is a fact of history that the restoration of the Bulgarian state and its overall national and state development is only a Balkan reflection of political and economic competition between the Great Powers; internal strife between them in relation to the Balkans (Bulgaria respectively). This restricts Bulgarian chances to follow an independent (truly national) policy and leads to the formation of an “inferiority complex” for not being able to authentically express their own political will. This is where we find the roots of the *Bulgarian nationalism* and *national nihilism* which can be found in Bulgarian political traditions.

In spite of this and irrespective of the historical international context in which the restoration of the Bulgarian state was effected, it marked the start of the process of political modernization of society. Concrete expressions of this process are: the acceptance of the First Bulgarian Constitution (the so-called “Turnovo Constitution”) of 1879 and the gradual formation of the contemporary political system.

It should be stressed here that renaissance tradition and the “Turnovo Constitution” created the conditions for the development of political democracy in the Bulgarian state as well as the gradual transformation of the political culture of “patriarchal subordination” of the Bulgarians into a civil political culture (after G. Almond and S. Verba’s terminology).¹

However, due to internal (national) and external (international) factors, the Bulgarian political process is far from being democratically straight forward. Among such factors, one may view:

- the lack of parliamentary political and administrative experience of the Bulgarian political elite, wholly due to the five-century-old interruption in administrative traditions;
- the appearance of Bulgarian political parties takes place in an environment of a social structure not completely formed; thus, they are unstable, not homogeneous and do not represent lasting political formations;
- the appearance of the Bulgarian industrial bourgeoisie comes without the existence of a national aristocracy which usually preserves existing political and cultural traditions. This lack of historical heritage deprives the bourgeoisie of the aristocratism, self-esteem and style typical of the bourgeoisie in other European countries, where it comes as an heir to European aristocracy, which in itself explains the lack of scruples and the rough provincialism demonstrated in political life;
- the lack of sufficient capital attracts Bulgarian entrepreneurs, industrialists and bankers to state power and political office as a way to profit from the state budget and state loans. Thus, economic weakness leads to the exploitation of political power for personal prosperity, in itself creating fertile ground for the appearance of political corruption, another sad tradition of Bulgarian political life. The feeling of a “possessed statehood” among Bulgarians is provoked and the state and state institutions once again become a

¹ Almond, G., S. Verba. *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton, New Jersey, 1963.

synonym for something “alien”;

- the principle of the division of power is often violated and corrupted and although a founding principle of the Turnovo Constitution, this leads to intolerant competition and struggles for domination between Parliament, Government and King (a foreigner);
- powerful political pressure and even direct intervention in the internal political life of the country on the side of the Great Powers is permanent. In itself, this fact not only rekindles the existing Bulgarian inferiority complex but leads to lasting “affiliations” and “phobias” in respect to one or another big country;
- the country witnesses a gradual increase in the participation of the military in the political battles of the young Bulgarian state—an unknown precedent.

Political life in Bulgaria during the period between 1878-1944 is characterized by the endless opposition between democratic and authoritarian traditions—between political stability and instability. It seems as if transition is the permanent state in which Bulgarian society finds itself. Some examples; the democratic constitution and principles of political development as well as popular consensus among the nation in respect to the national issue (the culmination being the Union of the Bulgarian Kingdom with Eastern Rumeli on 6 September 1885) on the one hand and three national catastrophes and the loss of more than 1/3 of the historical and territorial heritage of Bulgaria, political coups and counter-coups, authoritarian and semi-authoritarian regimes on the other.

In this way, the period of modern political life in Bulgaria brings forth the process of formation, manifestation and affirmation not only of democratic political traditions but also of non-democratic political behavior which, in their unity, comprise the basis of the NATIONAL POLITICAL CULTURE. It may be declared that traditions in the Bulgarian political culture are connected mainly with:

- local democracy;
- attitudes towards the state, its institutions and the law (an overwhelming nihilism in relation to and alienation from the state, institutions and the legislation);
- attitudes towards parliamentarianism (the existence of electoral and parliamentary traditions which are systematically undergoing deformation);
- attitudes towards privileges derived from power (lasting egalitarian traditions and modes of behavior connected to family ties, patrimony and populism);
- attitudes to freedom of opinion, criticism and self-criticism (on the one hand tolerance in respect of ideas, opinions, values etc., but on the other lack of ability in fair discussion, suspicion in political communications and the transformation of political ideas into personal attitudes);
- the relation between “mine” and “not mine” (another duality—on the one hand national and religious tolerance, an “openness” towards the world, and suspicion and reservation on the other; between subordination to the value of others and pride and national dignity);
- the attitude towards authority (the paternalistic reflex of the Bulgarians comes from their egalitarian tradition; this reflex, plus the complex of small and historically backward nations, leads to a sacral attitude to authority—a personality, a party, another state—and “demands” its personification).

The political traditions in question offer grounds for the claim that **Bulgarian political culture of modern times may be characterised as a patriarchal and subordinate type of culture, with the domination of some participational elements.**

2. *Totalitarianism (1945-1989)*

The year 1944 marks another transitional period for Bulgarian society and state. It is a transition leading to a fundamental change in its political system, principles, fundamentals and subjects. The period between 1945 and 1989 in Bulgarian social development can be described in the terminology of communist totalitarianism.

Bulgarian totalitarianism secures its legality not only through political acts and economic legislation; it successfully achieves legitimacy through: (1) the power of ideology, (2) the power of the so-called “agents of socialization” and (3) the specifics of Bulgarian political traditions and the resulting peculiarities of the national political culture.

The aim of all this was the creation (formation) of the “new communist” individual.

Through total political and ideological intervention in the life of the individual, the social group and society as a whole, Bulgarian totalitarianism achieves its legitimacy by creating a “new” political culture. It is another question whether this culture creates only a “visible” stability and whether it is so universal. Irrespective of the above, we should here point out an important element which is valid only when one considers the following factors; the total isolation of Bulgarian society—economic, political, social, cultural and from the point of view of information exchange—from the ideologically “different”, from the “foreign” or the “enemy”; the interruption in existing political traditions, and the fact that the system is being legitimized in the minds and behavior of the widest circles of society, but in practice, there is *no alternative*.

As a result, Bulgarian totalitarianism creates a national political culture which may be characterized as the “culture of subordinates”. To the extent to which a totalitarian regime is created, based on thinking aimed at the unification of individual and social values, the paternalistic and orientation and mentality that characterize Bulgarian political culture become hypertrophic.

3. *Post-totalitarianism (1989-today)*

Social, economic and political processes in the country after 1989 give us grounds to declare that Bulgarian social development is entering its post-totalitarian period.

One of the consequences of the change in the socio-economic and political system in Bulgaria will doubtless be the change in the character of the national political culture. Contemporary Bulgarian political culture may be traced with the help of two, conditionally grouped, packets of indicators—direct and indirect. When speaking of “direct” indicators we mean; attitudes to politics demonstrated by the knowledge of, information about and interest in politics; the objects and subjects of the political process; the self-estimation of members of society and their political self-evaluation as well as the existing political values and political activity demonstrated. Then there is the attitude towards the character of the political system, the political rights and obligations of citizens; towards the state and institutions of central and local governmental bodies; existing legislation; criticism and demands in relation to the duties of the state, its social and national policy, etc. Indirect indicators: attitude towards religion and religious institutions; other nations and peoples; the new economic, political and social realities Bulgarians face today.¹

Considering sociological research on the above-quoted problems (there are a number of works on the subject, but we cannot quote them here), one may conclude that the characteristic features of Bulgarian political culture are expressed in:

- the fact that contemporary Bulgarian political culture is in the process of DEVELOPMENT, a process in the course of which several objectives are met—the overcoming of all patriarchal and other “subordinate” characteristics; the rehabilitation of democratic values and traditions and the formation of new, civil-oriented values;
- the duality of contemporary Bulgarian political culture and its internal contradictions, expressed in the simultaneous existence of interest in politics and indifference to actual participation; of being “informed” about politics and the lack of actual political knowledge; rational self-estimation and evaluation and emotional input; of political polarization and the acceptance of the necessity for national consensus; of moderate patriarchal conservatism and “openness” to all social innovations; of a personally individual pride and the sense of national political inferiority and so on. This dualism in Bulgarian political culture is objectively defined by the contradictory historical development of society and by natural contradictions in the transitional period.

One could also describe contemporary Bulgarian political culture as being of a **mixed type—of the subordinate-activist type, which has not completely done away with patriarchal elements and still possesses resistant characteristics typical of “subjects”, but where one can visibly trace an imbalance in activist orientations and mentality.**

¹ **Благоева-Танева**, Бл. Българската политическа култура: традиции и съвременност, изд. Захарий Стоянов, София, 2002, pp. 97-136.

III. CONCLUSION

Our understanding of political culture and its place and role in the political process gives us grounds to declare that there is an obviously interrelated and very important determining relation between political culture and the processes of democratization in post totalitarian society. In general terms, this is realized on the following planes:

first, the processes of social change during the transfer from totalitarianism to democracy have a direct (and indirect) reflection on the characteristic features of political culture;

second, the character and state of the actual political culture of society define the specifics, peculiarities and rates in the realization of the democratic process, i.e., that political culture is a condition in the process of democratization;

third, that in demonstrating real materialization on the level of social thought of all aims and values of democratization, the actual political culture of society becomes a criteria for social democratization.

This determination between political culture and the process of democratization of post-totalitarian society objectively leads to conclusions about possible forecasts for the development of both political culture and social processes.

The analysis of political culture in a post-totalitarian society is possible within the framework of three elements—totalitarianism, post-totalitarianism and liberal democracy—because the post-totalitarian society margins between totalitarianism and liberal democracy have features of both.

Totalitarian society is built on an ideological and political foundation, based on the principles of monism, centrism and the monopolism of the “party-state”. In as far as political, economic and social interests are not articulated in legal forms and do not become legitimate in social conflicts, totalitarian society is formally “without conflicts” and is “unified”. At the same time, however, due to the existence of enormous social tension, it cannot be called a society of legal and legitimate social consensus.

Liberal democracy, on the other hand, is a society founded on consensus. Moreover, liberal democracy is characterized by pluralistic consensus which does not exclude differences in opinion and situations of conflict, but is rather a specific way of resolving them.

At its core, post-totalitarian society is based on conflict. From this fact “conflicting” is the word used to describe the political culture of such a society too and this explains why its basic characteristic features are termed “different”, “contradictory”, “polarized” and “opposing”.

Such general considerations have led us to claim that the core of the problems in post-totalitarian society is the lack of *consensus* resulting from the contradiction between the necessity for high- level agreement (characteristic of critical and transitional periods in social history) and the low level (or total lack) of actual agreement on issues in society.

The need for consensus in Bulgarian post-totalitarian society is fundamental and has many aspects. Its depth is defined by the change in social system and its acuteness—by the critical condition of the economy—by the tensions and conflicts in the Balkans.

In other words, during the transfer from totalitarianism to liberal democracy the most crucial problem was that of achieving a strategic social consensus or the transformation of the conflict into a consensus.

Considering the specifics in the historical development of Bulgarian society and the actual characteristics of the contemporary political process, the only “working” formula which will produce results in achieving this social consensus may be discovered when viewing *actual national interests* — economic, political, socio-cultural as well as all-national values, ideas and ideals which have long proved their historical durability.

Officially, all political powers in Bulgaria acknowledge the need for such a consensus in the name of the national interest, but their understanding of “national interest” in itself varies widely. This is evidence that political culture in Bulgarian society is still very “conflicting” and that it is

still burdened by aims, values, norms and ideals arising out of narrow party and group interests, rather than those of the nation as a whole.

One of the basic tasks before contemporary Bulgarian society therefore, can be formulated thus; to look for mechanisms to transform the **conflicting** political culture of post-totalitarian society into a political culture of **consensus**, typical of liberal democracies.

At present, Bulgarian political culture shows some such tendencies, generally boiling down to:

- a well expressed social interest in politics, the political system, political objectives and the activities of the subjects in the political process. Together with this, the last year has been witness to a decline in active social interest in the above quoted phenomena;
- a high level of social participation in the political process, characterized by rational and emotional political behavior;
- a high level of social engagement in the norms, values and principles of the political system, but also political and party polarization in evaluating the features of this political system;
- a gradual formation and differentiation inside the national political culture itself of competing subcultures (mainly based on political and party principles rather than on ethnic or religious differences).

At the same time, however, the development of contemporary Bulgarian political culture does not show sufficient accumulation of tendencies which would permit us to speak of a well-formed and resistant *model* (type) of political culture (which is typical of liberal-democracies).

Such formation of a stable model of a national political culture is connected to the further development of the Bulgarian political process.

ПРОБЛЕМИ БУГАРСКЕ ПОЛИТИЧКЕ КУЛТУРЕ

Acoss. Prof. Blaga Blagoeva, PhD
University of the National and World Economy Sofia, Bulgaria
blagablagoeva@abv.bg

Апстракт: Ова рад анализира карактери и специфичности бугарске политичке културе. Анализа је базирана на проучавању бугарске политичке традиције током три главна периода бугарског политичког живота – модерни политички живот (1878-1944); тоталитаризам (1945-1989) и пост-тоталитаризам (1989-данас).

Кључне речи: политичка култура, бугарска политичка култура, политичка традиција, политички процеси.

LITERATURE

1. Благоева, Бл. Политическа култура и политическа социализация, в: Основи на политическата социологија, Пловдив, 2014, с. 130-157.
2. Благоева-Танева, Бл. Българската политическа култура: традиции и съвременност, изд. Захарий Стоянов, София, 2002.
3. Семов, М. Българска народопсихология. Размисли върху това какви сме били и какви сме днес, София, 1999.
4. Almond, G., S. Verba. The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations, Princeton, New Jersey, 1963.
5. Democracy Index 2017. Free speech under attack. A report by The Economist Intelligence Unit.
6. Plasser, F., A. Pribersky (eds.). Political Culture in East Central Europe, Aldershot, 1996.

Вукчевић Немања

студент докторских студија Факултета политичких наука,
државни Универзитет у Београду, 11010 Република Србија, град Београд
e-mail: nemanja.vukcevic75@gmail.com

Гридчин Александр А., др

професор катедре за социологију управљања,
Белгородски државни технолошки универзитет „В.Г. Шухов“,
308012 Руска Федерација, град Белгород
e-mail: a.gridchin@interpol.int

МИГРАЦИЈЕ И ПРОБЛЕМ МИРА И КОНФЛИКТА У САВРЕМЕНОЈ ЕПОХИ

Апстракт: сама чињеница да се мир проблематизује није похвална за друштво које сачињавамо, и епоху у којој делујемо. Миграције су одувек део тог континуума. У овом раду, покушаћемо да укратко евидентирамо тренутни дискурс и актуалне аспекте миграција у глобалним токовима. На основу таквог увида пробаћемо да одговоримо и на питање о перспективама миграционих процеса, имајући на уму посебно оне које називамо „Европским миграцијама“ које датирају од „Арапског пролећа“, а још трају у овом тренутку, и откријемо носе ли ти процеси у себи логику мира или конфликта.

Кључне речи: миграције, миграциони процеси, безбедност, мир, рат.

Nemanja Vukchenich

post-graduate student of the Faculty of Political Sciences
State University of Belgrade, 11010 Republic of Serbia, Belgrade
e-mail: nemanja.vukcevic75@gmail.com

Aleksandr A. Gridchin,

Doctor of Sociology, Professor of Department of Management Sociology
Belgorod State Technological University. V.G. Shukhova,
308012 Russian Federation, Belgorod
e-mail: a.gridchin@interpol.int

MIGRATION AND THE PROBLEM OF PEACE AND CONFLICT IN THE MODERN EPOCH

Abstract: The fact that the world becomes more complicated does not adorn either the society we are building, nor the era in which we live. Migration has always been part of that continuum. In this paper, we will try to briefly document the current discourse and current aspects of migration in global flows. Based on this insight, we will try to answer the question about the perspectives of migration processes, bearing in mind especially the ones we call "European migrations" that date from the "Arab Spring" and are still ongoing at this moment, and discover if these processes carry the logic peace or conflict.

Key words: migration, migration processes, security, peace, war.

Увод

Миграциони процеси нису нова појава, напротив, њихова древност је антрополошка и сеже од апстракција митолошког света, преко писаних постулата религијске слике света, до очигледних сведочанстава савременог доба. Шта су излазак Израила из Египта [1. с. 35] на пример, или масовно насељавање Новог света (Америчког континента) од 15. века, ако нису миграциони процеси? У крајњој линији, истраживање свемира и футуристички пројекти експлоатације и евентуалног насељавања друге планете за сада су само „Холивудске

миграције“, али оне су у најнапреднијим научним агендама непрекидног истраживачког процеса означене и као циљ.

Тренутно, у фокусу глобалне пажње свакако су миграције покренуте након „Арапског пролећа“ започетог низом демонстрација 2010. године, и настављене ратовима на Блиском истоку; затим интерне миграције као последица кризе у Украјини; и миграције са југа континента Америке ка северу које резултирају најсавременијим граничним зидом, икад, којег гради администрација актуалног председника САД-а. Један од разлога због којих примат у медијима, па и у академској заједници, а свакако у политичкој арили имају управо миграциони процеси чије је семе посејано још у „Арапском пролећу“, а који су од 2015. године названи „Европске миграције“ јесте катастрофична природа тих кретања, људска трагедија и промашаји хуманистичких настојања. Међутим, поред хуманитарног колапса који никако не сме да нам измакне у промишљањима, те миграције у себи ипак крију приличну нелогичност који проистиче из чињенице да мигранти за циљ немају земље у свом окружењу, а које су им културолошко-религијски блиске, а пре свега и географски непосредне - у том случају бисмо могли да их посматрамо као интерне - већ за циљ имају европске земље, и то не све, него унапред изабране најразвијеније државе, као што су на пример Немачка и Француска [2,3,4].

Сигурно је да у крајњој линији то може и да ласка одабраној држави пријема, ако можемо тако да се изразимо, јер на неки начин то потврђује њен престиж, па тако у прилог томе иду и изјаве немачких највиших државника о нужности пријема и сарадње свих земаља чланица и кандидата за Европску унију, али већ касније тај почетни ентузијазам бледи и претвара се у своју сопствену опозицију. „Добар пример тога су немачки медији који су од почетног става толеранције према мигрантима и њиховим поступцима који је био видан током 2015. и првих месеци 2016. постепено дошли на сасвим супротну позицију. Озбиљна истраживања показују да су немачке ТВ станице само у току 2017. године емитовале четири пута више извештаја о емигрантима осумњиченим за криминално понашање, него 2014. иако је број осумњичених миграната у том периоду повећан тек за једну трећину. Поред тога, иако је знатно порастао број десничарских физичких напада на мигранте, објављено је два пута мање извештаја на ту тему него 2014. године“ [5. с. 40].

Дакле, миграције као изузетно снажан друштвени феномен доприносе медијској слици света, и сигурно могу послужити као индикатор да ли медији само испуњавају политичку агенду, када се служе једностраним извештавањем, или посежу за двоструким стандардима када се ситуација на терену толико промени да је реалност немогуће сакрити. На тај начин миграције кроз медијску пропаганду доприносе или глобалном миру или конфликту, а предзнак тог доприноса, негативни или позитивни, свакако ће показати подробна анализа садржаја када се за то створи нужна историјска дистанца, те се медијско питање тренутно своди на питање савести, и професионалности, другим речима на етичко питање. Таква врсте етичке дилеме могла би се пронаћи и у односу политичара лидера и партија према миграцијама у којој би се оне могле окористити за политичке поене и преузимање политичке власти у релевантној држави, а не стварним решавањем питања миграција, него екстремним ставом који сигурно води до конфликта и још тежих последица, које дубоким увидом могу бити и несагледиве, чак до отвореног рата у крајњој консеквенци.

Значај питања миграција у политичкој борби показује, не само наведени локални карактер и алате преузимања власти, већ се види и у међународним појавама, као што је државни интервенционизам, на примеру САД и Кубе, када су, као што је познато, америчке власти у великој мери, неки би рекли и потпуно узроковали промену тадашње Владе у Куби, јер је та Влада отворила своје границе и апсолутно бланко, дозволила одлив грађана који је енормно растао и преливао се у САД, које су тим потезом биле затечене и реаговале на поменут начин, како би спречиле миграциони процес. Овакав државни интервенционизам, још један је пример који показује како миграције могу утицати на питање мира и конфликта.

Велико је питање, зашто би се уопште неком бранило да одлази из матичне државе, или да изабере неку другу државу за свој живот? Политичка философија као да помало

избегава бављење овим питањем јер је свет устројен кроз државе, па је то питање својеврсни табу, али нама је овде битно како бисмо показали даљи утицај миграционих процеса. Оне су тачка сукоба глобалистичког концепта света и концепта националне државе. Не треба заборавити да је појам нације друштвени конструкт, политички устројен који хипотетички може бити превазиђен када се створе услови за деконструкцију и ново устројство какво проповедају заговорници глобализма. Миграције могу бити узрок таквих превирања јер мењају демографску слику земаља пријемница, дубоко задиру у религијске и културолошке корене домицијалног становништва, појачавају социолошке дихотомije, и заправо, као симулакрум нације захтевају и правно и етички сва расположива права, инспиришући и установљавање апсолутно нових. За десничаре то је *Casus belli*, за левичаре нерешива загонетка социјалног еквилибријума, а за глобалисте аргумент да је у савременом добу сваки партикуларизам, па чак и онај (до сада) неупитни као што је национална држава – очигледно погрешан. У крајњој линији ова политичка философија може се свести на философску опозицију индивидуализма и колективизма. Индивидуализам који је актуална тема философског дискурса данас сроднији је глобализму, те се метафорички може говорити о мигранту као првом грађанину света, који је у свом дому и кад крене, али му је исти тај дом и тамо где стигне. Сапутници и привремени станари нису му ни родбина, ни пријатељи, ни непријатељи, ни сународници, ни исте религије, ни истог етничитета, они само деле исти континуум, исти оtkоc из којег узимају према својим могућностима. Са друге стране нација је увек скуп, свако позиционирање и деловање је колективно, она је самоуверена у односу на појединце са којима лако излази на крај уколико их региструје као претњу, али је увек на опрезу у односу на друге нације које теже доминацији и примату, где се претње завршавају трагичним освајањима, етничким чишћењима, вазалним односима, културолошким и религијским интервенционизмом, локалним, регионалним и у крајњој линији цивилизацијским, светским ратом.

Иако дугорочно пројектовано могу бити узрок конфликта, миграције се уобичајено посматрају као последица, било ратних дешавања, било економских порива која се и не морају посматрати превише одвојено, о чему нам говори дисциплина геополитике усмерена на приступ и владање ресурсима, и контролисање трговачких маршрута. Европске миграције, тако назване од 2015. године на више начина економски утичу на државе транзита и државе пријема. Са једне стране сматра се да прилив миграторног становништва надокнађује низак или негативан наталитет домицијалног становништва, што је бенефит државног и приватног сектора да попуни упражњена радна места, повећа запосленост, и тиме поспешу привредни раст. Са друге стране, има мишљења да прилив миграторног становништва угрожава и смањује могућност запослења домицијалног становништва. Такође, одвајају се огромна средства за збрињавање миграната, на једној страни за смештај, храну, медицинску негу, а на другој страни за јаче утврђивање граница и изградњу ограда и зидова како мигранти не би прошли [6, 7]. На међународном нивоу, добар је пример у којем се Турској плаћа како би на својој територији задржала око 2,7 милиона избеглица (Споразум ЕУ и ТУрске од 20.03.2016. по којем се Турској донира 3 милијарде евра) [8. с. 27-36; 9]. Поред великих економских средстава које државе транзита и пријема одвајају за збрињавање и негу, што је свакако хуманистички приступ, миграције утичу и на безбедносни приступ, односно одвајају се вишеструко увећана средства за службе безбедности како би се предупредило субверзивно деловање лажних миграната, тероризма, кријумчарења и трговине људима и криминалом који је постао начин брзе и велике зараде на људској патњи, и на дисперзији и дисхармонији деловања држава укључених у миграторне процесе.

Закључак

Имајући на уму пре свега Европске миграције од 2015. године, евидентно је да миграциони процеси снажно утичу на креирање јавног дискурса и обликовање јавног мњења кроз медије који левитирају између политичког интереса којег промовишу и опрезности да не

пређу границу етичког извештавања; да се користе у локалним политичким аренама за краткорочне циљеве политичких лидера и партија, али и на геополитичкој мапи могу да послуже као хибридно оружје, дубоко делујући на међународне односе који могу довести и до државног интервенционизма; да представљају пример колизије партикуларистичког и универзалистичког приступа устројству света кроз опозицију конструкта нације и националне државе спрам глобалистичке агенде; да испостављају изазов избора између економске оправданости и хуманистичког деловања; да секуратизација питања миграција има своје оправдање тим пре што узроци који су довели до миграционих процеса нису престали, они се додатну компликују у прогнози, и само је питање када креће наредни велики талас. Једино веће питање од тога је како њима управљати следећи логику мира? Тај знак питања упућен је друштву у целини, државама, регионалним силама, и великим силама што показује и забринутост актуалног председника Руске Федерације Владимира Путина. „„Данас смо сведоци озбиљних последица скоро хаотичних миграција у Европу, избеглица са Блиског Истока, Северне Африке, Афганистана и других региона - наводи Владимир Путин. Суочили смо се и са порастом криминалитета, и конфликта на националној и верској основи, као и социјалне напетости. Мигранти, којим је фактички ускраћена могућност да се интегришу у друштво, постају објекат за пропаганду, бивају регрутовани од стране екстремиста и терористичких организација. У средини миграната настају и расту радикалне тенденције. Али, истовремено, радикалне тенденције настају и расту и код локалног становништва - додао је Председник. Потребна је прецизна анализа те ситуације како бисмо дошли до адекватних закључака из примера миграционе кризе у Европи и како бисмо могли да коригујемо наша деловања у тим областима, где је то потребно на основу постојећих и потенцијалних изазова - нагласио Путин“ [10].

Дакле, иако су миграциони процеси дубоко у генетском коду људске цивилизације од њеног самог почетка, у савременом свету нема консензуса да су оне искључиво хуманистичко-антрополошко питање чиме би свака даља логика морала бити миротворна, већ се посматрају кроз економске, пропагандне, политичке, и геополитичке визуре, културолошко-религијске провокације, и доводе у питање цивилизацијске тековине које једне стављају у позицију да их се одрекну или радикално мењају, а друге да их бране свим средствима, што у себи намеће логику рата – да ли је мигрант пешак, или је пешадинац?

Литература

1. Библија, Свето писмо / превод Лујо Бакотић, Добра вест, Нови Сад, 1994.
2. Гридчин А.А. Проблемы миграции, беженцев и вынужденных переселенцев в деятельности международных организаций / Общество: экономика, политика, право. 2008. № 2. С. 2-5.
3. Gridchin A.A. Zadaci civilne policije mirovnih snaga UN u uslovima ekstremne migracije stanovništva / Policijski Glasnik. 2011. № 11. С. 10-11.
4. Марк Р. Амстutz; Међународна етика; Службени гласник, Београд 2008.
5. Катаева О.В., Ряпухина И.А., Кочеткова Н.Д. Административное выдворение за пределы Российской Федерации иностранного гражданина или лица без гражданства как средство обеспечения общественной безопасности / Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2015. № 7 (62). С. 86-89.
6. Амельчаков И.Ф., Катаева О.В., Ряпухина И.А. Генезис миграционной системы Российской Федерации / Проблемы правоохранительной деятельности. 2016. № 2. С. 6-9.
7. Драган Симеуновић, Миграциона криза као безбедносни изазов за земље западног Балкана - стање у 2017. и перспектива / КУЛТУРА ПОЛИСА, год. XIV (2017), посебно издање, часопис за неговање демократске политичке културе, Култура – Полис Нови Сад, Институт за европске студије Београд, Научни скуп у организацији Факултета за европске правно-политичке студије из Новог Сада, одржаног у ЦеПТОР центру на Андрељу од 11. до 13. октобра 2017.

8. Митар Ковач, Бранкица Поткоњак-Лукић, Ненад Ковачевић: Политички узроци и последице мигрантске кризе у Европи. Безбедносни форум, научно теоријски часопис бр.1, Евроазијски безбедносни форум, Београд 2017.

9. Greenhill, M.Kelly, Migration as a Weapon in Theory and in Practice, Military review, 6, 2016 (6).

10. Латухина Кира. Окно для честных. Владимир Путин призвал сделать выводы из миграционного кризиса в Европе [Текст] Российская газета - Столичный выпуск №6937 (69) Режим доступа: <https://rg.ru/2016/03/31/putin-prizval-sdelat-vyvody-iz-migracionnogo-krizisa-v-evrope.html>

References

1. Biblija, Sveto pismo / prevod Lujo Bakoticha, Dobra vest, Novi Sad, 1994.

2. Gridchin A.A. Problema migracije, bezhencev i vynuždennyh pereselencev v dejatel'nosti mezhdunarodnih organizacij / Obshchestvo: ekonomika, politika, pravo. 2008. # 2. S. 2-5.

3. Gridchin A.A. Zadaci civilne policije mirovni snaga UN u uslovima ekstremne migracije stanovništva / Policijski Glasnik. 2011. # 11. S. 10-11.

4. Mark R. Mastuc; Međunarodna etika; Sluzhbeni glasnik, Beograd 2008.

5. Kataeva O.V., Rjapuhina I.A., Kochetkova N.D. Administrativnoe vydvorenje za predely Rossijskoj Federacii inostrannogo grazhdanina ili lica bez grazhdanstva kak sredstvo obespechenija obshhestvennoj bezopasnosti / Nauka i obrazovanie: hozjajstvo i jekonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravlenie. 2015. # 7 (62). S. 86-89. (in Russian).

6. Amel'chakov I.F., Kataeva O.V., Rjapuhina I.A. Genezis migracionnoj sistemy Rossijskoj Federacii / Problemy pravoohranitel'noj dejatel'nosti. 2016. # 2. S. 6-9. (in Russian).

7. Dragan Simeonovich, Migraciona kriza kao bezbednosni izazov za zemlje zapadnog Balkana - stanje u 2017. i perspektiva / KULTURA POLISA, god. XIV (2017), posebno izdanje, časopis za negovanje demokratske političke kulture, Kultura – Polis Novi Sad, Institut za evropske studije Beograd, Nauchni skup u organizaciji Fakulteta za evropske pravno-političke studije iz Novog Sada, održanog u CePTOR centru na Andrevlju od 11. do 13. oktobra 2017.

8. Митар Ковач, Бранкица Поткоњак-Лукић, Ненад Ковачевић: Политички узроци и последице мигрантске кризе у Европи. Безбедносни форум, научно теоријски часопис бр.1, Евроазијски безбедносни форум, Београд 2017.

9. Greenhill, M.Kelly, Migration as a Weapon in Theory and in Practice, Military review, 6, 2016 (6).

10. Латухина Кира Окно длја честных. Владимир Путин призвал сделать выводы из миграционного кризиса в Европе [Текст] Российская газета - Столичный выпуск # 6937 (69) Режим доступа: <https://rg.ru/2016/03/31/putin-prizval-sdelat-vyvody-iz-migracionnogo-krizisa-v-evrope.html>(in Russian).

Vukchenich Nemanja,

Gridchin Aleksandr A.

MIGRATION AND THE PROBLEM OF PEACE AND CONFLICT IN THE MODERN EPOHA

Resume

Migration is a part of human history. They were always the cause of some changes in society. Migration processes from the Middle East to Europe that we call the European migrations since 2015 are a special example for studying these changes. The question we asked is: do the European migrations bear the logic of peace or the logic of war?

We tried to answer this question by looking at migration processes in relation to the media, further, their impact on the economy and position in the globalist agenda. We took into account the cultural and religious tensions that arose. We noticed the illogicalness in their movement. This illogicalness arises from the fact that migrants do not stream to countries in their surroundings,

which are culturally-religiously close and above all geographically direct - in that case, we could view them as internal ones. migrations are directed towards European countries, and not all, but pre-selected, most developed countries, such as Germany and France.

On the one hand, it is considered that the influx of the migrant population is compensating for the low or negative birth rate of the domicile population, which is a benefit of the public and private sector to fill vacancies, increase employment and, thus, accelerate economic growth. On the other hand, it believes that the influx of migrant populations threatens and reduces the possibility of employment of the domicile population.

In addition to the large economic resources that the transit and reception countries separate for care and care, which is certainly a humanitarian approach, migration also affects the security approach, that is, the multiplied resources for security services are separated in order to prevent the subversive action of false migrants, terrorism, smuggling and trafficking in human beings and crime that has become a way of quick and high salaries for human suffering, and on the dispersion and disharmony of states involved in migratory processes.

It is evident that migration processes strongly influence the creation of public discourse and the formation of public opinion through the media that levitate between the political interests they promote and care not to cross the boundary of ethical reporting; to be used in local political arenas for the short-term goals of political leaders and parties, but also on a geopolitical map can serve as a hybrid weapon, deeply engaging in international relations that can lead to state interventionism; to represent an example of the collision of a particularistic and universalist approach to the organization of the world through the opposition of the construct of the nation and the nation-state against the globalist agenda; to pose the challenge of choosing between economic justification and humanitarian action.

Thus, although migration processes are deeply rooted in the genetic code of human civilization since its inception, in the modern world there is no consensus that they are purely a humanistic and anthropological issue, which would mean that any further logic should be peacemaking, but viewed through economic, propaganda, political, and geopolitical visions, culturally-religious provocations, and call into question civilization trends that put one in a position to give up or radically change. This leads us to conclude that there is no consensus that migration contributes to the logic of peace.

Газнюк Лидия Михайловна

доктор философских наук, профессор,
профессор кафедры философии и теологии, социально-теологический факультет,
Белгородский государственный университет, 308015, Россия, г. Белгород
e-mail: lgazn@mail.ru

ТЕЛЕСНОСТЬ КАК ОСНОВА ЖЕНСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В КУЛЬТУРЕ ПОВСЕДНЕВНОСТИ

Аннотация: Статья посвящена исследованию особенностей феномена перформативности как ряда повторяющихся актов утверждения гендерной идентичности и характерной относительности свободы выбора в процессе гендерной стилизации тела, определённой социокультурным контекстом функционирования субъекта. Проведенное исследование позволяет утверждать, что индустрия моды, в основе которой лежат выработки гендерных идентичностей, представленные как модели внешности и поведения, отражает глубинную сущность явления перформативности.

Ключевые слова: телесность, гендерная идентичность, профессиональные стандарты красоты, модели внешности, эстетическая хирургия, феминность.

Gazniuk Lydia Mikhailovna

Dr Hab. of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of Department of Philosophy and Theology,
Socio-Theological Faculty, Belgorod State University, 308015, Russia, Belgorod
e-mail: lgazn@mail.ru

CORPOREALITY AS A BASIS OF WOMEN'S IDENTITY IN THE CULTURE OF EVERYDAY LIFE

Abstract: The article is devoted to the study of the peculiarities of the performativity phenomenon as a series of repeated acts confirming gender identity and the characteristic relativity of freedom of choice in the process of gender styling of the body, determined by the socio-cultural context of the subject's functioning. The conducted research allows to assert that the fashion industry, which is based on the development of gender identities, presented as models of appearance and behavior, reflects the deep essence of the performativity phenomenon.

Keywords: corporality, gender identity, professional standards of beauty, models of appearance, aesthetic surgery, femininity.

Женское тело в культуре всех времён оставалось полем битвы между традиционным, ортодоксальным, патриархальным властным порядком и женским правом на субъектность, пространством противостояния статуса Другого и его подчинённой позиции, несовершенной, отчужденной от самой себя. Именно в телесном бытии ярко представлены основные вопросы женской подчинённости: репродуктивные и эротические права, сексуальная объективация, принуждение к эстетической привлекательности, экономическая зависимость, ограничения в возможности ведения профессиональной деятельности, физическое насилие, сексуальная идентичность, неприкосновенность частной жизни и эссенциалистское обоснование женственности. Остановимся на более подробном рассмотрении проблем, касающихся повседневных телесных практик реализации феминности: труда ради красоты, эстетической хирургии, культа контроля веса, расстройств пищевого поведения и чисто женских физиологических процессов.

Применяя феноменологическую, психоаналитическую, экзистенциальную и постструктуралистскую методологию, феминистские исследовательницы сформулировали различные версии и подходы к проблематизации вопросов повседневных форм воплощения феминности, однако наиболее подходящей для объяснения природы и механизмов действия этих процессов представляется концепция «дисциплинарных практик» Мишеля Фуко. Нормы отношения женщин к своему телу, диета, некоторые виды упражнений, забота о волосах, коже и т. д. – все они удовлетворяют критериям Фуко для дисциплинарных методов. В сексистском обществе освоение мастерства такой дисциплинарности зачастую может предоставить женщине больше власти, чем она могла бы получить иным способом; именно в этом заключается часть широко распространенной привлекательности таких методов.

Примечательно, что упомянутые нормы также соответствуют и другим признакам власти по Фуко: методической работе над телами подчинённых с целью превращения их в «послушные тела» (многочисленные догматические системы ухода за внешностью и телом), наличию постоянного контроля за телом (перманентная сверка своих результатов с общественными идеалами женской красоты), объективации тела дисциплинарной властью (расщепление «практиками заботы» о теле женщины на отдельные элементы – лицо, волосы, кожа, руки, ногти и т.д., которые требуют разных подходов), существованию системы наказаний и поощрений (общественное мнение относительно телесного состояния женщины), учитывая как технику иерархического надзора (демонстрация своего тела как результата прилагаемых усилий перед социумом) [1]. Для более глубокого понимания механизмов реализации дискурсивных практик в пространстве телесного опыта женщин обратимся к концепции профессиональных стандартов красоты, разработанной Наоми Вульф в работе «Миф о красоте» о конкурсах на определённую вакансию как не соответствующих канонам красоты. В частности, к таким профессиям можно отнести секретарш, манекенщиц, стюардесс, официанток, ассистенток руководителей, продавщиц-консультантов, актрис, танцовщиц, которым ещё на стадии подачи резюме необходимо обязательно представлять в портфолио свои фото, часто в полный рост.

Указанная классификация работает в рамках мифа о красоте, неофициально требуя от женщин соответствия профессиональным стандартам красоты через систему постоянных взносов, как финансовых, так и моральных, физических, в развитие собственной красоты как неперемennого условия профессионального роста. Приводя многочисленные факты профессиональной дискриминации женщин за их внешность, исследовательница выводит общий принцип профессиональных стандартов красоты, согласно которому «Работающие женщины на Западе становятся яркими и заметными, только если они «хорошие», даже если не отличаются профессионализмом или просто плохо выполняют свою работу. Если же они умеют хорошо выполнять свою работу, но при этом является «некрасивыми», их никто не заметит, а их преимущества не принесут никакой пользы. Но, в конце концов, они могут быть хорошими работницами, красивыми, а также обладать рядом других качеств, но с течением времени, состарившись, они все равно исчезнут из виду» [2, с. 57]. Формы предпринимаемых в отношении внешности усилий, ожидаемые от женщин и далеко не всегда обсуждаемых явным образом, охватывают те задачи, которые женщины перед собой ставят и решают, чтобы приблизиться к сложившемуся в обществе идеалу женской красоты. Пребывание на диете, приобретение косметики и одежды, повышающих их привлекательность, и тщательное наложение грима – примеры работы ради красоты.

Развивая мысль Вульф, целесообразно вспомнить колумбийский комедийный телесериал «Некрасивая Бетти» (1999-2001) о чрезвычайно сообразительной и умной, но лишенной привлекательной внешности, чувства стиля и хорошей фигуры секретарши, которая работает в модном издании, влюбляется без взаимности, но в итоге переживает как счастливую любовную историю, так и полное внешнее перевоплощение, становясь красивой и ухоженной. Названный сериал пережил семнадцать адаптаций в разных странах мира (Индия, Турция, Германия, Мексика, Греция, Китай, США и др.) и, в частности, получил

особую популярность и на постсоветском пространстве, будучи экранизированным в России под названием «Не родись красивой» (2005-2006). Очевидно, что мелодраматический сюжет с хэппи-эндом, который описывает любовь к внутренней красоте женщины, запустившую механизм перевоплощения её внешности и обретения конвенциональной привлекательности, а значит и несомненной гарантии права на профессиональный и личный успех, не мог не завоевать женскую аудиторию, которая мыслит себя в рамках мифа о красоте как необходимого условия для получения успеха во всех его измерениях. Попутно отметим, что явление конвенциональной привлекательности как формирования образа собственного тела через соблюдение определённого кодекса правил, часто определённых актуальными модными трендами, и выполнения ритуализованных действий по уходу за внешностью (еженедельный маникюр, регулярное посещение парикмахера, косметолога, выбор одежды согласно советам стилистов) бытует как среди мужчин, так и среди женщин, однако именно последние в большей степени испытывают потребность иметь внешность, соответствующую культурно-социальным представлениям и нормам определённого сообщества. Причины такого стремления объясняются культурным феноменом «лукузма», то есть «дискриминацией под влиянием оценки другого в качестве хорошего или нехорошего» [3, с. 83], в основе которой лежит устойчивое ассоциирование привлекательной внешности с положительными чертами характера и, соответственно, автоматическая привилегированность тех людей, чья внешность признается хорошей, приятной или желательной. Однако феминистское сообщество критически настроено в отношении подобных репрезентаций телесных практик обретения феминности, которые легитимизируют неравные возможности и профессиональную дискриминацию женщин. Особое внимание уделяется такому повседневому опыту женщин как потребление, или практика шопинга. Британская исследовательница популярной культуры Джоан Холлоус рассматривает феномен потребительства как феминную деятельность, имеющую негативную окраску и противопоставляемую положительной, мужской деятельности производства товаров [4, с. 113].

Когда в шестидесятых годах XX века в США женщины стало массово отказываться от судьбы домохозяйки и обращаться к профессиональной деятельности, рынок товаров домашнего обихода с многомиллионным оборотом заметно просел, и обозначившиеся убытки необходимо было компенсировать. Поэтому возник новый способ манипуляции женским чувством собственной неполноценности – культура ухода за собой, которая требует значительных финансовых вложений: «так был придуман современный миф о красоте его 33-миллиардной индустрией похудения и 20-миллиардной индустрией омоложения» [2, с. 101]. Справедливо будет отметить, что стойкое убеждение в особом внимании женщин к своей внешности и стремлении уделять значительное большую, по сравнению с мужчинами, часть времени для ухода за ней имеет исключительно патриархальный характер и является одним из самых длительных культурных мифов. Сегодня тенденция склонения женщины к устойчивой убеждённости в необходимости тщательного ухода за собой как неотъемлемой составляющей женского бытия приобретает всё больший масштаб, увеличивая количество косметических процедур, аксессуаров, гримерных средств и других атрибутов, которыми должна обладать современная женщина, чтобы соответствовать духу времени, который индустрия красоты выражает слоганом «Ведь ты этого достойна» (рекламный лозунг косметической марки L'Oréal Paris). Дополнительной экономической несправедливостью (кроме разницы в оплате труда по сравнению с мужчинами за выполнение одинаковых или похожих видов работ) для женщин является так называемый «розовый налог», который заключается в более высокой цене на товары, позиционируемые как женские: цветом, узором, запахом и др. Согласно данным 2015 года, представленных Советом Нью-Йорка по делам потребителей, в среднем продукция для женщин стоит на 7% дороже аналогичных товаров для мужчин. В частности, цена на детскую одежду для девочек в среднем выше на 4%, на игрушки и аксессуары на 7%, на одежду для взрослых и товары домашнего медицинского ухода на 8%, а средства личной гигиены на 13% [5].

Отдельным культурным феноменом, утверждающим стереотипы феминности в ракурсе практики потребления на глобальном уровне, является ониомания (шопоголизм), которая устойчиво трактуется как специфически женский порок. Подобное пристрастие, основной целью которого является получение удовольствия от процесса совершения покупки, а не от пользования приобретенным, может быть истолковано в категориях психологической компенсации собственного чувства неполноценности через акт утверждения своей финансовой состоятельности. Шопоголизм является распространенным сюжетом современного кинематографа и хорошо отображён, в частности, в таких фильмах как «Секс и город» (1998-2004), «Блондинка в законе» (2001, реж. Р. Лукетич), «Пианистка» (2001, реж. М. Ханеке), «Отчаянные домохозяйки» (2004-2012), «Подальше от тебя» (2005, реж. К. Хенсон). Повышенное внимание женщины к своей внешности и стремление уделять значительно больше по сравнению с мужчинами время для ухода за ней имеет патриархальный характер, что, в свою очередь, отражено в таком каноническом в истории искусства сюжете как женщина (чаще обнаженная и тщеславная), с удовлетворением рассматривающая своё отражение в зеркале: «Тщеславие» (1485) Мемлинга, «Обнаженная молодая женщина с зеркалом» (1512-1515) Беллини, «Венера с зеркалом» (1555) Тициана, «Аллегория бренности (Старая кокетка)» (1637) Строщи «Венера с зеркалом» (1651) Веласкеса, «Женщина за туалетом» (1738) Буше, «Тщеславие» (1886) Перро, «Женщина перед зеркалом» (1912) Кирхнера, «Девушка перед зеркалом» (1932) Пикассо, «Зеркало» (1936) Дельво, «Девушка в зеркале» (1964) Лихтенштейна.

Не менее важным вопросом женского дискурса является практика эстетической хирургии, которая рассматривается как личный выбор между противоположными полюсами: либерально-толерантным позиционированием пластической хирургии как инструмента совершенствования тела и исследованием подобных медицинских практик в ракурсе утверждения властного порядка над женским телом. Среди феминистских исследователей идут острые дискуссии относительно того, следует ли считать косметические операции по подтягиванию кожи, липосакцию или увеличению груди «культурной колонизацией женских тел» или средством установления большего контроля над своей жизнью. В частности, такие сторонницы первого подхода как Наоми Вульф, Сьюзен Бордо, Кэтрин Морган, Розика Паркер, Розмари Джиллеспи, Вирджиния Блум убеждены, что женщины, которые прибегают к болезненным, опасным и изнурительным процедурам, являются жертвами имеющегося культурного дискурса бьютификации, который отрицает естественное физическое бытие тела с его уязвимостью, изменчивостью и смертностью, провозглашая господство европеоидного идеала красоты, вечно юного, с гладкой белой кожей и широким разрезом глаз. Несмотря на риторику «освобождения себя» и «заботы о себе» при «создании лучшей версии себя», в реальности происходит преобразование себя в объект, одобряемый Другими и в угоду Другим. Другой почти всегда находится под влиянием доминантной культуры, которая является андроцентричной, расистской, эйджистской, гетеросексистской, антисемитской, классово предвзятой и нетолерантной к людям с инвалидностью [6, с.59].

Представительницы второго подхода убеждены, что «бьютификация» как комплекс действий по улучшению внешности содержит мощный потенциал совершенствования тела и утверждения собственной идентичности. Подобные рефлексии рассматривают современных женщин как активных акторов своей жизни, а их решение о необходимости хирургической коррекции внешности трактуют как утверждение чувства самодостаточности, уверенности в себе и контроля над своей жизнью. Кроме того, настаивая на толерантном отношении к выбору каждой женщины по модификации её тела, они подчёркивают также важность вариативности значений, которые вкладывает в хирургические процедуры каждая отдельная пациентка: «Косметическая хирургия касается не красоты, а идентичности. Для женщины, которая чувствует себя в собственном теле как в ловушке из-за того, что оно не соответствует её восприятию себя, косметическая хирургия становится способом переобозначить идентичность через тело, ... переформатировать свою жизнь из-за изменения формы собственного тела» [7, с. 163]. Интересным примером реализации описанного

подхода является книга фотографий «Обнаженная реальность: 100 женщин, их грудь, их истории» (2015) британского фотографа Лоры Долсуорт, которая не только возвращает своим героиням право представлять свое тело вне эстетических норм привлекательности, но и эстетизирует традиционно табуированные внешние проявления последствий хирургического лечения груди. Ещё больший пафос освобождения приобретает косметическая хирургия для транссексуалов, для которых медицинские процедуры по приобретению нормативных феминных или маскулинных черт внешности, наравне с операциями по изменению пола, пластикой груди, мастэктомией и гормональной терапией, является способом утверждения собственной гендерной идентичности и даже условием безопасного существования.

Популярная трансгендерная модель Хери Неф, которая стала первой трансгендерной женщиной женщиной-моделью в истории, успешной на международном уровне, в своем выступлении «#FreeTheFemme: эстетика выживания» для TEDx ConnecticutCollege убедительно утверждает, что приобретение нормативной феминности даже в самых ярких её проявлениях (эффектное тело, макияж и сексуально соблазнительная одежда) не мешает трансгендерным женщинам быть феминистками, но даёт им возможность утвердиться в обществе как женщинам и даже не быть убитыми за недостаточно феминизированный вид [8].

Характерной особенностью современной косметической хирургии является лишение её статуса «элитарной» и доступной только для знаменитостей и состоятельных слоев общества с последующей нормализацией этой практики как привычной для обычной женщины, независимо от её социального положения, расы, национальности и профессии: «Однако в последнее время рекламируемые продукция и процедуры стали более инвазивными, дорогими и зачастую более опасными: инъекции ботокса, химические пилинги, липосакция, уменьшение желудка. И если раньше Шер и другие известные женщины считались несколько странными из-за своего чрезмерного беспокойства внешностью, а косметическая хирургия была для них профессиональной необходимостью, то теперь, вместе с появлением таких ТВ-шоу как «Полное перевоплощение» на канале ABC, «Хочу лицо как у звезды» на MTV и «Лебедь» на канале Fox, ни у кого не осталось оправданий, чтобы избежать подтяжек и пластики» [9]. Мощным инструментом указанной «нормализации» является ТВ-шоу, которые создают положительный и оптимистичный образ эстетической хирургии как действенного способа решения личных, психологических и социальных проблем. Кроме указанных телевизионных программ стоит назвать такие американские реалити-шоу как «Доктор 90210», «Пластическая хирургия: до и после», а также украинские адаптации описанных форматов: «Верните мне красоту», «Операция красота», которых объединяет представление косметической хирургии как мощного механизма принятия себя и кардинальных изменений жизненной ситуации. Примечательно, что названные ТВ-шоу не только улучшают жизнь участников программ, демонстрируя положительные изменения в их внешности и частной сфере, но и укрепляют позиции косметических операций как обычной, приемлемой и желаемой практики: «Чем больше они смотрят шоу, тем больше они становятся заинтересованными в пластической хирургии», – отмечает д-р Джон Персин, учёный, пластический хирург Медицинской школы при Йельском университете [10].

Примечательно, что сами женщины, которые обратились к косметической хирургии, отрицают влияние масс-медиа на свой выбор и формирование желаемого образа внешности. Как отмечает Сьюзен Бордо, женщины настаивают, что «делают это для себя» и это становится «мантрой телевизионных ток-шоу», на которых они делятся своим опытом [6, с. 23]. Однако исследовательница не согласна с такой последовательной декларацией независимости собственного выбора и аргументирует, что этот «индивидуальный выбор» происходит в условиях определённых культурных ограничений и директив, которыми нельзя пренебрегать, говоря о свободе выбора и самоутверждения. Ещё одним важным каналом СМИ для трансляции положительного и утвердительного образа косметической хирургии

являются гляцевые журналы. Причиной этого, по мнению феминистки Наоми Вульф, является не только собственно патриархальный стереотип, но и коммерциализация современной культуры: «Представьте себе женский журнал, который ... не печатал бы «блиц-диет», дающих быстрые результаты, мантры, провоцирующие ненависть женщин к себе, и статьи, рекламирующие профессию, представители которой режут тела здоровых женщин, – эстетическую хирургию ... Подобный журнал быстро бы обанкротился, потеряв большую часть своих рекламодателей» [2, с. 126-127]. Интересный анализ этого источника и его роли в информировании о преимуществах совершенствования тела медицинским путем предложила исследовательница Эбигейл Брукс, которая в своей статье «Под ножом и горжусь этим: анализ нормализации косметической хирургии» описывает свои наблюдения за смысловым наполнением таких журналов как *Vogue*, *Harper's Bazaar*, *US Weekly* и *People* в период с октября 2001 года по июнь 2003 и делает вывод, что большая часть статей, посвященных эстетической хирургии, в позитивном ключе описывают эту практику как технологию будущего [11, с. 213]. Однако позиция самого автора по медицинскому совершенствованию тела является неодобрительной, в первую очередь, из-за потери феноменологического позиционирования тела как инструмента познания мира, самого себя и прекращением восприятия его как карты с отпечатками истории человеческой жизни. Следовательно, в условиях, когда «религия красоты объявляет пластического хирурга художником-священником, более способным творцом, чем родная мать или «мать-природа», которая изначально производит на свет несовершенное женское тело» [2, с. 142], художественная рефлексия такого специфического биомедицинского опыта устойчиво ассоциируются с феминностью. В частности, в этом ракурсе интересно наследие французской художницы Орлан, которая в своих художественных опытах эстетической хирургии демонстрирует, как тело может быть освобождено от предопределённых природой характеристик, насколько оно свободно для самоконфигураций и открытия собственного Я, состоящего из многочисленных и подвижных идентичностей. Широкое признание Орлан принес проект «Окончательный шедевр: реинкарнация святой Орлан», состоящий из девяти перформансов-пластических операций (1990-1993), в результате которых художница получила нос Дианы-охотницы, рот Европы Буше, лоб Мона Лизы, глаза Психеи с полотна Жерара, подбородок Венеры Боттичелли. Орлан попыталась деконструировать свое тело, изменить его и подчинить себе, продемонстрировав, что данные природой черты внешности не являются единственно возможными, а человек имеет возможность изменять те органы, которые не соответствуют его самоидентификации.

Проблема телесного опыта эстетической хирургии и его влияние на осознание собственной субъектности ярко представлена в видеоматериале перформанса Рехино Хосе Галиндо «Гименопластика» (2004), во время которого гватемальские врачи без анестезии проводили операцию по восстановлению гимена художницы. Благодаря натуралистичности изображения и таким средствам визуальной выразительности как кровь, обнаженная плоть, медицинские инструменты и руки врачей в резиновых перчатках художнице удается шокировать зрителя и спровоцировать дискуссию о девичьей невинности как товаре в патриархальном обществе, объективирующем женское тело, а также продемонстрировать, насколько решающее влияние на жизнь девушки может оказывать пластическая хирургия.

Следовательно, вопрос ретрансляции стереотипов конвенциональной привлекательности в патриархальном дискурсе женственности через реализацию дисциплинарных практик является очевидно амбивалентным и требует учёта как подчиняющего характера телесных опытов бьютификации, так и их потенциала для формирования собственной идентичности и утверждения права на субъектность.

Литература

1. Сокулер З. А. Знание и власть: наука в обществе модерна / Зинаида Александровна Сокулер. СПб.: РХГИ, 2001. 240 с.

2. Вульф Н. Миф о красоте: Стереотипы против женщин / Наоми Вульф [пер. с англ. А. Графовой, Т. Графовой]. М.: Альпина нон-фикшн, 2015. 445 с.
3. Погонцева Д. В. Формирование впечатления средством виртуального общения [Электронный ресурс] / Дарья Викторовна Погонцева // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2013. № 1 (январь). С. 86-90. [Электронный ресурс] – URL: <http://e-koncept.ru/2013/13018.htm> (дата обращения: 28.03.2018).
4. Hollows J. *Feminism, Femininity and Popular Culture* / Joanne Hollows. – Manchester: Manchester University Press, 2000. – 229 p.
5. Blasio B. de, Menin J. From Cradle to Cane: The Cost of Being a Female Consumer (A Study of Gender Pricing in New York City) [Electronic resource] / Bill de Blasio, Julie Menin // NYC Consumer Affairs. [Электронный ресурс] – URL: <http://www1.nyc.gov/site/dca/partners/gender-pricing-study.page> (access date: 28.03.2018).
6. Morgan K. P. Women and the Knife: Cosmetic Surgery and the Colonization of Women's Bodies / Kathryn Pauly Morgan // *Cosmetic Surgery: A Feminist Primer*. Bodmin: Ashgate Publishing Limited, 2009. P. 49-78.
7. Davis K. *Reshaping the Female Body: The Dilemma of Cosmetic Surgery* / Kathy Davis. New York and London: Routledge, 1995. 220 p.
8. Nef H. FreeTheFemme: The aesthetics of survival [Electronic resource] / Hari Nef // EDx Connecticut College. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0D9QIG36J9Q> (access date: 28.03.2018).
9. Уинтер Э. Феминизм и политика внешности / Эми Уинтер [пер. с англ. Нехасораллиа] // Крона. Гендерный информационно-аналитический центр. [Электронный ресурс] – URL: <http://krona.org.ua/feminizm-i-politika-vneshnosti.html> (дата обращения: 28.03.2018).
10. Doheny K. Cosmetic Surgery TV Shows Get Viewers Pondering [Electronic resource] / Kathleen Doheny // ABC News. [Electronic resource] URL: <http://abcnews.go.com/Health/Healthday/story?id=4508234&page=1> (access date: 28.03.2018).
11. Brooks A. "Under the Knife and Proud of It". An Analysis of the Normalization of Cosmetic Surgery / Abigail Brooks // *Critical Sociology*, 2004. #30. P. 207-239.

References

1. Sokuler Z. A. *Znanie i vlast': nauka v obshchestve moderna* / Zinaida Aleksandrovna Sokuler. Spb.: RHGI, 2001. 240 s. (in Russian).
2. Vul'f N. Mif o krasote: Stereotipy protiv zhenshchin / Naomi Vul'f [per. s angl. A. Grafovoj, T. Grafovoj]. M.: Al'pina non-fikshn, 2015. 445 s. (in Russian).
3. Pogonceva D. V. Formirovanie vpechatleniya sredstvom virtual'nogo obshcheniya / Dar'ya Viktorovna Pogonceva // Nauchno-metodicheskij ehlektronnyj zhurnal «Koncept». 2013. #1 (yanvar'). S. 86–90. [Elektronnyy resurs] – URL: <http://e-koncept.ru/2013/13018.htm> (data obrashcheniya: 28.03.2018) (in Russian).
4. Hollows J. *Feminism, Femininity and Popular Culture* / Joanne Hollows. Manchester: Manchester University Press, 2000. 229 p.
5. Blasio B. de, Menin J. From Cradle to Cane: The Cost of Being a Female Consumer (A Study of Gender Pricing in New York City) [Electronic resource] / Bill de Blasio, Julie Menin // NYC Consumer Affairs. [Elektronnyy resurs] – URL: <http://www1.nyc.gov/site/dca/partners/gender-pricing-study.page> (access date: 28.03.2018).
6. Morgan K. P. Women and the Knife: Cosmetic Surgery and the Colonization of Women's Bodies / Kathryn Pauly Morgan // *Cosmetic Surgery: A Feminist Primer*. Bodmin: Ashgate Publishing Limited, 2009. P. 49-78.
7. Davis K. *Reshaping the Female Body: The Dilemma of Cosmetic Surgery* / Kathy Davis. New York and London: Routledge, 1995. 220 p.
8. Nef H. FreeTheFemme: The aesthetics of survival [Electronic resource] / Hari Nef // EDx Connecticut College. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=0D9QIG36J9Q> (access date: 28.03.2018).

9. Winter A. Feminizm i politika vneshnosti / Ami Winter [per. s angl. Hexacorallia] // Krona. Genderniy informatsiyno-analitichniy centr. [Elektronnyy resurs] – URL: <http://krona.org.ua/feminizm-i-politika-vneshnosti.html> (data obrashcheniya: 28.03.2018) (in Russian).

10. Doheny K. Cosmetic Surgery TV Shows Get Viewers Pondering [Electronic resource] / Kathleen Doheny // ABC News. URL: <http://abcnews.go.com/Health/Healthday/story?id=4508234&page=1> (access date: 28.03.2018).

11. Brooks A. “Under the Knife and Proud of It”. An Analysis of the Normalization of Cosmetic Surgery / Abigail Brooks // *Critical Sociology*, 2004. #30. P. 207-239.

Gazniuk Lydia M.

CORPOREALITY AS A BASIS OF WOMEN'S IDENTITY IN THE CULTURE OF EVERYDAY LIFE

Resume

The article presents the unified and repressive models of female identification. The evolution of the gender aspects influence on the main paradigm of the body-oriented attitude has been traced and the conclusion is drawn that the feminist approach has allowed to critically comprehend the influence of specific female dimensions of bodily being on the construction of the social and normative experience of femininity. An important authoritative mechanism for the legitimization of female subordination is the bodily practices of an everyday life culture, the study of which opens up broad prospects for understanding the very structure of patriarchal construction of femininity. Application of the «disciplinary practices» concept and Michel Foucault's theory of micropower systems allows to understand how the cultural inculcation of normative femininity occurs for female objectified bodies through the implementation of such everyday practices as weight control, aesthetic surgery, work for beauty, some exercises, caring for hair, skin and similar to them.

One of such disciplinary practices permeating the entire structure of patriarchal Western European culture is the concept of the professional qualification of beauty as a component of the beauty myth what identifies socially acceptable models of corporality, affirms the unequal opportunities and professional discrimination of women and the need for permanent development of one's own attractiveness as an important condition for career growth. The peculiarities of the performativity phenomenon as a series of repetitive acts of gender identity assertion and the characteristic relativity of choice freedom in the process of gender styling of the body, determined by the socio-cultural context of the subject's functioning, are studied. It is grounded that the fashion industry, based on the development of gender identities, presented as models of appearance and behaviour, reflects the deep essence of the performativity phenomenon, forming a regulatory and imperious space for committing acts of gender manifestation.

Analysis of tools for implementing the body policy in the cultural discourse of beautification made it possible to identify the following repressive bodily practices of femininity production based on manipulating the female sense of inferiority and aimed at increasing the level of women's economic dependence on conforming to patriarchal norms of the female body acceptability: oniomania (shopologism), aesthetic surgery, experience eating disorders and experiencing of one's own body mismatching with cultural standards and aesthetic ideals. Appeal to the artistic reflection of corporality cultural practices through the methodological prism of the Julia Kristeva's theory of disgust helps to understand the ambiguity in the interpretation of them as exclusively oppressive and disciplining female body and identify them as a potential space for improvement and giving inner strength to women as a way of awareness of their own subjectivity. It is substantiated that the performative potential of fashion consists in reproducing the principles of otherness and exclusivity that differentiate disparate groups of consumers, as well as in developing changing images corresponding to a certain worldview situation and relevant in the process of their permanent reproduction.

Гиринский Александр Андреевич

Стажер-исследователь международной лаборатории исследований русско-европейского интеллектуального диалога, аспирант Школы философии, методист Лицея НИУ ВШЭ, Россия, г. Москва
e-mail: agirinskiy@gmail.com

КУЛЬТУРА, ИСТОРИЯ И ПОЛИТИКА В ТВОРЧЕСТВЕ ЛЬВА ШЕСТОВА

Аннотация: В данной статье разбираются взгляды русского философа Льва Шестова на культуру, историю и политику. Основная проблема заключается в том, что историософские и политические сюжеты в философском творчестве Шестова занимают не самую значимую роль. Шестов до конца жизни оставался философом аполитичным и равнодушным к историческим событиям. Тем не менее, в его философии существуют сюжеты, которые позволяют сделать некоторые выводы относительно социально-политических и культурологических взглядов мыслителя. Решение данной задачи составляет основное содержание статьи.

Ключевые слова: Лев Шестов, русская философия, культура, политика, историософия, религиозность

Girinskiy Alexander Andreevich

Trainee-researcher of the International Laboratory of Studies of the Russian-European Intellectual Dialogue, post-graduate of the School of Philosophy, Methodist Lyceum HSE, Russia, Moscow
e-mail: agirinskiy@gmail.com

CULTURE, HISTORY AND POLITICS IN THE SHESTOV'S PHILOSOPHY

Abstract: In this article, the views of the Russian philosopher Lev Shestov on culture, history and politics are examined. The main problem is that the historiosophical and political subjects in Shestov's philosophical work do not occupy the most significant role. Shestov for the rest of his life remained an apolitical philosopher and indifferent to historical events. Nevertheless, in his philosophy there are plots that allow you to draw some conclusions about the socio-political and cultural views of the thinker. The solution of this problem is the main content of the article.

Keywords: Leo Shestov, Russian philosophy, culture, politics, historiosophy, religiosity.

Лев Шестов – один из самых сложных для понимания русских философов. В его творчестве трудно обнаружить классические для русской философии историософские и политические темы. Он почти не рассуждает о России, о Европе, о политических катаклизмах, его философия существует как будто вне всяких национальных, исторических и государственных границ. В данной статье предпринята попытка реконструировать некоторые политические взгляды Льва Шестова в их взаимосвязи с его философией.

Представление Шестова об истории во многом отвечает основным мотивам его философии и методологически вытекает из них. Философия для Шестова – суть метафизика, противостоящая рациональному модусу мышления. Она не объясняет мир, она «оглядывается» на него, легитимирует его как свободный и доступный лишь уникальности человеческой личности. В философии все «одинаково возможно и невозможно». Философия акцентирует внимание на «крайнем», на неповторяемом, удивительном, случайном и единичном. Философия вопрошает о последнем и бесосновном, у нее нет судьбы и нет законодателя, она сама законодатель всем остальным формам культуры и самосознания. Она скептически и несистематична и тем самым максимально близка человеку. Гносеологические стратегии Нового времени нуждаются в радикальном пересмотре: мысль должна быть не

обоснованной, а беспочвенной; ценно не нахождение всеобщего, а подчеркивание различий. Маргинальное, диссидентское, ценнее общепринятого и магистрального: важны суждения пророков, «дикарей», сумасшедших и странных. Суть философии – бескомпромиссная апофатика как метод и как способ постановки вопросов. Задача философии сотериологическая, а не гносеологическая, важно не объяснить, а показать путь единичного существования как спасения, и в этом смысле вера в специфическом своем значении становится для Шестова главным инструментом философии.

Обобщая некоторые сделанные замечания, можно отметить, что стиль философствования Шестова можно определить как неклассический, более того, в определенном смысле в западной культуре он является «пионером» этого жанра. Негация разума, понятийного рассуждения, логико-категориального мышления является смысловым центром шестовской философии. Творчество Шестова можно определить как «метафизику беспочвенности», напряженный поиск «сокрытого», «неявленного», «потенциального». Мир и Бог суть ускользающие, недоступные сущности, произвольные и свободные от всякой необходимости. В какой-то момент при чтении шестовских текстов может создаться ощущение, что в этом хаосе парадоксов и частных ускользает сам человек как целостность. Разуму как обезличенной сущности Шестов противопоставляет свободную мысль как акт человеческой свободы, кантовскому трансцендентальному субъекту – единичного человека во всей полноте его ментальных проявлений. Именно эти черты шестовской философии дают основания назвать философию Шестова радикально гуманистической, отстаивающей человеческую «безосновную», духовную свободу.

Как философские взгляды философа сказываются на его рассуждениях о политике и культуре? У Шестова почти нет текстов на историсофские или социально-политические темы. Один небольшой текст посвящен культурфилософскому анализу Ветхого Завета и носит название «Философия истории», попутно в нем Шестов критикует Гегеля и его концепцию истории. Делает он это с тех же позиций, с которых он нападает в своих более известных работах на новоевропейскую рациональную традицию как таковую. Серия статей, примыкающих к данному тексту, носит собирательное название «К философии истории: и содержит в себе четыре работы, посвященные разным философам – Спинозе, Паскалю и Плотину. Содержание этих статей, как ни странно, больше отражает этическую проблематику шестовской философии, чем историсофскую.

В своей этической позиции Шестов солидаризируется с Достоевским, правда, снова останавливаясь лишь на «подполье». Толстой же, например, по мнению Шестова – моралист, и тем самым он изменяет Богу, вере, в конечном счете, самому человеку. Однако настораживает то, что, действительно, при анализе литературы Шестов часто оказывается на стороне «злых» персонажей – «подпольного человека», Ставрогина, Свидригайлова, или шекспировского Макбета. Восхищается Шестов лермонтовским Печоринным, презирающим, по его мнению, гнусную обыденность моральных догм и действующему лишь по велению собственной воли и силы.

Шестов верит в то, что истинная вера способна изменить сущее как таковое, а поэтому все способы «приживания» к действительности, которая заведомо неверна (а мораль – это способ принятия этой действительности как необходимости), должны быть отброшены. Мораль – это сила слабости, и в этом Шестов, конечно, во многом повторяет имморализм ницшеанского типа, фактически восстанавливая и реконструируя аргументацию Ницше, представленную им в «Генеалогии морали».

Таким образом, онтологическая беспочвенность Шестова принимает форму радикального имморализма. Онтологизация же морали, по Шестову, искажает назначение человека, состоящее в порыве к божественной свободе путем акта абсурдной веры.

Практические следствия из шестовской этической философии могут быть весьма плачевными. Однако стоит отметить, что к концу жизни Шестов частично пересмотрел свои взгляды на природу и необходимость морали. Можно предположить, что эта перемена произошла не без влияния тех ужасов большевизма и нацизма, свидетелем которых он стал.

Переходя к собственно политической работе Шестова, стоит сказать, что наибольшей популярностью пользуется его публицистическая статья “Что такое русский большевизм”, подготовленная Шестовым в феврале-марте 1920 года в ответ на многочисленные просьбы со стороны европейцев и русских эмигрантов.

Статья поражает тем, как яркий, бунтарский и стилистически богатый язык Шестова исчезает в тот момент, когда философ начинает писать о том, что происходит вокруг, сейчас, то есть об истории, которая творится и переживается в данную минуту. Смысл статьи достаточно прост: большевизм – реакционное движение, ведущее Россию к катастрофе. Большевики – наследники и продолжатели авторитарной русской традиции власти, они строят диктатуру и подавляют инакомыслие. Популистски обещая русскому обществу свободы и права, они ввергли его в еще большее рабство. Шестов резок в оценке событий: “Города и деревни буквально вымирают – от голода и холода. Страна истощается не по дням, а по часам. Взаимная ненависть и ожесточение не классов, как хотелось бы большевикам, а всех против всех, непрерывно растет, а перья чиновников и публицистов продолжают выводить на бумаге всем опостылевшие слова о грядущем социалистическом рае» [5, с. 98].

При чтении шестовского текста создается ощущение, что ему скучно, неинтересно говорить об этом, зачастую он просто механически повторяет что, что уже не раз было сказано про большевиков другими русскими философами – Бердяевым, Степуном, Мережковским, Вышеславцевым, Ильиным и другими. Но тексты этих мыслителей о большевизме полны именно метафизической глубины, они представляют собой не только социально-политический ситуативный анализ, но и религиозно-нравственную оценку этого явления. Мережковский в эти годы посвящает анализу большевизма и духовной борьбе с ним последние силы. “Могут ли быть бесноватыми не только отдельные люди, но и целые народы? Мы видим, что могут. Если богочеловечество – основной догмат христианства, то обратная сторона этого догмата – бесочеловечество. Можно отвергнуть все христианство, вместе с его основным догматом; но, приняв одну сторону его, надо принять и другую. Таков ужасающий религиозный смысл моего утверждения, от которого я не отрекаюсь: “Большевики – сыны дьявола” [3, с. 35]. Бердяев в своей знаменитой работе “Истоки и смысл русского коммунизма” начинает со следующей фразы: “Русский коммунизм трудно понять вследствие двойного его характера. С одной стороны он есть явление мировое и интернациональное, с другой стороны - явление русское и национальное” [4, с. 235].

Шестов же в своей работе не доходит до такого уровня анализа. Его суждения во многом поверхностны и к тому времени уже общеизвестны. Однако если впечатления от уровня данной статьи Шестова могут быть оценочными, то еще одно явное противоречие в тексте этой работы не может не броситься в глаза беспристрастному читателю. Например, Шестов в самом начале статьи обвиняет большевиков в том, что они забыли разум и мораль. «Большевики не верят, совсем так же, как и русские политические деятели недавнего прошлого, *не только в добродетель* (такого рода скептицизм, как известно, разрешается политикам), *они не верят в знание, не верят даже в ум*» [5, с. 102]. Как это утверждение сочетается с апологетикой беспочвенности, «бездосновности», отказом от разума и поиском метафизической глубины в акте абсурдной веры, которые Шестов проповедует в своих философских работах? Мы знаем, что идею «разума в истории» в своих работах Шестов клеймит за рассудочность и формальность, за уверенность в том, что один разум способен познать реальность. “Экономический материализм ведь целиком вышел из Гегеля, т. е. из убеждения, что мы можем из нашего разума извлечь все, что нам нужно знать — диалектическим, конечно, путем. Августин сравнительно с Гегелем был еще скромнее. Августин черпал не только из разума, но из Священного Писания. Для Гегеля уже Писание не существует. Добиваясь всезнания, он пренебрегает всеми источниками, кроме своей головы” [1, с. 68].

Еще одна цитата заставляет нас задуматься о том, как Шестов-философ действительно понимает историю. “Если бы Ленин и те из его товарищей, добросовестность и бескорыстие

которых стоят вне подозрений, были настолько пронизательны, что поняли бы, что *они стали игрушкой в руках истории, которая их руками осуществляет планы*, прямо противоположные не только социализму и коммунизму, но убивающие в корне и на многие десятилетия возможность какого бы то ни было улучшения положения угнетенных классов, они бы прокляли тот день, в который насмешливая судьба передала им власть над Россией” [5, с. 106]. Шестов в приведенном отрывке выступает как гегельянец, или, по крайней мере, марксист, верящий в то, что у истории есть план, который она реализует, объективируя человека, используя его как средство. Но как это утверждение сочетается с яростной критикой Шестовым самой идеи истории, прогресса и вообще какого-либо рационального замысла?

В своих философских работах Шестов не раз говорит о непредсказуемости истории, о том, что история вообще как таковая является фикцией, ибо она создается и творится теми самыми людьми, которые служат необходимости и единообразию. Свобода человека – в свободе от истории, в осознании того, что история – выдумка, а есть только частная воля свободного человека, творящего собственную судьбу актом абсурдной веры. “Рассказать, конечно, разум ничего не расскажет, на то он и человеческий разум, скудный и жалкий. Но ведь ему вовсе и не нужно узнать что-нибудь действительно новое, не укладывающееся в рамки его готовых понятий... И многие были убеждены, что экономический материализм куда глубже, куда проникновеннее, чем Библия!” [1, с. 71].

Резюмируя, стоит сказать, что историсофский проект Шестова остается незавершенным и противоречивым. Более того, сюжет философии истории остается самым слабо проявленным элементом в творчестве мыслителя. По всей видимости, это связано с тем, что как философ Шестов видел свою задачу в том, чтобы «отвязать» философию от мира, в котором он видел лишь царство необходимости. Нигилистический, бунтарский корень шестовского философского метода не позволяет ему увидеть историю как серьезный объект для метафизического рассмотрения. История – закономерное следствие распространения многообразия необходимости и ее власти над миром и человеком. Однако, возможно предположение, что, когда Шестов сам столкнулся лицом к лицу с “историей”, с жестокими людьми, действующими от ее имени, призывающими к переделке мира, к разрыву с традицией и моралью, ощутив на себе прикосновение реальности, он пересмотрел многие свои взгляды и призывы, увидев в некоторых своих прежних рассуждениях опасность.

Литература

1. Шестов Л.И. Философия истории. Сочинения в 2х томах. Т.1. М.: 1993. С. 66-73.
2. Шестов Л.И. К философии истории. Сочинения в 2х томах. Т.1. М.: 1993. С. 74-107.
3. Мережковский Д. Большевизм и человечество. М.: АСТ-ПРЕСС, 2002. С. 34-37.
4. Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. М.: АСТ, 2006.
5. Шестов Л. И. Что такое русский большевизм? // История философии. Выпуск 8. ИФ РАН. М.: 2001. С. 97-121.
6. Шестов Л.И. Афины и Иерусалим. Париж: YMCA-PRESS, 1951.
7. Штейнберг А.З. Лев Шестов. Литературный архипелаг. М.: НЛО, 2000.
8. Булгаков С.Н. Некоторые черты религиозного мировоззрения Л.И.Шестова. Сочинения. В 2 т. Т. 1. М.: Наука, 1993.

References

1. Shestov L. Philosophy of history. Works. V.1. Moscow, 1993 (in Russian).
2. Shestov L. About philosophy of history. Works in 2 volumes. V.1. Moscow, 1993 (in Russian).Merezhkovskiy D. Bolshevism and humanity. Moscow, AST, 2002(in Russian).
3. Berdyayev N. Foundations and sense of Russian communism. Moscow, AST, 2006 (in Russian).

4. Shestov L. What is the Russian bolshevism? // History of philosophy. #8. IF RAN. Moscow, 2001 (in Russian).
5. Shestov L. Athens and Jerusalem. Paris, YMCA-PRESS, 1951 (in Russian).
6. Shteinberg A. Leo Shestov. Moscow, NLO, 2000 (in Russian).
7. Boulgakov S. Some Features of the Religious World View of L.I. Shestov // Boulgakov S. Works in 2 volumes. V.1. Nauka, 1993. (in Russian).

Girinskiy Alexander A.

CULTURE, HISTORY AND POLITICS IN THE SHESTOV'S PHILOSOPHY

Resume

In this article there was an attempt to reconstruct some political views of Lev Shestov in their relationship with his philosophy.

Shestov's vision about history greatly corresponds to the main motives of his philosophy and methodologically arises from them. Philosophy for Shestov is an essence of metaphysician, standing against rational modus of thinking. It doesn't explain the world, it «look around» on it, legitimates it as free and accessible only for unicity of human individual.

Shestov's style of philosophism may be defined as unclassical, moreover, in a sense in Western culture he is a «pioneer» of this genre. Negation of sense, conceptual reasoning, logical-categorial thinking is a semantic centre of Shestov philosophy. Shestov's creativity may be determined as «metaphysics of invalidity», strained searching of «latent», «undeclared», «potential». World and God are elusory, unavailable substances, arbitrary and free from any necessity. At some point during the reading of Shestov's texts you can feel, in this chaos of paradoxes and particulars the human, as integrity slips away.

How does the philosophical views of the philosopher affect his reasoning about politics and culture? Shestov has almost no texts on historiosophical or socio-political themes. One small text is focus on cultural and philosophical analysis of the Old Testament and is called the "Philosophy of History", incidentally, Shestov criticizes Hegel and his concept of history. He does this from the same positions from which he attacks in his more famous works on the New European rational tradition as such. A set of articles adjoining this text has a collective title "To the philosophy of history" and contains four works devoted to different philosophers - Spinoza, Pascal and Plotinus. The content of these articles, strangely enough, more reflects the ethical issues of the Shestov's philosophy than the historiosophical one. The most popular is his publicistic article "What is Russian bolshevism", prepared by Shestov in February-March 1920 in response to numerous requests from Europeans and Russian emigrants.

The article astonishes how bright, rebellious and stylistically rich language of Shestov disappears at a time when the philosopher begins to write about what is happening around, now, that is, about the history that is being created and experienced at this moment. The meaning of the article is quite simple: Bolshevism is a reactionary movement leading Russia to disaster. The Bolsheviks are heirs and successors of the authoritarian Russian tradition of power, they are building a dictatorship and suppressing dissent.

If in his philosophy Shestov is a consistent critic of New European philosophy, then in politics he is a moderate rationalist who criticizes the Bolsheviks for not being in compliance with the ideals of freedom and rational democratic rule.

The historiosophical project of Shestov continue to be incomplete and contradictory. Moreover, the plot of the philosophy of history remains the weakest element in the work of the thinker. Appearingly, it is due to the fact that, as a philosopher, Shestov saw his object in "untying" philosophy from the world, in which he saw only the kingdom of necessity. The nihilistic, rebellious root of Shestov philosophical method does not allow him to see history as a serious object for metaphysical consideration.

History is a regular consequence of diversity's spread of necessity and its power over the world and human. However, it is possible, when Shestov collided face to face with "history", with violent people acting on their own behalf, calling for a remake of the world, breaking with tradition and morality, feeling the touch of reality on himself, he revised many of his views and appeals, seeing in some of his previous reasoning the danger.

Горбунова Елена Игоревна

ассистент кафедры финансов, инвестиций и инноваций
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: gorbunova_e@bsu.edu.ru

Научный руководитель Владыка Марина Валентиновна

д.э.н., профессор кафедры финансов, инвестиций и инноваций
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: vladyka@bsu.edu.ru

ВЛИЯНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ САНКЦИЙ ЗАПАДНЫХ СТРАН НА БАНКОВСКУЮ СИСТЕМУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Аннотация: В данной статье освещены теоретические аспекты влияния санкций западных стран не только на банковскую систему Российской Федерации, но и на экономику страны в целом. В рамках работы рассмотрены вклады и кредиты, предоставленные физическим и юридическим лицам за 2013-2017 года, а также освещена тема импортозамещения. В конце проведен анализ социологического опроса населения от Института Гэллапа о влиянии и поддержки экономических санкций против России.

Ключевые слова: экономика, развитие экономики, банковская система, банк, кредитные организации, кредит, импортозамещение, опрос

Gorbunova Elena Igorevna

Assistant of Department of Finance, Investments and Innovations
Belgorod National Research University, 308015, Russia, Belgorod
e-mail: gorbunova_e@bsu.edu.ru

Scientific adviser Vladyka Marina Valentinovna

PhD in Economics, Full Professor of Department of Finance, Investments and Innovations
Belgorod National Research University, 308015, Russia, Belgorod
e-mail: vladyka@bsu.edu.ru

THE IMPACT OF ECONOMIC SANCTIONS OF WESTERN COUNTRIES ON THE BANKING SYSTEM OF THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract: This article highlights the theoretical aspects of the impact of Western sanctions not only on the banking system of the Russian Federation, but also on the economy as a whole. Within the framework of the work, deposits and loans to individuals and legal entities for 2013-2017 were considered, as well as the topic of import substitution was covered. In the end, there are several tables with a sociological survey of the population from the Gallup Institute on the impact and support of economic sanctions against Russia.

Keywords: economy, economic development, banking system, Bank, credit institutions, credit, import substitution, survey.

В современных сложных социально-экономических условиях роль банковской системы в экономике Российской Федерации возрастает, так как она является неотъемлемой частью реального сектора экономики. В период с 2010 года по 2014 год особых изменений в функционирующей банковской системе Российской Федерации не наблюдалось, что было связано с преодолением последствий экономического кризиса 2008-2009 годов [1]. С 2014 года российская банковская система находилась в состоянии нестабильной устойчивости, так как именно в этот период США и страны Запада ввели санкции в отношении России.

Экономическое давление на страну привело к финансовой неустойчивости банковской системы РФ. Наиболее важными показателями, свидетельствующими о финансовом кризисе коммерческих банков в 2015 году, являются количество выдаваемых кредитов (таблица 1) и количество банковских депозитов (вкладов) физических и юридических лиц (таблица 2).

Кредиты, предоставленные:	Годы					Относительное отклонение 2017 г. к 2013 г., %
	2013	2014	2015	2016	2017	
- физическим лицам;	8612,5	8461,4	5765,8	7100,6	9233,7	7,2
- юридическим лицам	31582,8	33241,4	29995,7	32395,6	34818	10,2

Таблица 1. Динамика выданных кредитов физическим и юридическим лицам в Российской Федерации за период с 2013 года по 2017 год, млрд. руб. [2, 3].

На основании приведенных данных можно утверждать, что в течение последних пяти лет (с 2013 года по 2017 год) доля кредитов, выданных физическим лицам, увеличилась на 7,2%, юридическим лицам – на 10,2%. Однако, стоит отметить, что введение экономических санкций западными странами в отношении РФ в 2014 году значительно повлияло на динамику данных показателей. Так в 2015 году наблюдалось их резкое снижение на 46,8% и 10,8% относительно 2014 года. Такое снижение связано не только с резким повышением ключевой ставки Центрального Банка РФ (на 6,5 процентных пунктов – до 17% годовых) [4] и ослаблением курса рубля, но и с общей нестабильной ситуацией в экономике страны.

В таблице 2 представлен еще один показатель неустойчивого состояния банковской системы государства – депозиты (вклады) физических и юридических лиц.

	Годы					Относительное отклонение 2017 к 2013, %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Вклады (депозиты) физических лиц	13985,2	13699,1	16347,1	18472	20640,8	47,6
Депозиты юридических лиц	5598,9	6566,8	6857,7	6966,7	8936,1	59,6
Всего	19584,1	20265,9	23204,8	25438,7	29576,9	-

Таблица 2. Динамика банковских депозитов (вкладов) физических и юридических лиц в Российской Федерации за период с 2013 года по 2017 год, млрд. руб. [5].

Анализ банковских вкладов физических и юридических лиц в России показывает, что депозиты за последние пять лет увеличились на 47,6% и 56,6%, соответственно. К началу 2016 года приток вкладов практически завершился. Однако, в период с 2016 года по 2017 год произошел максимальный рост вкладов как физических, так и юридических лиц. Данное увеличение свидетельствует о возврате в банковскую систему ранее выведенных денежных средств в другие зарубежные коммерческие банки.

В настоящее время санкции со стороны западных стран и США остаются неизменными. Государство стремится преодолеть сложившееся напряжение путем политики импортозамещения. Под «импортозамещением» понимается замещение товаров зарубежного производства товарами, произведенными внутри страны. В связи с этим отечественное производство приобретает все большую значимость для населения.

В таблице 3 представлены основные виды пищевых продуктов в России, которые сыграли значительную роль при импортозамещении.

Название продуктов	Годы					Относительное отклонение 2017к 2013, %
	2013	2014	2015	2016	2017	
Мясо крупного рогатого скота парное, остывшее, охлажденное	199	185	203	195	201	1
Мясо и субпродукты пищевые домашней птицы	3610	3979	4340	4468	4766	32
Изделия колбасные	2502	2475	2445	2436	2284	-8,7
Рыба живая, свежая или охлажденная	1461	1168	1176	1341	597	-59,1
Морепродукты пищевые	104	120	97,8	118,4	139	33,7
Фрукты, ягоды и орехи сушеные	10,1	12,0	12,2	11,0	16,9	67,3
Молоко жидкое обработанное	5386	5349	5449	5540	5415	0,5
Сливки	103	115	121	125	152	47,6
Творог	371	387	416	407	493	32,9
Масло сливочное	225	250	256	251	269	19,6
Сыры и продукты сырные	435	499	589	605	462	6,2

Таблица 3. Производство основных видов импортозамещающих пищевых продуктов в Российской Федерации, тыс. тонн [6].

На основании приведенных данных можно сделать вывод, что практически по всем указанным продуктам с 2013 года по 2017 год наблюдался рост. Наибольшего увеличения в 2017 году достигли фрукты, ягоды и орехи сушеные: в 1,7 раз (по сравнению с 2013 годом). Однако, колбасные изделия и живая, свежая или охлажденная рыба снизили свои показатели. Так, в 2017 году они составили 2284 тыс. тонн и 597 тыс. тонн, соответственно, по сравнению с 2502 тыс. тонн и 1461 тыс. тонн, соответственно. Снижение производства рыбы и колбас связано с уменьшением спроса населения страны в период кризиса. Доля производства молочных продуктов таких, как молоко, творог, сливочное масло осталась практически неизменной.

Также стоит заметить, что санкции подвергли значительному изменению экономику многих стран, в том и числе и экономику Российской Федерации. В 2015 году Институт Гэллага провёл всемирный опрос жителей стран Евросоюза в Восточной Европе, стран, входящих в Евросоюз, стран Содружества Независимых Государств и России о том, какое влияние оказали экономические санкции против России на экономику их страны (таблица 4).

	Положительное влияние на экономику, %	Не оказывает влияния на экономику, %	Негативное влияние на экономику, %
Страны ЕС в Восточной Европе	7	22	48

	Положительное влияние на экономику, %	Не оказывает влияния на экономику, %	Негативное влияние на экономику, %
Страны, не входящие в ЕС, в Восточной Европе	8	31	31
Страны СНГ (без России)	12	29	36
Россия	22	21	43

Таблица 4. Экономические санкции против России [7].

По данным исследования 22% россиян считают, что санкции, введенные странами запада в отношении РФ, имеют положительное влияние на экономику. Однако, мнение населения из России поддержали жители стран ЕС в Восточной Европе. Почти половина опрошенных утверждают, что санкции оказывают негативное влияние на экономику. Также можно говорить о том, что страны ЕС в Восточной Европе, страны, не входящие в ЕС, страны СНГ и Россия предпочитают не противостоять введенным санкциям, так как это может стать причиной худших последствий не только для стран ЕС, но и для Российской Федерации.

Кроме того, в 2015 году был проведен еще один социологический опрос, в котором Институт Гэллага спрашивает: “Поддерживаете ли Вы эти экономические санкции против России, или нет?” (таблица 5).

Название страны	Да, поддерживаю, %
Страны ЕС в Восточной Европе	
Польша	70
Румыния	52
Хорватия	50
Эстония	49
Литва	45
Латвия	38
Чешская Республика	35
Венгрия	29
Словакия	25
Болгария	23
Греция	11
Страны, не входящие в ЕС, в Восточной Европе	
Албания	60
Косово	57
Босния и Герцеговина	24
Македония	19
Черногория	10
Сербия	5
Страны СНГ	
Украина	62
Грузия	48
Молдова	32
Азербайджан	29
Казахстан	12
Киргизия	12
Армения	11

Беларусь	9
Таджикистан	8
Узбекистан	2
Россия	5

Таблица 5. Результаты социологического опроса Института Гэллага о поддержки экономических санкций против России [7].

На основании приведенных данных можно сделать вывод, что более половины опрошенного населения Польши, Румынии, Албании и Косово поддерживают введение экономических санкций против России. Наименьшую поддержку санкции нашли в Греции (11%), которая особенно пострадала под ответным запретом России на импорт продовольствия в ЕС, так как до введения санкций греческий экспорт сельскохозяйственной продукции в Россию составлял 41% от всего греческого экспорта в РФ. Всего 5% россиян поддерживают санкции против своей страны. Примеру последовали и другие страны СНГ, кроме Украины и Грузии. По мнению заместителя министра иностранных дел Грузии Давида Дондуа, государство вынужденно поддерживает экономические санкции против России из-за отколовшихся от него Абхазии и Южной Осетии [8].

Кроме того, Норвегия, Черногория, Албания, Лихтенштейн и Украина на 25 октября 2016 года претендовали на вступление в Евросоюз. Поэтому данные страны стремились «подогнать» не только свою внешнюю политику, но и экономику внутри государства под рамки Евросоюза. Таким образом, пять стран-кандидатов в члены Евросоюза приняли решение вслед за Брюсселем продлить санкции против РФ, обеспечив соответствие своей политики решениям Евросовета [9].

С учетом вышеизложенного можно сказать, что на данный момент времени наблюдается рост показателей банковской системы Российской Федерации. Так, произошли значительные увеличения не только в сфере кредитования физических и юридических лиц, но и в сфере банковских депозитов. Причинами такого роста могли стать укрепление позиций экономики страны на мировой арене и санация трех банковских групп ('Открытие', Банки группы 'БИН', Промсвязьбанк).

Политика импортозамещения, направленная на увеличение значимости отечественного производства для населения страны, произвела значительные изменения на рынке товаров. Так, в 2017 году доля производства морепродуктов, сливок, творога, и масла оставалась неизменной, что говорит о стабильном состоянии рынка отечественных товаров.

Таким образом, введение санкций западными странами против России замедлило развитие отдельных показателей банковской системы страны. Однако, это послужило толчком для развития отечественного производства [10].

Литература

1. Владыка М. В., Бурдинская Д. М., Горбунова Е. И. Развитие методов государственного банковского регулирования и надзора: федеральный и региональный аспекты реформирования // Фундаментальные исследования. 2017. № 2. С. 114-119.

2. Сведения о кредитах, предоставленных физическим лицам [Электронный ресурс] // Официальный сайт Центрального банка Российской Федерации. – URL: <http://www.cbr.ru/statistics/UDStat.aspx?Month=01&Year=2013&TbIID=302-02M> (дата обращения: 25.03.2018).

3. Объем кредитов, предоставленных юридическим лицам - резидентам и индивидуальным предпринимателям в рублях, по видам экономической деятельности и отдельным направлениям использования средств [Электронный ресурс] // Официальный сайт Центрального банка Российской Федерации. – URL: http://www.cbr.ru/statistics/UDStat.aspx?TbIID=302-01&pid=sors&sid=ITM_27910 (дата обращения: 25.03.2018).

4. Ключевая ставка ЦБ РФ [Электронный ресурс] // Финансовый портал Рунета. – URL: http://www.banki.ru/wikibank/klyuchevaya_stavka/ (дата обращения: 25.03.2018).
5. Средства организаций, банковские депозиты (вклады) и другие привлеченные средства юридических и физических лиц в рублях, иностранной валюте и драгоценных металлах [Электронный ресурс] // Официальный сайт Центрального банка Российской Федерации. – URL: http://www.cbr.ru/statistics/UDStat.aspx?TblID=302-21&pid=sors&sid=ITM_30761 (дата обращения: 25.03.2018).
6. Показатели, характеризующие импортозамещение в России [Электронный ресурс] // Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. – URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/importexchange/ (дата обращения: 25.03.2018).
7. Россияне, жители ЕС считают, что санкции больно бьют по их экономике [Электронный ресурс] // Официальный сайт Института Гэллапа. – URL: http://www.gallup.com/poll/191141/russians-residents-sanctions-hurting-economies.aspx?g_source=sanctions&g_medium=search&g_campaign=tiles (дата обращения: 25.03.2018).
8. Грузия “застеснялась” своих санкций [Электронный ресурс] // Официальный сайт информационного агентства «Росбалт». – URL: <http://www.rosbalt.ru/world/2015/08/05/1426192.html> (дата обращения: 25.03.2018).
9. В том числе Украина: санкции против России продлили пять стран [Электронный ресурс] // Электронное периодическое издание «МК.ru». – URL: <http://www.mk.ru/politics/2016/10/25/v-tom-chisle-ukraina-sankcii-protiv-rossii-prodlili-pyat-stran.html> (дата обращения: 25.03.2018).
10. Джео М. Ф., Дотдугеа З. С. Влияние санкций на экономическое развитие России // Современные тенденции развития науки и технологий. 2015. № 2-7. С. 36-40.

References

1. Vladyka M. V., Burdinskaya D. M., Gorbunova E. I. 2017. Razvitie metodov gosudarstvennogo bankovskogo regulirovaniya i nadzora: federal'nyy i regional'nyy aspekty reformirovaniya. Fundamental'nye issledovaniya. # 2. P. 114-119 (In Russian).
1. Svedeniya o kreditakh, predostavlennykh fizicheskim litsam. URL: <http://www.cbr.ru/statistics/UDStat.aspx?Month=01&Year=2013&TblID=302-02M> (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).
3. Ob'em kreditov, predostavlennykh yuridicheskim litsam - rezidentam i individual'nym predprinimatel'nyam v rublyakh, po vidam ekonomicheskoy deyatel'nosti i otdel'nym napravleniyam ispol'zovaniya sredstv. URL: http://www.cbr.ru/statistics/UDStat.aspx?TblID=302-01&pid=sors&sid=ITM_27910 (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).
4. Klyuchevaya stavka TsB RF. URL: http://www.banki.ru/wikibank/klyuchevaya_stavka/ (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).
5. Sredstva organizatsiy, bankovskie depozity (vklady) i drugie privlechennyye sredstva yuridicheskikh i fizicheskikh lits v rublyakh, inostrannoy valyute i dragotsennykh metallakh. URL: http://www.cbr.ru/statistics/UDStat.aspx?TblID=302-21&pid=sors&sid=ITM_30761 (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).
6. Pokazateli, kharakterizuyushchie importozameshchenie v Rossii. URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/importexchange/ (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).
7. Rossiyane, zhiteli ES schitayut, chto sanktsii bol'no b'yut po ikh ekonomike. URL: http://www.gallup.com/poll/191141/russians-residents-sanctions-hurting-economies.aspx?g_source=sanctions&g_medium=search&g_campaign=tiles (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).
8. Gruziya “zastecnyalas” svoikh sanktsiy. URL: <http://www.rosbalt.ru/world/2015/08/05/1426192.html> (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).

9. V tom chisle Ukraina: sanktsii protiv Rossii prodlii pyat' stran. URL: <http://www.mk.ru/politics/2016/10/25/v-tom-chisle-ukraina-sankcii-protiv-rossii-prodlii-pyat-stran.html> (data obrashcheniya: 25.03.2018) (in Russian).

10. Dzheo M. F., Dotdueva Z. S. 2015. Vliyanie sanktsiy na ekonomicheskoe razvitiye Rossii. Sovremennyye tendentsii razvitiya nauki i tekhnologii. № 2-7. P. 36-40 (In Russian).

*Gorbunova Elena I.,
Vladyka Marina V.*

*THE IMPACT OF ECONOMIC SANCTIONS OF WESTERN COUNTRIES
ON THE BANKING SYSTEM OF THE RUSSIAN FEDERATION*

Resume

In today's difficult socio-economic conditions, the role of the banking system in the economy of the Russian Federation is growing, as it is an integral part of the real sector of the economy. Since 2014, the Russian banking system has been in a state of unstable stability, as it was during this period that the United States and Western countries imposed sanctions against Russia. Economic pressure on the country has led to financial instability of the Russian banking system.

The most important indicators of the financial crisis of commercial banks are the number of loans granted and the number of Bank deposits (deposits) of individuals and legal entities. Over the past five years, the share of loans granted to individuals has increased by 7.2%, to legal entities – by 10.2%. However, it should be noted that the introduction of economic sanctions by Western countries against Russia in 2014 significantly influenced the dynamics of these indicators. Thus, in 2015 there was a sharp decrease of 46.8% and 10.8% compared to 2014. This decrease is due not only to a sharp increase in the key rate of the Central Bank of the Russian Federation (up to 17% per annum) and the weakening of the ruble, but also to the overall unstable situation in the country's economy.

Deposits for 2013 – 2017 has increased. By the beginning of 2016, the inflow of deposits was almost over. However, in the period from 2016 to 2017, the year witnessed the maximum growth of deposits of both natural persons and legal entities. This increase indicates the return into the banking system previously withdrawn funds to other foreign commercial banks.

Currently, sanctions by Western countries and the United States remain unchanged. The state seeks to overcome the current tension through the policy of import substitution. The largest increase in 2017 year reached such product names as fruits, berries and dried nuts: 1,7 times (compared with 2013 year). However, sausages and live, fresh or chilled fish decreased their performance. The decrease in the production of fish and sausages due to a decrease in the demand of the population during the crisis. The share of production of dairy products such as milk, cottage cheese, butter remained virtually unchanged.

In addition, this paper presents the studies of the Gallup Institute in 2015. According to these data, 22% of Russians believe that the sanctions imposed by Western countries against Russia have a positive impact on the economy. However, the opinion of the population from Russia was supported by residents of the EU in Eastern Europe. Almost half of the respondents claim that sanctions have a negative impact on the economy. We can also say that the EU countries in Eastern Europe, non-EU countries, the CIS countries and Russia prefer not to resist the imposed sanctions, as this can cause worse consequences not only for the EU countries, but also for the Russian Federation.

In the same year, another sociological survey was conducted to support economic sanctions against Russia. More than half of the surveyed population of Poland, Romania, Albania and Kosovo support the introduction of economic sanctions against Russia. The least support for the sanctions was found in Greece (11%), which was particularly affected by Russia's response to the ban on food imports into the EU, as before the sanctions Greek agricultural exports to Russia amounted to 41%

of all Greek exports to Russia. Only 5% of Russians support sanctions against their country. The example was followed by other CIS countries, except Ukraine and Georgia.

Thus, the introduction of sanctions by Western countries against Russia slowed down the development of separate indicators of the banking system: credits granted to physical persons and deposits of individuals. However, this was the impetus for the development of domestic production.

УДК 378:14; 1:378:1
316.74:37

Гудова Ольга Сергеевна
ассистент кафедры культурологии и политологии,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: gudova_o@bsu.edu.ru

ГЕНДЕРНЫЙ АСПЕКТ СОВРЕМЕННЫХ ПРОБЛЕМ ПОЛИТИЧЕСКОГО УЧАСТИЯ В РФ

Аннотация: Статья посвящена проблемам женского политического участия в современной России. Проведенное исследование выявляет ряд трудностей стоящих перед женщинами при вовлечении в политическую сферу. Мы попытались представить необходимые механизмы для развития женского политического участия, руководствуясь эффективным опытом других стран.

Ключевые слова: современная политика; политическое участие; гендер; женщины в политике; равноправие; феминистические движения; механизмы развития политического участия.

Gudova Olga Sergeevna
Assistant of Department of Cultural Studies and Political Science,
Belgorod National Research University, 308015, Russia, Belgorod
e-mail: gudova_o@bsu.edu.ru

GENDER ASPECT OF MODERN PROBLEMS OF POLITICAL PARTICIPATION IN THE RUSSIAN FEDERATION

Abstract: The article is devoted to the problems of women's political participation in modern Russia. The study reveals a number of difficulties for women in the political sphere. We tried to present the necessary mechanisms for the development of women's political participation, guided by the effective experience of other countries.

Keywords: modern politics; political participation; gender; women in politics; equality; feminist movements; mechanisms for developing political participation.

Введение

Для эффективного развития современного общества и государства все большее значение приобретает политическое участие женщин. На протяжении длительного времени женщины были исключены не только из политической практики, но и ограничивались в социальной сфере. Их второстепенное место в семье и в обществе было обусловлено как раз исключением из системы социальных и экономических отношений. Благодаря возрастающему женскому движению постепенно происходит привлечение женщин в сферу наемного труда, что позволяет им зарабатывать самостоятельно и не зависеть в экономическом плане. В современном мире женщины активно завоевывают политическое пространство. Вторая половина двадцатого века показывает рост участия женщин на политической арене, как в отдельных странах, так и в мире в целом. Все чаще женщины занимают важные должности в правительстве, участвуют в принятии решений, которые влияют на жизнь государства в глобальном масштабе. Но препятствия на пути женщин в политическую сферу все еще существуют, во многом это связано с социальной ролью женщины, которая зачастую несет в себе обязанности материнства, ведения быта, подтверждения эстетической привлекательности данной гендерной группы. Все это традиционно устоявшиеся в обществе нормы поведения, обязанности приписываемые

женщинам, и хотя сейчас идет волна феминизации, многие продолжают жить под гнетом патриархального уклада жизни. Политическая ситуация в нашей стране во многом нуждается в реформировании, и не привлекать к решению накопившихся проблем женскую гендерную группу как минимум не логично. Активное вовлечение женщин в политику может помочь созданию благотворных изменений. Изучение опыта других современных государств по вопросу увеличения женского присутствия в политической сфере создаст платформу для укрепления гражданских свобод и прав. Обобщение итогов, достигнутых государствами, лидирующими по уровню участия женщин в политике, является актуальным и значимым для России в настоящее время, так как наше общество находится в состоянии построения политики гендерного равенства и развития демократического общества. Долгое время российские женщины проявляли политическое участие лишь в представительном-формальном ключе. Только в последние десятилетия женская гендерная группа стала занимать видимое место в политике страны, которое позволяет оказывать определенное влияние на общественную жизнь. Это проявляется представительством женщин в министерствах при Правительстве РФ, в структурах партий на федеральном, региональном и муниципальном уровне власти. Но, не смотря на это реальный уровень политического участия женщин в нашей стране значительно ниже, чем во многих других странах Западной Европы, Азии и Латинской Америки. Для дальнейшего включения российских женщин в политическую жизнь страны особо актуальным становится выявление эффективных механизмов развития женского политического участия, в том числе с учетом мирового опыта.

В процессе данного исследования использовался системный метод, позволяющий составить целостное представление о предмете исследования; сравнительный метод, с помощью которого можно дать оценку опыту развития политического участия женщин в разных странах и выявить общие тенденции развития женского политического участия. Кроме этого, мы использовали историко-биографический метод, с помощью которого исследовали биографии женщин-политиков и женщин-общественных деятелей, проявивших себя в общественной жизни и в сфере управления государством. В данном исследовании также применялись такие общетеоретические научные методы как анализ, синтез, обобщение и аналогия.

Основными источниками для данного исследования являются: законодательные акты РФ: федеральные указы и законы; нормативно-правовые акты; Конституция Российской Федерации как основной закон государства [1]. Международные конвенции: “Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин”, принятая в 1979 году. Цель документа заключается в защите прав женщин [2].; “Конвенция о политических правах женщин”, год принятия 1952 год, нацелена на равноправие между мужчинами и женщинами относительно сферы политики [3].; “Устав ООН” – договор между странами, подтверждающий создание международной организации объединенных наций. Цель - мир, безопасность и сотрудничество. Устав подписан в июне 1945 года [4].; “Всеобщая декларация прав человека”, принятая в 1948 году. Это документ, глобально определяющий права, которыми обладает человечество, состоящий из тридцати статей и являющийся неотъемлемой частью большинства международных документов о правах человека [5]. “Международный пакт по гражданским и политическим правам” – документ берущий основу во Всеобщей декларации прав человека, является пактом Организации Объединённых Наций, принят в 1966 году [6]. Публикации периодической печати также являются источниковой базой для нас. Из газетной печати были использованы статьи на политические темы, документы официального характера, интервью экспертов, политических деятелей, комментарии журналистов, заключения социологов, обозревателей и политологов. В особенности следует отметить некоторые журналы: “Власть”, “Полис”, “Женщина в Российском обществе”, “Историческая и социально-образовательная мысль”. Также мы использовали материалы Московского центра гендерных исследований, данные ВЦИОМ, интернет сайты общественных организаций, политических партий, некоммерческих

организаций, а также опубликованные отчеты ООН, касающиеся необходимой нам проблематики.

Положение женщины в обществе начинает исследоваться еще античными авторами. Так, еще Аристотель полагал, что участие женщин в политике недопустимо, даже если они своими качествами вполне соответствовали этой роли. Это невозможно еще потому, что у женщины нет достаточного количества времени для эффективного участия в политике. Но, несмотря на это, женскому полу предоставлялась важная роль в жизнеобеспечении полиса. Мысль о том, что женщинам необходимо оставаться вне политической области, независимо от их способностей, прослеживается в большинстве текстов классических авторов. Начиная с девятнадцатого века, получили распространение разные феминистические теории. Авторы идей феминизма считают, что одной из важнейших составляющих равноправия женщин является устранение неравенства полов в сфере политики. Этой проблеме посвящены следующие работы: Айвазовой С. Г. “Русские женщины в лабиринте равноправия”[7], “Политическое участие женщин: немного истории и теории”[8], “Путь женщин к политическому лидерству в постсоветской России” [9]; Новиковой Э. С. “Женщины в политической жизни России”[10]; Кельчиной Н. “Политическое участие женщин: реальность демократического общества”[11]. Особое внимание вопросу активности женщин в управлении государством и их политическому участию уделяется в работах идеологов феминистического движения: Симоны де Бовуар “Второй пол” [12], Р. Стайте “Женское освободительное движение в России. Феминизм, нигилизм, большевизм” [13]. Необходимо отметить исследование А. Бебеля “Женщина и социализм”[14]. В данной книге рассказывается о положении женщины с первобытных времен, когда господствовало материнское право, повествование доходит до времени развития капиталистического общества; описывается жизнь женщин при социализме, а также коммунизме. О. Г. Овчаровой подготовлены интересные труды по вопросам гендерной симметрии и женского политического участия: “Гендерная асимметрия и политика”; “Гендерная асимметрия политики: теория, история, практика” [15]. Что же касается зарубежных исследователей, то мы обращались к работам Г. Алмонда – знаменитого политолога повествующего о становлении современной политической науки. Так его исследование “Политическая наука: история дисциплины” анализирует и подытоживает историю политики в мире с семидесятых до конца девяностых годов. Преимущественно рассматривается развитие политических процессов в США, но параллели проводимые автором во многом полезны и для России [16]. L.W. Milbrath в работе “Political Participation” выделяет формы политического участия и таким образом классифицирует политическую активность. Его типология ложится в основу теоретических знаний о сущности политического участия [17]. Не менее значимые публикации о политическом участии представляют нам классик современной политической науки S. Verba “The Private Roots of Public Action: Gender, Equality, and Political Participation” [18] [19]; J.N. Nagel “Participation” [20]; H.D Lasswell [21] и С. Pateman “Participation and Democratic Theory” [22]. Следует отметить, что большинство работ посвящено либо теоретическим вопросам политического участия, либо положению женщин в общем как гендерной группы. Исследований, посвященных проблемам женского политического участия недостаточно. Этим и был обусловлен выбор тематики данного исследования.

Понятие гендер относится не только к женщинам, оно относится и к мужчинам, разграничения основываются на выполнении различных социальных ролей. Гендер определяет задачи и функции предназначенные как женщинам, так и мужчинам относительно личной и общественной деятельности [23, с.13]. Американский сексолог Джон Мани ввел понятие гендера, когда занимался вопросами сексуальной идентичности, впоследствии этот термин был воспринят научной общественностью и начал использоваться широким спектром специалистов. Ключевой фундамент гендерности это гендерное равенство, которое включает в себя равные права женщин и мужчин во всех сферах жизни. Гендерное равенство не означает, что мужчины и женщины становятся одинаковыми, это означает, что их возможности, материальное вознаграждение и другие ресурсы равны. Еще

одной значимой функцией гендера является гендерный анализ [23, с. 14]. Он оценивает социальные, экономические и культурные различия между группами женщин и мужчин на различных этапах политического мониторинга. Суть гендерного подхода заключается в выявлении потенциально различного воздействия политических программ и законодательных актов оказываемого на исследуемые группы, а также обеспечение равнозначного итога планируемых действий [23, с.15]. Феминизм определяет гендер более узко, скорее давая ему определение социального пола, то есть социально детерминированной роли, определенной сферы деятельности и некой идентичности пола, которая зависит не от физиологических отличий, а организации самого социума [24, с. 90]. Феминизм сыграл огромную роль в достижении равноправия женщин. Ученые определяют его как социально-политическое движение и идеологию, которая во многом определила мировое развитие, особенно это влияние ощутимо в 60-70х годах двадцатого века. Появление феминизма обусловлено возникновением и развитием женского движения, борového за расширение гражданских прав, свобод и политических возможностей женщин. Женское движение преследовало разные цели в каждой конкретной исторической ситуации: от получения избирательных прав женщинами, обеспечения в равной степени с мужчинами доступа к образованию до увеличения числа женщин с высоким социальным статусом, а также получения права женщины на развод, право на владение собственностью, равенство с мужчинами в уходе за детьми [24, с. 92]. Необходимо отметить существование и радикального феминизма как течения, проявившего себя в Америке во время студенческих протестов в 1960-е годы. Симона де Бовуар считается основоположником этого направления [12, с.10]. В теорию феминизма представители радикального направления внесли большой вклад. Идеи этого течения способствовали тому, что проблемы женщин были, увидены, услышаны и начали обсуждаться общественностью. Это дало женщинам возможность идентифицировать себя с субъектом социального процесса, осознать себя как деятеля, что придало сил и уверенности к действиям на благо своих интересов. Во многом благодаря движению феминизма многие женщины стали интересоваться сферой политики и продвижением своих интересов. Возросло женское политическое участие и политическая деятельность перестает быть только мужским делом. Вопрос о несоответствующем представительстве женской гендерной группы на уровне реальных управленческих действий особенно обострился в конце восьмидесятых годов двадцатого века и остается актуальным по настоящее время. В государстве, где большая половина населения женщины, женская гендерная группа примерно на десять миллионов больше мужской, представительство данной категории в высших эшелонах государственной власти практически не представлено. В РФ при формальном равноправии всего 1,3 % женщин имеют высшие должности на государственной службе, процент младших должностей - 56 %. Удельный вес женщин, на руководящих должностях в разных отраслях экономики составляет не более 9 %. В соседних государствах – Таджикистане, Казахстане, Узбекистане представительство женщин во властных структурах в несколько раз больше, чем в России [25]. Женщины северной Европы в большей степени достигли успехов на политической арене. Этим достижениям способствовали перемены в жизни общества глобального масштаба, в которые были вовлечены как женщины, так и мужчины. Это произошло благодаря перестройке государственной политики и изменению в связи с этим общественного сознания. Женщины стран Скандинавии имеют разный опыт политического участия. Но реформирование политики привлечения женщин в сферу управления, позволило увеличить интеграционные процессы направленные на женскую аудиторию. В таких странах как Швеция, Финляндия, Норвегия эти реформы были удачно проведены в более ранний срок, нежели в других странах. В этих государствах это способствовало становлению и укреплению богатых традиций женского движения [25]. Президент Российской Федерации на одной из пресс конференций в Кремле так же поднимал вопрос о малочисленности представительница женщин в органах власти и крупных бизнес компаниях. Он согласился, что участие женщин в общественной и политической жизни страны - фактор зрелости общества. Президент

приветствует участие женщин в управлении страной. Владимир Владимирович также отметил, что присутствие женщин во власти всегда делает ее более взвешенной и более сбалансированной. Кроме этого, по его мнению, законодательные органы власти начинают работать более эффективно и лучше решают вопросы социальной защиты населения, если, работающие там женщины, составляют не менее 20 % сотрудников [25]. По словам Валентины Матвиенко, являющейся Председателем Совета Федерации, для эффективного представления женщинами своих интересов, им необходимо занимать более 30 процентов от количества мест в парламенте. Об этом она вновь заявила на международном форуме в Петербурге “Женщины и экономика”. В рамках данного форума она вновь говорила о государственной политике, позволяющей женщинам стать гармоничными участницами всех сфер жизнедеятельности общества и государства, сохраняя при этом свои семейные функции. Однако, к сожалению, Россия на сегодняшний день не входит в число стран, в которых доля участия женщин в работе парламента достигла 30 процентов. При этом, в рейтинге, проведенном Межпарламентским союзом, приняло участие 18 стран, из которых только 31 страна преодолела порог в 30 процентов. [26, с 123]. Тем не менее, мы наблюдаем процесс гуманизации политики, которая объясняется возрастанием роли в политическом процессе прекрасной половины человечества. Она так же подчеркнула, что при формировании списков представителей от партии, первыми указываются мужчины, в то время как женщины им ничем не уступают. [27, с 28]. Основное достижение последних десятилетий Российской Федерации заключается в изменении взглядов власти и общества на интересы женщин. Но проблема гендерного равенства все еще не являются ключевой деятельностью государства. Более того, в последнее время наблюдается спад активности женского населения в решении политических проблем государства. Перестали функционировать Комиссия по делам женщин при Президенте РФ, в Правительстве РФ, ликвидирована Комиссия в Совете Федерации, только в Государственной Думе работает один профильный комитет. Государство еще не разработало систему, позволяющую регулировать диалог и взаимодействие женских организаций и политических структур. Имеет место быть и маргинализация женщин в экономико-правовой сфере. Развиваются стереотипы относительно участия женщин в политической деятельности.

Заключение

В ходе нашего исследования и изучения опыта других стран относительно гендерных проблемы политического участия были выявлены возможные механизмы решения этого вопроса. В настоящее время наиболее эффективными из них являются членство в политических партиях, квотирование, деятельность в общественных организациях занимающихся проблемами женщин. Первым механизмом, способствующим интеграции женщин в политические институты, является деятельность политических партий. Безусловно, непосредственно женщины могут стать активными участниками политических процессов благодаря политическим партиям. Политические партии могут самостоятельно увеличивать количество женщин в своих партийных кругах. Однако, ввиду различных причин, данный механизм требует не только времени, но и желания увеличивать присутствие женщин в партии. В ходе исследования было выяснено, что наибольшую эффективность приносят женские политические фракции и секции, которые формируются при политических партиях. Механизм квотирования – также достаточно эффективный механизм увеличения доли женщин в политических институтах. Квота – это числовая модель, которая представляет собой целевой минимум или максимум. В политике гендерные квоты устанавливают минимальный порог участия женщин. Квоты являются решением исторически обусловленной проблемы заниженного представительства женщин в политике в связи с разнообразными традиционными, социокультурными, религиозными и другими причинами. Для того, чтобы достичь длительных перемен в обществе, квоты должны сопровождаться действиями с двух фронтов: во-первых, гражданское общество должно стать развитым, чтобы оказать поддержку; и, во-вторых, женщины сами должны вовлечься в

политику. Очередным механизмом способствующему вовлечению женщин в политические процессы стала деятельность крупнейших международных организаций. К их числу безусловно относится «ООН - Женщины». Под влиянием ООН активно развивалось политическое участие в Латино-Карибском регионе последнее десятилетие. На сегодняшний момент страны данного региона занимают одни из лидирующих позиций в мире по представленности женщин в политических структурах. ООН выработала обширное законодательство о женщинах, как наиболее дискриминируемое поле. Представленность женщин в органах управления минимальна. Практика показывает, что для увеличения женского присутствия в политике страны необходима государственная поддержка, совершенствование законодательства и конечно инициатива самих женщин.

Литература

1. Конституция (Основной закон) Российской Федерации: офиц. текст. М.: Маркетинг, 2001. 39 с.
2. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml (дата обращения 28.03.2018).
3. Конвенция о политических правах женщин. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/women_politrights.shtml (дата обращения: 28.03.2018).
4. Устав ООН – URL: <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> (дата обращения: 27.03.2018).
5. Всеобщая декларация прав человека. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr (дата обращения: 15.03.2018).
6. Международный пакт по гражданским и политическим правам. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol (дата обращения: 15.03.2018).
7. Айвазова С. Г. Русские женщины в лабиринте равноправия (Очерки политической теории и истории. Документальные материалы) // Союз женщин (орган Союза равноправия женщин 1907-1909) // М.: Наука, 1998. 352 с.
8. Айвазова С.Г. Политическое участие женщин: немного истории и теории // Женщина в российском обществе. № 3., 2009. С. 3-12
9. Айвазова С. Путь женщин к политическому лидерству в постсоветской России. – URL: http://www.gorbv.ru/activity/conference/show_492/view_24420/ (дата обращения 24.04.2017)
10. Новикова Э. С. Женщины в политической жизни России /Преображение (Русский феминистский журнал). М.: 1994, № 2. С. 13-18.
11. Кельчина Н. Политическое участие женщин: реальность демократического общества // Управление мегаполисом. 2010. № 4. С. 217-221.
12. Бовуар С. Второй пол. Т. 1// Пер. Айвазовой С. Г., Аристовой М.В. М., СПб, 1997. 832 с.
13. Стайте Р. Женское освободительное движение в России. Феминизм, нигилизм, большевизм, 1860-1930. М.:РОССПЭН, 2004. 447 с.
14. Бебель А. Женщина и социализм – URL: <http://e-libra.ru/read/327605-zhenshina-i-sotcializm.html> (дата обращения 24. 03. 2018).
15. Овчарова О. Г. Гендерная асимметрия политики: не институциональные и институциональные аспекты. Автореф. дис. докт. социол. наук/ Овчарова О.Г. Саратов: СГУ, 2008. 42 с.
16. Алмонд Г. М. Политическая наука: история дисциплины // Полис. № 6, 1997. С. 175-183.
17. Milbrath L.W. Political Participation. Chicago: Rand McNally, 1965. 540 p.
18. Verba S. The Private Roots of Public Action: Gender, Equality, and Political Participation. Cambridge: Harvard University Press, 2001. 298 p.

19. Verba S. Nie N. Participation in America. Cambridge: Harvard University Press, 1972. 390 p.
20. Nagel J.N. Participation. N.: The Free Press, 1976. 150 p.
21. Lasswell H.D., McDougal M.S. Jurispudence for a Free Society: Studies in Law, Science and Policy. Dordrecht; Boston.: Nijhoff Publishers, 1991. 1558 p.
22. Pateman C. Participation and Democratic Theory. Cambridge: Cambridge University Press, 1970. 480 p.
23. Каменная О. Л. Гендергетика - наука будущего // Гендер как интрига познания. Пилотный выпуск. М.: Рудомино, 2002. С. 13-20.
24. Кирилина А. В. Освещение связи языка и пола в истории лингвистики // Теория и методология гендерных исследований: курс лекций. - М.: Московский центр гендерных исследований, 2001. 415 с.
25. Рожкова. Н. Готовьтесь к матриархату/ Московские новости. – URL: <http://mn.ru/politics/20120314/313490077.html> (дата обращения 23.03.2018).
26. Дорофеев А. У женщин равные права. И обязанности. /Парламентская газета. 2014. № 25. С. 123-126.
27. Говердовский Ю. Власть идет навстречу обществу/ Парламентская газета. 2014. №10. С. 23-28.

References

1. Konstitutsiya (Osnovnoy zakon) Rossiyskoy Federatsii: ofits. tekst. M.: Marketing, 2001. 39 s. (in Russian).
2. Konventsiya o likvidatsii vseh form diskriminatsii v otnoshenii zhenshchin. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml (data obrashcheniya 28.03.2018) (in Russian).
3. Konventsiya o politicheskikh pravakh zhenshchin. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/women_politights.shtml (data obrashcheniya: 28.03.2018) (in Russian).
4. Ustav OON – URL: <http://www.un.org/ru/charter-united-nations/index.html> (data obrashcheniya: 27.03.2018) (in Russian).
5. Vseobshchaya deklaratsiya prav cheloveka. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr (data obrashcheniya: 15.03.2018) (in Russian).
6. Mezhdunarodnyy pakt po grazhdanskim i politicheskim pravam. – URL: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol (data obrashcheniya: 15.03.2018) (in Russian).
7. Ayvazova S. G. Russkiye zhenshchiny v labirinte ravnopraviya (Ocherki politicheskoy teorii i istorii. Dokumental'nyye materialy) // Soyuz zhenshchin (organ Soyuza ravnopraviya zhenshchin 1907-1909) // M.: Nauka, 1998. 352 s. (in Russian).
8. Ayvazova S.G. Politicheskoye uchastiye zhenshchin: nemnogo istorii i teorii // Zhenshchina v rossiyskom obshchestve. #3., 2009. С. 3-12 (in Russian).
9. Ayvazova S. Put' zhenshchin k politicheskomu liderstvu v postsovetskoy Rossii. – URL: http://www.gorbv.ru/activity/conference/show_492/view_24420/ (data obrashcheniya 24.04.2017) (in Russian).
10. Novikova E. S. Zhenshchiny v politicheskoy zhizni Rossii /Preobrazheniye (Russkiy feministkiy zhurnal). M.: 1994, # 2. S. 13-18 (in Russian).
11. Kel'china N. Politicheskoye uchastiye zhenshchin: real'nost' demokraticeskogo obshchestva // Upravleniye megapolisom. 2010. # 4. S. 217-221 (in Russian).
12. Bovuar S. Vtoroy pol. T. 1// Per. Ayvazovoy S. G., Aristovoy M.V. M., SPb, 1997. 832 s. (in Russian).
13. Stayte R. Zhenskoye osvoboditel'noye dvizheniye v Rossii. Feminizm, nigilizm, bol'shevizm, 1860. 1930. M.:ROSSPEN, 2004. 447s. (in Russian).

14. Bebel' A. Zhenshchina i sotsializm – URL: <http://e-libra.ru/read/327605-zhenshina-i-sotsializm.html> (data obrashcheniya 24. 03. 2018) (in Russian).
15. Ovcharova O.G. Gendernaya asimmetriya politiki: ne institutsional'nyye i institutsional'nyye aspekty. Avtoref. dis. dokt. sotsiol. nauk/ Ovcharova O.G. Saratov: SGU, 2008. 42 s. (in Russian).
16. Almond G. M. Politicheskaya nauka: istoriya distsipliny // Polis. # 6, 1997. S. 175-183. (in Russian).
17. Milbrath L.W. Political Participation. Chicago: Rand McNally, 1965. 540 p.
18. Verba S. The Private Roots of Public Action: Gender, Equality, and Political Participation. Cambridge: Harvard University Press, 2001-298 p.
19. Verba S. Nie N. Participation in America. Cambridge: Harvard University Press, 1972. 390 p.
20. Nagel J.N. Participation. N.: The Free Press, 1976. 150 p.
21. Lasswell H.D., McDougal M.S. Jurispundence for a Free Society: Studies in Law, Science and Policy. Dordrecht; Boston.: Nijhoff Publishers, 1991. 1558 p.
22. Pateman C. Participation and Democratic Theory. Cambridge: Cambridge University Press, 1970. 480 p.
23. Kamenskaya O. L. Gendergetika - nauka budushchego // Gender kak intriga poznaniya. Pilotnyy vypusk. M.: Rudomino, 2002. S. 13-20. (in Russian).
24. Kirilina A. V. Osveshcheniye svyazi yazyka i pola v istorii lingvistiki // Teoriya i metodologiya gendernykh issledovaniy: kurs lektsiy. M.: Moskovskiy tsentr gendernykh issledovaniy, 2001. 415 s. (in Russian).
25. Rozhkova. N. Gotov'tes' k matriarkhatu/ Moskovskiy novosti. – URL: <http://mn.ru/politics/20120314/313490077.html> (data obrashcheniya 23.03.2018) (in Russian).
26. Dorofeyev A. U zhenshchin ravnyye prava. I obyazannosti. /Parlamentskaya gazeta. 2014. # 25 S. 123-126. (in Russian).
27. Goverdovskiy YU. Vlast' idet navstrechu obshchestvu/ Parlamentskaya gazeta. 2014. #10 S. 23-28. (in Russian).

Gudova Olga S.

*GENDER ASPECT OF MODERN PROBLEMS OF POLITICAL PARTICIPATION IN THE
RUSSIAN FEDERATION*

Resume

In this study, we examined the modern problems of political participation in the gender aspect in Russia. These problems are caused by various factors. This is world outlook, traditions, patriarchal way of society. It is necessary to know the history of the women's movement, to understand modern problems. In this regard, we examined the concept of gender and its understanding of feminist movements. Feminist movement changed the consciousness of women. The women's movement began lobbying its interests in various spheres of life. Civil rights, freedoms, political opportunities for women have expanded. Radical feminism stands out as the most fruitful direction, because it was thanks to him that the general public began to discuss the problems of women. We turned to the effective experience of foreign countries, revealing the problems of political participation in Russia. Scandinavian countries have achieved the greatest success in this matter. Political leaders of the Russian Federation are considering the problem of involving a female audience in politics also, but so far issues of gender equality remain unresolved. In this study, we tried to present some mechanisms that could involve women in politics and increase women's political participation. Political parties are the direct mechanism that allows women to get access to the ballot for an elected position, as well as a leading position. The activities of political parties, their interests, structure and tasks have a strong impact on the level of women's political participation. It is possible to attract women to the political sphere through the policy of

granting quotas. This is confirmed by studies conducted in parliaments around the world. The quota system promotes the advancement of the women's gender group to the highest echelons of power, where they can promote their interests directly, without intermediaries. The activity of public organizations aimed at increasing the level of political participation of women is also a powerful tool for influencing political institutions. The representation of women in political institutions is an indicator of the level of civil rights and freedoms.

УДК 316.346.
32-053.
6:004.056

Гукова Ирина Николаевна

кандидат политических наук, старший преподаватель
кафедры культурологии и политологии,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: Gukova_I@bsu.edu.ru

Бердник Екатерина Александровна

старший преподаватель кафедры культурологии и политологии,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: k_berdnik@inbox.ru

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ МОЛОДЕЖИ В КОНТЕКСТЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМЫ

Аннотация: В статье методологически обоснована сущность качественных трансформаций информационно-коммуникативной деятельности молодежи на основе концептуализации феномена «сетевой культуры», а также обозначены основные риски и угрозы, возникающие в процессе сетевых коммуникаций российской молодежи. Осуществлен анализ организационно-правовых основ государственной молодежной политики Российской Федерации в части обеспечения информационной безопасности молодежи в современных реалиях с выявлением проблемных сегментов. Намечены перспективные направления совершенствования государственной молодежной политики РФ по нейтрализации информационно-коммуникативных рисков и угроз в молодежной среде.

Ключевые слова: сетевая культура, сетевые коммуникации, информационная безопасность молодежи, государственная молодежная политика РФ, информационно-коммуникативная деятельность, информационно-коммуникативные риски.

Gukova Irina Nikolaevna

PhD in Political Science, Senior Lecturer of Department
of Cultural Studies and Political Science,
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: Gukova_I@bsu.edu.ru

Berdnik Ekaterina Aleksandrovna

Senior Lecturer of Department of Cultural Studies and Political Science,
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: k_berdnik@inbox.ru

YOUTH INFORMATION SECURITY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN FEDERATION STATE YOUTH POLICY: PROBLEM STATEMENT

Abstract: On the basis of the "network culture" phenomenon conceptualization, the essence of qualitative transformations of youth information and communication activity is methodologically grounded in the article and also the main risks and threats arising in the process of Russian youth network communications are identified. The analysis of organizational and legal framework of Russian Federation state youth policy in the part of ensuring of youth information security with

problem segments identification is carried out. Perspective directions of the Russian Federation state youth policy for information and communication risks and threats neutralization are outlined.

Keywords: network culture, network communications, youth information security, Russian Federation state youth policy, information and communication activity, information and communication risks.

Введение

В настоящее время мы являемся свидетелями становления нового способа осуществления информационно-коммуникативной деятельности, который в современном научном дискурсе концептуализируется как сетевой. Его специфика характеризуется электронным опосредованием, децентрализованным упорядочиванием коммуникационных потоков, трансграничностью и пространственно-временной компрессией, многоканальностью, многоуровневостью, расширенными возможностями субъекта в процессах смыслообразования и символического потребления.

Говоря о произошедших за последние десятилетия кардинальных трансформациях форм, средств и технологий осуществления информационно-коммуникативной деятельности, формированием на этой основе глобального сетевого информационно-коммуникативного пространства, следует отметить, что особый интерес в настоящее время представляют вопросы, связанные с обеспечением безопасности социальных субъектов в процессе сетевых коммуникаций, а также нейтрализацией разнообразных информационных рисков и угроз. В этой связи активно формируется дискурс по проблемам информационной безопасности, где затрагиваются не только аппаратно-технические, экономические, психологические аспекты последней, но и вопросы контентной безопасности, а также сохранения информационного и культурного суверенитета государств [см. напр.: 1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8].

В этих условиях актуализируются проблемы рискогенности сетевых коммуникаций молодежи как наиболее уязвимой социальной группы, что обусловлено ее объект-субъектной транзакцией, а также незавершенностью процессов формирования эмоциональных, когнитивных и мотивационно-ценностных структур личности. Именно молодежь, являясь основным интеллектуальным, культурным, экономическим и физическим ресурсом, впоследствии детерминирует способность общества к воспроизводству и характер его дальнейшего развития. Однако процесс становления данной социальной группы сегодня происходит в качественно новых условиях, когда будущее не воспроизводит прошлое, а информационно-коммуникативная деятельность молодых людей приобретает сетевой характер, осуществляясь в глобальном пространстве Интернет. Подтверждением актуальности обозначенной проблемы могут служить последние резонансные события, связанные с приобщением молодых людей в процессе сетевых коммуникаций к деструктивным политико-идеологическим течениям, пропагандой суицидального поведения, «колумбайнерства»¹ и т.д. Вопросы обеспечения информационной безопасности молодежи в процессе осуществления информационно-коммуникативной деятельности и пребывания в глобальном сетевом Интернет-пространстве, становятся в современных реалиях стратегическим национальным приоритетом и важнейшим элементом системы национальной безопасности и Российской Федерации.

Целью данной статьи является анализ соответствия действующих организационно-правовых механизмов государственной молодежной политики Российской Федерации современным информационно-коммуникативным вызовам и угрозам, а также обеспечению информационной безопасности молодежи. Для достижения поставленной цели решались

¹ «Колумбайнерство» - молодежное течение, возникшее на почве героизации американского подростка, устроившего массовый расстрел своих одноклассников и учителей в школе "Колумбайн" в штате Колорадо в 1999 г.

следующие задачи: 1) на основе концептуализации феномена «сетевой культуры» выявлена сущность качественных трансформаций информационно-коммуникативной деятельности молодежи; 2) обозначены основные риски и угрозы, возникающие в процессе сетевых коммуникаций молодых людей; 3) проанализированы организационно-правовые основы государственной молодежной политики Российской Федерации в контексте обеспечения информационной безопасности молодежи с выявлением проблемных сегментов; 4) намечены перспективные направления совершенствования государственной молодежной политики РФ в части нейтрализации информационно-коммуникативных рисков и угроз современности.

Основная часть

Актуальные исследования информационно-коммуникативной деятельности современной российской молодежи подтверждают тезис о ее качественной трансформации. Так по данным совместного исследования, проведенного компаниями Google и Ipsos в 2016 году [9] 98% молодых россиян в возрасте от 13 до 24 лет каждый день пользуются интернетом. При этом основным каналом получения информации и коммуникации являются социальные сети, среди которых самыми популярными являются «ВКонтакте» и «Youtube». Установлено также, что 27% молодых пользователей проводят на сайтах социальных сетей более пяти часов в день.

Масштабное качественное исследование Сбербанка России совместно с агентством Validata «30 фактов о современной молодежи», осуществленное в конце 2016 года [10], также подтверждает приверженность российской молодежи социальным медиа. «За всем сейчас следим в соцсетях....» или «Здесь легче знакомиться, рассказывать о себе, искать информацию, покупать вещи» - именно так характеризуют молодые люди свое отношение к социальным сетям в Интернет. При этом авторы исследования установили, что формирование трендов и перенимание ролевых моделей теперь тоже происходит в Сети, а родители, в результате, больше не являются безусловным авторитетом – молодые люди общаются с ними на равных. Примечательно, что была зафиксирована и смена информационно-коммуникативных установок – теперь важно постоянно быть на связи, в любой компании и в любой ситуации необходимо беспрепятственно взаимодействовать, уникальность, исключительность, похвала, признание, социальная популярность ценятся превыше всего, при этом обнаруживается тотальное следование рекомендациям онлайн-СМИ.

Таким образом, информационно-коммуникативная деятельность российской молодежи в настоящее время имеет сетевой характер, осуществляясь преимущественно на программно-технологических платформах социальных медиа, базирующихся на технологиях Web 2.0. Отметим, что становление Web 2.0 обусловлено, прежде всего, изменением концепции взаимодействия с пользователями, которые стали просьюмерами (англ. producer + consumer - «производитель-потребитель») и получили возможность изменять информационное наполнение Всемирной паутины. В связи с этим Web 2.0 часто называют социальным Интернетом, а соответствующие сервисы - социальными медиа. Современные исследователи А. Каплан и М. Хенлейн определяют социальные медиа как: «группу Интернет - приложений, основанных на идеологической и технологической базе Web 2.0, которые дают возможность создания и обмена контентом, сгенерированным пользователем» [11].

Приведенные актуальные данные свидетельствуют об изменении ведущего типа информационно-коммуникативной деятельности молодых людей и формировании сетевой культуры. Последняя, являясь подсистемой общей культуры, в самом общем виде предстает как качественно новый способ осуществления информационно-коммуникативной деятельности социальных субъектов в условиях интенсификации современного информационного пространства и повсеместного распространения сетевых медиа-технологий [см. напр.: 12, 13, 14].

Вместе с тем, в поле сетевой культуры мы включаем: 1) нормативно-ценностные механизмы регуляции сетевых коммуникаций, которые определяют их мотивацию,

целеполагание, предсказуемость, воспроизводство; 2) технологические и программные средства реализации данного вида информационно-коммуникативной деятельности (персональный компьютер, планшет, смартфон, оптоволоконные сети, программные платформы различных социальных медиа и т.д.); 3) разнообразные результаты, продукты и эффекты сетевых коммуникаций, появление которых обусловлено их повсеместным использованием.

Дифференциация последних может осуществляться по нескольким основаниям. Так, по форме выражения результаты сетевых коммуникаций могут быть материальными или духовно-символическими; обнаруживаться на различных уровнях взаимодействия участников – макроуровне (общество, социальные институты), мезоуровне (социальные группы), микроуровне (межличностные взаимодействия); раскрываться в разных сферах человеческой деятельности – экономической, политической, научной, профессиональной, культурной, духовной и т.д.; по достижению поставленных целей – могут изменять знания, установки, поведение субъектов сетевых коммуникаций.

Таким образом, приведенная теоретическая концептуализация феномена сетевой культуры, позволяет сделать вывод о том, что изменение способа осуществления информационно-коммуникативной деятельности носит качественный характер и обуславливает трансформацию всей социокультурной сферы общества. Последнее, в свою очередь становится фактором малопрогнозируемости процессов социализации и определения идентичности в молодежной среде.

Вместе с тем, следует отметить, что такого рода трансформации вызывают беспокойство в научном сообществе, а результаты сетевых коммуникаций все чаще соотносят с рисками и угрозами, возникающими от их использования. В первую очередь данное проблемное поле включает вопросы, связанные с обеспечением безопасности аппаратно-технических средств осуществления информационно-коммуникативной деятельности [1], а также сохранностью персональных данных, в том числе финансовых [2]. Значительный вклад в данное проблемное вносят также научные исследования психологов [см. напр.: 15; 16; 17], которые выявляют негативные воздействия сетевых коммуникаций на когнитивные и психо-эмоциональные процессы, связанные с формированием интернет-аддикции (зависимости), прокрастинации (рассеиванием внимания), опытом негативной коммуникации в Сети, кибертравлей, самоизоляции и т.д. Наряду с этим все больше внимания привлекают проблемы контентной безопасности и манипулятивных воздействий в процессе сетевых коммуникаций, объектами которых становится российская молодежь [18]. Последнее обстоятельство обусловлено тем, что социальные медиа становятся сегодня для молодых людей уже не только местом проведения досуга или средством общения, но и источником получения альтернативной информации о событиях реальной жизни. По сути, речь идет о поиске в Сети объяснительных схем и интерпретаций событий из реальной жизни, многообразие которых позволяет выбирать любую понравившуюся. В таких условиях виртуальное пространство Интернет в целом, и социальных медиа в частности, становится пространством символического противостояния, целью которого является распространение и навязывание выгодных определенным субъектам (в том числе и коллективным) оценочных позиций, интерпретационных схем восприятия реальности и социального мира. При этом следует отметить, что в условиях повсеместного распространения сетевой логики, на основе использования новых технологических средств коммуникации, открываются широкие возможности для популяризации субъективных оценочных позиций, распространения информации (в том числе и заведомо ложной) среди больших масс людей, манипуляции общественным мнением. На первый план выходят уже не истинность и достоверность того или иного знания, а внутренние ценностные установки и культурно-этические нормы каждого социального субъекта, согласно которым он будет отсеивать, принимать или распространять ту или иную информацию. Именно они становятся сегодня основным объектом информационного противоборства в условиях господства сетевой культуры. С этой

точки зрения сетевые коммуникации становятся существенным фактором рискогенности, обуславливая девальвацию традиционных культурных кодов и символических систем.

В свете этого концептуального заключения приобретает исключительное научно-теоретическое и практическое значение проблема информационной безопасности молодежи как направления государственной молодежной политики РФ.

Отметим, что государственная молодежная политика в РФ – это направление деятельности Российской Федерации, представляющее собой систему мер нормативно-правового, финансово-экономического, организационно-управленческого, информационно-аналитического, кадрового и научного характера, реализуемых на основе взаимодействия с институтами гражданского общества и гражданами, активного межведомственного взаимодействия, направленных на гражданско-патриотическое и духовно-нравственное воспитание молодежи, расширение возможностей для эффективной самореализации молодежи и повышение уровня ее потенциала в целях достижения устойчивого социально-экономического развития, глобальной конкурентоспособности, национальной безопасности страны, а также упрочения ее лидерских позиций на мировой арене [19].

В настоящее время направления государственной молодежной политики в РФ определяются Постановлением Верховного Совета РФ «Об основных направлениях государственной молодежной политики в РФ» (от 03.06.1993, №50-90-1) [20]. Данный нормативно-правовой акт определяет 9 базовых направлений государственной молодежной политики, реализуемых в РФ:

- обеспечение соблюдения прав молодежи;
- обеспечение гарантий в сфере труда и занятости молодежи;
- содействие предпринимательской деятельности молодежи;
- государственная поддержка молодой семьи;
- гарантированное предоставление социальных услуг;
- поддержка талантливой молодежи;
- формирование условий, направленных на физическое и духовное развитие молодежи;
- поддержка деятельности молодежных и детских объединений;
- содействие молодежным международным обменам.

Перечисленные направления охватывают широкий спектр молодежных проблем и достаточно успешно реализуются на практике. Тем не менее, документ разработан более 20 лет назад и не учитывает специфику стремительно развивающегося современного информационного общества, не отражает проблемы обеспечения информационной безопасности современной молодежи, а также угрозы и риски возникающие в поле сетевой культуры, обусловленные появлением альтернативных механизмов социализации и определения идентичности в молодежной среде.

На протяжении последних двух десятилетий на государственном уровне периодически предпринимались попытки нормативно-правового регулирования данной проблемы, однако в условиях отсутствия базового федерального закона «О государственной молодежной политике» они носили бессистемный характер. Наиболее ярким примером является принятие такого документа как “Стратегия государственной молодежной политики в РФ до 2016 года” (утв. Правительством РФ от 18.12.2006 №1760-р) [21]. Для реализации одного из приоритетных направлений ГМП, включающего вовлечение молодежи в общественную жизнь и ее информирование о потенциальных возможностях развития в России, Стратегия предусматривала реализацию такого проекта как «Российская молодежная информационная сеть «Новый взгляд». В качестве результата планировалось привить молодежи основы безопасной деятельности в новом информационно-коммуникативном пространстве, вовлечь ее в процессы поиска, создания, применения, распространения и популяризации актуальной информации и ценностей, необходимых для полноценной жизни в российском обществе. Об эффективности практической реализации данного проекта

судить сложно, так как действие Стратегии было досрочно приостановлено в 2014 году и качественных исследований на эту тему не проводилось.

На данный момент отраслевым документом стратегического планирования, на базе которого реализуются приоритетные направления государственной молодежной политики в РФ являются «Основы государственной молодежной политики в РФ на период до 2025 года». Основы разработаны в соответствии с Конституцией Российской Федерации, Модельным законом Содружества Независимых Государств «О государственной молодежной политике» (принят Межпарламентской Ассамблеей СНГ 23.11.2012 г.) и Постановлением Верховного Совета РФ от 03.06.1993 № 5090-1 «Об Основных направлениях государственной молодежной политики в Российской Федерации». Документ содержит определение понятия «государственная молодежная политика» как деятельности государства, нацеленной, в том числе, на обеспечение национальной безопасности страны; выделяет в качестве проблемного фактора современности деструктивное информационное воздействие на молодежь, повышающее риски роста угроз, прежде всего, ценностного характера, следствием которого в условиях социального расслоения могут стать повышенная агрессивность в молодежной среде, национальная и религиозная нетерпимость, а также социальное напряжение в обществе [19]. В связи с чем, одной из приоритетных задач государственной молодежной политики в РФ «Основы» ставят создание условий для повышения культуры информационной безопасности в молодежной среде как эффективного инструмента профилактики экстремизма, дискриминации по социальным, религиозным, расовым, национальным и другим признакам. Однако тезисы, заявленные в «Основах ГМП в РФ на период до 2025 года», не находят нормативной поддержки в Постановлении Верховного Совета Российской Федерации «Об основных направлениях государственной молодежной политики в Российской Федерации» 1993 года, которое, на настоящий момент, остается основой правовой базы государственной молодежной политики в РФ. В сложившихся обстоятельствах возникает настоятельная необходимость приведения данного нормативно-правового акта в соответствие с другими документами, регулирующими молодежную сферу в РФ в части обеспечения информационной безопасности в молодежной среде.

В данном контексте следует упомянуть также Федеральный Закон № 436 «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» N 436-ФЗ (ред. от 29.06.2015 г.) [22] и «Концепцию информационной безопасности детей» от 02.12.2015 г. [23]. Указанные документы базируются на психовозрастном подходе, который позволяет выделить различные виды информации, знакомство с которой имеет деструктивный эффект на определенном этапе взросления. Однако действие рассматриваемых политико-правовых документов распространяется только на несовершеннолетних молодых людей, что не обеспечивает в полной мере решение задачи повышения культуры информационной безопасности в молодежной среде и защиты других возрастных групп от внешних деструктивных воздействий в информационно-коммуникативном пространстве.

На практике единственным профильным общенациональным органом государственной власти в РФ, деятельность которого целиком сосредоточена на развитии молодых граждан является Федеральное агентство по делам молодежи (Росмолодежь). Одним из приоритетных и актуальных направлений ее деятельности является такое направление как «Вовлечение молодежи в средства массовой информации» (молодежные медиа). Это направление является новым и разработано с целью создания молодежного сообщества специалистов медиа-отрасли по всей России, основанного на принципах информационной грамотности, чести и гласности. Для достижения цели Росмолодежь поставлены текущие задачи по организации образовательных программ для повышения медиаграмотности российской молодежи, профессиональных навыков молодых специалистов медиа-отрасли, формированию актива молодых медиа-специалистов и молодежных СМИ, координации и информационно-методической поддержке молодежи, освещению деятельности государственной молодежной политики по всем направлениям с

позиции молодежных СМИ, повышению культуры информационной безопасности в молодежной среде, содействию в поиске практики и трудоустройства молодых специалистов медиа сферы путем привлечения профильных партнеров, а также популяризации социально значимого для России контента и созданию единых медиаресурсов для молодежи.

В этом направлении Росмолодежь уже накоплен определенный опыт, в частности, организованы «Медиа-школа для молодежи» (проект реализуется с использованием гранта Президента Российской Федерации на развитие гражданского общества, предоставленного Фондом президентских грантов); запущен региональный проект «НовоМедиа», организован Молодежный медиафорум Центрального федерального округа «Репортер». Однако указанные инициативы не охватывают деятельность молодых людей на площадках социальных медиа, реализуясь в основном в пространстве традиционных СМИ.

Заключение

Резюмируя, можно констатировать реактивный (в противовес проактивному) характер действующих организационно-правовых механизмов, не в полной мере соответствующих современным информационно-коммуникативным рискам и угрозам. Существенным недостатком осуществляемой государством молодежной политики в РФ является также ценностно – идеологический вакуум, который контрастирует с многообразием ценностных позиций и идеологических систем, представленных в поле сетевой культуры. Решение обозначенных проблем может осуществляться по направлению совершенствования правового поля и актуализации законодательной базы с целью обеспечения безопасности молодежи в процессе сетевых коммуникаций и нейтрализации новых информационно-коммуникативных рисков и угроз. Вместе с тем, первоочередной задачей является привлечение равноуровневых социальных субъектов (таких как семья, образовательные структуры, СМИ, институты гражданского общества, органы государственной власти и др.) к процессу формирования сетевой культуры молодежи, который необходимо должен учитывать риски и угрозы, возникающие в ее поле. Существенную роль в данном вопросе могут оказать структуры, реализующие на практике государственную молодежную политику (например, Федеральное агентство по делам молодежи), путем расширения своей деятельности на площадки популярных социальных медиа, а также привлечения известных блогеров и лидеров общественного мнения в молодежной среде.

Вместе с тем следует отметить, что актуализация законодательной базы, а также обеспечение целенаправленного процесса формирования сетевой культуры российской молодежи должны осуществляться с учетом новых тенденций и угроз в данной сфере. К ним мы относим следующие: 1) переход от «социального Web» (Web 2.0) к «когнитивному Web» (Web 3.0), в котором действуют когнитивные агенты, обладающие знаниями, способностью к самообучению, а также характеризующиеся человекоподобным поведением в Сети; 2) использование технологий Big Data, которые позволяют осуществлять анализ пользовательских данных в виртуальном пространстве для сегментации пользователей по моделям поведения, что открывает новые возможности для маркетингового, политического, ценностно-идеологического воздействия на пользователей через персонализированную рекламу; 3) распространение технологий дополненной реальности, которые осуществляют внесение цифрового контента в реальный мир в режиме реального времени (например, использование «вокалоидов» - поющих голограмм в Китае, Японии и др.); 4) использование технологий трансмедийного повествования, которые позволяют рассказывать истории с помощью различных медиаплатформ, стирая тем самым грань между вымышленными и реальными событиями.

Литература

1. Галатенко В.А. Основы информационной безопасности. М.: Изд-во Интернет-университет информационных технологий ИНТУИТ.ру, 2003. 280 с.
2. Поляков А.В. Проблематика информационной безопасности в экономических научных направлениях // Теория и практика общественного развития. № 6. 2011. С. 72-74 /

[Электронный ресурс] – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/problematika-informatsionnoy-bezopasnosti-v-ekonomicheskikh-nauchnyh-napravleniyah-1> (дата обращения: 01.03.2018).

3. Грачев Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности: состояние и возможности психологической защиты М.: Изд-во РАГС, 1998. 125 с.

4. Владимирова Т. В. Социальная природа информационной безопасности [Текст]: монография / АНО содействия развитию соврем. отечеств. науки Изд. дом «Науч. обозрение». М.: АНО Изд. Дом «Науч. обозрение», 2014. 239 с.

5. Макаров В.Е. Политические и социальные аспекты информационной безопасности. Монография. Таганрог: Изд-ль С.А.Ступин, 2015. 349 с.

6. Радионов М. В. Информационная безопасность: социологическая концептуализация // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки. № 4. 2015. С. 72-76. [Электронный ресурс] – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-bezopasnost-sotsiologicheskaya-kontseptualizatsiya> (дата обращения: 05.03.2018).

7. Соколов А. В. Информационное общество в виртуальной и социальной реальности. СПб.: Алтейя, 2012. С. 328.

8. Наберушкина Э.К., Бердник Е.А. Социокультурные аспекты информационной безопасности в сетевом обществе// Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. Белгород, 2016. № 17(237), С. 90-99.

9. Данные совместного исследования Google и Ipsos «Новое поколение интернет-пользователей: исследование привычек и поведения российской молодежи онлайн», февраль 2017 г. [Электронный ресурс] – URL: <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/ru-ru/research-study/novoe-pokolenie-internet-polzovatelei-issledovanie-privyчек-i-povedeniia-rossiiskoi-molodezhi-onlain/> (дата обращения: 17.02.2018).

10. Качественное исследование молодежи Сбербанка России совместно с исследовательским агентством Validata, март 2017 г. [Электронный ресурс] – URL: (http://www.sberbank.ru/ru/press_center/all/article?newsID=2889a5e5-df1d-4e9f-acf1-ad0456fbc8d8&blockID=1303®ionID=2&lang=ru) (дата обращения: 17.02.2018).

11. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media [Electronic resource] / Andreas Kaplan, Michael Haenlein // Business Horizons. – 2010. №53 (1). P. 59-68. – Mode of access: <http://www.sciencedirect.com/science/article/B6W45-4XFF2S0-1/2/600db1bd6e0c9903c744aaf34b0b12e1> (дата обращения: 17.02.2018).

12. Бердник Е.А. Сетевая культура как объект социологического анализа// Перспективы. Серия: Філософія, історія, соціологія, політологія. Одеса: ПДПУ імені К.Д. Ушинського, 2009. 2 (46). С. 13-17.

13. Бердник Е.А. Социокультурные эффекты новых медиа: трансформация социальности, актуализация сетевой субъектности и становление сетевой культуры// Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. Випуск 19. Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. С. 146-151.

14. Бердник Е.А. Феномен сетевой культуры в социогуманитарном дискурсе // Экономика. Общество. Человек: материалы II Международной практической конференции «Приоритетные направления в развитии современного общества: междисциплинарные исследования». Часть 2: Философские проблемы социально-гуманитарного знания/ сост. С.В. Бацанова; науч. ред. д-р экон. наук, проф. Е.Н.Чижова; Белгор. гос. технол. ун-т; Белгор. регион. отд-е РАЕН. Белгород: Изд-во БГТУ, 2014. С. 21-27.

15. Морозова А. А. Основные виды рисков медиапотребления в социальных сетях (на примере «Вконтакте») [Электронный ресурс] – URL: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/38269/1/journ_staff_2016_30.pdf (дата обращения: 25.02.2018).

16. Создатова В.Н., Шляпников М.А., Журина Г.У. Эволюция онлайн рисков: итоги пятилетней работы линии помощи «Дети онлайн» // Консультативная психология и психотерапия. 2015. № 3. С. 50-65 // [Электронный ресурс] – URL: https://psyjournals.ru/files/78574/mpj_2015_n3_Soldatova_Shlyapnikov_Zhurina.pdf (дата обращения: 10.03.2018).

17. Гринфилд С. Интервью интернет-изданию «Теория и практика» [Электронный ресурс] / Сюзан Гринфилд// Интернет-издание «Теория и практика». – URL: <http://theoryandpractice.ru/posts/3539-syuzan-grinfild-rebenok-vospitannyy-na-sotsialnykh-setyakh-teruyet-sposobnost-k-soperezhivaniyu> (дата обращения: 25.02.2018).

18. Бердник Е.А. Контентные риски в поле сетевой культуры молодежи (на примере анализа сообществ «ВКонтакте») // Человек. Общество. Инклюзия. Из-во МГТЭУ. 2018. Вып. 1 (33). С. 12-30.

19. Основы государственной молодежной политики в Российской Федерации на период до 2025 года (утв. Правительством РФ от 29.11.2014 №2403-р.) [Электронный ресурс] – URL: <http://docs.cntd.ru/document/420237592> (дата обращения: 25.02.2018).

20. Постановление Верховного Совета РФ «Об основных направлениях государственной молодежной политики в РФ» (от 03.06.1993, №50-90-1) [Электронный ресурс] – URL: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102023954> (дата обращения: 25.02.2018).

21. «Стратегия государственной молодежной политики в РФ до 2016 года» (утв. Правительством РФ от 18.12.2006 №1760-р) [Электронный ресурс] – URL: http://rusla.ru/rsba/provision/strateg_gos_moloz_polit.pdf (дата обращения: 25.02.2018).

22. Федеральный закон «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» от 29 декабря 2010 г. N 436-ФЗ (ред. от 29.06.2015 г.) [Электронный ресурс] – URL: <http://base.garant.ru/12181695/1/#ixzz4gwpQ0gmJ> (дата обращения: 25.02.2018).

23. Распоряжение Правительства РФ от 02.12.2015 № 2471-р «Концепция информационной безопасности детей и подростков» [Электронный ресурс] – URL: <http://government.ru/media/files/mPbAMyJ29uSPhL3p20168GA6hv3CtBxD.pdf> (дата обращения: 25.02.2018).

References

1. Galatenko V.A. Osnovy informatsionnoy bezopasnosti. M.: Izd-vo "Internet-universitet informatsionnykh tekhnologiy. INTUIT.ru", 2003. 280 с. (in Russian).

2. Polyakov A.V. Problematika informatsionnoy bezopasnosti v ekonomicheskikh nauchnykh napravleniyakh // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. № 6. 2011. S. 72-74 – Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/problematika-informatsionnoy-bezopasnosti-v-ekonomicheskikh-nauchnykh-napravleniyah-1> (data obrascheniya: 01.03.2018) (in Russian).

3. Grachev G.V. Informatsionno-psikhologicheskaya bezopasnost' lichnosti: sostoyanie i vozmozhnosti psikhologicheskoy zashchity M.: Izd-vo RAGS, 1998. 125 s. (in Russian).

4. Vladimirova T. V. Sotsial'naya priroda informatsionnoy bezopasnosti [Tekst]: monografiya / ANO sodeystviya razvitiyu sovrem. otechestv. nauki Izd. dom «Nauch. obozrenie». M.: ANO Izd. Dom «Nauch. obozrenie», 2014. 239 s. (in Russian).

5. Makarov V.E. Politicheskie i sotsial'nye aspekty informatsionnoy bezopasnosti. Monografiya. – Taganrog: Izd-l' S.A.Stupin, 2015. 349 s. (in Russian).

6. Radionov M. V. Informatsionnaya bezopasnost': sotsiologicheskaya kontseptualizatsiya // Gumanitarnye, sotsial'no-ekonomicheskie i obshchestvennye nauki. № 4. 2015. s.72-76. – Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/informatsionnaya-bezopasnost-sotsiologicheskaya-kontseptualizatsiya> (data obrascheniya: 05.03.2018). (in Russian).

7. Sokolov A. V. Informatsionnoe obshchestvo v virtual'noy i sotsial'noy real'nosti. SPb.: Aleteya, 2012. S. 328. (in Russian).

8. Naberushkina E.K., Berdnik E.A. Sotsiokulturnye aspekty informatsionnoy bezopasnosti v setevom obshchestve// Nauchnye vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Filosofiya. Sotsiologiya. Pravo. Belorod, 2016. # 17(237), s. 90-99. (in Russian).

9. Dannye sovmestnogo issledovaniya Google i Ipsos «Novoe pokolenie internet-polzovateley: issledovanie privyichek i povedeniya rossiyskoy molodezhi onlayn», fevral 2017 g. -

Access mode: <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/ru-ru/research-study/novoe-pokolenie-internet-polzovatelei-issledovanie-privyчек-i-povedeniia-rossiiskoi-molodezhi-onlain/> (data obrascheniya: 17.02.2018). (in Russian).

10. Kachestvennoe issledovanie molodezhi Sberbanka Rossii sovместno s issledovatel'skim agentstvom Validata, mart 2017 g. Access mode: http://www.sberbank.ru/ru/press_center/all/article?newsID=2889a5e5-df1d-4e9f-acf1-ad0456fbc8f&blockID=1303&ionID=2&lang=ru (data obrascheniya: 17.02.2018). (in Russian).

11. Kaplan A., Haenlein M. Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media [Electronic resource] / Andreas Kaplan, Michael Haenlein // Business Horizons. – 2010. № 53 (1). P. 59-68. – Access mode: <http://www.sciencedirect.com/science/article/B6W45-4XFF2S0-1/2/600db1bd6e0c9903c744aaf34b0b12e1> (data obrascheniya: 17.02.2018).

12. Berdnik E.A. Setevaya kultura kak ob'ekt sotsiologicheskogo analiza// Perspektivi. - Seriya: Filosofiya, Istoriya, sotsiologiya, polltologiya. - Odesa: PDPU Imeni K.D. Ushinskogo, 2009. 2 (46). S. 13-17. (in Russian).

13. Berdnik E.A. Sotsiokulturnye efektyi novyih media: transformatsiya sotsialnosti, aktualizatsiya setevoy sub'ektnosti i stanovlenie setevoy kulturyi// Metodologiya, teoriya ta praktika sotsiologichnogo analizu suchasnogo supslstva: ZbIrnik naukovih prats. Vipusk 19. H.: HNU Imeni V.N. KarazIna, 2013. S. 146-151. (in Russian).

14. Berdnik E.A. Fenomen setevoy kulturyi v sotsiogumanitarnom diskurse // Ekonomika. Obschestvo. Chelovek: materialyi II Mezhdunarodnoy prakticheskoy konferentsii «Prioritetnyie napravleniya v razvitii sovremennoogo obschestva: mezhdistsiplinarnyie issledovaniya». Chast 2: Filosofskie problemyi sotsialno-gumanitarnogo znaniya/ sost. S.V. Batsanova; nauch. red. d-r ekon. nauk, prof. E.N.Chizhova; Belgor. gos. tehnl. un-t; Belgor. region. otd-e RAEN. Belgorod: Izd-vo BGTU, 2014. S. 21-27. (in Russian).

15. Morozova A. A. Osnovnyie vidyi riskov mediapotrebeleniya v sotsialnyih setyah (na primere «Vkontakte») - Access mode: http://elar.ufrfu.ru/bitstream/10995/38269/1/journ_staff_2016_30.pdf (data obrascheniya: 25.02.2018) (in Russian).

16. Soldatova V.N., Shlyapnikov M.A., Zhurina G.U. Evolyutsiya onlayn riskov: itogi pyatiletney rabotyi linii pomoschi «Deti onlayn»// Konsultativnaya psihologiya i psihoterapiya. 2015. # 3. S. 50-65. – Access mode: https://psyjournals.ru/files/78574/mpj_2015_n3_Soldatova_Shlyapnikov_Zhurina.pdf (data obrascheniya: 10.03.2018) (in Russian).

17. Grinfeld S. Intervyu internet-izdaniyu «Teoriya i praktika» [Elektronnyiy resurs] / Syuzan Grinfeld// Internet-izdanie «Teoriya i praktika». – Access mode: <http://theoryandpractice.ru/posts/3539-syuzan-grinfeld-rebenok-vospitannyy-na-sotsialnykh-setyakh-teryat-sposobnost-k-soperezhivaniyu> (data obrascheniya: 25.02.2018) (in Russian).

18. Berdnik E.A. Kontentnyie riski v pole setevoy kulturyi molodezhi (na primere analiza soobschestv «Vkontakte»)// Chelovek. Obschestvo. Inklyuziya. – Iz-vo MGGEU. 2018. Vyip. 1 (33). S. 12-30. (in Russian).

19. Osnovny gosudarstvennoy molodezhnoy politiki v Rossiyskoy Federatsii na period do 2025 goda (utv. Pravitelstvom RF ot 29.11.2014 #2403-r.) – Access mode: <http://docs.cntd.ru/document/420237592> (data obrascheniya: 25.02.2018) (in Russian).

20. Postanovlenie Verhovnogo Soveta RF «Ob osnovnyih napravleniyah gosudarstvennoy molodezhnoy politiki v RF» (ot 03.06.1993, #50-90-1) .- Access mode: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102023954> (data obrascheniya: 25.02.2018) (in Russian).

21. «Strategiya gosudarstvennoy molodezhnoy politiki v RF do 2016 goda» (utv. Pravitelstvom RF ot 18.12.2006 #1760-r) – Access mode: http://rusla.ru/rsba/provision/strateg_gos_moloz_polit.pdf (data obrascheniya: 25.02.2018) (in Russian).

22. Federalnyiy zakon «O zaschite detey ot informatsii, prichinyayushey vred ih zdorovyu i razvitiyu» ot 29 dekabrya 2010 g. # 436-FZ (red. ot 29.06.2015 g) - Access mode: <http://base.garant.ru/12181695/1/#ixzz4gwpQ0gmJ> (data obrascheniya: 25.02.2018) (in Russian).

23. Rasporiyazheniye Pravitel'stva RF «Kontseptsiya informatsionnoy bezopasnosti detey i podrostkov». - Access mode: <http://government.ru/media/files/mPbAMyJ29uSPhL3p20168GA6hv3CtBxD.pdf> (data obrascheniya: 25.02.2018) (in Russian).

*Gukova Irina N.,
Berdnik Ekaterina A.*

*YOUTH INFORMATION SECURITY IN THE CONTEXT OF THE RUSSIAN
FEDERATION STATE YOUTH POLICY: PROBLEM STATEMENT*

Resume

A new way of carrying out information and communication activities emergence, which is conceptualized in scientific discourse as networked, causes the issues consideration related to the social actors security ensuring in the process of network communications, as well as neutralizing a variety of information risks and threats. In these conditions the problems of the young people network communications risk represents the special interest, because this social group is in the process of the personality emotional, cognitive and motivational-value structures forming. In fact, in modern realities the issues of ensuring young people information security becoming a strategic national priority and an important element of the Russian Federation national security system.

A deeper consideration of modern Russian youth information and communication activities allows speaking about its qualitative transformation, which is reflected in a network culture formation. The last one, in its most general form, represents as a qualitatively new way of the social actors information and communication activity carrying out in conditions of the modern information space intensification and the network media technologies ubiquitous extension. In the field of network culture we include: 1) normative-value mechanisms of network communications regulation which determine their motivation, goal-setting, predictability, reproduction; 2) technological and software facilities for implementing this type of information and communication activity (personal computer, tablet, smartphone, fiber-optic networks, various social media software platforms, etc.); 3) various results, products and effects of the network communications, which emergence is due to their ubiquitous use. The differentiation of the last one can be implemented for several grounds, while the network communications results are increasingly correlated from risks and threats arising from their use. This problematic field includes the issues, related to the hardware security ensuring within information and communication activity, the personal data safety, including financial data, psychological and content security in the Network etc. At the same time, is noted that the virtual space becomes a place of symbolic confrontation, where various value-normative attitudes and ideological systems are popularized. In this condition, the youth information security problem as a direction of the Russian Federation state youth policy acquires the exceptional scientific, theoretical and practical meaning.

The analysis of the existing political and legal mechanisms for information security ensuring carried out by the authors identified their non-system nature, as well as inconsistency with modern information and communication challenges and threats. Thus, the theses stated in the "Fundamentals of the Russian Federation state youth policy for the period until 2025" and touching upon the problems of young people information security do not find normative support in the Decree of the Russian Federation Supreme Council "About the main directions of the Russian Federation state youth policy" of 1993, which, at the present moment, remains the legal base of the state youth policy in the Russian Federation. It was found at the same time that the Federal Agency for Youth Affairs actual initiatives do not fully cover the young people activities on the social media platforms, and realized mainly in traditional media space.

The way out of the current situation should be carried out in the direction of legislative base updating, as well as organizing the purposeful process of Russian youth network culture forming, taking into account the risks and threats arising in its field by involving in this process different levels social actors and taking into account new trends in this field.

**THE CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS PROMPT
NECESSITY OF NEW PARADIGM FOR THEIR UNDERSTANDING**

Abstract: In this paper the author is arguing that the existing theories for understanding the present day international relations are not quite adequate and there is a need of getting deeper in the realities in the changing world. Perceiving international relations as interstate interactions is hampering the efforts to organize security, peace and co-operation among the many different actors. The emergence of new entities, which have nothing to do with the Nation-State idea, is prompting the need of new approach for better explanations of the processes in the contemporary international system.

Keywords: international relations, world order, new social entities, new historical factors, heterogeneous actors, theoretical thinking, new paradigm,

The perception that international relations are complex interactions among public entities, among social constructs, provokes reflection on the role that views, ideas, paradigms, and theories play as a means of understanding the facts. Social processes take place in structures and organizations based on experience, institutions, rules, the ability to accept socially meaningful solutions that are the synthesis of shared knowledge and concepts reflecting the level of public awareness. Mankind is far from synthesizing an absolute theory of the universe, of the earthly world, and from there we come to the impossibility of the task of formulating complete theories as the basis of various fields of knowledge.

The genius of our time, Stephen Hawking, wrote that "if we discover a complete theory, it should in time be understandable by everyone, not just by a few scientists. Then we shall all, philosophers, scientists and just ordinary people, be able to take part in the discussion of the question of why it is that we and the universe exist. If we find the answer to that, it would be the ultimate triumph of human reason - for then we should know the mind of God."¹ Although many people with different social backgrounds are involved in discussions on international affairs and especially international politics, we can hardly accept that a comprehensive theory for this sphere of social life has been created.

On the other hand, the theoretical thinking plays an important role in determining the line of behavior in international communication as a means of interpreting the ongoing processes.

The great turn in human history from the end of the 20th century and the beginning of the 21st century, which is attributed to profound structural changes in the international system, alters the paradigms underlying the theoretical constructs. For a long time, these paradigms revolved around the concept that the Nation State was the primary form of organization of public life, and international relations were perceived above all as interstate relations. In the Yalta System of international relations developed after the Second World War, the main characteristics were determined by the two centers of power formed – the USA and the USSR, and their respective subsystems of different, mutually denying models for human development. The relations between the two subsystems defined the status and the direction of change in international relations.

The end of the "Cold War" and departure from the Yalta System created certain expectations that were under the influence of the ideas and values of those perceived as winners. The liberal-democratic model for human development triumphed. The prospect of affirming a common value system on a global scale has created illusions that the cardinal issue of international relations - that

¹ The Guardian, 2 September 2010.

of peace and war - has already found its solution in the name of peace. People spoke of a "new world order" based on the values of democracy and human rights, with the rhetoric of idealism resembling the post-First World War sentiments.

American expert Francis Fukuyama saw in the new allocation of power the end of the world history, i.e., nothing fundamentally new could happen in social development anymore.¹ Samuel Huntington questioned this perspective and predicted that "the great divisions among humankind and the dominating source of conflict will be cultural... The clash of civilizations will dominate global politics."²

After the collapse of the Soviet Union and the failure of its model for human development, many people naturally and logically accepted that the other superpower that prevailed in the giant clash should lead the world. But this prospect was challenged not by anyone else but the very part of Europe that was a US ally in the Cold War. The European Communities have been transformed into a qualitatively new body - a European Union that has also declared ambition to be recognized as one of the primary factors in the new international system. Europe saw an opportunity to emancipate itself from external dependencies and overcome its tendency to undermine its own role on the road of reunification by conceiving an unprecedented supranational union.

The modern world is the result of thousands of years of evolution and cataclysms. Traces of human civilization prove the complex path of development. Historical accumulations make it difficult to construct a generalized theory of homo-sapiens' progress, however one thing seems undeniable - history is relentlessly accelerating. This acceleration is a result of the persistent self-awareness of man, the continued advancement in the means for producing goods, and with the building of more rational social communities. The increasing role of knowledge in the development of processes in public life, among other things, fuels the acceleration in the changes in the elements, structure, form, and organization of human communities. The highly dynamic transformations make the timely and adequate comprehension of the realities of the modern world very difficult. The human thought process is hardly overcoming the controlling chains of the past.

Historic breakthroughs have always stimulated thoughts and given birth to new theories of rationalizing the historical process. The transformations in the world at the end of the 20th century challenge the common sense. As a result of the action of all powers, a qualitatively new situation has been created, in which the organized human communities and the relations between them are changing. With the increase in interdependence, a new fundamental question arises: whether history leads mankind to "a single great universal whole in spiritual and material terms," in which there is no messianic claim by any society to dominate and determine the meaning of social relations.

Continued intense efforts to rationalize international relations as a factor in social development led me into the magnificent insights of many generations of elevated representatives of the human race that are the basis for stimulating imagination. My modest experience leaves me no doubt that international affairs pose the greatest challenge of all the distinct subjects of political knowledge. As a type of social relationship born later in the historical process, and as a complex interaction between communities, their nature and role continue to intrigue political thought. As the American researcher Daniel Papp began his book "Contemporary International Relations: a Framework for Understanding", "we are somehow caught in the international relations network," and they "permeate more areas of everyday life."³ For a long time, they have not been a direct relationship between the peoples, but between their organizational structures, among which the countries have a particular place. That is why, in 1857, in his economics manuscripts, K. Marx called them "secondary and tertiary, inherently derived, transferred, non-primary production relations"⁴. But with their development, they are becoming more and more involved with the peoples, and today they continue to be a test of political science. Although different schools of

¹ Фукуяма, Ф., Краят на историята и последният човек, Обсидиан, София, 1993 г.

² Huntington, S. P., The Clash of Civilizations, Foreign Affairs, 72(Summer 1993), p. 22.

³ Papp, Daniel S. Contemporary International Relations: Framework for Understanding, Second Edition, Macmillan Publishing Company, 1988, p. V.

⁴ Маркс, К., Ф. Енгелс, Съчинения, т. 12, с. 733.

thought have been established in the study of international relations to give achievements and discussions structure, such as those of realism, idealism, liberalism, constructivism, etc., and even though all tempted in this field must know about them, each person independently achieves his own perception of reality.

The effective development of the modern world is clearly inconsistent with the expectations that arose immediately after the end of the "Cold War". These times were dominated by the understanding that the triumph of democratic values meant peace and prosperity. In practice, however, many conflicts broke out in Europe, Asia, and Africa. The financial and economic crisis, which occurred in 2008, has particularly affected the liberal-democratic countries. At the same time, high rates of economic growth are maintained in countries like China, Brazil, Turkey, which are hardly model democracies. These facts raise questions of fundamental importance and one of them is whether the liberal-democratic development model is the only one that can bring prosperity.

Released from the chains of bipolar division, the world has become very diverse despite the unifying role of globalization. The unprecedented intensification of the processes of internationalization of public life, in which transnational corporations and modern information technologies play a special role, gave the changes in the traditional functions of the Nation State a new force. This brought to the state the powerful non-state actors. They have a new identity that cannot fit into the stereotypes of state-centric theories of international relations. Contemporary realities have challenged the tried and tested schools and theories of understanding international relations.

History proves that the vast combination of circumstances and deliberate, conscious human activity generates phenomena for which experience is not sufficient to understand. The world is changing. Its elements change, its structure changes. New human communities are formed, new relationships are emerging within the vast variety of public entities.

That which is on the political map can hardly give even an approximate idea of reality. Today state borders are very contingent distinctions. In essence, they are no longer the only distinctions between public entities. The structuring role of the Nation State idea lost its monopoly on world development a long time ago. The transformation of the Nation State idea under different historical conditions has created unequally viable Nation State entities. Subsequently, many entities have proved incapable of organizing an efficient production of material goods to meet growing human needs. The division of labor on an international basis has outlined various comparative advantages and stimulates specialization and trade, but these processes have increasingly demonstrated that Nation State borders are a major obstacle to the efficient use of natural and human resources. Not all countries could be self-sufficient in organizing an efficient production process. The Nation State division of the world has come into conflict with the objective tendencies towards enabling mass production of goods – a model incompatible with the idea of state boundaries.

These contradictions have become evident on the European continent - the cradle of the Nation State idea and the current place of transformation of its classical sense. Following the industrial revolution in Europe, the pace of development in some countries is beginning to slow down, the contradictions in them are exacerbated, and inter-state conflicts are developing. In the principle of "Nothing must change!", a crisis has developed in the Metternich system of international relations. In the "Concert of the Great Powers" proclaimed at the Vienna Congress in 1815, disharmony emerged. The Crimean, the Franco-Prussian, and many other wars paved the way for a global fire that burst in 1914. The First World War is an eloquent proof of the deep crisis of the Nation State idea as organizing social life and structuring international relations. The attempt to rescue her with the construction of the Versailles system failed. Humanity experienced an even more destructive and devastating cataclysm.

In the architecture of the new international system, after the Second World War, an important step was taken to discard the "sacred" Nation State idea. Major elements of the Yalta system became two subsystems based on different and mutually denying models of social development. This new structure has reduced the role of the State. Some states assumed a special

role of being responsible for maintaining peace. This role, reinforced by the UN Charter, was instrumental in the formation of the United Nations Security Council, an entity competent of taking action to protect the world peace, including with the use of force.

In a way, the basic attribute of the Nation State idea, sovereignty, has been discarded. After World War II, the need and the possibility to build supranational structures was justified. Following the articulation of Jean Monnet's ideas in the Robert Schuman Declaration of May 9, 1950, the idea of a practical "merger of interests necessary for the formation of an economic community, as well as a catalyst for creating a wider and a deeper community among countries that have long been opposed to one another by bloody divisions"¹ has matured. For over 70 years, this idea has remained poorly understood, but in essence it has an enormous "heretical" and revolutionary charge. It was the most serious attack on the "sacred" Nation State idea. The practical application of Jean Monnet's ideas has shaped a fundamentally new model of social development, synthesized in the European Communities and in their continuation - the European Union. This union is becoming a qualitatively new subject of international relations, synthesizing the Nation State and supranational principles in managing processes in public life.

New means and media of communication also play a role in the identification and differentiation of international relations players. For them, traditional boundaries between human communities are no longer an obstacle. Contemporary voice and image transfer capabilities are newly engaging people in intense interactions. Their grouping is not based on national and state affiliation. Communication is no longer determined solely by the political division of communities with their own territorial, political, economic, and cultural systems. New occasions arise for cohesion and communication, with disregard for territorial geographic and political-economic definitions.

Especially in the globalizing world, the boundaries of space have been reduced to meet the needs and the realization of the interests and goals of the people. They pursue these goals outside the context of traditional territorial and political communities. Social organization for more effective use of resources and improved production of goods, and for more effective interaction with other societies is not the only structuring factor in the world. With the higher degree of satisfaction of existing human needs and reduced distances, new factors are emerging in the formation of human communities. The free movement of people, ideas, information, commodities, money, practically creates unconventional, incredible combinations of grouping factors that result in the formation of unconventional, distinct active entities.

At the same time, it should be noted that globalization has largely achieved economic, but not value-based, cultural, or scientific convergence. The impossibility of full mutual opening of well-established cultural and historical communities is largely determined by inertia, by the role of religion in historical identification, and by long-standing values. The canonical attitude (non-acceptance and non-admission) towards the other, to the other's values, supports organizing the world into distinct cultural, religious, political, ethnic, economic, technical-informational, and other entities. This way of perceiving the world obviously contradicts the current realities.

Relations between people evolve in the face of newer and newer phenomena. Starting with global climate change, and continuing with the contest of long-established structural units such as family, race, ethnicity, gender, nation, and revolutionary technical and technological decisions that change the means of producing goods, these phenomena are changing the world. New reasons for more intense interaction are born, which generates new communities in principle, structuring a postmodern world that is difficult to conceive, a task further rendered impossible with the paradigms, theories, and categories of the past achievements of knowledge. If they were fit for another historical time, the present time requires new approaches, new means, and new knowledge.

This article was provoked to a large extent by the continuing neglect of new historical factors emerging on the stage, in which it is difficult to find resemblance to the traditional human communities that are considered exclusive actors of international communication. The deepening

¹ Фонтен, П. Една нова идея за Европа. Декларацията Шуман – 1950-1990. ЦЕИ, София, 1990 г., с. 30.

internationalization of public life, and especially the post-Cold War globalization, unleashed new opportunities for restructuring and reorganizing the international system. New structural elements are emerging which, inherently, are fundamentally different from conventional ones. They are not state-type players, but with transnational capabilities and functions, and are actually involved in bringing the new features of the modern world. "Globalization has empowered legions of transnational non-state actors such as corporations, non-governmental organizations, religious groups"¹ and many others - unpredictable for long-established and still dominant doctrines, factors with real capabilities to influence processes in the world. Today there are overlapping claims of various formations of legitimacy, exercising influence and power in the public process.

In addition to states and intergovernmental organizations (unions, international intergovernmental organizations), quasi-state (former federal units, protectorates, breakaway regions) have emerged and remain captive of the Nation State idea. But its crisis has also emerged in the emergence of supranational communities such as the European Union, which is essentially a qualitatively new element in the international system.

In some societies, the role of the religious factors has grown with a particular effect of deliberate efforts to organize public life in the canons of Islam. Religious entities (Iran, self-proclaimed caliphates, al-Qaeda, etc.) have emerged. The role of transnational structures such as corporations, nature conservation, human rights, and other cross-border organizations, foundations and similar influential formations, is growing.

The new information technologies, such as the global Internet network, the Facebook, Twitter, and other social networks, and so on, have grown into superpowers in public life and in international relations. They are powerful means of organizing processes in large-scale networks. In modern cybernetics, new forces and interests are in place for which statehood, sovereignty, assault, defense, restraint, morality, international law are not the main determinants of their behavior.

The existence of factors not bound by a specific territory, such as terrorist organizations, secret societies, and others is troubling. The world, confused by the tremendous shifts, has given rise to a growing role of influential carriers of views on the further development of the world, with the presence of so-called "think-tanks" being especially noticeable. The role of the new elites manifests itself strongly in forums like the one in Davos.

All of these new factors seriously undermine the long-established belief that a major structuring role in the world is played by the Nation State idea, and that the main actors in international relations are the Nation States and their all-round modifications. By rivaling the states in their affirmation, even often seeking the traditional functions of the state to legitimize themselves, these factors bring new elements and structural changes in the relations between the different subjects. Human civilization falls into a particular state of affairs when old forms of social organization become obstacles to change, conditioned by the rapid development of production power and communications - with a special role of new knowledge.

At the same time, stereotypes related to the old organizational structures of society dominate the consciousness. One finds a deficit of ideas to overcome this situation. Realities impose new imperatives to go beyond the conventional theories and paradigms to achieve an adequate understanding of the processes in the modern world. Conventional thinking is an obstacle to meeting the challenges of new identities in the global system. They are hard to fit into our intellectual stereotypes and the associated institutional and organizational frameworks. In these new circumstances, individual actors in international communication find it difficult to orient themselves and formulate clear goals for themselves. This is the root of many disappointments in foreign policy efforts. To summarize everything, there is a diminishing opportunity to regulate and manage the processes of international politics, which strengthens the feeling of insecurity in the modern world. Despite the many pledges for peace, there is a real threat in the accumulated arsenals of destruction and mankind is facing the most absurd humiliation - self-destruction.

¹ Khanna, P. How's That New World Order Working Out, Foreign Policy, December 2010, p. 5.

The world has entered a new historical time in which the established theories, categories, concepts, and theology for rationalizing reality become irrelevant or filled with new content. The use of concepts such as "international relations", "international politics" is becoming more and more conditional. International relations are becoming increasingly less interstate relations. Not all that crosses the boundaries of distinct social communities fits into the notion of "international relations". Parallel to inter-state and other inter-communal relations, processes are also underway to organize human relations on a global basis. Many relationships and interdependencies are gaining global reach and are determining the emergence of the necessary new structures.

In the modern world an emergence of new interactions, ignoring the existing constructs based on the Nation State idea, has been observed. Together with interstate relations, relationships and dependencies in which qualitatively new entities play a major role are developing. By the end of the Cold War, not only the bipolar model, but many of the features of the existing international systems (Westphalia, Metternich, Versailles, Yalta), structured on the basis of state-for better organized public life) were left in history. A new world architecture with rather complex characteristics is born. It involves heterogeneous actors for whom political power in the states, sovereignty, state borders and other attributes of the Nation State idea are no longer an absolute imperative. It gives arguments for undertaking additional efforts for formulating modern theoretical basis for better understanding of contemporary international relations.

Prof. Dinko Dinkov

PhD in economics, Professor of the International Relations Department
University of National and World Economy, Sofia
e-mail: dginkov@gmail.com

САВРЕМЕНИ МЕЃУНАРОДНИ ОДНОСИ ИСТИЧУ НЕОПХОДНОСТ СТВАРАЊА НОВЕ ПАРАДИГМЕ ЗА ЊИХОВО РАЗУМЕВАЊЕ

Апстракт: У овом раду аутор тврди да постојеће теорије за разумевање савремених међународних односа нису сасвим адекватне и да постоји потребно бавити се дубље процесима који мењају свет. Поглед на међународне односе као на међудржавне интеракције отежава напоре безбедносне организације, остваривања мира и сарадње међу различитим актерима. Појава нових ентитета који немају никакве везе са националном државом подстиче потребу новог приступа за боље објашњење процес у савременом међународном систему.

Кључне речи: међународни односи, светски поредак, нови друштвени ентитети, нови историјски чиниоци, хетерогени актери, теоријска промишљања, нове парадигме.

Literature

1. The Guardian, 2 September 2010.
2. Фукујама, Ф., Крај на историјата и последниот човек, Обсидиан, Софија, 1993 г.
3. Huntington, S. P., The Clash of Civilizations, Foreign Affairs, 72(Summer 1993), p. 22.
4. Papp, Daniel S. Contemporary International Relations: Framework for Understanding, Second Edition, Macmillan Publishing Company, 1988, p. V.
5. Маркс, К., Ф. Енгелс, Съчинения, т. 12, с. 733.

Ерыгина Виктория Ивановна,
кандидат исторических наук,
доцент кафедры менеджмента общего и профессионального образования,
Белгородский институт развития образования,
308007, Россия, г. Белгород
e-mail: erygina@list.ru

ПАРАДИГМЫ ПОЗНАНИЯ НАРОДНОГО ПРЕДСТАВИТЕЛЬСТВА С ПОЗИЦИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ РУССКОГО НАРОДА

Аннотация: Статья посвящена постижению исторического смысла народного представительства как составной части культурного (цивилизационного) кода российского государства, складывающегося постепенно по мере роста сознания русского народа. На основе совокупности специальных методов и различных научных подходов раскрывается сущность национальной идентичности и определяются особенности народного представительства, соответствующие правовому менталитету русского народа.

Ключевые слова: код российского государства; народное представительство; национальная идея; национальная идентичность; политико-правовая мысль; исторический метод; мифологический подход; метафизический подход; православно-теологическая теория; междисциплинарный подход.

Erygina Viktoriya Ivanivna,
PhD in Historical Science,
Assistant Professor of the Department of Management of General and Vocational Education,
Education Development Institute of Belgorod
308007, Belgorod, Russia,
e-mail: erygina@list.ru

THE PROBLEM OF THE KNOWLEDGE FOLK REPRESENTATION FROM THE POSITIONS OF THE NATIONAL IDENTITY of RUSSIAN PEOPLE

Abstract: the article is devoted to the comprehension of historical sense of popular representation as an integral part of the cultural (civilization) code of the Russian State, emerging gradually grows the consciousness of the Russian people. Based on a set of specific techniques and various scientific approaches the essence of the national identity and defines the features of popular representation, appropriate legal mentality of the Russian people.

Keywords: Russian state code; the people's representation; national idea; national identity; political and legal thought; historical method; the mythological approach; metaphysical approach; Orthodox theological theory; interdisciplinary approach.

Актуальность исследования специфики национального развития России обусловлена современным вектором процесса модернизации российского государства и его правовой системы в форме долгосрочного стратегического планирования. Стратегии разрабатываются и принимаются для того, чтобы вывести страну из глубокого системного кризиса и спрогнозировать ее будущее. Поэтому в них необходимо таким образом сформулировать цель, задачи и алгоритм государственного реформирования, чтобы полученные результаты не получили отторжения обществом, опирались на научно выверенные, фундаментальные оценки и выводы, сделанные не только специалистами в области государства и права, но и в сфере других общественных и естественных наук и учитывали национальный менталитет.

Научная новизна работы заключается в том, что автор выявляет этапы познания народного бытия в форме государственности, складывающиеся в сознании русского народа на протяжении всей его истории, и соответствующие им направления коллективной мысли такие, как мифологическое (демифологическое), православно-теологическое (синтетический подход), метафизическое, позитивистское, марксистско-ленинское, юснатуралистское, социологическое, культурно-историческое, рационалистическое. Междисциплинарный подход позволяет сделать правильный вывод о том, что элементами кода российского государства являются: сильная власть, народное представительство, русская идея (идеология).

В рамках данного исследования раскрывается сущность культурно-исторического (цивилизационного) кода российского государства, а также всех его элементов. Основное внимание в статье уделяется одному из них - народному представительству, поскольку именно оно играет определяющую роль в становлении и развитии российского государства, является его опорой и формой легитимации власти. Тем не менее народное представительство исследуется не изолированно от других элементов кода российского государства, а в определенной системе, одновременно с государственной властью и духовно-нравственными началами русского народа. Воссоздание народного представительства русского народа в полном соответствии с идеалами и ценностями исторической и национальной России способствует возрождению самого Государства Российского.

Проблема универсального и уникального, всеобщего и единственного давно интересовала ученых [3, с. 17; 2, с. 50-51]. В поиске национальной идеи, объединяющей все народы России, праведы явно запаздывают по сравнению с представителями истории, философии, социологии, культурологии, поскольку они слишком увлеклись заимствованиями западных политико-правовых институтов, рецепцией зарубежного опыта конституционного строительства. Следует констатировать, что в научной литературе отсутствует единство взглядов по вопросу о самобытности российской государственно-правовой системы и действительных ее истоках [7].

Существует несколько направлений в истории российской политико-правовой мысли, в рамках которых развиваются различные **методологические подходы** в изучении основных элементов исторического кода России, одним из которых, по праву считается институт народного представительства. Все эти подходы являются составными частями единой исторической методологии. Различия же между ними детерминированы поиском истоков социально-политической организации русского народа.

В настоящее время весьма распространенным научным приемом исследования общественно-политических вопросов стала демифологизация, преследующая цель обретение Россией порушенных основ своей исторической, культурной и духовной идентичности, адекватной своей локально-цивилизационной сущности национального субъекта, восстановление генетического кода своей собственной истории.

Универсальным познавательным принципом в понимании сущности российского государства, своеобразной методологией исследования, используя которую можно сформулировать национальную идею России как служение Богу, является **традиция**.

Теологический подход к пониманию народного представительства принижает активную роль народа в истории, его стремление принимать участие в правообразовательном процессе. Народ, согласно взглядам сторонников православно-теологической теории, это пассивный созерцатель надличностной духовности, которая измеряется метафизическими категориями.

Проблемы народного представительства анализируются сторонниками метафизического подхода с позиций исторического метода, учитывающего духовный опыт народа, воплощающийся в его вере, нравственных ценностях, особенностях характера и правосознании. Данный подход характерен для сторонников славянофильского направления отечественной историографии. Традиции славянофилов, метафизически постигавших историю народного представительства в России с позиций романтического идеализма, затем

продолжили отечественные представители исторической школы XIX-начала XX вв., создав предпосылки для более глубокого научного исследования кода российского государства на основе конкретных документальных, археологических, литературных источников [2, с. 50-51].

Господствующий со второй половины XIX в. позитивистский подход способствовал формированию реальной картины мира, в которой государство признавалось высшей формой общежития, высшим проявлением народности. Позитивисты считали, что государство было, есть и всегда будет на первом месте, суверенитет принадлежит абсолютному монарху, народ не имеет решающего голоса при принятии решений. На основе данного подхода возник метод сравнительного анализа истории представительства у разных народов, который тем самым открывает для ученых новое обширное поле исследования. Сравнительно-исторический метод позволяет выявить не только особенное, но и общие признаки явления, обобщение которых приводит к выяснению понятий о свободе, демократии и народном представительстве.

Метод толкования различных актов или исторических источников позволит с наибольшей полнотой понять общественно-политические отношения, результаты деятельности государственной власти, органов народного представительства. Понять реальную действительность, сущность явления можно только в том случае, если изучить их посредством наблюдений и опытного анализа. Собранные в результате использования общенаучных методов индукции, анализа, синтеза частные факты будут обобщены, систематизированы и послужат основой для теоретических выводов о российской демократической традиции.

Применение метода социологического позитивизма в исследовании народного представительства позволяет не отрывать форму от содержания. Из поля зрения не исключаются ни сущностные, ни аксиологические аспекты, характерные для позитивизма. Значительное внимание уделяется различным социальным аспектам возникновения и функционирования народного представительства во множестве сопутствующих взаимосвязей общества и государства, эволюции их взаимоотношений. Именно в рамках социологического позитивизма можно понять полный смысл народного представительства, интегрируя обобщенные теоретические выводы с эмпирическим анализом практики жизнедеятельности исследуемого общественного и политического института. Данный метод позволяет сформулировать ряд закономерностей в области государственоведения и народного представительства.

Определенный вклад в позитивистскую теорию народного представительства внес марксистско-ленинский подход, который предусматривал наличие классово-структуры представительных органов власти, выполняющих одновременно и законотворческие, и исполнительно-распорядительные функции.

Учитывая бесперспективность использования одного позитивистского подхода с соответствующим набором формально-логических методологических средств, необходимо активно применять социологический метод исследования, позволяющий рассматривать явления не в статике, а в динамике, как правило с целью формирования достоверной эмпирической базы для получения новых теоретических знаний, выводов о закономерностях функционирования политических явлений в социальном мире. Например, сделав народное представительство объектом исследования конституционно-правовой науки, ученые пытаются прежде всего доказать, как работает механизм реализации народного суверенитета, закрепленный в статье 3 Конституции РФ. Для этой цели они применяют метод восхождения от абстрактному к конкретному и реже наоборот - от конкретному к абстрактному, выходя на новые умозаключения, понятия и категории. Сторонники социологического неопозитивизма на первое место ставят народ и утверждают, что именно ему принадлежит вся полнота власти, при этом деля ее на три формы: государственную, общественную и власть местного самоуправления. Социологический метод исследований предполагает также использование различных подходов, способствующих получению

реальной картины мира, научному объяснению фактов действительности с помощью сочетания догматического изучения документов и других источников, материалов судебной и иной правоприменительной практики со знанием истории, психологии населения, результатов опросов, данных непосредственного наблюдения. Можно утверждать, что социолого-позитивистское направление в юридической науке позволяет раскрыть не только сущность, но и выявить практику реализации народного представительства в Российской Федерации, что в свою очередь препятствует идеализации конституционной нормы о народовласти и благоприятствует ее превращению в реальное правовое явление при наличии политической воли тех, от которых это зависит.

Исторический метод возвращает нас в реальную действительность и демонстрирует, что, во-первых, государственная власть с момента своего зарождения сразу превратилась во власть государственных органов; во-вторых, она допускает лишь малую толику участия народа в осуществлении публичной власти, и, в-третьих, обществу за все надо бороться: за участие в формировании государственных органов; за публичное обсуждение проблем бытия граждан, в том числе и той части дел, которые непосредственно касаются граждан.

Идеальную теорию о народовласти на основе метода рационализма разрабатывали выдающиеся представители политико-правовой мысли. Но для одних стран она так и осталась абстрактной концепцией, недостижимым идеалом, а в других странах она была сформулирована на основе реальных накопившихся фактов истории, явилась результатом эволюции государственного строя, что в полной мере можно сказать о режиме парламентаризма в Англии.

Для познания особенностей духовной составляющей представительного государственного строя, посредством которой осуществляется связь народа и власти, необходима совокупность методологических подходов, образующих такие новые интегративные методы исследования, как культурно-исторический, культурно-юридический, историко-правовой и др. Культурно-исторический метод изучения развития того или иного народа ценен тем, что позволяет понять своеобразие исторической жизни, редко повторяющиеся или нигде не наблюдаемые процессы и явления его общественно-политической деятельности. Данный метод позволяет осмыслить особенности народного представительства в российском государстве, неодинаковое понимание его исторического смысла в разные периоды истории для того, чтобы лучше постигнуть тайны взаимодействия общества и государства. При изучении местной истории необходимо опираться на культурно-исторический метод, а со временем по мере познания человеческого общежития необходимо применять метод исторической социологии, как новой науки об общих законах строения человеческих обществ. Перспективным видится культурно-исторический подход в исследовании исторического смысла народного представительства. Согласно данному подходу, народ рассматривается как реальная общность людей, объединенных единым историческим прошлым, осознавших себя как единое целое в культурном и правовом измерении, имеющих общие интересы, потребности, ментальные особенности.

Все эти подходы являются составными частями единой исторической методологии. Различия же между ними детерминированы поиском истоков социально-политической организации русского народа.

Междисциплинарный подход позволяет сделать вывод о том, что элементами кода российского государства являются: сильная власть, народное представительство (демократическая традиция), русская идея (идеология).

Автор работы предлагает также внедрить новый метод исследования – историко-эпистемологический, согласно которому фактами истории становятся идеологии, учения, труды и мысли не только выдающихся ученых, но и коллективное сознание, массовая психология целого народа. Благодаря этому методу можно познать, как формировалось знание обществом своей истории, как эволюционировала общественно-политическая мысль о демократической традиции, развивались представления русского народа о лучшей форме правления.

Еще один сравнительно новый историко-антропологический метод использован в статье. Данный метод позволяет познать ментальность российского народа, его культурный цивилизационный код, предрасположенность к определенным порядкам управления посредством изучения различных форм общественной организации, повседневной практики общения, поведения, отношений между властью и населением.

Проблема идентичности России, ее национальной культуры и характеристика русских как самобытной национальной группы обсуждается и зарубежными авторами. Так, в монографии Дениэла Ранкура-Лаферьера “Россия и русские глазами американского психоаналитика. В поисках национальной идентичности” мы видим попытку разобраться в вопросе о том, кто такие русские, и разгадать тайну России [10]. Механизм представительства был хорошо разработан П. Бурдые [8]. Условия появления и развития представительной демократии в различных странах мира анализируются в книге Бернана Манена (СПб., 2008) [4]. История ментальностей разрабатывается “Новой исторической наукой”, сложившейся во Франции, заслуга которой заключается в том, что она пытается рассмотреть историю с привлечением максимально возможного количества аспектов прошлого. Среди ее сторонников можно назвать разработчиков методологии исторической герменевтики Э. Бетти, П. Рикера, Р. Коллингвуда (программа интуитивного воображения) [5], культурологического детерминизма Гарольда Дж. Бермана [1] и др. Систематическое изложение основных проблем юридической антропологии получило отражение в работе французского ученого-юриста Норбера Рулана “Юридическая антропология” [6].

В целом, следует отметить, что проблема поиска адекватного методологического решения исследовательской проблематики, касающейся раскрытия демократических традиций, культурно-исторического кода российского государства, особенностей его представительной природы, находится только в начальной стадии своей разработки. Пока слабо прослеживается в российской гуманитарной науке междисциплинарное взаимодействие между родственными дисциплинами, имеющими один предмет изучения. Постичь же возможные угрозы традиционным национальным ценностям в эпоху революционных преобразований и модернизации политической системы в условиях новых вызов современности возможно лишь на основе знаний и методологии разных общественных наук: истории, юриспруденции, философии, социологии, антропологии, культурологии и др. [8,9,10]. В последнее время, в условиях “антропоцентрического поворота”, намечилось изменение исследовательских принципов и позиций от анализа безличных общественных структур к анализу их личностного, субъективного наполнения, их человеческого измерения. Однако до сих пор недостаточно востребованными оказались антропологический, культурно-исторический методы в исследовании феномена традиционного цивилизационного кода российского народа, не изучены его трансформации под влиянием радикальных политических изменений общества, создания представительной государственной власти в России и общемировых процессов модернизации [12,13].

Исторически первым направлением познания народного бытия в форме государственности было мифологическое осознание важности публичной власти для поддержания порядка, защиты справедливости, достижения общей пользы [11]. Мифологическое правосознание славян было ориентировано на преобладание коллективного начала над индивидуальным (в том числе при принятии решений князь должен был советоваться с «думцами» и правильно их подбирать) и было основано на вере в некий рок, преобразующий хаотичность в определенный порядок. Русское коллективистское (общинное) мирозерцание предопределило содержание социальных идеалов и принципов общежития славян: равенство, выборность снизу вверх органов управления, отрицательное отношение к иерархическому соподчинению сверху вниз.

Таким образом, использование мифологического подхода позволило раскрытию смысла цивилизационного кода Российского государства, суть которого заключается в достижении мира, лада, согласия между народами, населяющими огромную территорию России.

В настоящее время весьма распространенным научным приемом исследования общественно-политических вопросов стала демифологизация, преследующая цель обретение Россией порушенных основ своей исторической, культурной и духовной идентичности, адекватной своей локально-цивилизационной сущности национального субъекта, восстановление генетического кода своей собственной истории [14].

Новизна настоящего исследования состоит в предмете научного анализа, т.е. в попытке раскрыть культурно-исторический (цивилизационный) код российского государства в контексте национального правоментального восприятия народного представительства и доказать, что демократическая традиция является одним из важнейших элементов этого кода. Государство в данном смысле рассматривается как социально-политическая идентичность социума, как представитель народа. Под демократией понимается высокая степень удовлетворенности населения своим участием в управлении делами государства и принятием решений в его интересах.

Оригинальность исследования заключается в исследовательских приемах, которые выражаются в том, что автор демонстрирует влияние на процесс познания народного бытия в форме государственности различных типов мышления: мифологического, религиозного, метафизического, позитивистского, рационалистического. В зависимости от типа мышления выделяются различные направления исследования исторического смысла народного представительства и кода российского государства. В результате получается многогранный взгляд на проблему, создается новый тип теоретико-методологического знания об объекте, который раньше был лишь предметом изучения юридической науки, а теперь выходит за ее рамки, но одновременно расширяет и углубляет гуманитарное знание в диалоге с философией, культурологией, социологией, политологией, историей и другими науками.

Несмотря на большое количество исследований в области истории государства, в частности, российского государства, тем не менее фактически отсутствуют работы, посвященные познанию кода российской государственности и его элементов.

Каждому этапу развития демократических традиций русского народа на протяжении всей его истории соответствуют стереотипы коллективной мысли такие, как мифологическое (демифологическое), православно-теологическое (синтетический подход), метафизическое, позитивистское, марксистско-ленинское, юснатуралистское, социологическое, культурно-историческое, рационалистическое.

На наш взгляд, определяющую роль в становлении и развитии демократической традиции в деятельности российского государства играет народное представительство, являющееся опорой и формой легитимации власти. Тем не менее народное представительство необходимо исследовать и воспринимать не изолированно от других элементов кода, а в определенной системе, одновременно с государственной властью и духовно-нравственными началами русского народа. Воссоздание народного представительства русского народа в полном соответствии с идеалами демократии и ценностями исторической и национальной России будет способствовать возрождению самого Государства Российского.

Литература

1. Берман Г. Дж. Западная традиция права: эпоха формирования / Пер. с англ. 2-изд. М.: Изд-во МГУ: Издательская группа ИНФРА- М-НОРМА, 1998. 624 с.
2. Васильев А.А. Государственно-правовой идеал славянофилов / Отв. ред. О. Платонов. М., 2010. 224 с.
3. Гайденко П.П. Человек и история в экзистенциальной философии Карла Ясперса// Ясперс К. Смысл и назначение истории: Пер. с нем. М., 1991. С. 5-26.
4. Манен Б. Принципы представительного правления. СПб.: Издательство: "Издательство Европейского университета в Санкт-Петербурге", 2008. 324 с.

5. Принципы истолкования (Э. Бетти о канонах герменевтики). Методологическое значение герменевтики для социальных и естественных наук (П. Рикер «Герменевтика и метод социальных наук») [Электронный ресурс] – URL: <https://cyberpedia.su/4x8673.html>
6. Рулан Н. Юридическая антропология. Учебник для вузов / Перевод с франц. Отв. ред. В.С. Нерсесянц. М.: Изд-во НОРМА, 2000. 310 с.
7. Чичерин Б.Н. О народном представительстве. М., 1899. С. XVI-XVII.
8. Bonnewitz P. Premieres lecons sur la sociologie de P. Bourdieu. P.: PUF, 1997.
9. Moser R.G. Unexpected Outcomes: Electoral Systems, Political Parties and Representation in Russian. University of Pittsburg Press, 2001.
10. Rancour-Laferriere D. Russian Nationalism from an Interdisciplinary Perspective. Imagining Russia. Lewiston, Queenstown, Lampeter: "The Edwin Mellen Press" 2003. 288 p.
11. Suny R. G. Imperial Russia, "National" Identity, and Theories of Empire // The University of Chicago Chapter for A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Soviet Union, 1917-1953, first delivered as a paper for the University of Chicago Conference, Empire and Nations: The Soviet Union and the Non-Russian Peoples. October 24-26, 1997.
12. Tolz V. Forging the nation: National identity and nation building in post-communist Russia // Europe-Asia Studies. 1998. Issue 6. Volume 50. P. 993-1022.
13. Smith Anthony D. National Identity/ Reno, Las Vegas: University of Nevada Press, 1991.
14. Franklin S., Widdis E. National Identity in Russian Culture. Cambridge University Press, 2004.

References

1. Burman, J. The Western tradition of law: the age of the formation. with engl. 2-eizd. M.: Publishing House: voMGU publishing group infra-m-Norma, 1998. 624 s. (in Russian).
2. Vasiliev, A.a. State-legal ideal Slavophiles/Otv. Ed. A. Platonov. M., 2010. 224 s.
3. P. Gajdenko People and history in existential philosophy of Karl Jaspers //Jaspers k. meaning and appointment history: Lane. with it. M., 1991. C. 5-26. (in Russian).
4. Manen b. principles of representative governance. Spb.: Publisher: "Publishing House of the European University in St Petersburg, 2008. 324 s. (in Russian).
5. Principles of interpretation (e. Betty on canons hermeneutics). The methodological value of hermeneutics for the social and natural sciences (p. Ricoeur "Hermeneutics and method of social sciences") [electronic resource]. – URL: <https://cyberpedia.su/4x8673.html> (in Russian).
6. Rulan n. Legal anthropology. Tutorial for institutes/translated from French. OTV. Ed-V.s. Nerseyants. M.: IZD-vo NORMA, 2000. 310 s. (in Russian).
7. B. N. Chicherin on the representation of the people. M., 1899. S. XVI-XVII. (in Russian).
8. Bonnewitz P. Premieres lecons sur la sociologie de P. Bourdieu. P.: PUF, 1997.
9. Moser R.G. Unexpected Outcomes: Electoral Systems, Political Parties and Representation in Russian. University of Pittsburg Press, 2001.
10. Rancour-Laferriere D. Russian Nationalism from an Interdisciplinary Perspective. Imagining Russia. Lewiston, Queenstown, Lampeter: "The Edwin Mellen Press" 2003. 288 p.
11. Suny R. G. Imperial Russia, "National" Identity, and Theories of Empire // The University of Chicago Chapter for A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Soviet Union, 1917-1953, first delivered as a paper for the University of Chicago Conference, Empire and Nations: The Soviet Union and the Non-Russian Peoples. October 24-26, 1997.
12. Tolz V. Forging the nation: National identity and nation building in post-communist Russia //Europe-Asia Studies. 1998. Issue 6. Volume 50. P. 993-1022
13. Smith Anthony D. National Identity/ Reno, Las Vegas: University of Nevada Press, 1991.
14. Franklin S., Widdis E. National Identity in Russian Culture. Cambridge University Press, 2004.

Erygina Viktoriya I.

THE PROBLEM OF THE KNOWLEDGE FOLK REPRESENTATION FROM THE POSITIONS OF THE NATIONAL IDENTITY OF RUSSIAN PEOPLE

Resume

Ongoing processes of radical breaking social and political system, legal modernization of Russia in the 20th century and continued into the early 21st century, led to a change in the historical country code, tragically ended in failure at the outset The Russian Empire and then the Soviet Union. The story presents the cruel lessons of those peoples who forget their past, violated the genetically embedded in the subconscious of his representatives, traditions, customs, rules, replacing them with foreign or global doctrines. It is important to deeply understand the ideology, especially one that is enforced from the outside, to ideas, mastering the masses were not those utopias, which lead to self-destruction and loss of national identity, core values and the meaning of existence a whole people in order to satisfy immediate needs or interests of other countries and the international community. The actuality of the research the specifics of national development in Russia due to modern vector of the modernization process. In your project objectives, tasks are formulated and further modernize the Russian State on the basis of preserving mental democratic traditions made positive experience, the principle of continuity, the results are based on scientifically proven, fundamental research and evaluation findings specialists from various social and natural sciences. Cognition of historic code of the Russian State, its traditional elements, evolving gradually grows the consciousness of the people, the analysis of the historical experience of its gradual destruction and rebirth, predicting possible risks his distortion or loss is dedicated to this project. The study used a combination of techniques borrowed from different Sciences: history, cultural studies, political science, sociology, philosophy, jurisprudence; special scientific literature published and unpublished documents a wide range of sources. The scientific novelty of this work is that the author identifies the stages of cognition of the popular genesis of the Russian people in the form of statehood, folding in his consciousness throughout history and their respective destinations such as collective thought mythological (demifologicheskoe), Orthodox theological (synthetic approach), metaphysical, pozitivistiskoe, Marxist-Leninist, jusnaturalistskoe, sociological, cultural, historical, Rationalist. Interdisciplinary approach suggests that the code elements of the Russian State are: strong power, democratic tradition in the form of popular representation, the Russian idea (ideology). Practical use of the results of the study it is possible to formulate development strategies of Russia to remove the country from a deep systemic crisis and forecasting its future development. The re-establishment of the popular representation of the Russian people in full accordance with the ideals of democracy and values.

ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА КАО ЧИНИЛАЦ СРПСКЕ КУЛТУРЕ У ПРОЦЕСУ ПОЛИТИЧКИХ ТРАНСФОРМАЦИЈА – ПОЛИТИКОЛОШКЕ РЕФЛЕКСИЈЕ

Резиме: Главни циљ овог истраживања је да докаже како је црква чинилац културе. Као пример служи Православна црква у Србији. У вези са наведеном чињеницом, пажња је посвећена односима између религије (цркве), културе и политике. Претпостављено је да је религија основни елемент нације и да нација може да утиче на државну политику, што значи да религија утицајем на нацију директно утиче на политику.

Кључне речи: Православна црква, Србија, политичка трансформација.

ORTHODOX CHURCH AS A FACTOR OF SERBIAN CULTURE IN THE PROCESS OF POLITICAL TRANSFORMATION - POLITICAL REFLECTIONS

Abstract: The primary aim of this research is to prove that the Orthodox Church is the element of culture. The Eastern Orthodox Church in Serbia serves as an example. In connection with the above-mentioned fact, the attention was paid to the relations between religion (church), culture and politics. It was assumed that religion is a definitional element of the nation and that the nation can influence the state policy, which means that religion directly by influencing the nation has impact on politics.

Keywords: Orthodox Church, Republic of Serbia, Political transformation.

Црква, као и религија, јесте елемент не само културе већ државе и политике. Однос између државе и цркве/религије једно је од најважнијих питања, нарочито у оквиру политичке трансформације. Тај однос је најсложенији у историји политичких и социјалних односа. Његово регулисање је јако важно за обезбеђеније стабилних друштвених односа у свакој земљи.¹

Црква, као правна институција, по дефиницији представља заједницу људи, заједницу верника које спаја исто учење и заједничко вероватније, институцију установљену ради служења богу, са својим догмама, обредима, култовима, светим књигама, хијерархијом. Црква улази у област права: само по себи, као засебан самостални организам, институција и засебна заједница која има своје посебно унутрашње уређење са специјалном задатком да оствари циљ религије. Исто по својим односима према другим политичким и религијским заједницама, црква као специфична институција, са посебном сфером рада и деловања, не може да егзистира без додира са другим заједницама, културе и државе.²

Црква се у савременом друштву налази у ситуацији да је један од више фактора који нуде поглед на свет. По томе се данашња ситуација битно разликује од историјских искуства цркава у којима су имале неоспорени ауторитет. У плуралистичком друштву постмодерног типа ниједан став не може више рачунати с тиме да га апсолутно признају као ваљан, а

¹ М. Petrović, *Konkordatsko pitanije Kralvine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1997, s. 9. Vidi takode: J. Jovanović, *Vera, crkva i država*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXXIX, 1931, s.15 – 24, 111-121.

² М. Petrović, *Konkordatsko pitanije...*, op. cit, s. 9.

камоли став који нуди потпуно објашњење света, као што је то случај код већине верских заједница.¹ Црква у односу на државу нема задатак да октроише један модел, већ стално мора проверавати да ли се држава држи својих начела.

Веза између религије и културе је органска. То се јединство превасходно заснива на нивоу заједничког циља, а то је успостављање система вредности и смисленог поретка за појединце и друштво у целини, у складу са њиховим друштвеним и психолошким потребама. Нелагодност, међутим, произлази из чињенице да је та органска веза на многим местима покидана, те да је у нашем расутом, дезоријентисаном, неиздиференцираном и, дозволићете, болесном друштву успостављање вредности и смисленог поретка доценија вршено због политичких, идеолошких, па и личних циљева и интереса. У том контексту, култура, религија, друштво и политика уместо да су креатори система вредности постају учесници, неретко генератори дезоријентарости и подршка сукобима воља и интереса.²

Данас црква спада у институције од великог поверења и има значајну интегративну улогу у земљама у транзицији. Дуго година потискивана, у околностима у којима је доминирао „атензам“ у виду комунистичке идеологије, црква се крајем осамдесетих и почетком деведесетих враћа на сцену. Као и национални и верски сентименти вишеструко су рабљени од стране партијских олигархија. Символично се као тренутак промене улоге и односа према цркви, може узети директан пренос помена косовским јунацима на Газиместану (28. јуна 1989). На том скупу обележавања 600-годишњице Косовске битке окупило се неколико стотина хиљада, а неке процене иду и до милион људи. Враћање цркви ишло је упоредо са враћањем национализму. И то се чини много опасно. Међутим, однос Српске православне цркве (СПЦ) према актуелном режиму, крајем осамдесетих и почетком деведесетих, преко критике 1992 (став Светог архијерејског синода да „ниједна столица није важнија од судбине земље“), до захтева да Слободан Милошевић поднесе оставку. „Феноменолошки зенит овог концепта дешава се на Газиместану када Вођа слеће са неба и верницима на овом Синајском пољу дарује књигу светог ратничког народа којом их подсећа на сјајну ратничку прошлост и обећава успехе на истом пољу у блиској будућности, и на милионском митингу испред Савезне скупштине када верници све своје разумевање свега што им се дешава у већ надолazeћој великој трагедији своде на захтев да се ухупи један човек (Азем Власи). Вођа им је веома брзо испунио жељу. (Био је то обрнути религијски обред: не приносе верници жртву-паљеницу свом Богу, већ Бог приноси жртву својим верницима).³

Драгомир Пантић наглашава да је религиозност важна компонента парохијалне политичке културе и између осталог истиче: „Масовна несигурност грађана допринела је обнављању религиозности, као и чињеница да је религија уместо идеологије почела да врши одређене значајне друштвене функције: национално-заштитну, културну, моралну, чак и идеолошку. Ова последња се огледа и у разликама везаности за религију присталица појединих политичких партија, које су констатоване на почетку плуралистичког периода, тј. у раним деведесетима“.⁴ На основу досадашњих истраживања, присталице СПО (Српски покрет обнове) показују највећу религиозност. Члановима СПО-а подељен је документ *Кодекс етике СПО-а*, који је назван „страначким Светим писмом“. У поменутом документу препоручује се да у ову странку не улази нико „ако се не служи истином, љубављу, миром,

¹ T. Bremer, *Uloga crkve u pluralističkom društvu i u pluralističkoj državi* [u:] *Demokratija i religija, izbor tekstova i diskusija sa okruglog stola Doprinos verskih zajednica u SR Jugoslaviji pomirenju, poštovanju različitosti, demokratiji, ljudskim pravima, zaštiti manjina, saradnji i stabilnosti Jugoslovnog Evrope*, Beograd, Centar Sava, 14 – 15. decembar 2001, Beograd 2003, s. 49.

² J. Đorđević, *Uloga Crkva, odnosno verskih zajednica u oblasti kulture, obrazovanja i mrdija u smislu afirmacije multietničkog i multireligijskog društva* [u:] *Demokratija i religija, izbor tekstova i diskusija sa okruglog stola Doprinos verskih zajednica u SR Jugoslaviji pomirenju, poštovanju različitosti, demokratiji, ljudskim pravima, zaštiti manjina, saradnji i stabilnosti u Jugoslovnog Evrope*, Beograd, Centar Sava, 14 – 15. Decembar 2001, Beograd 2003, s. 105.

³ S. Orlović, *Politički život Srbije. Između partokratije i demokratije*, Beograd 2008, s. 368 – 369.

⁴ Ибидем, с. 369. Види такође: Д. Пантић, *Политичка култура и вредности* [у:] *Фрагменти политичке културе*, ЦПЈИМ ИДН, Београд 1998, с. 67.

толеранцијом, знањем, дијалогом, патриотизмом љубави а не патриотизмом мржње, системом вредности, осећањем достојанства, поштовањем речи Програма СПО, на сличан начин на који свештеник поштује Јеванђеље”. Чланови СПО су дужни да се „удварају истини, а не људима, па морају да кажу српском народу шта је мит, а шта историја, шта је лаж а шта истина, шта су програми смрти, шта је антикултура, а шта култура, шта је Велики Инквизитор а шта Христос, шта је деспотство а шта демократија”. Овај документ је пун цитата из Свето писма.¹

Демократизација у Србији, нарочито након политичких промена, отворила је једно ново поглавље у вези са улогом цркве. Цркву се овде схвата у Србији као институционални облик хришћанске заједнице, као што се схвата: *primo* – универзално тело они који исповедају веру у Исуса Христа, *duo* – посебна заједница, вероисповест, *tertio* – институционални облик било које такве заједнице и *quarto* – грађевина која се користи за хришћанско богослужење.²

Када говори се о односу цркве и државе, пре свега има се у виду однос државних органа и званичних представника Српске православне цркве. Највиши орган, односно представничко тело СПЦ, је Свети архијерејски сабор, који представља црквено-законодавну власт. Утицај цркве односно религије на политички живот и културу српског народа очигледно постоји и није занемарљив. Међутим, процене овог утицаја су различите. Једна група аутора сматра да црква уз помоћ одређених политичких структура врши клерикализацију српског друштва.³ Друга група аутора сматра, да Српска православна црква није у стању да оствари такав утицај на друштво, културу и државу, чак и када би имала ту намеру.⁴ Једно истраживање из 2000. године говори о кретању ретрадиционализације, које се окренуло између традиције и модернизације. Значи, пропуст је заклонила сваку будућност осим оне у којој се видела обнова архајске или ближе прошлости. Била је то једна нова друштвена религија са својим пороцима, поповима и својом црквом, што се разуме као на премијер: вођа, лидери, политичке странке.⁵

У Србији, од 2000. године, црквени органи након политичких промена покрећу три питања: прво – увођење веронауке у школе, друго – враћање имовине СПЦ и треће – враћање Богословског факултета у састав Универзитета у Београду.⁶ Како пише Славиша Орловић „преломни тренутак о једном делу ових питања био је сусрет патријарха Павле и премијера Зорана Ђинђића, (4. јуна 2001) на којем је конкретизовано увођење верске наставе у школе и договорен завршетак храма светог Саве”.⁷ Затим, Славиша Орловић каже „у складу са овим договором и обећањем, Влада Републике Србије је у јулу 2001. године донела уредбу према којој се од школске 2001/2002. године верска настава уводи у основне и средње школе, али као један од два опциона предмета: веронаука или грађанско васпитање. У складу са понудом, родитељи и ђаци изјашњавају се за један од ова два предмета. Ово је створило и отворило низ практичних питања – од коришћења адекватне литературе која није била припремљена, до статуса „вероучитеља” – због чега су представници Министарства просвете невољно прихватили ову одлуку”.⁸ Данас врло често се говори, како се Црква меша у политику и бави послом или који не би требало да буде у домену њеног интересовања и бриге. С друге стране, ако Црква и религија јесте елеменат културе српског народа, то постоји могућност (обавеза), да се верници огласе по свим питањима која су од животног значаја за српски народ, као на пример о питању Косова и Метохије. Тако је сасвим неутемељено очекивати да Црква не износи или да не треба да износи своје виђење решења

¹ *Naša borba*, 13. februar 1996, Baza poda taka „Polihistor”. Vidi takođe: S. Orlović, *Politički život...*, op. cit., s. 369 – 370.

² Vidi: *Enciklopedija živih religija*, Beograd 2004, s. 138. Vidi takođe: S. Orlović, *Politički život...*, op.cit., s. 371.

³ Smatra Milan Vukamanović, Nikola Samardžić. Vidi: S. Orlović, *Politički život...*, op. cit. s. 372.

⁴ Smatra Slobodan Marković. Vidi: ibidem, s. 372.

⁵ S. Mihailović, *Javno mnjenje Srbije*, Beograd 2000, s. 189. Vidi takođe: ibidem, s. 372.

⁶ S. Orlović, *Politički život...*, op. cit. s. 372.

⁷ Ibidem.

⁸ Ibidem.

питања Косова и Метохије, поготову што, бар кад је реч о Косову и Метохији, постоји и духовни аспект читаве проблематике.¹ О активної улози Српске православне цркве (СПЦ) у политичком животу Србије сведочи и чињеница да Црква не пропушта прилику да се одреди према важнијим политичким питањима. У стварима које се тичу Косова и Метохије, Црква поступа по природи своје улоге током историје, а најприсутнији је владика рашко-призренски, као што је био Артемије. Један од предлога Цркве из 2003. године био је да се у будућем уставу нађе одредба којом се забрањује одрицање од Косова.² Слажем се са ставом, да плуралистичко друштво *a priori* не може имати један поглед на свет. То је нужно у колизији с верским убеђењем које нуди систем вредности и разумевања стварности за све људе. У том друштву постоје и место и право на испољавање свих убеђења, како религиозних, тако и нерелигиозних. Потпуно слажем се са тим, што говори Јелена Ђорђевић, о односу религије и културе, да она представља привилегију која изазива нелагоду. Привилегију, зато што се ради о два посебно значајна домена друштвене и индивидуалне егзистенције, лако упоредивим и на многим местима сраслим у исто ткиво.³ Јелена Ђорђевић, такође говори, да је веза између религије и културе органска. То се јединство преваходно заснива на нивоу заједничког циља, а то је успостављање система вредности и смисленог поретка за појединце и друштво у целини, у складу са њиховом друштвеним и психолошким потребама.⁴ Може се рећи, да култура и Црква (религија) уместо да су креатори система вредности постају учесници, неретко генератори дезоријентисаности и подршка сукобима воља и интереса.

Када је реч о односу цркава, културе и државе, то јест верских институција, уобичајено је да се говори о религијским „пројектима” у области културе, што подразумева неку врсту спољашњег односа религијских институција у односу на културу. Због тога у мандату Владе Војислава Коштунице у Србији су усвојена два веома значајна закона која се тичу односа цркве и државе. То су *Закон о црквама и верским заједницама* (20. априла 2006) и други *Закон о враћању (реституцији) имовине црквама и верским заједницама* (25. маја 2006). Такође, Влада Војислава Коштунице је помагала: изградњу храма Светог Саве средствима из Националног инвестиционог плана, обнову Хиландра након пожара, основала Фонд за Косово и Метохију за чијег је почасног председника постављен патријарх Павле (преминуо 15. новембра 2009). У том време Црква добија и место у преговарачком тиму о статусу Косова и Метохије, као и место у Радиодифузног савету.⁵ Влада Војислава Коштунице је програмски била близу Цркви. За блискост Војислава Коштунице са појединим владикама и наклоњеност Цркви, тумачи се да има елементе ретрадиционализације са елементима клерикализације и спреге Цркве са структурама моћи у држави. Црква је имала значајан утицај на Коштуничину владу, између осталог и због програмско-идеолошке блискости, као и на основу личних односа премијера и појединих високих представника Цркве.⁶ Такође, у време до доношења новог Устава Републике Србије (2006) било је довољно времена да се овом запостављеном питању уставно-правне регулативе посвети потребна пажња и то из више разлога. Прво, због саме садржине различитих предлога за доношење устава; друго, због уочавања постајања и анализирања разлога о разликама о тим питањима између различитих предлога; и на крају, али у ствари

¹ *Crkva u pluralističkom društvuu, zbornik radova*, J. Jablanov Maksimović, A. Kristić (red.), Novi Sad 2009, s. 15 – 16.

² Исто о Хашком трибуналу, Vladima Amfilohije iznosi stavove po kojima je saradnja države sa Haškim tribunalom sramna, a na Tribunal i glavnu tužiteljku gleda kao na inkvizitora. Vidi: „Pravoslavje”, 15. maja 2002, s. 8. Vidi takođe: S. Orlović, *Politički...*, op. cit., s. 373.

³ J.Đorđević, *Uloga Crkva, odnosno verskih zajednica u oblasti kulture, obrazovanja i medija u smislu afirmacije multietničkog i multireligijskog društva* [u:] *Demokratija i religija...*, op. cit., s. 105.

⁴ Ibidem.

⁵ Najviše pretpostavki za blisku saradnju sa Srpsku Pravoslavnu Crkvu imale su vlade Vojislava Koštunice. Vidi: S. Orlović, *Politički život...*, op. cit., s. 374.

⁶ Ibidem, s. 375.

пре свега, да се та питања уређују у компаративно релевантним државама.¹ Данас у Србији постоји демократски закон о религиозним слободама и враћању национализоване црквене имовине, који је, колико је познато, завређује ширу пажњу јавности.

Да би расправа око религиозних слобода и права била конструктивна, није довољно да се јавност само подели у два супротстављена тора, међу којима не постоји права комуникација (као што је то било случај током дебате око веронауке). Ту постоји нарочит проблем када је реч о супротстављању религиозних заједница и организација цивилног друштва које се баве људским правима. Питање људских права – укључујући религиозна права и слободе и права вета, као посебан аспект овог проблема који је нарочито релевантан за одлуку средњошколаца да похађају или не похађају религиозну наставу у школама.² Слажам се да права и слободе религиозних заједница, слично као и права мањина, спадају у један посебан домен. Оне би због тога требало да саслушају шта религиозне заједнице предлажу. Стручњаци би, у једном конструктивном духу, требало да укажу на оно што би, вероватно, било контрапродуктивно и за саме верске заједнице, уместо да се задовољавају тек критичким односом према њиховим захтевима. Представници организација цивилног друштва треба, најзад, да се и сами навикну на захтеве религиозних организација, да их чују и разумеју, поготову што, поред јасних разлика, постоје и извесне додирне тачке између религије и цивилног друштва (нпр. заједнички дух филантропије, институције задужбинарства и волонтерског рада и др).³ Религиозни плурализам често представља и највећи изазов за религиозну слободу. Религиозна слобода, штавише, изискује одговорност да се слободе и права других верника штите као своје слободе. У оној мери у којој су религиозне организације спремне да се заложу за права и слободе својих сестринских цркава и других верских заједница, оне имају развијену свест и о својим правима и слободама. Важи, наравно, и обрнуто: низак ступањ свести о властим правима и слободама има најчешће за последицу угрожавање или игнорисање права других, као што је било раније у Југославији/Србији при чему се имају у виду и религиозни елементи сукоба који су се збили пре две деценије. Проблеми мањина (како етничких, тако и религиозних) су особито важни у том контексту.⁴

Религија као елемент културе може помоћи у легитимизацији тих циљева и настојања друштва, у јачанију одлучности његових припадника. Заправо, она представља симбол солидарности друштва и заједничког осећања. Многи одговори које пружа религија чине свети универзум традиционалних друштва, али они могу бити укључени и у стварање модерне светости, под условом да та „светост“ не значи искључиво „религиозност“.⁵

Историја српске духовности саставни је део читаве историје српског народа. За ову прилику ваља истаћи да је српски народ цивилизацијски, духовно и политички припадао разнородном, византијском, хришћанском и европском свету. Из тога се види да је свештенство Православне цркве имало активну улогу у културном, економском и свакодневном животу Срба. Тако је Православије давало подстрека економском напретку. Касније, за време петовековног ропства под владавином не – Православаца, од касног 14. до средњег 19. века, значајно је успорило културни и економски развој српског народа. Међутим, бранећи срчано своју веру, Срби су сачували нијихове јединствене квалитете као што су предузетништво и економски ниво државе који су имали у доба раније државе, за време слободе, а које су опет дошле до изражаја у њиховој обновљеној националној буржоаској држави у 19. веку. У ствари, обнављање државности је било у великој мери

¹ V. Kušević, *Religija i verske zajednice u ustavima komparativno, c posebnim osvrtom na predloge za novi ustav Srbije* [u:] „Politologija Religije“, br. 2, Beograd 2007, s. 131.

² U ovom kontekstu treba podсетiti na međunarodnu Konvenciju o pravima deteta koja se tiče prava na slobodu mišljenja, savesti i veroispovesti, kao i na druge međunarodne pravne akte kojima se već rukovode mnoge evropske Zemlje u svojim ustavima. Vidi: M. Vukomanović, *Religijske slobode u Jugoslaviji i odnos između religijskih zajednica i države* [u:] *Demokratija i religija...*, op. cit., s. 26.

³ Ibidem, s. 26.

⁴ Ibidem, s. 27.

⁵ M. Serafimova, *Religion and Attitudes of Political Parties* [u:] „Politologija Religije“, br. 2, Beograd 2007, s. 38.

остварено захваљући економским и трговинским везама са Западним државама као што су Аустрија, Мађарска, Немачка и, касније, Француска.¹

С православном религијом, српски народ је одолео искушенијма насиља и вишевековне историјске амнезије. Православна вера, мимо историјских околности, морала је „вазда водити рачуна о особини народног духа. Ипак, политичка способност народа врти се више око интереса тренутне, дневне природе, и око тога да се извесна органиченија укину, да се лична права заштите и нова задобију, а много се слабије откривала у потчиниаванију личних назора назорима већине, у корисном и заједничком суделовању око интереса општих, а нарочито интереса такве природе, који би се тек у далној будућности уживати могли. Тако исто, тежња за слободнијим кретањем, ради лакшега истицања своје личности, главна је побуда како интересовању за политичке ствари тако и начну, како се оно исказује. зато је у маси различитих мишљења, која се међу собом укрштају, веома тешко наћи већину за позитиван рад, док се оно што се неће, дакле за опозицију и отпор, веома лако већина склапа. Стога се са више страна и чује тешка оптужба, да је народ у Србије неприступан вишим идеалима политичким, државним и културним.“²

Имплозија комунистичких система кроз бескрвну револуцију 1989. потстакла је велике наде, такође и у Србији, па и претерано оптимистичке визије да ће се начелима либералне идеологије и људских права и слобода пред човечанство отворити ера готово вечног мира и напредовања. У пракси је посткомунизам донео мноштво затегнутости и међуетничких сукоба које карактеришу и јаке примесе верских сукоба. Данас цркве указују на један велики проблем који је настао развијем науке и човекових потенцијалних способности до размера које могу избећи људској контроли и произвести непоправљиве и по читаво човечанство погубне последице. Ту се религије можда могу појавити у улози спасиона цивилизација пред опасностима које представљају нека оружја и оруђа која су развиле те цивилизације. Религија и цркве и делују како би свест о овој опасности била присутна на местима где се о овим стварима одлучује и како би се избегавали или бар држали под контролом опасни, људском руком и знањем направљени инструменти уништавања и експерименти који, док су у току или својим резултатима, могу угрозити људску верту или јој нанети непоправљиву штету. Ради се о томе, да је човек данас створио могућност да уништи себе и читав живот на нашој планети. Људске снаге су нарасле безгранично и с њима се не може ни упоређивати оно што је човек некада имао на располагању за стварање или уништавање. У том контексту постоји питање површности гледања на проблеме који произлазе из резултата истраживања у области генетике и њене примене (тзв. генетски инжињеринг) у стварању нових врста. Генетски инжињеринг, као и многа друга научна открића, могу људима донети корисне резултате, а могу и непредвидиве опасности и зла. Проблем је у томе ко контролоше експерименте и резултате и неће ли их тај злоупотребити.³

Промене у постсоцијалистичким друштвима током деведесетих година имале су за последицу и доста измењену улогу религије и цркве у друштвеном и политичком животу становника централне, источне, па и југоисточне Европе. То, несумњиво, важи и за религијске заједнице у Србији. С обзиром на упадљив застој у процесу политичког и економског развоја у овој земљи током деведесетих година (који је истовремено био праћен и извесним оживљавањем друштвеног значаја религије, посебно православља), може се очекивати да ће модернизација и демократизација српског друштва представљати и значајан, нов изазов за њене религијске заједнице. Након дугог времена, оне су сада у прилици да заснују своје пуноправне односе с једном демократком државом. Када је реч о Србији, ту свакако пажњу привлачи неколико важних питања и проблема који су заокупљали социологе

¹ Ž. Đurić, *Pravoslavna religija u Srbiji i savremena neoliberalna ekonomska politika* [u:] „Politologija Religije”, br. 1, Beograd 2007, s. 86.

² B. Jovanović, *Karakterologija Srba, Naučna knjiga*, Beograd 1992, s. 62. Vidi takode Ž. Đurić, *Pravoslavna religija...*, op. cit, s. 86 i 87.

³ V. Stefanović, *Političke ideje i religija*, Beograd 1999, s. 205.

и у бившој Југославији/Србији. У том контексту има се у виду једно мултиетничко и вишеверско друштво у коме, поред највећег броја православца, живе и припадници других хришћанских и нехришћанских вероисповести. На пример током рата у Хрватској и Босни и Херцеговини, три највеће религијске заједнице у бившој Југославији (СПЦ, Исламска верска заједница и Римокатоличка црква) повремено су се заједнички ангажовале у осуди рата, а том приликом издато је неколико заједничких прогласа¹. Данас у Србији, Српска православна црква предузела је, у протеклих неколико година, и неколико конкретних акција у осуди верске нетолеранције и нетрпељивости. У том контексту, битно је да споменемо само неколико примера. Српски патријарх је, на пример, јавно осудио низ бомбашких напада на Бајракли – цамију у Београду, а посетио је и бившег рабина Југославије и упутио запажен допис Јеврејској заједници након објављивања једног антисемитског текста. Штавише, када се текст „Јевреји поново расапињу Христа” појавио у званичном листу СПЦ, главни и одговорни уредник тог часописа је убрзо смењен. Данас, каже Милан Вукомановић професор на Филозофском факултету у Београду и оснивач Центра за истраживање религије, „када су многе протестантске заједнице у Србији изложене јавној критици, па само да је позитивно оценио садржај пентекостне публикације „Књига живота” у којој су на популаран начин описани догађај из Христовог живота, и која је дистрибуирана испред београдских средњих школа, већ је и сам саставио предговор за ту књигу. Рече ту, дакле, о једном конкретном и аутентичном гесту српског владике, а сличних примера сигурно има и у другим верским заједницама.²

Када је реч о односу Српске православне цркве према режиму током деведесетих било је прилично кривудања, а од 2000. године она се јасније ставља на страну „демократске опозиције”. Онда најбољу сарадњу, а и највише непорузума Црква је имала у односима са Министарством просвете. О томе сведочи осуда организовања оmlадинских летњих кампова, чиме се „гаси светлост богопознања”, односно поткопавају духовне и моралне вредности народа. Али, Црква је подржала министарку просвете (2004) која је одлучила да повуче Дарвинову теорију из школа, након чега је била смењена. У том контексту може да се каже, да у односу Цркве и државе у Србији је био захтев за повратак и укључење Богославског факултета у састав Универзитета у Београду. Овај захтев је званично затражен приликом једног сусрета државног врха Републике Србије са представницима СПЦ (јуна 2001), а затим поновљен на редовном заседању Сабора Српске православне цркве 2003. године. Затим, тражило се и поништење одлуке из 1952. године о искључењу Богославског факултета из састава Универзитета у Београду. Одлуком, тада одлазеће Владе Србије са премијером Зораном Живковићем на челу, од 9. јануара 2004. године, поништено је решење Владе Народне Републике Србије од 15. јануара 1952. године и Богославски факултет Српске православне цркве враћен је у састав Универзитета у Београду.³ У односе државе и Српске православне цркве, након 5. октобра 2000. године, СПЦ је у више наврата тражила од државе да јој се врати одузета имовина, пре свега црквени и манастирски поседи. Озбиљнији помак направљен је усвајањем *Закона о враћању (реституцији) имовине црквама и верским заједницама*, којим је предвиђено и враћање имовине СПЦ, а који је усвојен 25. маја 2006. године.⁴

У Срба Православље је, пре свега, и у основи вера идентитета - вера националног идентитета. Оно му одређује национално биће својим диференцијалним елементима, по ономе што је различито/ због тога, српска православна вера, укореењена у национални

¹ М. Вукомановић, *Religijske slobode u Jugoslaviji i odnos između religijskih zajednica i države* [u:] *Demokratija i religija...*, op. cit, s. 26 i 27. Види такође: Е. Bujwid – Kurek, *Wpływ religii na proces dekompozycji Jugosławii* [u:] „Balcanica Posnaniensia, Acta et studia XVII”, I. Czamańska, W. Szulc (red.), Poznań 2010, s. 91 – 107.

² М. Вукомановић, *Religijske...*, op. cit., s. 28.

³ Ibidem, s. 272 i 373.

⁴ Ibidem, s. 373.

менталитет својим вредностима и принципима, није могла да буде замењена никаквом другом вером, као ни атеистичком политичком идеологијом за времена политичког режима у Југославији од 1945. до 1990. године. Широк спектар насилне колективизације и социјализације није узео корене у економском менталитету Срба, а нарочито се тим мерама снажно одупирало сељаштво”.¹ Зато „православље, и то правослање српске аутокефалие цркве, које конституише националну свест српског народа, један је од историјски битних елемената српске нације”.²

Истраживања јавног мњења, од 2000. године, показују да грађани Србије имају значајно поверење у Српску православну цркву. Према резултатима Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука из 2004. године, 71% грађана има поверења у Цркву, а само 11% грађана нема поверења у њу. У поређењу са другим институцијама, Црква заузима високо место, као институција са највећим поверењем грађана са 22%, затим следи председник Републике са 11%, а онда војска са 10%”.³ Сличне налазе има и истраживање Центра за политиколошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука из 2005. године.⁴

Данас се врло често говори да се Црква меша у политику, како се бави послом који није или не би требало да буде у домену њеног интересовања и бриге. Црква свакако не треба да се меша у дневну политику; у обрачуна политичких странака и томе слично. Због тога, што много грађана у Србији има поверење у Српску православну цркву, јасна је тенденција политичких партија да демонстрирајући своју блискост са Црквом (најчешће фотографијама са црквеним великодостојницима), покушавају да искористе за себе нешто од те подршке. Из истог разлога се и иступања Цркве често вреднују (једино) са становишта партијских интереса, па тако, уколико Црква иступи са одређеним ставом који је близак некој партији, онда с те стране прима похвале, док с друге стране стижу осуде и пребацивања да се Црква „меша у политику”. Оваквом страначком разрачунавању Црква не може да умакне чак и ако ништа не каже, пошто онда не бива прозивана за мешање веч за немешање у политику.⁵

Из свега овога може се закључити да је у Србији данас изузетно важно подржати оне иницијативе које воде интерконфесионалној и међурелигијској сарадњи и зближавању религијских заједница. У домену законске регулативе већу пажњу би, мислим, требало посветити и одредбама о верској нетолеранцији и дискриминацији. У будућој регулативи било би веома важно јасно истаћи правну дистинкцију између државе и религијских заједница и избећи могућу дискриминацију било које верске заједнице кроз регистрацију или некакве сличне процедуре. Религијске заједнице треба да су изједначене пред законом, као и у својим различитим јавним делатностима. Посебну пажњу ту, потом, завређују и социјалне и хуманитарне делатности верских заједница, па би у складу с тим и држава морала да утврди одговарајућу пореску регулативу која би олакшала такве активности. У домену религијског образовања, за једно мултиконфесионално друштво, као што је српско друштво, било би доста важно омогућити рад различитих приватних верских школа, као и увођење различитих модела религијских образовања у тим школама. Када је реч о самим религијским заједницама, постоји, свакако, неколико начина на који би се међурелигијски односи могли побољшати, унапредити: један од тих начина су и даље озбиљни, конструктивни и континуирани међурелигијски и интерконфесионални дијалози религијских представника; други је, пак, подршка ових заједница не само својим верницима, него и припадницима

¹ Ж. Ђурић, *Православна религија...*, оп. цит, с. 87 и 88. Види такође: Д. Богдановић, *Православна духовност у искушењима нашег доба* [у:] „Градина - Зборник за заштиту, проучавање и промоцију културно-историјског, обичајног и природног наслеђа”, бр. 10-11/1991, с. 3.

² *Ibidem*, с. 88. Види такође: *Ibidem*, с. 37.

³ S. Orlović, *Politički život...*, оп. cit., с. 374 и 375.

⁴ *Ibidem*.

⁵ A. Bakovac, *Crkva, država i politika* [у:] *Crkva u pluralističkom društvu ...*, оп. cit., с. 15 и 16.

других религија, с циљем да се унапреде религијске слободе у овој земљи, нарочито у том контексту у Србији.¹

Сумирајући ово, потпуно се слажам са ставом Гордане Суше, која је однос Цркве и државе, па тиме и културе у Србији, сликовато описала: „У Србији, политичари позивају у цркву, попови на изборе, а сви заједно иду на пријем код краља”.²

Literatura

1. M. Petrovič, *Konkordatsko pitanje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca*, Beograd 1997.
2. J. Jovanović, *Vera, crkva i država*, Arhiv za pravne i društvene nauke, knj. XXXIX, 1931.
3. *Demokratija i religija, izbor tekstova i diskusija sa okruglog stola Doprinos verskih zajednica u SR Jugoslaviji pomirenju, poštovsnu različitosti, demokratiji, ljudskim pravima, zaštiti manjina, saradnji i stabilnosti Jugosločnoj Evropi*, Beograd, Centar Sava, 14 – 15.decembar 2001, Beograd 2003.
4. S. Orlovič, *Politički život Srbije. Između partokratije i demokratije*, Beograd 2008.
5. *Enciklopedija živih religija*, Beograd 2004.
6. S. Mihailović, *Javno mnjenje Srbije*, Beograd 2000.
7. *Crkva u pluralističkom društvuu, zbornik radova*, J. Jablanov Maksimović, A. Kristić (red.), Novi Sad 2009.
8. V. Kušlević, *Religija i verske zajednice u ustavima komparativno, c posebnim osvrtom na predloge za novi ustav Srbije* [u:] „Politologija Religije”, br. 2, Beograd 2007.
9. M. Serafimova, *Religion and Attitudes of Political Parties* [u:] „Politologija Religije”, br. 2, Beograd 2007.
10. Ž. Đurić, *Pravoslavna religija u Srbiji i savremena neoliberalna ekonomska politika* [u:] „Politologija Religije”, br. 1, Beograd 2007.
11. B. Jovanović, *Karakterologija Srba, Naučna knjiga*, Beograd 1992.
12. V. Stefanović, *Političke ideje i religija*, Beograd 1999.
13. E. Bujwid – Kurek, *Wpływ religii na proces dekompozycji Jugosławii* [u:] „Balcanica Posnaniensia, Acta et studia XVII”, I. Czamańska, W. Szulc (red.), Poznań 2010.
14. D. Bogdanović, *Pravoslavna duhovnost u iskušenijma našeg doba* [u:] „Gradina - Zbornik za zaštitu, proučavanje i promociju kulturno-historijskog, običajnog i prirodnog naslijeđa”, br. 10-11/1991.

¹ M. Vukomanović, *Religijske slobode...*, op. cit., s. 28.

² S. Orlovič, *Politički život...*, op. cit., s. 375.

АСИМИЛАЦИЈА СЛОВЕНИСКИХ НАРОДА И ЊИХОВО НЕСТАЈАЊЕ **

Сажетак

Сложени процеси који су доводили до „нестајања“ различитих делова словенских народа започети су у далекој прошлости, али, нажалост, трају и данас, а да се притом словенски научници нису позабавили овим феноменом. Јасно је да су Словени нападани и да их је много изгинуло у различитим ратовима, али они, у суштини, нису доводили до нестанка неког њиховог народа, већ је то чинила (насилна) асимилација, која је мењала њихов идентитет. У неким случајевима асимилација је трајала дужи временски период и отуђивала је већу или мању групу неког словенског народа. У неким случајевима под утицајем страних центара моћи формирао би се нови (словенски) народ, али са потпуно новом идеологијом и латинским системом вредности, као и савршено новим културним одлицима, политичким тежњама и карактером.

По правилу нови идентитет је садржавао мржњу према матичном народу (Србима и Русима), као и према православљу и ћирилици. Уколико би се православље и очувало као доминантна религија било је то «искварено православље» са папским календаром и латиничним писмом. Преко ових нових народа Запад би не само умањивао број Срба и Руса, него и одузимао значајне делове територија, чиме је раздвајао Србе и Русе, а прве и у буквално војничком смислу речи опкољавао и даље мрвио.

Кључне речи

Словени, асимилација, идентитет, социјални инжењеринг, Срби, Руси, држава, култура

Према подацима које даје „Аналитическая газета“, бр. 2, из 2013. године, словенски свет данас има између 300 и 350 милиона људи, а у друге народе асимилвано је исто толико. Асимилација је, другим речима, словенски свет буквално преполовила, а нанела је веће штете него страдања у свим ратовима које је су Словени водили (углавном одбрамбене). Словени су се претапали у све суседне народе: Немце, Мађаре, Румуне, Турке, Албанце, Швеђане, Финце, Литванце... али и међусобно асимилвали.¹ Најчешће су Словени римокатолици „гутали“ православне Словене (Пољаци Русе, Хрвати Србе итд.) или су носиоци „исквареног православља“ (Румуни) асимилвали православне Словене (Србе и Русе). Овај феномен асимилације православних Словена дуго је био табу тема, односно, тема о којој и ако се расправљало то се чинило на маргинама научних збивања, док су резултати таквих размишљања скривани од научне и друге јавности. Но, изгледа да је дошло време да се и тема несметане асимилације Словена постави на дневни ред.²

АСИМИЛАЦИЈА СЛОВЕНА – ПУТ КА НЕСТАЈАЊУ

Сложени процеси који су доводили до „нестајања“ различитих делова словенских народа започети су у далекој прошлости, али, нажалост, трају и данас, а да се притом

* Научни саветник, редовни професор теоријске социологије

** Рад је настао у оквиру научног пројекта „Демократски и национални капацитети политичких институција Србије у процесу међународних интеграција“ (179009), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Види: Кирил Шевченко, Лужичкокрпско питање и чехословачка 1945 – 1948, Центар академске речи, Шабац, 2017.

² Види: Александр Загорнов, Славянская культурная идентичность и евразийская модель интеграции, сборник Гуманитарные проблемы евразийской интеграции, Брянск, 2017, стр.35.

словенски научници нису позабавали овим феноменом. Јасно је да су Словени напа-дани и да их је много изгинуло у различитим ратовима, али они, у суштини, нису доводили до нестанка неког њиховог народа, већ је то чинила (насилна) асимилација, која је мењала њихов идентитет. У неким случајевима асимилација је трајала дужи временски период и отуђивала је већу или мању групу неког словенског народа. У неким случајевима под утицајем страних центара моћи формирао би се нови словенски народ, али са новом идеологијом и системом вредности и савршено новим културним одлицима, политичким тежњама и карактером.

Према руском порталу kramola.info, али са којим су између осталих сагласни и српски аутохтонисти, најранији пример асимилације већег дела словенског становништва догодио се на територији савремене Грчке (посебно на полуострву Пелопонезу). Процес је завршен у XI веку и само су Словени на северу ове покрајине успели да сачувају свој идентитет. Можда су драматичнији подаци за читаву Егејску Македонију. Наиме, према турском попису становништва из 1904. године Срби су чинили 85 посто становника Егејске Македоније (896.494), већ следећи Грчки попис из 1912. године бележи 326,426 православних и 41.000 исламизираних Срба, Турака 295.000, Грка 234.000, Јевреја 60.000, православних Влаха 50.000, Цигана (Рома) 25.302 и Албанаца 15.108. Следећи пописи које је спроводила грчка држава кажу да је 1920. године Срба било 500.000, а 1949. 195.395. Данас у Егејској Македонији нема Срба, али има Грка који говоре словенским језиком (10.000).

Други пример тоталне асимилације јесте „гутање“ од стране Немаца многобројних полабских словенских племена, која су од XII века потпадала под немачку власт (световну и црквену). Резултат ове асимилације је нестанак Словена на истоку савремене Немачке (сва територија бивше Немачке Демократске Републике). Само су Лужички Срби, живећи ван главних комуникација и по густим и неприступачним шумама, успели да се очувају у незнатном броју (приближно 46.000). Сличну судбину доживели су и Словени на Источним Алпима, чија се територија смањила за две трећине.¹

ЕТНОЦИД СЛОВЕНА У РУМУНИЈИ

Невероватан нестанак (етноцид) Словена (углавном Срба и Руса) догодио се на територији савремене Трансилваније, Влашке и Молдавије. Наиме, социјалним инжењерингом који је организо-вала Римокатоличка црква преко тзв. Школе Ардељана (водили су је језуити), осмишљена је идеологија румунизма која је тврдила да су становници ове три покрајине (некада и самосталне) државе (Дунавске кнежевине) потомци становника Римске империје, те су им створили адекватни романски језик који је у првој редакцији имао 50 посто српско-словенских речи, а сада, после више поправки и различитих кампања «борбе за чистоту румунског језика» више од 25 посто. Због тога и име њихове државе (у преводу) личи на шалу, а не на етничку стварност: Румунија – држава римских војника!²

Ова лаж уграђене је и у румунску државну химну. Наиме, друга строфа гласи:

2. Now or never let's give proof to the world
That in these veins still flows a Roman blood,
That in our chests we still maintain our pride in a name
The victor in his battles, the name of Trajan!

У преводу:

Сада или никада докажимо свету,

¹ Види: Сања Шуљагић, Утицај колонијалне културолошке политике на уништавање националних идентитета словенских православних народа, у зборнику Национални идентитет и међународне интеграције, приредили Зоран Милошевић, Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 291-317.

² Опширније: Владимир Корбов, Румунски етатизовани национализам као извор међународних конфликта, у зборнику Анатомија румунске политике, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2017, стр. 68 – 78.

Да у овим рукама још тече римска крв
И да у нашим грудима ми са гордошћу чувамо име
Победника у свим биткама, име Трајана.

У ову лаж данас верују милиони, док у истину да се ради о асимлованим Словенима само најупућенији.¹

Директна романизација становника на данашњем подручју Румуније је кроз народно образовање почела најпре на територији Ердеља, под контролом Хабсбурга. Најпре је почео рад на унији православне јерархије са Римокатоличком црквом, а потом кроз опште школовање омладине тог становништва. У модерно доба, гркокатолички учитељи су Ердељом ширили идеје румунског национализма, а по ослобођењу Влашке и Молдавије од Османлија, ови учитељи су исти рад проширили и у те кнежевине. Идеје румунског национализма су ширили у сарадњи са образованим људима који су, упадљиво, већином били страног порекла, уз подршку Хабсбуршке монархије, а касније Француске. Поља утицаја на народну свест су нарочито била: просвета, школство, штампа и књижевност.

Најпре је језуит Ладислав Барњан, у име Римокатоличке цркве, повео преговоре о унији с Римом већ са митрополитом ердељског Београда (Алба Јулије) Теофилом Сермијем (митрополит 1692-1697. год.) који је био потпуно решен да напусти јединство Православне цркве. Митрополит Теофил је у том циљу сазвао сабор Митрополије 1697. године да би прихватио унију с Римом. Након његове смрти, нови кандидат за митрополита Атанасије Ангел је морао, приликом рукоположења у Цариграду, да се закуне да неће прихватити унију с Римом. Атанасије Ангел је био син православног свештеника из Бобјајне (данас у области Хундедоара). Међутим, чим је приспео у Ердељски Београд, показало се да не мари за заклетву. Услови за спровођење уније остварени су када су јерарси на територији хабсбуршког царства званично прихватили унију с Римом на новом Сабору у Ердељском Београду 1698. године на челу с Атанасијем Ангелом (?-1713. год.), а затим је 1700. год. унију с Римом на Сабору прихватила и сва остала православна ердељска јерархија. Сви сачувани документи овог Сабора су на словенском језику (Румуни данас ову чињеницу прикривају именујући словенски језик фразом „стари румунски језик“), иако има и научника (Илију Барбулеску) који овај период историје Румуније називају «Словенски период Румуније». Но, језуити су са унијатима организовали образовну институцију за њено ширење која је касније добила име «Школа Ардељана». Управо њени ђаци су формирали покрет „Школе Ардељана“, који је веома утицао да се изрази политичка петиција романизованих Влаха Трансилваније (Supplex Libellus Valachorum Transsilvaniae) 1791. године, која је захтевала уједињење влашке, трансилванијске и молдавске нације на идеолошким основама револуционарне Француске. То је био први пут да се појавио политички захтев уједињења народа који данас представљају румунску политичку нацију. Припадници „Школе Ардељана“ су постали стварни творци румунског језика, правописа, граматике и румунског национализма, али и уништивачи српско-словенског наслеђа ових земаља.² Унија као метод Римокатоличке цркве за проверавање православних, најжалост, код Срба и Руса никада није до краја проучена, тако да нису изведене ни праве поуке.

Трагично су прошли Словени (понајвише Срби и Руси) и у Молдавији. Наиме, познато је да је Молдавију основао војвода Драгош и да је добила име по његовој керуши Молди која се удавила приликом преласка реке. Други владар Молдавије је војвода Богдан, који је извојевао независност Молдавије од Угара (због њега су становнике назвали Карабогданцима). Године 1512. Рус (сада Белорус) Франциско Скорина (споменик му стоји испред националне библиотеке Белорусије у Минску), био је у Молдавији код краљице Јелене Бранковић, од које је добио новац, између осталог, за борбу против римокатоличке

¹ Зоран Милошевић, Српско питање и Румунија, у зборнику Румунија и румунизација Срба, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2018, стр. 15-40.

² Душан Ковачев, Преглед романизације простора Румуније, у зборнику Румунија и румунизација Срба, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2018, стр. 42.

пропаганде. Румун Илије Барбулеску, додуше и наш академик између два светска рата, наводи да је у Молдавији све до XVII века постајала српска већина са утицајном богословском школом у коју су чак из Прибалтика, и данашње Западне Украјине (Лавов) долазили богослови да се «уче српском језику и црквеном појању»⁴. Шта рећи на чињеницу да су Влашка и Молдавија биле у саставу Српске православне цркве (Охридске архиепископије, а потом Пећке патријаршије), те да су у овој цркви рукополагани свештеници и да је управо Српска православна црква одговорна за бројне написане књиге које су слу-жиле у литургији и за учење! Румунска црква се осамосталила, исто као и тзв. Македонска православна црква – одлуком државе и тек када је прешла под власт Цариградске патријаршије 1924. године „купује томос којим добија аутокефалност. Наравно, нова аутокефална црква је прешла на латиницу и румунски језик, као и папски календар. Случајно?

ИСЛАМИЗАЦИЈА – СТРАНПУТИЦА КОЈА ВОДИ КА ГУБЉЕЊУ СЛОВЕНСКОГ ИДЕНТИТЕТА И УСВАЈАЊА ТУРСКОГ

Од почетка XV века дискриминација Словена, опет углавном Срба и Бугара, који су потпали под власт Османлија довела је до исламизације, коју је званични Стамбол водио као државну политику до краја свог постојања. Данас, према турским подацима у самој Републици Турској има око десет милиона поисламљених Срба, бар два милиона Бугара, док број оних у Албанији, Македонији, самој Србији и БиХ тек треба сабрати.¹ Углавном, последица исламизације Срба у БиХ је и појава Бошњака, који су се на тај начин издвојили из састава српске нације, али и са веома слабом словенском идентификацијом. Њихов културолошки и политички образац је прожет исламом и туркофилијом, тако да немају осећај припадности словенским народима. Слична позиција је и код Горанаца (Срби – муслимани), муслимана Рашке области (тзв. санџакије), са Торбешима у Македонији и Помацима у Бугарској. Сви они су више противници народа из ког су потекли, него потенцијални савезници.

Аустроугарска монархија је водила политику германизације, иако су Немци чинили тек 25 посто, а разни словенски народи чак 60 посто становништва ове државе. Асимилација је спровођена на бројне начине: од школа, преко црквене уније, системом законодавства по коме православни, на пример, нису могли добити официрски чин, ако не приме римокатоличку веру. Наравно, Беч је осмислио и низ идеологија које су помагале германизацију. На пример, псеудонаучне теорије да су раније Чеси некада били Немци који су се пословенили, док су Словенци били „стари Немци“ који треба да се врате својим коренима. Аустро-Угарска је постигла велике успехе у асимилацији Срба у Трансилванији, које је путем 18 пута већих пореза од свих познатих у свету натерала да се мађаризују, а у цивилној Хрватској, Славонији и Далмацији од Срба унијата и покатоличених Срба створила нову хрватску нацију, која је постала „ударна песница“ Ватикана и Беча против православних Срба. О усташкој идеологији Хрвата и њиховој мржњи према Србима и Русима не треба много говорити.

МАЂАРИ: ПОЛА СРБИ – ПОЛА СЛОВАЦИ

Мађари су освојили исконске словенске земље Срба, Русина и Словака, које су брзо асимилovali, а који су у једном периоду називани погрдно „Мађаронима“ (асимилованим Словенима). Основни метод асимилације у Мађарској био је наметање мађарског језика. Каква је структура мађарске нације најбоље се види по националном мађарском песнику и народном лидеру Шандору Петефију (право име Александар Петровић), који је био по оцу

¹ Види: Хасан Ребац, Срби исламске вере, Центар академске речи, Шабац, 2015. стр 47.

Србин, а по мајци Словак. До данас су се у Мађарској очували гркокатолици (православни Срби и Русини), додуше само у литургијском смислу, јер су матерњи језик заборавили.

Ситуација није била боља ни током XX века. За време Другог светског рата процес асимилације словенског становништва Европе имао је веома забрињавајући карактер. Трећи рајх је желео „да коначно реши чешко питање“, што је значило германизацију свих Западних Словена. Покренута је идеологија према којој су Чеси – „Немци који говоре на словенском језику“. Слични планови су постојали и према Пољацима, Словацима, Словенцима, Русима, Србима и другима. Хитлер је планирао да Москву потопа и на њеном месту изгради језеро, а све Русе протера у Сибир. Павелић је геноцидом решавао српско питање на територији тзв. НДХ, док је сама Србија била подељена између различитих окупатора.

АЛБАНИЗАЦИЈА СРБА

Од краја Другог светског рата спроводила се албанизација Косова и Метохије, а пројекат је започет избацивањем последња два слова из презимена („ић“), јер су била словенског порекла. Први су на удару били Горанци, док су Србе протеривали и убијали. Најбољи пример албанизације Космета је српска заједница Рафчана (Ораховац и околина) у којој до данас није у потпуности извршена албанизација, јер иако имају албански национални идентитет, Рафчани су матерњим језиком сматрали српски језик (додуше називали су га „рафчанским“ и „нашим“ језиком). После „осамостаљења“ Космета, Рафчани су и овај део њиховог идентитета потиснули. Према различитим подацима данас „држава“ Косово спроводи најбруталнију албанизацију (асимилацију) преосталог српског становништва.

МЕЋУСЛОВЕНСКЕ АСИМИЛАЦИЈЕ

Да трагедија Словена буде већа, побринули су се и они сами. Наиме, неке државе су организовале и процес међусловенске асимилације, који је имао успеха, услед блискости народа. Наиме, Пољска је колонизовала Русе из Белорусије и Малорусије (сада Украјине), а осмислила је идеологију украјинства, која је довела до стварања нове словенске нације и државе, углавном сачињене од етничких Руса, што у наше време поприма трагичне размере. „Штафету“ дерусификације у Белорусији и Украјини су затим преузимали различити центри моћи, између осталих Аустро-Угарска, Немци – нацисти и ненацисти, болшевици, Европска унија, САД...

После Другог светског рата и припајања Подкарпатске Русије Украјини, ова је асимилувала Русине и свима је без питања као националност уписала опредељење „Украјинци“, иако им је школе превела на украјински језик. Слично су се понашали и Хрвати, Словенци и Црногорци, односно Република Хрватска, Република Словенија и Република Црна Гора после осамостаљења, наметнувши жестоку политику асимилације преосталих Срба.

Савремено стање идентитета Руса и Срба је веома слично. Наиме, национална политика Русије данас копира курс из времена СССР-а, као што и Србија копира политику СФРЈ. Отуда долази до вештачког стварања националних мањина и националних проблема. На пример, у Русији пропагирају постојање некаквих Си-бираца, Козака и других, а у Србији Војвођана или Румуна (од Влаха).

Одсутност идентитетске политике, односно, политике по националном питању прети да даље фрагментизује словенске народе, пре свега Русе и Србе, али и оне словенске народе који су у Европској унији. Под утицајем Брисела, на пример, популаризују се „мешани бракови“, иако се код држава које воде рачуна о националном идентитету и националним интеграцијама такви бракови жигосу, јер воде ка националној асимилацији. У Израелу, на пример, постоји државни програм „Маса“ који Јеврејима објашњава опасност мешаног брака. За то време у Русији и Србији медији популаризују такве бракове.

Историја показује да је главни фактор етничке консолидације словенског становништва током историје био језик и култура, али и унутрашња државна политика. Губљење лингвистичких и културних особености (управо је у томе смисао мрвљења српског и руског језика, замена ћириллице латиницом итд.) водила је брзој асимилацији Словена у туђе нације.

Zoran Milošević

ASSIMILATION OF SLAVIC NATIONS AND THEIR GRADUAL DISAPPEARANCE

Abstract

Complex processes that led to the "disappearance" of different parts of the entire Slavic nation began in the distant past, but, unfortunately, even to this day, Slavic scientists have not dealt with this phenomenon. It is obvious that the Slavs were constantly exposed to the attacks of various forces and that many of them perished in different wars. However, these wars, in fact, did not lead to the disappearance of either of their nations, but (forced) assimilation imposed on them, which has changed their identity. In some cases, assimilation lasted for a longer period of time and alienated a larger or smaller group of Slavic nation. In other cases, under the influence of foreign powers, a new (Slavic) nation would be formed, but with a completely new ideology and the Latin system of values, as well as with perfectly new cultural achievements, political aspirations and character.

As a rule, the new identity contained hatred for the native nations (the Serbs and the Russians), as well as hatred for Orthodoxy and the Cyrillic alphabet. If Orthodoxy would have been preserved as a dominant religion, it was "corrupted Orthodoxy" with the papal calendar and the Latin alphabet. Through these new nations, the West would not only reduce the number of Serbs and Russians, but also take away significant parts of their territories, separating Serbs and Russians, while continuing to surround Serbs and crumble them in the literary, military sense of the word.

Keywords:

Slavs, assimilation, identity, social engineering, Serbs, Russians, state, culture

Литература

1. Загорнов, Александр: Славянская культурная идентичность и евразийская модель интеграции, сборник *Гуманитарные проблемы евразийской интеграции*, Брянск, 2017.
2. Корбов, Владимир: Румунски етатизовани национализам као извор међународних конфликта, у зборнику Анатомија румунске политике, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2017.
3. Ковачев, Душан: Преглед романизације простора Румуније, у зборнику Румунија и румунизација Срба, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2018.
4. Ребац, Хасан: Срби исламске вере, Центар академске речи, Шабац, 2015.
5. Милошевић, Зоран: Српско питање и Румунија, у зборнику Румунија и румунизација Срба, приредио Зоран Милошевић, Центар академске речи, Шабац, 2018.
6. Шевченко, Кирил: Лужичкосрпско питање и чехословачка 1945 – 1948, Центар академске речи, Шабац, 2017.
7. Шуљагић, Сања: Утицај колонијалне културолошке политике на уништавање националних идентитета словенских православних народа, у зборнику *Национални идентитет и међународне интеграције*, приредили Зоран Милошевић, Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2015.

Кибалко Василиса Владимировна
аспирант по направлению подготовки “Теория и история культуры”
Белгородский государственный институт искусств и культуры,
308034, Россия, г. Белгород
e-mail: fiokla-07@mail.ru

АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ПРАЗДНИЧНОЙ КУЛЬТУРЫ СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

Аннотация: Учитывая обстоятельства постоянной модификации праздничной культуры, в работе изложены основные актуальные направления, влияющие на происходящие изменения, как самого праздника, так и складывающегося к нему отношения в сознании масс. К каждой из рассмотренных тенденций приводятся соответствующие примеры. В качестве выводов указаны возможные пути развития современной ситуации, которые могут привести к тем или иным последствиям.

Ключевые слова: праздничная культура, праздник, традиции, бренд, праздничность, патриотизм, духовность, национальная идентичность.

Vasilisa V. Kibalko
Postgraduate student of theory and history of culture
Belgorod state institute of arts and culture, 308034, Belgorod, Russia
e-mail: fiokla-07@mail.ru

ACTUAL TRENDS OF THE FESTIVE CULTURE OF MODERN RUSSIA

Abstract: In this article author considers festive culture and its transformation in modern reality. That work contains the main current trends affecting the ongoing changes, concerning the holiday itself and the attitude towards it in the minds of the masses. For each of the considered trends the author gives an example. As conclusions, creator indicates the possible ways of development, which can lead to some consequences.

Keywords: festive culture, feast, traditions, brand, festivity, patriotism, spirituality, national identity.

Культурная политика Российской Федерации направлена на гармонизацию российского общества, укрепление межэтнических связей многонационального государства, обеспечение территориального единства, формирование национальной идентичности и сохранение целостности культурного пространства. Стратегическое планирование на период до 2030 года детально прописано в соответствующих документах, имеет статус государственного значения, входит в число наиважнейших национальных приоритетов и является руководством по реализации государственных программ и проектов [1, С. 3-10].

Большое внимание со стороны Правительства России уделяется народному искусству и творчеству, социальным проектам, содействию развития у молодого поколения социокультурного потенциала, нравственно-патриотических и духовных качеств, одним из факторов формирования которых, выступает праздничная культура России и традиционный народный праздник. Помимо решения внутренних задач, поддерживается развитие международных гуманитарных и межкультурных связей. Праздничная культура в этом случае является одной из форм общечеловеческих ценностей и, одновременно, выполняет коммуникативные функции. Еще в 19 веке русский историк, этнограф, искусствовед и фольклорист И.М. Снегирев в своём исследовании заметил, что праздник имеет особую форму и характер, указал на его желанность и осветил те надежды, которые люди возлагали на праздники [2, С.243].

Несмотря на положительную динамику в культурной сфере страны, эффективность регионального развития культурной индустрии и укрепление дружественных отношений между культурными организациями (внутрироссийскими или с зарубежными коллегами), намечаются и некоторые негативные тенденции, свойственные современной эпохе. Актуальные тенденции жизни общества всегда взаимосвязаны с культурой народов, где праздничная культура выступает своеобразным отражением всех происходящих в социальной сфере перемен или значимых событий. Именно на соотношении традиций, преемственности поколений и современности с её реалиями, выстраивается закономерная схема развития общества, характеризующая и праздничную культуру определенного государства.

Основные направления присущие настоящим российским праздникам, рассматриваемые как носящие двойственный (спорный) характер, выступают в качестве предмета исследования данной работы и обозначают некоторые проблемы, свойственные праздникам современного Российского государства.

Одной из проблем настоящего является трансформация современной праздничной культуры, которую можно охарактеризовать, как “пресыщение праздником”. Это феномен “эксплуатации праздника” появился в период перестройки, превратив праздники в маркетинговый ход, лишенный смысла. Потребительское общество, стремящееся к успешности и всеобщей утверждающей праздничности, не имеющей в своей основе сакрального начала и социально-психологической потребности, использует структурные элементы праздника практически во всех сферах деятельности. “Праздничность” преподносится обществу с экранов TV, со страниц глянцевого журналов, из интернет источников, рекламных плакатов. Торгово-развлекательные центры используют “праздник” в качестве привлечения публики и получения прибыли. То есть, тенденция не только проявляется, но уже перешла на ценностно-содержательный уровень. Данный предмет обсуждения был взят за основу в работе “Праздник и праздничность: Деградация смыслов?” [3, С. 54-60]. Тема обеднения истинного народного праздника, растворившегося в повседневной праздничности, затрагивалась такими авторами как Г. Дебор (“Общество спектакля”), М.В. Литвинова (“Массовый праздник как полифункциональное явление”), Т.В. Чередниченко (“Праздничность”), и другими.

Несмотря на кажущуюся оптимистичность распространения праздничности и культ беспрепятственности, данная трансформация носит прямо противоположный характер – культурные, морально-нравственные и общечеловеческие ценности отходят на задний план. Комплекс установок и представлений о празднике разрушается, теоретическое осмысление праздничной культуры не представляет интереса, смысловое содержание и суть праздника полностью упускается из вида – остается только развлекательная и зрелищная часть. Увеличивается и количество мероприятий в различных социокультурных центрах. Такое изобилие с одной стороны предоставляет выбор, с другой – пресыщает социум; истинный праздник уже никто не ждёт. “Праздничность повседневна и потому глушит традиционные ежегодные праздники” [4, С. 157], “приводит к выхолащиванию духовной сущности праздника, низводит массовый праздник до уровня потребительского развлечения ” [5, С. 11].

Следующим волнующим явлением, влияющим на праздничную культуру России, выступает возрождение традиционных политеистических верований [6, С. 179-186]. Данная особенность имеет неоднозначную “окраску” – ей свойственен полиморфизм, зависящий от характера задач и индивидуальных особенностей личности (социальной группы или определенного процесса). С одной стороны возвращение к дохристианским верованиям – это интерес общества к истокам своего происхождения, возрождению традиций и обычаев, сохранению и воспроизведению родо-племенных мифов, передачи потомкам воспроизведенной народной культуры, так как в древности мифо-поэтика была жизненно необходима [7, С.119].

Подходя к вопросу по возрождению архаических верований с другой стороны, становится ясно, что сторонники политеизма придерживаются совершенно иных целей, – популяризации язычества в различных проявлениях. Участниками движения создаются группы и сообщества по всей территории России (“Коляда Вятичей”, “Московская Славянская Языческая община” в Москве, “Чи Марий”, “Кугезе мланде” в республике Марий Эл, “Четыре Яблони” в Подольске), которые объединяются в более крупные сообщества, такого плана как “Круг языческих традиций”. “Круг” включает языческие группы разных различных городов России, Украины, Скандинавии и других стран [6, С. 179-186]. Прослеживается распространение язычества по всем регионам страны.

И.М. Снегирев рассматривал возвращение к язычеству, как ответную реакцию народа на нестабильность общества [2, С. 8]. Спустя почти два столетия такого же мнения придерживаются А. В. Назаренко и А. Л. Хорошкевич: “Сплошь и рядом принимает ныне мертворожденное и популярное порой даже в околонуточных кругах неоязычество. Последнее порождено периодом крупных политических и социальных катаклизмов” [8, С.9].

“Пик успешного распространения и активности новых религиозных движений в России приходится на 1989 –1993 гг.” [9, С. 663]. Спустя более 20-ти лет интерес к архаическим верованиям не угасает – продолжается рост нетрадиционных религиозных объединений. Неоязычество окружает себя таинственностью, магией, колдовством (использование древних рун, заговоров, гаданий, магических ритуалов). Отмечаемые праздники обставлены театрально-волшебны, с присутствием в антураже народного колорита и стилизованной атрибутики. Оформленные в древней стилистике яркие запоминающиеся праздники привлекают своей необычностью даже искушенного зрителя – на это и делается расчет руководителей неязыческих объединений. Реконструкции языческих праздников в России, пока не имеют широкомасштабного размаха, который проявляется в США и странах Европы, но организаторы к этому стремятся, потому что “главное в магическом действии – его коллективный характер, консолидирующий индивидуальные избыточности в единое” [7, С.119].

Язычество имеет множество направлений, позволяющих легко распространяться по территории России, благодаря похожим базам на которых основывалось вероисповедание в древности. Схожесть архаических культур была замечена рядом исследователей. Так, например, И.П. Русанова отмечает, что во времена древности имелись “ в целом общие для всех народов, а особенно для индоевропейских, верования (культы сил природы, предков, огня, домашнего очага, сельскохозяйственной магии и т.д.), и даже почти одинаковый состав жертвоприношений” [10, С. 10]. О наличии общего и совпадении календарных праздников указывали авторы и в более раннее время: “сии дни общего веселия, приурочиваясь к временам года, бывали у них днями судов народных и торгов, сроками работ и любовных сделок. У поляков Godu значит народный увеселительный праздник, пириество, которое у других славянских племен называется Swatki (Святки) и Lato” [2, С.5]. Или другое высказывание И.М. Снегирева: “Вероятно, что и религии заморских пришельцев слились с религией финнов и славян; потому что те и другие находили сходство в божествах своих” [2, С. 10].

В настоящее время участники языческих движений так же проводят параллели с празднично-обрядовой культурой других этносов, изучают древнюю культуру. Однако, существующие группировки, придерживающиеся “крайних” взглядов. Необходимо отметить, что гитлеровский нацизм был своего рода новой религией, оформленной как один из вариантов неоязычества, в котором использовался культ Асатру для продвижения расистской идеологии [11, С. 29]. Праздничная культура народов и религия – это серьезные элементы, которые зачастую связаны с насилием и кровью. Как замечают исследователи, насилие “имеет преимущественно этическую и социально-политическую направленность. Вместе с тем, философско-антропологический анализ насилия всегда неполон без обращения к связи насилия и религии, насилия и мифа, насилия и магии” [12, С. 139]. Взаимосвязь насилия и праздника рассматривалась исследователями в разные времена.

К истории, мифологии, обрядово-ритуальной культуре народов России имеется и совершенно другой подход, далекий от увлечения язычеством (интерес проявляется только в научных, исторических и культурных целях). Организуются исторические общества, реконструируются праздники или исторически-значимые события, проводятся исследования в государственных архивных фондах, ведутся археологические раскопки, собирается русский народный фольклор (а так же фольклор этнических групп и народов России). Так, например, в Белгородской области в этом направлении работает историческое общество “Ратник” (сборники научных статей на тематику по Белгородской засечной черте и истории Белгородской области, историческая реконструкция “Белгородская черта”, выполненная с элементами праздничной театрализации, концертной программой артистов, специализирующихся на народном жанре).

Многие исторические общества (казачьи сообщества, военно-исторические клубы) уделяют больше внимания быту и оружию, костюмам и фольклору, традициям и обычаям. Как правило, участники таких сообществ – частые гости на праздничных мероприятиях. Уже только своим присутствием они вносят особый народный колорит в антураж праздничного пространства. Различные мастер-классы (вышивание, плетение, изготовление глиняной посуды,ковки оружия) проводимые историческими сообществами во время праздничных народных гуляний, усиливают тематику события, провоцируют интерес социум к истории своего народа. В качестве примера можно привести участие исторических объединений в таких фестивалях как: “Русь заповедная”, фестиваль славянских культур “Хотмыжская осень”, фестиваль народности и исторических реконструкций “Маланья”, фестиваль национальных культур и фольклора городов-побратимов Белгорода “Из варяг в греки”, фестиваль народной культуры “Белгородская слобода – узорный хоровод”, проводимых в Белгородской области.

В регионах России этнические обрядово-ритуальные традиции и народный фольклор трепетно сохранялись и поддерживались носителями национальной культуры на протяжении длительного времени. В настоящий период этнические традиции получили новый уровень развития. Организуются масштабные фестивали культур, собирающие представителей национальных меньшинств из разных регионов страны и дружественных стран зарубежья. На праздниках присутствует народный костюм, этнические игры, состязания. Обычаи, песни, танцы, национальная кухня – неременная составляющая празднеств. Подобные мероприятия укрепляют духовные связи представителей определенной народности, способствуют гармонизации общества, взаимопониманию и взаимоуважению между народами, обогащают культуру других народностей, проживающих на этой же территории, прививают чувство терпимости.

Россия многонациональное государство и праздники национальной направленности имеются в каждом регионе, где проявляется вся многоплановость праздничной культуры, сформированной разными этносами. Праздник выступает связующим звеном, занимающим важную позицию особого механизма, который способен обеспечить преемственность и духовную связь между различными поколениями, представителями социальных слоёв, этносов. В крупных городах представители различных национальностей живут бок о бок друг с другом, делятся своими обычаями с другими народностями. Праздничная культура, таким образом, формирует национальную идентичность россиян. Но именно праздники, служащие для объединения народа, могут выполнять и прямо противоположную функцию – вносить раздор в народные массы, связывать с насильственными событиями. В праздничные дни на территориях, где проживают представители различных этносов, могут обостряться межнациональные конфликты.

Религиозные праздники в Российском государстве пользуются большой популярностью, выступая традиционными массовыми народными праздниками российского праздничного календаря. Тенденция религиозных праздников в современную эпоху имеет удивительное свойство плавно перетекать в национальный праздник. В славянской православной культуре, можно в качестве примера привести христианскую Пасху,

Крещение, Рождество. Аналогичные праздники имеет и католическая церковь. Для народов, исповедующих ислам, давно стали традиционно-национальными такие праздники как Курбан-Байрам, Ураза-Байрам и другие. То есть, праздники религиозной направленности отмечаются не только верующими, но и атеистами. В регионах, где проживает смешанный национальный состав, праздники религиозного характера могут отмечаться и представителями других народов, минуя религиозно-ритуальную часть и оставляя для празднования пиршество-развлекательную сторону.

Например, Пасха и Масленица давно стали своеобразным символом дружбы в городах и крупных вузах, где учатся представители разных стран и религий. Масленичные блины, зажигательные русские народные игры-соревнования, народные гуляния и, в особенности, поджигаемое в кульминационный момент чучело (символ провожаемой зимы), пользуются большой популярностью у студентов, как славянских, так и других народов. Масленица – особый, можно сказать, уникальный праздник, связанный с мифологическими воззрениями человека о сменах времен года, объединивший в себе первичную веру с христианством, приспособившийся к современным реалиям и, что особенно примечательно, выступающий своеобразным брендом русского народа.

Следующей актуальной тенденцией праздничной культуры России можно назвать заимствование праздников других культур, происходящее вследствие интеграционных процессов, характеризующих современное общество. Оценить степень негативного влияния заимствованных праздников на традиционную праздничную культуру сложно, но её присутствие бесспорно. Начало этого явления было положено в то же самое время, когда активизировалось неязычество, стала распространяться “праздничность”.

День всех влюбленных, появившийся одним из первых в нашей стране, через некоторое время стал уже именоваться Днём св. Валентина, следом за которым появился Хэллоуин. В настоящее время в Санкт-Петербурге католический и протестантский праздник День св. Люсии выходит за пределы своей церкви, на площадях Москвы отмечается традиционный праздник Ирландии – День св. Патрика. Реконструируется Рагнарёк (праздник конца света древних скандинавских народов), организуется крупномасштабный фестиваль Майский день, уходящий корнями в язычество англо-саксов, древних германцев, славян (аналогия Купальской ночи) и других древних народов Европы. Праздничная культура чужих стран выходит на улицы российских городов, постепенно распространяясь. “Большой густонаселенный город создает наиболее благоприятные условия для миссионерских акций нетрадиционных религий, поскольку психология рынка рекламы проявляется у населения крупных городов несравненно сильнее, нежели у сельских жителей и жителей небольших городов” [9, С.661]. Тенденция интеграции праздничной культуры, присутствует и в учебных заведениях страны, но имеет культурно-философский смысл обогащения, обмена, трансляции духовных ценностей.

Брендинг посредством праздника – одна из наиболее актуальных тенденций современности, но при частой эксплуатации, происходит обратный процесс, трансформирующий в повсеместную “праздничность”, о которой шла речь в начале статьи.

Учебные заведения России, используют праздники для создания имиджа образовательных организаций. Брендом Белгородского университета стало традиционное торжественное городское шествие членов ректората, профессорско-преподавательского состава и студентов-выпускников, которое проходит ежегодно 1 сентября в День знаний. Обязательной частью программы, помимо шествия, является: собрание учащихся и их наставников, парад студенческих объединений, мастер-классы творческих коллективов и вечерний развлекательный концерт с непременным фейерверком в заключительной части праздничного дня, знаменующего начало нового учебного года. Брендом городов часто становится определенное событие, к которому непременно привязан праздник. Так, например, город Белгород – город первого салюта, а День города, соответственно, совпадает с исторической датой праздничного салюта, имевшего место после освобождения Белгорода от нацистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны, – 5 августа. Россию в

зарубежных странах часто отождествляют с медведем. Возможно, что причина кроется в архаике, – у восточных славян существовал праздник, смысл которого заключался в пробуждении жизненных сил природы (выхода медведя из зимней спячки). “Крестьяне готовили специальные кушанья и, одевшись в шубы шерстью вверх, плясали ритуальный танец, подражая движениям просыпающегося медведя. Праздник назывался “комоедицы”[13, с. 26]. Помимо медвежьего праздника, существовал обычай устраивать “медвежки потехи” во время массовых народных гуляний и ярмарочных дней. В настоящее время образ медведя, который укоренился в сознании социума, возможно, благодаря праздничной культуре русского народа, продолжает использоваться в качестве “русского бренда” – он есть на различных логотипах, эмблемах обществ и клубов, гербах городов.

Государственные праздники России имеют основные задачи по формированию национальной идентичности и чувства сплоченности граждан. То есть, в праздничных торжествах прослеживается тенденция патриотической направленности праздничной культуры. В этом плане стоят особняком такие праздники, как Новый год и Международный женский день, имеющие в качестве базы совершенно другую основу, а так же Рождество – праздник религиозного характера. Остальные государственные праздники России такие как День Победы, День защитника Отечества, Праздник весны и труда, День России, День народного единства – торжественные события, сопровождающиеся многочисленными мероприятиями нравственно-патриотического воспитания (военный парад, демонстрационное шествие, театрализованные тематические концерты, митинги, патриотические акции, чествования ветеранов войны и боевых действий, патриотические эстафеты и другие праздничные события).

В поликультурном государстве патриотическая направленность праздничных событий выступает предметом первоочередной необходимости. Праздничная культура, в силу своих особенностей и многофункциональности, способна обеспечить преемственность и духовную связь между представителями социальных слоёв, этносов, различных поколений, развить и транслировать достижения и традиции своего многонационального народа.

В работе были выбраны основные тенденции, влияющие на праздничную культуру и соответствующие текущему моменту. В статье рассмотрены актуальные направления с их явными и возможными “плюсами”, а также несомненными или предполагаемыми “минусами”. Это такие тенденции как: “эксплуатация праздника”, тенденция возвращение к архаике, возрождение интереса к истории, культуре российского народа и этнических групп, тенденция увеличение интереса к духовной вере, интеграционные тенденции, тенденция политики имиджа, духовно-нравственно-патриотическая тенденция. В результате работы сделан вывод, что праздничная культура является мощным средством влияния. Осознавая этот факт, следует не растрачивать праздник в прагматических целях, а гордиться его неповторимым колоритом, вызывать живой интерес через создание ярких образов и устойчивых символов, которые имеют под собой исторически сложившуюся крепкую базу и традиционные обычаи, руководствуясь культурной политикой России, основные стратегические концепции которой, указаны в начале статьи.

Литература

1. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 29 февраля 2016г. № 326-р, Москва. [Электронный ресурс] // Официальный интернет-портал правительства Российской Федерации. – URL: <http://static.government.ru/media/files/AsA9RAYVAJnoBuKgH0qEJA9Ix P7f2xm.pdf> (дата обращения: 12.03.2018).
2. Снегирев И.М. Русские простонародные праздники. Праздники и суеверные обряды. Выпуск 1. (Общий обзор), М.: Университетская типография, 1857. 258 с.
3. Кибалко В.В. Праздник и праздничность: Деградация смыслов? // Междисциплинарный сетевой научный журнал “Научный результат” (социально-гуманитарные исследования). Т.3. № 4. 2017. Белгород, Из-во НИУ БелГУ. С.54-60.

4. Чердниченко Т.В. Праздничность // Новый мир. 2002. № 11. С.155-167.
5. Литвинова М.В. Массовый праздник как полифункциональное явление // Наука. Искусство. Культура. 2013. № 2. С. 5-13.
6. Наговицын А.Е., Гаврилов Д.А. О современных тенденциях возрождения традиционных политеистических верований // Schola-2004. Сборник научных статей философского факультета МГУ. М.: Издательство “Социально-политическая мысль”, 2004. С. 179-186.
7. Римский В.П., Борисов С.Н. Культурно-исторические формы религиозного экстремизма. От традиционализма к модерну // Ученые записки Орловского государственного университета. Научный журнал, № 5. Орел, 2012. С. 114-123.
8. Назаренко А. В., Хорошкевич А. Л. “Языческая Европа глазами археолога” (предисловие книги Русановой И.П. Истоки славянского язычества: Культовые сооружения Центральной и Восточной Европы в I тыс. до н.э. – I тыс. н.э.). Черновцы: Прут, 2002. С. 6-9.
9. Кантеров Я. Я. Новые религиозные движения в России // История религии. В 2 т. Т. 2. Учебник. М.: Высш. шк., 2004. 676 с.
10. Русанова И.П. Истоки славянского язычества: Культовые сооружения Центральной и Восточной Европы в I тыс. до н.э. – I тыс. н.э. Черновцы: Прут, 2002. 172 с.
11. Шнирельман В. Неоязычество на просторах Евразии. М, ББИ, 2009. 178 с.
12. Борисов С.Н. Насилие-миф-религия: о механизмах локализации насилия в традиционной культуре // НАУКА-ИСКУССТВО-КУЛЬТУРА. Выпуск 1. Белгород, 2012. С.139-143.
13. Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. М: Издательство “Наука”, 1981. 608 с.

References

1. Rasporyazhenie Pravitel'stva Rossijskoj Federacii ot 29 fevralja 2016 g. # 326-r, Moskva. [Elektronnyj resurs] // Oficial'nyj internet-portal pravitel'stva Rossijskoj Federacii. – URL:<http://static.government.ru/media/files/AsA9RAyYVAJnoBuKgH0qEJA9Ixp7f2xm.pdf> (data obrashhenija: 12.03.2018) (in Russian).
2. Snegirev I.M. 1857. Russkie prostonarodnye prazdniki. Prazdniki i suevernye obrjady. Vypusk 1. (Obshhij obzor). M.: Universitetskaja tipografija (in Russian).
3. Kibalko V.V. 2017. Prazdnik i prazdnichnost': Degradacija smyslov? // Mezhdisciplinarnyj setevoj nauchnyj zhurnal “Nauchnyj rezul'tat” (social'no-gumanitarnye issledovanija). T.3. #4. Belgorod, Iz-vo NIU BelGU (in Russian).
4. Cherednichenko T.V. 2002. Prazdnichnost' // Novyj mir. # 11. (in Russian).
5. Litvinova M.V. 2013. Massovyj prazdnik kak polifunkcional'noe javlenie // Nauka. Iskusstvo. Kul'tura. # 2. (in Russian).
6. Nagovicyn A.E., Gavrilo D.A. 2004. O sovremennyh tendencijah vozrozhdenija tradicionnyh politeisticheskikh verovanij // Sbornik nauchnyh statej filosofskogo fakul'teta MGU. M.: Izdatel'stvo “Social'no-politicheskaja mysl'” (in Russian).
7. Rimskij V.P., Borisov S.N. 2012. Kul'turno-istoricheskie formy religioznogo jekstremizma. Ot tradicionalizma k modernu // Uchenye zapiski Orlovskogo gosudarstvennogo universiteta. Nauchnyj zhurnal, # 5. Orel (in Russian).
8. Nazarenko A. V., Horoshkevich A. L. 2002. “Jazycheskaja Evropa glazami arheologa” (predislovie knigi Rusanovoj I.P. Istoki slavjanskogo jazychestva: Kul'tovye sooruzhenija Central'noj i Vostochnoj Evropy v I tys. do n.je. – I tys. n.je.). Chernovcy: Prut (in Russian).
9. Kanterov Ja. Ja. 2004. Novye religioznye dvizhenija v Rossii // Istorija religii. V 2 t. T. 2. Uchebnik. M.: Vyssh. Shk. (in Russian).
10. Rusanova I.P. 2002. Istoki slavjanskogo jazychestva: Kul'tovye sooruzhenija Central'noj i Vostochnoj Evropy v I tys. do n.je. – I tys. n.je. Chernovcy: Prut (in Russian).
11. Shnirel'man V. 2009. Neojazychestvo na prostorah Evrazii. M, BBI. (in Russian).
12. Borisov S.N. 2012. Nasilie-mif-religija: o mehanizmah lokalizacii nasilija v tradicionnoj kul'ture // NAUKA-ISKUSSTVO-KUL'TURA. Vypusk 1. Belgorod. (in Russian).

13. Rybakov B.A. 1981. Jazychestvo drevnih slavjan. M: Izdatel'stvo "Nauka" (in Russian).

Kibalko Vasilisa V.

ACTUAL TRENDS OF THE FESTIVE CULTURE OF MODERN RUSSIA

Resume

Russia's cultural policy is determined by a some relevant documents, the most important of which is strategic planning for the next twelve years. However, despite the developed strategy, some cultural components are influenced by external factors and develop counter to the developed plans. One of the components of the national culture is the festive culture of the Russian Federation, which in the age of modernity acquires new features, distorted, transformed into ordinary entertainment, acquires new functions or broadcasts another's ideas, images and tasks.

The most important trend of modernity which is more influencing for attitude of society to the feast and to the holiday itself – is the use of the holiday and its elements as a product(which can sell or buy).

The next trend is the transformation of the holiday into a brand. That feasts gives an installation on a traditionally recurring (more often – annually) solemn day. However, frequent use of the holiday and its elements as a policy of image leads to "ubiquitous festivity", which was mentioned above.

Another trend is return to the archaic – attempt to reproduce mythological poetics, ancient customs, traditions, and, at the same time, a cult of neo-paganism that perverts the sacred essence of the faith of our ancestors. Most of that holidays and the accompanying rituals are have no some base, they do not always correspond to exact dates, but are very entertaining and have a lot of "magical" actions to attract new supporters and retain existing ones.

We can see a huge interest to religious, borrowed and state holidays. They are able to thoroughly study, develop, support and broadcast traditions to the next generations, to strengthen mutual understanding in society, to attract attention and establish contacts with related peoples within the country and abroad, cultivate patriotism. But religious feasts can grow into extreme fanatical extremist forms, and borrowed holidays take root in society, which harms the national holiday culture. State holidays can motivate ethno-nationalism and similar aggressive (to other cultures, nationalities, states)/ Despite the significant negative aspects, we can see a lot of advantages. Each of the tendencies listed in the article has its opposite sides, useful of developing in the right direction, and degenerating into a negative process. The purposeful adherence to the strategic planning of the cultural policy of the Russian Federation (without excesses and use of the holiday for pragmatic purposes) is able to preserve the historical base of the festive culture of the country with its multifaceted traditional folklore, ritual and rite actions, mythological poetics, important calendar dates for the society, and etc.

Короченский Александр Петрович,

Доктор филологических наук, профессор факультета журналистики
Белгородский государственный национальный исследовательский университет
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: prensa@yandex.ru

ГРАЖДАНСКАЯ КРИТИКА СМИ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОЦЕССЫ В МЕДИАТИЗИРОВАННОМ СОЦИУМЕ

Аннотация: В условиях современного медиатизированного социума, в котором общение людей опосредовано техническими средствами передачи информации, а коммуникация всех институтов с гражданами осуществляется в значительной степени через медийные каналы, возрастают возможности политического и коммерческого манипулирования публикой с использованием могущественного медийного комплекса и новейших коммуникационных технологий. Эта тенденция создаёт угрозу демократии, которая перерождается в манипулятивный эрзац, исключающий свободное осознанное волеизъявление граждан. В контексте рыночного функционирования СМИ всё более важное значение приобретает формулирование и учёт реакций аудитории на деятельность медиаиндустрии и продуцируемое ею содержание. Вместе с тем до недавнего времени отсутствовали надежные каналы, позволяющие доносить до медийных организаций мнения и запросы аудитории, помогающие гражданам гарантированно включаться в медийные политические дискурсы. Одним из таких каналов сегодня становится гражданская медиакритика, осуществляемая авторами, не связанными с медийными организациями. Медиакритика способствует развитию медиакомпетентности граждан, их рационально-критического отношения к политическим дискурсам, формируемым средствами массовой информации, что в свою очередь может благоприятствовать появлению нового типа гражданственности для медиатизированного социума XXI века.

Ключевые слова: гражданская медиакритика, политический процесс, медиаиндустрия, медиакомпетентность, гражданственность

Korochensky A.P.

PHD in Philology/Journalism, Professor of Department of Journalism,
Belgorod National Research University
308015, Russia, Belgorod
e-mail: prensa@yandex.ru

CITIZEN MEDIA CRITICISM AND POLITICAL PROCESSES IN MEDIATIZED SOCIETY

Abstract: In the conditions of modern mediatized society, in which people's communication is mediated by technical means of information, and communication of all institutions with citizens is carried out largely through media channels, the possibilities of political and commercial manipulation of the public with the use of a powerful media complex and the latest communication technologies are increasing. This trend poses a threat to democracy, which degenerates into a manipulative ersatz that excludes the free and informed will of citizens. In the context of the market functioning of the media, it is increasingly important to formulate and take into account the reactions of the audience to the activities of the media industry and the content, until recently there were no reliable ways to convey to media organizations the opinions and requests of the audience and to help citizens to be included in media political discourses.

One of these ways today is the citizen media criticism, carried out by the authors, not related to media organizations. Media criticism contributes to the development of media competence of

citizens, their rational and critical attitude to political discourses formed by the media, which in turn may favor the emergence of a new type of citizenship for the mediatised society of the XXI century.

In this paper, the potential of citizen media criticism is theoretically analyzed in its impact on mediatised political processes and in the formation of a new type of citizenship based on the developed media content and media activism of citizens. At the same time, the practical experience of the activities of civil structures and individual citizens engaged in monitoring and criticism of the media is considered.

Keywords: citizen media criticism, political process, media industry, media competence, citizenship

Введение. В современном медиатизированном социуме чрезвычайно высока роль средств массовой информации, которые не только обеспечивают развитие информационной составляющей политического процесса, но и действуют как сила, способствующая развитию политического манипулирования гражданами в невиданных прежде масштабах. При этом наряду с традиционными СМИ задействованы новейшие формы медийного воздействия на массы – о чём свидетельствует, в частности, предвыборная президентская кампания Д. Трампа, в ходе которой применялись адресные технологии обработки избирателей через социальные сети по рекомендациям фирмы “Cambridge Analytics”. Повышение манипулятивного потенциала СМИ обусловлено также некоторыми тенденциями их развития в условиях информационного рынка.

Материалы и методы. В данной работе подвергается теоретическому анализу потенциал гражданской медиакритики в её воздействии на медиатизированные политические процессы и в формировании нового типа гражданской ответственности, основанной на развитой медиакомпетенции и медиаактивизме граждан. При этом рассматривается практический опыт деятельности гражданских структур и отдельных граждан, осуществляющих мониторинг и критику средств массовой информации.

В работе использованы результаты отечественных и зарубежных исследований в области теории и социологии журналистики [Сидоров В.А., Lichter S.R., Rothman, L. и др.], гражданских массовых коммуникаций [Дзялошинский, И.М., Фомичева И.Д. и др.], теории медиатизации современного общества и функционирования СМИ в медиатизированном социуме [Нерр, А. Naajavard, S. и др.], теории и практики медиакритики [Баканов Р. и др.], деятельности зарубежных объединений гражданской медиакритики [Аношина И.] Состояние литературы вопроса обнаруживает недостаточную теоретическую изученность потенциала гражданской медиакритики в воздействии на политические дискурсы в СМИ.

Основная часть. Профессиональная журналистика в наши дни претерпела существенные перемены, связанные с применением новейших средств коммуникации и рыночных коммуникативных стратегий, которые призваны обеспечить гарантированные рейтинговые показатели и, как следствие, экономическое процветание медийных организаций. Такие стратегии включают:

- форсированную драматизацию контента;
- его персонализацию за счёт создания и эксплуатации культа “медийных звёзд”, которыми становятся не только деятели шоу-бизнеса, но и “раскрученные” через СМИ политики;
- гедонизацию через увеличение доли развлекательного медийного содержания,
- а также гибридизацию медиатестов, которые приобретают смешанные характеристики журналистско-промоционных, журналистско-пиаровских материалов (пиарналистики) и инфотейнмента [10,13,15,32].

Всё чаще в журналистике, включая её политический компонент, используются спектакулярные, игровые подходы – вплоть до опубликования фейковых новостей, внешне правдоподобных, но основанных на вымысле, а также формирования медийных образов, не имеющих ничего общего с реальными прототипами. Подчиняясь рыночным императивам, медийная индустрия зачастую формирует у своей аудитории социально ущербные ценности

и устремления [20]. Распространённый ныне постмодернистский скепсис в отношении рациональности и основанном на ней поиске истины, подавление когнитивной функции журналистики превращают массмедиа в кривое зеркало действительности, развлекающее и отвлекающее публику от участия в позитивном преобразования жизни, формирующее аполитичных, потребительски ориентированных реципиентов медийной информации. В итоге наблюдаются всё большее отдаление журналистики как общественного института от обязанностей обеспечивать оперативное самопознание и самоописание социума, а также отказ от профессионального идеала журналиста как искателя истины, создателя адекватной медийной картины мира, необходимой аудитории для верной ориентации в социальной действительности в целом и в политическом процессе в частности. На фоне происходящей ныне трансформации журналистики в так называемую “постжурналистику” [19,29,30], продуцирующую “постправду”, всё более актуальной становится проблема обеспечения *социального реализма* СМИ [14].

В условиях информационного рынка читатели газет и журналов, телезрители, радиослушатели рассматриваются не только как объекты воздействия, но прежде всего как потребители медийного содержания, которые должны совершать свой выбор на основе имеющегося на рынке предложения, то есть играть достаточно пассивную роль в отношениях с поставщиками медийных продуктов [23]. Пассивность этой роли находит подтверждение и в том, что в современных условиях средства массовой коммуникации, как правило, неподотчётны потребителям медийных продуктов.

Рыночные механизмы, во многом определяющие “правила игры” СМК, действующих в конкурентной среде, заставляет их считаться с конъюнктурой рынка, строить свою деятельность на изучении и коммерческой эксплуатации этой конъюнктуры, что является условием обеспечения выживаемости и прибыльности медиабизнеса. Однако было бы ошибкой отождествлять рыночную конъюнктуру с широко понимаемыми общественными интересами и потребностями. Маркетинговые исследования аудитории ввиду их узко прагматического характера не способны выявить всё разнообразие информационных запросов и реакций потребителей массовой информации. К тому же вопрос об учёте или игнорировании выявленных аудиторных потребностей остаётся на усмотрении медийных организаций, которые руководствуются прежде всего своими коммерческими интересами. В современной ситуации, когда существенно ослаблена зависимость медийных организаций от аудитории, учёт запросов и интересов потребителей массовой информации не является приоритетной необходимостью. Узконаправленные маркетинговые и социологические эмпирические исследования рынка в принципе не приспособлены для выявления всего сложного спектра информационных потребностей общества, интересов, запросов, позитивных и негативных реакций аудитории, их многомерной динамики, поскольку изучение поступающих в редакции отзывов, определение рейтинговых показателей и исследование аудиторных групп осуществляются с сугубо прагматическими целями для решения проблем повышения рыночной эффективности деятельности СМИ. Ориентация на учёт и обеспечение рейтинговых показателей не является действительной ориентацией на потребителя.

Важным условием социально корректной деятельности СМИ является обеспечение обратной связи между адресатами информации и медийными организациями, изучение и учёт последними информационных интересов и запросов различных категорий аудитории. Однако даже развитие интерактивности современных СМИ, позволяющей поддерживать стабильный контакт с потребителями медиаконтента, не гарантирует действительно полный учёт медийщиками мнений и потребностей аудитории, поскольку медийные организации имеют возможность реагировать на них избирательно, исходя прежде всего из своих коммерческих интересов. Таким образом, между медийной индустрией и аудиторией отсутствует устойчивый диалог, а возможности влияния потребителей на поведение СМИ существенно ограничены. Мифологические представления о том, что в условиях рынка медийные организации стремятся максимально учитывать реакции аудитории, чтобы устоять в

конкурентной борьбе, не оправдываются на практике. Вместе с тем через медийную элиту (владельцев СМИ, редакторов, высокооплачиваемых ведущих журналистов) медиабизнес связан с политическим истеблишментом – вплоть до информационного обслуживания последнего [34].

Каким образом можно донести до медийных организаций голос граждан-потребителей массовой информации и побудить прислушаться к нему, произвести социально необходимые изменения в функционировании СМИ? Одним из заслуживающих особого внимания проявлений деятельности, способной ограничить негативные тенденции в развитии СМИ, является медиакритика. Критика средств массовой информации (медиакритика) – сравнительно новая область критического журналистского творчества. Основным материалом для анализа, интерпретации и оценки в критике средств массовой информации являются: а) значимые аспекты информационного производства, влияющие на характеристики производимого контента, б) опубликованные медийные произведения (медиатексты), весь содержательный комплекс СМИ, а также в) социальные последствия их деятельности. Критическому рассмотрению подвергаются содержательные и формальные аспекты медийных произведений (медиатекстов), являющихся продуктом деятельности журналистов и других творческих работников, а также репродуктивного воспроизведения в средствах массовой коммуникации творческих работ (музыкальных произведений, кинофильмов и т.д.), созданных вне медийных организаций [12].

Обладающая специфической коррекционной функцией, медиакритика способна изменять восприятие аудиторией медийного содержания, распространяемого ведущими СМИ, формировать осознанное критическое отношение к нему, влиять на медиапотребление и медийную практику. Однако необходимо заметить, что существующие виды медиакритики (*научно-экспертная, внутрикорпоративная, массовая*) [12] как правило, рассматривают и оценивают деятельность СМИ либо с позиций научного сообщества, либо профессиональных медийщиков. В итоге в профессиональной и массовой медиакритике проявляются характеристики, присущие всему медийному мейнстриму. Так, Р.П. Баканов, изучивший российскую газетную телевизионную критику за 1991-2000 гг., отметил тенденции к переносу её внимания на культ медийных звёзд ('тяготеет к светской хронике'), акцентированную реализацию развлекательной и коммерческо-промоционной функций [3]. Автор пришёл к выводу, что критические материалы о ТВ имеют по преимуществу монологичный характер. Мнения и суждения телезрителей о ТВ, если и представлены в публикациях критиков, то в опосредованном, неразвернутом и фрагментарном виде.

С начала нового века на волне развития новейших интернет-коммуникаций в России началось становление четвертого вида медиакритики – *гражданской*, осуществляемой от имени различных структур гражданского общества и лично отдельными активными гражданами, действующими вне медийных организаций. Учитывая пёстрый состав критиков-«самовидвиженцев», среди которых есть как хорошо подготовленные медиаэксперты, так и лица, предьявляющие в Сети свои незрелые либо ограниченные суждения о деятельности СМИ, этот вид критической активности иногда характеризуется как «обывательская» медиакритика.

Как относиться к этому виду творческой самодеятельности граждан, имеет ли она какие-либо позитивные перспективы – или же представляет собой интернет-вариант привычной кухонной рефлексии в связи с истинными и мнимыми грехами медийного мейнстрима?

Свойственная медиакритике способность корректировать восприятие медийного содержания отчётливо просматривается в деятельности ряда зарубежных гражданских организаций и групп, осуществляющих систематический медиамониторинг и медиакритику. Общественные структуры мониторинга прессы и медиакритики - *media watch groups* - появились во многих странах мира – от США, Великобритании и других европейских стран до Японии и Бразилии. Деятельность этих организаций и групп весьма многообразна, она направлена на обеспечение демократических прав и свобод журналистов и потребителей

медийного содержания, на повышение профессионального уровня СМИ. Немаловажным аспектом этой деятельности является нацеленность на повышение социально реализма СМК, выражающегося в создании более точной и адекватной картины общественных явлений и процессов.

Программа таких media watch groups может включать проведение систематических мониторингов и исследований деятельности средств массовой информации, научных диспутов и семинаров с последующим опубликованием их материалов в форме статей, рецензий, обозрений, аналитических отчетов; а также медиапросветительскую активность, включая выпуск журналов и бюллетеней по проблемам медиамониторинга и медиакритики; давление на спонсоров отдельных медийных организаций и их рекламодателей путём бойкотов рекламируемых товаров и услуг; организацию кампаний гражданского давления на СМК и правительственные круги, включая проведение демонстраций, пикетов, массовую рассылку писем протеста, инициирование публичных и парламентских слушаний, на которых рассматриваются вопросы социального функционирования массмедиа. Разнообразием отличаются не только формы деятельности таких общественных объединений и групп, но и их идейные и политические позиции, мировоззренческие ориентиры [17].

Как свидетельствует мировой опыт, обращение к медийным организациям от имени структур гражданского общества становится значимым фактором, если названные структуры осуществляют систематическую аргументированную медиакритику, которая в конечном итоге побуждает медийщиков к диалогу с потребителями массовой информации и пересмотру профессиональных стандартов своей деятельности с целью их большей подстройки под требования общественности, осуществление социально необходимого перемена. Об этом свидетельствует, в частности, опыт таких гражданских групп наблюдения за деятельностью СМИ, как FAIR ('За честность в информировании') в США [1] и MediaLens в Великобритании. Входящие в эти группы леволиберальные активисты и медиаэксперты – последователи известного лингвиста и критика СМИ Н. Чомского – решительно и квалифицированно выступают за соблюдение средствами массовой коммуникации норм точности и сбалансированности в освещении событий, за представление в медийном содержании мнений и реакций различных категорий граждан и общественных объединений. Высказываемую ими публично аргументированную и документированную критику не могут игнорировать медийные организации, так как это чревато нежелательными для них репутационными потерями: в условиях рынка репутация имеет не только морально-нравственное, но и экономическое значение. Безусловно, медиаактивистам из названных организаций не удаётся изменить доминантные характеристики медийного мейнстрима, однако не следует приуменьшать их роль в медиапросвещении граждан и коррекции восприятия ими контента, генерируемого «большой» печатной и электронной прессой.

Особо важным направлением в период предвыборных кампаний в США становится деятельность FAIR по выявлению и анализу информационных перекосов и манипулятивных элементов в СМИ правоконсервативной ориентации. тупает группа Медиакритика превращается в существенный элемент предвыборной борьбы в условиях медиатизированного политического процесса. На стороне консерваторов и поддерживающих их СМИ и журналистов выступают другие медиакритические организации, среди которых наибольший стаж деятельности – с 1969 года- имеет AIM ('За точность СМИ')

В числе представителей гражданской медиакритики следует рассматривать и «несистемных» профессиональных журналистов, действующих не в составе медийных организаций, но от своего собственного имени. Нередко талантливый одиночка, умеющий в полной мере использовать возможности современных интернет-коммуникаций, способен добиться значительного эффекта своими критическими публикациями. Пример тому – систематическая критика видеоблогером Анатолием Шарием публикаций в СМК (по преимуществу украинских), связанных с событиями на Украине после Евромайдана. В частности, внимание интернет-аудитории привлекли произведенные А. Шарием на его

интернет-канале многократные разоблачения фейковых новостей в украинских СМК. Число просмотров критико-разоблачительных материалов видеоблогера, именующего себя “медиаэкспертом”, сопоставимо с активностью аудитории интернет-каналов крупных медийных организаций.

Гражданская медиакритика перестаёт восприниматься как “обывательская”, когда на защиту интересов и прав граждан-потребителей медийного содержания встают хорошо подготовленные люди, способные анализировать и оценивать с позиций гражданского общества различные аспекты социального функционирования СМИ креативно, на базе основательных познаний в различных областях науки и социальной практики: педагогики, социальной и возрастной психологии, социологии, философии и пр. – вплоть до криминологии, позволяющей распознавать социально ущербные элементы медийного содержания, провоцирующие рост преступности. Так, среди учредителей и активистов первой в России гражданской группы медиакритики ‘МедиаРевю’, созданной в 2002 г. в Ростове-на-Дону, были учёные-педагоги и исследователи журналистики, педагоги-практики и профессиональные журналисты, студенты старших курсов и аспиранты университета.

Среди граждан в современном обществе есть немало образованных людей, профессионально подготовленных для медиакритической деятельности подобного рода. В 24 наиболее развитых странах мира доля людей с высшим образованием составляла в первое десятилетие XXI века от 15 до 30 процентов (в России – 21%) [10]. Однако даже те из граждан, кто имеет серьёзные претензии к СМИ, обычно не становятся медиаактивистами – голосом гражданского общества. Препятствием для развития активности такого рода в России является относительная незрелость гражданского общества в нашей стране, проистекающая из убежденности многих рядовых граждан в том, что их активная позиция неспособна привести к сколько-нибудь существенным переменам. В то же время обращенная к медиасфере гражданская активность становится всё более актуальной ввиду медиатизированности всех институтов российского общества.

Медиатизация политики требует не только развитой медиакомпетентности граждан, позволяющей им сопротивляться манипулятивным воздействиям СМК в политических целях. Сегодня граждане имеют возможность проявлять свою коммуникативную субъектность, выступая в качестве создателей и распространителей собственных медиатекстов, формирующих медиадискурсы, параллельные с мейнстримом либо альтернативные [18, 21, 23]. К их числу относятся и критические публикации с аргументированным разбором и оценкой различных аспектов деятельности СМК и производимого ими содержания, включая критический анализ политических дискурсов.

Современная демократия и развитая политическая культура требуют от граждан не только участия в выборах своих представителей в органах власти, но и прямого участия в политических дискурсах и активизме, подключения к принятию решений через включения в активное публичное обсуждение политической и общественной жизни, в противодействие медийным манипуляциям массовой аудиторией [1,4,5,7,8,9,16,22,24,33,36,37,38]. Новейшие малозатратные формы сетевой коммуникации позволяют действовать гражданским медиакритикам, не привлекая значительные финансовые и иные ресурсы.

Выводы. Развитая гражданская медиакритика потенциально способна стать не только каналом публичного выражения реакций и информационных потребностей аудитории и отстаивания прав потребителей массовой информации в их отношениях с политической системой и медиаиндустрией, но и “лабораторией” вызревания новой гражданственности, соответствующей реалиям информационной эпохи. Основой такой гражданственности должна стать медиакомпетентность граждан, делающая их не только критически мыслящими реципиентами медийной информации, но и автономными субъектами массмедийных коммуникаций, способными самостоятельно создавать и распространять медиатексты, артикулировать в них свои политические, экономические и социальные интересы и требования. От роли пассивных потребителей массмедийной информации граждане должны и могут перейти к роли сознательных и активных участников медиатизированного

политического процесса, формируя коллективный гражданский разум и коллективное же гражданское действие. Потенциально такая медиакомпетентность, формируемая медиакритикой и системой медиаобразования, способна побудить политическую и гражданскую активность, угасающую в наши дни ввиду ограниченной возможности граждан противостоять масштабным медийным манипуляциям в политических и коммерческих целях. Большинство наших современников не обучены осознавать и отстаивать свои интересы в медийной сфере, что превращает их в удобный объект манипулятивных воздействий. Гражданская медиакритика способна содействовать социальному взрослению людей, способствуя формированию медиакомпетентного, автономно мыслящего, социально ответственного активного гражданина и, в итоге, гражданственности нового типа. Транслируемые через блоги, социальные сети и сайты общественных объединений голоса “обычных” граждан, сливающиеся в мощный хор, невозможно будет игнорировать либо заглушить, применяя широко распространенную в медийных организациях внутриредакционную цензуру и самоцензуру журналистов. Без широкого участия граждан в медийных политических дискурсах невозможна современная демократия и её партиципационная трансформация.

Перспективным направлением дальнейшего изучения роли гражданской медиакритики в политических процессах могут быть социологические исследования, позволяющие выявить, как реализуется на практике проанализированный в данной работе потенциал критики политических аспектов функционирования средств массовой информации, осуществляемой гражданами индивидуально и через общественными объединения.

Литература

1. Алексеева А. От веблогов к «народной журналистике»: путь к новым ‘коллективным’ медиа // Меди@льманах. 2006. № 5. С. 12–16.
2. Аношина И.В. Организация общественного мониторинга СМИ и медиакритики FAIR (США) в системе гражданского диалога со СМИ // Журналистика и медиаобразование – 2007. Сб. трудов II Международной научно-практической конференции. Белгород. БелГУ. 2007. С. 275–283.
3. Баканов Р.П. «Книга жалоб» на телевидение. Эволюция газетной телевизионной критики в Российской Федерации. 1991–2000 гг. Казань: КГУ, 2007. С.195–198
4. Березина И.А., Пустовалов А.В. Новые формы журналистики во взаимодействии с гражданским обществом // Вестник Московского университета. Серия 10: Журналистика. 2013. №1. С 40–51.
5. Бобрышова А.С. Гражданская журналистика в Интернете: теоретические подходы и эффективные практики // Медиа и межкультурная коммуникация в европейском контексте. Материалы Международной научно-практической конференции. ФГАОУ ВПО Северо-Кавказский федеральный университет, Институт социально-экономических и гуманитарных исследований Южного научного центра РАН, 2014. С. 79–81.
6. Венедиктов, С.В. Медиакоммуникация в гражданском обществе // Вестник Пермского университета. Серия: Политология. 2013. № 3. С. 80–92.
7. Верховская А.И. На пути к гражданскому обществу: проблемы трансформации СМИ // Средства массовой информации и формирование гражданского общества / Под ред. А.И. Верховской. М., 2010.
8. Гражданские коммуникации и гражданское общество / Науч. ред. и сост. И.М.Дзялошинский. М., 2009.
9. Дзялошинский И.М. Журналистика соучастия. Как сделать СМИ полезными людям. М., 2006.
10. Карпенко О.М., Бершадская М.Д., Вознесенская Ю.А. Показатели уровня образования населения в странах мира: данные международной статистики // Социология образования. 2008. № 6.

11. Карпенко И.И., Лобановская Е.Ю., Горборукова Л.С., Ельникова О.Е. Использование метода инфотенмента в практике современного российского телевидения // Научные ведомости БелГУ. Серия Гуманитарные науки. Декабрь 2017. Т. 36. № 28.
12. Короченский А.П. “Пятая власть”?: Медиакритика в теории и практике журналистики. Ростов-н/Дону. РГУ. 2003.
13. Короченский А.П. Редукция когнитивной функции журналистики под влиянием коммерческих коммуникативных стратегий // Медийные стратегии современного мира. Материалы Второй Международной научно-практической конференции. КубГУ: Краснодар. 2008.
14. Короченский А.П. Медиакритика и социальный реализм массмедийной картины мира // Вісник Київського Міжнародного університету. Серія: Соціальні комунікації, журналістика, медіалінгвістика, кінотелемістество. Вып. 8. КиМУ. Київ, 2009.
15. Короченский А.П. Гибридизация медиатекстов как тенденция трансформации современной журналистики // Журналистика. Педагогика. Научный журнал Белорусского государственного университета. Минск. 2017. №1. С. 22-30.
16. Короченский А.П. Через медиаобразование – к медиадемократии. // Коммуникация в современном мире. Материалы всероссийской научно-практической конференции “Проблемы массовой коммуникации”. 13-14 мая 2016 г. часть 2. Воронеж: ВГУ. 2016. С. 115-116.
17. Короченский А.П. Медиакритика в контексте гражданской журналистики (зарубежный опыт) // Ценностные ориентиры современной журналистики. Сб. научных статей IV международной научно-практической конференции, посвящённой 20-летию кафедры журналистики ПГУ. Пенза: Изд-во ПГУ, 2016. С. 112-120.
18. Платонова Д.В. Социальная сущность и формы участия аудитории в деятельности СМИ: автореф. дис. ... канд. филол. наук / МГУ имени М.В. Ломоносова. М., 2008.
19. Почепцов Г. Постжурналистика: новые реалии XXI [Электронный ресурс] – URL: www.relga.ru. №1 (274) (дата обращения 10.01.2014).
20. Сидоров В.А. Аксиология журналистики. СПб. ИД “Петрополис”, 2016.
21. Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления тудентов педагогических вузов. М.: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО “Информация для всех”. 2007.
22. Фомичева И.Д. Партиципарная коммуникация: автореф. дис. докт. филол. наук / МГУ имени М.В. Ломоносова. М., 2003.
23. Фомичева И.Д. Участие аудитории в массовой коммуникации // Средства ассовой информации и формирование гражданского общества / Под ред. А.И. Верховской. М., 2010.
24. Чернега О.П. Гражданская журналистика: характерные черты и методы // Социальная журналистика: профессия и позиция. М., 2005. С. 29-35.
25. Bolz N. Post-journalism [Electronic resource] – URL: <http://www.goethe.de/wis.med/dos/jou/mkr/en2304574.htm> (date of access: 28.12.2007)
26. Chomsky N., Herman E.S. (2002) Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media. Pantheon books. NY.
27. Cyberdemocratie.(2002) Odile Jacob. Paris.
28. Edmonds. Schaffer: News Consumers Need Watchdogs & Guide Dogs [Electronic resource] – URL: <http://www.poynter.org/latest-news/business-news/the-biz-blog/101295/schaffer-news-consumers-need-watchdogs-guide-dogs/>
29. Hepp. (2013). Conceptualizing Mediatization: Contexts, Traditions, Arguments. Communication Theory 23: 191-202
30. Hepp, A. Hajarvard, S., Lundby, (2015). Mediatization: theorizing the interplay between media, culture and society Media, Culture & Society 37(2) P. 314-324.
31. Korochensky A. The hybridization of journalism and PR (PRnalism) – the source of ethical and cognitive conflicts in communication. (2008) // Mass media and global Divides. IAMCR Global Congress. Stockholm, 20-25 July, 2008. IAMCR- Stockholm University. P. 410.

32. Korochensky A., Khmelenko E. The cognitive dimension of hybridization of journalism and PR (2009) // *Média dvacet let poté – Media Twenty Years After* (Eds.: Jan Jirak, Barbara Köpplöva, Denisa Kasl Kollmanova). Ed. Portal. Karlov Univerzitet- Praha . P. 212-220.
- 33.. Levy P. (1997) *Collective Intelligence*. Plenum Press. NY.
34. Lichter S.R., Rothman, L. (1986). *Media Elite. American New Power brokers*. Bethesda MD. Adler & Adler.
35. Mazzoleni G., & Schulz W. (1999). "Mediatization" of Politics: A Challenge for Democracy? *Political Communication*, 16(3). P. 247-261.
36. Merritt D. (2010) *What Citizen Journalism can learn from Public Journalism // Public Journalism.2.0. The promise and reality of a citizen – engaged press / Ed. by Jack Rosenberry and Burton St. John III. Routledge. N.Y.*
37. Por otra comunicación. Los medios, globalización cultural y poder. (2005) *Encuentro. Editorial Icaria.*
38. *Public Journalism.2.0. The promise and reality of a citizen – engaged press (2010) / Ed. by Jack Rosenberry and Burton St. John III. Routledge. N.Y.*
39. Siapera E. From post-industrial to post-journalism. *The Guardian*. 14.02.2013.

References

1. Alexeeva A. Ot veblogov k “narodnoy zhurnalistike”: put k novym kollektivnym media // *Medi@lmanah*. 2006. # 5. P. 12-16. (in Russian).
2. Anoshina I.V. Organizatsiya obschestvennogo monitoringa SMI I mediakritiki FAIR (SSHA) v sisteme grazhdanskogo dialoga so SMI // *Zhurnalistika I mediaobrazovanie*. 2007. Sb. trudov II Mezhdunarodnoy nauchno-practicheskoy konferentsii. – Belgorod. BelGU. 2007. P. 275-283. (in Russian).
3. Bakanov R.P. “Kniga zhalob” na televidenie. Evolutsiya gazetnoy televizionnoy kritiki v Rossiyskoy Federatsii. 1991-2000. Kazan. KGU. 2007. P. 195-198. (in Russian).
4. Berezina I.A. Novye formy zhurnalistiki vo vzaimodeystvii s grazhdanskim obschestvom. // *Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria 10: Zhurnalistika*. 2013. #1. P. 40-51. (in Russian).
5. Bobryshova A.S. Grazhdanskaya zhurnalistika v internete: teoreticheskie podhody i effektivnye praktiki // *Media I mezhkulturnaya kommunukatsiya v evropeyskom kontexte. – Materialy Mezhdunarodnoy nauchno-practicheskoy konferentsii. FGAOU VPO Severo-Kavkazskiy federalniy universitet*, 2014. P. 79-81. (in Russian).
6. Venediktov, S.V. Mediakommunikatsia v grazhdanskom obschestve // *Vestnik Permskogo universiteta. Seria Politologia*. Perm, 2013. # 3. P. 80-92. (in Russian).
7. Verhovskaya A.I. Na puti k grazhdanskomu obschestvu: problemy transformatsii SMI // *Sredstva massovoy informatsii i formirovanie grazhdanskogo obschestva/ Pod red. Verhovskoy A.I. M., 2010. (in Russian).*
8. *Grazhdanskoe kommunikatsii I grazhdanskoe obschestvo / Nauch. Red. I sost. I.M.Dzialoschinskiy. M., 2009. (in Russian).*
9. Dzialoschinskiy, I.M. Zhurnalistika souchstiya. Kak sdelat SMI poleznymi ljudjam. M., 2006. (in Russian).
10. Karpenko O.M., Bershadsкая M.D., Voznesenskaya Yu.A. Pokazateli urovnja obrazovaniya naseleniya v stranah mira: dannye mezhdunarodnoy statistiki // *Sotsiologiya obrazovaniya*. 2008. # 6. (in Russian).
11. Karpenko I.I., Lobanovskaya E.Yu., Gorborkova L.S., Elnikova O.E. Ispolzovanie metoda infoteinmenta v praktike sovremennoy rossiyskoy televideniya // *Nauchnye vedomosti BelGU. Seria Gumanitarnye nauki. Dekabr 2017. T.36. # 28. (in Russian).*
12. Korochensky A.P. “Pyataya vlast’”? Mediakritika v teorii I praktike zhurnalistiki – Rostov-na-Donu. RGU. 2003. (in Russian).

13. Korochensky A.P. Reduktsiya kognitivnoy funktsii zhurnalistiki pod vliyaniem kommercheskikh kommunikativnykh strategiy // Medyinye strategii sovremennoogo mira. Materialy II Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii. KubGU: Krasnodar. 2008. (in Russian).
14. Korochensky A.P. Mediakritika I socialniy realism massmediynoy kartiny mira. //Visnik Kiiivskogo Mizhdunarodnogo universitetu. Seria Socialni komunikatsii: zhurnalistika, medialingvistika, kinotelemistestvo. Vyp. 8. KiMU. Kiiiv, 2009. (in Russian).
15. Korochensky A.P. Gibridizatsiya mediatekstov kak tendentsiya transformatsii sovremennoy zhurnalistiki // Zhurnalistika. Pedagogika. Nauchniy zhurnal Belarusskogo gosudarstvennogo universiteta. Minsk. 2017. #1, P. 22-30. (in Russian).
16. Korochensky A.P. Cherez mediaobrazovanie – k mediademokratii.// Kommunikatsiya v sovremennom mire. Materialy vsrossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii “Problemy massovoy kommunikatsii@. 13-14 maya 2016 r. Chast 2. Voronezh: VGU. 2016. P. 115-116. (in Russian).
17. Korochensky A.P. Mediakritika v kontekste grazhdanskoy zhurnalistiki (zarubezhniy opyt) // Tsennostnye orientiry sovremennoy zhurnalistiki. Sb. Nauchnykh statey IV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy. Penza: PGU, 2016. P. 112-120. (in Russian).
18. Platonova D.V. Sotsialnaya suschnost iformy uchastiya auditorii v deatelnosti SMI. Avtoref. diss. kand.filolog. nauk./ MGU, M., 2008.
19. Pocheptsov G. Postzhurnalistika: novye realii XXI veka. [Electronic resource] – URL: [\(data obraschenia 10.01.2014\)](http://www.relga.ru/#1(274)(data%20obraschenia%2010.01.2014)) (in Russian).
20. Sidorov V.A. Aksiologia zhurnalistiki. SPb.: IDPetropolis, 2016. (in Russian).
21. Fedorov A.V. Razvitie mediakompetentnosti I kriticheskogo myshlenia studentov pedagogicheskikh vuzov. M.: Izd-vo MOO VPP UNESCO “Informatsia dlya vseh”, 2007. (in Russian).
22. Fomicheva I.D. Partitsiparnaya kommunikatsiya, Avtoref. diss. dokt.filolog. nauk. / MGU. M., 2003. (in Russian).
23. Fomicheva I.D. Uchastie auditorii v massovoy kommunikatsii // Sredstva massovoy kommunikatsii I formirovanie grazhdanskogo obschestva.Pod red. A.I. Verhovskoy. M., 2010. (in Russian).
24. Chernega O.P. Grazhdanskaya zhurnalistika: harakternye cherty I metody. ody // Sotsialnaya zhurnalistika: professia i pozitsiya. M., 2005. P. 29-35. (in Russian).
25. Bolz N. Post-journalism [Electronic resource] – URL: <http://www.goethe.de/wis.med/dos/jou/mkr/en2304574.htm> (date of access:28.12.2007).
26. Chomsky N., Herman E. S. (2002) Manufacturing Consent. The Political Economy of the Mass Media. Pantheon books. N.Y.
27. Cyberdemocratie.(2002) Odile Jacob. Paris.
28. Edmonds. Schaffer: News Consumers Need Watchdogs & Guide Dogs [Electronic resource] – URL: <http://www.poynter.org/latest-news/business-news/the-biz-blog/101295/schaffer-news-consumers-need-watchdogs-guide-dogs/>(date of access:28.12.2007).
29. Hepp. (2013). Conceptualizing Mediatization: Contexts,Traditions, Arguments. Communication Theory 23: 191-202.
30. Hepp, A. Hajarvard, S., Lundby, (2015). Mediatization: theorizing the interplay between media, culture and society Media, Culture & Society 37(2) 314-324.
31. Korochensky A. The hybridization of journalism and PR (PRnalism) – the source of ethical and cognitive conflicts in communication. (2008)// Mass media and global Divides. IAMCR Global Congress. Stockholm 20-25 July 2008. IAMCR- Stockholm University. P. 410.
32. Korochensky A., Khmelenko E. The cognitive dimension of hybridization of journalism and PR (2009)// Média dvacet let poté – Media Twenty Years After (Eds.: Jan Jirak, Barbara Köpplova, Denisa Kasl Kollmanova) Ed. Portal. Karlov Univerzitet, Praha. P. 212-220.
- 33.. Levy P. (1997) Collective Intelligence. Plenum Press. N.Y.
34. Lichter S.R., Rothman L. (1986). Media Elite. American New Power brokers.Bethesda MD. Adler & Adler.

35. Mazzoleni G., & Schulz W. (1999). "Mediatization" of Politics: A Challenge for Democracy? *Political Communication*, 16(3), 247-261.
36. Merritt D. (2010) What Citizen Journalism can learn from Public Journalism // *Public Journalism.2.0. The promise and reality of a citizen – engaged press* / Ed. by Jack Rosenberry and Burton St. John III. Routledge. N.Y.
37. Por otra comunicación. Los medios, globalización cultural y poder. (2005) Encuentro. Editorial Icaria.
38. *Public Journalism.2.0. The promise and reality of a citizen – engaged press* (2010)/ Ed. by Jack Rosenberry and Burton St. John III. Routledge. N.Y.
39. Siapera E. From post-industrial to post-journalism. *The Guardian*. 14.02.2013.

Korochensky Alexandr P.

CITIZEN MEDIA CRITICISM AND POLITICAL PROCESSES IN MEDIATIZED SOCIETY

Resume

In the conditions of modern mediatized society, in which people's communication is mediated by technical means of information, and communication of all institutions with citizens is carried out largely through media channels, the possibilities of political and commercial manipulation of the public with the use of a powerful media complex and the latest communication technologies are increasing. This trend poses a threat to democracy, which degenerates into a manipulative ersatz that excludes the free and informed will of citizens. In the context of the market functioning of the media, it is increasingly important to formulate and take into account the reactions of the audience to the activities of the media industry and the *экшнризм* content, until recently there were no reliable ways to convey to media organizations the opinions and requests of the audience and to help citizens to be included in media political discourses.

One of these ways today is the citizen media criticism, carried out by the authors, not related to media organizations. Media criticism contributes to the development of media competence of citizens, their rational and critical attitude to political discourses formed by the media, which in turn may favor the emergence of a new type of citizenship for the mediatized society of the XXI century.

In this paper, the potential of citizen media criticism is theoretically analyzed in its impact on mediatized political processes and in the formation of a new type of citizenship based on the developed media content and media activism of citizens. At the same time, the practical experience of the activities of civil structures and individual citizens engaged in monitoring and criticism of the media is considered.

Developed citizen media criticism has the potential to become not only a way for public expression of reactions and information needs of the audience and defending the rights of citizens in their relations with the political system and the media industry, but also a "laboratory" of new citizenship, corresponding to the realities of the information age. The basis of such citizenship should be the media competence of the people, making them not only critically thinking recipients of media information, but also autonomous subjects of mass media communications, able to independently create and distribute media texts, articulating their political, economic and social interests and requirements. From the role of passive consumers of mass media information, citizens should and can move to the role of conscious and active participants in the mediatized political process, forming a collective civic mind and a collective civic action. Potentially, this media competence, formed by media criticism and media education system, can encourage political and civic activity, which is fading nowadays due to the limited ability of citizens to resist large-scale media manipulation for political and commercial purposes. Most of our contemporaries are not trained to realize and defend their interests in the media sphere, which turns them into a convenient object of manipulative influences. Citizen media criticism is able to promote the social growth of people, contributing to the formation of the autonomous thinking, socially responsible active citizen

and, as a result, citizenship of a new type. Broadcast through blogs, social networks and websites of public associations of the voice of "ordinary" citizens, merging into a powerful chorus, it will be impossible to ignore or drown out, using the widespread media organizations internal censorship and self-censorship of journalists. Without the broad participation of citizens in media political discourse impossible modern democracy and its future participation transformation.

A promising direction for further study of the role of civil media criticism in political processes may be sociological research, allowing to identify how the potential of criticism of the political aspects of the functioning of the media, carried out by citizens and public associations, is implemented in practice.

Кривец Алла Павловна

кандидат социологических наук, доцент кафедры культурологии и политологии,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: krivets@bsu.edu.ru

Пугач Владимир Сергеевич

кандидат филологических наук, доцент,
заведующий кафедрой английской филологии и межкультурной коммуникации,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: pugach@bsu.edu.ru

РЕГИОНАЛЬНОЕ СОЛИДАРНОЕ ОБЩЕСТВО КАК ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ

Аннотация: В статье рассматриваются теоретические и практические аспекты региональной идентичности. Обосновывается, что в настоящее время существует востребованность на формирование идеологии солидарности, которая актуализируется различными сообществами и государственными структурами. Утверждается, что региональная концепция солидарного общества может выступать в качестве своеобразной идеологемы региональной идентичности.

Ключевые слова: идентичность, интеграция, солидаризм, солидарное общество, власть, гражданское общество.

Krivets Alla Pavlovna

PhD in Sociological Sciences, Associate Professor of Department
of Cultural Studies and Political Science, Belgorod National Research University
308015, Russia, Belgorod
e-mail: krivets@bsu.edu.ru

Pugach Vladimir Sergeevich

PhD in Philology, Associate Professor,
Head of Department of English Philology and Cross-cultural Communication
Belgorod National Research University
308015, Russia, Belgorod
e-mail: pugach@bsu.edu.ru

REGIONAL SOLIDARY SOCIETY AS A BASIS FOR FORMING REGIONAL IDENTITY

Abstract: The article considers theoretical and practical aspects of regional identity. It is substantiated that at present there is a demand for the forming of the ideology of solidarity, which is actualized by various communities and state structures. It is argued that the regional concept of a solidary society can act as a kind of ideologeme of regional identity.

Keywords: identity, integration, solidarism, solidarity society, power, civil society.

Введение

В современных условиях проблема консолидации российского общества приобретает все более актуальное значение и связано это, прежде всего, с процессом глобализации социального пространства, формирование многополярного мира, с одной стороны, с другой – с процессом размывания социокультурных ценностей, постепенной утратой государственной идентичности и снижением чувства национального самосознания [1]. Поиск новых форм социальной ответственности и консолидации современного российского

государства, в основу которых была положена проблема улучшения качества жизни, актуализировал и трансформировал её в проблему солидарного общества как парадигму нового качества человеческих отношений. Актуальность проблемы солидарного общества связана с необходимостью исследования новых форм общественной организации и государственного устройства, положенных в основу государственной идеологии современного российского государства. Концепцию солидарного общества для политической науки можно рассматривать в данном случае, как идеологему, составную часть общегосударственной идеологии и региональной интеграционной парадигмы, что непосредственно указывает на ее актуальность в области политологии, которая разрабатывает механизмы консолидированности и устойчивости социально-политического пространства государства и его регионов на основе консолидации институтов гражданского общества и обеспечения гражданского участия как основы укрепления взаимного доверия между государством и обществом. Научная проблема, на решение которой направлена данная статья, – определение солидарного общества как парадигмы региональной солидарности и идентичности, сущностной модели формирования отношений между властью и гражданским обществом на основе таких важнейших принципов, как: справедливость, взаимное доверие и обоюдная социальная ответственность.

Материалы и методы

Среди западных и российских ученых тема поиска путей надклассовой интеграции, социальной консолидации общества в России достаточно популярна. Это связано с тем, что Россия стремится к усилению влияния на внешнеполитической арене, для чего страна должна иметь крепкие интегрирующие связи во внутренней среде. В то же время проблема теоретического рассмотрения социальной консолидации в рамках концепции солидарного общества остается малоизученной. В отечественной литературе тема солидарного общества ретроспективно взаимосвязана с оригинальными концепциями российских мыслителей (Г.К.Гинса, Н.С. Тимашева, А.С. Хомякова, Н.А. Бердяева, Н.К. Михайловского, М.И. Туган-Барановского, П.А. Кропоткина, И.А. Ильина, Е.Н. Трубецкого и др.), которые рассматривали вопросы солидарности, прежде всего, через призму нравственных аспектов солидарности.

В рамках исследуемой проблемы российскими учеными ведутся разработки отдельных элементов теории, интересные решения которых содержатся в работах современных авторов Д. А. Керимова, С.С. Алексеева, В.С. Нерсисянца, И.Ю. Козлихина, А.В. Ильина и др. Солидаризм в контексте анализа ведущих мировых идеологий исследует А.Н. Окара. Проблемы и специфика региональных моделей солидарности в рамках управленческого процесса, а также исследование потенциала общественных организаций в формировании регионального солидарного общества содержится в работах В.П. Бабинцева, Е.В. Реутова. Н.С. Миннигулова изучает солидарность в рамках социально-философского подхода. Учитывая комплексный, динамичный характер материала, методологическую основу решения задачи, обозначенной в статье, составили принципы единства исторического и логического, восхождения от абстрактного к конкретному, всесторонности, реалистичности, объективности рассмотрения и целостности. При написании статьи использовалась теоретическая концепция солидаризма, разработанная П. Леру и Л. Дюги. сформулировавших концепцию идеального государственного устройства, основанного на идеалах социальной солидарности и достижениях научной мысли [2; 3].

Результаты

В последнее десятилетие в российском обществе сформировался запрос на новую интегрирующую идею, являющуюся базисом для формирования как национальной идеи, так и обоснования особой российской идентичности. На региональном уровне процесс поиска консолидирующих начал наиболее актуален, так как именно региональная социально-политическая стабильность является основой стабильности России. Данная тема достаточно разработана как в России, так и за рубежом. Однако нами будет предложен новый подход к изучаемой теме, основанный на концепции солидарного общества.

Концептуальные подходы к региональной идентичности: зарубежный и российский опыты

Проблема поиска европейской идентичности имеет многовековую историю, однако только во второй половине прошлого века она перестала быть отвлеченной идеей и начала приобретать реальные формы. До XX века понятие «идентичность» не использовалось в политологии, а было заимствовано из смежных отраслей науки. Под идентичностью понималось отождествление индивидом, группой или социумом себя с определенной политической позицией, разделением традиционного для данной местности набора ценностей и обычаев. По мере развития европейской интеграции после Второй мировой войны происходило усложнение структуры и деятельности созданных в 1950-е гг. наднациональных организаций, с 1992 г. существующих под единым названием – Европейский союз (ЕС). Нацеленный на региональную интеграцию, ЕС был юридически закреплён Маастрихтским договором [4] в 1992 г. на принципах Европейских сообществ [5]. С целью укрепления такого объединения неоднократно выдвигались идеи о формировании общеевропейской идентичности. Идентичность, формируемая на уровне ЕС, выступала многосоставным, саморазвивающимся явлением, состоящим из национальных, этнических, региональных и других компонентов. Одним из подходов к процессу формирования европейской идентичности стал проект мультикультурализма. Европейский Союз посредством мультикультурализма стремился к созданию новой, космополитической европейской нации, в которой видел интеграцию этнических иммигрантских меньшинств не как унифицирующий процесс, а как возможность сохранить культурное многообразие в общей социальной атмосфере взаимной терпимости. Проектом мультикультурализма одновременно признаются две области культуры: общая политическая, сконцентрированная вокруг идеи равенства, и ряд различных культур в частной сфере, которые, в свою очередь, обладают общим языком и религией, а также общими традициями и родственными отношениями. Однако попытки укрепления единого самосознания в условиях глобализации в ряде европейских стран вызвали обратную реакцию, а именно – усиление влияния «евроскептиков», выступающих за усиление национальных государств, вплоть до выхода из ЕС. Наглядными примерами этому являются “БРЕКЗИТ” в Англии, референдум в испанской Каталонии.

Современная концепция европейская идентичность состоит из двух компонентов – коллективного и индивидуального. Сосуществующими, взаимодействующими и взаимовлияющими европейской идентичности являются две составляющие: существующая независимо от Европейского союза этнонациональная идентичность и идентичность граждан государств – членов ЕС. Идентичность представляется в виде взаимосвязанных компонентов в ее структуре, при наличии нескольких коллективных идентичностей, одной из которых является общеевропейская. Под коллективной идентичностью следует понимать совокупность этнонациональных идентичностей, а под индивидуальной – общеевропейские ценности, разделяемые гражданами государств – членов ЕС. Индивидуальная идентичность трансформируется в коллективную, которая, в свою очередь, воздействует на формирование общеевропейской [6]. Таким образом, позволительно определить европейскую идентичность как совокупность характеристик, отличающих европейцев от неевропейцев в традициях, культуре, образе жизни и системе мышления. Это европейское самосознание, осознание собственной принадлежности к Европе.

В дореволюционной России существовало два научных подхода, трактовавших понятие «региональная идентичность». К представителям первой группы можно отнести М.П. Погодина, С.М. Соловьева и А.Д. Градовского [7; 8; 9]. Они предполагали, что неукорененность (неосновательность) является специфической российской чертой, источником которой считается однородность и однообразие природных условий Русской равнины и отсутствие камня в строительстве массивных православных храмов и русских домов. А.Д. Градовский указывал также на факторы социально-политические, связанные с монгольским игом, постоянной миграцией служилых людей, борьбой с сепаратизмом и

централизацией российского государства [10]. Все это в совокупности сформировало относительно устойчивую структурированную в России систему, характеризующуюся весьма незначительными по величине региональными и межгородскими культурными контрастами. С.М. Соловьев – выдающийся философ и историк, считал, что идеалом государственного устройства для России может стать твердая самодержавная власть в тесном союзе с лучшими силами народа. Однако его политическим идеалом являлось надклассовое государство, отражающее интересы общества и объединяющее отдельные сословия, задающие вектор развития в направлении общей цели [9]. М.Н. Погодин – русский публицист, создатель концепции патриотического консерватизма, многие труды которого до сих пор не изданы, посвятил свою жизнь развитию русской национальной идеологии и искал формулу выражения национальной идеи. Развивая идею о добровольном призвании народом правителей, он доказывал, что у России свой особый, самобытный путь исторического развития в сравнении с Западом, и придерживался позиций божественного происхождения в судьбе народа и государства. Противоположной была позиция второй группы, к которой можно отнести Н.И. Костомарова и А.П. Шапова. Согласно их точке зрения, на территории России территориальные контрасты в культуре весьма существенны, а русскому национальному характеру по своей природе присущ дух свободы, веча и конфедерации. Советская идентичность изначально конструировалась как наднациональная в силу интернационального характера социалистической идеологии и планов мировой революции [11]. В советский период истории России политическая элита все более тяготела к оживлению традиционного имперского дискурса с присущей ему доминантой сильной централизованной власти. Политическое руководство советского государства активно использовало национально-патриотическую риторику, особенно усилившуюся в годы Великой Отечественной войны. В послевоенное время главным выражением гражданской идентичности в Советском Союзе была концепция «советского народа», которую советская власть пыталась сконструировать как «новую историческую общность» и которая, по сути, была надэтнической. Советский народ – это историческая, социальная и интернациональная общность людей, имеющих единую территорию, экономику, социалистическую по содержанию культуру, союзное общенародное государство и общую цель – построение коммунизма. Сам термин начал использоваться для обозначения населения СССР в начале 30-х гг. XX века. По мнению социолога Ю.А. Левады «советский народ» – суперэтническая категория, синтезирующая идею государственности и национальной идентичности («семья народов»). В советское время эта категория «подавляла и заменяла остальные социогрупповые идентичности, прежде всего этнические» [12]. Понятие советского народа как общности подпитывалось такими совместными достижениями, как победа в Великой Отечественной войне и освоение космоса. Важную роль в поддержании советской идентичности играли почитание вождя, идеологический мессианизм, а также постоянно воссоздаваемый образ врага, риторика борьбы и насилия – так называемая атмосфера «осажденной крепости». С распадом в 1991 г. СССР и крушением концепции «советский народ» наступил глубокий кризис общегосударственной идентичности, процесс постепенного отторжения советского наследия. Изменение прежнего уклада жизни, растущее социальное неравенство, падение уровня жизни, криминализация привели к стихийному формированию «негативной идентичности». Негативная идентичность – это некий консервативный механизм, позволяющий приспособляться к изменениям методом снижения запросов и упрощения форм мышления и деятельности [12]. Главным механизмом негативной идентичности является самоутверждение путем отрицания всего незнакомого, травмирующего. Именно в это время, по мнению Р.Ф. Туrowsкого, произошла регионализация общества. В России к середине 90-х гг. наметились несколько линий «разлома»: центр – регионы, столица – провинция. По линии центр – провинция идентификационные процессы были выражены наиболее остро. Между Москвой и остальной Россией нарастали экономические и политико-культурные противоречия системного характера: проявлялись различия не только в уровне и качестве жизни, но и на уровне

ценностных систем, характеризующиеся различными типами политического поведения и голосования. Провинции все чаще пытались обрести и доказать свою «самость». Появляется своеобразная «провинциальная идентичность»: провинция начинает считать себя настоящей, коренной Россией и отрицает за Москвой право называться Россией, русским городом [13].

Ярким проявлением этих тенденций является оформление регионального брендинга – имиджевое оформление совокупности впечатлений о регионе, которые формируются в сознании потребителей (жителей, инвесторов, туристов и т.д.) и определяют положение региона не только на рынке, то есть рейтинг среди других регионов, но и место (статус) среди всех регионов современной России. Яркими примерами подобного брендинга являются Томская область, Краснодарский край, а в последние годы и Сочи. [10]. Конструирование региональной идентичности чаще всего основано на особой региональной истории, мифах и традициях, таких составляющих культуры как литература, музыка, изобразительное искусство, известные деятели искусства, проживавшие и проживающие на территории данного региона. Каждый регион создает собственную идентичность, пытаясь через различные символы вылепить такое «лицо», которое с первого взгляда отличало бы его от других. Большинство регионов при этом опирается на традиционные бренды, проверенные временем и обусловленные историческими, экономическими, географическими и другими особенностями территории. Так, например, основой для формирования идентичности Белгородской области стали проверенные временем и опирающиеся на исторические реалии бренды: “Белгородчина – родина подсолнечного масла”, Борисовская керамика, “Белгородская область – „мясная столица” России”, Корочанские сады, Курская магнитная аномалия (КМА) на Белгородчине, “Белгород – „волейбольная столица” России”. В последние годы активно стали формироваться бренды муниципальных территорий – так называемые культурные бренды, которые способны поднять инвестиционную и туристическую привлекательность городов и сёл.

Концепция регионального солидарного общества как основа формирования региональной идентичности

Если проблема идентичности, как было показано, проанализирована достаточно глубоко, хотя и нуждается в дальнейшей рефлексии, то феномен солидарности остается до сих пор за рамками интересов ученых. Как подчеркивают Е.В. Дзякович и А.В. Рязанов “солидарность – явление необходимое в жизни любого социума, без неё, без доверия и взаимопомощи, хотя бы в узком семейном кругу, трудно выживать людям” (14).

Формирование идентичности региона в рамках идеологии солидарного общества может рассматриваться как целеполагающий политический процесс, где главным в процессе является мотивированная политическая деятельность, направленная на вычленение старых и создание новых региональных символов и образов, которые внедрялись бы в массовое сознание. Как показывают исследования, проведенные в рамках доклада Международного дискуссионного клуба “Валдай”, региональная идентичность в самосознании граждан России занимает 2-е место после общегражданской самоидентификации [15].

Последние годы характеризуются повышением внимания к феномену солидарности со стороны государственной власти и общественности современной России. Власть достаточно четко сформировала запрос на поиск интегрирующей идеи для построения общества нового типа. Так, в послании Федеральному Собранию Российской Федерации 1 декабря 2016 года президент В.В. Путин обратил внимание на особую роль интегрирующих механизмов в жизни российского общества: “Повторю, когда мы говорим о солидарности и единстве, имеем в виду осознанную, естественную консолидацию граждан ради успешного развития России. Можно ли достичь значимых стратегических целей в раздробленном обществе? Можно ли решить эти задачи с парламентом, где вместо результативной работы идет состязания амбиций и бесплодные препирательства? Можно ли достойно развиваться на зыбкой почве слабого государства и управляемой извне безвольной власти, потерявшей доверие своих граждан? Ответ очевиден: конечно, нет” [16].

Говоря о солидарном обществе нередко можно встретить отождествление данной концепции с теорией солидаризма. Сравнивая концепции солидаризма и солидарного общества, следует отметить тот факт, что обе концепции опираются на общий принцип солидарности, однако понимание данного принципа различно – солидаризм опирается на рациональные мотивы, а солидарное общество большую значимость отводит иррациональному началу. Говоря о регулировании человеческих отношений, солидаристы полагаются на силу норм права, делают акцент на совершенствовании законодательства как инструмента солидарности. Странники теории солидарного общества главенствующую роль в регулировании отношений отводят не праву, а нормам морали. Право рассматривается лишь как метод закрепления существующих отношений. Для обеих концепций характерно признание человека свободной личностью, способной к саморазвитию и принятию решений о добровольности вступления в различные организации на основе солидарности. Солидаризм призывает к балансу интересов частных и общественных, а солидарное общество склоняется к риторике о добровольной жертвенности во имя общих интересов. Однако концепция солидаризма является синтезированной европейской концепцией, не имеющей непосредственного отношения к концепции солидарного общества. Развиваясь в политико-правовом и социально-культурном контексте Западной Европы, теория солидаризма опирается на традиции западной культуры, тогда как теория солидарного общества – результат политико-философской традиции Востока, а именно России.

В генезисе теории солидарного общества следует выделить три исторических периода: Период концептуализации (до 1917г.), для которого характерно осмысление и теоретическое изложение основных элементов теории, их обоснование и осмысление отечественными философами, политическими деятелями (С.С. Уваров, И.В., А.С. Хомяков, Н.А. Бердяев, И.А. Ильин и др.). Период забвения (1917-2000 гг.), связанный с Октябрьской революцией 1917 года, с уничтожением Российской Империи и возникновением СССР, официальной идеологией которого являлся марксизм-ленинизм. Период ретроспективы (с 2000 – по настоящее время). В данный период произошла стабилизация политической ситуации, были решены или локализованы наиболее острые социально-экономические проблемы. Власть и общество обратили внимание на идеологический вакуум; на передний план выходят проблемы поиска национальной идеи и идентичности. Сегодня Россия стремится к усилению влияния на внешнеполитической арене, для чего страна должна иметь крепкие интегрирующие связи во внутренней среде. Для разработки интегрирующих механизмов власть формулирует запрос на переосмысление забытых идеологий, к числу которых относится и теория солидарного общества, превратившаяся из теоретической модели в ее практическую реализацию на региональном уровне, в частности в одном из субъектов Российской Федерации – Белгородской области. В 2011 г. Губернатором Белгородской области были подписаны два документа, заложившие правовую основу реализации региональной модели: Стратегия “Формирование регионального солидарного общества на 2011–2025 гг.” [17] и Концепция программы “Формирование регионального солидарного общества” [18]. Концепция была разработана с целью восполнения недостаточности проработки и исполнения задачи “по утверждению в обществе норм нравственности и морали”, отраженных в Программе улучшения качества жизни населения Белгородской области [19]. Исходя из Стратегии, целью построения Белгородского регионального солидарного общества является улучшение качества человеческих отношений посредством реализации комплекса мероприятий, что должно привести к повышению взаимного доверия власти и общества. Основой солидарного общества признается семья, декларируется стремление к коллективным формам взаимодействия граждан, а системообразующим компонентом, как регулятором формальных и неформальных отношений, должны стать духовные и культурные традиции Белгородской области. Таким образом, Концепция регионального солидарного общества выступает как идеологема региональной идентичности, которая содержит (по мнению белгородского губернатора) четыре основных условия в деле построения солидарного общества: общее дело или идея,

общая земля, справедливая экономическая модель и духовность. Можно также выделить ряд сформированных установок, отражающих базовую идею такой интеграции на региональном уровне: “мы – единый народ”; “мы желаем благополучия себе, своей семье, своему дому, двору, городу”, “от нас зависит все, за что мы в ответе” [20].

При формировании региональной идентичности на основе идеологемы солидарного общества К.В. Харченко предлагает использовать такие элементы солидарности, как духовная солидарность, интеллектуальная солидарность, социальная и земская солидарность, экономическая солидарность [20]. Таким образом, двигателем солидарного общества должны стать стимулирующие меры, которые в дальнейшем приведут к консолидации общества и формированию единой региональной идентичности. Строительство солидарного общества, по мнению его авторов, позволит решить следующие внутрирегиональные проблемы: 1) постепенно снизит остроту реакции на расхождение общества и ослабит социальную напряжённость; 2) объединит граждан на основе общеразделяемых ценностей, возможностей и интересов; 3) снизит межнациональную напряжённость, предложив общественно-консолидирующую систему ценностей; 4) позволит создать мировоззренческую альтернативу на основе исконно русских политико-философских традициях.

Выводы

Формирование региональной идентичности является частью процесса формирования общегражданской российской идентичности. Региональная идентичность – это своеобразная социальная конструкция, формирующаяся под влиянием социальных, экономических и политических факторов, отражающая базовые факторы интеграции на уровне региона. Идеологема солидарного общества представляет собой часть формирующейся региональной идентичности, «объективизирует» региональную идентичность через такие факторы как территория, характер доминирующего социума, особенности региональной культуры, традиций; увязывает главные жизненные ценности с понятием «малой родины». В качестве идеологемы солидарное общество призвано консолидировать массы, обеспечить мобилизующую функцию за счет внедрения в повседневную жизнь принципов взаимной лояльности, ответственности, социальной поддержки, сохранить социально-политическую стабильность. К благоприятным факторам развития теории регионального солидарного общества можно отнести сформированный обществом запрос на альтернативный путь развития, а также готовность обществом воспринимать идеи и ценности, предлагаемые теорией. Однако реализация предложенной стратегии связана с комплексом трудностей и рисков, которые определяются новизной предлагаемого подхода к формированию и реализации политики региональной идентичности, недостаточным уровнем самоорганизации общества и склонностью власти к непрозрачным механизмам управления, а также некоторой неоднозначность восприятия обществом теории, исходящей от властных структур.

Литература

1. Буханцова А.В., Кущенко С.В. Гражданская идентичность как ресурс консолидации общества // Идеи и идеалы № 2(24), т. 2. 2015. С 115-117.
2. Leroux P. De l'Humanité, de son principe, et de son avenir, où se trouve exposée la vraie définition de la religion et où l'on explique le sens, la suite et l'enchaînement du Mosaïsme et du Christianisme [Электронный ресурс] : – URL: <https://archive.org/details/delhumanitdeson021erogoog> (дата обращения: 02.03.2018).
3. Дюги Л. Общество, личность и государство. Социальное право, индивидуальное право и преобразование государства [Электронный ресурс] – URL: <https://naukaprava.ru/catalog/435/936/4807/29127> (дата обращения: 02.03.2018).
4. Договор о Европейском Союзе (Маастрихт, 7 февраля 1992 г.) (в редакции Лиссабонского договора 2007 г.). Консолидированный текст [Электронный ресурс] – URL: <http://base.garant.ru/2566557/> (дата обращения: 02.04.2018).

5. Хахалкина Е.В. Европейский союз, Великобритания и проблемы [Электронный ресурс] – URL: http://www.if.tsu.ru/chair4/Hahalkina_2014_1.pdf (дата обращения: 12.02.2018).
6. Позднякова Е.В. Структура европейской идентичности [Электронный ресурс] – URL: http://pravmisl.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2577 (дата обращения: 12.02.2018).
7. Погодин М.Н. Петр Первый и национальное органическое развитие [Электронный ресурс] – URL: http://az.lib.ru/p/pogodin_m_p/text_0250.shtml (дата обращения: 25.02.2018).
8. Градовский А.Д. Политика, история и администрация [Электронный ресурс] – URL: <http://mirknig.su/knigi/history/88802-politika-istoriya-i-administraciya.html> (дата обращения: 03.03.2018).
9. Соловьев М.С. Россия перед эпохой преобразования [Электронный ресурс] – URL: http://dugward.ru/library/solovyev_s_m/solovyev_s_m_rossia_pered_epohou.html (дата обращения: 02.03.2018).
10. Левочкина Н.А. Региональная идентичность: понятие и сущность // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2016. № 1 (часть 3). С. 446-453.
11. Шапов А.П. Сочинения в 3-х томах. СПб.: Издание М. В. Пирожкова, 1906.
12. Левада Ю.А. Человек советский. [Электронный ресурс] – URL: <http://www.polit.ru/lectures/2004/04/15/levada.html/> (дата обращения: 18.03.2018).
13. Туровский Р.Ф. Соотношение культурных ландшафтов и региональной идентичности в современной России. СПб.: Геликон Плюс, 2003. С. 139-173.
14. Дзякович Е. В., Рязанов А. В. Идентичность и солидарность в контексте конструктивистского анализа // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. 2017. № 5 (79). С. 54–61.
15. Международный Дискуссионный Клуб «Валдай». Национальная идентичность и будущее России [Электронный ресурс] – URL: <http://ru.valdaiclub.com/a/reports/> (дата обращения: 13.04.2017).
16. Послание Президента Федеральному Собранию [Электронный ресурс] – URL: Режим доступа: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/53379> (дата обращения: 03.03.2018).
17. Стратегия “Формирование регионального солидарного общества” на 2011 – 2025 годы [Электронный ресурс] – URL: https://docviewer.yandex.ru/?url=ya-serp%3A%2F%2Fold.belkult.ru%2Fstat%2FFile%2FPrikazy%2FPasport_strategii.doc&lang=ru&c=556e2a8a0c9f (дата обращения: 15.04.2017).
18. Концепция программы “Формирование регионального солидарного общества” [Электронный ресурс] – URL: <http://www.solidarnost31.ru/solidarnost/?q==node/1> (дата обращения: 20.02.2017).
19. Приложение к Закону от 02 апреля 2003 года № 74 “Программа улучшения качества жизни населения Белгородской области” [Электронный ресурс] – URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/30931272/32540935/> (дата обращения: 16.04.2017).
20. Харченко К.В. Белгородское солидарное общество: теоретические и прикладные аспекты [Электронный ресурс] – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24882006> (дата обращения: 16.05.2017).

References

1. Bukhantsova A.V., Kushchenko S.V. Grazhdanskaya identichnost' kak resurs konsolidatsii obshchestva // *Idey i idealy* # 2(24), t. 2. 2015. S. 115-117 (in Russian).
2. Leroux P. De l'Humanité, de son principe, et de son avenir, où se trouve exposée la vraie définition de la religion et où l'on explique le sens, la suite et l'enchaînement du Mosaïsme et du Christianisme [Elektronnyy resurs] – URL: <https://archive.org/details/delhumanitdeson02lerogoog> (data obrashcheniya: 02.03.2018).

3. Dyugi L. Obshchestvo, lichnost' i gosudarstvo. Sotsial'noye pravo, individual'noye pravo i preobrazovaniye gosudarstva [Elektronnyy resurs] – URL: <https://naukaprava.ru/catalog/435/936/4807/29127> (data obrashcheniya: 02.03.2018) (in Russian).
4. Dogovor o Yevropeyskom Soyuze (Maastrikht, 7 fevralya 1992 g.) (v redaktsii Lissabonskogo dogovora 2007 g.). Konsolidirovannyi tekst [Elektronnyy resurs] – URL: <http://base.garant.ru/2566557/> (data obrashcheniya: 02.04.2018) (in Russian).
5. Khakhalkina Ye.V. Yevropeyskiy soyuz, Velikobritaniya i problemy [Elektronnyy resurs] – URL: http://www.if.tsu.ru/chair4/Hahalkina_2014_1.pdf (data obrashcheniya: 12.02.2018) (in Russian).
6. Pozdnyakova Ye.V. Struktura yevropeyskoy identichnosti [Elektronnyy resurs] – URL: http://pravmisl.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=2577 (data obrashcheniya: 12.02.2018). (in Russian).
7. Pogodin M.N. Petr Pervyy i natsional'noye organicheskoye razvitiye [Elektronnyy resurs] – URL: http://az.lib.ru/p/pogodin_m_p/text_0250.shtml (data obrashcheniya: 25.02.2018) (in Russian).
8. Gradovskiy A.D. Politika, istoriya i administratsiya [Elektronnyy resurs] – URL: <http://mirknig.su/knigi/history/88802-politika-istoriya-i-administraciya.html> (data obrashcheniya: 03.03.2018) (in Russian).
9. Solov'yev M.S. Rossiya pered epokhoym preobrazovaniya [Elektronnyy resurs] – URL: http://dugward.ru/library/solovyev_s_m/solovyev_s_m_rossia_pered_epohou.html (data obrashcheniya: 02.03.2018) (in Russian).
10. Levochkina N.A. Regional'naya identichnost': ponyatiye i sushchnost' // Mezhdunarodnyy zhurnal prikladnykh i fundamental'nykh issledovaniy. 2016. # 1 (chast' 3). S.446-453 (in Russian).
11. Shchapov A.P. Sochineniya v 3-kh tomakh. SPb.: Izdaniye M. V. Pirozhkova, 1906 (in Russian).
12. Levada YU.A. Chelovek sovetskoy. [Elektronnyy resurs] – URL: <http://www.polit.ru/lectures/2004/04/15/levada.html/> (data obrashcheniya: 18.03.2018) (in Russian).
13. Turovskiy R.F. Sootnosheniye kul'turnykh landshaftov i regional'noy identichnosti v sovremennoy Rossii. SPb.: Gelikon Plyus, 2003. S. 139-173 (in Russian).
14. Dzyakovich Ye. V., Ryazanov A. V. Identichnost' i solidarnost' v kontekste konstruktivistskogo analiza // Vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo universiteta kul'tury i iskusstv. 2017. # 5 (79). S. 54-61 (in Russian).
15. Mezhdunarodnyy Diskussionnyy Klub «Valday». Natsional'naya identichnost' i budushcheye Rossii [Elektronnyy resurs] – URL: <http://ru.valdaiclub.com/a/reports/> (data obrashcheniya: 13.04.2017) (in Russian).
16. Poslaniye Prezidenta Federal'nomu Sobraniyu [Elektronnyy resurs] – URL: Rezhim dostupa: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/53379> (data obrashcheniya: 03.03.2018) (in Russian).
17. Strategiya “Formirovaniye regional'nogo solidarnogo obshchestva” na 2011 – 2025 gody [Elektronnyy resurs] – URL: https://docviewer.yandex.ru/?url=ya-serp%3A%2F%2Fold.belkult.ru%2Fstat%2FFile%2FPrikazy%2FPasport_strategii.doc&lang=ru&c=556e2a8a0c9f (data obrashcheniya: 15.04.2017) (in Russian).
18. Kontseptsiya programmy “Formirovaniye regional'nogo solidarnogo obshchestva” [Elektronnyy resurs] – URL: <http://www.solidarnost31.ru/solidarnost/?q=node/1> (data obrashcheniya: 20.02.2017) (in Russian).
19. Prilozheniye k Zakonu ot 02 aprelya 2003 goda # 74 “Programma uluchsheniya kachestva zhizni naseleniya Belgorodskoy oblasti” [Elektronnyy resurs] – URL: <http://docs.pravo.ru/document/view/30931272/32540935/> (data obrashcheniya: 16.04.2017) (in Russian).

20. Kharchenko K.V. Belgorodskoye solidarnoye obshchestvo: teoreticheskiye i prikladnyye aspekty [Elektronnyy resurs] – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=24882006> (data obrashcheniya: 16.05.2017) (in Russian).

*Krivets Alla P.,
Pugach Vladimir S.*

REGIONAL SOLIDARY SOCIETY AS A BASIS FOR FORMING REGIONAL IDENTITY

Resume

In the era of globalization of economic and social processes, integration movement, mass communication and migration, the problem of identity and self-identification is acquiring new significance throughout the world. The forms of identity (ethnic, national, etc.) common in the twentieth century led to the forming of a regional identity, altered according to the spirit of the times. In the past decade, an active request has been formed in the Russian society for a new integrating idea, which is a basis for forming of both a national idea and a specific Russian identity. Among Russian scholars, the topic of searching for ways of premium integration, social consolidation of the society became popular. Identifying the theoretical foundations of the ideologeme of a solidary society, we found out that the last years are characterized by increased attention to the phenomenon of solidarity on the part of state authorities and the public. The authorities formed a request for the search for an integrating idea for building a new type of society. An ideal model of relationships should, in its opinion, reflect the idea of social justice, be based on a compromise of the majority of groups, and also include elements of the moral and ethical tradition characteristic of most members of the Russian society. This is due to the fact that Russia strives to strengthen its influence in the foreign policy arena, for which the country must have strong integrating ties in the internal environment. At the regional level, the process of seeking consolidating beginnings is most relevant, since it is precisely regional social and political stability that is the basis of Russia's stability. Regional identity is a social construction that is formed under the influence of social, economic and political factors. The ideologeme of a solidary society is part of the emerging regional identity. A solidarity society can be defined as a theory according to which the main conditions of social solidarity are spiritual health and the observance of traditional moral norms within the existing legal field. Setting a task of clarifying the expediency of introducing a concept of a regional solidary society as a regional ideologeme, we have come to the conclusion that the formation of the region's identity can be viewed as a goal-setting political process, where the main thing in the process is motivated political activity aimed at isolating old and creating new regional symbols and images, which would be introduced into mass consciousness. All this is reflected in the Concept of the Regional Solidary Society as a regional concept of identity. The concept of the regional solidarity society of the Belgorod region is a logical continuation of the line of the regional government for the consolidation of the society. It is designed to replenish the inadequate elaboration and execution of the task of establishing norms of morality and ethics in the society, acting as a kind of ideologeme, designed to stimulate measures that will subsequently lead to the consolidation of the society and the forming of a unitary regional identity.

УДК 130.2

Липич Тамара Ивановна

Заведующая кафедрой философии и теологии, доктор философских наук, профессор
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород,
e-mail: lipich@bsu.edu.ru

Марьясова Елена Анатольевна

Кандидат философских наук, доцент кафедры иностранных языков и
профессиональной коммуникации
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород,
e-mail: Mariasova@bsu.edu.ru

РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ НА ПОЛИТИЧЕСКОЙ АРЕНЕ РОССИИ

Аннотация: Статья содержит информацию анализирующую изменение общественного статуса русской женщины в обществе с точки зрения участия ее как в общественной жизни общества в целом, так и на политической арене России в частности. Эволюция становления женщины как личности в российском обществе преодолела несколько этапов от всецелого подчинения церкви, родителям и мужу до личной и экономической независимости. Данные изменения происходили при условии различных способов адаптации женщин в условиях политических и экономических преобразований в стране.

Ключевые слова: женщина, мужчина, общество, семья, политика, субкультура, карьера, профессия.

Lypich Tamara Ivanovna

PhD in Philosophy, Full Professor of Department of Philosophy and Theology
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: lipich@bsu.edu.ru

Mariasova Elena Anatolievna

PhD in Philosophy, Assistant Professor of Department of Foreign Languages and
Professional Communication
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: Mariasova@bsu.edu.ru

THE ROLE OF A WOMAN IN THE POLITICAL ARENA OF RUSSIA

Abstract: The article contains some information analyzing the change in the social status of a Russian woman in society from the point of view of her participation both in public life of the society and in the political arena of Russia. The evolution of the formation of women as individuals in Russian society has overcome several stages from the total subordination of the church, parents and husband to personal and economic independence. These changes occurred under the condition of various ways of adapting women in the conditions of political and economic transformations in the country.

Keywords: woman, man, society, family, politics, subculture, career, profession.

В связи с развёртыванием интегративных процессов мировом сообществе, взаимодействия культурно-цивилизационных систем, носящих глобализационный характер, можно выделить механизмы регулирования социума, а также механизмы функционирования института семьи. Современное гендерное переформатирование общественных структур и культурных кодов во многом затрагивает интересы женщин, интересы семьи. Рассмотрение

результатов гендерных исследований в различных постмодернистских концепциях социально-гуманитарных наук с наличием европейских «экспериментальных» практик по «обнулению гендера» дает возможность по-другому посмотреть на проблему идентичности человека в современном обществе.

Современные, представленные в мировой литературе гендерные исследования, посвящены изучению различий “маскулинностей” и “феминностей”, жизненного мира женщин. Например, работы Р. Коннелла (R. Connell), Л. Иригарэ (L. Irigaray).[1]

“Остается дискуссионным и вопрос о формах самопрезентации и самореализации женщины, в которых осмысливается женская личность и формируется доминирующий образ женщины. - отмечает Е.А. Марьясова, - многие исследования, относящиеся к рассмотрению образов женщин, проводились на определённых временных этапах и освещались с точки зрения политической и идеологической конъюнктуры”. [2]

Эволюция становления образов женщины в российском обществе осуществлялась на протяжении несколько этапов, начиная от всецелого подчинения церкви, родителям и мужу до личной и экономической независимости. Эти изменения происходили в условиях разных способов адаптации женщин в условиях политических, экономических и культурных преобразований в России. Важное место в осмыслении роли женщины в политической жизни общества в XX веке занимают исследования, в том числе, и современные происходящих в обществе событий, например, А. М. Коллонтай, Н. К. Крупской, К. Цеткин, а также современные исследователи роли женщины в политике, такие как А. В. Артюхина, К. Н. Самойлова, А. Н. Шабанова, Н.А. Петрова, О.К. Исаченко, М.О. Шамсутдинова, Л.Г. Куликова и др.

В данной статье с использованием общеполитических методов объективности, историзма, единства исторического и логического, рассматривается идея культурно-исторического развития доминирующих образов русской женщины в политической жизни России.

Со вступлением России в период патриархата (система социальных структур и практик, в которых принято мужское доминирование, подавление и эксплуатация женщины)[3], россиянка “отошла” от общества, ограничив себя лишь домом и семьёй. Роль женщины в патриархатном обществе всегда оценивалась высоко, но исключительно в связи с её опытом и участием в воспроизводстве и воспитании будущих поколений, в организации семейного быта. Занимая свою нишу и соответственно являясь частью общественной культуры, женщина-мать, женщина-хозяйка воспринималась как нечто данное и не требующее сомнения и особого определения в обществе как самостоятельная группа со своими правилами, укладами и принципами. Культура женщины редко изменялась с точки зрения общества, а какие либо изменения сводились к маргинальности. Среди традиционных социальных групп не отводилось место для женского присутствия. Но эволюция общества, смена самой жизненной философии привела к возможности включения российской женщины в активную экономическую, политическую, духовную жизнь общества. Маргинальные в прошлом “женщина-политик”, “женщина-учёный” и т.д., вызывающие как насмешки, так и протесты, и гораздо реже одобрение, со временем стали восприниматься как субкультуры, как некие группы, которые отличаются от господствующей женской культуры.

Конец XIX века дал развитие новой прогрессивной субкультуре в традиционном женском обществе: женщина-политик, но не по профессии, а по призванию. Выход российской женщины за пределы благотворительности выглядел маргинально и достаточно широко осуждался. С точки зрения истории, Россия была абсолютной монархией вплоть до начала прошлого века, и права голоса в ней не обладал никто – ни женщины, ни мужчины. Но, именно XIX век породил знаменитый “женский вопрос” и дал начало развитию нового направления философско-культурологической мысли. XIX век развернул настоящую дискуссию по поводу принадлежности женщины в обществе. Причиной тому послужила всё более активная деятельность россиянок в различных общественных сферах: от науки до

общественно-политических выступлений.[4] Первая буржуазная революция 1905 года изменила ситуацию в стране и принесла Закон о выборах в Госдуму, но приоритет оставался за мужчинами. И лишь после революции 1917 года женщины получили право на участие в выборах, что и было закреплено конституцией в 1918 году.

Женщина провозглашается равной мужчине, включая любые виды деятельности. Более того, стали утверждаться идеи отказа от специфических женских черт и физического равенства женщины с мужчиной! Как следствие, мужскому обществу остро стало не хватать той ушедшей женской натуры, что ассоциировалась с образом прекрасной незнакомки.[5] Женщина стала борцом, активным строителем нового мира и даже руководящим работником, а женщина-мать, женщина-жена, женщина-хозяйка не только отходит на второй план, но воспринимается как рецидив старого, разрушаемого прошлого. Пожалуй, маргинальностью нового века можно считать тот факт, что не все женщины пожелали принять новый образ активной участницы событий и оставались, по словам В.И. Ленина, «...домашними рабынями, несмотря на все освободительные законы...».[6]

Таким образом, женщина стала рассматриваться как борец, активный участник и руководящий работник и теоретически все женские проблемы были решены. По теории политических руководителей, женщина могла лишь в случае полного отказа от домашних дел стать полноправным и полноценным строителем нового общества. Вэнди З. Голдман в своей статье пишет, что «...целью русских социалистов было «освободить мужчин и женщин от мелкого домашнего труда». Они считают, что «ключом к освобождению женщин» является «отмена семьи, а не гендерные конфликты внутри нее».[7] Однако, образ женщины-политика, его легализация и активное развитие еще воспринимались как нечто абсолютно новое и неординарное. Тем более, что слишком ещё был жив образ общепринятый, общекультурный. Но появился социальный заказ на женщину, тождественную мужчине, и нашлось достаточно активисток, личным участием подтвердивших этот заказ. В революционной России произошло очень быстро уравнивание в правах мужчин и женщин. Чаения женщин о предоставлении им политических свобод были реализованы. Это освобождение привело к тому, что женщина стала активно участвовать в политической жизни страны. Так как в стране была очень сложная ситуация и шли военные действия, потребовалось включение женщин в эти военно-революционные процессы. Исследователь О.А. Тарабина отметила особую роль в этом женщин, занимавших различные посты в Красной Армии: «Такая форма привлечения была обязательной. Женщины воевали на передовой, не уступая мужчинам в боевой подготовке, но в своей основе их пребывание концентрировалось в штабах армий, в тылу. В большинстве случаев высокие посты занимали женщины, игравшие ведущую роль в рабочем революционном движении: студентки, интеллигентки, политически подготовленные работницы, то есть те, кто зарекомендовал себя как преданный партии революционер».[8] Женщина на равных с мужчинами участвовала в боевых действиях. Она считала себя революционеркой, защищающей свои права. Единственным отличием во внешнем виде от мужчин была красная косынка.

Понемногу возникает асексуальный образ женщины, способной двигать вперёд и себя, и других, чтобы сделать карьеру. Многие участницы тех революционных событий были малограмотными, иногда ранее вовсе безграмотными. Все их знания были приобретены в тюрьмах и ссылках. Позже они взяли в руки оружие на фронтах гражданской войны. Таких женщин объединяли идейность, образ мышления и образ жизни, даже внешний вид. Все факторы говорят о полноправном наличии новой субкультуры в молодом советском обществе.

По мере перехода к мирной жизни, наблюдается спад женской военно-политической активности. На смену воинственной женщине приходит общественная деятельница, образ которой полностью растворяется в советском обществе. Она становится частью общепринятой культуры. Ничем непримечательное женское советское общество не брало на себя особых обязательств, кроме обязательства крепить мир во всём мире.

В отличие от женщин-политиков начала XX века, которых партия и правительство приветствовали в ведении общественных дел, современная женщина-политик основывает свой выбор заниматься данным делом исключительно самостоятельно. В отличие от самоучек времён революции 1917 года, современные женщины-политики обладают соответствующим образованием и достаточно молоды, чтобы продолжать, хотя уже в условиях демократии, традиции женской комсомольско-профсоюзной деятельности в тоталитарном СССР.

Однако, вопреки советскому времени, когда женщина присутствовала в политике благодаря спускаемым сверху указаниям и разнарядкам, мир политики в современной постсоветской России считается мужским миром, и присутствие женщины в данном мире выглядит маргинальным. В. Тишков считает, что словосочетания “женщина и политика” до сих пор звучат в Российском обществе очень робко и неуверенно, несмотря на когорту известных и влиятельных женщин-политиков. [9] Но статистически, в 90-х годах процент представительниц слабого пола на политической арене составил примерно 10 процентов. Известная женщина, в прошлом политик, а ныне общественный деятель И. Хакамада, позиционирующая себя как “self-made woman”, что означает “женщина, которая сделала себя сама”, делится своими впечатлениями в книге “SEX в большой политике”. Она сознательно пришла в мир Российской большой политики и являлась активным политическим деятелем, что помогло ей сделать достаточно весомые заключения о правилах поведения в политическом мужском обществе. Сама же она себя называет маргиналкой, и для привлечения к себе внимания пользовалась данным явлением: “Пол – уже мощный дармовой пиар. Там, в условиях жесткой конкуренции, чтобы обратить на себя внимание, мужчина-политик должен потратить огромные деньги. Женщина-политик привлечет внимание даже без всяких специальных усилий и телодвижений с ее стороны: что редко, то ценно”. [10] Действительно, женщины-политики привлекали к себе особое внимание во все времена, стоит вспомнить хотя бы успешную агитационную работу в войсках Ларисы Рейснер и Александры Коллонтай в начале XX века. И снова возникает извечный вопрос о предназначении женщины: есть ли вероятность успешного совмещения общественной жизни и личной? И Рейснер, и Коллонтай были замужними дамами, но это не мешало им “творить историю”. Хакамада, сама жена и мать, пропагандирует общественную активность независимо от возраста и семейного положения. “Я и сама заметила, что как только мне подвалило под пятьдесят, вокруг меня стало виться бешеное количество мужчин между тридцатью и сорока. Им страшно интересно со мной. Этот интерес искренний. Потому что именно к этому возрасту женщина становится отточенным бриллиантом. В ней и знание жизни, и сокровенный, усталый шарм, внутри которого мерцает сексуальность” - пишет она. [11] А. Темкина предлагает сценарии прихода женщины в политику [12]:

1. продолжение профессиональной деятельности;
2. выбор политической карьеры как основной деятельности;
3. поддержка и продолжение традиций семьи.

Третий сценарий достаточно противоречив и спорен, так как не каждый муж позволит жене стать поддержкой в его политической деятельности. Хакамада в своей книге описывает ситуацию времяпрепровождения в современной компании из мужей и жён: “...Мужчины перемещаются на мужскую половину с бильярдом, баром, ломберным столом – все как положено, женщины – на женскую. Прямо английское общество. На мужской половине говорят о политике, на женской, говорят о детях и, когда расслабятся, о мужьях. Потому что самое главное, что объединяет всех этих женщин, – лютая ненависть к своим мужикам. За то, что их искусственно отделяют. За то, что с ними не общаются, хотя они прекрасно разбираются в политике, в бизнесе (каждая, как правило, имеет свое небольшое дело...). За то, что их упорно ставят в нишу, как автомобили в гараж”. [13] Многие мужчины по сей день готовы видеть в своих спутницах только хранительницу очага и воспитательницу детей. Да женщины и не отказываются, умело лавируя между личным и общественным, позиционируя себя как новый символ времени. Это доказывает существование ряда факторов, которые

являются своеобразным препятствием для активного участия женщин в политическом движении: жёсткая конкуренция со стороны мужчин; сложившийся жёсткий стереотип, ориентирующий женщину на семью; низкая степень самооценки, отсутствие жизненного ориентира, направленного на достижение высот в политике, отсутствие соответствующих примеров.

Являясь представительницами демократического общества, российские женщины всё же по-прежнему отстают в политическом рейтинге от мужчин, оставаясь лишь намёком на достойное представление себя в политике. Масса стереотипов окружает женщину в политике. Недостаточная поддержка со стороны власти. Отсутствие самой традиции – женщина в политике. Недостаточная подготовка женщин к политической карьере. Ряд исследований есть по данной теме, например, интересное исследование представлено в статье Г.А. Ельниковой “Гендерная асимметрия в современной социокультурной реальности”. Она рассматривала гендерную асимметрию в политической жизни современного российского общества.

Демократическое общество предполагает равноправное участие как мужчин так и женщин в жизни государства и важные политические решения так же должны приниматься при наличии обоюдных точек зрения. Это доказывает развитость общества, его многогранность. Реально существующее равноправие между полами должно изменить традиционно сложившиеся приоритеты в политической системе и жизни страны, а активное, конкурентно-способное участие женщины в политике отразится как на повышение общественного уровня статуса женского общества, так и государства в целом.

Так что же такое “женщина в политике”? Маргинальность или субкультура? По вышеизложенному можно сделать вывод, что данное понятие выходит из рамок маргинальности с точки зрения женщин. Последние очень аккуратно используют в своём участии в политике все свои природные дарования: чуткость, шарм, последовательность, терпение и трудолюбие. Складываются свои традиции поведения, общения в этой среде, появляются женские партии и межпартийные ассоциации, что является уже началом зарождения единой субкультуры со своей историей. Изменился внешний образ женщины-политика: пройден путь от подобию мужчины к элегантности и ослепительной улыбке. При всем этом до сегодняшнего дня роль женщины в современной политической жизни России все же сравнительно невелика. Для изменения существующей ситуации, необходимо создание национального механизма по изменению положения женщин в обществе, проведения систематических мер по ликвидации гендерных стереотипов.

Литература

1. Connell R. W. Masculinities / R.W. Connell. Berkley and Los Angeles : University of California Press, 1995. 320 p.
2. Irigary L. This Sex Which Is Not One / L. Irigary. – Ithaca: NY : Cornell University Press, 1985. 290 p.
3. Марьясова Е.А. Трансформация образов женщины в российской культуре: философско-антропологический анализ. Автореферат на соискание ученой степени кандидата философских наук 2016 г. С.7.
4. Maltby T. Women and Pensions in Britain and Hungary: A cross-national and comparative case study of social dependency. Brookfield: Avebury, 1994. P 22.
5. Марьясова Е.А., Липич Т. И. Русская женщина в социокультурной мысли конца XIX начала XX век // Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития : сборник научных трудов SWorld по материалам международной научно-практической конференции : в 35 т. Т. 26. Философия и филология. Одесса, 2012. С.21-23.
6. Марьясова Е.А. Русская женщина в культуре серебряного века: от «незнакомки» к «марухе» // Философия и социальная динамика XXI века: проблемы и перспективы : сборник статей II международной конференции : в 3 ч. Омск, 2007. Ч. 1. С. 80-84.

7. 1993 Ленин, В.И. Великий почин / В.И. Ленин / Избр. соч. в 10 т. Т.9. М.: Политиздат, 1987. С.17.

8. Goldman Wendy Z. Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936. Cambridge.

9. Козлова, Н.Н. Женский вопрос в первые годы Советской власти. На материалах Тверской губернии / Н.Н. Козлова // Женщины. История, Общество: сб. науч. тр. Вып.1. [Электронный ресурс] – URL:<http://www.a-z.ru/women/text/koslovar.html> (дата обращения: 17.03.2018)

10. Тарабина, О.А. Политика советского государства в решении «женского вопроса» в годы Гражданской войны (ноябрь 1917–1920 гг.): замыслы и реалии. Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук 2006. С.12.

11. Тишков В. А. Женщина в российской политике и структурах власти// Женщина и свобода: пути выбора в мире традиций и перемен. Материалы Международной конференции. М., Наука, 1994. С. 8-16. [Электронный ресурс] – URL: <http://www.a-z.ru/women/texts/tishkovr.htm> (дата обращения: 07.03.2018).

12. Хакамада И. Sex в большой политике. Самоучитель self-made woman. Новая газета, Книжный клуб; М.; 2006 с.20 Режим доступа: [Электронный ресурс] – URL: http://najdi-sebja.ru/khakamada/sex_v_bolshoy_politike. (дата обращения: 22.09.2016).

13. Темкина А.А. Женский путь в политику: гендерная перспектива. [Электронный ресурс] – URL - <http://www.a-z.ru> (дата обращения: (дата обращения: 05.04.2018).

14. Хакамада И. Sex в большой политике. Самоучитель self-made woman. Новая газета, Книжный клуб; М.; 2006 с.70. [Электронный ресурс] – URL: http://najdi-sebja.ru/khakamada/sex_v_bolshoy_politike. (дата обращения: 22.09.2016).

15. Г.А.Ельникова. Гендерная асимметрия в современной социокультурной реальности//Научные Ведомости Белгородского государственного университета №2. (121)2012. Вып 19. С. 23-32.

References

1. Connell R. W. Masculinities / R.W. Connell. Berkley and Los Angeles: University of California Press, 1995. 320 p.

2. Irigary L. This Sex Which Is Not One / L. Irigary. – Ithaca: NY: Cornell University Press, 1985. 290 p.

3. Mariasova E.A. Transformatsiya obrazov zhenschiny v rossiyskoy kulture: losofsko-antropologicheskii analiz. Avtoreferat na soiskanie uchenoy stepeni kandidata filosofskih nauk 016 g. S.7. (in Russian).

4. Maltby T. Women and Pensions in Britain and Hungary: A cross-national and comparative case study of social dependency. Brookfield: Avebury, 1994. P. 22.

5. Mariasova E.A., Lipich T.I. Russkaya zhenschina v sotsiokulturnoy myislya kontsa XIX nachala XX vek // Nauchnyie issledovaniya i ih prakticheskoe primeneniye. Sovremennoye sostoyaniye i puti razvitiya : sbornik nauchnyih trudov SWorld po materialam mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii : v 35 t. T. 26. Filosofiya i filologiya. Odessa, 2012. S. 21-23. (in Russian).

6. Maryasova E.A. Russkaya zhenschina v kulture serebryanogo veka: ot «neznakomki» k «maruhe» // Filosofiya i sotsialnaya dinamika XXI veka: problemy i perspektivy : sbornik statey II mezhdunarodnoy konferentsii : v 3 ch. Omsk, 2007. Ch. 1. S. 80-84. (in Russian).

7. Lenin, V.I. Velikiy pochin./V.I. Lenin./Izbr. soch. v 10 t. Т.9. М.: Politizdat, 1987, S.17. (in Russian).

8. Goldman Wendy Z. Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917–1936. Cambridge.

9. Kozlova, N.N. Zhenskiiy vopros v pervyye godyi Sovetskoy vlasti. Na materialah Tverskoy gubernii / N.N. Kozlova //Zhenschinyi. Istoriya, Obschestvo: sb. nauch. tr. Vyip.1. URL:<http://www.a-z.ru/women/text/koslovar>. (data obrascheniya: 17.03.2018) (in Russian).

10. Tarabina, O.A. Politika sovetskogo gosudarstva v reshenii «zhenskogo voprosa» v gody Grazhdanskoy voyny (noyabr 1917–1920 gg.): zamyislyi i realii. Avtoreferat na soiskanie uchenoy stepeni kandidata istoricheskikh nauk 2006 g. (in Russian).

11. Tishkov V. A. Zhenshina v rossiyskoy politike i strukturah vlasti// Zhenshina i svoboda: puti vyibora v mire traditsiy i peremen. Materialy Mezhdunarodnoy konferentsii. M., Nauka, 1994. S. 8-16. URL: <http://www.a-z.ru/women/texts/tishkovr.htm> (data obrascheniya: 05.03.2018). (in Russian).

12. Hakamada I. Sex v bolshey politike. Samouchitel self-made woman Novaya gazeta, Knizhnyiy klub; M.; 2006 s.20 URL: <http://book-online.com.ua> (data obrascheniya: 22.09.2016). (in Russian).

13. Temkina A.A. Zhenskiy put v politiku: gendernaya perspektiva. URL: <http://www.a-z.ru> (data obrascheniya: 05.04.2018). (in Russian).

14. Hakamada I. Sex v bolshey politike. Samouchitel self-made woman Novaya gazeta, Knizhnyiy klub; M.; 2006 s. 70. URL: <http://book-online.com.ua>(data obrascheniya: 22.09.2016). (in Russian).

15. Elnikova G.A. Gendernaya assimetriya v sovremennoy sotsiokulturnoy realnosti// Nauchnyie Vedomosti Belgorodskogo gosudarstvennogo universiteta. 2012. №2 (121)Vyip. 19. S.23-32.

*Lypich Tamara I.,
Mariasova Elena A.*

THE ROLE OF A WOMAN IN THE POLITICAL ARENA OF RUSSIA

Resume

The role of women in the society determines the level of maturity of this society itself. The role of a woman in patriarchal society has always been highly appreciated, but only in connection with her experience and participation in the reproduction and upbringing of future generations and in the organization of her family life. Occupying a niche, and respectively being a part of the social culture, the mother- woman, the housewife was regarded as something given, and not requiring a special definition in the society, as an independent group with its own rules, ways of life and principles. The culture of the woman's behavior was almost always constant, and any changes were reduced to marginality. Among traditional social groups, there was no any place for women's presence. But the evolution of the society, some changes in the life philosophy itself, led to the possibility of including of a Russian woman into the active economic, political, and spiritual life of the society. Marginal in the past manifestations of female activity in public life eventually began to be perceived as certain groups (subcultures) that were different from the dominant female culture. The first bourgeois revolution of 1905 changed the situation in Russia and brought the Law on Elections to the State Duma, but men had the priority. And only after the revolution of 1917, women got the right to participate in elections, which was fixed by the constitution in 1918. A woman is declared equal to a man, including any kinds of activity. Moreover, the idea of renouncement of some specific women's features began to be proclaimed. The recent demands for the granting of political freedoms to women have been fully realized. The complete emancipation of the woman from any dependencies and obligations gave the right to choose his future, made her an active participant in social events. Women politicians attracted special attention and it is worth to recall at least a successful campaign work in the troops of Larissa Reisner and Alexandra Kollontai.

The twentieth century was marked by revolutions and wars in the world and in Russia. There was a need for defenders and the call finds a response not only among the male population, women also stand up for the defense of the new Russia. The transition to peaceful life led to a decline in women's military-political activity. Instead of the warlike woman the society gets a public figure whose image is completely dissolved in Soviet society. The unremarkable female part of Soviet society did not assume any special obligations. During the Soviet era, the woman was

present in politics thanks to instructions and orders that were sent down from above. As a result, the world of politics in modern post-Soviet Russia is considered as a male world, and the presence of a woman in this world does not look obvious.

Modern Russian women still lag behind men in the political rating, remaining only a hint of a decent representation of themselves in politics. A woman is surrounded by a lot of stereotypes in politics: there is an insufficient support from the authorities, the absence of the tradition of a woman in politics, insufficient training for women in political career. But a democratic society suggests an equal participation of both men and women in the life of the state and important political decisions must be made in the presence of mutual points of view. This proves the development of society, its versatility. Women should go into politics to raise the level not only of women's society, but also to improve the standard of living of the society as a whole.

Лопин Роман Анатольевич

кандидат философских наук, доцент кафедры культурологии и политологии,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород,
e-mail: lopin_ra@mail.ru

КУЛЬТУРНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ РОССИИ В ЕЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЦЕЛОСТНОСТИ И ПРЕОДОЛЕНИИ ЭТНИЧЕСКОЙ ЦЕНТРОБЕЖНОСТИ

Аннотация: В статье рассматривается проблема культурно-цивилизационного суверенитета России в условиях современной трансформации мирового цивилизационного пространства. Раскрываются исторически сложившиеся особенности России как самостоятельной культурно-цивилизационной общности, в истории которой государственное национальное строительство как собирание земель и народов занимает важное место.

Ключевые слова: цивилизация, нация, этнос, история, культура, Россия, глобализация, мировое пространство, суверенитет.

Lopin Roman Anatolievich

PhD of Philosophy, Associate Professor of Department
of Cultural Studies and Political Science,
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: lopin_ra@mail.ru

CULTURAL AND CIVILIZATIONAL SOVEREIGNTY OF RUSSIA IN ITS NATIONAL INTEGRITY AND OVERCOMING ETHNIC CONFLICTS

Abstract: The article deals with the problem of cultural and civilizational sovereignty of Russia in the conditions of modern transformation of the world civilizational space. The author reveals the historically developed features of Russia as an independent cultural and civilizational community, in the history of which the state nation-building as a gathering of lands and peoples occupies an important place.

Key words: civilization, nation, ethnicity, history, culture, Russia, globalization, world space, sovereignty.

Введение

В условиях современного развития мирового социокультурного пространства, во взаимопроникновении культур, открытости информационного поля и интеграции народов в единый мировой социум необходимо отметить ряд проблем, связанных с реальной действительностью. И это не только проблемы экономические, экологические, энергетические и демографические, но и проблемы, связанные с угрозой нивелирования культурной идентичности национальных государств, традиционно сложившихся цивилизаций [1, 149]. Эти проблемы отражают фазу цивилизационного кризиса, где локальные цивилизации в новых условиях моделирования мира утрачивают свое значение как субъекты истории.

В современном концептуальном проекте мировая политика часто отрицает исторически сложившуюся данность существования мира как реальности. Новая модель формирующегося миропорядка непосредственно воздействует и на культурно-цивилизационное пространство России, вовлекая ее вместе с другими странами в единую мировую систему с новым принципом существования. Исторически сложившийся в процессе формирования России Русский мир, будучи самостоятельной цивилизацией, сегодня в

состоянии проводить сдерживающую политику по отношению к мировому “проекту под глобальным руководством” [2, 111]. Сам Русский мир сегодня – это “самостоятельная цивилизация, которая способна нести [в мир] идеалы, прежде всего выработанные внутри своей истории”, [3, 4] кардинально отличающиеся от Западной цивилизации [4, 44] современного мирового сообщества. Подобное утверждение Россией идеологии суверенитета обосновано ее историей, современным ее состоянием, важную роль в которых имеет аксиология русского жизнестроительства, этногенеза, культурогенеза, стремящегося к высшей форме существования мира.

Методика

При написании статьи использованы как традиционные философские методы, так и общенаучные принципы и методы, позволяющие рассмотреть заявленную тему с междисциплинарных позиций.

Традиционными общефилософскими методами выступают диалектический, сохраняющий принцип объективности, всесторонности, историзма; метод герменевтический, позволяющий анализировать и интерпретировать содержание текстов, их понимание.

Также методологической основой статьи являться: историко-культурологический подход, в большей степени цивилизационный, пассионарный; интегральный метод, затрагивающий все сферы человеческой деятельности, что в принципе на междисциплинарном уровне, стыке наук способно обеспечить большую объективацию в разрешении поставленного вопроса.

Литературный обзор

Предварительно проведенный анализ показал, что на сегодняшний день тема цивилизационного развития глобального пространства наиболее актуальна (Кузык Б.Н., Яковец Ю.В. Цивилизации: теория, история, диалог, будущее: в 2-х т. – М.: Институт экономических стратегий, 2006; Цивилизационная структура современного мира. В 3-х т. – Киев: Наукова думка, 2007; Никонов В.А. Современный мир и его истоки. – М.: Изд. Московского университета, 2015 и др.). В ней обосновывается различие локальных цивилизаций и право на их самостоятельное, естественное развитие в опоре на собственные ценностные ориентиры в глобальном пространстве. Однако, очевидна и проблема взаимоотношений отдельных культурно-цивилизационных общностей, их конфликта, их нивелирования в глобализации (Большая Европа в глобальном мире: новые вызовы – новые решения. – М.: Ин-т Европы РАН: Нестор-история, 2013; Малахов В. Культурные различия и политические границы в эпоху глобальных миграций. – М.: Новое литературное обозрение; Институт философии РАН, 2014; От национальных государств к единой Европе: проблемы европейской интеграции в XIX-XXI вв. – СПб: Изд-во РХГА, 2016 и др.). В последнем раскрывается проблема сохранения традиционной культурно-цивилизационной формы их существования, культурной аксиологии как консолидирующего фактора. В современном сознании наблюдается определенный кризис, связанный с утратой идентифицирующих координат по отношению к собственному культурно-историческому наследию. В этом не исключение и российское общество, для которого сегодня поиск ценностного консолидирующего модуля в сохранении собственного суверенитета, безопасности является архиважной задачей (Морозов Н.М. Концептуализация исторического знания о российской цивилизации на рубеже XX-XXI вв. – Кемерово: Изд-во “Практика”, 2014; Муза Д.Е. Россия в системе координат глобального мира: метафизика, идеология, прагматика. – М.: Издатель Воробьев А.В., 2016; Россия в многообразии цивилизаций / Под ред. Н.П. Шмелева. – М.: Издательство “Весь мир”, 2011 и др.).

Отдельно можно выделить работы, затрагивающие темы, связанные с проблемой этно-национального вопроса в России (Михальченко Н. Украинская региональная цивилизация: прошлое, настоящее, будущее. Монография. – К.: ИПиЭНИ имени И.Ф. Кураса НАН Украины, 2013.; Никонов В.А. Современный мир и его истоки. — М.: Издательство Московского университета, 2015.; Этническое и религиозное многообразие России / под ред. В.А. Тишкова, В.В. Степанова. – М.: ИЭА РАН, 2017.)

Основная часть

Идея переустройства мирового/глобального пространства в человеческом сознании не нова, что указывает на то, что она не является случайным или естественным процессом эволюционного прогресса человечества. Она не появилась сегодня, она возникла в истории человечества периодически как результат эгоцентризма в устройстве “мирового порядка”. Но еще, пожалуй, не было такой ситуации в мировой истории, когда изменения предполагают участие в них всего человечества, на современном этапе истории всех культурно-цивилизационных сообществ, что и определяет проблемность современной глобализационной идеи. Идеи “общечеловеческого понимания”, “общечеловеческого сознания”, исключающей возможность многополярности мирового пространства, включающего в себя многие цивилизации, имеющие свои ценностно-культурные ориентиры, самостоятельное сознание.

Новая идея переустройства мира – “это не только новый мировой порядок, но и изменение господствовавшего на протяжении многих столетий мировоззрения, новое прочтение целей развития человечества... новое мироустройство, которое постепенно пытается замещать национально-государственные модели ойкумены союзом геоэкономических моделей, подчиняющихся единому мировому центру” [5,14]. Фактически она явилась результатом геополитического стремления к обладанию народами на тоталитарных принципах. Прямое отношение она имеет к решению вопросов в экономической среде как способу решения вопросов рынка, но впоследствии она занимает лидирующее место среди ориентиров политиков, формируя на основе глобализационных тенденций рынка теории политико-культурного глобализма [6,2].

Архитекторы доктрины глобализма, с самого начала видя унификацию мира через предание ему “серости” во всяком его проявлении от религиозности до экономической деятельности, выделяли “неприятности в мире в предстоящие годы”, такие как – “рост движения против глобализации”, “стратегический альянс между Китаем, Индией и Россией как противовес влиянию США и Запада” [7,99], из чего становится очевидным, что вопрос не только в отношениях рынка, он гораздо глубже. Он затрагивает сферу человеческого сознания – своего рода атака на психофизиологические основы жизни народов, моделирование нового человека в сером безликом мире воинствующего тоталитарного режима. Вопрос об историческом, а не просто узко прагматическом смысле преобразований.

Новый предлагаемый мир должен иметь единое, легко управляемое геополитическое пространство, состоящее из многих разрозненных этносов (илотов), и центр единой цивилизации. В нем есть место общему для всех “архетипу”, но нет национальному “стереотипу поведения” – возможна только унификация этнических характеристик. “Включение в глобальное сообщество подразумевает добровольные уступки национального суверенитета в пользу независимых глобальных сетей, отказ от национальной идентичности, поскольку глобализация является плюрализацией идентичностей, игрой в “культуру”, узнаваемыми образцами, не укорененными в национальной основе. Культурно-национальное своеобразие допускается в пределах карнавальности, включенности в индустрию массовых развлечений. На смену национальной культуре приходят эрзацы аттрактивности, инсценированности” [8,26]. Лишенный национальных корней, самоидентификации, народ теряется в бессмысленности. Этим и объясняется столь значительные подвижки сторонников переустройства мира в процессе нивелирования национально-цивилизационных сообществ, подвергая опасности национальную безопасность Российской Федерации, включающую в себя “защиту культурного, духовно-нравственного наследия, исторических традиций и норм общественной жизни, сохранение культурного достояния всех народов России, формирование государственной политики в области духовного и нравственного воспитания населения...” [9,356].

Глобализационные процессы в первую очередь направлены на упразднение национального суверенитета, обороноспособности и культурной идентичности России, что включает в себя изменение традиционной системы ценностей, разрушение национальной

культуры, традиционной морали и нравственности, примитивизации народного мышления. Нужно сказать, что мир в целом входит в фазу противостояния цивилизаций со своими интересами с тоталитарной идеей “единого центра”.

Сегодня Россия в своей политике суверенитета начинает вспоминать, что “...государство складывается из Верховной власти и нации и вне них не существует. Потому Верховная власть обязана иметь национальные цели, решать задачи созидания нации, развивая ее материальные и духовные силы, вести исповедную, территориальную, экономическую, национально-племенную и международную политику, которые также предназначены для обеспечения этих сил” [10,225].

В Российскую Федерацию сегодня входят около 160 народов. Они формируют единое культурное пространство современной России, не смотря на разность и особенность собственных этнокультур [11]. Многоэтничность пространства – это историческая данность, которая свойственна для государства Руси/России с момента его образования и всегда воспринималась как некая объективная общность – цивилизация.

Цивилизация – суммарное обозначение всего российского социально-исторического комплекса в его целостности, органичности, самобытности – «культурно исторический тип». Такое ее понятие и сегодня приемлемо для характеристики российского государства. Оно выражает единство (этнодемографической, геополитической, социокультурной) общностей России. Соотношение пространства и культуры в нем включает в себя цивилизационные начала, традиционные социально-культурные устои нации.

Цивилизация связана с судьбой и душой ее культурообразующего народа, который формирует традиционные воззрения, духовные ориентиры, культурные принципы, сохраняя свой психологический тип, единство исторического существования, существование многих этнокультурных типов, входящих в им созданную цивилизацию. Его культурная основа служит принципом остаточного единства при любых видоизменениях культурного пространства вне цивилизации, внутри ее, чем подчеркивает важность единства на такой основе. Она же служит стимулом сохранения, а иногда возрождения национальных традиций как культурного самосознания в цивилизационном пространстве, даже подвергнутом радикальному изменению.

Из вышесказанного понятно, что российская цивилизационная общность, имея духовно-культурное ядро – русский народ, является русской цивилизацией. И если государство, сегодня ее отражающее, имеет название Российской Федерации, а ее представитель с недавних пор – “россиянина”, то это, по сути, не может стать изменением внутренней культурной наполненности ее смысла.

В понятии “русская цивилизация” раскрывается духовно-культурная основа цивилизационного единства России, сформированного на мировоззренческих принципах русского народа (его языка и культуры), что является основой ее жизнестроительства. Другие российские народы, в нее входящие, исторически являлись участниками созидательного процесса развития России, включаясь в культурно-исторический, политический ход событий, и были сподвижниками/сотрудниками русского народа в этом процессе, приобретая с ним общность, как в историческом, так и в культурном смысле. Такой процесс указывает на свои духовные и конкретно национальные, связанные с историей развития государственности, основы в формировании русской цивилизации. Они не раскрываются в том случае, если понятие “русская” заменяется понятием “российская”, а сводятся лишь к внешним, географическим, этнографическим, материально-экономическим особенностям страны, но не более. Такая замена не раскрывает самое главное – духовное, общественно-культурное и социально-политическое состояние русского народа, русской цивилизации и по сегодняшний день защищающее российское общество от расчленения, сохраняя духовно-культурные ценности русского и других народов России.

Русская цивилизация претерпела в XX веке попытку радикального “преобразования” (особенно в области доминанты идеи социального единства), что стало причиной искусственного расчленения территории российского государства на “союзные республики”

[12,12] и в дальнейшем отделения их после развала СССР. К сожалению, в ностальгии по “великому” советскому прошлому упускается именно тот момент, что, разрушая Российскую империю как “тюрьму народов” и строя “новый мир”, его архитекторы заложили те центробежные тенденции, которые и развалили это величие. Новаторы-архитекторы просто обогнали всю историческую правду цивилизационного строительства русского народа, где “Русь-Россия не вгрызалась в окружавшие ее пространства исключительно армейскими кликами. По большей части она притягивала народы во имя их же спасения. Она пропитывала новые территории своими жизненными силами, воспринимая при этом и встречные потоки. Победы и горести России неизбежно становились фактами судьбы всех без исключения народов, вне зависимости от того, когда они присоединились к ней” [13].

Русь при своем культурно-государственном формировании заимствовала построение своего мира на основе опыта Византийской империи, модель которой можно назвать “надэтнической”. Главным ее принципом, всегда не понимаемым европейскими исследователями [14, 30.], является объединение этносов, не разрушая их идентичности, в одно национально-государственное сообщество – “ромеев”, подчиненного идеи служения Истине. Византия была не этническим государством в отличие от других, более поздних, возникших в пространстве западной Европы государств, а многонациональной империей. Это долгое время надежно охраняло ее от национальной розни, пока ей не была навязана форма западного устройства государства на этническом принципе. Узкий национализм стал причиной разрушения единого культурно-цивилизационного пространства и смены этнического состава страны, где этносы уже не воспринимали историко-культурную основу византизма как идею своего бытия – Византия пала. Надэтнический принцип исторически присущ общности Руси/России как приемственности византизма. Ее культурная доминанта, имея надэтническое, надсоциальное, надрегиональное и т.п. состояние, формирует понятие русского народа как принадлежащего к ней. При неизбежной русификации и христианизации неславянских народов, они сохраняли свой культурный опыт, язык, религию. Российская государственность защитила многие малые народы от тотальной ассимиляции, она научилась жить рядом с другими культурами и цивилизациями, включая их в свое внутреннее пространство или соседствуя территориально.

Само понятие “русский” исторически имеет прилагательное значение. “Сначала племя русь возглавило племенной союз полян. Затем к этому союзу примкнули северяне. Но те и другие продолжали называть себя своими племенными именами... При этом могло широко употребляться и общее самоназвание – славяне. Но когда требовалось как-то отличить полянско-северянское объединение от других славянских земель, обозначить его как “землю” в целом, то неизбежно должны были пользоваться понятием “Русская земля” по главенствующему положению Руси. Отсюда может быть понятным, почему и окрестные славянские пределы (будущие новгородские, ростовские, смоленские) привыкли с VI-VII веков обозначать полянско-северянскую территорию Русской землей... а район к югу от Киева до Роси – землю собственно русского племени – Русской землей в самом узком смысле” [15, 300].

Из приведенного выше исторического отступления видно не этническое, т.е. не племенное (родовое) происхождение понятия русского народа, где народ – “сама субстанция, живая и свободная субстанция” [16,34], создающая социум, нацию.

Народ в таком случае – совокупная личность, способная быть субъектом и творцом истории и культуры, слияние в одной исторической судьбе различных этносов, что возводит русское сознание к целостности и открывает надэтническое его состояние, ставшее основой для объединения на общих духовных и нравственных принципах, естественное национальное образование, включающее сословия с общими психологическими и культурными принципами. Эти принципы формируют традиции культуры – культуру традиционную.

Так сегодня в своем рассмотрении национальный вопрос для России затрагивает понимание державообразующего народа. Им всегда был русский народ, имеющий

надэтническое значение. Еще недавно при произношении “русский” отсутствовала всякая этническая “подкорка”. Да и сегодня глупо и бессмысленно искать этнокультурный компонент у таких творцов русской культуры как А. Пушкин, В. Даль, Н. Гоголь, И. Ильин, О. Мандельштам и м.д.

Лишь в 90-х годах XX столетия пресловутая этничность стала бичом социально-культурного пространства России, призванная искусственно тормозить в выражении своих национальных устремлений ее народ, что выразилось, в частности, в деятельности СМИ, в системе образования и в культурной жизни, в бессмысленности, если рассчитывать на дальнейшее существование исторической цивилизации России.

Очевидно, что центробежные принципы стоят во главе и сегодняшних русофобствующих, этнонационалистических группировок, расчленяющих единое цивилизационное пространство России, сохранившее идентичность в него входящих этносов по сегодняшний день. Более того, центробежность поддерживается либеральными, откровенно прозападническими силами в российском социуме в развитии демагогии о насилии государственной власти над личностью и народами, его составляющими. В этом просматривается не озабоченность о независимой свободной мысли, а целенаправленная агрессия на разрушение исторических устоев общества, центростремительного устремления народов на объективных причинах традиции, длительного совместного проживания в одном государстве, призванном к социальной и культурной защите населения.

Несмотря на это, идея русской цивилизации по-прежнему остается центральной в развитии современной России. В преамбуле Конституции РФ подчеркивается, что “многонациональный народ РФ сохраняет исторически сложившееся государственное единство”. (17, 19). Россия и сегодня является уникальным государством, включающим в свое культурное пространство множество этнокультурных компонентов, имеющим центр притяжения российских земель – колыбель русской нации, российского государства – историко-культурное сердце страны. Это сегодня главное направление в развитии российского государства через сохранение русской культуры как его духовно-ценностной основы, а федерации как унитарной державы. Наверное, в этом заключается современный нонсенс идей либерально-демократической интеллигенции России, ориентированной на этническое, приниженное восприятие русской культуры, уводящее сознание современника в ее восприятии в глубокую архаику. Такое восприятие стало камнем преткновения на современном этапе развития российского общества и возрождения патриотизма как важнейшего условия становления России как великой державы.

Тенденция цивилизационного сохранения Россией единого пространства в современных глобализирующих условиях открыла ряд дополнительных проблем. Первой из них можно назвать недостаточное знание и изучение традиционного для всех народов России русской культурной составляющей, а как следствие – незнание современниками истории отечества, русской литературы и языка, основ традиционной религиозной культуры. Истинное изучение подразумевает под собой не только форму, но и погружение в содержание. Современник в “поиске” идентичности, к сожалению, не исходит из понятия “базовой культуры”. Такое понятие, исторически обоснованное в отношении русской культуры, позволило бы духовно-культурные ценности российского народа сделать основой подъема его духа, основой выхода его из аморфного/обезличенного состояния, основой не только исторического, но и современного его самосознания. Базовая культура как осмысление национально-государственного устройства России раскрывает в том числе и самосознание всех российских народов в исторической принадлежности к великой культуре России как русской цивилизации, создаваемой многоэтнической единой нацией. В принципе, оно может быть применимым к новому концептуальному определению “российская нация” (“Русский тот, кто любит Россию” И. Глазунов) как общегражданская общность, консолидированная на основе единого государства в приоритетах государственной национальной политики России в сохранении своей целостности.

Заключение

Державный патриотизм является одним из характерных проявлений высшего духовно-нравственного и личностно-социального чувства. Он своего рода общественно-государственный фундамент и идеологическая опора жизнеспособности социума, обеспечивающий эффективное функционирование всей системы социальных и государственных институтов. Он отражает “специфику исторического развития... общества, важнейшим фактором которого выступало государство” [18, 31], а значит, без него не будет в сознании российского общества чувства “тысячелетнего прошлого”, то есть собственной истории, понимания ее на всех этапах Руси/России [19, 194]. Именно это чувство подвержено разрушению в русофобской доктрине отдельных идеологов развития культурно-этнической притензии на “титულность” в этнообразованиях, где цивилизационное пространство России выглядит уже не как единое национальное пространство.

По-видимому, сегодня после опыта 90-х [20, 631], приведшего достижения Советского Союза к геополитической катастрофе, в последствии которой на постсоветском пространстве начали действовать турбулентные процессы в этнических формированиях и ослабившие интеграционные процессы, можно отметить, что эти формирования в большей степени подвластны внешним силам, воздействующим на них [21, 40-41]. Последние события в Украине показывают именно такую тенденцию, когда новые национальные образования вместо приобретения самостоятельности становятся этнически серой массой в глобальной “игре” и участвуют в борьбе с цивилизациями, не устраивающими “новый мировой порядок”. Такая тенденция глобальных преобразований проблемно переживается и до того спокойной Европой [22, 123]. В этом случае доминанта культурно-цивилизационного понимания исторической России как русской цивилизации открывает нам ее целостность, а не фрагментарность, так как ничто иное не даст нам единства целостного пространства как самостоятельной национально-культурной цивилизации, противостоящей серости архетипов нового мироустройства.

Выводы

Вопрос социокультурной, национальной консолидации для современного российского общества является ключевым в процессе дальнейшего позитивного, не утратившего культурно-цивилизационных особенностей, развития в условиях формирования глобальной модели существования мира, которая охватывает всю сферу человеческой деятельности: социальную, экономическую, политическую, культурную. Данная модель имеет определенную специфику и приобретает черты универсальной глобальной идеологии, затрагивая юридические, психологические, мировоззренческие и т.п. основы социального и индивидуального бытия человека, и исходит из моделирования однополярного, однотипного глобального общества с аксиологией, не учитывающей ценностей отдельно взятой социокультурной общности в мировом пространстве.

В данном контексте культурно-цивилизационная целостность России является основным фактором ее жизненной ориентации в глобальном пространстве, дающим возможность созидательной консолидации в социальной среде, имеющей культурно-исторические особенности своего бытия, предохраняющие ее от энтропии. Россия сильна своим величием, она и сегодня является самым большим государством в мире. Всякая дестабилизация культурно-цивилизационного ее пространства влечет за собой неминуемые катастрофы как для самой России, так и для всего мира. Сохранение национальной целостности России, преодоление в ее пространстве этнической центробежности – залог стабильного развития всего мирового сообщества.

Поиск аксиологических, консолидирующих факторов в культурологическом, философском, историческом наследии в современной стратегии государственного развития, общественной мысли, системы образования может способствовать тому, что Россия займет достойное место в мировом сообществе, не утратив собственной культурно-цивилизационной идентичности.

Литература

1. Huntington S. 1996. *The Clash of Civilizations* (New York: Simon and Shuster). 367 p.
2. Нарочницкая Н.А. *Русский мир*. СПб.: Алетейя, 2007. 304 с.
3. Никонов В. Не воспоминание о прошлом, а мечта о будущем // *Смыслы и ценности Русского мира. Сборник статей и материалов круглых столов, организованных фондом "Русский мир"* / Под. ред. В. Никонова. М: Фонд Русский мир, 2010. С.4-15.
4. Ferguson N. 2011. *Civilization: The West and Rest*. (New York: PENGVIN BOOKS) 432 p.
5. Иоанн (Попов) архиеп. *Глобализация и проблемы духовной безопасности России // Миссионерское обозрение*. 2003. № 9(95). С. 12-15.
6. *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, and Jonathan Perraton (Cambridge, U.K.: Polity Press, 1999), 515 p.
7. Леонтьев М. *Однако, здравствуйте*. М.: Яуза, Эксмо, 2005. 256 с.
8. Белоножко Е.П. *Православие в современном глобальном процессе // Миссионерское обозрение*. 2007. № 3(137). С. 26-29.
9. *Информационная безопасность России / Ю.С. Уфимцев, Е.А. Ерофеев и др. М.: Издательство "Экзамен", 2003. 560 с.*
10. Шипунов Ф.Я. *Истина Великой России*. М.: Молодая гвардия, 1992. 352 с.
11. *Этническое и религиозное многообразие России / Под ред. В.А. Тишкова, В.В. Степанова*. М.: ИЭА РАН, 2017. 551 с.
12. "Где у русских государство". *Современные проблемы и вероятные направления развития национально-государственного устройства Российской Федерации*. Иркутск: Издательство "ЛИСНА", 1993. 77 с.
13. *Динамика территориальных преобразований России IX-XX века // Николаев А.И. На переломе. Записки русского генерала*. М.: "Современный писатель", 1998. 368 с.
14. Pabst A. *The Pan-European Commonwealth: the heritage of Byzantium and the future of Europe beyond the EU // Europe in the Global World: New Challenges – New Solutions*. 2013. № 292. pp. 29-50.
15. Лебедев Лев прот. *Крещение Руси*. М.: "Русский Хронограф", 2003. 320 с.
16. Маритен Ж. *Человек и государство / Пер. с англ. Т. Лифинцевой*. М: Идея-Пресс, 2000. 196 с.
17. *Федеральное устройство России // Патриот Отечества*. 2008. № 8. С. 19.
18. Лутовинов В. *Современное понимание патриотизма // Патриот Отечества*. 2008. № 9. С. 31-33.
19. Ильин И.А. *Федерация в истории России // И.А. Ильин. Наши задачи. Историческая судьба и будущее России. Статьи 1948-1954 годов*. В 2-х т. Т. 1. М.: МП "Папор", 1992. С. 194-199.
20. Языкова А.А. *Национально-этнические проблемы // Россия в многообразии цивилизаций / Под. ред. Н.П. Шмелева*. М.: Издательство "Весь Мир", 2011. С. 631-636.
21. *Вместе или врозь предстоит жить народам на постсоветском пространстве? // Российская Федерация сегодня*. №7. 2007. С. 40-41.
22. Peter W. Schulze. *What kind of Europe is possible in the future? // Wider Europe in the Global World: New Challenges – New Solutions*. 2013. № 292. pp. 123-128.

References

1. Huntington S. 1996. *The Clash of Civilizations* (New York: Simon and Shuster). 367 p.
2. Narochnitskaya N. A. *Russian world*. SPb.: Aleiteia, 2007. 304 p. (in Russian).
3. Nikonov V. *No memory of the past and dream about the future // the Meanings and values of the Russian world*. Collection of articles and materials of round tables organized by the Fund "Russian world" / Pod. edited by V. Nikonov. M: the Russian Fund of peace, 2010. pp. 4-15. (in Russian).

4. Ferguson N. 2011. Civilization: the West and Rest. (New York: PENGVIN BOOKS). 432 p.
5. John (Popov) Archbishop. Globalization and problems of the spiritual security of Russia // the Missionary Outlook. 2003. # 9 (95). pp. 12-15. (in Russian).
6. Global Transformations: Politics, Economics and Culture, David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, and Jonathan Perraton (Cambridge, UK: Polity Press, 1999), 515 p.
7. Leontyev M. However, Hello. M.: Yauza, Eksmo, 2005. 256 p. (in Russian).
8. Belonozhko E. P. Orthodoxy in the modern global process // Missionary review. 2007. # 3 (137). pp. 26-29. (in Russian).
9. Informational security in Russia / Y.S. Ufimtsev, E.A. Erofeev, and others. M.: Publishing house "Examination", 2003. 560 p. (in Russian).
10. Shipunov F.Ya. The Truth Of Great Russia. M: Young guard, 1992. 352 p. (in Russian).
11. Ethnic and religious diversity of Russia / Edited by V.A. Tishkov, V.V. Stepanov. M: IEA RAN, 2017. 551 p. (in Russian).
12. "Where the Russian state". Modern problems and probable directions of development of the national-state structure of the Russian Federation. Irkutsk: Publishing house "LISNA", 1993. 77 p. (in Russian).
13. The dynamics of territorial transformations of Russia IX-XX century // Nikolaev A.I. On the fracture. Notes of a Russian General. M.: "Modern writer", 1998. 368 p. (in Russian).
14. Pabst A. the Pan-European Commonwealth: the heritage of Byzantium and the future of Europe beyond the EU // Europe in the Global World: New Challenges – new Solutions. 2013. # 292. pp. 29-50.
15. Lebedev Lev prot. Baptism of Russia. M.: "Russian Chronograph", 2003. 320 p. (in Russian).
16. Maritain J. Man and the state / Lane. English. T. Lifintseva. M: Idea-Press, 2000. 196 p. (in Russian).
17. Federal structure of Russia // Patriot of the Fatherland. 2008. # 8. pp. 19. (in Russian).
18. Lutovinov V. Modern understanding of patriotism // Patriot of the Fatherland. 2008. # 9. pp.31-33. (in Russian).
19. Ilyin I.A., the Federation of Russian history // I. A. Ilyin. Our task. Historical fate and the future of Russia. Articles years 1948-1954. In 2 volumes. Vol. 1. M: MP "Papor", 1992. pp. 194-199.
20. Yazykova A.A. National and ethnic problems // Russia in the diversity of civilizations / Pod. N.P. Shmeleva. M.: Ves Mir Publishing House, 2011. pp. 631-636. (in Russian).
21. Together or apart will people live in the post-Soviet space? // Russian Federation today. 7. 2007. pp. 40-41. (in Russian).
22. Peter W. Schulze. What kind of Europe is possible in the future? // Wider Europe in the Global World: New Challenges – New Solutions. 2013. # 292. pp. 123-128.

Lopin Roman A.

*CULTURAL AND CIVILIZATIONAL SOVEREIGNTY OF RUSSIA
IN ITS NATIONAL INTEGRITY AND OVERCOMING ETHNIC CONFLICTS*

Resume

This article has a structure that consists of the following sections: introduction, methods, literary review, main part, conclusion, conclusions, literature.

The article deals with the problem of cultural and civilizational sovereignty of Russia in the conditions of modern transformation of the world civilizational space. The author reveals the historically developed features of Russia as an independent cultural and civilizational community.

The introduction States that in the conditions of modern development of the world socio-cultural space it is necessary to note a number of problems associated with modern reality. And

these are the problems associated with the threat of leveling the cultural identity of national States, traditionally formed civilizations. These problems reflect a phase of civilizational crisis.

When writing the article, both traditional philosophical methods and General scientific principles and methods are used, allowing to consider the declared subject from interdisciplinary positions.

In the main part of the article it is said that the new idea of restructuring the world was the result of geopolitical aspirations to the possession of peoples on totalitarian principles. It is directly related to the solution of issues in the economic environment, but later it occupies a leading place among the landmarks of politicians, forming the theory of political and cultural globalization on the basis of market trends.

The new, proposed world should have a single, easily managed geopolitical space consisting of many separate ethnic groups (ilots), and the center of a single civilization.

The tendency of Russia's civilizational preservation of a single sovereign space in the modern conditions of globalization has opened up a number of additional problems. The first problem is insufficient knowledge and insufficient study of traditions for all the peoples of Russia of the Russian cultural component. Modern man in the "search" of identity does not come from the concept of "basic culture". Such a concept, historically grounded in respect of Russian culture, would allow the spiritual and cultural values of the Russian people to become the basis for the rise of his spirit, the basis for his exit from the amorphous/impersonal state, the basis not only of historical but also of modern self-consciousness. The basic culture as an understanding of the national-state system of Russia reveals, among other things, the self-consciousness of all Russian peoples in the historical belonging to the great culture of Russia as a Russian civilization created by a multinational United nation.

In conclusion, it is argued that state patriotism is one of the characteristic manifestations of the highest spiritual, moral and personal and social feelings. This is a kind of social and state basis and ideological support for the viability of society, ensuring the effective functioning of the entire system of social and state institutions. At the same time, the dominant cultural and civilizational understanding of historical Russia as a Russian civilization opens its integrity, not fragmentation, because nothing else will give unity to the whole space as an independent national and cultural civilization that opposes the grayness of the archetypes of the new world order.

The conclusions of the article can be as follows: the question of sociocultural, national consolidation for the modern Russian society is key in the process of further positive, not lost cultural and civilizational character, development in the conditions of formation of a global model of the world, covering the entire sphere of human activity: social, economic, political; cultural, cultural and civilizational integrity of Russia is the main factor of its vital orientation in the global space. Russia is strong in its greatness, and today it is the largest state in the world. Any destabilization of its cultural and civilizational space entails inevitable catastrophes both for Russia and for the whole world. Preservation of Russia's national integrity and overcoming of ethnic centrifugal force in its territory is the key to stable development of the whole world community.

A promising direction in the development of the topic of the article can be called the search for axiological consolidating factors in cultural, philosophical, historical heritage in the modern strategy of state development, social thought, in the understanding of Russia's aspiration to take its rightful place in the world community, without losing its own cultural and civilizational identity.

Мальцева Наталья Николаевна

кандидат философских наук, доцент кафедры культурологии и политологии,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород,
e-mail: maltseva@bsu.edu.ru

ТОЛЕРАНТНЫЙ СТИЛЬ МЫШЛЕНИЯ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ РАЗРЕШЕНИЯ МЕЖНАЦИОНАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы построения методологии изучения и разрешения межнациональных конфликтов. Анализ различных современных методологических концепций показывает, что наиболее эффективным в этом отношении может быть толерантный стиль мышления, который, с одной стороны выступает как аппарат для исследования причин конфликтов, а, с другой стороны, как регулятив к действию по их преодолению.

Ключевые слова: межнациональный конфликт, толерантность, стиль мышления, методология, культура, нация.

Maltseva Natalia Nikolaevna

PhD of Philosophy, Associate Professor of Department
of Cultural Studies and Political Science,
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: maltseva@bsu.edu.ru

A TOLERANT THINKING STYLE AS A PREREQUISITE FOR ETHNIC CONFLICT MANAGEMENT

Abstract. The article addresses the issues of building a methodology for ethnic conflict study and management. Analysis of various modern methodological concepts shows that a tolerant thinking style can be the most efficient approach in hand, and, as an impetus to surmount the problem, on the other. culture, nation.

Key words: ethnic conflict, tolerance, thinking style, methodology,

Введение

В настоящее время проблема межнациональных конфликтов стоит особенно остро. Как отмечает С.А. Старостина «Межнациональные конфликты занимают особое место среди социальных конфликтов в силу своего эмоционального накала, жестокости, непредсказуемости и масштабности последствий... Межнациональный конфликт можно обнаружить как на бытовом, локальном уровне социальных отношений, так и на глобальном, межгосударственном... Конфликт между различными этническими группами воспринимается ими крайне драматично как ценностный конфликт, как борьба за самосохранение» [6, с. 15]. Сирия, Украина, Приднестровье... этот перечень можно продолжать. На территории Российской Федерации ввиду ее многонациональности эта проблема имеет очень высокую актуальность. В то же время в истории России имеется уникальный опыт межнационального взаимодействия.

Так, в работе В.А. Носова подчеркивается, что европейские «национальные по сути государства нигде не сталкивались с представителями конфессий и этических обществ традиционно в Европе не представленных. И, следовательно, не имели возможности выработать формы и методы взаимодействия с ними на равных в одной среде» [4, с. 22]. В отличие от Европейских государств «на территории России первые серьезные группы населения, отличающегося от создателей государства и титульной нации языком, этнической

принадлежностью и верой, появились еще с конца XVI века, и в дальнейшем множество групп разного размера оказывалось в российском подданстве, после чего проходил процесс взаимной – и это важно! – аккультурации... В России традиционно принимают в общество всех, кто согласен с определенным набором норм поведения, общежития и склонен в определенной степени закрывать глаза на непохожесть всего остального у соседей» [4, с. 22].

Наиболее остро проблема межнациональных конфликтов проявилась в конце 80-х – начале 90-х годов XX века. Как отмечает С.А. Старостина: «К тому времени стало ясно, что перед советским государством поставлен вопрос: способно ли оно найти разумное сочетание интересов входящих в него народов, или его ждет новый рост напряженности межнациональных отношений» [6, с. 17]. Как показали дальнейшие события, «разумного сочетания интересов» не получилось, что привело к распаду Советского Союза. В настоящее время данная проблема актуальна для дальнейшего развития Российской Федерации как многонационального государства. Неправильная политика в этой области создает угрозу целостности государства. Поэтому крайне важной является выработка эффективной методологии исследования данной проблемы и нахождение путей ее преодоления.

Методика

Если обратиться к современной методологии исследования, то можно заметить, что существует достаточно много подходов к построению различных моделей естественных и социальных процессов. Во второй половине XX века в философии науки стали появляться новые методологические концепции для построения моделей объективной реальности, к которым можно отнести фальсификационизм К. Поппера, концепцию исследовательских программ И. Лакатоса [9], методологический плюрализм П. Фейерабенда [10], парадигмальную модель научных революций Т. Куна [11; 12] «дескриптивную метафизику» П. Стросона [14] и др. «Разнообразие структурно-понятийных формаций в философии науки не только свидетельствует о существующей разнородности научного знания, но и само это многообразие должно быть принято и переосмыслено с некоторым герменевтическим усилием, через уточнение смыслового потенциала методологической традиции и вновь возникающих методологических подходов, выбор тех из них, которые с наибольшей отдачей позволяют осуществить анализ нынешних познавательных состояний науки» [5, с.3]. Все указанные структурно-понятийные формации создавались для анализа естественных наук, и их применение для анализа межнациональных конфликтов не может быть эффективным.

Поэтому, неслучайно Н.П. Медведев отмечает, что «одним из наиболее трудных является вопрос о целостном методологическом подходе ко всему разнообразию межнациональных конфликтов, происходящих на территории бывшего СССР, о структуре и роли урегулирования, разрешения и управления конфликтами в системе мер укрепления политической стабильности российского государства» [3, с. 4]. Несмотря на то, что данное утверждение было опубликовано четверть века назад, в настоящее время оно не только не стало быть востребованным, но и приобрело еще большую актуальность на фоне современных социально-политических процессов в России XXI столетия.

Основная часть

В современных публикациях прослеживаются попытки найти некие общие черты, которые позволили бы создать единую методологию для решения столь сложной задачи. Так, в исследованиях Е.А. Балахонцева и Ю.О. Сулягиной понимание межнационального конфликта рассматривается через призму наиболее известных теорий социального конфликта [1, с. 54]. Тем не менее такой односторонний подход не дает полного представления о проблеме. В соавторской работе Л.Р. Таировой, Ю.Р. Молчанова и А.А. Михаленко подчеркивается: «Межнациональные конфликты – комплексная группа конфликтов, которые проявляются в особой сфере межнациональных отношений – это отношения между субъектами этнического развития и их государственными образованиями, а также между представителями разных этносов, складывающиеся в процессе жизнедеятельности и взаимодействия этнических общностей, межэтническими конфликтами и миграционными процессами» [7, с. 81]. Об этом же пишет Л.В. Шубина:

«Межнациональные конфликты по основанию и источникам происхождения могут иметь разную природу: это вопросы, связанные с экономическим, культурным, религиозным, политическим, демографическим, языковым и другим различиями» [8, с. 37].

Отсутствие целостной методологии для изучения межнациональных конфликтов, таким образом, связано с их многоплановостью и человеческим фактором. Однако, в последние годы в философии гуманитарных наук появляются различные методологические подходы, основанные на личностном знании (М. Полани) [13] и стиле мышления как отдельного субъекта так и исторической эпохи.

Первая из указанных методологий для анализа межнациональных конфликтов не может быть эффективной, поскольку связана с отдельной личностью. Последняя же может быть очень полезной, поскольку сам стиль мышления напрямую связан с социально-политическими процессами и в процессе конфликта претерпевает определенные изменения.

Актуальность стилевых исследований была обозначена еще в античности и сохранилась до настоящего времени. В XX веке содержание понятия «стиль» значительно расширилось. Теперь его понимание выходит за рамки истории искусств и эстетики. В широком смысле понятие стиля отражает наличие общих признаков, присущих некоторому комплексу явлений. Понятие «стиль мышления» может употребляться в различных смыслах: от стиля мышления выдающегося ученого до стиля мышления целой исторической эпохи.

Стиль мышления слагается под воздействием культуры как целого и является фактором, опосредствующим ее влияние на теоретическую деятельность и науку как частную область культуры. Его можно рассматривать как совокупность характерных черт мышления ученых, как систему ориентации на те или иные идеи, методы, образцы исследования. Он проходит следующие этапы: мифологическое мировидение, научное понимание, методологическое понимание, культурологическое осмысление с выходом на конструктивно-проектировочную деятельность.

Стиль научного мышления в культурологическом аспекте включает современное научное знание в общекультурный фон; выявляет пути формирования новых научных гипотез и подходов; сохраняет относительную устойчивость основных философско-методологических принципов построения научного знания во время научных революций, хотя и меняется с развитием общества, формируется именно как концепт, определяемый культурно-историческими условиями соответствующей исторической эпохи.

В последнее время интерес исследователей сместился в сторону социально-культурного аспекта, что обусловлено процессами, происходящими в обществе, в частности снижением статуса науки в современной культуре. Рассмотрение стиля научного мышления как концепта культуры дает возможность вписывать научные знания в общее полотно культуры, а также выходить на новые уровни познания.

Заключение

Таким образом, можно констатировать, что стиль мышления как методологический подход в его неразрывном единстве с развитием культуры той или иной этнической группы или исторической эпохи имеет такую же многоплановость и разносторонность, как и межнациональные конфликты, и его применение для их анализа может быть наиболее эффективным. С одной стороны он рассматривается как целостная, многоплановая методология исследования, с другой стороны является регулятивом деятельности, порождая мотивы и алгоритмы поведения. Следует подчеркнуть, что стили мышления могут быть самые разнообразные. И для разрешения конфликтных ситуаций наиболее приемлемым является толерантный стиль мышления, когда оппоненты внимательно выслушивают аргументы друг друга и находят компромиссные решения, приемлемые для обеих сторон. Т.П. Днепров, межнациональную толерантность понимает как «системную совокупность психологических установок, чувств, определенный набор знаний и общественно-правовых норм (выраженных через закон и традиции), а также мировоззренческо-поведенческих ориентаций, которые предполагают терпимое, или, вернее сказать, «принимающее» отношение представителей какой-либо одной национальности к другим, инонациональным

явлениям (языку, культуре, обычаям, нормам поведения и т. д.)» [2, с. 95-96]. Очевидно, что именно стиль мышления органически вписывается для описания подобного понимания другого, и именно наличие толерантности в мышлении позволит понять и принять оппонента.

Выводы

Резюмируя все вышесказанное, можно сделать вывод, что методологический подход, основанный на толерантном стиле мышления, может рассматриваться как наиболее эффективный для анализа и преодоления межнациональных конфликтов.

Литература

1. Балахонцева Е.А., Сулягина Ю.О. Теоретические аспекты межнационального конфликта // Новое поколение. 2017. № 14-2 (4). С. 54-58.
2. Днепров Т.П. Педагогическое образование в России. № 2. 2010. С. 95-96.
3. Медведев Н.П. Межнациональные конфликты и политическая стабильность. Саранск. НИИ регионологии. 1993. 60 с.
4. Носов В.А. Воспитание толерантности и «толерантности»: Россия и Запад // Молодежная политика – пути к реализации через толерантность, здоровый образ жизни, безопасность и традиционные институты общества. Военная история: вчера, сегодня, завтра. Материалы конференций СПб ГБУ ДМ «ФОРПОСТ». 2016. С. 19-25.
5. Пеньков В.Е. Научно-исследовательская программа космологического эволюционизма. Автореферат дисс... доктора филос. наук / Моск. пед. гос. ун-т. Москва, 2016. 22 с.
6. Старостина С.А. Межнациональные конфликты как угроза целостности федеративного государства (на примере армяно-азербайджанского конфликта) // Актуальные проблемы современного российского государства и права Сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. Санкт-Петербургский университет МВД России. 2015. С. 15-24.
7. Таирова Л.Р., Молчанов Ю.Р., Михаленко А.А. Межнациональные конфликты: сущность, содержание, классификация // Актуальные исследования и инновации Сборник статей Международной научно-практической конференции. 2017. С. 79-82.
8. Шубина Л.В. Межнациональные конфликты: характеристика, причины и основные классификации – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30052559> (дата обращения: 02.04.2018).
9. Bandy A. Chocolate and chess. Unlocking Lakatos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010.
10. Feyerabend P.K. Three dialogues on knowledge. Blackwell Cambridge (Mass.). Oxford 1991. 167 с.
11. Kuhn, T.S. The Copernican Revolution. Cambridge: Harvard University Press, 1957.
12. Kuhn, Thomas S. The Structure of Scientific Revolutions. 50th anniversary. University of Chicago Press, 2012.
13. Scott W.T., Moleski M.X. Michael Polanyi: scientist and philosopher. Oxford University Press, 2005.
14. Strawson P.F. The problem of realism and the a priori // Entity & Identity and Other Essays. N.Y. : Oxford University Press, 1997 P. 244–251.

References

1. Balahonceva E.A., Sulyagina YU.O. Teoreticheskie aspekty mezhnacional'nogo konflikta // Novoe pokolenie. 2017. № 14-2 (4). S. 54-58. (in Russian).
2. Dneprova T.P. Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii. № 2. 2010. S. 95-96. (in Russian).
3. Medvedev N.P. Mezhnacional'nye konflikty i politicheskaya stabil'nost'. Saransk. NII regionologii. 1993. 60 s. (in Russian).
4. Nosov V.A. Vospitanie tolerantnosti i «tolerantnosti»: Rossiya i Zapad // Molodezhnaya politika – puti k realizacii cherez tolerantnost', zdorovyj obraz zhizni, bezopasnost' i tradicionnye

instituty obshchestva. Voennaya istoriya: vchera, segodnya, zavtra. materialy konferencij SPb GBU DM «FORPOST». 2016. C. 19-25. (in Russian).

5. Pen'kov V.E. Nauchno-issledovatel'skaya programma kosmologicheskogo ehvolyucionizma. Avtoreferat dis. ... doktora filosofskih nauk / Mosk. ped. gos. un-t. Moskva, 2016. 22 s. (in Russian).

6. Starostina S.A. Mezhnacional'nye konflikty kak ugroza celostnosti federativnogo gosudarstva (na primere armyano-azerbajdzhanskogo konflikta) // Aktual'nye problemy sovremennoogo rossijskogo gosudarstva i prava Sbornik materialov Vserossijskoj nauchno-prakticheskoy konferencii. Sankt-Peterburgskij universitet MVD Rossii. 2015. S. 15-24. (in Russian).

7. Tairova L.R., Molchanov YU.R., Mihalenko A.A. Mezhnacional'nye konflikty: sushchnost', sodержanie, klassifikaciya // Aktual'nye issledovaniya i innovacii Sbornik statej Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii. 2017. S. 79-82. (in Russian).

8. SHubina L.V. Mezhnacional'nye konflikty: karakteristika, prichiny i osnovnye klassifikacii – URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=30052559> (data obrashcheniya: 02.04.2018). (in Russian).

9. Bandy A. Chocolate and chess. Unlocking Lakatos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010.

10. Feyerabend P.K. Three dialogues on knowledge. Blackwell Cambridge (Mass.). Oxford 1991. 167 c.

11. Kuhn, T.S. The Copernican Revolution. Cambridge: Harvard University Press, 1957.

12. Kuhn, Thomas S. The Structure of Scientific Revolutions. 50th anniversary. University of Chicago Press, 2012.

13. Scott W.T., Moleski M.X. Michael Polanyi: scientist and philosopher. Oxford University Press, 2005.

14. Strawson P.F. The problem of realism and the a priori // Entity & Identity and Other Essays. N.Y.: Oxford University Press, 1997. P. 244–251.

Maltseva Natalia N.

LEGAL STATUS OF A JUVENILE IN THE RUSSIAN FEDERATION

Resume

The issue of ethnic strife has been of increasing importance lately: Syria, Ukraine, Transnistria – this list can be continued. In the Russian Federation territory, in view of its multiculturalism, this problem is highly pressing. At the same time the history of Russia has seen unique patterns of interethnic relations. At present, this is a problem of immediate concern for further development of the Russian Federation as a multinational state. An erroneous policy in this sphere would pose a threat to the state integrity. Therefore, working out an efficient strategy for examining this challenge and finding ways to surmount it takes on a special significance. Looking at modern research techniques we find quite a few approaches to building various models of natural and social processes. However, all these structural and conceptual formations have been created for natural science needs and can hardly be helpful for examining ethnic conflicts. In recent works attempts have been made to find certain common features that might contribute to building a single methodology for facing this challenge. The lack of a holistic strategy for studying ethnic conflicts is accounted for by their complex nature and by the human factor. However, in recent years in the humanities-related philosophy various methodological approaches have emerged that are built upon the thinking style of both the individual subject and of the historical period and can be instrumental in analyzing and overcoming ethnic strife. The thinking style is molded by culture as a whole and mediates its impact on theoretical activity and on science as a special area of culture. It can be viewed as a combination of characteristic features of scientists' thinking, as an orientation system aimed at certain ideas, methods, and research models. It passes the following stages: mythological worldview, scientific understanding, methodological understanding, culture-based comprehension

with a transition to constructive design-focused activity. Consequently, it can be stated that the thinking style as a methodological approach inseparable from the development of the culture of a particular ethnic group or a historical epoch is as multifaceted and versatile as ethnic conflicts themselves, and its application for their analysis can be the most efficient strategy. On the one hand, it can be viewed as a holistic, many-sided research methodology; on the other, it is an impetus generating behavioral motives and algorithms. It should be pointed out that thinking styles can be very diverse. And a tolerant thinking style is the most acceptable policy for conflict resolution when opponents are prepared to listen carefully to each other's arguments and find compromise solutions acceptable for both sides.

Марија Дракуловска Чукалевска
Вонреден професор на Институтот за социологија
Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Скопје
e-mail:marija_drakulovska@yahoo.com
marijad@fzf.ukim.edu.mk

Аница Драговиќ
Редовен професор на Институтот за социологија
Универзитет „Св.Кирил и Методиј“, Скопје
e-mail: anica.dragovikj@fzf.ukim.edu.mk

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ИДЕНТИТЕТ: КЉУЧНИ ИЗАЗОВ САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

Резиме: Овај чланак се бавио односом измеѓу глобализације и идентитета, проблематике која је доминирала у социолошке теоријске пристапи у последње две деценије. У решавању ове везе почели смо са "новостима нашег времена" разликувањем три жаришта дискусије (1) присутности идентитета; (2) глобализација као процес; и конечно (3) однос измеѓу глобализације и идентитета.

Кључне речи: глобализација, идентитет, процес, моќ, национална држава

Marija Drakulovska Cukalevska
Associate professor at Department of sociology
SS. Cyril and Methodius University , Skopje
e-mail: marija_drakulovska@yahoo.com
marijad@fzf.ukim.edu.mk

Anica Dragovic
Full professor at Department of sociology
SS. Cyril and Methodius University, Skopje
e-mail: anica.dragovikj@fzf.ukim.edu.mk

GLOBALIZATION AND IDENTITY: A KEY CHALLENGE FOR CONTEMPORARY SOCIETY

Abstract: This article was concerned with relationship between globalization and identity, a problematic that has dominated sociologist's theoretical approaches in the last two decades. In addressing this relationship we began with 'newness of our time' by distinguishing three foci of discussion (1) persistence of identity; (2) globalization as a process; and finally (3) the relation of relation between globalization and identity.

Keywords: globalization, identity, power, nation state.

1. Introduction

In sociology, the interest for studying relation between globalization and identity is present for a long time. This process of relations is especially pragmatic for acknowledge of controversial effects of processes of globalization and in that direction it symbolizes tendencies for changes in the society and culture. The relation which we talk about, is therefore on different ways, but it is obvious that economic factors are directly connected with achieved appropriate conditions for existence and they can't be neglected. That is the reason why in sociology, there are many questions implicated in this relation, but without illusion that their answers are simple. In that context, there are differences between sociologists in the view of explanation the conditional / casual relation between globalization and identity or a certain change in the identity and national – state were precondition for unroll the process of globalization. In that sense, Manuel Castells wrote that 'Our world and our lives are shaped by conflicting trends of globalization and identity'. A few years

later, Stuart Hall (2000), saw the basic features of our time in a similar fashion, as 'the contradiction represented by globalization and collective identities' (Ben Rafael and Sternberg, 2001: 14).

2. Persistence of identity

One of the main questions that is directly connected with globalization and changes in culture is a question of identity. This complex question has central place in sociology, but also in other social sciences: cultural anthropology, psychology, social psychology, history and many other, which examine this question from their own perspective. Because of that, there is numerous literature for the question of identity and processes connected with it. In sociology, this question was actualized in the last decades of the previous century. From that period, till now, there are intensive academic debates for the importance of identity in modern society that everyday faces with new challenges. Penetrating in all areas of the social life, an identity captures the deepest layers of the human personality. In these zones, usually, is enrolled a need of an individual to identify and belong to one of more social groups. In that view, interacting of individuals and their preoccupation acting is in accordance with identity and also with the wider social context. Determined like this, an identity on individual level is a result of many characteristics. That are characteristics which appear with our birth, they are not numerous, but they refer to physical characteristics, sex and skin color, and they are not determined from wider social surrounding. Actually, wider social surrounding determines the meaning of that belonging and at the same time determines the identity. Beneath biological characteristics every individual belongs to a family that can be smaller or bigger, to one or more nationalities, to some ethical group, to a profession, to one institution, to definite surrounding, to some group of friends, to a political party, to different associations, to communities where individuals have same or similar interests, needs, etc. But, all these belongings for individuals are not always of the same validity, they are sometimes ordered in hierarchy and changed in dependence with social life where they exist. On that way, individuals have freedom to choose which of these belongings will be the most important for them. In that context, personal identity is moved and is put into social identity. Richard Jenkins has good notification in that view - 'social identity is understanding of the fact who we are and who other people are, which means reciprocal understanding of other people' (Jenkins, 1996:4-6). He emphasizes that social identity is not related only on interaction among individuals, but among social groups. At social groups, identity is based on different characteristics according to which the members of one group are different from the members from another group, and from this meaning, an identity is defined as collective identity. The collective identity tries to find answers of these questions: Who are we? , Where we come from? , Where do we belong? Collective identity can be cultural, ethical, national, political, class, lingual, modern. In this occasion, we will put stress on the cultural identity because it is directly connected with our problem. Modern social analyses for cultural identity is based on relation between an individual and his relation to culture in a given society. That relation directs to social constellations where the culture is made and develop, in which, on the other side, a cultural life is formed.

'Cultural identity is based on the conscience and acknowledgement for some common characteristics (language, ethnos, race, territory) that can be a base of identification'(Коковић, 1997: 266-267). That self-conscience of the members of a group, before all, is developed under the influence of characteristics which were given from that group in relations with other groups. On that way, an individual became aware for his cultural identity, only when he is compared with cultural characteristics of other social groups. Anthony Smith, emphasizes in that sense, that cultural identity is not related to uniform of elements in the frames of one generation, but on the sense for continuity from generation to generation of concrete cultural population unit, on their common memory of previous happenings and periods in their culture, as well as on the experience that every generation has in that collective destiny on the population unit and culture (Smith, 1998: 46). These statements clearly determine the identity in its classical sense, exactly as a part of given sociocultural context.

3. Globalization as a process

Globalization as a theoretic orientation and as conceptual frame for explaining a society in its wholeness in the last two decades is a focus of interest for many social sciences. In the sociological literature, there are intensive discussions regarding of globalization. To begin with, globalization, which usually refers to the world condensation and intensification of the consciousness of the world as a whole (Robertson, 1992: 8). Observing like that, for globalization are connected two meanings. The first meaning refers to globalization as a subjective process for which at individuals there exist consciences of the world as a whole, as one unique place. The second meaning, notifies globalization as objective process, according to which the world, really, is connected on political, economic and cultural program. Namely, this approach is shown as more appropriate in defining of globalization as a process, whose finish is not seen. On the base of these two meanings, Robertson built his theory for globalization emphasizing the relations among constitutional components of 'global human situation'. These relations are key in deliberation on global situation, exactly, among societies (national state), world's system of societies, individuals and the humanity. With these components, the processes of socialization, internationalization, individualization and generalization are notified, and through these components the existence of humanity and global world system are built. (Robertson, 1992:27). From the discussions about global order Robertson formulates types and subtypes of the world's order, which determine it as symmetric, asymmetric, centralized and decentralized. Main types of world's order that Robertson emphasizes are: global community 1-world should and can be organized only in form of relatively closed societal communities. According to this point of view, Robertson sees the world's order as symmetric, based into the faith for equal value and the world of each community; global community 2- here is made unique world community which according its own nature can be notified as global order; global society 1- here on the world it is seen as an order which is consisted from a serial of open societies among which exist important sociocultural exchange; global society 2- he imagines that world's order is fundamental on the base a plan for world organization (Robertson, 1992:78). Through types and subtypes of the world order, Robertson make efforts to explain globalization as a process with a long history. Robertson's theoretic perspective for global world, has great importance in sociology, because of the possibility to search empirically the forms of globalization and global conscience. Anthony Gidens emphasizes that globalization is 'intensification of worldwide social relations which link distant localities in a way that local happenings are shaped by events occurring many miles and vice versa. This is a dialectal process because such local happenings may move in an obverse direction from the very distanced relations that shape them.' (Gidens, 1998:69).

Similar point of view is developed by Jan Pieters. According to him, globalization is an objective empirical process which makes economic and political connection stronger. From these discussions, he sees globalization as a deep historical process which is explained through the following aspects: 1. Movement of the population from antique times from one to another continent in world, 2. That movement enables distant cultural exchange, 3. World religions and their globalization power; 4. Diffusion of technologies, war technologies, literacy, sciences and development of new technologies which, before all, are indebted of intercultural contacts (Piterse, 2009: 26-27). These theorizations for globalization as a process, clearly direct to changes which happen on the axis global-local and vice versa. They became key for making the world society. That society for Ullrich Beck is totality of social relations which are integrated or dependent from politics of a national state. Beck presupposes that world in combination with world order means difference or multilateral, so, because of that, there are transnational forms of production and concurrency on the market of labour, global informing in mediums, transnational boycotting of consumers, transnational ways of living, crises and wars, destroying of the nature and many other global questions. Exactly for that, Beck notifies globalization as processes through which independent national states are interrupted and undermined from transnational members with different kinds of power, direction, identities and nets (Beck, 2003: 16).

4. Relation between globalization and identity

On the processes of globalization, some authors find contradictor processes which have negative implications under local cultural identities. For Anthony Giddens, globalization is a cause for giving life to local identities in different parts of the world (Гидденс, 2003: 12). Basically, here the main word is about continuation of the theoretical meanings for globalization that started in 80ies of the precious century. In these meanings concerning the cultural identity, the question about local cultural identity is involved. Ronald Robertson is one of the protagonists who emphasizes that particular manifestations are unstoppably connected and are interweaved with global that exists everywhere and in its nature is universal process. An idea for particular is only developed with the connection with an universal (Robertson, 1992: 103). These formulations for particular are of exceptional importance about self-identity which, practically, is connected with globalization and attending processes. Robertson develops, subsequently, a theses that identity is developed at the same time with the powers of global and local which are rooted in the individuals. It means that, in modern societies, an identity becomes flexible, (especially personal identity become more powerful) and from this, it becomes more succumb on changes. In that view, Anthony Giddens notifies that one of the specific characteristics of the modern is mutual connecting of the influences from processes of globalization, on one side, and personal characteristics, on the other (Giddens, 2001: 12). In that context of influences from processes of globalization more and more, everyday life is reconstructed according the axis of global and local, on that way that individuals have the possibility to choose elements of their identity. Stuart Hall notifies that an identity in modern societies is plural as a consequence of processes of globalization. From the discussions about identity and processes of globalization he formulates a few attitudes from which we separate the following: 1. Processes of globalization give possibilities to individuals to build identities which are not always connected with the place of living and, within that, have wide possibilities to choose majority of different identities, which are built on the base of different life styles and values, 2. Unification of cultures and more and more similarity among the individuals in the world as a result of global cultural elements. On one side, incredible variety of possibilities to create an identity lead to greater freedom of an individual to play with his own identity and to change drastically his life and view to the world, and on the other side, it can lead to completely fragmentary, unconnected life. It means that processes of globalization are potential danger for already rooted identities, especially for the national identity. According to the meanings of Stuart Hall, who involves these categories, processes of globalization, with their acting will lead to: (1) cultural unification that erodes national identities, (2) national and other local particular identities become immune on processes of globalization, (3) national identities are not solid and on their places new hybrid identities are formed' (Hall et al, 2004:619). Meanwhile, in this concrete case Hall has in mind only one of the many currents in the frames of modern sociology. Although, this way of thinking is a base for problematizing the idea for identity's crises. Exactly this state of crises of an identity is notified by an anthropologist Jonathan Freedman. He emphasizes that crises of identity is consisted of weakening the previous national identities and appearance of new identities. For him, tendencies to fragmentation of world's system are consisted of forms of movements for cultural autonomy, national movements, ethical movements and one general trend to all forms of local autonomy (Фридман, 2000: 507).

All these discussions clearly direct to the question: how much and on which way processes of globalization can threaten national identity? Answers to this question, in a great measure, depend on spheres that articulate identity. As the most important institution, in this case, appears national state, which enables continuity of one society, takes care about the individuals and save their rights and freedom. Especially, it tries to find ways and manners through which it will save national identity from processes of globalization. In that sense, national states undertake different measures for saving of national cultures and their specific marks. Very often, national states undertake steps against wrapping of English language on their national languages. Beneath that, national states, more exactly through the education try to confirm national senses. Beside these measures, authorities in some countries as China, Malesia, Saudi Arabia and many others, have forbidden

foreign satellite emissions in their countries. Whether, in other countries, national governments, through national mass media promote national values, through which they confirm national conscience with presentation of adequate informative and funny contents.

Beneath these ideas of globalization and national identities, an idea that globalization supports to confirm the national identities is developed. Exactly, Manuel Castels emphasizes the power of national identity in the time of globalization. He speaks for the time of globalization, as a time for periodical reviving the nationalism and renovating of a power of national identity of individuals (Castels, 2002:37). In that shape, globalization in local contexts is explained as a process that confirms collective identity of individuals and a wish to keep it. But, in opposition with Castel's analyses, Sigmund Bauman promotes his own idea for identity which only gives sense in spending practice in the conditions of globalization. Anyway, individuals on their own wish change their identity and commonly don't take care for its durability. On that attribute of identity in modern societies, Bauman formulates a few living conceptions of the modern man in which he finds the following: 1. Modern man as a tramp, who does not have life targets, his free time spends as a tramp through the cities and merchant centers. Precisely in these places they build their identity which is, mainly, directed for spending and within that, can be easily changed: 2. Modern man as vagabond who is always stranger in modern society and there is no place for him there, and he goes from identity to identity and 3. Modern man as a tourist who is in continual research for new identities and in new experiences (Bauman, 1998: 29-30). Meanwhile, these life conceptions on which Bauman directs are precondition for creating of hybrid identities. In that direction is moving the meaning of Ian Pieters Nederveen. He notifies that in conditions of globalization identity is constructed as hybrid where many different belongings are interweaved whose marks are not divided according to their importance and, within that, they do not have decision influence (Nederveen, 2009:75). In that view, a libanese writer Amin Maluf, from his personal experience, speaks that his own identity he carries from his country Liban, but, at the same time he carries an identity of the country where he lives – France. Within that, he emphasizes that an identity, on its own nature, is changeable and that it is built during the lifetime and, in great measure, depends on the social context, but from belongings which determines identity. Meanwhile, in that view it is most instructive a suggestion from Maluf that 'the future is written nowhere, but it will be like we will make it' (Manyφ, 2001:100).

Manuel Castels, in *The Power of Identity*, defines an identity as a process of construction of meaning on the basis of a cultural attribute or a related set of cultural attributes that is given priority over other sources of meaning' (Castels, 1997: 5). In relation with this, he takes into consideration on the central question: How it is built and on which way an integrity is constructed? Namely, speaking about the built of integrity, he indicates that an identity is built from personal experience and within that, resolute importance have history, culture, linguistic and geographic components in a given context. Discussing about construction of identity, he emphasizes that the process of constructing an identity is done in the struggles for power and promotes three types of identities: *legitimizing identities, resistance identities and project identities* (8). The first form of identity, the legitimizing identity, is introduced by the dominant institutions of society to expend and rationalize their domination *visa' a vis* social actors, ' theme that is at the heart of Sennett's theory of authority and domination but also fits with various theories of nationalism. The second is the resistance identity, generated by those actors who are in positions/conditions devalued and/or signaled by the logic of dominations, thus building trenches of resistance and survival on the basis of principles different from, or opposed to, those permeating the institutions of society, as Calhoun proposes when explaining the emergence of identity politics (8). Project identity according to Castels is when social actors, on the basis of whatever cultural materials are available to them, build 'new identity that redefines their position in society and, by so doing, seen the transformation of overall social structure. This is the case, for instance, when feminism moves out of the trenches of resistance of women's identity and women's rights, to challenge patriarchalism, thus the patriarchal family, and thus the entire structure of production, reproduction, sexuality, and personality on which societies have been historically based (8).

However, it must also be born in mind that processes of globalization affect the identity in a contradictory way. On one hand, as the process of supernational restructuring of the world globalization undermines the very core of communities, destroying established borders – economic, political and cultural, and in so doing destabilizes the spatial and temporal bases of national identity. On the other hand, the process of global reconstructing of the world leads to new configurations of identities and enables us to imagine new communities.

Conclusion

In general we can see that the globalization have introduced changes into the world. It is obvious that world becomes more and more dependent and connected among itself. Globalization is a central moving power which is a background of fast sociological, political and economic changes, which pre-formulate modern societies. It finds an expression in many different places, in different forms and on a personal level. Continually consuming of media, changes in economy, movements of individuals, goods and services through planet Earth, results with constructing of personal identity, but in all other identities that are connected to an individual, depend from many global-local constellations.

As the transformationalists notified, a subject of globalization are without precedent in history, in which the governments and societies throughout the world have to adapt to the world, in which there exist no more separations between international and domestic, outside and inside works (Held et al. 1999:7). The idea itself about quick spreading of globalization, which its most pregnant expression finds in concepts for reconstructing of a power and authority of national states, is connected with new strong non-territorial, economic and politic organizations of global plan. As a result of specific contexts, there exist different organizations of global, regional and local level which could not be ignored when there is a word about for studying of globalization and identity. Meanwhile, they underline that power of national states and governments is not reduced, but in opposition it is reconstructed and restructured as an answer of the complexity of processes which take part in the managing of more and more connected world (9).

References

1. Бек, Урлик. Што е глобализација?. // Скопје: Тера Магика, 2003.
2. Castells, Manuel. The Internet Galaxy. // New York: Oxford University Press, 1997.
3. Eliezer Ben-Rafael., Yitzhak Sternberg. Identity, Culture and Globalization // Boston: Brill, 2001.
4. Gidens, Entoni. Posledice modernosti // Beograd: Filip Višnjić, 1998.
5. Giddens, Anthony. Sociology // Cambridge: Polity Press, 2001.
6. Гиденс, Ентони. Заберан свет // Скопје: Филозофски факултет, 2003.
7. Hall, Stuart, Held, David. Thompson, Kenneth. Eds., Modernity: An Introduction to Modern Societies // Blackwell Publishing Ltd, 2004.
8. Held, David., McGrew, Anthony., Golblatt, David., and Perraton, Jonathan. Global Transformations: Politics, Economic and Culture // Stanford: Stanford University Press, 1990.
9. Jenkins, Richard. Social Identity // New York: Routledge, 1996.
10. Коковиќ, Драган. Пукотине културе // Прометеј: Нови Сад, 1997.
11. Малуф, Амин. 2001. Погубни идентитети // Скопје: Магица Македонска, 2001.
12. Pieterse Nedeerven, Jan. Globalization and Culture: Global Mélange // Lanhan: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2009.
13. Robertson, Ronald. Globalization: Social Theory and Global Culture // London: SAGE Publications, 1992.
14. Smith, D. Anthony. Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nations and Nationalism // London: ROUTLEDGE, 1998.

КОМЕ ТРЕБА КОСОВСКИ МИТ?

Резиме: Промене у савременим научним схватањима идентитета, националне културе и социјалних идентификација довеле су митске компоненте националног идентификовања у позицију анахроних садржајачији је примарни значај у политичкој инструментализацији. Уважавајући савремене научне увидео социјалној конструисаности значења категорија којима одређујемо себе и своју припадност, настојали смо да укажемо на разлоге вишеструке виталности косовског мита и покажемо у чему се састоји његова савремена релевантност.

Кључне речи: косовски мит, национални идентитет, колективне представе, косовска битка, жртвовање, пораз

Милена М. Пешић
Research Associate at Institute of Political Studies, Belgrade
e-mail: milena.pesic@gmail.com

WHO NEEDS THE KOSOVO MYTH?

Abstract: Changes in contemporary scientific understanding of identity, national culture and national identities have led the mythical components of national identification to the position of anachronistic content which primary significance is in political instrumentalization. Taking into account modern scientific insights on the social construction of the meanings of categories by which we determine ourselves and our affiliation, in this paper we tried to point out the reasons for the multifaceted vitality of the Kosovo myth and show what its contemporary relevance consists of.

Keywords: Kosovo myth, national identity, collective images, Kosovo battle, sacrifice, defeat

Увод

Наслов овог чланка формулисан је с намером упућивања на наслов текста Стјуарта Хола (Stuart Hall) „Коме треба 'идентитет'“¹ Овде, међутим, није реч о дословној реплици на поменути текст. Пре би се могло рећи да је у питању својеврсна посредна полемика са оним текстовима у којима се негативно вредновање косовског мита утемељује на савременим схватањима (националног) идентитета и (националне) културе, а чији је један од водећих представника управо Стјуарт Хол.²

Полазећи од тезе да је национални идентитет у својој бити хегемонистички концепт, већина „пост“теоријских трендова пледира за његово редефинисање са тачке гледишта

¹Полазећи од идеје о дискурзивној конструисаности чак и самог субјекта, Хол је у поменутом тексту настојао да кроз повезивање филозофских (Фуко, Дерида) и психоаналитичких аргументација (Фројд, Лакан) покаже неодрживост модерног концепта идентитета и идентификације. Hall S. Who needs Identity? // Hall S., du Gay P. eds. Question of Cultural identity, 1-17, ed. Hall S., du Gay P., London: SAGE Publication, 1996.

² Иако је експлицитно ограничено предмет свог истраживања на „идеолошке и политичке функције сећања на косовску битку“, Иван Чоловић је своја негативна вредновања са ових функција проширио на косовски мит у целини, да би у закључном делу своје монографије, у коме је понудио његову „демонтирану“ и „разминирану“ верзију, констатовао следеће: „Ипак, у овим политички коректним евокацијама Косовске битке остају два ограничења која доводе у питање њихов демократски карактер. Прво је у томе што у националном колективу као етничко-верској заједници која се дискурзивно конструираше под именом 'српски народ' или 'српска нација' – а коју симболички уједињују митови етничког национализма, какав је и мит о Косову – логично и неминуовно нема места за све грађане Србије, а пре свега за оне са неким другим етничким самоодређењем.“ Чоловић И. Смрт на Косову пољу, Београд: Библиотека XX век, 2016, стр.5, 462.

подређених етничких група унутар националних држава. Преиспитујући концепт нације, постколонијална теорија настоји да покаже „да само текстуално представљање нације или националног идентитета¹ у ствари служи доминацији, искључивању или инструментализацији других“.²

Иако се не може оспорити да су представе које појединац има о својој нацији, као и вредности и нормативни идеали који стоје у основи система социјалних (и националних) идентификација социјално конструисани и дискурзивно посредовани, категорија нације не може се, без нужних редукција, сводити на облик дискурса. Деконструкцијом дискурса нације не остварује се и деконструкција нације као фактичког друштвеног феномена. Управо постојаност неких од етничких митова сведочи о постојању извесних структура друштвене стварности као њихових исходишта.³ Вишевековна виталност косовског мита савршено потврђује ову тезу.

Пођемо ли од општепознате чињенице о кључној важности коју је Косовска битка имала за историјску судбину, живот и дух српског народа, логично је сложити се са схватањем косовског предања као својеврсног одговора народа на велику историјску трауму коју је преживео.⁴ Реч је о колективној интерпретацији стварног историјског догађаја, о комплексу разноврсних сегмената колективног памћења који су се формирали око Косовске битке.

Најраније, средњовековно косовско предањемогуће је, до извесне мере, реконструисати на основу писаних извора и епске народне поезије⁵. Засновано на „небеском топосу јуначког подвига“⁶ ово предање је српски историјски поразу Косовској бици идентификовало са духовном победом и задобијањем „небеског царства“, а Косову доделило озраче „светог места“, остављајући будућим покољењима „етичко-голготска начела жртвовања живота за заједницу и потомство.“⁷ Хришћанска идеја о примарности очувања душе у односу на живот, отеловљена је у херојском лику цара Лазара, који се, по узору на Исуса Христа, спрема да „положи живот за идеју која једино помоћу те жртве може да победи“.⁸ Друга базична идеја „косовске етике“ о непоробљивости душесрпског народа, упркос чињеници поробљености његовог тела, идеја је која одржава и подстиче „националне вере“ свих подјармљених.⁹ Из ње происходи завет „освете Косова“, односно вера у повратак изгубљене слободе и државне територије.

¹ Наше теоријско становиште представља синтезу етносимболизма и конструктивизма. Уважавање својеврсне културне конфигурације и „етноисторије“ као основа за изградњу националног идентитета, као и његових субјективних компоненти, ограничава конструивистички оквир „замишљена нације“, али и рационална мотивација – политички и прагматички интереси. Е. Смит, Национални идентитет, Београд: Библиотека ХХ век, 1998; Б. Андерсон, Нација, замисљена заједница, Београд: Плато, 1998.

² Јелена Ђорђевић, Посткултура, Београд: Слио, 2009, стр. 340-341.

³ „Етнички митови су јако трајни, у складу са трајношћу етничких структура које правдају; њихова убедљивост је можда један од најважнијих услова трајности етничких структура.“ Јово Бакић, Теоријско-истраживачки приступи етничкој везаности, национализму и нацији//Социологија No 3, 2006, стр. 248.

⁴ Колико је Косовска битка била пресудна за српски народ истакао је још Вук Караџић. „Ја мислим да су Србљи и прије Косова имали јуначки пјесма од старине, но будући да је ова премјена тако силно ударила у народ, да су готово све заборавили, што је било донде, па само оданде почели наново приповиједати и пјевати.“ Вук Стефановић Караџић, Српске народне пјесме I, Просвета, Београд, 1988, стр. 569.

⁵ Нада Милошевић Ђорђевић, Косовска легенда и српски средњовековни списи: о усменој књижевној традицији // Студије и чланци, Београд: Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 48, стр. 7- 34, 2000; Бошко Сувајлић Генеа косовске епске легенде// Косовски бој 1389-1999. године, 289-342, Рача: Центар за митолошке студије Рача, 2002.

⁶ Милош Кнежевић, Отмица Косова, Београд: Институт за политичке студије, 2006, стр. 151.

⁷ Жунић, Д. Национализам и књижевност: српска књижевност 1985-1995, Budapest: Open Society Institute, Higher Education Support Programme, 1999, стр. 29 (преузето 15.7.2017) <https://www.scribd.com/document/234150709/Nacionalizam-i-Knjizevnost-Dragan-%C5%BDuni%C4%87>

⁸ Дворниковић, В. Карактерологија Југословена, Београд: Просвета. Ниш: Просвета. 1990, стр. 538.

⁹ Ова велика идеја, по Ђурићу, генерише у људима „ (...) веру у коначну победу видовданске мисли над пролазном силом турског освајача, као и спремност на подређивање себе вишим циљевима (...)“⁹ Ђурић, М. Видовданска етика, Загреб: Издање српског академског друштва Његош. Фототипско издање: Ниш: Просвета, 1988, стр. 26, 54.

Косовски мит имао је велику важност за конституисање и развој српског националног идентитета и српске државности.¹ Национални идентитет Срба изграђиван је током 19. века на основама фолклорно-митске свести, историјских сећања, епских духовних садржаја, етичких норми и вредности. „У процесу настајања модерне српске нације и државе, косовски мит је деловао као фактор политичке, културне и националне хомогенизације.“² Повратак српског „светог места“ у састав српске државе, као симболичко обнављање важности изгубљеног царства, постао је водећи национални императив. У свим борбама и ратовима за национално ослобођење, почев од устаничких времена, преко Балканских ратова, па до Првог светског рата, косовски завет пружао је идејну, етичку и афективну основу за мобилизовање народа.³

Косовско предање као културолошки мит

Косовски митски комплекс показао је способност опстајања у форми идеолошке традиције која се не може поистоветити с косовским предањем. То наравно не значи да се због тога може оспорити постојање косовског предања. Оно се, међутим, може сагледавати управо „кроз разлике које су се протоком времена градиле“⁴. На основу тих разлика могуће је установити циклусе косовског мита различитог временског опсега и смисаоног фокуса. Други могући приступ је да целину онога што косовско предање данас представља посматрамо као косовски културолошки мит.

Културолошки митови представљају секундарне форме изведене из већ постојећих развијених и добро структурираних културних целина. „Примарне митско-културне форме могу бити интегрисане у нове културне изразе. Тиме се иницијална симболичка делатност духа наставља у времену, стварајући другачије облике митотворачког деловања засноване на целини духовног и културног хабитуса заједнице“⁵

Сагледавајући косовски мит као културолошки мит, Сања Бошковић је оваквим приступом успела да обухвати и и разноврсност његових слојева и вишеслојност извора на којима се заснива његова дуготрајна рецепција. Управо овакво становиште омогућава целовитије сагледавање читавог спектра значења и значаја косовског мита, као и увидеу његову савремену релевантност. Апострофирајући „разнородност слојева и извора“ косовског културолошког мита, ауторка је одредила синкретизам као његову основну структурну одлику. Захваљујући њој стварају се сепецифична динамика унутар духовне целине мита, који

¹ Косовски мит је „успео да све што је нацији потребно за дефинисање и самопрепознавање угради у једну једину идејну целину“. Међу најважнијима су: „онтолошко осмишљавање српског постојања“ посредством одсудног историјског догађаја који је поиман као борба добра и зла, хришћанства и вере завојевача; Косово као „свето место“ око кога ће гравитирати потоња историјска збивања; национална територија импликована у српској властели погинулој на Косову; национални јунаци као представници узоритог српског менталитета. Историјско и симболичко периодизовање српског трајања према одсудној бици; косовски циклус епских народних песама, као фолклорних творевина које садрже описе етике, обичаја, ношње. Јелена Миљковић, Трагична судбина косовског мита или преиспитивање српског националног идентитета // Политичка ревија 2006, No 3, 569-577, стр. 569-570.

² Јован Базић, Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета // Српска политичка мисао, 2012, No 4, 253-271, стр. 255.

³ Миодраг Поповић, Видовдан и часни крст, Београд: Библиотека XX век, 2007, стр. 153-172.

⁴ У том случају „могуће је уочити бар три циклуса или три временска круга косовског мита. Та кружења могу се посматрати линеарно, као спирални ланац (заланчавање) али и као митска учитаност млађег, мањег и краћег у старијем, већем и дужем.“ Највећи и најстарији косовски митски круг представља изворни косовски мит, чији смисао сажимају синтагме *косовска етика* и *косовски завет*. Он обухвата период од Косовске битке до данас. Два потоња, млађа и мања митска круга црпе своју идеолошку и мобилишућу снагу из највећег и најстаријег. Средњи митски круг обухвата период од Првог балканског рата до агресије НАТО на СРЈ 1999. године и његову идеолошку основу чине „мит *ослободилаца* и *осветника Косова*“, али и „каснија контрадикторна политичка тумачења“. Мали митски круг обухвата период социјалистичке ремитологизације у популистичком маниру, у трајању од 1987. до 1999. Милош Кнежевић, *Отмица Косова*, Београд: Институт за политичке студије, 2006, стр. 152-154.

⁵ Сања Бошковић, Косовски културолошки мит, Београд: Службени гласник, 2014, стр. 68-69.

чине, симултана и константна међудејства“ историјског, контемплативног, метафизичко-хришћанског, архетипског сегмента и сегмента културолошких представа.¹

Историјски сегмент косовског мита обухвата језгро историјских чињеница око којег је формирана митска структура: Косовски бој, погибију кнеза Лазара и српских велможа, пораз и губитак слободе и државе. Техником усменог посредовања, ови историјски факти транспоновани су у епске структуре. Током ових процеса контемплативни сегмент надовезивао се на историјску основу, уводећи морална просуђивања у виду колективних народних тумачења српског пораза, а у складу са њима извесна одступања од историјских чињеница. Кључно је свакако било увођење мотива издаје Лазаревог зета и савезника Вука Бранковића, као и његово ривалство са другим наводним кнежевим зетом Милошем Обилићем, кога је овај због зависти оклеветао пред тастом као „неверу“. Због тога се Милош заклео на свечаној кнежевој вечери да ће убити Мурата, што је, као што предањеклаже, и учинио. У историјским изворима није, међутим, сачувано име Муратовог убице, што упућује на комплексност настајања и карактера епско-легендарног лика Милоша Обилића.

Метафизичко-хришћански сегмент косовског мита заснован је на „тензији између земаљског и небеског, човечанског и божанског, пролазног и вечног“² у коју су смештени Косовска битка и избор пред који је стављен кнез Лазар. Синтезом јеванђеоске мисли о примарности очувања душе у односу на овоземаљски живот и основне идеје јуначке епопеје, по којој смрт на бојном пољу осигурава ратнику боравак у небеском свету и вечну славу на овоземаљском, овај сегмент тумачи смисао кнежевог избора и свесне жртве у морално-религиозном кључу. Кнежево бирање херојске и мученичке смрти у боју са надмоћнијом турском војском добија виши смисаоопредељења за небеско царство у име читавог српског народа. Жртвовање уводи у небеско царство, чиме бивају искупљени српски греси, пре свега неслога великаша која је распарчала царство, али и греси српског народа због којих је испаштање било потребно. Тиме и војни пораз и његова главна последица – западање у турско ропство добијају исто значење прочишћења кроз страдање. Овај шири, метафизички контекст збивања преосмишљава и сам мотив издаје Вука Бранковића. Издаја постаје део Божијег промисла, средство којим се реализује сврховити пораз Косовски мит, који у колективном сећању чува „уједно и распеће и васкрсење“ постаје тако „духовни симбол крпат садржајем, знак распознавања и заједнички језик свих Срба кроз векове.“³

Архетипски сегмент косовског мита обухвата менталне и духовне схеме колективног несвесног, садржане у дубљим језичким слојевима усмене епске традиције Срба. Реч је о траговима прехришћанског доживљаја света који одражавају старословенске религијске представе, као првобитне облике колективног перципирања стварности. Ове древне менталне и духовне схеметеотворене су у архетипским представама, сликама и симболима, посредством којих су моделоване колективне представе о Косовској бици. Трагови старих веровања и ритуала у епским песмама косовског циклуса наводе истраживаче на закључак о ранијем постојању ритуалног песничтва посвећеног прецима. То су пре свега посебно обликовани призори погинулих јунака као и описи бојног поља, због којих „се само место битке, Косово поље, доживљава као *место колективне гробнице*, као *свето место* на коме почивају кости славних предака“.⁴

Епски певач је, певајући херојску смрт српских ратника, синтетизовао „паганске слике, хришћанске садржаје и историјска збивања“⁵ стварајући тако нове имагинативне целине. Косовске песме су, у својој вишеслојности, спајале у једно поетско време разна времена, од митског (словенског) до српског устаничког времена (када су добиле своју завршну редакцију). Некадашње „гласовно-стиховне структуре, посвећене обредним

¹ Сања Бошковић, нав. дело, стр. 27, 30.

² Жарко Гавриловић, Косовски завет српског народа, Београд: Жарко Гавриловић (СЗР Ташкови), 1989, стр. 5.

³ Драган Суботић, Косовски мит и етика у делу владике Николаја Велимировића// Косовски бој 1389-1999. године, стр. 343-360, Рача: Центар за митолошке студије Рача, 2002, стр. 349.

⁴ Сања Бошковић, нав. дело, стр. 159.

⁵ Миодраг Поповић, Видовдан и часни крст, Београд: Библиотека XX век, 2007, стр. 86.

сећањима на претке“¹, транспоноване су у форми „метричко-мисаоних формула“ у епски дискурс, у коме су добиле нову функцију, постајући „ригуализован језик којим се евоцира славна прошлост јунака-предака“, али и одређује садашњост епског колектива.¹

Транспонованем старословенских веровања и божанстава у слике и представе које се везују за хришћанску концепцију света, створена је специфична синтеза словенске и српске духовности, коју очитује косовски културолошки мит. Могуће је претпоставити да се иза епске структуре о херојској и светачкој судбини кнеза Лазара крије древна обредна схема посвећена ритуалном лику јунака-претка.² С тим у вези значајно је подсетити се српског паганског божанства Вида, који се везује за соларни култ, као бог светлости, обиља али и рата, јуначког огледања. Народна предање везало је Косовску битку за његов дан, као празник током којег су српски преци оживљавали у себи свог прапретка хероја, постајући и сами хероји, спремни на жртву којом ће се сјединити са својим претком и тако обновити. Спајање јунаштва и светлости у једно, као појава карактеристична за стару српску веру, говори по Миодрагу Поповићу о томе да су преци данашњих Срба „морали имати развијену архаичну културу ратничког типа, као и властити, дубоко укорени, начин мишљења и понашања.“³ Стога косовски мит можемо данас посматрати као својеврсни културни и духовни палимпсест српског народа. У прилог овој тези иде и опис онога што чини сегмент културолошких представа косовског мита.

Културолошке представе засноване су на колективним представама изразите вредносно-моралне снаге, те стога одражавају у највећој мери колективну свест српског народа. Реч је о духовним процесима који одређују бит схватања косовског историјског догађаја. Сегмент културолошких представа условљен је менталним моделима који се преносе путем традиције, као и специфичношћу самог садржаја који колектив формира, вреднује и активно међугенерациски преноси. То су представе „које колектив изграђује о зајдничком простору – физичком и духовном у коме живи, и које потом рефлектује у колективној културној пројекцији стварности. Отуда се културолошке представе појављују као самоизражававање колективне духовне стварности, похрањене у колективном памћењу“.⁴

Колективно памћење засновано на просторним представама битно је за организацију друштва, не само у материјалној већ и у симболичкој равни. Трагови духовних потреба, које се очитују у стварању посебних, светих места, намењених за извођење друштвених и религијских ритуала, трансформишу конкретни простор у „културни пејзаж“. Деловањем колективног виђења стварности, простор бива оплемењен одликама друштвеног идентитета. У тим процесима културолошки митови имају изразиту улогу. Посредством деловања колективних вредности заједнице, културни пејзаж се „развија у метафизичку јединицу постојања, просторно-духовну целину у којој се исписују колективна, реална и имагинарно-духовна географија и историја.“⁵

Косовски културолошки мит изградио је културни пејзаж који се поклапа с једне стране са конкретним границама простора на коме се одиграла Косовска битка, а с друге стране са колективним представама о самој бици, као и о важности, величини и моћи средњовековне српске државе Немањића. „У тај културни простор уцртане су једнако реалне топонимске јединице и стварне историјске личности, као и имагинарна места и ликови“.⁶ Тако

¹ Сања Бошковић, нав. дело, стр.178, 179.

² Занимљиву поставку о концепту пораза као основном конститутивном елементу стварања модерне нације пружио је Стивен Мок (Steven J. Mock). По њему је основа свих националних митова у симболичкој смрти највреднијег и најузвишенијег представника премодерне заједнице, као сурогата древне, обредне жртве. Његовом смрћу остварује се с једне стране трајна веза са славном прошлошћу а са друге ствара могућност за настајање и одржање нове, националне заједнице која је смењује. По њему су то за српску националну заједницу управо били Милош Обилић – херој и кнез Лазар – мученик. Steven J. Mock, *Symbol of Defeat in the Construction of National Identity*, New York: Cambridge University Press, 2012.

³ Миодраг Поповић, нав. дело, стр. 85.

⁴ Сања Бошковић, нав. дело, стр.362.

⁵ Исто.

⁶ Сања Бошковић, нав. дело, стр. 363.

посредством колективног памћења, а на основама конкретних просторних одредница, стварни пејзаж биватрансформисан у симболички духовни простор. „Место – као географска и ментална тачка – постаје покретач афективних, унутарњих духовних процеса у којима се путем сећања успоставља веза с прошлошћу која инспирише и иницира реаговања у историјском времену. Отуда митска структура косовског предања постаје духовни колективни топоним, центар колективне културне свести.“¹

Један од разлога вишевековне виталности косовског мита и његовог несумњивог културног деловања свакако лежи у синкретичкој структури овог мита, односно интерактивном дејству између свих његових гореописаних сегмената. Захваљујући овој отвореној структури, различита духовна искуства учествују у његовој друштвеној рецепцији а тиме и у извесном моделовању. У складу с тим основано је схватити косовски мит као неку врсту „устаљеног али и померљивог и променљивог схватања и доживљавања епске поезије које је временом добило одређен облик, садржај и митску функцију“.² Структурна отвореност косовског мита има, међутим, и своје мрачно наличје у виду изложености различитим редукујућим тумачењима. То је посебно изразито у вези са његовомосветно-ослободилачком идејом, било да је реч о њеном свођењу на пориве руковођене ксенофобијом или о њеној политичкој злоупотреби. Разлог томе је релативна лакоћа са којом тема Косова прелази границе између књижевних, религијских и политичких дискурса.³ Стога је изузетно важнопри анализи конкретних друштвених појава „поставити питања о претпоставкама које потенцирају социјалне функције дискурса ослоњених на митску причу“, јер без њих разматрање употребе мита у политичкој пропаганди своди на одређивање „за“ и „против“, чиме се аналитички подухват увлачи у идеолошке заврзламе на линији национализам – космополитизам⁴ а косовски мит деградира.

Српску нацију одликује богата етноисторија. У њеном средишту је косовски мит који је настао из историјске трауме исто колико и из страха српског народа да током векова ропства не заборави самога себе. Прерастајући у културолошки мит који у себи рефлектује различите нивое српске културне свести и духовног памћења, косовски мит није изгубио своју мисију у савремености, иако у њој префикс „националан“ добија све негативније конотације. У глобализованом свету у којем живимо, под осетним притиском неоимперијалних сила, важно је имати „духовни простор“ какав представља косовски мит, у којем је увек могуће наћи вредносну оријентацију, инспирацију за опстајање и подсетник на то каквом народу припадамо. У светлу последњих немилых догађаја, који сведоче о све већој угрожености нашегпросторног и културног наслеђа на Косову, сва је прилика да ће косовски митдобијати на важности и актуелности.

Литературе

1. Андерсон Б. Нација, замишљена заједница, Београд: Плато, 1998.
2. Бакић-Хајден М. Косово: ванвремена метафора сред временског призивања // Варијације на тему „Балкан“, 125-146, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, И.П. „Филип Вишњић“, 2006.
3. Базић Ј. Улога косовског мита у обликовању српског националног идентитета // Српска политичка мисао, 2012, No 4, 253-271.
4. Бошковић С. Косовски културолошки мит, Београд: Службени гласник, 2014.
5. Чоловић И. Смрт на Косову пољу, Београд: Библиотека XX век, 2016.

¹ Исто, стр. 363, 367.

² Станиша Гутњевић, Српски културни наратив: Нацрт за садржај српског културног обрасца у светлу косовског наслеђа, Београд: Свет књиге, 2016, стр. 66.

³ Милица Бакић-Хајден Косово: ванвремена метафора сред временског призивања // Варијације на тему „Балкан“, 125-146, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, И.П. „Филип Вишњић“, 2006, стр. 126-127.

⁴ Гордана Ђерић, Пр(а)во лице множине, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2005, стр.31-32.

6. Дворниковић, В. Карактерологија Југословена, Београд: Просвета. Ниш: Просвета, 1990.
7. Ђорђевић Ј. Посткултура, Београд: Слио, 2009.
8. Ђурић, Милош, Видовданска етика, Загреб: Издање српског академског друштва Његош, Ниш: Просвета, 1988.
9. Ђерић Г. Пр(а)во лице множине, Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2005.
10. Гавриловић Ж. Косовски завет српског народа, Београд: Жарко Гавриловић (СЗР Ташкопи), 1989, стр.5
11. Hall S. Who needs Identity? // Hall S., du Gay P. eds. Question of Cultural identity, 1-17, ed. Hall S., du Gay P., London: SAGE Publication, 1996.
12. Стефановић Карацић В. Српске народне пјесме I, Београд: Просвета, 1988.
13. Кнежевић М. Отмица Косова, Београд: Институт за политичке студије, 2006.
14. Милошевић-Ђорђевић Н. Косовска легенда и српски средњовековни списи: о усменој књижевној традицији // Студије и чланци, Београд: Зборник Матице српске за књижевност и језик, књ. 48, стр. 7- 34, 2000.
15. Миљковић Матић Ј. Трагична судбина косовског мита или преиспитивање српског националног идентитета // Политичка ревија, 2006, No 3, стр.569-577.
16. Mock S. Symbol of Defeat in the Construction of National Identity, New York: Cambridge University Press, 2012.
17. Поповић М. Видовдан и часни крст, Београд: Библиотека XX век, 2007.
18. Смит А. Национални идентитет, Београд: Библиотека XX век, 1998.
19. Суботић Д. Косовски мит и етика у делу владике Николаја Великировића // Косовски бој 1389-1999. године, 343-360, Рача: Центар за митолошке студије Рача, 2002.
20. Сувајџић Б. Генеа косовске епске легенде // Косовски бој 1389-1999. године, 289-342, Рача: Центар за митолошке студије Рача, 2002.
21. Тутњевић С. Српски културни наратив: Нацрт за садржај српског културног обрасца у светлу косовског наслеђа, Београд: Свет књиге, 2016.

Миломир Степић
Проф. др, Научни саветник
Институт за политичке студије, Београд
e-mail: milomir.stepic@gmail.com

ПРОЛИФЕРАЦИЈА НАЦИОНАЛНИХ ИДЕНТИТЕТА – БАЛКАНСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИ КОНТЕКСТ

Резиме: На Балкану постоји стално надметање за простор, а најпоузданији инструмент његове контроле је становништво. Полазећи од тог аксиома, аутор доказује да постоји континуирано настојање да се, првенствено унутар бивше Југославије, смањи утицај српског чиниоца. Један од ефикасних начина на који је то постигнуто јесте да се од Срба створе нови национални идентитети, којима су припали и простори знатне геополитичке важности.

Кључне речи: етно-инжењеринг, нове нације, геополитика, бивша Југославија, Балкан

Milomir Stepic,
PhD, Professor, Senior Research Fellow
Institute for Political Studies, Belgrade
e-mail: milomir.stepic@gmail.com

PROLIFERATION OF NATIONAL IDENTITIES – BALKAN GEOPOLITICAL CONTEXT

Resume: In the Balkans there is a constant competition for space and the most reliable instrument of its control is the population. Starting from that axiom, the author proves the existence of a continuous tendency to decrease the influence of the Serbian factor, primarily within former Yugoslavia. One of the efficient ways, by which that was achieved, is the creation of new national identities from the Serbs, which were then given spaces of great geopolitical significance.

Key words: ethnic engineering, new nations, geopolitics, former Yugoslavia, the Balkans

1. ДЕМОГРАФСКИ ИНСТРУМЕНТИ ВЛАДАЊА ПРОСТОРОМ

Вечно геополитичко питање јесте на који начин запосести неку територију и (о)владати њоме, а још више како је стабилно контролисати и (дуго)трајно задржати? Традиционални и најчешће коришћен „метод“ је војни, тј. надмоћном оружаном силом. Тај начин показао се као тренутно успешан, али варљив, променљив, вишеструко скуп и дугорочно неодржив. Он подразумева да се у наставку формира мање или више ригидна, „тврда“ окупациона власт, што је најчешће рискантно, орочено, изазива опструкцију и отпор (и оружани) домицилног становништва уз помоћ неког суседа или савезничке силе. Стога се прибегава инсталирању „меке“, марионетске власти која може да буде (ин)директно постављена од окупатора или потпомогнутим државним ударом, али и на псеудодемократски начин – нерегуларним изборима. Таква власт је непопуларна, нестабилна, оборива и генератор унутардруштвеног конфликта, те је посредством ње контрола територије непоуздана.

У постмодерно доба нарочито је до изражаја дошло фактичко, али закамуфлирано владање територијом довођењем у стање економског ропства. Оно настаје срљањем бивших комунистичких земаља у тзв. дивљи капитализам, тј. у неповољне, лихварске кредите и презадуженост, зависност од страних инвестиција, дугорочно изнајмљивање или продају у

бесцење плодног земљишта, вода и осталих природних ресурса, пљачкашку приватизацију и „бехарску економију“¹ коју спроводи домаћа, корумпирана „компрадорска елита“². И такво владање територијом ипак је релативно, те се комбинује са увлачењем у наметнуте, „безалтернативне“ политичко-економско-војне наднационалне интеграције у којима се даље релативизује територијални суверенитет и интегритет.

Најстабилније и најтрајније владање територијом постиже се посредством сопственог, лојалног, државотворног популационог елемента. Сходно томе, становништво је веома ефикасан инструмент за остваривање геополитичких интереса, али и неизоставни део већине геополитичких теорија и глобалних концепција.³ Иако се обично сврстава у „тврде“ („додирљиве“) чиниоце моћи, оно је, истовремено, предмет деловања „меких“ („недодирљивих“) чинилаца моћи, који се користе да га „обrade“ и „приволе“.⁴ Демографска контрола сопствене или територије која је заузета и жели да се задржи у поседу може да се постигне етничком супституцијом – делимичним или потпуним прогоном домицилног и нелојалног, а сукцесивним насељавањем сопственог, поузданог националног елемента, или, пак, планским колективним колонизовањем већег броја „своје нације“ него што има „туђе“. Са становништва „државног разлога“ (raison d'état), у одређеним околностима то може да се покаже као корисно, али има елементе етничког чишћења и/или геноцидности, међународно-политички је деликатно и захтева сопствене популационе капацитете, док супарничку страну мотивише на реконкиту.

Геополитичка емпирија показала је да најсигурнији начин (дуго)трајног овладавања територијом представља етничка конверзија дела или целокупног становништва неке области. Отпадништво од ранијег и стварање новог националног идентитета или преливање у другу, најчешће суседну нацију може да буде принудно и брзо или привидно доброволно и постепено. Таква, „хибридна нација“, временом све резолутније негира своје порекло и оштро се супротставља изворном националном идентитету. У томе се проналази сигуран начин да се и геопростору у коме се простире додели нови идентитет, као и да се аутентичној нацији не дозволи да га поврати. Истовремено, „новокомпонована нација“ веома је лојална спољашњој сили која јој је помогла у преобраћању и не противи се да та сила контролише њен геопростор под изговором да га брани од бивших сународника.

2. БАЛКАН И „ФАБРИКОВАЊЕ“ НОВИХ НАЦИОНАЛНИХ ИДЕНТИТЕТА

Балкан је регион где је простор веома вредан због геополитичке атрактивности и „магнетизма“ којим привлачи велике силе. Стога оне настоје или да га запоседну и њиме непосредно владају, или да га индиректно контролишу посредством својих локалних сателита. Будући да је традиционално поприште западних атлантистичких земаља, германског *mitteleurop*-ског пола моћи, руског телурукратског „дина“ и османско-исламског „блока“, којима се у савременој геополитичкој парадигми први пут придружује и Кина, Балкан је увек био предмет „етно-инжењеринга“ помоћу кога су га велике силе „уподобљавале“ сходно својим интересима. То је разлог зашто „етнографска карта ни једне области у Европи не застарева тако брзо као етнографска карта Балканског Полуострва.“⁵

¹ Душанић Ј., Бехарска економија // Београд: Београдска пословна школа, 2008.

² Слободан Антонић у транзиционим земљама периферије и полупериферије разликује три слоја компрадора: 1) компрадорску политичку и пословну елиту, 2) компрадорску интелигенцију и 3) компрадорску буржоазију. Видети у: Антонић С. Компрадори // <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/kompradori.html?alphabet=1> (објављено 9.4.2010; приступљено 8.3.2018.)

³ Степић М. Демографски елементи кључних геополитичких теорија // Демографија. Vol. 1/2004. стр. 49-72.

⁴ Џозеф Нај (Млађи) тврди: „Овај аспект моћи – приволети друге да раде оно што желите – ја називам меком моћи. То кооптира људе уместо да их присиљава“. Видети у: Нај Дž. *Paradoks америчке моћи* // Београд: BMG, 2004. стр. 29.

⁵ Цвијић Ј. Распоред балканских народа (објашњење етнографске карте) // Гласник српског географског друштва. № 2/1913. стр. 234.

На једној страни, ако је заинтересованом геополитичком субјекту (моћне земље, цивилизације, савези, идеологије) потребно да изврши етно-просторно укрупњавање, он приступа „изградњи нације“ потенцирајући кохезионе чиниоце и интеграцију историјских, верских, језичких, регионално-географских и других различитости. Типичан балкански пример је германски интерес да се формирају албанска нација и држава као препрека Србији и Русији да изађу на „топло“ Јадранско море, тј. на геостратегијски важна Отрантска врата. Тако је од лингвистички, културолошки и традицијски изворно различитих Гега северно од Шкумбе и Тоска јужно од те реке створен целовит национални идентитет чији је званични језик стандардизован сходно јужном дијалекту – Тоска. Упоредо и са истим циљем, трајало је превазилажење некадашње племенско-фисовске подељености, патријархалне породичне сукобљености, религијске непомирљивости муслиманских (укључујући и бекташе), римокатоличких и православних различитости, планинским рељефом предиспониране обласне удаљености и изољованости, те политичке и економске супротстављености бројних групација. Њихов савремени национални идентитет и јединство не само да се више не доводе у питање, већ се подржава даљи популационо-просторни и великодржавни експанзионизам. На сличан начин настала је и хрватска „склепана нација“ (термин познатог хрватског режисера Божицара Виолића), али уз значајније учешће принудног „преливања“ покатоличених Срба у Хрвате него што је то учињено са поарбанашеним Србима (Арнауташи) у Албанце.

На другој страни, Балкан је био и остао „лабораторија“ и „инкубатор“ за производњу нових нација и њихових „припадајућих простора“, а потом и политичко-територијалних јединица и/или држава. Том дијаметрално супротном „етно-инжењерингу“ заинтересовани геополитички субјект приступа ако неки аутохтони национални и државни ентитет у свом интегралном облику представља „реметилачки фактор“ за његове дугорочне геополитичке аспирације, а најпре ако је регионална „продужена рука“ супарничког геополитичког актера. Зато се, ради слабљења постојеће, историјске, изворне нације, из ње ствара још један или више нових, вештачких националних идентитета. Ионако хетерогена етно-просторна структура Балкана тако постаје још сложенија, са перспективом да се повећа и политичко-територијална уситњеност. Покровитељи тих „инстант нација“ (термин академика М. Екмечића) користе преобращенике у борби против мајки-нација и држава, те даље помажу њихову демографску експанзију, културну еманципацију, економску одрживост, консолидовање и ширење простора у којима живе. Те области, пак, деструктивно делују на компактност територија изворних нација, што води међусобној конфронтацији и интензивирању процеса балканизације.

Срби, будући да простор који им припада (српске земље) има велику геополитичку специфичну тежину“ и да, како је још почетком 1907. године навео Ј. Цвијић, „од Беча до Цариграда нема већег народа од нашега“¹, јесу главни предмет „обуздавања“ помоћу „етно-инжењеринга“. У ствари, ради се о сукцесивном и просторно свеобухватном процесу расрбљавања Балкана, у чијој вишедимензионалној конкретизацији демографски и културно-цивилизацијски инструменти имају пресудну улогу. „Механизам“ стварања нових националних идентитета чине три фазе, које могу да имају супротне смерове, али је епилог исти – популационо-просторно сажимање и комадање српског чиниоца на Балкану. (слика 1)

• Један смер тог процеса почиње мање-више принудним отпадиштвом од православља, које одмах или касније прати и потпуно верско преобращање. О томе сведочи унијаћење, па покатоличавање Срба, исламизација у време османске власти, те на специфичан начин атеизација током титоистичког периода. Други „корак“ је релативизација националне самоспознаје, „лутање“ у изјашњавању о националној припадности и конституисање новог националног идентитета са обласним (регионално-географским), политичко-територијалним и чак верским називом. Тако су римокатолички Срби временом кроатизовани и преименовани у Хрвате, а исламизовани Срби, више пута мењајући име, у Бошњаци. Највише изражена самодоказујућа особина њиховог инстант-

¹ Цвијић Ј. Говори и чланци. Сабрана дела, књ. 3 (том I) // Београд: САНУ; Књижевне новине, Завод за уџбенике и наставна средства, 1987. стр. 66.

националног индивидуалитета јесте склоност да даље масовно присилно преобраћају, протерују и физички елиминирају православне Србе, која је много више изражена него код аутентичних Хрвата, Албанаца или Турака. Ипак, процес у неким случајевима може да се заустави на етничкој флотантности и да не досегне ниво новог националног идентитета (на пример: Помаци у Бугарској, Буњевци и Шокци у Србији¹). У трећој етапи врши се потпуна или делимична политичко-територијална материјализација и верификација просторних последица настанка нове нације или „трансфера“ из изворне у суседну. При томе, граница државе или јединице нижег ранга може, али не мора да буде успостављена у складу са новим етно-просторним стањем. Њоме се често обухвата већа територија и тако се „резервише“ простор и становништво за настављање „етно-инжењеринга“. О томе сведоче Хрватска и Босна и Херцеговина, у чијим тзв. АВНОЈ-ским границама су се нашле како области већ покатоличених, па кроатизованих, односно исламизованих, па побошњачених Срба, тако и преосталих православних Срба.

Слика 1: Modus operandi етно-инжењеринга

(Модификована схема из: Степић М. У вртлогу балканизације // Београд: ЈП Службени лист; Институт за геополитичке студије, 2001. стр. 245)

• Супротан смер „етно-инжењеринга“ иницира се прво издвајањем једне или више географских области из састава интегралног простора изворне нације, конституише и омеђује се као засебна политичко-територијална целина, те добија неко топографско или историјско име које чак и не мора да буде одговарајуће. Тако су, на пример, 1945. године као неспрске настале југословенске федералне јединице Македонија (потоња независна БЈРМ), „ампутацијом“ јужне Старе Србије и само мањим делом старогрчке Македоније, те Црна Гора на основама истоимене раније независне српске државе (1878-1918). Потом се на ауторитаран начин проглашавају „државне нације“ које се простиру до граница већ успостављених политичко-територијалних јединица. Инсистира се на њиховој наводној посебности и не-српству, али не много и одмах на антисрпству. У неким случајевима флотантно стање се задржава дуже (црногорски пример), док тамо где су прилике адекватније национална конверзија се спроводи радикалније („турбо-етногенеза“) и подразумева тренутно формирање новог језика од некадашњег српског дијалекта, ревизију тумачења историјских догађаја, преименовање географских назива, промену суфикса породичних презимена и друго (македонски пример). Завршни, трећи чин изградње вештачког националног идентитета јесте промена религије

¹ Буњевци и Шокци у Бачкој делимично су сачували свој етнички идентитет, иако су у време титоизма били изложени жестокој кроатизацији. Тек недавно појавили су се захтеви да се поништи наредба да се они морају „третирати искључиво као Хрвати без обзира на њихову изјаву“, коју су донеле револуционарне партизанске власти дан пре окончања Другог светског рата у Југославији. Видети наредбу коју је донео: Glavni narodno oslobodilački odbor Vojvodine /GNOOV/, Broj: 1040/1945, 14. maja 1945. godine, Novi Sad.

као кључног обележја националног и цивилизацијског идентитета на Балкану. На једној страни, верско ренегатство може да се заврши у потпуном преобраћању, као што под притиском масовно чине Срби преласком на римокатоличанство махом у урбаним срединама савремене Хрватске. На другој страни, иако се не мења конфесионална припадност, прелази се у расколничке, канонски непризнате псеудоцрквене организације, као што су тзв. Македонска и тзв. Црногорска православна црква, оштро супротстављене Српској православној цркви од које су се одвојиле.

3. ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ „ЕТНО-ИНЖЕЊЕРИНГА“

Експериментисање *in vivo* са националним идентитетима нигде на Балкану није било толико изражено као унутар југословенског и постјугословенског простора. Могуће је издвојити више појавних облика и раздобља југословенског и постјугословенског „етно-инжењеринга“ током протеклог столећа.¹

Почело се са монархистичком „формулом“ о постојању тзв. једног, а троименог народа. Она јесте била не само научно неодржива, већ и реално непостојећа, али је 1918. године послужила као основа за стварање релативно велике балканске државе „од Алпа до залеђа Солуна“, западним силама-победницама геополитички потребне као антигерманска и антируска (антисовјетска) препрека. Наставило се са тзв. интегралним југословенством, чија је „мисија“ била да сачува целовитост и унутрашњу кохезију посрнуле државе. Али, показало се да су му били привржени једино православни Срби, који су постали таоци државе коју су створили уз велике жртве. Југословенство је нагрисало српско национално ткиво као канцер, што се сурово доказало у Другом светском рату и после њега.

У титоистичкој Југославији „етно-инжењеринг“ је на идеолошки начин образлаган као борба за права тзв. потлачених нација. У ствари, формирање „додатних нација“ (термин М. Ломпара) од делова српског народа било је у функцији смањења утицаја српског чиниоца, иако је он био не само најзаслужнији за ослобођење земље од окупатора, него и најмногљуднији, најраспрострањенији, развојно најперспективнији и потенцијално војно-политички најмоћнији. Сходно томе, нови национални идентитети и њихове политичко-територијалне јединице нису произвођени од Словенаца (на пример: Нотрањци, Горењци, Долењци...) и Хрвата (на пример: Загорци, Далматинци, Кварнерци...). Напротив! Са наглашеним геополитичким перфекционизмом креирана је федерална јединица Хрватска, апсурдног, маказоликог облика. Додељене су јој области које етнички и историјски никада нису биле хрватске, а са очигледним двоструким циљем: 1) да се крајишки Срби, упркос страшног страдања у масовним злочинима хрватских усташа, не само лише сопствене политичко-територијалне јединице, већ и да се изложе даљој асимилацији и 2) да Хрватској припадне највећи део јадранске обале тако да се не само блокира српски приступ мору, већ и да се умањи квалитет морске партиципације Словеније, Босне и Херцеговине и Црне Горе.

Супротно природним етно-генетским процесима, који су дуготрајни, неравномерног тока и са више дивергентних и конвергентних фаза, титоистички „етно-инжењеринг“ резултирао је „декрет-етногенезом“, тј. тренутним политичким проглашавањем нових нација, што је у условима ауторитарне власти било немогуће спречити. Ти новопрокламовани национални идентитети могу се назвати и „геополитичке нације“, будући да су њиховим издвајањем из српске нације ампутирани геополитички немерљиво важни делови српских земаља:

- *Македонској* нацији (и републици) дата је јужна област историјско-географске Старе Србије, укључујући долину Вардара као део најважније комуникацијске и геостратегијске „осе“ Балкана.

- *Црногорској* нацији (и републици) припао је простор који Србију одсеца од Јадранског мора и затвара је у балкански hinterland, чинећи је геополитички и геоекономски

¹ О фазама „етно-инжењеринга“ опширније видети у: Степич М, Джурич Ж. Геополитическе причини и последица етническог инжиниринга в бывшей Югославии // Научные ведомости, Серия История, Политология. № 8(229), Выпуск 38, 2016. Сс. 181-189.

тзв. хендикепираном земљом (land locked country).

- *Муслиманској* нацији у Босни и Херцеговини додељен је средишњи део геостратегијски важне „Динарске тврђаве“ која, заједно са пределима кроатизованих (некадашњих) Срба чини „клин“ од Јадрана готово до Посавине, цепајући, тако, западни део српских земаља; у Рашкој области додељен јој је југоисточни део те „пупчане врпце“ између Косова и Метохије и Босне и Херцеговине, а истовремено геополитичке тампон-зоне која раздваја Црну Гору од Србије.

- *Југословенска* „нација“, проистекла из мимикријског пописног изјашњавања већином Срба или особа из мешовитих бракова, није имала знатнију просторну партиципацију, али јесте релативизовала српску већину у неким кључним етно-контактним областима (Подунавље, Западна Славонија, Бока Которска, Кордун, Лика).¹

У постјугословенском раздобљу „етно-инжењеринг“ се наставио, разграно и зачео нове националне деривате. Некадашње федералне јединице су уз помоћ Запада постале независне државе, а у њима је не-српским, а посебно новим нацијама дозвољено да (само)потврђивање заснују на још радикалнијем отклону од претходног, српског идентитета. То разобручено антисрпство било је балканска пројекција стигматизације Срба од стране Запада због одбијања да се повинују фрагментацији и сажимању сопственог простора, те Западне стереотипне перцепције Срба као руског експонента на Балкану. Србофобија је била егземпларна и посредна демонстрација лицемерно прикривене, али неупитне постхладноратовске русофобије, а наставак антисрпског „етно-инжењеринг“ у геополитичкој функцији учвршћивања униполаризма и ширења атлантизма. Не-српске, а првенствено „инстант нације“ показивале су заједничка својства у два кључна домена:

1. На спољнополитичком плану без изузетка су биле (и остале) прозападно оријентисане, а заузврат су од Запада добијале сваку врсту посредне и непосредне помоћи у сецесионистичком и антисрпском деловању (од пропагандне и политичке, до економске и војне). Настојале су да се ставе под заштиту ЕУ и НАТО и по сваку цену им се прикључе, представљајући се тобоже као жртве великосрпских претензија и истовремено се самопрепоручујући Западу (првенствено САД) за експонента у борби против „повратка Русије на Балкан“ и њеног „малигног утицаја“.

2. На унутрашњем плану, а са „благословом“ и заштитом Запада, предузеле су свеобухватне активности усмерене на историјски ревизионизам, негацију идентитетских својстава изворне нације (српске) и узурпацију њене материјалне и нематеријалне баштине:

- *Хрвати*, после прогона више стотина хиљада Срба, настављају да мењају етничку структуру тако што у српска насеља у некадашњој РСК насељавају хрватско становништво, врше систематске претње преосталим Србима, уклањају ћириличке натписе, присвајају српску историју, културу и језик, преименују све што подсећа на српски идентитет и чак својатају значајне личности несумњиве српске националности (на пример: Николу Теслу).

- *Црногорци* негирају своју припадност српском корпусу, фалсификују историјске чињенице, врше „дукљанизацију“ и „монтенегризацију“ националног идентитета, фаворизују латиницу, обесправљују сународнике који се и даље сматрају Србима, избацују српске садржаје из школских програма, поричу српство својих челних историјских личности (Његоша, краља Николе...), а државна политика је све отвореније антисрпска (признаје „независност Косова“).

- *Македонци* своје већином српско порекло поричу трагикомичним потенцирањем наводне античке македонске баштине и етничких корена, земља и главни град на граници кича претрпани су новоизграђеним споменицима и називима који асоцирају на Филипа Македонског и Александра Великог, упркос наклоности народа према Србима и Србији, на једној страни, а непосредних албанско-бугарских претњи, на другој страни, званична политика је под утицајем Запада антисрпски оријентисана (признаје „независност Косова“).

¹ Видети етничке карте у научној монографији: Ilić J. et al. The Serbian Question in The Balkans // Belgrade: Faculty of Geography University of Belgrade, 1995.

- *Муслимани* су одлуком на Првом (све)бошњачком сабору у Сарајеву крајем септембра 1993. године још једном променили етничко име и прогласили се за Бошњаке, на аутовиктимизацији наставили су да негују екстремно антисрпство, врше темељну исламизацију свих сегмената друштва дајући томе антиправославну конотацију, благонаклони су према милитантном исламизму у коме виде верско-идеолошку платформу за пројектовану унитаризацију БиХ, свеобухватном индоктринацијом врше самоидентификацију са „целом БиХ“, чиме индукују незадовољство због њене двоентитетске подељености.¹

4. „ПОСТНАТАЛНИ“ ПРОБЛЕМИ НОВИХ НАЦИЈА

Формирање „накнадних нација“, те новоуспостављених држава и њихових „бадинтеровских граница“ унутар постјугословенског дела Балкана не само да није допринело његовом смиравању, већ га је додатно дестабилизovalo. Штавише, ранијим генераторима „етно-инжењеринга“ придружио се још један – снажан утицај и интерес експанзионистичког атлантизма. Међутим, са променом глобалних геополитичких парадигми и трансформацијом апсолутног у релативни униполаризам², процеси постмодерне балканизације постали су саставни део неохлајдоратовског сучељавања Запада са опорављеном Русијом. Ради супротстављања обнови руског утицаја на Балкану, Запад под америчким вођством интензивирао је „обуздавање“ српског чиниоца тако што је наставио да посљешује и инструментализује антисрпско деловање не-српских, а посебно „хибридних нација“:

- У *Хрватској*, нарочито после њеног приступања НАТО и ЕУ, асимилација и кроатизација преосталих Срба има нескривена неоусташка обележја, укључујући и неугасле великохрватске територијалне претензије према Црној Гори, Србији и Републици Српској (и читавој БиХ).³

- У *Црној Гори* се спроводе свеобухватне мере расрбљавања које имају смисао „идентитетског геноцида“ и подразумевају разне облике дискриминацију – од онемогућавања запошљавања Срба у државним институцијама, до сталних напада на статус и функционисање СПЦ као једине канонске.

- *Македонија*, иако под сталним притиском Грчке због имена, (велико)албанских захтева за федерализацијом и бугарског негирања нације, језика и историје, наставља са апсурдним апострофирањем Србије као претње (сумњичење за умешаност у наводни државни удар 2017.), повлачи конкретне антисрпске потезе (као и Црна Гора, 2015. је подржала захтев тзв. независног Косова за пријем у УНЕСКО) и, штавише, на концепту подељености на „три Македоније“ заснива своје територијалне претензије према суседима.

- Бошњаци су учинили још једно национално преименовање – сада у *Босанце*. Тиме јасно показују експанзионистичке тежње у виду унитаризације БиХ, иако у њој сада чине једва половину укупног становништва и већина су на тридесетак процената територије, а унитарној држави супротстављају се и Република Српска и Хрвати у Федерацији БиХ.

- Углавном споља форсира се измишљени идентитет *Косовари* како би се новој „држави“ направила и нова „државна нација“, албанизовали и асимиловали Срби, те

¹ Степич М, Джурич Ж. Геополитичке причине и последице етничког инжиниринга у бившеј Југославији. с. 187.

² Степић М. Од (нео)класичних ка постмодерним геополитичким постулатима // Свет и нове геополитичке парадигме (Миломир Степић, ур.), Београд: Институт за политичке студије, 2017. стр. 23-24.

³ О расрбљавању Хрватске сведоче званични пописни подаци: Срба у Хрватској је 1991. (пред грађански рат) било 581.633 (12,2%). За српски језик као „матерински“ још у то време изјаснило се само 207.300 (4,3%) становника Хрватске (за српско-хрватски 6,0% и хрватско-српски 3,5%). После прогона 1991-1995. и потоњег делимичног повратка, 2011. је регистровано готово 400.000 Срба мање – било их је 186.633 (4,4%). За српски језик тада се изјаснило само 52.879 (1,2%) становника (за српско-хрватски 0,18% и хрватско-српски 0,07%). *Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku* // Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013.

дугорочно демографски „оверила“ ампутација Косова и Метохије из састава Србије.

- Појављују се и нове форме „етно-инжењеринга“ као што је покушај стварања *Војвођана* као тзв. грађанистичке нације, за шта се залаже аутономашки и сепаратистички настројен део политичких организација у АП Војводини.

- Све агресивнији и геополитички артикулисанији су захтеви Румуније да се Србији на њеном „безалтернативном путу“ у ЕУ испостави услов *румунизације Влаха* у источној Србији.

- Низом пропагандних, културних и других мера подстиче се *неојугословенство* које је у функцији негације српства и пацификовања наводног српског национализма, коме се приписује улога дестабилизатора балканске „геополитичке архитектуре“ пројектоване на Западу.

Преобраћеничке, вештачке нације одликује мање-више танка покорица новог идентитета, који није резултат природног етногенетског тока, већ геополитички индуковане „турбо-етногенезе“. Упркос настојању да на негирању свог српског порекла заснују чврсту индивидуалност, и даље је препознатљива њихова етничка флотантност, идентитетска аморфност и колективна фрустрираност у суочавању са мноштвом доказа о истоветности своје са српском историјском, језичком, културном и другом баштином. Колективно-психолошки обједињује их „конвертитски синдром“, тј. патолошко антисрпство које се појачава упоредо са преношењем неохладноратовског надметања са глобалног на балкански план. Јер Балкан и даље остаје регион са увећаном положајном рентом, где простору не само да не опада, већ му расте геополитичка цена. Стога ће се наставити борба за његову контролу у којој ће Запад настојати да задржи вештачки регионални баланс који је сам успоставио посредством „постмодерне балканизације“ – деконструкцијом СФРЈ дуж неетничких републичких граница, те продужавањем титонистичке пролиферације нових нација на антисрпској и посредно антируској основи. Да ли ће се долазак новог светског поретка – мултиполаризма, а потом и како-тако равнотежног (нео)биполаризма¹ – на Балкану манифестовати не само ревизијом граница и политичко-територијалним укрупњавањем, већ и реверзибилним етничким процесима?

Литература

1. Антонић С. Компрадори // <http://www.nspm.rs/politicki-zivot/kompradori.html?alphabet=1> (објављено 9.4.2010; приступљено 8.3.2018.)
2. Душанић Ј., Бећарска економија // Београд: Београдска пословна школа, 2008.
3. Naj Dž. Paradoks američke moći // Beograd: BMG, 2004.
4. Плић Ј. et al. The Serbian Question in The Balkans // Belgrade: Faculty of Geography University of Belgrade, 1995.
5. Степић М. У вртлогу балканизације // Београд: ЈП Службени лист; Институт за геополитичке студије, 2001.
6. Степић М. Демографски елементи кључних геополитичких теорија // Демографија. Vol. 1/2004, стр. 49-72.
7. Степић М, Джурић Ж. Геополитические причины и последствия этнического инжиниринга в бывшей Югославии // Научные ведомости, Серия История, Политология. № 8(229), Выпуск 38, 2016. Сс. 181-189.
8. Степић М. Геополитика – идеје, теорије, концепције // Београд: Институт за политичке студије, 2016.
9. Степић М. Од (нео)класичних ка постмодерним геополитичким постулатима // Свет и нове геополитичке парадигме (Миломир Степић, ур.), Београд: Институт за политичке студије, 2017. стр. 13-36.
10. Цвијић Ј. Распоред балканских народа (објашњење етнографске карте) // Гласник српског географског друштва. № 2/1913. стр. 234-265.

¹ Степић М. Геополитика – идеје, теорије, концепције // Београд: Институт за политичке студије, 2016. стр. 640.

11. Цвијић Ј. Говори и чланци. Сабрана дела, књ. 3 (том I) // Београд: САНУ; Књижевне новине, Завод за уџбенике и наставна средства, 1987.
12. Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011. Stanovništvo prema državljanstvu, narodnosti, vjeri i materinskom jeziku // Zagreb: Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, 2013.

МЕТАМОРФОЗЕ КУЛТУРНОГ И ПОЛИТИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА

Политичке форме културних сучељавања

Сажетак

Откривање идентитета појава је битан садржај сазнања. Идентитет се испољава у мноштву друштвених области, међу којима су: филозофска, психолошка, антрополошка, етнолошка, национална, религијска, социолошка, историјска, економска, културна, правна, идеолошка, политичка, геополитичка, итд. Аутор у тексту разматра четири приступа и типа идентитета: културни, национални, политички и геополитички.

Култура имплицира политику, као што политика подразумева културу. Култура и политика су два топоса друштвене егзистенције. У интерпретацијама разноврсних идентитета уочљива је склоност свођења на дискурс о националном идентитету. У први план токова глобализације и глобалистичких тумачења доспевају релативистички аспекти појаве нације: постнационалност, транснационалност, номадизам, апатридство, мигрантизам, интернационалност, мондијализам, екуменизам, космополитизам, итд. Фрагментовање нација је праћено дисолуцијом сложених држава. Разбијање и распадање државе не означава само државну него и националну катастрофу. Насилна деоба нација указује на деструкцију њихових дотадашњих идентитета. Нације разореног идентитета губе способност опстанка.

Политички идентитет се развија унутар друштва и у међународним односима. Политика је једна од детерминанти и формата друштвеног живота. Политика, наиме, по себи исказује одређену специфичност у односу на друге области друштва. Феномен идентитета у политици је могуће уврдити на много начина, међу којима су од значаја три: идентитет политике; политика идентитета и идентитетна политика.

Геополитика је обновила интерпретативни значај ушавши у дискурсивну и медијску моду. И геополитика и глобализација појмовно и појавно реферишу на просторност људског света, нација и држава. У геополитици су временом диференциране четири посебне области: геоэкономија, геодемополитика, геокултура и геополитика у ширем смислу. Геополитички идентитет је одређен са два физичка и социјална чиниоца: географијом и политиком. Просторна компонента индивидуалног и друштвеног идентитета сагледава се двојачко: као ресурсни и егзистенцијални квалитет и квантитет датог простора, и; као задата пракса хуманизовања и културализовања природних просторних услова. Колико идентитет физичког простора утиче на културни и политички идентитет, толико људски и друштвени чинилац утиче на физички идентитет простора.

Кључне речи: култура, нација, политика, геополитика, идентификација, идентитет, метаморфоза идентитета, промена и разградња идентитета.

1. УВОД: ЕПОХА У СИМУЛОВАНОМ КРАЈУ ИСТИНЕ И ИСТОРИЈЕ

Умишљамо и претварамо се да смо постојани и непроменљиви а живимо у сталним метаморфозама. Да је све што опазимо у непрекидним преображајима давно је уочено својство света. Да се све мења није више од овештале истине, а ипак на мене света потребно је стално подсећање. Јер, људи би да се устале на овом свету, а не могу, јер им није дато сво време света. Потребу устаљења изазивају неизвесности које извиру из све три демензије времена: прошлости, садашњости и будућности. Тиме што обитавамо у несталности и што осећамо да се све мења не значи да смо непрекидно у кризи, а опет, криза је пратеће својство

духа и материје времена. Криза нагрза идентитете феномена које обухвата; криза такође стиче идентитет тока и стања које нарушава. И феномен идентитета је, ма како се схватио, дакле, у кризи.

Све је, дакле, у промени и спорадичној кризи, па ко жели да схвати карактер савременог доба, мора да постане одани пријатељ промене. Устаљености и промене чине идентитет епохе. И једно и друго, и континуитети и дисконтинуитети збивају се у времену које је идеолошким резovima разименовано, коме недостаје јасан идентитет зарад индукције стања неодређености и збуњености.

Чак и уколико настоји да пронађе икакву постојаност у ономе у чему је, човек мора да разгрне наталожене слојеве привида и илузија епохе да би се чврсто дохватио нечега стварног. Мењање облика живота у људском свету је константно обележје његовог трајања. Трајност преобликовања – метаморфоза обележава историју. Из истрајности промена није изузета ни савремена „постисторија“. Неохегелијанску и марксистичку илузију „краја историје“ ревитализовао је Френсис Фукујама, једно време култни заступник те омамљујуће али залудне примисли.¹

И после тобожњег краја свега, свачега и свакога, одвија се неко ново историјско време. И после тобожњег краја истине у „постистинској фази“, дешавања се обистињавају. Није баш све лажно и лажуваво. Придеви „краја“ су, дабоме, симуловани, идеолози краја нису, они су стварни и већ живе у „времену после времена“. Њима је озбиљно стало да људи помисле и буду уверени да се дошло до краја, да не може више, иако је можда тек почетак нечега што још није довољно уочено а поготову схваћено.

Оно што је белодано и озбиљно јесте епоха у којој живимо. Она није неозбиљна, њена евиденција је неспорна. Али, шта се заправо догађа, да би могло умом да буде атестирано и веродостојно приказано на слици света која настаје и нестаје пред очима? Да би се свет сазнао потребно је имати жељу за сазнањем и усмерити се ка тумачењу и разумевању. Да се свет мења није увек нужно наше разумевање; он се мења ионако, са нама и без нас. Чему гносеолошки фатализам; уколико свет тумачимо и разумевамо, утолико боље за нас. Уколико то не чинимо...?

Како год, сазнање јесте извесно препознавање појаве, идентификација и идентитет њене променљиве појавности и устаљене суштине. Уколико у тежњи сазнања то чинимо, идентификујемо, препознајемо или градимо идентитет феномена: онога што јесте и онога што није у природи и људском свету. Играмо се са временом, користимо и проигравамо могућности. Шта све јесте а није требало да буде? Шта све није а требало је да буде?

У свим областима људског живота делује механизам требања: јесте а не треба – није а треба! Тако је и у важним областима културе, нације, политике и геополитике. И оне су подложне афирмацији и негацији времена. Док се с једне стране истиче њихова неопходност и незаобилазност као формативног чиниоца индивидуалног и колективног идентитета, с друге стране се исте те појаве оповргавају као релевантне у савременој епохи. И оне су, наине, подвргнуте идеолошком проscribeвању са становишта „постизма“ и „ендизма“, као архаичне и превазиђене нечим другим и друкчијим, или, најпросто ничим.

У „случају“ културе реч је о идеолошкој пројекцији њеног „краја“ и почетка, „посткултурног стања“. Када је реч о нацији у идеолошкој дефиницији стање је, такође, одређено као „постанационално“. Ни традиционална политика није могла да одоли чарима редифиниције „докрајчавања“ и „послеизма“. Политика је међу првима подвргнута „еутаназии“ да би као охлађено труло доспела у мртвају „постполитике“, „трансполитике“, „антиполитике“. На послетку, ни геополитика није прошла боље, ни она није поштеђена сурове ендистичке и постистичке казне. Јер, на хоризонту постмодерне „политике“

¹ Фукујама је отпрва задржао тезу о супремацији и перпетуирању тријумфа либералног капитализма, тврдио да је обуздана голема похлепа, те да је мегалотиција премештена на тло жеље путем сублимације и индивидуалних аранжмана. Или, како је срочио: „*Thymos* је требало подредити жељи и разуму, то јест жељи коју води разум“. Касније, у новијим радовима кориговао је првобитно становиште. Видети: Fukujama Frenis, *Kraj istorije i poslednji човек*, „Огромни ратови духа“, стр. 341, CID, Podgorica – Romanov, Banja Luka, 2002.

геополитика се указала као бескорисна руина претходног доба коју су успешно девастирали неолиберализам и меркантилизам и, ваљда, геоекономија. Зар је потребно подсећати да цинизам према геополитици у потпуности кореспондира са симулованим и манипулативним просторним nihilizмом који према сувереним националним територијама гаји неолиберални капитализам.

У прелудијуму насловљене теме поменути становишта ендизма и постизма указују о каквим се преобликовањима или метаморфозама идентитета феномена културе, нације, политике и геополитике ради. Није реч о учачању мена идентитета дуготрајних појава које још увек постоје у опадању или развићу, него о пропагираном укидању појава као таквих. Чином озлојеђене негације постојања те појаве, у ствари, бивају лишене идентитета и прелазе у немарно сећање.

Реч је о наметању визиуре и визије света из средишта доскорашњег глобалног хегемона и његове интелектуалне симахије. У куполи донедавне униполарне моћи са ликом евроамеричког „пантократора“ једноставно није било места за ривалске алтернативе, нити друкчије погледе на екумену, а немоли друкчије визије будућности постзападног, постамеричког и постевропског света.¹ Оживљавањем мултилатерализма и мултиполаризма у међународним односима то неприродно и у много чему изопачено стање се на срећу све више мења.

2. ПОСЕБНИ ПРИСТУПИ ФЕНОМЕНУ ИДЕНТИТЕТА

Оно што обележава опште начине и приступе у појмању света, обележава и услеђујуће понирање у посебне области људског света као предмета истраживања. Из општих приступа идентитету луче се посебни приступи појавама. У свим етапама сазнања идентитета очитују се разумски, логички и еволутивни приступ. Идентитети се мењају и привремено устаљују. Историја се огледа у временским континуитетима и дисконтинуитетима, константама и варијаблама система идентитета. Свако историјска епоха гради свој систем идентитета.

Александар Дугин промене система идентитета разматра кроз призму три доба. Предмодерну обележавају империја, етнос, религија и хејерархија. Модерну карактерише држава, нација, световност и једнакост индивидуа, тј. грађана. Постмодерна, по Дугину, истиче глобализацију и глобализам, планетарни космополитизам, индиферентизам и неоспиритуализам уз личне митове – против смерница на секуларизам; затим производност сопственог односа према „другима“ – против хуманистичке стратегије људских права.²

Изабраној појави идентитета може се од почетка истраживања прићи сходно али и несврсносно. Од избора подесних посебних приступа и потоњих тумачења зависи исход разумевања појава у њиховим идентитетним конкретностима. Већ и прво мисаоно диференцирање области засновано јер на претпостављању и разазнавању њиховог *разликовног идентитета*.

Може се рећи да се до посебног идентитета, као битног својства структуре феномена, доспева у процесу идентификовања од стране идентификатора, као што већ структурисани идентитети појава изискују процес њиховог идентификовања. У првом случају изгледа као да се тек у процесу идентификовања јасније обликује структура феномена, док се у другом случају већ идентитетно структурисани феномен само препознаје посебно изабраним приступом, тј. методом.

¹ О томе: Todd Emmanuel, *Poslije Imperije. Eseji o razgradnji američkog sistema*, глава „Nazadovanje univerzalizma“, стр. 121-143, и „Povratak Rusije“, стр. 171-195, Sarajevo, 2004. Такође: Zakarija Ferid, *Postamerički svet*, глава „Uspon ostalih“, стр. 1-6, и „Nezapadni svet“, стр. 49-86 Heliks, Smederevo, 2009.

² Видети: Дугин Александар, *Геополитика постмодерне. Доба нових империја. Осерти на геополитику XXI века*, глава „Еволуција социјално-политичких идентитета у парадигматском координантном системату“, стр. 32-37, „Преводилачка радионица Росић“ – „Никола Пашић“, Београд, 2009.

Приказ могућих истраживачког приступа идентитету неког феномена повезан је, дакле, са сагледавањем диференцирања и разврставања проблемских поља и метода савремених друштвених наука. Детаљан приказ дословно свих могућих приступа је, дабоме, немогућ. Оно што је, без претензије минуциозне свеобухватности, могуће јесте одабир маркантних области, наука и дисциплина у оквиру којих и путем којих се феномен идентитета најчешће разматра. Међутим, чак и тај одабир на овом месту не може превазићи обрису скице којом се, без улажења у детаље сваког приступа понаособ, више начелно указује на њихову општу сазнајну плодност него на конкретне учинке. Управо због тога потребно је имати у виду сложеност динамичних и статичних идентитетних односа у различитим областима људског света.

У духовној топографији тих области као изразити се испољавају бројни приступи феномену идентитета, попут: *филозофског, психолошког, антрополошког, етнолошког, националног, религијског, социолошког, историјског, економског, културног, правног, идеолошког, политичког, геополитичког*, итд.

У исходу интерпретативног приступа њима кореспондирају бројни типови идентитета, попут: *психолошког, интелектуалног, духовног, идеолошког, културног, историјског, индивидуалног,¹ персоналног, генерацијског, полног, социјалног, економског, етничког, националног, језичког, верског, црквеног, правног, државног, институционалног, политичког, геополитичког, партијског, посткомунистичког, транзиционог, демократског.²* Зарад уважавања комплексности феномена идентитета потребно је имати у виду различите идентитетне аспекте и приступе. На овом месту биће кратко размотрена само четири приступа и типа идентитета: културни, национални, политички и геополитички.

2.1. Културални приступ

Чак и без дефиниције култура је оно што нас као људе омогућује. Мада има и оних који у дубокој заблуди сматрају да се без културе може, култура је ипак услов опстанка. А опет, покушаја дефиниције културе има безброј и скоро сваки од њих настоји да одгонетне суштину и смисао културе, односно културни идентитет.³

Култура је једна од оних мега-појава људског света која величином измиче свеобухватним и потпуно тачним одређењима. Можда је најбоље али не и сасвим оправдано рећи да као историјска и друштвена појава култура измиче пуном опсегу појма. Ма колико се трудили – баш као стари Грци, око прапочела (археа) – култура остаје у омагљеној зони неопходне неодређености.

Културно је све оно што је дистинктно у односу на природно - уљуђено и људско, одвише људско. Култура структуром и процесом није противприродна, нити неприродна, већ дубоко природна људска и друштвена креација. Не „борба са природом“ као са противником и непријатељем, него диференцирано људско одношење према природи изван себе и у себи. Као и политика и култура се успоставља у одрживом природном амбијенту међу људима у нужности заједнице.

Култура имплементира извесну политику, као што политика подразумева извесну културу. Култура, политика и нација се додирују и прожимају, привлаче и одбијају, подударују и одударују.⁴ Политичко је оно што многима у овом часу све више смета, а опет, ма колико било озлоглашено стално је ту, у непосредној свакодневници. Чини се као да се без политике не може. Сваки пут када се на хоризонту помаља неки сукоб, некаква политика

¹ О томе, на пример: Henry Barbara, „Između političkog identiteta i individualnosti“, глава „U potrazi za političkim identitetom“, стр. 216-227, чланак у зборнику *Identitet i politika*, уредник Ceruti Furio, Politička kultura, Zagreb, 2006.

² О структурној повезаности демократије, транзиције и геополитике, видети: Брдар Милан, *Српска транзициона Илијада. Апорије демократског преображаја Србије у геополитичком контексту*, Стилос, Нови Сад, 2007.

³ Видети, на пример: Стојковић Бранимир, *Европски културни идентитет*, глава „Одређење појма културни идентитет“, стр. 25-26, Просвета, Ниш - Завод за проучавање културног развоја, Београд, 1993.

⁴ О томе: P.W. Preston, *Political / Cultural Identity. Citizens and Nations in a Global Era*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1997.

је већ на делу. Онолико колико проживљено и појмљено културно може да плени креативним дометима, политичко може да засмета подривањем људскости. Култура и политика могу одиста бити у срећној заједници, али и у разводној парници, у разлазу непомирљиво завађених страна и становишта.

Ипак, не би требало бити непромишљено наклон једној или другој области, људске праксе. Јер, према античким идеалима, политика и политичко имају сврху и смисао живота у људској заједници. Човек је, као део природе, политичка животиња, зар није? Људски род није способан да опстане изван неког облика заједнице, она је еволутивни услов без кога се не може. Зашто онда одбијати унапред и у сваком случају политику? Ако је политика фундамент многих људских активности кроз историју, бесмислено је и немогуће вредносно је игнорисати. Који тип људске заједнице је, уосталом, могућ изван политике? Да ли неполитична и контраполитична форма друштвеног окупљања? „Чиста“ друштвеност спрам политике и политичког, то би у мислима могло да наликује утопији, а у пракси већ испоњеним дистопијама.

Култура и политика су два колико неопходна толико неизбежна топоса друштвене егзистенције. У потрази за културним идентитетом тешко је почети од „чистог“ културног модела. Све културе су биле и остале изложене плодним формативним утицајима. У том смислу, „чисте“ културе не постоје. Ипак, потребно је разликовати егзистенцију плурализма култура од коегзистенције мултикултурализма унутар једног друштва.¹

И политички модели су изложени културним утицајима. Политика је, такође, културна чињеница, као што је култура донекле политизована област људског живота. Постоје само настојања ка апсолутном деполитизовању културе али не и култура у потпуности лишена политичког контекста.

Стремљење ка аутохтоној аполитичности културе је легитимно у културним отпорима рђавим политичким праксама. Културом и *културализовањем* се настоји на бољој политици у облику културних образаца, тј. *политичке културе*.² Политика, пак, са своје стране тежи упливу у културне односе путем концепта и праксе *културне политике*.

Апсолутно деполитизованог културног идентитета, дакле, нема, иако су приметне тежње културног стварања изван било какве политике. Када политичко надвладава културно може се рећи да је култура идеологизована и политизована. Тада је самосвојност културе угрожена спољашњим утицајима, у тежњи политике да наметне сопствена мерила и манипулативне циљеве који су, заправо, усмерени против културе.

У супротном, када је политика усклађена са културом може се рећи да је постигнут потребни ниво политичке културе. Тада култура повратно афирмише политику којој, сходно културном контексту, формира мерила и циљеве. Тада идентитет културе снажно утиче на идентитет политике. Синергичан облик тог међуутицаја је идентитетна политика која настоји на неговању и развоју властитог културног идентитета.

Уочљиве су, међутим, и друштвене ситуације у којој су у конфликту културни и политички интереси. Тада се култура и политика раздвајају и субординирају, наравно, на штету културе која или одолева под политичким притисцима или се изобличује. У ауторитарним и тоталитарним режимима култура под налетима политичких сила бива угрожена и оштећена.

Емпиријске околности указују да културни облици попримају политичка својства и стичу *хибридни политкултурни идентитет*. Тај двостуки идентитет указује на контрадикције аутентичне културе повијене под ветровима политике. Политички генерисана култура наликује културном сурогату функционализованом у правцу легитимозвања одређеног типа политике. Њен идентитет није изграђен аутомномно у култури већ хетерономно у политици.

¹ О томе: Кнежевић Милош, „Мултикултурализам у времену културних деоба. Одржива култура – одржива држава“, чланак у часопису *Наш траг*, Верлика Плана, бр. 3-4, јул, 2004, стр. 131-162.

² О томе, у целини: Матић Милан, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ – Институт за политичке науке, Београд, 2000.

Нарочиту прилику метаморфних културних процеса пружила је преломна епоха саморазградње европског и евроазијског комунизма и развоја посткомунистичког раздобља 90-их година прошлог века. У фази транзиције и превладавања пређашњег политкултурног монизма плурализовање културних облика местимично је попримило обележја културне конфузије и хаотизације. Израз тога је тзв. *посткомунистички културни идентитет* у условима културног плурализма. Друго име за тај грчевити ток и то згрчено стање је транзициона култура или култура у транзицији. Спорадични плодови нареченог процеса уочавају се у обрисима *транзиционог културног идентитета*.

Напоследку, не би се могло рећи да је примарна политичка метаморфоза источне Европе и преобликовање словенског света у евроазијској целини, довела до неке одушевљавајуће културне ренесансе. Као и пре тога, и данас коезистирају фрагменти аутентичне културе и идеологовани и политизовани културни сурогати америчког псеудокултурног „смећа“. С једном разликом, да је местимично одушевљење америчком културом у међувремену ипак спласнуло.¹

2.2. Национални приступ

Премда није тешко уочити да се проблем идентитета испољава у бројним областима, у савременом периоду он је приметно актуелизован на плану нације, унутарнационалних и међунационалних односа. Када се у колоквијалним приликама помене идентитет, углавном се помисли на етничко порекло или националну припадност појединца, или пак, национална својства извесне друштвене групе или колектива. Национални идентитет се у многим тумачењима очитује као комплекс, сума и синтеза свих других врста идентитета.² Одатле је у интерпретативним приступима широко раширеној лезеи разноврсних идентитета уочљива показито емотивизована склоност свођења на дискурс о националном идентитету. Нација се исказује и доживљава као индивидуално и колективно полазиште и долазиште, прибежиште и уточиште. Нација је, усталом, вазда узбуђена и узбудљива појава, зато је нациоцентричност у тумачењу идентитета увек високо мотивисана.³

Савремене нације су еволутивне тековине, у сваком погледу значајни производи историјског и културног развоја. Нације су прешле дуги повесни лук од племенског периода и заснивања етноса, до стадијума народа и, најзад, до нација у модерном смислу речи. Већина европских нација се формирала у периоду од Француске револуције до средине 20. века. Од средине прошлог века процес нациогенезе је успорен, мада је у комунистичким земљама настављен. Етногенетски резултат настанка нових нација очитовао се у њиховом синтетском карактеру произашлом из идеолошких основа токова државоликих издвајања и државних сепарисања.⁴

У протеклим деценијама међунационални односи су испољили оштра кризна и трауматична својства. У питање није доведена само веродостојност идентитета појединих нација, већ и нација као социјални и историјски феномен *sui generis*. Исто тако, у много чему

¹ Притом је потребно разликовати америчку културу од субкултуре која је преплављивала свет. Видети: Hantington Semjuel, *Američki identitet. Problem dezintegracije Amerike*, глава „Anglo-protestantska kultura“, поглавље „Kulturno usredištenje“, стр. 69-72, CID, Podgorica – Socen, Podgorica, 2000.

² Тако на пример, књижевник и политичар Добраца Ћосић идентитет Срба, као словенског и хришћанског етноса/нације, овако сагледава: „Под примарним српским идентитетом данас подразумевам: византијско-православно српско средњовековље, чији је врх светосавска духовност; сакрално грађитељство и уметност; народно стваралаштво, чији је врх епска поезија; косовске митологеме; борбено-ослободилачки етос; патријархалну сеоску цивилизацију; књижевно стваралаштво на вуковским постулатима.“ Видети: Ћосић Добраца, *Српско питање у 20. веку. Лична историја једног доба*, глава „Српски духовни простор“, стр. 247, Сведоци епохе - Службени гласник, Београд, 2009.

³ О томе: Деспотовић Љубиша, *Конструкција и деконструкција идентитета*, поглавље „Идентитет и нација – одређење генезе појмова“, стр. 197-202, Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад, 2014.

⁴ О томе: Деспотовић Љубиша, *Конструкција и деконструкција идентитета*, глава „Синтетичке нације као модел идентитетске консолидације на простору бивше Југославије“, стр. 175-193, Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад, 2014.

је доведено у питање и колективно национално аутоидентификовање и индивидуални доживљај припадности нацији.

Као бројне, велике и снажне људске групе, нације у таласима глобализацијских преиспитивања одиста доживљавају релативизовања и угрожавања идентитета.¹

У токовима глобализације нације као да губе пређашњи значај апсолутног мерила и субјектности у међународним односима. У први план савремених емпиријских токова глобализације и глобалистичких идеолошких тумачења доспевају релативни и релативистички аспекти појаве нације: постнационалност, трансационалност, номадизам, апатридство, мигрантизам, интернационалност, мондијализам, екуменизам, космополитизам итд. Поменути аспекти ванационалног и ненационалног испољавања утичу на формирање специфичних, у сваком случају некаласичних и нетипичних идентитетних својстава индивидуалних и колективних чинилаца у односима међу народима.

С друге стране, поједине нације улазе у међусобна сучељавања и сукобе, иако имају многоврсно неспоран и историјски потврђен идентитет. Укратко, међусобно се сукобљавају и старе и младе нације, као што се и унутар појединих старих нација одвијају злокобна идентитетска диференцирања која, у извесним приликама, исходе силовитим разлагањима, деобима и распадима нација.² Фрагментовање нација обично је праћено дисолуцијом сложених, најчешће федералних држава у којима су оне биле конституивни фактор. Отуда разбијање и распадање државе не означава само државну него и националну катастрофу.

Политички изазвана деоба нација указује на деструкцију или реконструкцију њихових дотадашњих идентитета. Нације начетог и разореног идентитета испољавају замор, губе способност опстанка, занемоћавају до тачке у којој прудно или неосетно напуштају историјску сцену. Деоба нације је забрињавајући симптом њеног замора и смањеног капацитета одрживости. Таква нација не само да се деобом умањује него и минимализује свој дотадашњи симблички и реални идентитетни капитал. Нације које се територијално повлаче и чија укупна моћ опада налазе се у историјском погубном стању декаденције.

Око будуће судбине нације бије се велика интерпретативна битка. Заступници превладавања и одбацивања националног идентитета са класних, грађанских, грађанстичких и марксистичких становишта, указују на предмодерност и архаичност савремене националне позиције.³ Заједничка карактеристика таквих становишта је поистовећивање сваког иоле манифестованог припадања националном идентитету, са негативно одређеним национализмом. Одатле, већина оштрих критичара нације и феномена националног идентитета није кадра а можда и не жели да различи историјски афирмисану конституцију националних идентитета, од квазинационалног фолклора, примитивизма и националистичких испада.⁴ У нетачним и рђавим идентификацијама кумулираних структурних обележја са застрањивањима и екстремизовањима, губе се и друштвена сврха и људски смисао националног идентитета. Са становишта у коме се разборито национално и сулудо националистичко идентификују, сваки национални идентитет се поима као историјски је нетемељан и тиме излишан. То је, наравно, илузорно становиште.

Насупрот поменути анационалним, трансационалним и антационалним становиштима, заступници реалне и потенцијалне важности националног идентитета у животу земље и народа, бране слободу и право његовог испољавања. Притом се на теоријском плану могу уочити пажљива настојања прецизнијих одређења различитих

¹ Видети: Крстић М. Предраг, „Друштво и идентитет: глобализација и фрагментација“, чланак у зборнику *Политика, идентитет, традиција*, приредили Александар М. Петровић, Микоња Кнежевић, Косовска Митровица, 2015. Такође: Мировић Александра, „Значај и одрживост националног идентитета у савременим глобализацијским и интеграционим процесима“, *Национални интерес*, бр. 1, 2012.

² Видети: Купер Роберт, *Распад нација. Поредак и хаос у 21. веку*, „Филип Вишњић“, Београд, 2007.

³ О томе: Антонић Слободан, *Културни рат у Србији*, глава „Растерећење“ од националног идентитета“, стр. 156-163, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

⁴ Таково становиште видети, у: Милосављевић Оливера, *У традицији национализма. Или стереотипи српских интелектуалаца 20. века о 'нама' и 'оругима'*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2002.

компоненти националног идентитета.¹ Етнонационални идентитет се доживљава и са поносом истиче као важан ако не и најважнији структурни део личног идентитета. Из њега се не изводи само лични интегритет и припадничка заштита, већ се у њега уноси и индивидуални допринос општој ствари. У конфликтним приликама националне и државне угрожености, такав став се испољава као патриотизам.

Нације се преображавају на историјским узбрдицама и низбрдицама. Националне метаморфозе збивају се у знаку прогреса и регреса, конструкције и развоја, али и националне деструкције, опадања и пропадања. Међунационални као и унутарнационални живот обележавају кооперације и хармоније, али и ривалства и конфликти. Национално у немирним политичким испољавањима није идилично већ мотивишуће и захтевно.

Напоследку, национални идентитет је дубока и опсежна интеракција индивидуалног и колективног; оно што је историјски и културно створено у прошлости и онога што се ствара данас за убудуће; онога што је универзализујући рефлекс општег у појединачном и личном, и узвратно; онога што је креативни рефлекс појединачног и личног у општем. Реч је о прожимајућим аспектима националних достигнућа.

2.3. Политички приступ

Све није политика мада се, уколико се жели и хоће, политика може препознати дословно у свему што је противречно или испуњено супротностима. Панполитичност је смирано и жуђено стање моћи. Промишљање идентитета у етапама предумачења и предразумевања условљено је избором плана и „стратегије“ сазнања у којој су, и мимо самосвести и признања, већ учитане извесне идеолошке пропозиције. И поред евентуалног напора објективизовања и неутралности, политичким начином тумачења, феномен идентитета се интенционално политизује. И томе је тешкоћа: чак иако можда није политичка, извесна идентитетна појава може бити тумачена и протумачена као политичка.

Иако политика не одређује у потпуности идентитет једне нације, њена значајна својства неизбежно су условљена и под снажним утицајем политичких чинилаца. Многе тумаче такве околности наводе на помисао да је политичка конституција нације њено суштински важно стање. Нација је сложена историјска и друштвена творевина која није само плод политичке еволуције, већ и многих других неполитичких, ванполитичких и трансполитичких процеса.

Међутим, ма колико изгледала важна, интерпретативна редуција на неполитичку феноменологију националног живота подједнако је једнострана као и редуktivно хиперполитизовање нације, оно становиште које идентитет нације, у целини и деловима, не жели нити успева да сагледа изван политичког контекста. Национално није баш у свему политичко, као што ни политичко није у потпуности садржано у националном. Идентитети политичких и националних феномена се преплићу али и разликују, отуда је у најмању руку корисно имати у виду управо њихове темељне разлике и сличности.

Политички идентитет настаје и развија се унутар друштва и у међународним односима.²

Политика је, у ствари, једна од детерминанти и формата друштвеног живота. Свако друштво је у већој или мањој мери политизовано. У безбројним настојањима да се теоријски одреди, суштина политике се проналази на супротним половима несумњиве самосталности и несамосталног постојања као аспекта друштвеног живота.

¹ Тако на пример, политиколог Момчило Суботић сматра да су основне компоненте српског националног идентитета: а) српски језик; б) српско писмо – ћирилица; в) православље и СПЦ, и; г) српска национална држава. Видети: Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, глава „Основни елементи српског националног идентитета“, стр. 11-49, Институт за политичке студије Београд, 2012. Такође: Бодрожих Ђуро, „Српски национални идентитет: извори и основи“, *Национални интерес*, бр. 1, 2012, стр. 111-129.

² Видети: Ceruti Furio, „Identitet i politika“ глава „Politički identitet“, стр. 33-40, чланак у зборнику *Identitet i politika*, уредник Ceruti Furio, Politička kultura, Zagreb, 2006.

Као и у претходним случајевима и на овом месту је упутно указати на различите модусе односа политике и идентитета. Политика, наиме, по себи исказује одређену диферентну специфичност у односу на друге области друштва. Као резултат разликовне нарочитости испољава се њен идентитет, у ствари, суштина. Феномен идентитета у политици је могуће уврдити на много начина, међу којима су од значаја три од којих је најважнији први - *идентитет политике*. Идентитет политике као посебне друштвене појаве може се, условно речено, сагледавати се извесне интерпретативне дистанце и споља, јер је објективно унутрашње тумачење усред преплета интереса, емоција и стратисти, отежано.¹ У том приступу идентитет политике одређује се на два начина: разликовњем према другим друштвеним областима и компаративно, у односу према другим политикама. Њему следи *политика идентитета* и, најзад, *идентитетна политика*. Политички идентитет се, дакле, испољава у многим политичким и политизованим областима и садржи мноштво аспеката сагледавања.

2.4. Геополитички приступ

Геополитика је захваљујући таласима глобализације обновила интерпретативни значај ушавши у дискурсивну и медијску моду. И геополитика и глобализација појмовно и појавно реферишу на просторност људског света и људских заједница, нација и држава. И једна и друга теоријска дисциплина – *геополитика* и *глобологија* – теже тумачењу и разумењу целине света.

Рећи да је нека појава геополитична, да припада геополитици или да је подложна геополитичким утицајима и дејствима, већ је претходно одређење њеног идентитета. Услов је да се, макар и основним цртама, претпоставља и зна шта је геополитика и зашто је испитивана појава геополитичка. Јер, није сваки случајни или узредни поглед бачен на неки политички простор геополитика. Геополитичко придевање и именовање усмерено је на нарочити просторни идентитет извесне политичке појаве. Тај идентитет је, такође, сложен. У геополитици су временом диференциране четири изразите области: геоекономија, геодемополитика, геокултура и геополитика у најширем смислу.²

Геополитички атрибут политичке појаве не указује само на принципијелну важност просторне димензије политике, него и на њен материјални, тј. ресурсни садржај, као и идеалне вредносне компоненте. Спајајући и укрштајући географске и политичке чиниоце, многи аутори сматрају да геополитички положај битно одређује идентитет једног народа. Тако заснована мишљења крећу се у распону строгог *географског детерминизма*, чак беспоговорног *геофатализма*, све до гипких варијација *геопосибилитета*. Упркос поменутиим глобализацијским трендовима, у којима се на амбивалентан начин час афирмишу час негирају просторне диспозиције живота, геополитички фактор се у савременом дискурсу о идентитету усталио у првом плану тумачења идентитета нација и држава.

Уочљиво је да се савремене појаве у међународним односима све чешће обележавају као геополитичке по својој природи и најдубљој узрочности. Употреба и злоупотреба одредница „геополитика“ и „геополитички“ узела је толико маха да олаким и површним коришћењем више замагљује него што осветљава суштину појава међународног живота. То да се свака политика испољава у директној или индиректној просторној димензији аксиоматски је неспорно. Ипак, нису сви међународни односи изразито геополитички нити су сводљиви на ексклузивну геополитичку димензију.

Међутим, ни супротна становишта која указују на неутемељеност и безначајност

¹ О томе: Pulcini Elena, „Između Prometeja i Narcisa. Ambivalentnost modernog identiteta“, глава „Prometejska strast i politički identitet“, стр. 169-172, чланак у зборнику *Identitet i politika*, уредник Ceruti Furio, Politička kultura, Zagreb, 2006.

² Видети: Кнежевић Милош, „Геополитички приступ међународним односима Проблеми, обрасци, методе“, глава „Акрони геополитичког разумевања“, поглавље „4 Г - диференциране области геополитике“, стр. 70-72, чланак у зборнику *Свет и нове георолитичке парадигме*, приредио Миломир Степић, Институт за политичке студије, Београд, 2017.

геополитике нису интерпретативно плодна. Неопходно је, наиме, уочити разлике између геополитике схваћене на два битна начина: као политичке праксе и као политичке теорије.

Те разлике се често превиђају што доводи до забуна у преплету разних значења идентитета појаве геополитике. На сличан начин, ваља имати у виду три дистинкције: унутарполитичку, поменућу теоријско/практичну и националне и државне геополитике.

У идентитет индивиде, групе и колектива није демополитички уграђен само савремени идентитет конкретног места или *топоса* обитављања, него и старији и опсежнији, историјски формиран идентитет политичког простора - *спацијални идентитет*. Топички и спацијални идентитет су географска основа обликовања етнонационалне и државне територије у којој су људи настањени. Људи се идентификују са местом и простором свог живота, којима по менталитету припадају и са којима се емотивно поистовећују. На тој основи се формира *територијални идентитет*.

Географија се многоструко прожима са политиком у толикој мери да пејзажи покатакд наликују људима који им припадају, као што људи временом попримају својства пејзажа са којима су сродни. Етнографија и географија су етнопсихички прожете.¹ Неко место и неки простор припада људима, као што су неки људи напосто незамисливи изван места и простора на којима су настали и где живе. Ова психосоцијална и физичкогеографска мимикрија упућује на формативну важност простора у световима политике.

Геополитички идентитет је конститутивно одређен са два битна физичка и социјална, то јест емпиријска и практична чиниоца: географијом и политиком. У теоријском, методском и дисциплинарном погледу, конкретни геополитички идентитет утврђује се уважавањем и укључивањем сазнања из сложених области географије и науке о политици, тј. политичке теорије – политикологије.²

Поступак тумачења, објашњавања и разумевања геополитичког идентитета испитиване појаве условљен је, дакле, двојним али ипак јединственим приступом, јер је теоријска геополитика синтетска наука. Са емпиријске тачке гледишта може се рећи да је геополитички идентитет нарочита, заправо просторна врста политичког идентитета. Да би се објаснила и разумела хоролошка и спацијална димензија извесне политичке појаве потребно је опсежније и дубље тумачење које је обично теоријског типа. Испитивању геополитичког идентитета прилази се са методског становишта одређене геополитичке теорије. Притом се претпоставља да је теоријско полазиште интерпретације конзистентно и да, као такво, и само поседује научни идентитет и дигнитет. Реч је, заправо, и о теоријском идентитету интерпретатора политичких просторних феномена.

Просторна компонента индивидуалног и друштвеног идентитета сагледава се, дакле, двојачко: као ресурсни и егзистенцијални квалитет и квантитет датог простора, и као задата људска пракса хуманизовања и културализовања природних просторних претпоставки. Укратко, колико идентитет физичког простора обитављања утиче на културни и политички идентитет појединаца, група и колективитета, толико људски и друштвени чинилац утиче на физички идентитет простора његовим обликовањем и мењањем.

Обузетост физичким простором индивидуалне и колективне егзистенције заснива се на квалитативним и квантитативним аспектима. Неки простор може бити велики али сиромашан ресурсима, као што се догађа и обрнуто да је изобиље ресурса концентрисано на релативно малом простору. Односи и сразмере квалитета и квантитета етнонационално и државно обликованих простора повод су сталних процењивања и вредновања политичких актера.

¹ О томе: Шуљагић Сања, *Заснивање српског националног идентитета*, глава „Геоморфолошки и културолошки предуслов заснивања српских етниха“, стр. 17-43, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

² Видети: Кнежевић Милош, „Геополитички приступ међународним односима. Проблеми, обрасци, методе“, глава „Методе у области политике“, стр. 48-57, и „Методе у области географије“, стр. 57-61, чланак у зборнику *Свет и нове геополитичке парадигме*, приредио Миломир Степић, Институт за политичке студије, Београд, 2017.

Квалитет политичког живота у много чему и дословно зависи од ресурсног квалитета простора. Квалитетан индивидуални и колективни живот је тешко остварив у некавалитетном простору, било да је тај простор подложен политичким нестабилностима и конфликтима, било да је физички неподесан за живот (анекумена), ресурсно сиромашан, или је директно еколошки угрожен, девастиран или деструиран. У таквим околностима непогодан, заправо рђави карактер егзистенцијалног простора осујећује миран и задовољан и просперитетан живот у заједници.

Квантитет политички приступачног и неприступачног простора такође утиче на његову привлачност или одбојност. Просторни квантитет или територијална величина распрострањености нације и државе предиспозиција су њене снаге и моћи. Усклађивање просторне величине и геополитичке снаге и моћи одвија се у немирним историјским токовима. Прошлост указује да су се просторно мале земље шириле и територијалним освајањима постајале велике империје, као што су у повратним процесима велике земље распрачаване и губиле моћ.

Пренасељеност, оскудни ресурси и територијална скученост у нараслој економској и политичкој моћи генеришу милитаризам, експанзионизам, инвазивност, агресивност... Испољени у просторној димензији савремени интервенционизам и регионални и локални ратови указују на несмањени интерес јаких и моћних држава за територије као економску и политичку вредност. У подлози интересно заснованих конфликта су ресурси чијим освајањем и присвајањем се обезбеђује позиција моћи. Ова прозаична али и брутална дарвинистичка истина из времена империјализма и колонијализма је реторички измењена у постмодерним околностима. Данас се интервенционистичка необузданост освајања коригује софистикованим квазиаргументима потребе „заштите угрожених људских права“ и „слободног приступа ресурсима“ на подлози практиковања неолибералне идеологије и политике.

Сви су уплетени у планетарну игру интереса: огромне, велике, средње, мале и минијатурне земље врте се у колу глобализације. Глобализација показује два лица. Док једни теже увећању моћи други би да спасу што се спасити може. Док се једни шире и укупљавају моћ, други се скупљају и сажимају изложени „геополитички хаоса и сецесије“. Интеграцију прати дезинтеграција, мале и слабе земље се налазе усред опасног искушења фрагментовања.¹ Њихов територијални интегритет и суверенитет се доводе у питање а тиме и национални и државни идентитет. Сецесионо дезинтегрисање народа и земаља изазива поразне и уназађујуће учинке по национални и државни идентитет.²

Одатле је потребно разабрати низ различито политички конкретизованих односа геополитике и идентитета, што се заправо своди на питање *геополитичког идентитета*. У том погледу, по мишљењу аутора, уочљива су четири специфична типа идентитетних односа:

а) *Геополитичка својства политике*. Политика у целини исказује просторна својства. Простор је свакако аксиом свеколике људске праксе па и политике. Свака конкретна политика испољава просторни идентитет. Зато је у разматрању идентитета ма које друштвене појаве, нарочито савремених политичких творевина, какве су нација или држава, потребно тумачење њихових просторних оквира, величине, положаја и места у простору. Попут осталих појава и појаве политичког живота се квалитативно и квантитативно просторно одређују;

б) *Идентитет геополитике*. Геополитика је нарочити и посебни, практични и

¹ Видети: Крстић М. Предраг, „Друштво и идентитет: глобализација и фрагментација“, стр. 195-211, чланак у зборнику *Политика, идентитет, традиција*, приредили Александар М. Петровић, Микоња Кнежевић, Косовска Митровица, 2015.

² О томе: Кнежевић Милош, „Историчност интеграционе и идентитетне дилеме. Геополитичко интегрисање и дезинтегрисање националних и државних идентитета“, чланак у зборнику *Национални идентитет и међународне интеграције*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2015, стр. 15-57.

теоријски део у политичкој области људског света. Уколико се геополитика схвати првенствено емпиријски и као нарочити вид политичке праксе, тј. као вођење територијалне политике у међународним и међудржавним односима, онда се тако схваћена геополитика указује кроз различито степеновану самосталност, оригиналност и идентитет;

в) *Геополитика идентитета*. Уколико је геополитичка пракса усредсређена на неговање, заштиту и развој етничких, националних и државних интереса, са посебним акцентом на оне чиниоце који формирају, негују и штите идентитет нације и државе, онда је реч о тежњама ка аутентичној геополитици идентитета,¹ и, најзад;

з) *Идентитет геополитичке теорије*. Уколико се емпиријски свет геополитичких процеса и феномена разматра теоријски, онда су теоријска полазишта и одредишта, такође, подложна процени аутентичности и оригиналности. Другим речима исказано, нису у жижи разматрања само стварни и могући идентитети геополитичких појава, него и идентитети теорија помоћу којих се настоји да се те појаве протумаче и разумеју.

Напослетку, *геополитички идентитет* је фундаментални просторни део политичког идентитета једне нације и земље, он је израз просторне политике и геополитичности нације. Конкретни национални хронотоп претпоставља одређени географски положај и прецизно историјско време. Национални и културни идентитет се ослањају на националну географију и националну политику; на геокултурну и геополитичку димензију укупног идентитета. Фактори у наведеним димензијама идентитета су повезани и интерактивни.

3. ЗАКЉУЧАК: УМЕСТО КРАЈА – НЕМА КРАЈА, ИСТОРИЈА СЕ НАСТАВЉА

Појава и појам идентитета деле вишезначну судбину свих по израженом значају сличних појава и појмова: бледе и губе се у заталасаном мору безбројних, могућих и немогућих значења. Нагомилавање, инфлација и колекција дефиниција идентитета у разним областима људског света ту појаву релативизују до растворног степена полупостојања.² Урођене у дубоке воде интерпретативних варијација разнородне појаве идентитета пропадају на муљевито дно неважности.

У свету привиђења и опсена привида су нестварно стварни. Поседовати осећај или свест о привидности неке појаве не значи нужно и знање о њеној стварности. Не подлећи варки још увек не значи сачувати се од заблуде о идентитету појаве. Људи често нису свесни привида у свету који их окружује, нити привидних својства за која су уверени да их поседују. Из заблуделог субјективизма пројектују варљива својства на објекте тумачења.

Како год било, уочљиво или неучљиво на хоризонту тумачења, иако се можда и тежи разумевању суштине појаве у стварном свету и свету привида, често се доспева до супротног исхода, неразумевања идентитета онога што се тумачило. Неразумевање је, у ствари, скупно име за омашке, грешке и заблуде о природи појаве. Рећи за нешто или некога да јесте оно што није, или да није оно што јесте, не указује, међутим, само на случајни пропуст у сазнавању. Оманути у том погледу није само проблем мимоилажења или неспоразума у тумачењу, и неразумевања истиноликог идентитета појаве, него и проблематичног подлегања омамама, привидима, варкама, опсенама... У околностима свесног интерпретативног одступања од истиноликог идентитета оно, такође, указује на обману, превару и лаж о стварном идентитету нечега или некога.

Препознавање појава привидних, кривотворених и лажних идентитета нарочито је значајно у конкретним историјским и политичким токовима а драматично у националним и државним питањима. Одређени историјски идентитет се обликује у временски и просторно ограниченим историјским епохама. Епохе су, заправо, испуњене појавама чији идентитет им ствара и придаје битна обележја. Идентитет извесне појаве је, дакле, у двоструко условљен.

¹ О томе: Деспотовић Љубиша, *Геополитика идентитета*, глава „Геополитика идентитета“, стр. 107-137, Логос – „Култура Полиса“, Бачка Паланка, Нови Сад, 2011.

² Управо такав утисак изражава С. Хантингтон. Упореди: *Huntington Semjuel, Američki identitet. Problem dezintegracije Amerike*, глава „Појам идентитета“, стр. 29-33, CID, Podgorica – Socen, Podgorica, 2008.

Пре свега, појава има своје сопствено побуде, зачетак, развој и историјску пуноћу испољавања; а онда, на сваку културну, националну и политичку појаву неизбежно утиче сумарни идентитет историјске епохе у којој се обликовала и у којој се испољава и траје.

Са временске тачке сагледавања, као преурањен или одоцнео, идентитет појаве може да буде несаобразан идентитету, то јест, карактеру времена у коме се појављује. Несагласност са духом времена не утиче само на могућност препознавања потенцијала појаве у будућности, него и на актуелни однос према њеној савременој реалности. Са становишта оба временска мерила идентитет се може потврђивати или оспоравати, усвајати или одбацивати, као неприменљив и бескористан, новаторски или застарео. Тако се, уосталом, према мерилу синхронije и асинхронije формирају иновативни и имитативни, авангардни и ретроградни, револуционарни и реакционарни, модерни и традиционални, футуристички и анахрони идентитети.

*

Живимо у условима симулованог краја истине и историје. Ти крајеви су лажни продукти идеологије ендизма и постизма. Откривање и утврђивање идентитета појава је битан садржај сазнања. Псеудорелигиозна порука идеолошког ендизма гласи: дићи руке од свега јер се доспело до краја свега, краја времена, истека прошлости, краја историје. Предстоји још само обнављање садашњости јер се у гротесконој поруци, ум коначно остварио у умном облику. То обнављање је својеврсна транзиција од каузалног финализма и есенцијализма ка индетерминацији, посибилизму, пробабилизму и несуштственим стањима.

Обновом више средишта планетарне моћи свет се уравнотежује што утиче на ревитализовање феномена који су до малочас исмевани у тутњави постмодернистичког дискурса. Време се непрестано мења, мрачи се и разведрава, на шта указује историјска синоптика, па се култура, нација, политика и геополитика могу сагледати и у друкчијем светлу. Није се догодио предсказивани „крај“ као потпуни нестанак појава културе, нације, политике или историје.¹ Дешава се, у ствари, метаморфоза културних, националних, политичких и геополитичких феномена и после манипулативно симулованог краја. Прича је ниспричана у бесаним Шехерезадиним ноћима цивилизације.

Културни, национални, политички и геополитички идентитети се, и после извештачене тачке на идеолошкој реченици, такође мањају да би трајали. У појавном свету они се подударају и усаглашавају или не подударају и сучељавају. Метаморфни културни и политички облици амалгимирају, опстају или нестају. Културни и политички облици у историјским процесима могу бити побуда за међусобна оспоравања. Динамични израз тих сукоба су културализација и политизација политкултурних облика историје. Упркос глобализацијским силама поравнавања и уједначавања, културе и цивилизације се одиста сучељавају и сукобљавају.² Медијум и форма тих сукоба јесте метаморфна политика: политика у култури и култура у политици.

Литература

1. Антонић Слободан, *Културни рат у Србији*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
2. Бодрожих Ђуро, „Српски национални идентитет: извори и основи“, *Национални интерес*, бр. 1, 2012.
3. Брдар Милан, *Српска транзициона Илијада. Апорije демократског преображаја Србије у геополитичком контексту*, Стилос, Нови Сад, 2007.
4. Деспотовић Љубиша, *Геополитика идентитета*, Логос – „Култура Полиса“, Бачка Паланка, Нови Сад, 2011.

¹ Томе насупрот, видети: Fukujama Frensis, *Sudar kultura. Poverenje, društvene vrline i stvaranje prosperiteta*, глава „Čovečanstvo na kraju istorije“, стр. 13, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.

² О томе: Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација. И преобликовање светског поретка*, глава „Цивилизацијски рат и поредак“, стр. 348-354, ЦИД, Подгорица – Романов, Бања Лука, 2000.

5. Деспотовић Љубиша, *Конструкција и деконструкција идентитета*, Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад, 2014.
6. Дугин Алрксандар, *Геополитика постмодерне, Доба нових империја. Осврти на геополитику XXI века*, Радионица Росић – „Никола Пашић“, Београд, 2009.
7. Zakačija Ferid, *Postamerički svet*, Heliks, Smederevo, 2009.
8. Кнежевић Милош, „Мултикултурализам у времену културних деоба. Одржива култура – одржива држава“, чланак у часопису *Наши траг*, бр. 3-4, јул, 2004.
9. Кнежевић Милош, „Историчност интеграционе и идентитетне дилеме. Геополитичко интегрисање и дезинтегрисање националних и државних идентитета“, чланак у зборнику *Национални идентитет и међународне интеграције*, приредили Зоран Милошевић и Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2015.
10. Кнежевић Милош, „Геополитички приступ међународним односима. Проблеми, обрасци, методе“, чланак у зборнику *Свет и нове геополитичке парадигме*, приредио Миломир Степић, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
11. Крстић М. Предраг, „Друштво и идентитет: глобализација и фрагментација“, чланак у зборнику *Политика, идентитет, традиција*, приредили Александар М. Петровић, Микоња Кнежевић, Косовска Митровица, 2015.
12. Купер Роберт, *Распад нација. Поредак и хаос у 21. веку*, „Филип Вишњић“, Београд, 2007.
13. Матић Милан, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ – Институт за политичке науке, Београд, 2000.
14. Милосављевић Оливера, *У традицији национализма. Или стереотипи српских интелектуалаца 20. века о 'нама' и 'другима'*, Хелсиншки одбор за људска права у Србији, Београд, 2002.
15. Мировић Александра, „Значај и одрживост националног идентитета у савременим глобализацијским и интеграционим процесима“, *Национални интерес*, бр. 1, 2012.
16. Preston P.W., *Political / Cultural Identity. Citizens and Nations in a Global Era*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 1997.
17. Pulcini Elena, „Između Prometeja i Narcisa. Ambivalentnost modernog identiteta“, чланак у зборнику *Identitet i politika*, уредник Ceruti Furio, Politička kultura, Zagreb, 2006.
18. Стојковић Бранимир, *Европски културни идентитет*, глава „Одређење појма културни идентитет“, стр. 25-26, Просвета, Ниш – Завод за проучавање културног развика, Београд, 1993.
19. Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, Институт за политичке студије Београд, 2012.
20. Todd Emmanuel, *Poslije Imperije. Eseji o razgradnji američkog sistema*, Sarajevo, 2004.
21. Fukujama Frensis, *Sudar kultura. Poverenje, društvene vrline i stvaranje prosperiteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1997.
22. Fukujama Frensis, *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica – Romanov, Banja Luka, 2002.
23. Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација. И преобликовање светског поретка*, ЦИД, Подгогица – Романов, Бања Лука, 2000.
24. Hantington Semjuel, *Američki identitet. Problem dezintegracije Amerike*, CID, Podgorica – Socen, Podgorica, 2008.
25. Ceruti Furio, „Identitet i politika“ глава „Politički identitet“, чланак у зборнику *Identitet i politika*, уредник Ceruti Furio, Politička kultura, Zagreb, 2006.
26. Ђосић Добрица, *Српско питање у 20. веку. Лична историја једног доба*, Сведоци епохе – Службени гласник, Београд, 2009.
27. Шуљагић Сања, *Заснивање српског националног идентитета*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.

МЕТАМОРФОЗЕ КУЛТУРНОГ И ПОЛИТИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА
Политичке форме културних сучељавања

Резиме

Идентитет се испољава у мноштву друштвених области, међу којима су: филозофска, психолошка, антрополошка, етнолошка, национална, религијска, социолошка, историјска, економска, културна, правна, идеолошка, политичка, геополитичка, итд. Аутор у тексту разматра четири приступа и типа идентитета: културни, национални, политички и геополитички.

Култура и политика се додирују и привлаче али и одбијају и удаљују. Култура и политика су два колико неопходна, толико неизбежна топоса друштвене и појединачне егзистенције. Све културе су биле и остале изложене плодним формативним утицајима. „Чисте“ културе не постоје. Ипак, потребно је разликовати егзистенцију плурализма култура, од мултикултурализма унутар једног друштва.

Културом и културализовањем се настоји на бољој политици у облику културних образаца, тј. политичке културе. Политика, пак, са своје стране тежи упливу у културне односе путем концепта и праксе културне политике. Културни облици попримају политичка својства и стичу хибридни политкултурни идентитет. Двостуки идентитет указује на тешкоће аутентичне културе повијене под ветровима политике.

Када се у колоквијалним приликама помене идентитет, углавном се помисли на етничко порекло или националну припадност појединца, или пак, национална својства извесне друштвене групе или колектива. Нација се исказује и доживљава као индивидуално и колективно полазиште и долазиште. Као бројне, велике и снажне људске групе, нације у таласима глобализацијских преиспитивања трпе ударе на идентитет. У први план савремених токова глобализације и глобалистичких идеолошких тумачења доспевају релативизовани аспекти појаве нације: постнационалност, транснационалност, номадизам, апатридство, мигрантизам, интернационалност, мондијализам, екуменизам, космополитизам.

Фрагментовање нација је праћено дисолуцијом сложених, најчешће федералних држава. Разбијање и распадање државе не означава само државну него и националну катастрофу. Деоба нација указује на деструкцију или реконструкцију њихових дотадашњих идентитета. Нације разореног идентитета испољавају замор, губе способност опстанка, занемоћавају до тачке у којој напуштају историјску сцену. Заступници важности националног идентитета у животу земље и народа бране слободу и право његовог испољавања. Етнонационални идентитет се доживљава и са поносом истиче као важан ако не и најважнији формативни и структурни део личног идентитета. Из њега се не изводи само лични интегритет, већ се у њега уноси и индивидуални допринос општој ствари. У приликама националне и државне угрожености, такав став се испољава као културни, политички и национални патриотизам.

Национално није баш у свему политичко, као што ни политичко није у потпуности садржано у националном. Политички идентитет настаје и развија се унутар друштва и у међународним односима. Политика је једна од детерминанти и формата друштвеног живота. Политика, наиме, по себи исказује одређену специфичност у односу на друге области друштва. Феномен идентитета у политици је могуће утврдити на много начина, међу којима су од значаја три: идентитет политике; политика идентитета и идентитетна политика.

Напошетку, аутор разматра геополитички приступ. Геополитика је захваљујући таласима глобализације обновила интерпретативни значај ушавши у дискурсивну и медијску моду. И геополитика и глобализација појмовно и појавно реферишу на просторност људских заједница, нација и држава. И једна и друга теоријска дисциплина – геополитика и глобологија – теже тумачењу и разумењу идентитета целине света. У геополитици су

временом диференциране четири изразите области: геоекономија, геодемо политика, геокултура и геополитика у најширем смислу.

Геополитички атрибут политичке појаве не указује само на принципијелну важност просторне димензије политике, него и на њен материјални, тј. ресурсни садржај, као и вредносне компоненте. Укрштајући географске и политичке чиниоце многи аутори сматрају да геополитички положај битно одређује идентитет једног народа. У идентитет индивидуе, групе и колектива није демополитички уграђен само савремени идентитет конкретног места обитавања, него и историјски формиран идентитет политичког простора – спацијални идентитет. Топички и спацијални идентитет су географска основа обликовања етнонационалне и државне територије у којој су људи настањени. Људи се идентификују са местом и простором свог живота, којима по менталитету припадају и са којима се емотивно поистовећују. На тој основи се формира територијални идентитет.

Геополитички идентитет је конститутивно одређен са два битна физичка и социјална чиниоца: географијом и политиком. У теоријском, методском и дисциплинарном погледу, конкретни геополитички идентитет утврђује се уважавањем и укључивањем сазнања из сложених области географије и науке о политици – политикологије. Просторна компонента индивидуалног и друштвеног идентитета сагледава се двојачко: као ресурсни и егзистенцијални квалитет и квантитет датог простора, и; као задата људска пракса хуманизовања и културализовања природних просторних услова. Колико идентитет физичког простора утиче на културни и политички идентитет појединаца, група и колективитета, толико људски и друштвени чинилац утиче на физички идентитет простора, његовим преобликовањем.

Напоследку, потребно је разабрати низ различито конкретизованих односа геополитике и идентитета, што се своди на питање геополитичког идентитета у који, између осталог, спадају култура и нација. У том погледу, по мишљењу аутора, уочљива су четири специфична типа идентитетних односа која се тичу геополитике: геополитичка својства целине извесне политике; идентитет парцијалних пракси геополитике; геополитика идентитета, и; идентитет, тј. препознавање степена оригиналности одређене геополитичке теорије.

Milos Knezevic

Associate Contributor to the Institute of Political Studies, Belgrade, Serbia
and Chief Editor of the journal *National Interest*

THE METAMORPHOSIS OF CULTURAL AND POLITICAL IDENTITY On Political Forms of Cultural Encounters and Confrontations

Abstract

Identity is reflected in a variety of social areas such as philosophical, psychological, anthropological, ethnological, national, religious, sociological, historical, economic, cultural, legal, ideological, political, geopolitical areas, etc. In this paper the author analysed four approaches and types of identity: cultural, national, political and geopolitical one.

Culture and politics do encounter and attract each other, but also they reject each other and depart from each other. The culture and politics are two vital and necessary “topos” of social and individual existence of human beings. All cultures have been and still are exposed to fruitful formative influences. There are no “pure” cultures. However, it is necessary to distinguish the existence of pluralism of cultures from multiculturalism in one society. The culture and culturization is necessary for the accomplishment of better politics in the form of cultural pattern, or in other words, in the form of political culture. On the other hand, the politics tends to influence cultural relations by the concept and practice of cultural politics.

Cultural forms assume political traits and acquire a hybrid polit-cultural identity. The double identity shows the difficulties that some authentic culture has to face when being under the pressure of politics.

In colloquial circumstances when the identity is mentioned, it usually implies the ethnic origin or an individual's national affiliation or national traits of some social groups or collectives. The nation itself is reflected and experienced as an individual and collective starting and finishing point of existence. Being numerous, large and strong groups of people, the nations suffer the attacks on their identities in the midst of globalization challenges. In the forefront of the current trends of the globalization and globalizing ideological interpretations there have appeared relativized aspects of the phenomenon of the nation: post-nationality, transnationality, nomadism, statelessness, migrantism, internationality, mondialism, ecumenism, cosmopolitanism.

Fragmentation of the nations is followed by dissolution of complexed states, usually of federal ones. The collapses and disintegrations of the states have disastrous effects not only on the state but on the nation as well. Division of the nations indicates destruction or reconstruction of their former identities. The nations with such torn identities manifest the fatigue, they lose their ability to survive and get weakened to the point of having to leave historical stage. Supporters of the importance of national identity in the life of a state and its people defend the freedom and the right of its expression. Ethno-national identity is experienced and proudly proclaimed to be important formative and structural part of personal identity, if not even the most important one. It is not only the personal integrity which derives its roots from the ethno-national identity, but also it shows the person's contribution to the common good. In times of national and state imperilment, such standpoint is reflected as cultural, political and national patriotism.

The national trait is not completely political one, and also the political trait is not completely exposed in the form of national trait. The political identity is formed and developed within the society and international relations. Politics is one of determinants and formatives of social life. The politics itself shows certain specificity in comparison with other areas of society. It is possible to analyze the phenomenon of identity in politics in many ways, and among them three important phenomenons of identity are: identity of politics; politics of identity and identity politics.

The author took a geopolitical approach into consideration. Due to the globalization challenges, geopolitics renewed an interpretative significance enrolling into a discursive and media mode. Both geopolitics and globalization conceptually and phenomenally refer to the spatiality of human communities, nations and states. Both two theoretical disciplines – geopolitics and globalogy, aim to the interpretation and comprehension of the identity of whole world. As time went by in geopolitics there have been differentiated four distinct areas: geoeconomy, geodemopolitics, geoculture and geopolitics in broadest sense.

Geopolitical attribute of political phenomenon indicates not only principal importance of spatial dimension of the politics, but also its material dimension, that is, the resource content and the value components. Taking into consideration the interweaving of geographical and political factors many authors think that geopolitical position essentially determines the identity of some nation. Not only modern identity of specific place of residence is demopolitically built into the identity of individuals, groups and collectives, but also a historically formed identity of political space – spatial identity.

The identity of individuals, groups and collectives demopolitically not only built a modern identity of the specific places of residence, but also historically established the identity of the political space - spatial identity. Topical and spatial identities are a geographical basis of establishment of ethnonational and state territory in which some people reside. The people identify themselves with the location and space of their life, to which they belong with their mentality and to which they are emotionally identified. Their territorial identity is identified on this basis.

Geopolitical identity is constitutionally defined with two essential physical and social factors: geography and politics. In theoretical, methodical and disciplinary sense, a concrete geopolitical identity is defined with taking into consideration and acknowledging the knowledge from comprehensive areas of geography and politicology. The spatial component of individual and social

identity is viewed in two ways: as the resource and existential quality and quantity of a given space, and as some specified human practice of humanization and culturization of natural spatial conditions. In the way in which the identity of physical space affects cultural and political identity of individuals, groups and collectives, in the same way human and social factor affect physical identity of space, by its transformation.

In the end, it is necessary to identify a whole line of differently concretized relations of geopolitics and identity, which is reduced to the issue of geopolitical identity which, among other things, encompasses culture and nation. In this sense, in opinion of the author, there are obvious four specific types of identity relations in the area of geopolitics: geopolitical traits of the unity of certain politics; identity of partial practices of geopolitics; geopolitics of identity; and identity, or in other words, recognizing the level of originality of certain geopolitical theory.

МИР И КОНФЛИКТ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ*

Резиме: Проучавање мира представља веома комплексан проблем. Једна од највећих препрека за боље разумевање феномена мира је та што је много лакше наћи студије које у свом називу садрже појам рата од студија које мир посматрају као централну тему. Главни разлог овога лежи у томе што се на мир углавном гледа као на негацију рата. Овај рад има за циљ да укаже на то да поред негативног схватања мира као одсуства било ког облика насиља, постоји и позитивни приступ који од мира захтева много тога више. Такође, аутор у овом раду има за циљ да покаже како конфликт представља једну константу у савременом друштву због чега је неопходно стално улагати напоре како би се они превазилазили ненасилним средствима, и како не би ескалирали. Највећа могућа опасност лежи у томе што се углавном у решавању конфликта бира лакши пут, при чему се они или одлажу, или још горе прикривају.

Кључне речи: позитивни мир, негативни мир, конфликт, савремено друштво, демократија.

ПОЗИТИВНО И НЕГАТИВНО СХВАТАЊЕ МИРА

Питање рат или мир на први поглед не би требало да представља чувену *хамлетовску дилему*. У овој дилеми би мир свакако требало да представља очигледну опцију. Тога, међутим, многобројни актери светске историје као да нису били свесни, о чему сведоче бројни ратови. Стање *bellum omnium contra omnes* (рат свију против свих) би требало да представља ствар прошлости чега ће се модерна демократска друштва сећати само као дела далеке историје, док би мир требало да постане основна вредност која ће се усталити као део свакодневног живота свих народа. Испуњење мира представља нарочити изазов на просторима чије су главне карактеристике мултинационалност, мултиконфесионалност и мултикултуралност – што је свакако случај када се ради о Балкану. На таквим просторима је сусрет различитости неизбежан, а развој културе мира неопходан.

Када се бавимо дефинисањем појмова рат и мир некако изгледа лакше дефинисати онај први, док се мир најчешће посматра као негација рата. Данас некако изгледа да је стара латинска пословица *si vis pacem para bellum* (уколико желите мир спремајте се за рат) обележила политички дискурс савременог друштва. То је уједно и разлог због кога уколико покушамо да одредимо шта је то мир наилазимо на велики проблем. Углавном ћемо се сусрести са негативним схватањима која на мир гледају као на непостојање рата. Имајући у виду стравичне последице ратова, ово свакако представља једну од основних ствари које треба испунити како би се омогућио какав такав нормалан живот људи. „Позитивно схватање мира можда изгледа као стање које је боље постићи, али истовремено и нешто што се генерално може схватити пре као идеалистички сан него као практични циљ.“¹ Можда ово изгледа као идеалистички неиспуњени сан и због тога морамо стално водити рачуна о томе да је стање мира више од стања непостојања рата. Мир се као веома комплексан феномен можда може одредити као одсуство рата, али он представља много више од тога. Мир, дакле, не сме бити једноставна негација рата, већ стање у коме ће доћи до развоја културе мира чије су основне одреднице: поштовање универзалних људских права и слобода,

* Овај рад је настао као резултат рада на пројекту бр. 179009 који је финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

¹ Dower N., „The Ethics of War and Peace“, Polity Press, 2009, p. 6.

међуетничка и религијска толеранција, уважавање културне различитости, решавање спорова мирољубивим путем дијалогом уз поштовање права на различитост, тежња ка мултикултурализму... Овим се списак не завршава.

Он подразумева не само одсуство било каквог облика насиља, већ и присуство много других различитих форми које омогућавају миран и складан живот. Галтунг [Johan Galtung] у једном свом предавању¹ наводи једну од најсвеобухватнијих дефиниција мира указујући на то да мир мора поседовати осам категорија. Ово предавање је само по себи веома значајно и по томе јер се у њему може видети и то да је могуће разликовати позитивно и негативно схватање мира. Ове нијансе схватања мира код Галтунга сумира Дитрих Фишер [Dietrich Fischer] указујући да одсуством првих четири наведених категорија у Табели бр. 1 добијамо негативни мир, док се присуством других четири категорија достиже оно што се може назвати позитивним миром.

Табела бр. 1: Осам компоненти мира

	<i>Негативни мир</i>	<i>Позитивни мир</i>
<i>Преживљавање: одсуство директног насиља изазваног војном моћи</i>	Одсуство директног насиља: престанак размене ватре, разоружање, превенција тероризма, ненасиље	Сарадња која унапређује живот и превенција директног насиља: изградња мира, трансформација конфликта, помирење и реконструкција
<i>Развој: одсуство структуралног насиља изазваног економском моћи</i>	Хуманитарна помоћ, помоћ у храни, ублажавање сиромаштва и мизерије	Изградња економије која одржава живот на локалном, националном и глобалном нивоу на коме су свачије основне потребе испуњене
<i>Слобода: одсуство структуралног насиља изазваног политичком моћи</i>	Ослобађање од опресије, окупације и диктатуре	Добра владавина и партиципација, самоопредељење, људска права
<i>Култура мира (идентитет): одсуство културног насиља изазваног културном моћи</i>	Превазилажење предрасуда базираних на националним, расним, језичким, родним, старосним, класним, религијским... основама; уклањање глорификације рата и насиља у медијима, филмовима, споменицима, уџбеницима...	Промоција културе мира и заједничко учење, глобална комуникација и дијалози; развој миром испуњених култура и структура, образовање за мир, промоција мира медијима

Fischer D., „Peace as a self-regulating process“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. p. 188.

¹ Galtung, J. ‘The coming one hundred years of peacemaking: visions of peace for the 21st century’, a lecture given at the Centenary Conference of the International Peace Bureau in Helsinki, 30 August 1992.

Проучавање мира је у научним дисциплинама нарочито постао популаран предмет истраживања за време Хладног рата као начина за његово превазилажење. „Ово се десило као одговор на одређену политичку ситуацију (...) Трка за наоружањем између Истока и Запада, драматизирана брзим развојем нуклеарних капацитета у сврхе убијања, створила је потребу да се стави под контролу подељени свет како би се спасило човечанство: тако је ствари видела генерација касних педесетих година. Поларизација ставова у политичком животу, која је дозвољавала једино размишљање које би на свет гледало као црно или бело, довела је до згражавања политиком и политичарима. Наука је сматрана путем за бољи свет.“¹

После Хладног рата интересовање за мир се никако није смањило, чак штавише, савремени друштвени процеси су довели до тога да се на савремено друштво све више гледа као на *друштво ризика*. Процес глобализације, вртоглави развој технологије, многобројни социјални конфликти, политичко насиље (...) то су само неки од изазова на које развој савременог корпоративног друштва мора да одговори на свом путу ка изградњи мира.

КОНФЛИКТ КАО ТРАЈНО СТАЊЕ У САВРЕМЕНОМ ДРУШТВУ

Уколико посматрамо савремене трендове можемо се сложити са оним што је рекао Зимл [Georg Simmel] да конфликт представља трајну карактеристику друштва а не само привремени догађај. У овом раду ћемо се послужити једном од најбољих и најсвеобухватнијих социолошких дефиниција конфликта Луиса Козера [Lewis Coser] који посматра друштвени сукоб као борбу за остваривање вредности и претензија на положаје, борбу за власт и оскудна добра, где стране у сукобу не само да теже остваривању жељених вредности, већ и да неутралишу, оштете или униште своје противнике.² Он сматра да ће се конфликти испољити само онда када подређени престану да доживљавају постојећи поредак као легитиман, али и да је поред овога потребна емоционална пробуђеност људи. Ј. Козер је умногоме проширио проучавање функције социјалних конфликта које можемо наћи код Зимла при чему истиче да друштвени сукоб може бити функционалан када доводи до повећања кохезије групе. Код друштва које одликује низак ниво интеграције конфликт са другим друштвом може довести до његове реинтеграције.³ Конфликти су најалост кроз читаву људску историју често резултирали различитим облицима насиља, од којих нарочито истичемо значај и последице политичког насиља у савременом друштву.

Крај двадесетог и почетак двадесет првог века се може окарактерисати као период који је обележен радикалним политичким и социо-економским променама.⁴ Двадесети век је са собом донео најразличитије могуће облике насиља огромних размера које је за собом оставило разарајуће последице. Савремено друштво се најалост и поред бројних (не)успеха на пољу изградње демократије још увек није ослободило деловања политичког насиља. О томе колико је озбиљан овај феномен говори у прилог и извештај Светске здравствене организације према коме је „политичко насиље водећи узрок смрти људи од 15. до 44. године старости, од чега се 14% смртности односи на мушкарце, док на жене отпада 7%. У просеку се дневно убије 1424 људи широм света, што је једна особа скоро сваког минута, док се у оружаном сукобима убије око 35 људи на сат времена. Само у 20. веку је 191 милион људи изгубило животе у ратовима.“⁵

Тони Едисон [Tony Addison] истиче да су догађаји од 11. септембра, заједно са каснијим одговором САД, „избацили *конфликт* и *безбедност* – појмове који су предмет мноштва интерпретација – као кључне делове контроверзи које окружују глобализацију,

¹ Schmid H., „Peace Research and Politics”, *Journal of Peace Research*, Vol. 5, No. 3, Sage Publications, 1968., p.217.
² Митровић Љ., *Творци нових парадигми у социологији*, Београд: Институт за политичке студије, 2008, стр. 28-33.

³ Ritzer G., *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008, стр. 271.

⁴ Raduški, N., „ETHNIC HOMOGENIZATION OF SERBIA IN THE PERIOD 1991-2002”, *Journal of the Geographical Institute „Jovan Cvijić” SASA* 61(2), Belgrade: Geographical Institute „Jovan Cvijić” SASA, 2011.

⁵ Đorić M., *Ekstremna desnica*, Београд: Удружење „Наука и друштво Србије”, 2014, стр. 122.

додајући нове димензије већ енергичним расправама о концепту *нових ратова*.¹ У том смислу Јирген Хабермас [Jürgen Habermas] указује да 11. септембар: показује емпиријске слабости хегемонског либерализма Бушове администрације; остварује свој успех захваљујући војном одговору САД који је проузроковао поделе на Западу; открива да би само одговор са добрим нормативним разлозима решио корене проблема; правда између нација не може бити обезбеђена наметањем одређене форме живота, она мора бити успостављена космополитским законом који поштује одлуке и процес формирања воље различитих култура; фаворизује космополитски предлог у смислу ефикасности јер класичан рат није корисно средство у борби против насиља; неопходне су светске безбедносне мреже; потребно је успоставити ниво организације који ће омогућити постојање самокритичности разумевања; у глобализованом друштву са глобализованим тероризмом намеће потребу за управљање која је изнад државе.²

Међутим, овде треба истаћи да насиље није тако једноставан феномен као што то на први поглед изгледа. Да би се боље упознали са проблемом насиља потребно је поменути чувену Галтунгову поделу која указује на три вида насиља:

1. директно насиље се уопштено може одредити као физичко насиље над другим људима; директно насиље је за разлику од друга два вида насиља увек видљиво, док друга два не морају бити, јер су структурално и културно насиље одговорни за повређивање ума;

2. структурално насиље настаје као резултат социјалних неједнакости, репресије и неједнакости моћи у друштву; структурално насиље се манифестује различитим друштвеним неправдама, репресивним институцијама и институционализованим предрасудама;

3. културно насиље је насиље које се дешава у симболичкој сфери нашег постојања (симболи, застава, химна, говори, медији...).³

На неки начин на директно насиље се може гледати и као на вид закаснелог упозорења ескалације структуралног и културног насиља. Овде свакако треба поменути и разликовање изворних и тзв. мета-конфликта коју такође прави Галтунг. Конфликти у изворном смислу подразумевају проналазак некаквог решења, излаза, трансформације или како год ми то другачије називали, док је основа мета-конфликата углавном само једна ствар – победа. „Постоји само један исход: једна страна превладава. Мета-конфликти се могу водити физичким средствима, насиљем, ратом и углавном воде ка победи једне и поразу друге стране (у ретким случајевима завршавају се нерешено).“⁴ Рат свакако представља једну од великих опасности које су грађани широм света итекако свесни (видети Графикон бр. 1).

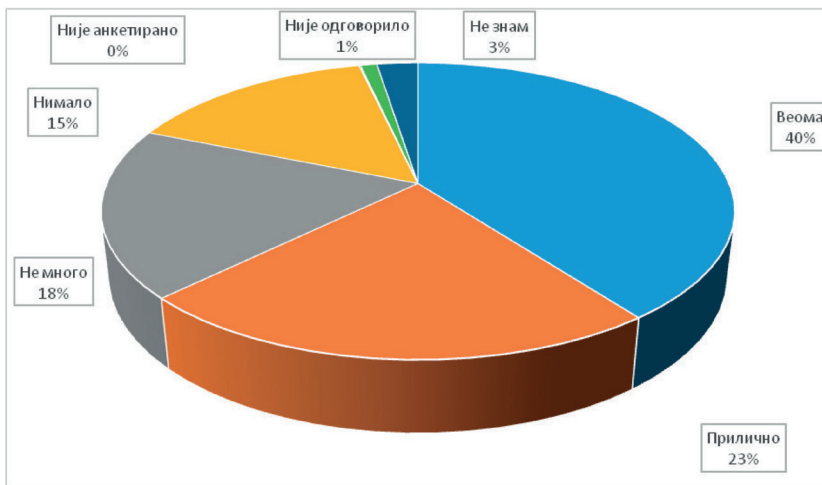
Графикон бр. 1: Колико сте забринути могућом опасношћу да ваша земља буде погођена ратом (у %)

¹ Addison T., „Post-conflict recovery – New wars and global economy“, *The Globalization of Political Violence – Globalization's shadow* (eds. Richard Devetak and Christopher W. Hughes), London: Routledge, 2008, p. 166.

² Aguilera A., „Ethics and Violence“, *Globalization, Political Violence and Translation* (eds. Esperanza Bielsa, Christopher W. Hughes), London: Palgrave Macmillan, 2009, p. 77.

³ Bratić V., „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict“, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008, стр. 492.

⁴ Galtung J., *Conflict Transformation by Peaceful Means*, United Nations, 2000, p. 10.

Узорак: Алжир, Аргентина, Јерменија, Аустралија, Азербејџан, Бахреин, Белорусија, Бразил, Колумбија, Чиле, Кина, Кипар, Еквадор, Египат, Естонија, Грузија, Немачка, Гана, Хонг Конг, Индија, Ирак, Јапан, Јордан, Казахстан, Кувајт, Киргизија, Либан, Либија, Малезија, Мексико, Мароко, Холандија, Нови Зеланд, Нигерија, Пакистан, Палестина, Перу, Филипини, Пољска, Катар, Румунија, Руска Федерација, Руанда, Сингапур, Словенија, Јужна Африка, Јужна Кореја, Шпанија, Шведска, Тајван, Тајланд, Тринидад и Тобаго, Тунис, Турска, Украјина, САД, Уругвај, Узбекистан, Јемен, Зимбабве.

Извор: *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.

Рат се са социолошког становишта може одредити као облик друштвених конфликта између различитих делова друштва, класа и покрета, између држава и народа чија је главна особеност разрешавање конфликта употребом оружане силе, при чему је тај унутрашњи или спољашњи сукоб најчешће потчињен политичким циљевима зараћених страна и он представља својеврсни наставак њихове дотадашње политике.¹ Међутим то није једини начин на који се могу водити овакви конфликти. Један од начина је и коришћење вербалних средстава. Као добар типичан пример оваквог конфликта Галтунг наводи процес суђења на коме се одређује ко је крив, или ко је у праву са могућношћу три исхода. Највећи проблем настаје у ситуацијама у којима се мета-конфликти користе да би се одлучио исход у изворним конфликтима по принципу победник добија све. „Овај исход можда изгледа прихватљив, и самим тим одржив. Међутим, он истовремено то и није, мета-конфликт може бити виђен као пуко показивање физичке или законске моћи. Свака одлука која фаворизује једну страну већ унапред звучи поједностављено и раздвајајуће, не поричући истовремено да постоје такође и конфликти у којима је једноставно само једна страна у праву. Не поричући такође да је решавање конфликта на суду боље него ратом.“²

КАКО ДО ПОМИРЕЊА?

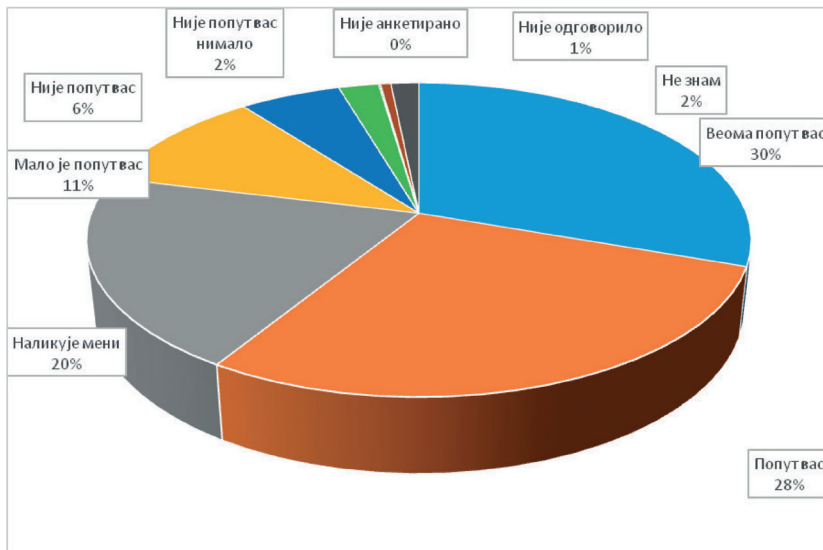
На први поглед појмови демократије и конфликта се међусобно искључују. Демократија се углавном везује за нешто пожељно, за мир, за непостојање неправде, док се на конфликт углавном гледа као на нешто непожељно, нешто што изазива сукобе и спречава

¹ Митровић Љ., *Савремени Балкан у кључу геополитике*, Београд: Институт за политичке студије, 2008, стр. 119-120.

² Galtung J., *Conflict Transformation by Peaceful Means*, United Nations, 2000, p. 10.

мир, нешто што у крајњој линији спречава развој демократије. Ово је, међутим, исувише поједностављено гледиште. Наиме, конфликт и демократија се налазе у много сложенијим односима. Оно што је неоспорно јесте да су грађани широм света итекако свесни чињенице да је постојање сигурне средине једна од кључних претпоставки коју је неопходно испунити како би се омогућили услови да испуне своје потенцијале у потпуности (видети Графикон бр. 2).

Графикон бр. 2: Да ли сматрате да је особа која мисли да је живот у сигурном окружењу веома важан за њу: веома попут вас, попут вас, мало је попут вас, није попут вас, није нимало попут вас?

Узорак: Алжир, Аргентина, Јерменија, Аустралија, Азербејџан, Бахреин, Белорусија, Бразил, Колумбија, Чиле, Кина, Кипар, Еквадор, Египат, Естонија, Грузија, Немачка, Гана, Хонг Конг, Индија, Ирак, Јапан, Јордан, Казахстан, Кувајт, Киргизија, Либан, Либија, Малезија, Мексико, Мароко, Холандија, Нови Зеланд, Нигерија, Пакистан, Палестина, Перу, Филипини, Пољска, Катар, Румунија, Руска Федерација, Руанда, Сингапур, Словенија, Јужна Африка, Јужна Кореја, Шпанија, Шведска, Тајван, Тајланд, Тринидад и Тобаго, Тунис, Турска, Украјина, САД, Уругвај, Узбекистан, Јемен, Зимбабве.

Извор: *World Values Survey*, Интернет адреса: <http://www.wvsevdb.com/wvs/WVSAalyzeQuestion.jsp>, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.

Конфликт, међутим, не производи само сукобе и неразрешиве ситуације већ омогућава и размену идеја, супротних мишљења, без чега демократија не би ни била могућа. Однос између демократије и конфликта има две димензије: обезбеђивање и легализовање простора за све да кажу оно што желе, како желе и зашто желе (што подразумева конфликт као нешто што не искључује мирно решење и обострано задовољство); и демократско окружење које спречава ескалацију конфликта и њихову трансформацију у насилне облике.

¹ Ескалација конфликта настаје када:

1. људи нису спремни да прихвате вредност различитих ставова, приоритета или погледа на то шта је исправно или важно;

¹ Танкосић-KELLY Т., „Демократија и конфликт“, 21 *Прича о демократији*, група аутора, Подгорица: Центар за грађанско образовање, 2005, стр. 15.

2. поједине особе и/или групе у друштву имају различите или нејасне критеријуме о томе шта треба чинити у вези са акцијама које ваља предузети, и када понашање или наступ не могу бити усаглашени;

3. је нешто неправично распоређено, или се сматра да је тако;

4. људи подлежу страху, неповерењу и потреби да свакога ко је другачији или непознат дефинишу као другог, странца или непријатеља;

5. људи не желе да се мењају и прилагођавају и

6. нема јасних процедура за разматрање и решавање размимоилажења и различитости, пре него што ескалирају у облик насилног конфликта.¹

Како конфликти не би ескалирали постоје две основне претпоставке које треба обезбедити, а то су дијалог и толеранција. Ђуро Шушњић, бавећи се дијалогом, каже да је дијалог *разговор двојице или више слободних људи, који хоће да размене ставове о за њих важном питању, на које дају различите одговоре, како би, у равноправним условима, дошли до одговора којим би обојица, или сви били задовољни.*² Када се ради о толеранцији сам појам води порекло из латинског језика од именице *tolerantia*, која изворно значи попустљивост, трпеливост и глагола *tolerare* који значи подносити, сносити, трпети, допуштати. Уколико под толеранцијом подразумевамо њено првобитно, етимолошко значење, може се видети да се она схвата као нешто непожељно и ово значење се током историје веома често јављало. Друштвени напредак је довео до тога да се негативно значење речи толеранција преобрази у своју супротност. Толеранција постаје саставни део развоја човечанства, тако да бирати толеранцију нужно значи бирати и човечанство. То у оквиру људске свести значи усвојити следеће постулате: „ако сам ја израз идеје човечности, онда је и свако други за мене то исто; као израз идеје, ја сам могућност њеног развоја, а не она сама по себи; пошто сви јесмо отелотворење човечности, а сам за себе нико то није до краја, онда ми ни читава истина саме није доступна; пошто знам да сам сам одраз, могућност и отелотворење човечности, међу другим одразима, могућностима и отелотворењима, ја не могу друге посматрати другачије него што посматрам себе.“³ Такође, како би дошло до помирења неопходно је успоставити поверење, које је када се ради о некоме кога посматрамо различитим од себе на веома ниском нивоу. Податак да само 5.1% грађана на глобалном ниво има потпуно поверење у припаднике друге религије, а да само 4.3% има потпуно поверење у припаднике друге нације је разочаравајући (видети Табелу бр. 1). Неповерење постаје једна од кључних препрека помирењу.

Табела бр. 1: Колико верујете припадницима друге религије или нације?

Поверење у припаднике друге религије (%)		Поверење у припаднике друге Нације (%)	
Верујем потпуно	5.1	Верујем потпуно	4.3
Верујем мало	32.9	Верујем мало	29.8
Не верујем много	34	Не верујем много	34.3
Не верујем ни мало	21.2	Не верујем ни мало	24.3
Није анкетирано	0.2	Није анкетирано	0.2
Није примењиво	0.8	Није примењиво	0.6
Без одговора	0.9	Без одговора	0.9
Не знам	5	Не знам	5.5

Узорак: Алжир, Аргентина, Јерменија, Аустралија, Азербејџан, Бахреин, Белорусија, Бразил, Колумбија, Чиле, Кина, Кипар, Еквадор, Египат, Естонија, Грузија, Немачка, Гана, Хонг Конг, Индија, Ирак, Јапан, Јордан, Казахстан, Кувајт, Киргизија, Либан, Либија, Малезија, Мексико, Мароко, Холандија, Нови Зеланд, Нигерија, Пакистан, Палестина, Перу, Филипини, Пољска, Катар, Румунија, Руска Федерација, Руанда,

¹ Исто, стр. 16-17.

² Шушњић Ђ., *Дијалог и толеранција*, Београд: Чигоја штампа, 1997, стр. 14.

³ Уљаревић Д., „Значај и улога толеранције у демократском друштву”, *21 Прича и демократији*, група аутора, Подгорица: Центар за грађанско образовање, 2005, стр. 24.

Сингапур, Словенија, Јужна Африка, Јужна Кореја, Шпанија, Шведска, Тајван, Тајланд, Тринидад и Тобаго, Тунис, Турска, Украјина, САД, Уругвај, Узбекистан, Јемен, Зимбабве.

Извор: *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSAalyzeQuestion.jsp>, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.

Један од најзначајнијих приступа решавању конфликта, нарочито када се ради о асиметричним, јесте свакако Галтунгова креативна трансформација или трансценденција конфликта. Галтунг сумирајући новине и значај овог приступа каже да је могуће истаћи његових пет основних карактеристика. Прво фокус је на миру, тј. односу између актера, а не на сигурности. Компатибилни циљеви воде ка све већим нивоима мира, док се конфликти са некомпатибилним циљевима решавају мирно. Друго мир зависи од трансформације конфликта, док се на насиље као на супротност миру гледа као на исход нетрансформисаног конфликта. Сама трансформација конфликта мора бити мирна, како се ситуација не би погоршала стварањем повољне ситуације за будуће насиље. Треће, за трансформацију конфликта неопходна је трансценденција која превазилази циљеве актера у конфликту стварајући нову реалност како би различити актери могли да живе и развијају се заједно. Четврто, док класична медијација супротстављене стране до преговарања и компромиса, трансценденција конфликта почиње са сваком страном посебно где се покушава да се интензивним дијалогом дође до креативним решењем и превазилажењем постојеће ситуације. После овога следи класични приступ спајајући супротстављене стране заједно зарад преговарања. Пето, у овоме се налази више од пуке медијације. Овај приступ је холистички, да динамичким моделом који се односи на конфликт и мир.¹

Имајући у виду различите облике насиља потребно им је супротставити и различите облике стратегије за остваривање мира. У том смислу неопходно је поменути Јиргена Јохансена [Jørgen Johansen] и његов приступ који успоставља ненасиље као антитезу насиљу.² Директно ненасиље је најједноставније речено употреба ненасилних техника за утицај на сукобе без употребе насиља. Оно се користи како би се супротставили ненасилним методама и системима који не третирају све људе једнаким. Структурно ненасиље се састоји од структура у друштву које промовишу сарадњу, помирење, отвореност, једнакост и мирна решења конфликта. Овакав тип борбе против насиља захтева много више од демократије него што је пуко постојање представничког система, са значајним елементима као што су инклузивност, транспарентност, консензус и одговорност. Због тога структурално ненасиље подразумева све оне елементе који су од значаја за решавање конфликтних ситуација везаних за људска права. Културно ненасиље је везано за традицију и културу која подразумева високо вредновање ненасилних вредности и квалитета.

Када се ради о остваривању мира на глобалном нивоу средства којима то жели да се постигне јесу веома забрањавајућа. „Међународна (нео)либерална изградња мира почела је да открива своје унутрашње контрадикције и борбе. Као средство глобалног либералног политичко-економског система, то сигурно ствара сукоб и зависност. Стога се чини неопходним критички надмашити тренутну праксу изградње мира и тежити бољим еманципаторским и културно оснажујућим методама.“³ На нуклеарно наоружање се веома често гледа као на гарант мира у свету. Један од главних примера који се узима као пример јесте сам период Хладног рата и то што и у доба најгорих односа САД и СССР није дошло до сукоба. Међутим уколико је то тачно зар онда не би требало све државе да поседују нуклеарно оружје и како објаснити сукобе који су се дешавали и у периоду после другог светског рата? „Нуклеарно оружје ће се показати кориснијим у рукама слабих него у рукама моћних држава. Поседовање само неколико нуклеарних пројектила у арсеналу земаља као

¹ Galtung J., „Peace by peaceful conflict transformation – the TRANSCEND approach“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. p. 14.

² Johansen J., „Nonviolence - More than the absence of violence“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. p. 151.

³ Thiessen C., „Emancipatory Peacebuilding Critical Responses to (Neo)Liberal Trends“, *Critical Issues in Peace and Conflict Studies* (eds. Thomas Matyók, Jessica Senehi and Sean Byrne), LEXINGTON BOOKS, 2011.

што су Иран и Северна Кореја може се показати ефикасним у спречавању много моћнијих земаља да наметну своју политичку или војну вољу тим земаљама (...) Нуклеарно наоружање не само да не одржава мир већ распламсава страсти и неповерење демонстрирајући вољу да се потпуно уништи нека земља и да се побије њено становништво.¹ Мировне операције, хуманитарне интервенције, борба против тероризма, борба за демократију, борба за људска права и многи слични појмови се неретко злоупотребљавају чиме уместо промоције и успостављања мира постају управо сушта супротност.

Због тога је мир најбоље промовисати ненасилним средствима. Кроз историју је могуће наћи многобројне примере који на сјајан начин демонстрирају ненасилну борбу против насиља. Један од ових великана је свакако Ганди који је на један сјајан начин „трансцендентирао конфликт између *kshatriyah varnadharma* насилне херојске борбе и сопственог *swadharma* ненасиља у једну ненасилну херојску борбу познату као *satyagraha*.”² Овај ненасилни концепт борбе чији су основне идеје емпатија и самилост је инспирисао многе велике личности кроз историју као што су нпр. Нелсон Мендела и Мартин Лутер Кинг. Галтунг указује да је Ганди један од најбољих примера који показује на који начин се треба борити против империјализма великих сила, истичући истовремено да *satyagraha* подразумева много више од пуке борбе или отпора и чини га пет основних кључних тачака које означавају његову антиимперијалистичку борбу. Прва тачка говори о томе да се никада не треба бојати дијалога. Друга тачка указује да се, такође, не треба бојати ни конфликта који представљају више прилику него опасност. На крају крајева конфликт означава чињеницу да код сукобљених страна постоји нешто што им је заједничко. „Они који су незрели и који се сматрају супериорним на конфликт гледају као на шансу да се наметну и победе. Од стране оних који су зрелији конфликт може бити виђен као прилика за самоиспитивање, као потрага за неком новом могућом реалношћу у којој могу бити остварени легитимни циљеви свих актера.”³ Трећа тачка може се сумирати чувеним цитатом Едмунда Буркеа [Edmund Burke] који је рекао да су они који не познају историју осуђени да је понављају. Познавање историје нам умногоме може помоћу у разумевању конфликтне ситуације, а самим тим и створити могућност за његово превазилажење. После значаја историје у четвртој тачки Ганди истиче значај погледа у будућност: „Данас буди будућност коју желиш да имаш сутра.”⁴ То је начин на који је он указивао на значај позитивног отпора у смислу несарадње и грађанске непослушности. И на крају као пети елемент истиче се значај да се током борбе против окупације очисти своје сопствено двориште. Отпор доминацији са стране не значи да треба заборавити на проблеме са којима се суочава сопствена земља.

Сам пут ка остваривању мира је веома тежак и испуњен је многобројним изазовима. Због тога је овај иначе веома сложен феномен потребно поједноставити. Мир се не треба посматрати као нешто апстрактно, нити се пак треба задовољити његовим негативним одређењем. Негативни приступ миру као одсуству насиља мора бити само један степен којим ћемо доћи до његовог позитивног облика, јер како је то Ганди једном рекао: Не постоји начин за остваривање мира, мир је тај начин (*There's no way to peace, peace is that way*).⁵ Позитивни мир је нешто чему треба тежити свакако, јер уколико се задржимо на негативном онда је сваки пут ка било каквом развоју друштва у његовом сусрету са савременим друштвеним изазовима бесмислен.

¹ Krieger D., „ Nuclear disarmament“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007. pp. 113-115.

² Galtung J., „Peace and Conflict Studies as Political Activity“, op.cit., p. 8.

³ Исто, p. 9.

⁴ Исто, p. 10.

⁵ Sarrica M. and Contarello A., „Peace, War and Conflict: Social Representations Shared by Peace Activists and Non-Activists“, *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 5, 2004, p. 549.

PEACE AND CONFLICT IN THE CONTEMPORARY SOCIETY

Miša Stojadinović

Research Fellow

Institute for Political Studies, Belgrade

E-mail: icemishast@yahoo.com

Abstract: The study of peace is a very complex filed of research. One of the most important obstacles of this task is that it is much easier to find studies with title which contain the notion of war from studies which have peace as a central problem of their research. The main reason for this is that peace is generally viewed as a negation of war. The main goal of this paper is to underline that in addition to negative perception of peace as the absence of any form of violence, there is also a positive approach that requires from peace much more than that. The author in this paper also wants to show that the conflict is a constant in a modern society, and therefore it is necessary to constantly make efforts to overcome them with nonviolent means in order to not escalate. The greatest possible danger lies in the fact that people faced with conflict often choose easy way out, whether they are trying to postpone it or even worse to hide it.

Keywords: positive peace, negative peace, conflict, contemporary society, democracy.

Литература

1. Aguilera A., „Ethics and Violence“, *Globalization, Political Violence and Translation* (eds. Esperanza Bielsa, Christopher W. Hughes), London: Palgrave Macmillan, 2009.
2. Addison T., „Post-conflict recovery – New wars and global economy“, *The Globalization of Political Violence – Globalization’s shadow* (eds. Richard Devetak and Christopher W. Hughes), London: Routledge, 2008.
3. Bratić V., „Examining peace-oriented media in areas of violent conflict“, *The International Communication Gazette*, Sage Publications, 2008.
4. Dower N., *The Ethics of War and Peace*, Polity Press, 2009.
5. Galtung J., „Peace and Conflict Studies as Political Activity“, *Critical Issues in Peace and Conflict Studies* (eds. Thomas Matyók, Jessica Senehi and Sean Byrne), LEXINGTON BOOKS, 2011.
6. Galtung J., „Peace by peaceful conflict transformation – the TRANSCEND approach“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
7. Galtung, J. ‘The coming one hundred years of peacemaking: visions of peace for the 21st century’, a lecture given at the Centenary Conference of the International Peace Bureau in Helsinki, 30 August 1992.
8. Galtung J., *Conflict Transformation by Peaceful Means*, United Nations, 2000.
9. Guelke A., *Terrorism and Global Disorder – Political Violence in the Contemporary World*, London: I.B.Tauris & Co Ltd. 2006.
10. Đorić M., *Ekstremna desnica*, Beograd: Udruženje „Nauka i društvo Srbije“, 2014.
11. Johansen J., „Nonviolence - More than the absence of violence“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
12. Krieger D., „ Nuclear disarmament“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
13. Митровић Љ., *Савремени Балкан у кључу геополитике*, Београд: Институт за политичке студије, 2008.
14. Митровић Љ., *Творци нових парадигми у социологији*, Београд: Институт за политичке студије, 2008.
15. Raduški, N., „ETHNIC HOMOGENIZATION OF SERBIA IN THE PERIOD 1991-2002“, *Journal of the Geographical Institute „Jovan Cvijić“ SASA* 61(2), Belgrade: Geographical Institute „Jovan Cvijić“ SASA, 2011.
16. Ritzer G., *Sociological Theory*, The McGraw-Hill Companies, 2008.

17. Sarrica M. and Contarello A., „Peace, War and Conflict: Social Representations Shared by Peace Activists and Non-Activists”, *Journal of Peace Research*, Vol. 41, No. 5, 2004, p. 549.
18. Schmid H., „Peace Research and Politics”, *Journal of Peace Research*, Vol. 5, No. 3, Sage Publications, 1968.
19. Танкосић-KELLY Т., „Демократија и конфликт”, *21 Прича о демократији*, група аутора, Подгорица: Центар за грађанско образовање, 2005
20. Thiessen С., „Emancipatory Peacebuilding Critical Responses to (Neo)Liberal Trends“, *Critical Issues in Peace and Conflict Studies* (eds. Thomas Matyók, Jessica Senehi and Sean Byrne), LEXINGTON BOOKS, 2011.
21. Уљаревић Д., „Значај и улога толеранције у демократском друштву”, *21 Прича и демократији*, група аутора, Подгорица: Центар за грађанско образовање, 2005.
22. Fischer D., „Peace as a self-regulating process“, *Handbook of Peace and Conflict Studies* (eds. Charles Webel and Johan Galtung), Routledge, 2007.
23. Шушњић Ђ., *Дијалог и толеранција*, Београд: Чигоја штампа, 1997.
24. *World Values Survey*: <http://www.wvsevsdb.com/wvs/WVSanalyzeQuestion.jsp>, талас 2010-2014, приступљено 12.03.2018.

О ЧУВАЊУ И ГУБЉЕЊУ ИДЕНТИТЕТА**Сажетак**

Циљ овог рада је да укаже на значај Косова и Метохије на српски духовни, верски историјски, културни, државотворни идентитет, што треба да одлучујуће утиче на ставове српских државних представника по питању очувања суверенитета и територијалног интегритета Србије. Други циљ је да укаже на све негативне геополитичке последице црногорског идентитетског одметања од српства за потребе евроатланског пројекта расрбљивања Балкана. Трећи циљ је да пружи одговарајућу информацију о буђењу насилно затомљене српске свести међу преосталим Србима, све три конфесије, у данашњој Албанији. У раду су коришћени историјски метод, те анализа и синтеза историјско-политичких процеса дугог трајања.

Кључне речи: Срби, идентитет, Косово и Метохија, Црна Гора, Албанија, материјални и духовни трагови српства.

1. ОДБРАНОМ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ЧУВАМО СВОЈ ИЗВОРНИ ИДЕНТИТЕТ

Уовогодишњој васкршњој посланици патријарх српски Иринеј је рекао и ово: „Непрестано састрадавам са свештенством и монаштвом, са нашим верним народом и децом Косова и Метохије, који су наша савест и без којих је српка духовна свест слаба и ништавна... Окрепљени вашом снагом и одлучношћу, непрестано приносимо коленапреклоне молитве да истрајете и да нам свима Косовски Завет буде мост између небеске и земаљске Србије“. Поводом става Цркве о Косову и Метохији, патријарх је у једном интервјуу рекао: „О Косову и Метохији Црква говори једно исто од Косовског боја и Светог кнеза Лазара до данашњег дана. Српска црква никада није одступила са Косова и Метохије. Никада. Увек је била тамо са верним народом. Било српске државе на Косову и Метохији или не. Тако је и данас. Ширум Старе Србије служи се Божанска служба. Поју и славе Господа нашег монаси и монахиње, свештенство са верним народом. Није им лако, далеко од тога, али поју и моле се васкрелом Господу. При томе је рекао и то да „... председник и други државни органи у погледу очувања Косова и Метохије воде велику, тешку и праведну борбу. То лично видим и знам“. Став СПЦ је дакле јасан. Волели бисмо да је патријарх у праву у погледу заузимања за очувања КиМ у оквиру Србије председника и државног врха Србије.

Наиме, Косово и Метохија данас је под међународним протекторатом, а многи с правом сматрају и окупацијом. И није то само последица политике претходних власти, него и актуелних Бриселских споразума који су крајње штетни по суверенитет и територијални интегритет Србије. Они Косово и Метохију извлаче из састава Србије. А то није прихвалљиво првенствено због његовог идентитетског значења за Србију и свеукупно српство. Никаква ЕУ или било каква међународна интеграција Србије не може јој надоместити Косово и Метохију. Српски геополитиколог Милош Кнежевић у том смислу истиче: „Косово и Метохија је за Србију Света земља, нарочито спиритуални и сакрални простор, Атос и Јерусалим“¹ Кнежевић при томе указује да „Дезинтеграција сложене југословенске државе и Србије, и интеграција дезинтегрисане Србије у Европску унију два су лица исте геополитичке медаље“² и подсећа српски политички естаблишмент да Србија данас има моћне симпатизере и савезнике који јој пружају директну подршку. То су три

¹ Милош Кнежевић, „Размишљати о Косову и Метохији- смисао унутрашњег и спољашњег дијалога о косовском проблему“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 35.

² Исто, 51.

велике и многољудне светске силе: Русија, Кина и Индија.¹ Социолог Зоран Аврамовић, овако види Косово и Метохију: „То је простор који конституише идентитет Срба. Историјска свест Срба без Косова не постоји. Нација вера држава, култура су упамћени са Косовом. Од XIII stoleћа најснажнија струја српске историјске свести и понашања је у знаку Косова. Српска историја и мит Косова уграђени су у стваралачку културу европских народа још од XV stoleћа. Велики писци европских језика користили су у својим делима значења косовске приче. Косово мора остати део Србије да се не би признале последице насиља у последњих 150 година. Сва релевантна историјска истраживања показују да је после Берлинског конгреса започело насиље над Србима од придошних Албанаца. Рачуна се да је исељено под притиском од 1878 до 1985 око 400.000 Срба и других припадника етничких заједница.“² Косово је, дакле, кључно место српске географије и историје. Јован Цвијић сматра да је већина косовских Албанаца (Арнауца како је говорио Цвијић) српског порекла, а филолог, академик Каплан Буровић, Албанац српског порекла, истиче да је велика већина Албанаца уопште, дакле и оних у Албанији српског порекла.³ Срби, како истиче Аврамовић, не могу да пристану на изградњу друге албанске државе на територији која је део њихове историје и са које су силом протерани, а висока аутономија косовских Албанаца је прихваћена полазна тачка. Све то би за косовске Албанце вероватно било прихватљиво, али није прихватљиво за САД и евроатлантски запад, који се преко Србије, отимањем Косова, обрачунава са православном и моћном Русијом. Србија и Срби се у западној геополитици сматрају за руску предстражу на Балкану, за продужену руку Русије, за мале Русе, те се због тога кажњавају. У том смислу треба посматрати „мали светски рат“ који је Запад водио приликом разбијања СФРЈ; циљ је био онемогућити стварање и консолидовање слободне и суверене српске државе на сопственом етнојезичком и историјском простору. Супротно, српски простор је третиран као политички неорганизован простор и на њему су конституисане мале сателитске антисрпске, а тиме и антируске државе Хрватска, БиХ, Црна Гора, Косово. Запад је све учинио да се на правцу НАТО америчког надирања према Русији очисти и неутралише српска политичка и државна „герила“. Због тога је уништена Република Српска Крајина, вођен рат против Срба у Републици Српској, и све време после Дејтона ради на њеном утапању у унитаристичку и централизовану БиХ. У Рамбујеу је, по други пут у XX веку, од стране цивилизованог запада Србији уручен ултиматум да се одрекне сопствене територије и свог идентитета, а по његовом одбијању на Србију је извршена дивљачка агресија 19 најмоћнијих западних земаља. Циљ је био, а тако је и данас, отети Србији кључни део њене идентитетске територије, уништити српски историјски, културни, национални, државни идентитет. Рамбујеу је пропао, уследио је Кумановски споразум (који је био нека врста компромиса јер налаже измештање српске војске и полиције из простора КиМ и повратак до 1000 припадника војске на граничне прелазе и око виталних националних установа: српске цркве и манастири) и Резолуција 1244 СБ ОУН, међународни правни документ који Косово и Метохију третира саставним делом државе Србије с високим степеном аутономије у њеном саставу.

Од Петооктобарских промена до данас ниједна српска владајућа гарнитура није ни поменула спровођење кључних тачака Резолуције 1244: повратак 999 припадника српских безбедносних снага на границе Србије, те повратак прогнаних Срба и припадника других етничких заједница са Космета. За српску досовску власт биле су то табу теме. Није ни чудо ако се зна да су полазили од, погрешне, тезе да је косовско питање демократско питање, које Милошевић није разумео, те да ће они, кад уз подршку својих западних „пријатеља“

¹ Исто, 56.

² Зоран Аврамовић, „Предлози политичког и друштвеног оквира за косовски дијалог“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 70.

³ Албанолог и балканолог Каплан Буровић, који се пре десетак година вратио српству и православној вери, у својој докторској тези коју је одбранио у САД, тврди да је 75-80% становништва Албаније српског корена. Исто тако сматра да је 82% албанског народа на косову и Метохији српског порекла.

преузму власт, решити тај историјски етнички спор. Показало се, међутим, да питање Косова и Метохије и српско–шиптарских односа није никакво демократско већ искључиво геополитичко питање ширег контекста, те да уз сву подршку западних ментора Србију на Косову чекају изнуђена и губитничка решења. Ни данашња, Вучићева власт не помиње Резолуцију 1244, то више чине Србији наклоњене пријатељске земље: Русија, Кина, Куба, Венецуела..., нити повратак Срба на своју исконску земљу, већ говоре о споразуму Срба и Шиптара у којем сви морају понешто да изгубе. Није јасно шта Срби још могу да изгубе. Ништа нису добили. Јер, политика напредњака по питању Косова и Метохије представља наставак претходне политике демократске власти. И напредњаци са Николићем и Вучићем, подржани од социјалисте Дачића, попут својих претходника Ђинђића, Коштуннице, Тадића, пристали су на тзв. Рамбује II, тј на етапно повлачење Србије са Косова и Метохије. Кренуло се од „суштинске аутономије“, „стандарди пре статуса“, „стандарди и статус“, „и Косово и ЕУ“, „интегрисано управљање границама“, „интегрисање судства и полиције у правни систем Косова“, етапе су које оцртавају повлачење Србије и напредовање пузеће сецесије.¹

Лидери СНС у предизборној кампањи обећавали су да ће преиспитати уговоре које је представник Србије, члан ДС Борислав Стефановић потписао са Едитом Тахири. Али, била су то само обећања. У пракси се десило да је СНС у рекордном року повукла потезе на које се ДС није усуђивао. Предизборно обећање напредњачки вођа, да се српске институције неће никад повући са Косова и Метохије, поништено је тако што су Николић, Дачић и Вучић са сепаратистичко-терористичким структурама из Приштине потписали Бриселски споразум, поставили границу између јужне српске покрајине и централне Србије, угасили државне институције и државност Србије на Косову и Метохији, предали „независној“ држави Косову део правосудног и безбедносног система Србије са севера Косова, извршили притисак на преостале Србе да изађу на изборе и гласају за власт „независног“ Косова, препуштајући их на милост и немилост Хашима Тачија. Тако је бачена под ноге деценијска борба Срба да сачувају државу Србију у њеној јужној покрајини.

Српска политика се определила за улазак у ЕУ, али није јасно да ли то она жели са КиМ или без КиМ у свом саставу, о чему сведочи и пристајање на Бриселске преговоре, које је напредњачко-социјалистички тријумвират Николић-Вучић- Дачић прихватио, наводно, искључиво због Заједнице српских општина, која се због противљења албанске стране и уз прећутну подршку спољних актера не реализује већ четири године. Иначе српска страна је пристала да Бриселски споразум буде у складу са Уставом Косова и законима Косова, уредбом косовске Владе коју разматра Уставни суд. У овим документима нема говора о законодавним и извршним овлашћењима ЗСО, већ само о надлежности вршења надзора у областима развоја локалне привреде, образовања, здравствене заштите, просторног планирања, руралг развоја...

Бриселски преговори воде се под посредништвом ЕУ, које нема разумевања за питања суверенитета и територијалног интегритета Србије, већ тражи да Србија на крају процеса преговарања са «Косовом» потпише правно обавезујући споразум, да јој омогући пријем у ОУН, другим речима да призна ту нову државу. Бриселски споразум већ је «избрисао» је Косовску звездицу и образложење у фусноти. Косово је прећутном сагласношћу Србије постало члан не регионалних, како је било договорено, него глобалних светских организација, као што су: ММФ, Светска банка, потписало је Споразум о стабилизацији и придруживању са ЕУ, постало је члан МОК-а, Светске рукометне асоцијације, Европске фудбалске организације (УЕФА), Светске фудбалске организације (ФИФА), итд.

Демократска власт је водила политику под слоганом „И Косово и ЕУ“, а напредњачка, пошто је, мање више, довршила посао око „независног“ Косова, своју политику своди на исто тако несувислу синтагму „И Русија и ЕУ“. За такву политику српске власти Мајкл

¹ Види: Милан Јовановић, „Подела Косова и Метохије-изнуђено решење насилне и једностране сецесије“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 150.

Кирби, донедавно амерички амбасадор у Београду, рекао је да српски народ и државу ставља у шизофрену ситуацију, јер се историјски, културно, идентитетски, итд. вежу за Русију, а политички за Европску унију и Запад. Да ће актуелна власт у Београду морати да се определи, и у случају да то буде ЕУ, мораће на крају процеса да призна Косово. Засад јер, како истичу западни ментори, на добром путу. Филип Мисфелдер, известиоц за спољну политику ЦДУ/ЦСУ немачке канцеларке Ангеле Меркел, хвали ову политику српске владе: „Из наше перспективе је за Србију прави пут да са СНС и Александром Вучићем даље иде ка ЕУ. Предуслов за то су преговори са Косовом. У априлу прошле године потписан споразум, који на крају треба да води до признања Косова, мора сада даље да буде спроведен“. Аутор овог текста сматра да циљ Запада није чланство Србије у ЕУ, него отимање Косова и Метохије и њено даље територијално распарчавање.

Било је више предлога о решењу статуса КиМ,¹ а актуелни «унутрашњи дијалог» у ствари има за циљ да се одговорност за неповољно решење, тј прихватање косовске независности, пребаци на цело српско друштво и његове кључне националне институције: САНУ, СПЦ, те образовне и научне установе, факултете и научне институте, који својим учешћем у дебати треба да дају легитимитет за одлуку која је већ донета у западним центрима моћи- покровитељима косовске независности.

Ипак чини се да би, с обзиром на досадашњу динамику отимања Косова и Метохије од Србије и резултате такве политике, којој је српска власт, и досовска и напредњачка, дала пун допринос, те чињеница да Албанско Косово живи неку врсту самосталне државе већ 18 година, и тешко је веровати да ће се оно приволети на нижи статус од независности: подела изнуђено решење.² Али по среди је Устав Србије, што значи да би питање Косова и Метохије требало да се нађе на референдуму, и уколико се грађани одреде за његову поделу, чему, изгледа, тежи и актуелна власт у Београду, онда би такво решење представљало компромис, јер би се на тај начин очувао, не само симболички, српски косовски духовно-историјски и државно-политички идентитет.

2. ЕВРОАТЛАНТСКО РАСРБЉИВАЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Недавно је црногорски председник Мило Ђукановић, у кампањи за председничке изборе, изјавио да не сме дозволити да победи Србин, јер би то значило укидање санкција Русији, одустајање од чланства у НАТО савезу и повлачење признања албанског Косова. Рекао је још и то да ће помоћи Вучићу да Србија постане члан НАТО алијансе. Тиме је још једанпут признао да је данашња Црна Гора инструмент НАТО пакта и Запада на челу са САД за геополитичко опкољавање Србије и онемогућавање Србије, а тиме и Русије да изађу на Јадранско море; штавише отворено се нуди да Вучићеву Србију учлани у Северноатлантски савез у супротстави је Русији.

У црногорском „одметању“ од Србије и српства, које није баш новијег датума,³ увек се одлучивало са стране, ни у Црној Гори, ни у Србији, и нигде међу Србима.⁴ Становници Црне Горе изашњавали су се као Срби одреда све до титоистичког комунистичког периода, до после Другог светског рата, а затим (од 1948. године) сви постали национални Црногорци, за потребе Брозове комунистичке идеје о сузбијању и слабљењу српства и прављењу федеративне „државе равнотеже“. О српству Црногораца написано је много књига и научних чланака. На основу историјских извора то су доказали како домаћи тако и страни аутори. Срби су били и тако се опредељивали сви средњовековни и нововековни владари Црне Горе,

¹ Види шире: Момчило Суботић, „Косово и Метохија: питање унутрашњег дијалога“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017, стр. 81-105.

² Милан Јовановић, исто, 154.

³ Види: Момчило Суботић, „Избори у Црној Гори 2016 и положј Срба“, поглавље: О српству Црне Горе и етногенези црногорске политичке нације; Батрић Јовановић, *Расрбљивање Црногораца. Стаљин и Титов злочин*, Српска школска књига, Београд, 2003.

⁴ Владо Стругар, *Велика побуна Црне Горе 1988-1989*, Књижевне новине, Београд-НИП Универзитетска рибеч Никшић, 1990, стр. 41.

рачунајући и комунистичке титоистичке властодршце, као што је Ђилас, као и савремене, попут Мила Ђукановића, који су се напречац одрекли српства и као „доследни“ ренегати прометнули се у националне Црногорце. Србин је био и Стефан Војислав и Стефан Немања и Вукан Немањић, Балшићи и Црнојевићи¹, владарска породица Петровић – Владике Данило, Василије, Сава, Петар Први, Петар Други, кнез Данило, кнез, затим краљ Никола, сви који су нешто значили у црногорском српству, као што је Марко Миљанов Поповић, сви православни на простору Црне Горе, али исто тако и муслимански и католички Срби, данас Бошњаци и Хрвати. штампан је 1911. *Земљотис* Краљевине Црне Горе за ученике трећег разреда основне школе, који су написали Ђуро Поповић и Јован Рогановић, у којем у рубрици „Народ“ пише: „У Црној Гори живе све сами чисти и прави Срби, који говоре српскијем језиком, а има их око 300.000 становника. Већина су православне вјере, а има нешто мало римокатоличке и мухамеданске вјере, али треба знати, да смо сви српског поријекла и српске народности...“

Милија Коматина је о почецима црногорске нације рекао: „Од вођа црногорских сепаратиста Секуле Дрљевића и Савића Марковића Штедимлије, који су прихватили усташку идеологију, потичу заправо прва категоричка оспоравања било какве везе Црногораца са Србима... У новије вријеме долазе нови покушаји да се побију гледишта да Црногорци и Срби имају заједничко етничко поријекло. Први се у том смислу представио Саво Брковић, а одавно Шпиро Кулишић“.² Имамо и овакав тужан и бедан случај: Др Радослав Ротковић је тужио Уставном суду Југославије издаваке куће СКЗ и Матицу српску зато што су Његоша, Миљанова и Љубишу уврстиле у едисију „Српска књижевност у сто књига“. „Да је жив Његош, морао би, под притиском црногорске власти, да се одрекне српског порекла“.³ Како би се тек оправдао што није знао она два слова?!

Да су „Црногорци локални варијетет великог српског племена“⁴, сведочио је и Милован Ђилас, креатор црногорске политичке нације.

Сепаратизма је било, али отвореног масовног политичког одрицања од српства није било. То је резултат трјумфалистичког геополитичког пројекта Запада на челу са САД. Прво уједињење Србије и Црне Горе било је 1918. Уједињено српски народ Србије са српским народом Црне Горе. Друго уједињење изгласано је референдумом у Црној Гори 1992, када се црногорски политички народ (реликт титоистичке идеолошке нације) уједињено са српским народом у Србији. Тада се Мило Ђукановић изјаснио као Србин, а данас је он родоначелник антисрпске монтегренске политике, заговорник црногорског језика и црногорске православне цркве. Док су се на Подгоричкој скупштини (скупштини српског народа) и „бјелашци“, и „зеленаши“ сматрали Србима; нико у Црној Гори од православних друкчије се није осећао или опредељивао, данас имамо потпуно национално, верско, и језичко конвертитство.

Све што је урађено на плану преуређења заједничке српско-црногорске државе крајем 20. и почетком 21. века био је сценарио западних сила на расрбљавању Балкана, с последњим чином отцепљења Црне Горе и отимања Косова од Србије. Ослободивши се Милошевићеве „страховладе“ Ђукановићева Црна Гора ће, уз сарадњу са Демократском опозицијом Србије (ДОС), наставити заједнички пројекат, све до сопствене државне независности. Треба подсетити да је Војислав Коштуница настојао да очува какву-такву заједничку-српско-црногорску државну творевину, те је био приморан да се надмудрује са сепаратизмом Мила Ђукановића, који је држао до заједничке државе као до „лањског снега“. Уз посредовање Хавијера Солане, главног НАТО „бомбардера“, конституисан је српско-црногорски савез

¹ Пре неколико година економиста Махмут Бушатлија, знајући за своје српско порекло, крстио се и узео име и презиме Станко Црнојевић, по свом претку Станиши Црнојевићу који је међу првима примио ислам на простору ондашње Црне Горе.

² Батрић Јовановић, *Расрбљивање Црногораца. Стаљинов и Титов злочин*, исто, стр. 270.

³ Драгутин Милић Карло, „Карлов угао“, Политика, 5. фебруар 2017, стр. 11. Реч је о афоризму, који је верно осликава стање конвертитског духа политичке врхушке у Црној Гори.

⁴ Милован Ђилас, *Његош, владика, мислилац, владар*, Београд, 1988.

Државна заједница Србије и Црне Горе (ДЗСЦГ) орочен на три године, што је представљало прелазно решење са сепаратистичким епилогом црногорских индепендиста. Био је то у ствари геополитички чин Запада који је настојао да у „пакету“ реши питање тзв. косовске и црногорске независности и тако настави геополитички процес расрбљавања Балкана.

Наиме, независна Црна Гора у евроатлантској визији замишљена је као инструмент евроатлантског геополитичког опкољавања Србије, као претходница која Србији треба да отвори врата НАТО-а. Сам чин, преварног и насилног, стицања независности Црне Горе, у мају 2006, био је, преваходно, дугорочни пројекат многих српских геостратешких и геополитичких противника. Заједничка држава Србије и Црне Горе била је у пакету са Косовом пројектована на распад. Мимо свих демократских правила, Венецијанска комисија је дозволила да свега 55% изашлих бирача изгласа црногорску независност. Притом је право гласа дозвољено свим црногорским држављанима из дијаспоре, али не и онима из Србије - а њих је више од 260.000. Црногорску независност тако нису извојевали Црногорци, већ Шиптари (готово свих 7%) и Хрвати. Резултат референдума била је тесна већина (само 0,5% више од прописаног прага од 55%) оних који су гласали за независност.

Потребно је подсетити на чињеницу да су тзв. демократски српски властодршци, од Ђинђића, Тадића до Вучића, изузетак је Коштуница, имали и имају „разумевања“ за антисрпску геополитику постјугословенског црногорског режима, те да нису у томе видели геополитички пројекат Запада усмерен против Србије и српских земаља, па према томе и против саме Црне Горе. Није у том смислу недужна ни црногорска опозиција. Нико од њих се није искрено залагао за опстанак заједничке државе.

Као што је Борис Тадић у празничном расположењу честитао Милу Ђукановићу независност још једне НАТО творевине, слично је недавно поступио председник Владе Србије, Александар Вучић, у сусрету са црногорским премијером Душком Марковићем, када је рекао да црногорска тежња за пријем у НАТО не угрожава интересе Србије. Отворено антисрпство црногорског режима показало се у пуном светлу признањем Косова, почетком октобра 2008. Био је то „нож у леђа“ Србији, „највећа и страшна издаја Црне Горе“¹, која је настављена разменом амбасадора са Приштином, те гласањем за чланство тзв. Косова у Унеску. Став црногорског премијера да су односи Црне Горе и Србије најбољи у последњих четврт века делују стога лицемерно, а крајње је неприхватљиво и опасно да српска страна не реагује на отворене антисрпске потезе црногорског режима. Ко макар елементарно познаје савремене политичке и геополитичке процесе у Србији и Црној Гори и шире - поводом ових двеју држава - нипошто не би изговорио овакву неаргументовану и нетачну констатацију. Наиме, поред поменутих такча разлаза двеју држава налази се и чланство Црне Горе у НАТО савезу и увођење санкција Русији, што је са општесрпског историјског и актуелног становишта крајње неморално и недостојно. Нико од српских званичника, почев од председника Вучића, на Марковићеве изливе „пријатељства“ није реаговао. Напротив, Вучић је поменуто евроинтеграције двеју држава (Вучићу су важније евроинтеграције него понижавајући положај Срба у Црној Гори), и рекао да је „Црна Гора на путу ка НАТО-у, а Србија то није и чува своју неутралност, али одлуке Подгорице не доживљава као претњу и поштује их“. Заиста је тешко разумети логику и став да улазак Црне Горе у НАТО не угрожава Србију!

Ђукановићева влада дугог трајања – од 1992, за све то време, поготово од стицања независности 2006, није успела да Црној Гори прибави кључни државни атрибут – а то је национални и државотворни идентитет. И поред свих наказних, псеудонаучних покушаја црногорске научне и политичке елите да направе микс монтењегринства и дукљанизације. Трагикомичан је процес прављења политичког црногорства у титоистичком периоду. О томе Добрица Ћосић пише: „Етнички, духовни и историјски идентитет народа Црне Горе разаран је, кривотворен и поништаван, не само у име једне идеологије него и за власт, за каријере и привилегије. Црногорство, које је у српском народу синоним чојства и јунаштва, претворило

¹ Амфилохије Радовић, „Признање Косова је највећа и страшна издаја Црне Горе“, <http://www.pravoslavie.ru/srpska/100196.htm>

се, у титоизму, у синоним самоиздаје, властољубља и корупције, уносну професију и квалификацију за све положаје и радна и нерадна места у бирократској хијерархији.¹ Креатор Брозовог кроатокомунистичког црногорства Милован Ђилас потврђује поменуте Ћосићење налазе. Ђилас пише: „Баш сам ја, понајпре позван својим положајем у области идеја и власти, извршио неодржива теоретска образложења црногорске нације. Али ни тада нијесам мислио да Црногорци нијесу Срби - варијетет српске националности, као што и данас мислим да је још оправдана њихова административна посебност...Изучавање Његоша може сваког непристрасног - ако таквих има, увјерити у непостојање посебне црногорске народности...За Његоша - а тако у стварности јесте, Црногорци су локални веријетет великог српског племена“.² А Његош је највише утицао да се обнови и ојача светосавски и косовски завет који је заједнички свим Србима. О томе сведочи и песма коју пева Коло у Горском вијенцу:

*„Ох да ми је очима виђети
Црна Гора изгуб да намири:
Тад би ми се управо чинило
Да свијетли круна Лазарева
Е слетио Милош међу Србе;
Душа би ми тада мирна била
Како мирно јутро у прољеће...“*

У циљу образложења три спорна елемента црногорског идентитета поменута - историјски, етнојезички и верски - може да послужи недавни случај ученика седмог разреда основне школе у Подгорици, који је добио јединицу из историје када је лекцију о настанку Црне Горе почео речима да је Црна Гора била прва српска држава. Ученик је рекао: „Црна Гора прва српска држава која се прије звала Србија“. Наставник се нашао у чуду, зауставио ученика и тражио да му покаже где то пише у књизи. „Не пише није наставнице, то сам у кући научио, то сви знају“. „Сједи, ево ти један“.³ Заиста, то сви знају, само не зна наставник историје и фалсификована црногорска историографија и антисрпска политика.

3. СРБИ У АЛБАНИЈИ

У време црногорског политичко-државног и идентитетског одметања од српства 27 професора српског језика из Никшића, и њихових колега који су их подржавали, добили су отказ јер нису прихватили да се српски језик преименује у матерњи (данас „црногорски“). Светозар Ћираковић, један од отпуштених професора, на предлог Митрополије црногорско-приморске и митрополита Амфилохија, а на позив Удружења Срба и Црногораца „Морача-Розафа“, на челу са Павлом Бајковићем Јакојом, отворио је у Скадру Школу српског језика, и тако је почео процес националног и културног освешћивања Срба у Албанији.

Данас у Албанији (2,3 милиона становника) има око 40.000 Срба, иако се сматра да је та цифра знатно већа, а највише их је у Скадру и околини. У Скадру, који има 120.000 становника, Срба има 25.000, а у околним местима чине готово половину становништва, око 40%. Још их има у Тирани, Драчу, Елбасану. Има их и православних, и муслимана и католика. Имајући у виду кроз какве су вековне тешкоће пролазили Срби у Албанији (забрана имена, језика, писма, и свих других идентитетских одлика) право је чудо да су се уопште одржали. Сви они радо истичу своје српско порекло. Пародокс је тим већи што је територија данашње Албаније колевка српског народа, сви топоними су српског корена, простор северне Албаније био је у преднемањихком периоду део српске државе,⁴ а у немањихком време проширио се и на јужне делове. Древни бели Скадар град на Бојани,

¹ Добрица Ћосић, *Промене. Будванске беседе*, Београд, 1992, стр. 247-248.

² Милован Ђилас, нав. дело

³ *Новости*, 8. децембар 2016, стр. 4.

⁴ Франачки хроничар Ајнхард у својим Аналима помиње Србе за које каже да држе већи део Далмације, подразумевајући римску провинцију Далмацију, која је обухваталатериторију данашње Босне и Херцеговине, јадранско приморје, Црну Гору, са великим делом данашње Албаније и Западу Србију.

изградише наши преци пре почетка хришћанске цивилизације, а доградише Бодини, Немањићи, а у XIV веку и Мрњавчевићи, потом Балшићи, доминира околином, Широ пољем. Тако сада Албанци зову непрегледну зелену долину накићену смарагдним рекама – Дримом, Киrom и Бојаном. Само Срби знају право значење назива. Топоними насебина, места, села, река, долина, све је српског имена и корена – Копљик, Каменица, Љеша, Пусто поље, Мало Поље, Веле Поље, Камени брег, Брдањола... Скадар је био српска престоница, све до пада под турску власт, што се поклапа са ситуацијом у другим српским земљама: Црном Гором, Србијом, Босном, Херцеговином. Један од српских владара Дукље био је Јован Владимир (рођен око 970. године), први светац међу српским владарима. У Елбасану је наша црква, посвећена Св. Јовану Владимиру, из XI века. Некада је само у Љешанској нахији било 250 српских цркава и манастира...¹

У Скадру је црква Светог Стефана из XIII века, у коју је узидана млада Гојковица, коју су Албанци преименовали у „Розафу“, као што су присвојили и сву српску културну и историјску баштину на овом простору.² Према подацима Албанске академије наука, године 1485. у северном делу Албаније, скадарској области, око 90 одсто становништва чинили су Срби, већ 1905. у околини Скадра живело је око 250.000 Срба, а током Првог светског рата, за наше сународнике је наступио први велики егзодус. Више од стотину хиљада православаца тада је избегло у Србију или Црну Гору, односно, тадашњу Краљевину СХС.³ Цркве и храмови порушени су у XX веку, наступио је период потпуне албанизације, нарочито за време владавине краља Ахмета Зогуа (1918-1939) и Енвера Хоље (1944-1985).

Познати европски научник, балканолог и албаноолог др Каплан Буровић, оповргао је све фалсификате албанских историчара о њиховој старини и илирском пореклу.⁴ Буровић наглашава да добар део Албанаца у данашњој држави Албанији, нису Албанци, већ муслиманизирани Срби, па и припадници других народа. Када би се од Албанаца одбили ови, не би имали ни 25 одсто свог становништва. Унутар данашње Албаније налазе се покрајине, територијално ништа мање од српског Космета, које су настајене неалбанским становништвом. Срби су староседеоци на овим просторима. Они су ту мештани, на своме, настањени, много пре доласка Арбанаса⁵, па су, разуме се, везани за те области као Срби за Косово и Метохију. Дакле, Албанци нису на своме – тврди Буровић. И сам као Албанац, свестан свог српског порекла, пре неколико година вратио се православљу. Срби су – истиче Буровић – својом крвљу бранили Косово од отоманске империје. Албанци су у Косовском боју били на страни Турака. Србе веже за Космет све, Албанце не веже баш ништа, осим њихове тежње да створе Велику Албанију.

О српском (словенском) пореклу северног дела данашње Албаније писали су Јован Цвијић⁶, Љубомир Дурковић-Јакшић⁷ и други познаваоци етнологије, етнографије, етнопсихологије, верских прилика и слично. Србин је и „албански“ национални јунак Скендербег- Ђорђе Кастриот, син Ивана (Јована) Кастриота, потоњег задужбинара Хиландара, православног Србина,⁸ а српство сведоче и нумизматичке и епиграфичке збирке

¹ Види: Биљана Живковић, „У посети древном Скадру“, Печат, 26. април 2010.

² Гојковицу су Албанци „прекрстили“ у Розафу, а основу превода српске епске песме, они су прекомпоновали у „своју“ легенду о три брата „градитеља“ Скадра.

³ Према: Биљана Живковић, *Срби у Албанији* - у штампи

⁴ Каплан Буровић је писац многих књига на тему Албанаца, као што су: *Ко су Албанци: студије о пореклу Албанаца*, Јагодина. Гамбит, 2013; *Албански морбидни фалсификати*, Улцињ, 2017, *Албаноолошке полемике*, Улцињ, 2017, затим *Скендербег по други пут међу Србима*, тематика из области хумора, сатире, пародије, *Његош и Албанци: студије*, Библиотека Форум, Подгорица, 2002.

⁵ Историјска наука је утврдила да су Албанци простор данашње Албаније населили 1043 године, и то у броју од 15-25 000 људи.

⁶ Види: Јован Цвијић, *Говори и чланци I*, Београд, 1921, стр. 176-178.

⁷ Види: Љубомир Дурковић-Јакшић, „Прилози за историју Српске православне цркве у Скадру и околини“, у: *Становништво словенског поријекла у Албанији* - Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Цетињу 21, 22 и 23 јуна 1990.

⁸ Скендербег је имао интересанту историју, био српски јунак, бранитељ Православља! Велики борац племените крви 15. века, изнад свега православни хришћанин. Стицајем несрећних околности био је неколико година

Историјског музеја у Скадру, где кустоси кривотворе истину, па заставе српских држава, новац, медаљоне, прстење, витешке оклопше и друге драгоцене историјске доказе постојања српских династија: Немањића, Мрњавчевића, Балшића, Војислављевића, Бранковића, Лазаревића, представљају као албанске.¹

До 2008. године Срби у Албанији нису могли да имају српско име и презиме. Била су им наметнута погрдна имена: муљ, блато и слично. Захваљујући истрајној борби наших сународника, на челу са њиховим представником Павлом Јакоја Брајовићем, од пре извесног времена добили су право да врате насилно промењено име и презиме. Али и то могу да ураде само добростojeћи, јер српско име и презиме у Албанији кошта наколико хиљада евра. Срби скупо плаћају своју љубав према сопственим коренима. Таква дискриминација ретко где може да се сретне у 21. веку...² Али, процес националног освешћивања Срба у Албанији добио је крила. У Скадру је уз велику подршку Митрополије црногорско приморске отворена Библиотека, у којој Срби сад могу да читају своје омиљене, тек откривене писце: Његоша, Андрића, Црњанског, Селимовића, Ћопића, Ћосића и друге. У граду Фира живи око 300 породица који са поносом истичу да су Срби мухамеданци из Рашке области (Нови Пазар, Сјеница, Тутин, Пријеполје, Нова Варош) и да им је жеља да добију своју школу у којој ће се настава одвијати на српском језику.

До данас је кроз Српску школу, коју води професор Ћираковић, прошло преко 1500 деце, људи, жена, девојака, за то време више од 40 српских младића и девојака из Албаније студирало је или студира у Београду, Нишу и на другим факултетима у Србији. Од државе Србије Срби у Албанији очекују да им се призна српско држављанство, те да српске фирме активно учествују у привредном и развојном животу својих сународника у Албанији.

Треба поменути да је Удружење Срба... на челу са Брајовићем итекако заслужно што је у Рашкој области склопљено преко 500 бракова између овдашњих Срба и младица Албанки – српског порекла, махом католикиња, које сада рађају Србима децу и враћају се предачкој православној вери.

Литература

1. Аврамовић, Зоран, „Предлози политичког и друштвеног оквира за косовски дијалог“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
2. Амфилохије Радовић, „Признање Косова је највећа и страшна издаја Црне Горе“, <http://www.pravoslavie.ru/srpska/100196.htm>
3. Дурковић-Јакшић, Љубомир, „Прилози за историју Српске православне цркве у Скадру и околини“, у: *Становништво словенског поријекла у Албанији*- Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Цетињу 21, 22 и 23 јуна 1990.
4. Ћилас, Милован, *Његош, владика, мислилац, владар*, Београд, 1988.
5. Живковић, Биљана, „У посети древном Скадру“, Печат, 26. април 2010.
6. Живковић, Биљана, *Срби у Албанији*- у штампани
7. Живковић, Биљана, „Цена љубави према нашим коренима“, Печат, бр. 405, јануар 2016.
8. Иринеј: Апеловао сам да нико не сме да се сагласи са отуђењем Косова и Метохије. fakti.org/ortodox-point/svetosavlje/irinej-apelovao-sam-da-niko-ne-sme-da-se-saglasisa-otudjenjem-kosova-i-metohije

потурчен и у Турској заточен. Побегло је својој српској земљи. Он се 30 година са жестином борио за интересе српског народа. Његов отац и брат сахрањени су у Хиландару. Репоз Кастриот, брат Ђорђа Кастриота и њихов отац сахрањени су у акросолијуму, уз северни зид приправе краља Милутина у Саборној хиландарској цркви. Јужно од манастира, на око један и по километар, налазе се рушевине тзв. Арбанашког пирга који су Кастриоти изградили, пошто су добили аделфате (права да се населе на Светој Гори). Постоји сачувана Повеља којом су Скендербегов отац и брат оставили на уздарје грађевине у Хиландару... Данас су то присвојиле римокатоличка, грчка или од 1937. године формирана, Албанска православна црква... Биљана Живковић, Срби у Албанији, исто

¹ Биљана Живковић, Исто

² Биљана Живковић, „Цена љубави према нашим коренима“, Печат, број 405., јануар 2016.

9. Јовановић, Батрић, *Расрбљивање Црногораца. Стаљинов и Титов злочин*, Српска школска књига, Београд, 2003.
10. Јовановић, Милан, „Подела Косова и Метохије-изнуђено решење насилне и једностране сецесије“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
11. Кнежевић, Милош, „Размишљати о Косову и Метохији- смисао унутрашњег и спољашњег дијалога о косовском проблему“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
12. Минић, Карло- Драгутин, „Карлов угао“, Политика, 5. фебруар 2017.
13. Момчило Суботић, „Косово и Метохија: питање унутрашњег дијалога“, Национални интерес 3/2017, Институт за политичке студије, Београд, 2017.
14. Стругар, Владо, *Велика побуна Црне Горе 1988-1989*, Књижевне новине, Београд-НИП *Универзитетска ријеч* Никшић, 1990.
15. Ћосић, Добрица, *Промене. Бјудванске беседе*, Београд, 1992.
16. Цвијић, Јован, *Говори и чланци I*, Београд, 1921.

Momcilo Subotić

ON PRESERVING AND LOSING IDENTITY

Resume

Nowadays Kosovo and Metohija hold an international protectorate status, which many people rightfully consider to be the occupation of Kosovo and Metohija in reality. Such status is not only a consequence of the politics of former governments, but also the consequence of current Brussels Agreements which are extremely harmful for sovereignty and territorial integrity of Serbia. These Agreements pull Kosovo and Metohija out of Serbia and it is not acceptable primarily due to the identity significance of Kosovo and Metohija for Serbia and all Serbs in general. In the beginning the talk about “essential autonomy”, and then about “the standards before the status”, “the standards and status”, “both Kosovo and European Union”, “integrated management over the borders” and “the integration of the judiciary and police into a legal system of Kosovo” were the stages which reflected the withdrawal of Serbia and advancing of so-called “crawling approachment” of the secession of Kosovo and Metohija.

The Serbs cannot accept the establishment of one more Albanian state in the territory which has been the part of the Serbs’ history and from which they have been expelled with the use of force and the accepted starting point of the talk on this subject is a high degree of autonomy for the Kosovo Albanians.

However, taking into consideration the hitherto dynamics of the seizure of Kosovo and Metohija from Serbia and the results of such politics to which Serbian DOS and SNS (Serbian Progressive Party) government have fully contributed, and also the fact that the Albanian Kosovo has existed as some sort of independent state for 18 years so far, it is difficult to believe that it would be persuaded to a lower degree of the status of independence and that the division of it would be a forced solution. However, there exists the Constitution of Serbia, and so it means that the issue of Kosovo and Metohija should be in the referendum, and in case that the citizens opt for its division, which is, so it seems, something that the current government in Belgrade aspires to, then such solution would represent some sort of a compromise, because in this case there would be preserved Serbian Kosovo’s spiritual-historical and state-political identity, not only in a symbolical way.

The other day in the campaign for presidential elections Montenegrin president Milo Djukanovic said that he could not allow a Serb to win, because it would mean the lifting sanctions to Russia, canceling of the membership in the NATO alliance and the withdrawal of the recognition of Albanian Kosovo. He also said that he will help Aleksandar Vucic that Serbia become the member of the NATO alliance. With this statement once again he confessed that Montenegro of

today is the instrument-state of the NATO alliance and West led by the United States of America for geopolitical encirclement of Serbia and disabling of Serbia, and this way of Russia, too, to have the access to Adriatic sea and moreover openly offering to make Vucic's Serbia to join the Northern Atlantic Alliance to oppose Russia.

Regarding the Montenegrin political "desertion" from Serbia and Serbdom, which is not something that has just recently happened, there has always been somebody from aside who made decisions on it, nor in Montenegro neither in Serbia and nowhere among the Serbs, and this fact obliges the Serbian government to adopt reciprocal attitudes, primarily to protect the Serbs and their national rights in Montenegro.

Up to 2008 the Serbs in Albania could not have Serbian names and family names. They had derogatory Albanian names imposed to them. Thanks to persistent struggle of our compatriots, led by Pavle Jakoja Brajovic, the president of the Society of Serbs and Montenegrins „Moraca – Rozafa“, from some time ago the Serbs were given the right to return their forcibly changed names and family names. In Skadar and its surrounding there live about 40 000 Serbs and since the time that the Serbs were given the rights to return their former names and family names, thanks to the proposal of the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral and the Archbishop Amfilohije a professor Svetozar Cirakovic from Niksic, who had lost his job because he did not accept renaming of the Serbian language into the mother language (later „Montenegrin“ language), opened the School of Serbian Language in Skadar and there started an intensive rise of awareness of the Serbs in Albania. The Serbian language and the return to the Serbian roots have been accepted not only by Orthodox Serbs but also by the Serbs of Islam and Roman Catholic faith. With the great support of the Metropolitanate of Montenegro and the Littoral in Skadar there was opened the Library and nowadays the Serbs can read their just discovered favourite writers: Njegos, Andric, Crnjanski, Selimovic, Copic, Cosic and other writers in the Library.

Keywords: Serbs, identity, Kosovo and Metohija, Montenegro, Albania, material and spiritual traces of Serbian culture.

Мухина Зинара Зиевна

доктор исторических наук, профессор кафедры гуманитарных наук

Старооскольский технологический институт (филиал)

Национального исследовательского технологического университета «МИСиС»,

309516, Россия, г. Старый Оскол

e-mail: mukhiny@mail.ru

Канныкин Станислав Владимирович

кандидат философских наук, доцент кафедры гуманитарных наук

Старооскольский технологический институт (филиал)

Национального исследовательского технологического университета «МИСиС»,

309516, Россия, г. Старый Оскол

e-mail: stvk2007@yandex.ru

ЖЕНСКАЯ МОДА КАК ФЕНОМЕН КРЕСТЬЯНСКОЙ ПОВСЕДНЕВНОСТИ В РОССИИ ПОРЕФОРМЕННОГО ПЕРИОДА

Аннотация: Статья посвящена анализу причин возникновения, особенностей проявления и социально-экономических последствий распространения модной женской одежды в крестьянской среде России рубежа XIX–XX вв. Проведенное исследование позволяет утверждать, что стремление крестьянок к модной одежде является одним из ярких признаков трансформации традиционных ценностей в русской деревне пореформенного периода. Проблематика статьи актуальна для углубления понимания особенностей повседневной жизни русской крестьянки после отмены крепостного права и до революции 1917 г.

Ключевые слова: повседневность; женская история; мода; одежда; русская крестьянка; гендер; русская деревня.

Mukhina Zinara Zievna

PhD of History, Professor of Department of Humanities at

Sary Oskol Technological Institute, Branch of National University of Science and

Technology 'MISIS', Sary Oskol, Russia

e-mail: mukhiny@mail.ru

Kannykin Stanislav Vladimirovich

PhD in Philosophy, Associate Professor of Department of Humanities at Sary Oskol

Technological Institute, Branch of National University of Science and Technology "MISIS",

Sary Oskol, Russia

e-mail: stvk2007@yandex.ru

WOMEN'S FASHION AS A PHENOMENON OF PEASANT EVERYDAY LIFE IN RUSSIA IN THE POSTREFORM PERIOD

Abstract: The article is devoted to the analysis of the causes, features of manifestation and socio-economic consequences of the spread of fashionable women's clothing in the peasant environment of Russia at the turn of XIX–XX centuries. The study suggests that the desire of peasants to fashionable clothes is one of the clearest signs of transformation of traditional values in the Russian village of the post-reform period. The problem of the article is relevant to the understanding of the features of everyday life of the Russian peasant woman after the abolition of serfdom and before the revolution of 1917.

Keywords: daily life; women's history; fashion; clothing; Russian peasant; gender; Russian village.

Исследования гендерной проблематики, «женской истории» выходят сегодня на передний край социально-гуманитарного знания. Без модели дифференциации социополовых ролей, без стереотипов мужского и женского поведения невозможно достаточно полное установление структурных и функциональных характеристик брака и семьи, институтов социализации [Кон 1982: 113]. Женская тематика не только имеет непосредственное отношение к семейно-бытовой культуре, она прямо связана с вопросами преемственности поколений, с формированием определенного типа личности и динамикой его изменений в пореформенный период. Предназначением исторической науки является охват всех сторон жизни человека и общества, создание целостной картины прошлого. Такой всесторонний взгляд возможен лишь при комплексном изучении отношений между людьми, их поступков, труда и быта, политической организации, норм и ценностей, форм и институтов брака и семьи, религиозных культов, бытовой психологии.

В настоящее время среди проблемных направлений женской истории особое место отводится изучению повседневности, которая рассматривается как составная часть социальной истории [См.: Рабинович 2000; Пушкарева 2004; 2007; Вострышев 2004; Белова 2006]. При этом охватываются разные периоды российской истории, различных социальных слоев и различных регионов [См., например, Российская повседневность... 1995; Лебина 1999; Каменский 2006; Белова 2003, 2010; Лебедева 2009]. Можно утверждать, что к настоящему времени сформировалась история повседневности как новая область российской исторической науки.

Важно отметить, что повседневность комплексно осваивается современной гуманитаристикой: помимо истории повседневности интенсивно развиваются социология и философия повседневности. Проблема общетеоретического осмысления повседневности берет свое начало в произведениях М. Вебера, Л. Витгенштейна, Х.-Г. Гадамера, Э. Гуссерля, М. Хайдеггера и др. Традицию анализа повседневных явлений социологическими и психологическими методами продолжили П. Бувье, Ж. Баландь, П. Бурдь, П. Вирилио, А. Гидденс, Э. Гоффман, Э. Дюркгейм, М. Мосс, Ю. Хабермас и др. В философском ракурсе «ключами» к миру обыденности выступают концепции экзистенциализма (центрирующиеся вокруг хайдеггеровского «Das Man»), гуманитарного психоанализа (Ж. Лакан, С. Жижек), семиотики и мифогенетического анализа, философской герменевтики и философской антропологии [Корнев, 2009, Корнев, 2012].

Методологическими основаниями исследования по женской истории являются актуальные в современной этнологии и истории методологические подходы, основанные на когнитивных ресурсах истории повседневности, антропологической истории, культурной антропологии, системного и гендерного анализа.

Одной из малоизученных тем, касающихся крестьянской повседневности пореформенного периода в России, является исследование женской моды. Для традиционного общества не была характерной мода, крестьянская одежда мало менялась в течение целых столетий. Такое положение имело место не только у русских, но и у других славянских народов России. В пореформенный период в этой области произошел существенный сдвиг [Савченков 1890: 103-114]. В конце XIX – начале XX в. в сельской местности постепенно распространяется «городской покрой одежды» [Якубенко 2002: 61; Мухина 2010: 55].

Социально-экономические перемены пореформенного периода нашли свое отражение и во внешних сторонах жизни – женской одежде, косметике и украшениях. Как выглядели крестьянки, как влияла городская мода, какие были предпочтения в одежде – все это дает возможность почувствовать атмосферу тех уже ушедших времен.

До XVIII в. Россия не знала моды, представляющей непродолжительное, кратковременное господство определенного вкуса в какой-либо сфере жизни, в данном случае в одежде. мода к нам пришла из Франции и воплотилась в дворянском быте [Лотман 2010: 77]. Напротив, характерной чертой крестьянской жизни было господство традиций,

передававшихся от поколения к поколению и сохранявшихся в течение длительного времени.

По сообщениям корреспондентов Этнографического бюро князя В.Н. Тенишева, крестьянин более всего гордился нарядной одеждой и богатством. Туда, где много народу, он шел в самой лучшей одежде. Если близко был дом, он переодевался по несколько раз. Надевал одну одежду, показывался, чтобы все его видели, затем уходил домой. Там надевал другую одежду и старался, чтобы все видели и ее. Муж старался одеть жену по возможности лучше, отказывая себе [Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы (далее – РКЖБН) 2.2: 325; 3: 231; 5.1: 296]. «То ли дело, как есть в чем показать себя народу! Деньги-то в кармане, их не увидишь, в науку, в ученые тоже не вырядишься, а одежду-то всякий увидит и всякий полюбуется» [РКЖБН 2.2: 278].

Совершенно неслучайно, что мода явилась одним из символов пореформенного времени. Мода связана с подчеркиванием индивидуального поведения, с демонстрацией определенной степени свободы. К тому же углубление товарно-денежных отношений привело к сокращению домашнего производства одежды, с развитием фабричного производства с ним уже не могло конкурировать примитивное производство в домашних условиях. Фабричные ткани были дешевле и значительно разнообразнее [Русские 2005: 333-334], они входили в обиход особенно в тех селах, где малоземелье приводило к массовому отходничеству [Жегалова и др. 1955: 169, 172]. Даже там, где по-прежнему продолжали сеять лен, как, например, в Псковской губернии, его продавали в необработанном виде, но тканей дома ткали уже значительно меньше [РКЖБН 6: 73]. Стало выгоднее продать лен и купить ситец [Семенов 1902: 33]. Цветные холсты стали вытесняться ситцем.

Одежда не только служит для защиты от холода, непогоды, ее наличие является важнейшим признаком человека, маркером его включенности в социальные отношения. Модная одежда имеет еще дополнительное значение. Мода многопланова, многосторонне мотивирована, зависит от политических, торговых, культурных связей с различными странами, от новых материалов, техники шитья и т.д., она отличается подвижностью и изменчивостью. Мода всегда обладает определенной направленностью: кто носит одежду, а кто на нее смотрит. Женская одежда рассчитана на внешнего наблюдателя и связана с тем, какой носительница этой одежды хотела казаться этому наблюдателю [Лютман 2010: 77, 82]. Над модой можно смеяться, ее можно ненавидеть, но ей во все времена неукоснительно повиновались. В самых глухих местах нередко можно было встретить женщин и девушек в модных шерстяных или шелковых платьях, в перчатках и шляпах. Конечно, носили и наряды, долго лежавшие в сундуках, помятые. Но наряду с этим, как, например, в луговое заговенье через неделю после Троицы на иных девушках были со вкусом сшитые модные платья. И любопытная деталь: платков не было ни на одной [Жбанков 1891: 80]. Надо еще учесть, что из-за массового развития в пореформенное время отхожих промыслов в деревне имелся избыток невест, и между ними разгоралась нешуточная борьба за сердца и кошельки женихов. Придерживаться моды старались девушки и молодые женщины [РКЖБН 7.1: 111]. Модная одежда играла двойственную роль. С одной стороны, она была негласным условием вхождения в группу девушек-невест, «быть не хуже других». В то же время модная одежда, внешность являлись средством выделиться из среды невест, привлечь внимание. Здесь, в отличие от традиционных взглядов, имелась определенная свобода индивидуального выбора, зависящая лишь от толщины кошельков родителей невесты и ее вкуса [Мухина 2010: 184]. Таким образом, несмотря на кажущуюся противоречивость роли модной одежды, она была направлена на достижение четко указанной цели – быть атрибутом привлекательности невесты. Как отмечает Л.В. Милов, в женской одежде доля покупных материалов была гораздо больше, чем в мужской [Милов 2001: 350].

К 20-ти годам девушке приобретался полный праздничный наряд: шерстяное, шелковое и несколько ситцевых платьев, сшитые «по разным фасонам», летняя кофта в талию, дипломат (жакетка, кофточка) ниже колен, шерстяной или шелковый платок, шерстяная зимняя шаль, летняя и зимняя шляпки с перьями, зимнее на вате пальто-«шубка»

[РКЖБН 7.2: 561; 7.3: 473–474] и т.д. От невесты среднего достатка требовалось: несколько ситцевых платьев, два шерстяных, шерстяная шаль и полушалок, дипломат на вате, зимний дипломат на барашковом меху, пальто, два полушубка, две пары валенок, две пары кожаных сапог, резиновые калоши, зонтик, ситцевые головные платки и передники. С невесты побогаче выговаривали еще шелковые платья, шубку на лисьем меху, шелковые косынки и головные платки. Некоторым невестам родители также покупали часы с цепочкой и недорогой браслет. Праздничный наряд включал ожерелье из янтаря или граната, добавим сюда золотые или серебряные часы, браслеты, брошки. На пальце каждой руки можно было видеть по три кольца (на указательном, большом и мизинце). Гладкие серебряные кольца не считались принадлежностью замужней женщины или невесты, а носились даже девочками 14–15 лет. Девушка, не имевшая шляпки, считалась бедной. На игры и хороводы надевали шелковые или хотя бы шерстяные платья, ни в коем случае не ситцевые. Те, у кого не было такого платья, ни за что не решались встать в круг. Корреспонденты с мест сообщали, что «девушки одеваются на свои трудовые деньги, посему независимо от благосостояния семьи, одежда даже бедной девушки нисколько не уступает богатой» [Архив института этнографии и антропологии РАН (далее – АИЭА РАН). Ф. 22. Д. 119. Л. 3].

В целом изменения женской крестьянской одежды были разительными, особенно это относится к Центральному промышленному району и к районам, примыкавшим к Санкт-Петербургу. Например, в Балахнинском уезде Нижегородской губернии, где издавна были широко распространены кустарные промыслы и его сильно затронуло промышленное развитие, влияние городской моды было особенно заметно. В этом уезде мужчины носили сюртуки, а женщины – платья, пальто и кринолины. Летом в праздничный день можно было нередко встретить крестьянок в шелковой, штофной или парчовой юбке, с шелковыми платками, в шелковых или шерстяных платьях. Зимой женщины ходили в суконных или шерстяных на заячем меху шубках и пальто, иногда с беличьим, лисьим или кунным воротником [Кудрявцев 1877: 80]. На главной улице села можно было видеть вывески «Модная мастерская» или «Школа кройки», рядом работы местного фотографа («портретчика») (с. Дединово Зарайского уезда Рязанской губ.) [Мендельсон 1899: 386]. В редком селе не было своей портнихи с ручной или ножной швейной машинкой. Обычно это были жены и дочери из семей духовенства, писарей и других сельских чиновников. Простые наряды ранее обычно шили сами женщины, а то, что требовало большего умения, отдавалось швецам. Для шитья женской одежды во многих деревнях были портнихи из девушек, у каждой из них имелась швейная машинка, которую они часто покупали в городе с рассрочкой платежа помесечно [РКЖБН 5.1: 511; Мухина 2013: 121]. Модную женскую одежду для деревенских девушек и женщин, в частности из зажиточных семей, шили и городские портнихи по картинкам из журналов [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 3; РКЖБН 7.3: 521].

Праздничная одежда стала очень разнообразной и нарядной. Шили ярких цветов ситцевые и шерстяные платья, у богатых появились шелковые и бархатные платья. Шелковое платье было заветной мечтой каждой крестьянской девушки. Получили широкое распространение покрои: гладкий лиф – нижняя часть лифа вправлялась в юбку и соединялась с ним пришитым кушаком, такие платья появились в самом конце XIX в. и считались самым модным костюмом; «казак» – полы лифа лежали поверх верхней части юбки, в соответствии с изменениями моды шились то длиннее, то короче; «полонез» – тот же казак, но длинный, по крайней мере до колен, передняя его часть от ворота до самого подола застегивалась пуговицами; «матроска» – вошла в моду в конце XIX в., это кофта, сшитая наподобие матросской блузы; блуза – кофта, сшитая наподобие мужской рубахи, застегивалась пуговками до подола, затем подпоясывалась кушаком или ремнем. Поверх платья надевали драповые или триковые пальто, также сшитые по моде. В зимнее время верхняя праздничная одежда включала широкополую шубу, часто с кунным воротником, серой или черной шали [РКЖБН 1: 247; 2.1: 377; 2.2: 123; 5.1: 265, 510; 5.4: 52, 175; 7.1: 378–379; Семенов 1902а: 33]. Корреспонденты с мест сообщали, что все женщины носят

шелковые покупные платки и шерстяные шали [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 11. Л. 104; Д. 119. Л. 20об.]. «Теперь здесь встречаются и матроски, так что встретитесь с хорошенькой крестьянкой и вполне можете подумать, что это городская барышня или чего доброго, помещица. Подростки и дети тоже стараются принарядиться во все лучшее» [РКЖБН 3: 482].

Изменения произошли и в свадебном костюме девушек. Они стали венчаться «в цветах и вуали. Цветы покупают, конечно, дешевые и аляповатые» (с. Березников, Костромская губ.) [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 9об.].

Пожилые женщины-крестьянки моды не признавали, продолжали ходить в традиционной одежде [РКЖБН 7.3: 304].

Теперь об обуви крестьянок. На ногах у девушек можно было видеть ботинки, сапоги из прочной ткани или легкой кожи, у богатых даже из шагрени, опойки, башмаки со шнурками, легкие полусапожки, на которые надевали калоши (Новгородская, Костромская, Смоленская, Вологодская, Воронежская, Тамбовская губ.). «Чем богаче крестьянка, тем больше должны скрипеть ботинки. Скрип башмаков – у них богатство» [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 41. Л. 15об.], – сообщает учительница М. Лосевская из Смоленской губернии. В грязь и зимой поверх надевали калоши, которые были у каждой девушки [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 5-6.]. Зимой большая часть крестьянских женщин носила теплые валенные сапоги, катаники, но некоторые женщины носили «теплушки» или «пушенки» – простые ботинки из драпа, сверху опушенные черным котиком [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 5-6; РКЖБН 7.2: 562.].

Коснемся головных уборов, прически, косметики и других атрибутов внешнего вида. Девушки заплетали косу. Волосы на голове старались причесать гладко. С этой целью молодые девушки намазывали волосы помадой или размоченным сахаром, отчего они слипались и так плотно прилепали к голове, что их с трудом можно было расчесать. В праздники и на гуляния завивали спереди кудри (пукли). Для поддержки завитых волос использовали шпильки и гребенки [РКЖБН 2.2: 125; 5.1: 138, 511; 7.4: 100]. Завивка производилась гвоздем, сильно нагретым на огне, или шпилькою [РКЖБН 5.1: 510-511]. Чтобы волосы были гуще и не выпадали, их расчесывали гребнем, смоченным соком крапивы [Балов 1893: 558] – народное средство для укрепления волос, применяемое и в настоящее время. Некоторые девушки «на модных гуляниях... строят прически, подражая моде, но таких еще мало. На вечеринках, ...девишниках девушки украшают себе головы дешевыми бумажными цветами, которые кладут в виде венка вокруг завитой косы. Кроме того украшают блестящими булавками, бусами и т.п. украшениями» (Ширяихинская волость Нерехтского уезда Костромской губ.)» [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 14об.].

На рубеже XIX – XX вв. основным головным убором женщин становится платок. «Женщины как в зимнее, так и в летнее время носят платки – ситцевые, шерстяные и шелковые» (Костромская губ.) [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 9об.]. Платки были из кашемира, атласа или шелка, только самые бедные женщины носили ситцевые платки. Разновидностью платков были полшалки – те же шерстяные, кашемировые или шелковые платки с кисточками по краям. Отправляясь на игрища, девушки покрывали голову половинкой – розовым или алым шелковым платком, разрезанным по диагонали. Как роскошь на голове девушек и женщин из зажиточных семей была наколка – шелковый колпачок, закрывавший волосы, платок тогда был не нужен.

Появился еще один головной убор – шляпки [РКЖБН 5.2: 145; Иваницкий 1890: 20], соломенные или поярковые с перьями и цветами, которые можно было видеть на головах крестьянских девушек и зимой. Чем пестрее была шляпка, чем больше было цветов и алых лент, тем элегантнее она считалась. Шляпку обычно покупали один раз, ее получали в наследство, приобретали у аристократок и переделывали согласно крестьянским вкусам. Можно было видеть шляпки, мода на которые прошла 20 лет назад [РКЖБН 1: 247, 339; 3: 301, 452; 5.1: 266, 509; 5.3: 610-612; 5.4: 52].

В качестве украшений девушки использовали бумажные цветы, ленты, бусы, брошки, браслеты и кольца [АИЭА РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 13; Д. 41. Л. 25]. У богатых девушек были браслет, часики на тонкой золотой или серебряной цепочке; часы у бедных девиц были редкостью [РКЖБН 7.1: 459]. Девушки носили ожерелья из янтаря и граната или из поддельных гранат; серьги (в виде небольших колечек), на пальцах – кольца, иногда золотые [РКЖБН 5.1: 511].

Одной из новаций пореформенного периода во внешности крестьянских женщин было появление в их обиходе перчаток и зонтиков. Во время традиционных гуляний на руках девушек были перчатки (у бедных девушек – вязаные, у богатых – «настоящие») и непременно зонтик [РКЖБН 7.1: 459; 7.4: 17]. Можно было видеть, как в грязную погоду или летом во время жары девушки шли босиком, чтобы не запылить обувь, с загнутыми подолами сарафанов, неся на голове узлы с драгоценным грузом – с ботинками и нарядными платьями. Вблизи места, куда шли, они останавливались, переодевались и обувались [РКЖБН 1: 365; 5.3: 610; 5.4: 100]. Большинство из них считали обязательно иметь зонтик (Рождественская вол., Гжатский уезд, Смоленская губ.; Череповецкий уезд Новгородской губ.). Странное впечатление, должно быть, производили девушки, выходявшие в ясную солнечную погоду в калошах и с большими зонтиками от дождя [РКЖБН 1: 247, 491; 3: 436, 451-452; 5.1: 204, 610; 5.4: 100].

В пореформенное время применяемая косметика была уже намного разнообразнее, использовались не только различные подручные средства, но и изделия профессиональных парфюмеров. Подручные средства тоже продолжали использоваться: растертые стеариновые свечи, мука, фуксин, цветные конфетные бумажки или лоскутки льняной материи, травы, вороньи ягоды, капен в качестве румян, загар смывали лютиком, повилницей, травой из разряда *stellaria*. Брови чаще подводили сурьмой, даже углем. Вместе с тем в обиход входили туалетное мыло, духи, пудра, помада, покупные дешевые виды румян и белил [Балов 1893: 558; Балов 1897б: 69; Мамакин 1893: 128; Иваницкий 1890: 20; РКЖБН 7.1: 111; 7.3: 474]. Каждый раз по пути в церковь можно было встретить девушек, помогающих друг другу румяниться и краситься, продолжали они это делать даже на паперти. Румяна и белила были непременной принадлежностью девушек и молодых женщин, даже маленькие девочки при всяком торжественном случае натирали себе щеки всякой «дрянью». Если даже без белил и румян девушка выглядела лучше, она все равно сверх всякой меры обычно белилась свинцовыми белилами и румянилась сандаловой настойкой домашнего изготовления (Вологодская губ.) [Иваницкий 1890: 20; Ордин 1898: 72].

Изменения в женской одежде и во внешнем виде крестьянских женщин могут выглядеть показателями возросшего благосостояния. Однако известно, что в пореформенное время экономическое состояние крестьянства ухудшилось. Малоземелье, чересполосица, увеличение необрабатываемых помещичьих земель значительно сократили продукцию сельского хозяйства, полуголодное существование было не такой уж редкостью в русской деревне. И вместе с тем такое новое для деревни явление, как мода [РКЖБН 5.1: 510-511]. Модные нововведения означали для крестьянской семьи огромные долги. Интересные мысли по поводу женской одежды еще XVIII в. высказывает Л.В. Миллов: «На наш взгляд, причина столь «неразумного» расхода средств в том молчаливом уважении мужской половины крестьянства к своим женщинам за их тяжелый, непомерный труд в хозяйстве. ... Именно поэтому сельский уклад жизни создал как некую компенсацию обычай, допускающий щегольство, хотя и весьма скромное, русской женщины-труженицы. Именно поэтому крестьянская семья шла на некоторые траты, ”но не столько от необходимости, сколько для щегольства и украшения”» [Миллов 2001: 351-352].

А часто было и так, что крестьянин-нищий собирал подаяния, продавал все и на эти деньги покупал дочери наряды [РКЖБН 5.2: 145]. Неудивительно, что такая жизнь не по средствам являлась одной из главных причин недоимок.

Многие из новомодных вещей (часы, ботинки, дорогие платки, кофты и т.п.) не были нужны вообще. Эти шелковые платья и шубки надевались 1–2 раза в год. Во многих семьях,

когда все деньги истрачены, перед отъездом мужа или брата в Петербург или Москву богатые наряды несли в заклад или вообще продавали за 1/2 – 1/3 настоящей цены, чтобы добыть нужную сумму на паспорт или на дорогу [Жбанков 1891: 54].

С роскошью и шегольством пытались бороться административными методами. Один из земских начальников Пошехонского уезда Ярославской губ. издал приказ, что всякая крестьянская девушка, явившаяся в церковь или на гулянье в шляпке, будет посажена под арест. Исполнение приказа было поручено волостным старшинам, старостам, десятским, но при этом происходила масса злоупотреблений. Посыпались со стороны потерпевших «шляпниц», мужей и отцов жалобы на оскорбление действием, самоуправство и т.д. Те же жалобы посыпались и на самого земского начальника, пришлось «шляпниц» оставить в покое [РКЖБН 2.1: 28].

На рубеже XIX–XX в. модная одежда приобрела значение маркера, указывающего место ее обладателя на социальной лестнице [Мухина 2014: 67-72]. Доминанта жизни крестьянской девушки – стремление выйти замуж – обуславливала амбивалентность модной одежды. С одной стороны, она являлась знаком принадлежности к группе девушек-невест, с другой – модная одежда служила одним из средств выделиться из общего ряда и привлечь внимание потенциальных женихов. Стремление если не «быть», т.е. стоять на более высокой ступени социальной лестницы, то хотя бы «казаться стоящей» порождало значительные экономические трудности в крестьянском хозяйстве. Проникновение моды в мир крестьянской женщины является ярким показателем деформации и размывания традиционного уклада жизни в пореформенный период, что оказывало влияние на репродуцирование женщинами этнокультурных идентичностей, на хозяйственные, бытовые, культурные аспекты, гендерные стереотипы, систему ценностей, религиозные и этические нормы, в общем говоря – женскую ментальность в целом.

Литература

1. Кон И.С. О социологической интерпретации сексуального поведения // Социс. 1982. № 2. С. 113-122.
2. Рабинович Е.Г. Риторика повседневности: Филологические очерки. СПб.: Изд-во Ивана Лимбаха, 2000. 199 с.
3. Пушкарева Н.Л. Предмет и методы изучения «истории повседневности» // Этнографическое обозрение. 2004. № 5. С. 3-19.
4. Пушкарева Н.Л. Гендерная теория и историческое знание. СПб. Алетейя. 2007. 495 с.
5. Вострышев М.И. Повседневная жизнь России в заседаниях мирового суда и ревтрибунала. 1860-1920-е гг. М.: Молодая гвардия, 2004. 316 с.
6. Белова А.В. Женская повседневность как предмет истории повседневности // Этнографическое обозрение. 2006. № 4. С. 85-95.
7. Российская повседневность. 1921-1941 гг.: Новые подходы: Сб ст. СПб.: УЭИФ, 1995. 286 с.
8. Лебина Н.Б. Повседневная жизнь города. 1920-1930 годы. СПб., 1999.
9. Каменский А.Б. Повседневность русских городских обывателей: Исторические анекдоты из провинциальной жизни XVIII века. М.: РГГУ, 2006. 408 с.
10. Белова А.В. Повседневность русской провинциальной дворянки конца XVIII – первой половины XIX в. (к постановке проблемы) // Социальная история. Ежегодник. 2003. Женская гендерная история / под ред. Н.Л. Пушкаревой. М.: РОССПЭН, 2003. С. 269-284.
11. Белова А.В. «Четыре возраста женщины». Повседневная жизнь русской провинциальной дворянки XVIII – середины XIX вв. СПб.: Алетейя, 2010. 480 с.
12. Лебедева Л.В. Повседневная жизнь пензенской деревни 1920-е годы: традиции и перемены. М.: РОССПЭН, 2009. 183 с.
13. Корнев В.В. Тема для философии повседневности: супермаркет // Вестник Томского государственного университета, 2009. № 321. С. 61-64.

14. Корнев В. В. Вещь в сфере повседневности: антропологический подход: диссертация ... доктора философских наук. Томск, 2012. 328 с.
15. Савченков И. Старое и новое в народном убранстве и одежде // ЖС. 1890. Вып. 1. С. 103-114.
16. Якубенко Л.В. Женская рубаха Белгородского региона // Белгородский краеведческий вестник. Белгород: Изд-во БелГУ. 2002. Вып. 2. С. 59-61.
17. Мухина З.З. Традиции и новации в социализации русской девушки-крестьянки Европейской России в пореформенный период // Бусыгинские чтения: материалы Всероссийской научно-практической конференции 16 декабря 2009 года. Вып. 1. Казань, 2010. С. 51-57.
18. Лотман Ю.М. Непредсказуемые механизмы культуры. Таллин: TLU Press, 2010. 232 с.
19. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 2: Ярославская губ. Ч. 2: Даниловский, Любимский, Романово-Борисоглебский, Ростовский и Ярославский уезды. СПб.: ООО «Навигатор», 2006. 552 с.
20. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 3: Калужская губ. СПб.: изд-во «Деловая полиграфия», 2005. 648 с.
21. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 5: Вологодская губ. Ч. 1: Вельский и Вологодский уезды. СПб.: ООО «Навигатор», 2007. 624 с.
22. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 2: Ярославская губ. Ч. 2: Даниловский, Любимский, Романово-Борисоглебский, Ростовский и Ярославский уезды. СПб.: ООО «Навигатор», 2006. 552 с.
23. Русские / отв. ред. В.А. Александров, И.В. Власова, Н.С. Полищук. М.: Наука, 2005. 828 с.
24. Жегалова С.К., Шмакова Т., Попова И.А. Курская историко-бытовая экспедиция 1952 г. Разложение крестьянства в Курской губернии // Историко-бытовые экспедиции 1951-1953 годов. Курск: Госкультпросвет, 1955. С. 159-176.
25. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 6: Курская, Московская, Олонская, Псковская, Санкт-Петербургская и Тульская губернии. СПб.: ООО «Деловая полиграфия», 2008. 600 с.
26. Семенов С. Из истории одной деревни. Записки волоколамского крестьянина // Русская мысль. 1902а. №1. С. 20-37; 1902б. № 3. С. 54-68.
27. Лотман Ю.М. Культура и взрыв // Ю.М. Лотман. Семиосфера. СПб.: «Искусство – СПб», 2010 С. 11-148.
28. Жбанков Д.Н. Бабыя сторона. Статистическо-этнографический очерк // Материалы для статистики Костромской губернии. Вып. VIII. Кострома, 1891. С. 1-136.
29. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 7: Новгородская губ. Ч. 1: Белозерский, Боровичский, Демянский, Кирилловский и Новгородский уезды. СПб.: ООО «Навигатор», 2011. 504 с.
30. Мухина З.З. О девичьей чести в крестьянской среде Центральной России во второй половине XIX – начале XX века // Женская история и современные гендерные роли: переосмысливая прошлое, задумываясь о будущем: Материалы Третьей международной научной конференции РАИЖИ, 1-3 ноября 2010. Череповец-М.: ИЭА РАН, 2010. Т.1. С. 182-186.
31. Милов Л.В. Великорусский пахарь и особенности российского исторического процесса. М.: РОСПЭН, 2001. 574 с.
32. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 7: Новгородская губ. Ч. 2: Череповецкий уезд. СПб.: ООО «Навигатор», 2009. 624 с.
33. Русские крестьяне. Жизнь. Быт. Нравы. Т. 7: Новгородская губ. Ч. 3: Череповецкий уезд. СПб.: ООО «Навигатор», 2009. 592 с.
34. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 119. Л. 3.

35. Кудрявцев В.Ф. Обзор этнографических данных, помещенных в «Нижегородском сборнике» // Труды этнографического отдела ИЮЛЕАЭ. Т. XXVIII. Кн. 4. М., 1877. С. 77-96.
36. Мендельсон Н. Из наблюдений в Зарайском уезде Рязанской губернии // Этнографическое обозрение. 1899. № 1-2. С. 385-391.
37. Мухина З.З. «А одежду-то всякий увидит...» // Родина. 2013. № 4. С. 120-122.
38. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 3.
39. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 11. Л. 104.
40. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 119. Л. 20об.
41. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 9об.
42. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 41. Л. 15об.
43. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 5-6.
44. Балов А. Ответ на вопрос, предложенный г. Соболевским в IV отд. «Живой Старины» II вып. 1893 г. // ЖС. 1893. Вып. 4. С. 558.
45. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 14об.
46. Иваницкий Н.А. Материалы по этнографии Вологодской губернии // Труды этнографического отдела ИЮЛЕАЭ. Сборник сведений для изучения быта крестьянского населения России (обычное право, обряды, верования и пр.). Вып. 2. М., 1890. С. 1-234.
47. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 17. Л. 13.
48. Архив института этнографии и антропологии РАН. Ф. 22. Д. 41. Л. 25.
49. Балов 1897б, 1898, 1899а – Балов А. Очерки Пошехонья // Этнографическое обозрение. 1897б. № 4. С. 57-76; 1898. № 4. С. 69-81; 1899а. № 1-2. С. 193-224.
50. Мамакин И. Ответ на вопрос, предложенный г. Соболевским в IV отд. «Живой Старины». II вып. 1892 г. // Живая старина. 1893. Вып. 1. С. 128.
51. Ордин 1898 – Ордин Н.Г. Свадьба в подгорных волостях Сольвычегодского уезда // Живая старина. 1898. Вып. 1. С. 51-121.
52. Жбанков Д.Н. Бабыя сторона. Статистическо-этнографический очерк // Материалы для статистики Костромской губернии. Вып. VIII. Кострома, 1891. С. 1-136.
53. Мухина З.З. Мода в жизни русской девушки-крестьянки как показатель имущественного и социального расслоения в пореформенную эпоху // Современная молодёжь и общество: Сб. науч. ст. Вып. 2. Минск: РИВШ, 2014. С. 67-72.

References

1. Kon I.S. O sociologicheskoy interpretacii seksual'nogo povedeniya // Socis. 1982. № 2. S. 113-122. (In Russian).
2. Rabinovich E.G. Ritorika povsednevnosti: Filologicheskie ocherki. SPb.: Izd-vo Ivana Limbaha, 2000. 199 s. (In Russian).
3. Pushkareva N.L. Predmet i metody izucheniya «istorii povsednevnosti» // Etnograficheskoe obozrenie. 2004. № 5. S. 3-19. (In Russian).
4. Pushkareva N.L. Gendernaya teoriya i istoricheskoe znanie. SPb. Aletejya. 2007. 495 s. (In Russian).
5. Vostryshev M.I. Povsednevnyaya zhizn' Rossii v zasedaniyah mirovogo suda i revtribunala. 1860-1920-e gg. M.: Molodaya gvardiya, 2004. 316 s. (In Russian).
6. Belova A.V. Zhenskaya povsednevnost' kak predmet istorii povsednevnosti // Etnograficheskoe obozrenie. 2006. № 4. S. 85-95. (In Russian).
7. Rossijskaya povsednevnost'. 1921-1941 gg.: Novye podhody: Sb st. SPb.: UEHIF, 1995. 286 s. (In Russian).
8. Lebina N.B. Povsednevnyaya zhizn' goroda. 1920-1930 gody. SPb., 1999. (In Russian).
9. Kamenskij A.B. Povsednevnost' russkih gorodskih obyvatelej: Istoricheskie anekdoty iz provincial'noj zhizni XVIII veka. M.: RGGU, 2006. 408 s. (In Russian).
10. Belova A.V. Povsednevnost' russkoj dvoryanki konca XVIII – pervoj poloviny XIX v. (k postanovke problemy) // Social'naya istoriya. Ezhegodnik. 2003. Zhenskaya gendernaya istoriya / pod red. N.L. Pushkarevoj. M.: ROSSPEHN, 2003. S. 269-284. (In Russian).

11. Belova A.V. «Chetyre vozrasta zhenshchiny». Povsednevnyaya zhizn' russkoj provincial'noj dvoryanki XVIII – serediny XIX vv. SPb.: Aletejya, 2010. 480 s. (In Russian).
12. Lebedeva L.V. Povsednevnyaya zhizn' penzenskoj derevni 1920-e gody: tradicii i peremeny. M. : ROSSPEHN, 2009. 183 s. (In Russian).
13. Kornev V.V. Tema dlya filosofii povsednevnosti: supermarket // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta, 2009. № 321. S. 61-64. (In Russian).
14. Kornev V. V. Veshch' v sfere povsednevnosti: antropologicheskij podhod: dissertaciya ... doktora filosofskih nauk. Tomsk, 2012. 328 s. (In Russian).
15. Savchenkov I. Staroe i novoe v narodnom ubranstve i odezhde // ZHS. 1890. Vyp. 1. S. 103-114. (In Russian).
16. YAkubenko L.V. ZHenskaya rubaha Belgorodskogo regiona // Belgorodskij kraevedcheskij vestnik. Belgorod: Izd-vo BelGU. 2002. Vyp. 2. S. 59-61. (In Russian).
17. Muhina Z.Z. Tradicii i novacii v socializacii russkoj devushki-krest'yanki Evropejskoj Rossii v poreformennyj period // Busygin'skie chteniya: materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii 16 dekabrya 2009 goda. Vyp. 1. Kazan', 2010. S. 51-57. (In Russian).
18. Lotman YU.M. Nepredskazuemye mekhanizmy kul'tury. Tallin: TLU Press, 2010. 232 s. (In Russian).
19. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nnavy. T. 2: Yaroslavskaya gub. CH. 2: Danilovskij, Lyubimskij, Romanovo-Borisoglebskij, Rostovskij i Yaroslavskij uezdy. SPb.: OOO «Navigator», 2006. 552 s. (In Russian).
20. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nnavy. T. 3: Kaluzhskaya gub. SPb.: izd-vo «Delovaya poligrafija», 2005. 648 s. (In Russian).
21. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nnavy. T. 5: Vologodskaya gub. CH. 1: Vel'skij i Vologodskij uezdy. SPb.: OOO «Navigator», 2007. 624 s. (In Russian).
22. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nnavy. T. 2: Yaroslavskaya gub. CH. 2: Danilovskij, Lyubimskij, Romanovo-Borisoglebskij, Rostovskij i Yaroslavskij uezdy. SPb.: OOO «Navigator», 2006. 552 s. (In Russian).
23. Russkie / otv. red. V.A. Aleksandrov, I.V. Vlasova, N.S. Polishchuk. M.: Nauka, 2005. 828 s. (In Russian).
24. Zhegalova S.K., Shmakova T., Popova I.A. Kurskaya istoriko-bytovaya ehkspediciya 1952 g. Razlozhenie krest'yanstva v Kurskoj gubernii // Istoriko-bytovye ehkspedicii 1951-1953 godov. Kursk: Goskul'tprosvet, 1955. S. 159-176. (In Russian).
25. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nnavy. T. 6: Kurskaya, Moskovskaya, Oloneckaya, Pskovskaya, Sankt-Peterburgskaya i Tul'skaya gubernii. SPb.: OOO «Delovaya poligrafija», 2008. 600 s. (In Russian).
26. Semenov S. Iz istorii odnoj derevni. Zapiski volokolamskogo krest'yanina // Russkaya mysl'. 1902a. №1. S. 20-37; 1902b. № 3. S. 54-68. (In Russian).
27. Lotman YU.M. Kul'tura i vzryv // YU.M. Lotman. Semiosfera. SPb.: «Iskusstvo – SPB», 2010 S. 11-148. (In Russian).
28. Zhbankov D.N. Bab'ya storona. Statisticheskoe-ethnograficheskij ocherk // Materialy dlya statistiki Kostromskoj gubernii. Vyp. VIII. Kostroma, 1891. S. 1-136. (In Russian).
29. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nnavy. T. 7: Novgorodskaya gub. CH. 1: Belozerskij, Borovichskij, Demyanskij, Kirillovskij i Novgorodskij uezdy. SPb.: OOO «Navigator», 2011. 504 s. (In Russian).
30. Muhina Z.Z. O devich'ej chesti v krest'yanskoj srede Central'noj Rossii vo vtoroj polovine XIX – nachale XX veka // Zhenskaya istoriya i sovremennye gendernye roli: pereosmyslivaya proshloe, zadumyvayas' o budushchem: Materialy Tret'ej mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii RAIZHI, 1-3 noyabrya 2010. Cherepovec-M.: IEHA RAN, 2010. T.1. S. 182-186. (In Russian).
31. Milov L.V. Velikorusskij pahar' i osobennosti rossijskogo istoricheskogo processa. M.: ROSPEHN, 2001. 574 s. (In Russian).

32. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nrvay. T. 7: Novgorodskaya gub. CH. 2: Cherepoveckij uezd. SPb.: OOO «Navigator», 2009. 624 s. (In Russian).
33. Russkie krest'yane. Zhizn'. Byt. Nrvay. T. 7: Novgorodskaya gub. CH. 3: Cherepoveckij uezd. SPb.: OOO «Navigator», 2009. 592 s. (In Russian).
34. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 119. L. 3. (In Russian).
35. Kudryavcev V.F. Obzor ehtnograficheskikh dannyh, pomeshchennyh v «Nizhegorodskom sbornike» // Trudy ehtnograficheskogo otdela IOLEAEH. T. XXVIII. Kn. 4. M., 1877. S. 77-96.
36. Mendel'son N. Iz nablyudenij v Zarajskom uезде Ryazanskoj gubernii // Ehtnograficheskoe obozrenie. 1899. № 1-2. S. 385-391. (In Russian).
37. Muhina Z.Z. «A odezhdu-to vsyakij uvidit...» // Rodina. 2013. № 4. S. 120-122. (In Russian).
38. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 17. L. 3. (In Russian).
39. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 11. L. 104. (In Russian).
40. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 119. L. 20ob. (In Russian).
41. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 17. L. 9ob. (In Russian).
42. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 41. L. 15ob. (In Russian).
43. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 17. L. 5-6. (In Russian).
44. Balov A. Otvet na vopros, predlozhennyj g. Sobolevskim v IV otd. «Zhivoj Stariny» II vyp. 1893 g. // ZHS. 1893. Vyp. 4. S. 558. (In Russian).
45. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 17. L. 14ob. (In Russian).
46. Ivanickij N.A. Materialy po ehtnografii Vologodskoj gubernii // Trudy ehtnograficheskogo otdela IOLEAEH. Sbornik svedenij dlya izucheniya byta krest'yanskogo naseleniya Rossii (obychnoe pravo, obryady, verovaniya i pr.). Vyp. 2. M., 1890. S. 1-234. (In Russian).
47. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 17. L. 13. (In Russian).
48. Arhiv instituta ehtnografii i antropologii RAN. F. 22. D. 41. L. 25. (In Russian).
49. Balov 1897b, 1898, 1899a – Balov A. Ocherki Poshekhon'ya // Etnograficheskoe obozrenie. 1897b. № 4. S. 57-76; 1898. № 4. S. 69-81; 1899a. № 1-2. S. 193-224. (In Russian).
50. Mamakin I. Otvet na vopros, predlozhennyj g. Sobolevskim v IV otd. «Zhivoj Stariny». II vyp. 1892 g. // Zhivaya starina. 1893. Vyp. 1. S. 128. (In Russian).
51. Ordin 1898 – Ordin N.G. Svad'ba v podgornyh volostyah Sol'vychegodskogo uyezda // Zhivaya starina. 1898. Vyp. 1. S. 51-121. (In Russian).
52. Zhbankov D.N. Bab'ya storona. Statisticheskoe-ehntnograficheskij ocherk // Materialy dlya statistiki Kostromskoj gubernii. Vyp. VIII. Kostroma, 1891. S. 1-136. (In Russian).
53. Muhina Z.Z. Moda v zhizni russkoj devushki-krest'yanki kak pokazatel' imushchestvennogo i social'nogo rassloeniya v poreformennuyu ehporu // Sovremennaya molodyozh' i obshchestvo: Sb. nauch. st. Vyp. 2. Minsk: RIVSH, 2014. S. 67-72. (In Russian).

*Mukhina Zinara Z.,
Kannykin Stanislav V.*

*FASHION AS A PHENOMENON OF PEASANT EVERYDAY
LIFE IN RUSSIA IN THE POSTREFORM PERIOD*

Resume

In gender research, "women's history" released today on the cutting edge of socio-humanitarian knowledge. Currently, among the problematic areas of women's history, a special place is given to the study of daily life, which is considered as an integral part of social history. Methodological bases of research on women's history are current methodological approaches in modern Ethnology and history based on cognitive resources of everyday history, anthropological history, cultural anthropology, system and gender analysis. One of the little-studied topics

concerning peasant daily life of the post-reform period in Russia is the study of women's fashion. Fashion came to Russia from France and spread widely initially in the noble environment. For the traditional rural society fashion was not typical, peasant clothing have varied little over many centuries. Such situation took place not only at Russians, but also at other Slavic peoples of Russia. In the post-reform period in this area there was a significant shift. In the late XIX – early XX century in rural areas, fashionable urban clothing is gradually spreading. Dressmakers with sewing machines and photographers began to appear in large villages. Fashion has become a symbol of post-reform time in peasant Russia. Fashion is associated with emphasizing individual behavior, with the demonstration of a certain degree of freedom. Particularly relevant fashionable clothes were for girls who sought to marry. Also fashion was festive clothing, in which the peasants went to Church, went to visit or had guests at home. Women's fashion included not only clothes, but also accessories (umbrella, watches, jewelry), as well as cosmetics. Sometimes the peasant changed clothes several times a day to show all her fashionable clothes. Often the purchase of fashionable clothes was excessive for the peasant family and therefore it was bought with borrowed money. The researchers believe that buying expensive fashion clothes was a manifestation of respect for a peasant woman, a kind of compensation for her hard work. In poor families made cosmetics at home from plants and mineral raw materials, sewed fashionable clothes on city magazines. Often expensive things were dressed only a few times a year and sold when the family had a difficult financial situation. Poor peasants wanted at the expense of fashionable things to appear more successful, at least externally, to improve their social status. The authorities tried to fight the spread of fashionable clothes by administrative methods, but this met resistance in the peasant environment. The penetration of fashion into the world of peasant women is a clear indicator of the deformation of the traditional way of life in the post-reform period, it had an impact on the economic, household, cultural aspects, gender stereotypes, the system of values, religious and ethical norms, in General-influenced the female mentality as a whole.

ФЕНОМЕН ЈЕЗИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА КРОЗ ПРИЗМУ МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА СРБИЈЕ*

Сажетак

Рад је посвећен језичком идентитету у контексту мултиетничности становништва Србије са циљем да укаже на значај матерњег језика као важне компоненте националног идентитета, али и вишејезичности у циљу успешног и одрживог концепта мултикултурализма. Етнолингвистички мозаик Србије указује на постојање бројних националних мањина и неопходност њихове успешне интеграције у друштво уз истовремено поштовање различитости и очување етничких, верских и језичких особености припадника свих националних заједница.

Кључне речи: мултикултурализам, језички идентитет, матерњи језик, вишејезичност, националне мањине, нормативна регулатива, Србија

Мултикултурализам је модеран феномен па озбиљне научне полемике и расправе започињу тек у последњим деценијама 20. века. Готово истовремено јављају се и многа питања и дилеме у вези глобализацијских процеса, њихове повезаности са мултикултурализмом, међусобној зависности и условљености, као и позитивним и негативним ефектима и консеквенцама које ти процеси имају на положај и стабилност националних држава. Културна разноликост одлика је многих савремених друштва, па су мултинационалне, мултиконфесионалне и мултикултуралне државе данас више правило него изузетак. Томе значајно доприносе демографски и економски развитак, миграције, политички, и интеграциони процеси на почетку 21. века. Утицај процеса глобализације и савремених геополитичких промена на све сфере друштвеног живота отвара потребу креирања новог приступа интеграције различитих етнокултурних заједница у друштво. Положај, заштита и права националних мањина, међуетнички и већинско-мањински односи све више долазе у фокус интересовања научне и стручне јавности, а поштовање националне, верске, језичке и културне различитости постаје од круцијалног значаја за одрживост и успешност једног мултикултуралног друштва.

1. О МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМУ

Појам мултикултурализма, као један од главних дискурса за разумевање савременог света, може означавати демографско-дескриптивну чињеницу у смислу постојања етнокултурне хетерогености у једном друштву, али и државну политику која има за циљ, с једне стране, стварање складних релација између различитих етничких заједница, а с друге стране, дефинисање односа између државе и припадника националних мањина.¹ Као идеал о заједничком животу више етнолингвистичких заједница, мултикултурализам подразумева њихову коегзистенцију, узајамну толеранцију и једнакост, и представља политички оквир у коме различите културе могу слободно развијати своје идентитете, истовремено

* Рад је реализован у оквиру пројекта (број 179009) који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Појам мултикултуралности подразумева егзистирање различитих етничких заједница у једном друштву, а мултикултурализам политичко-институционално третирање те културне и етничке плуралности. Дакле, мултикултуралност је нормативно-описног карактера, а мултикултурализам претпоставља креирање, спровођење и евалуацију мултикултуралне политике Видети: Зоран Лутовац, "Стање и перспективе мултикултурализма у Црној Гори", у: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона* (ур. В. Становић, Г. Башић), САНУ, Институт друштвених наука, Београд, 2016, стр.409.

партиципирајући у јачању заједничких друштвених институција. Политика мултикултурализма треба да промовише различитост, а истовремено да је усмерена на јачање друштвене хомогености, што би све заједно водило равноправности и једнакости свих грађана, социјалној правди и већој интегрисаности мањина у политички и друштвени живот земље. Статус мањина и њихова повезаност са политиком мултикултурализма подразумева поштовање мањинских и људских права, а неопходна претпоставка једног таквог друштва јесте изградња грађанске државе, засноване на признавању институција економског и правног система, али и права на културну разноликост.¹ Међутим, прокламоване вредности и циљеви мултикултурализма често нису у сагласности са праксом, па се све више говори о новом моделу управљања културним диверзитетом, а то је интеркултурализам. Интеркултурни дијалог подразумева успостављање дијалога између припадника различитих култура, на начелима међусобног уважавања и сарадње, поверења, толеранције и разумевања као најважнијих принципа на којима почива суживот различитих националних, религијских, лингвистичких и политичких заједница.

Савет Европе објавио је документ – Бела књига, у коме се јасно истиче значај очувања концепта мултикултурализма и прокламованих европских вредности на коме почива Европска унија.² Као основни циљеви интеркултурализма наводе се: решавање проблема економске неједнакости, политичког представљања и интеграције различитих етнокултурних заједница у друштво. Поштовање разноликости и друштвена кохезија се могу постићи само ако су испуњени одређени услови, као што су демократско уређење, усвајање интеркултурних знања и креирање простора за интеркултурни дијалог, при чему је остављено да се основни принципи садржани у самом документу флексибилно примењују.³ Наиме, не постоји универзална формула или модел који би важио за све земље, већ је неопходно пронаћи одговарајући „модус вивенди“ где држава признаје постојање различитих заједница, њихов културно-етнички и правно-политички идентитет, као и посебна мањинска права, а све у циљу успешне коегзистенције и просперитета. У феномену мултикултурализма укрштају се глобални трендови који се односе на демографију (нпр. имиграциони токови), економију (нпр. кретање радне снаге), међународну политику и културу, па стога мултикултурализам у Србији не може бити изолован од светских процеса и кретања, нити се може свести на неки готов модел, већ мора наћи своје место у контексту друштвене, социо-економске и политичке ситуације.

У комплексу детерминишућих фактора мултикултурализма, незаобилазна улога припада језику који је истовремено производ и израз културе, јер нема културе без језичког израза нити има језика без културног садржаја. Као што појам мултикултурализма подразумева постојање више култура тако и језик у том контексту подразумева вишејезичност, иначе битно обележје бар две трећине човечанства. Процењује се да између 50% и 70% светског становништва је двојезично или вишејезично због чега је битно подизање свести о важности вишејезичности кроз програме интеркултурног образовања. Корисна свима и увек, вишејезичност је по правилу неопходна етничким и националним мањинама као право решење у ситуацији између асимилације и гетоизације и пут ка интеграцији у друштво уз очување свог језичког и националног идентитета.⁴

¹ Више о мултикултурализму видети: Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford University Press, Oxford, 1995; Andrea Semprini, *Multukulturalizam*, CLIO, Beograd, 1999; Bhikhu Parekh, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Harvard UP, Harvard, 2002.

² Бела књига о интеркултуралном дијалогу „Живимо заједно једнаки у достојанству“, Савет Европе, Стразбур 2008, http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White_aper_ID_SerbianVersion.pdf, (13.10.2017).

³ Министарство културе Републике Србије, *Бела књига о интеркултурном дијалогу*, Београд 2008, стр. 6.

⁴ Ранко Бугарски, „Језик, мултикултурализам и интеркултурализам“, у: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона* (ур. В. Становчић, Г.Башић), САНУ, Институт друштвених наука, Београд, 2016, стр. 113.

2. САВРЕМЕНО ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА ЈЕЗИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА

Најважнија одредница и неодојиви део националног идентитета је несумњиво језик. Као највидљивије спољашње обележје етничке припадности, стваран вековима заједничким живљењем, језик се сматра конститутивним елементом појма народа, указује на шири етнокултурни круг историјског порекла, повезује чланове групе у исту заједницу и истовремено је разликује од осталих. Припаднике лингвистичких заједница често је лакше идентификовати од припадника националних, етничких или религијских група. Међутим, многе различите националности говоре истим језиком, као што се и у оквиру једне етничке заједнице употребљава више језика, због чега језик није увек довољан критеријум за оцену припадности одређеној нацији. Другим речима, извесне језичке разлике не морају нарушавати јединство националне припадности, као што ни језичке сличности не доводе, по правилу, до етничког јединства.

Лингвистичка теорија нације у бившој социјалистичкој Југославији имала је дугу традицију, али је било тешко идентификовати етничке групе према језику, јер су припадници различитих националности (Срби, Хрвати, Црногорци и Муслимани) говорили истим језиком. Сви народи и народности имали су једнака загарантована права (Устав 1974.) да слободно практикују свој језик и писмо, укључујући и наставу на матерњем језику, што "бившу Југославију сврстава у једну од ретких европских држава која није имала ни државни језик ни државну нацију."¹ Дезинтеграција земље почетком 1990-их година и стварање нових држава на простору СФРЈ, имали су за последицу и промене у одлучивању о језику, при чему се јасно види његов значај у дефинисању нација. Политичком одлуком тадашњи језик је издиференциран на више званично признатих језика, при чему су објективне разлике биле мање битне од аспирација за сопственим језиком и државом. Тако, језик којим су говорила четири народа након распада земље добија национална имена, полазећи са становишта да је језик важно интеграционо средство и битан конститутивни елемент нације, мада су лингвисти мишљења да је то и даље један језик упркос неким морфолошким и лексичким особеностима у коме има само регионално условљених варијација и разлика. Српски језик добија статус неколико засебних језика па данас имамо један „лингвистички језик у облику неколико политичких језика“.² Заједнички језик неће бити оспорен ни ако му свако да своју националну варијанту, без обзира што је одвајање имена тежња да се национални језик "очисти" од "туђега" имена. Истом логиком доказивања посебности језика, за сваку нацију могло би се наћи довољно елемената да се закључи како има свој посебан језик, свеједно што је настао из истог супстрата.³

Непостојање неког језика не значи негирање те националне индивидуалности, односно појединим нацијама не може се оспорити право постојања само зато што немају језик означен именом своје нације, јер етничка самоидентификација не значи увек и језичку. Језик нема границе као што имају државе, односно језик није исто што и држава. У данашњем свету има пуно примера да неки народи говоре језиком другог народа (на пример, Американци говоре енглески или Аустријанци немачки језик), али се при томе нико од њих не залаже за увођење посебног и новог језика (америчког или аустријског).⁴

Савремена наука не посматра језик и национални идентитет као статичке и непроменљиве категорије, већ напротив као динамичне и флотантне феномене који се мењају током времена у зависности од ситуације и окружења. Наиме, појам језичког идентитета се може током времена модификовати, а са колективног и индивидуалног аспекта није нужно ограничен само на матерњи језик, већ на више њих. При томе, различите врсте

¹ Милена Спасовски, Саша Кицošев, Драгица Живковић, „Број и територијални размештај Срба и Црногораца у СФРЈ после Другог светског рата“, у: *Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФРЈ* (ур. М. Спасовски), Географски факултет, Београд 1993, стр.72.

² Ранко Бугарски, *Језик и идентитет*, Библиотека 20 век, Књижара круг, Београд, 2010, стр.31.

³ Душан Ичевић, *Црногорска нација*, Форум за етничке односе, Београд 1998, стр.126.

⁴ Ранко Бугарски, *Увод у општу лингвистику*, ЗУНС Београд, Нови Сад 1991.

идентитета (етнички, национални, верски, социјални и др.) могу бити изражени одговарајућим језицима или језичким варијететима. Одређеном идентитету често одговара и такав језички идентитет, на пример, уз национални идентитет иде и национални језик, уз локалну димензију идентитета иде и локални или регионални дијалект, уз наднационални (европски) иде неки од светски распрострањених језика и слично. Језик не мора обавезно бити посебан језик, већ то може бити и сопствени модалитет неког заједничког језика (на пример, енглеског) имајући у виду његове предности за ширу и бољу комуникацију, али се одлике сопственог националног идентитета упркос томе, могу сачувати.¹

3. ЕТНОЛИНГВИСТИЧКИ МОЗАИК СРБИЈЕ

Због специфичног геополитичког положаја, историјског наслеђа, демографског развика и сталних миграција становништва, Србија је несумњиво мултиетничка држава (удео мањина износи око 15%), које су изразито диференциране по бројности, просторном размештају, популационом развiku, језику, религији, друштвеној кохезивности, политичкој организованости, националној еманципацији и другим особеностима. У мултинационалним и мултилингвалним државама значај језика је посебно велики због чега је неопходно да буде покривен статистичким истраживањима. Састав становништва Србије према матерњем језику може се сагледати на бази пописних резултата,² док укрштање језика и националне припадности представља уобичајен метод утврђивања степена подударности између објективних етничких особина (језик) и субјективног опредељивања (националност), у којој мери те две одреднице коинцидирају, као и код којих етничких заједница и у ком степену је присутна етнофонија односно алтерофонија.

Емпиријска истраживања су показала да у оквиру сваке националне заједнице један број припадника је навео неки други језик као свој матерњи, па је неподударност која у извесној мери постоји између језичке и етничке припадности последица различитих етногенетских и асимилационих кретања, мешовитих бракова, политичких чинилаца и слично. Језичко самодеklarисање веома често указује и на превласт политичког фактора у сфери формирања, афирмисања и изражавања националног идентитета. Појава алтерофоније негативно је корелирана са бројношћу, а највећа је код малобројних и просторно дисперзивних националности.³

У погледу језика, са аспекта права и положаја националних мањина, важно је истаћи да уколико припадници мањинских заједница матерњи језик у потпуности замене другим, то води ка асимилацији, а ако су упућени само на свој језик и не познају језик државе у којој живе, искључени су из друштвених токова што води гетоизацији. Због тога је неопходно да припадници мањина поред свог познају и званични језик, па је решење у вишејезичности у оквиру које би коришћењем свог матерњег језика сачували сопствени језички идентитет, док би им истовремено познавање званичног језика омогућило бољу комуникацију и

¹ Ранко Бугарски, "Пред изазовима вишејезичности," *Битен*, 4, Министарство за људска и мањинска права, Београд, 2003, стр. 16-18.

² Резултати пописа из 2011. показују да у Србији (без КиМ) за српски матерњи језик се декларисало од укупно 7,2 милиона становника, 6,3 милиона (88,1%), на другом месту је мађарски (243,1 хиљада или 3,4%), затим босански (138,9 хиљада или 1,9%), ромски (100,7 хиљада или 1,4%), као и бројни други језици чији удели појединачно изnose испод 1% (албански није узет у обзир због бојкота пописа те мањине). Иначе, оваква лингвистичка структура Србије у великој мери се поклапа са националном.

³ На пример, врло високо поклапање језика и националности (етнофонија) регистровано је у Србији код Бошњака, Словака, Мађара и Албанаца. Интересантно да је код бошњачко-муслиманске заједнице присутно различито декларисање иако је у суштини реч о истом етничком корпусу, па су Бошњаци изјавили да им је матерњи језик босански, док су се Муслимани већином декларисали за српски језик. Највећи степен непоклапања (алтерофонија) бележе Црногорци, Роми, Македонци, Хрвати и Бугари. Видети: Нада Радушки, "Значај језика у очувању националног идентитета мањинских заједница у Србији", у зборнику: *Национални идентитет и међународне интеграције* (ур. З.Милошевић, Ж. Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, стр.381-400.

интегрисаност у друштво.¹ Држава треба да успостави равнотежу између та два аспекта у циљу очувања и унапређења етнojeзичке и културне разноликости.

Мултикултурализам, а поготово интеркултурализам не може постојати без озбиљног утемељења у језику активiranом кроз колективну и индивидуалну вишејезичност, али не само постојећу и спонтану, него програмски развијану путем мера језичке и образовне политике. Прелазећи на терен Европе и њених институција, како истиче наш познати лингвиста Бугарски, културна традиција нашег континента прешла је пут од веровања у „свето тројство“ језика, нације и државе, као идеала успостављеног крајем 18. века до данашње наднационалне Европске уније од чијих се држављана очекује да ће поред свог матерњег у некој мери познавати и користити још два службена језика ЕУ, што је, с друге стране, и одговор на текуће глобализацијске процесе. Дакле, „задатак у будућем периоду је унапређење вишејезичности, а за то је битан предуслов коначно напуштање романтичарске и националистичке догме о светињи једног, националног матерњег језика као главног чувара колективног и индивидуалног идентитета“.²

4. ЗАШТИТА И ОЧУВАЊЕ ЈЕЗИЧКОГ ИДЕНТИТЕТА

Један од идентитетских феномена својствених српском народу је језик, свест о историји и религијској припадности, обичајима и менталитету, културном наслеђу, као и „свеколика представа народа о самој себи“. Очување језика и националног идентитета од круцијалног је значаја за припадност српској нацији. Сматра се да је српски језик, имајући у виду турбулентне политичке промене крајем 20. века, један од најугроженијих језика у Европи јер је изгубио велике значајне области свог говора, као што су језик Срба из Хрватске и језик Срба са КиМ њиховим протеривањем са тих простора.³

У Нацрту *Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године*, истакнуто је да Република Србија свој савремени идентитет „третира као кохезивни и инклузивни фактор друштва“ који се „огледа у заједничком наслеђу свих грађана Србије и интеркултурном дијалогу на свим нивоима“. Стратегија настоји да очува и развије све оно што је „свака епоха и културно-цивилизацијска формација трајно приложила целини културе грађана Србије и Срба на ширем културном простору“.⁴

Етнолингвистички плурализам Србије, као позитивна одлика модерних друштава, захтева правно-политичке механизме заштите у циљу успешне интеграције свих националних заједница. Право на употребу сопственог језика и писма једно је од кључних мањинских права, а гарантује се различитим међународним и националним правним актима. Један од најважнијих јесте *Европска повеља о регионалним или мањинским језицима* Савета Европе (1992).⁵ Ова Повеља нема за циљ заштиту мањина, већ првенствено заштиту језика и унапређење лингвистичке разноликости, а настала је из потребе за заштитом традиције и културног наслеђа Европе које сачињавају и бројни мањински или регионални језици често угрожени из многобројних разлога.⁶ У Повељи се експлицитно наглашава „вредност интеркултурализма и мултилингвизма“, као и да државе треба да покажу уважавање у односу на те језике, нарочито у оквиру процеса образовања, јавног информисања, управне власти,

¹ Ранко Бугарски, "Пред изазовима вишејезичности," оп.цит., стр. 16.

² Ранко Бугарски, "Језик, мултикултурализам и интеркултурализам", оп. цит, стр 114-116.

³ Борислав Гроздић „Образовање и очување, заштита и развој националног, културног, верског и језичког идентитета“, у : *Ми и други* (ур. Д. Јањић), интерни материјал, Форум за етничке односе, Београд, 2018, стр.10.

⁴ *Нацрт Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године*, <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/nactr-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027--/nactr-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-.pdf> (03.12.2017.).

⁵ *Европска повеља о регионалним и мањинским језицима, Инструменти Савета Европе-људска права*, Београдски центар за људска права, Београд 2000.

⁶ Према дефиницији наведеној у Повељи „регионални или мањински језици су они језици који су традиционално у употреби на одређеној територији једне државе од стране њених држављана који чине бројчано мању групу од остатка становништва и који су различити од званичног језика те државе (то не укључује дијалекте званичног језика).“

културне делатности и друго. Државама је остављено да на основу објективних мерила, посебних околности и финансијских могућности одлуче за које конкретно језике ће утврдити мере заштите.

Такође, важан документ Савета Европе јесте и *Оквирна конвенција за заштиту националних мањина*,¹ где термин "оквирна" указује да преузети принципи нису директно применљиви, већ државе саме одлучују да их законски усвоје или не усвоје, имајући у виду интересе мањина које живе на њеној територији, али и сопствене националне и државне интересе. У погледу етнокултурних особености истакнуто је: унапређење елемената мањинског идентитета (језик, вера, традиција, итд.), равноправност између мањина и већинске популације, недискриминација, итд., остављајући при томе државама широка дискрециона права, с обзиром на специфичне околности у свакој од њих.

У Србији, правни оквир мањинске политике чини, поред ратификованих међународних докумената (поменута Повеља и Оквирна конвенција), *Закон о заштити права и слобода националних мањина* (2002), билатерални уговори (са Мађарском, Румунијом, Хрватском и Македонијом), уставна решења и бројна законска акта.² Али и поред богате законске регулативе у пракси је остваривање мањинских права обележено бројним проблемима, па је потребна свеобухватна ревизија постојећег законодавства, као и доношење Стратегије интеграционе мањинске политике која ће омогућити системски приступ решавању мањинског питања у Србији.³

На путу Србије ка Европској унији, поред очувања идентитета своје нације, за стабилност и кохезију мултикултуралног друштва, неопходни су и добри већинско-мањински односи, дијалог, разумевање и толеранција, поштовање културне разноликости, као и успешна интеграција припадника свих националних мањина уз очување њиховог етничког и језичког идентитета.

Литература

1. *Бела књига о интеркултуралном дијалогу „Живимо заједно једнаки у достојанству“*, Савет Европе, Стразбур 2008, http://www.coe.int/t/dg4/intercultural/Source/Pub_White_Paper/White_aper_ID_SerbianVersion.pdf, 13.10.2017.
2. Бугарски, Ранко, *Језик и идентитет*, Библиотека 20 век, Књижара круг, Београд, 2010
3. Бугарски, Ранко, *Увод у општу лингвистику*, ЗУНС Београд, Нови Сад 1991.
4. Бугарски, Ранко, "Пред изазовима вишејезичности," *Билтен*, 4, Министарство за људска и мањинска права, Београд 2003.
5. Бугарски, Ранко, "Језик, мултикултурализам и интеркултурализам", у: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона* (ур. В.Становчић, Г.Башић), САНУ, Институт друштвених наука, Београд 2016, 111-118.
6. Гроздић, Борислав, „Образовање и очување, заштита и развој националног, културног, верског и језичког идентитета“, у: *Ми и други* (ур.Д. Јањић), интерни материјал, Форум за етничке односе, 2018. стр.10
7. *Европска повеља о регионалним и мањинским језицима, Инструменти Савета Европе - људска права*, Београдски центар за људска права, Београд, 2000.
8. Ичевић, Душан, *Црногорска нација*, Форум за етничке односе, Београд 1998.
9. Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minoritiz Rights*, Oxford University Press, Oxford, 1995.

¹ *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Council of Europe Treaty Series, No. 157, Strasbourg, 1995.

² То су: Закон о националним саветима националних мањина, Закон о службеној употреби језика и писма, Закон о локалној самоуправи, Закон о забрани дискриминације, и бројни други.

³ *Мањинска политика и интеграције - Анализа и препоруке за унапређење мањинске политике и процеса интеграције у Републици Србији*, Форум за етничке односе, Београд, 2014. стр 15.

10. Лутовац, Зоран, “Стање и перспективе мултикултурализма у Црној Гори“, у: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона* (ур. В.Становчић, Г.Башић), САНУ и Институт друштвених наука, Београд 2016, стр. 409-431.

11. *Мањинска политика и интеграције - Анализа и препоруке за унапређење мањинске политике и процеса интеграције у Републици Србији*, Форум за етничке односе, Београд 2014.

12. Министарство културе Републике Србије, *Бела књига о интеркултурном дијалогу*, Београд 2008.

13. *Нацрт Стратегије развоја културе Републике Србије од 2017. до 2027. године*, стр. 4.<http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/nacrt-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-/-nacrt-strategije-razvoja-kulture-republike-srbije-od-2017--do-2027-.pdf> (03.12.2017.)

14. Parekh, Bhikhu, *Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory*, Harvard UP, Harvard, 2002.

15. Радушки, Нада ”Значај језика у очувању националног идентитета мањинских заједница у Србији”, у зборнику: *Национални идентитет и међународне интеграције* (ур.З.Милошевић, Ж.Ђурић), Институт за политичке студије, Београд, стр.381-400.

16. Semprini, Andrea, *Multukulturalizam*, CLIO, Beograd, 1999.

17. Спасовски, Милена, Кицошев, Саша, Живковић, Драгица, „Број и територијални размештај Срба и Црногораца у СФРЈ после Другог светског рата“, у: *Етнички састав становништва Србије и Црне Горе и Срби у СФРЈ* (ур. М.Спасовски), Географски факултет, Београд 1993.

18. *Framework Convention for the Protection of National Minorities*, Council of Europe Treaty Series, No. 157, Strasbourg 1995.

Nada Raduški

*PHENOMENON OF LANGUAGE IDENTITY IN
THE LIGHT OF MULTICULTURALISM IN SERBIA*

Resume

The paper examines the linguistic identity in the context of the multiethnicity of the Serbian population and aims to show the importance of the mother tongue as the main component of national identity. Also, the paper points to the great importance of multilingualism in order to achieve a successful and sustainable concept of multiculturalism. Ethnolinguistic mosaic of Serbia points to the existence of numerous national minorities and the necessity of their successful integration into society, while respecting diversity and preserving the ethnic, religious and linguistic characteristics of members of all national communities.

Key words: multiculturalism, linguistic identity, native language, national minorities, multilingualism, normative regulation, Serbia.

Нифонтова Ольга Ивановна

магистрант социально-теологического факультета имени митрополита Московского и Коломенского Макария (Булгакова) направления “Теология“, Белгородский государственный национальный исследовательский университет, 308000, Россия, г. Белгород
e-mail: nifontova.olya2013@yandex.ru

РОЛЬ РУССКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ В ДЕЛЕ ПРЕОДОЛЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ И МЕЖРЕЛИГИОЗНЫХ КОНФЛИКТОВ СОВРЕМЕННОСТИ

Аннотация: Статья посвящена обзору деятельности Русской Православной Церкви, направленной на преодоление межрелигиозных и межнациональных конфликтов в современном обществе. Проведенное исследование позволяет утверждать, что Русская Православная Церковь занимает активную позицию в деле защиты религиозных и национальных меньшинств от дискриминации и преследований по всему миру. Осуществляя межрелигиозный диалог и поддерживая своё участие в мировых правозащитных международных организациях, Русская Православная Церковь стремится обратить внимание религиозных и политических лидеров стран мира на необходимость защиты религиозных меньшинств на территории любых государств от любых видов притеснений и экстремизма.

Ключевые слова: религия, мир, Русская Православная Церковь, международные площадки, межрелигиозный диалог, защита христиан, преследования, дискриминация.

Nifontova Olga Ivanovna

Master's student of Faculty of Theology and Social Sciences,
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: nifontova.olya2013@yandex.ru

THE ROLE OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH TO OVERCOME NATIONAL AND RELIGIOUS CONFLICTS OF OUR TIME

Abstract: the article reviews activities of the Russian Orthodox Church, aimed at overcoming religious and ethnic conflicts in modern society. This study allows to assert that the Russian Orthodox Church takes an active role in protecting religious and ethnic minorities from discrimination and persecution around the world. Through interreligious dialogue and supporting its participation in international human rights organizations, the Russian Orthodox Church seeks to draw the attention of religious and political leaders of the world to the need to protect religious minorities in the territory of any state from all kinds of harassment and extremism.

Keywords: religion, world, the Russian Orthodox Church, international courts, inter-religious dialogue, the protection of Christians, persecution, discrimination.

В последние несколько десятилетий тема дискриминации национальных и религиозных меньшинств приобрела особую остроту и актуальность по всему миру. Чаще всего именно эти люди становятся притесняемой и гонимой частью населения различных государств, причём самым преследуемым религиозным сообществом на планете на сегодняшний момент признаётся христианство. Дискриминации подвергаются разные христианские объединения: православные, католики, многочисленные ответвления протестантов. По свидетельству митрополита Волоколамского Илариона (Алфеева), каждые пять минут в мире за веру умирает христианин [3]. Масштабы современных гонений можно сравнить, пожалуй, только лишь с первыми веками христианства, которые вошли в историю

как эпоха мученичества. По количеству пострадавших и территориальному размаху наша эпоха стремительно набирает обороты, рискуя обогнать и первохристианские времена.

Однако, современный исследователь Александр Солдатов находит гонения древности и современности сравнимыми по масштабности и далеко неодинаковыми по своей сущности и мотивации [9]. Он предлагает древние религиозные притеснения называть *классическими*, а современные – *постмодернистскими*. Заметим, что в таком делении Александра Солдатова вне поля зрения остаётся исторический промежуток между *классическим* и *постмодернистским* периодами, когда гонения тоже имели место, но ограничивались отдельными странами или сравнительно небольшим количественным размахом. По его мнению, гонения современности в большинстве своём основаны не на религиозных убеждениях гонителей, а представляют собой скорее частный способ борьбы за власть и контроль над финансовыми потоками. Конечно, подобная мотивация имеет место быть в настоящее время, но сводить все современные религиозные притеснения только к финансовым интересам было бы неправильно. Как и в первые века христианства, дискриминация современных верующих зачастую связана и с убеждением других религиозных групп в правоте только своего учения, откуда вытекает непримиримость, стремление обратить в свою веру инакомыслящих любыми способами. Так, например, действуют представители радикальных ответвлений ислама. Кроме того, религиозные преследования случаются и по политическим мотивам.

На сегодняшний день дискриминация религиозных меньшинств наблюдается в большинстве стран мира, среди которых лидирующие места занимают Алжир, Саудовская Аравия, Индия, Мальдивы, Сомали, Пакистан, Египет, Сирия, Ирак, Иран, Северный Судан, Северная Корея, Бангладеш, Лаос, Филиппины, Ливан, Эритрея. В этих странах и ряде других, христиан разнообразными способами вынуждают сменить веру, из-за чего они покидают родину, не будучи защищёнными государством и не чувствуя себя в безопасности. Особенно ярким примером стран, вынужденно покинутых христианами в последние десятилетия, являются Сирия, Ливан, Египет. А в Ливии христиан в настоящее время почти совсем не осталось.

Многие годы осуществляется дискриминация коптского населения в Египте. Христианам здесь никогда не позволяют занять высокие политические или государственные должности. В Каире целый район заселён коптами, которые вынуждены заниматься ручной сортировкой мусора, чтобы как-то выживать [3]. В последние десятилетия копты из-за религиозных притеснений со стороны мусульман и государства используют любую возможность, чтобы покинуть страну, коптские храмы в Каире оказываются пустыми. И это при том, что копты с уважением относятся к государственным законам и к исламу, любят свою страну.

Самым удручающим моментом является тот факт, что государственные власти западных стран, где религиозные меньшинства подвергаются дискриминации, далеко не всегда стремятся защитить преследуемых граждан, а часто даже и становятся источниками насилия против них. Например, в Пакистане в 1986 году был на государственном уровне принят закон о “богохульстве” [6], согласно которому мусульманин может обвинить об оскорблении кем-то ислама, не предоставляя свидетелей и доказательств. А данный закон требует немедленного осуждения обвиняемого, из чего следует, что многие люди страдают безвинно! Аналогичный государственный закон о “богохульстве” принят и в Алжире [6]. В Алжире последние годы власти наложили запрет и на открытие христианских храмов. Русская Православная Церковь в составе Всемирного Совета Церквей в 2009 году участвовала в принятии заявления о “Злоупотреблениях в связи с законом о богохульстве и о безопасности религиозных меньшинств в Пакистане” [3]. Религиозные лидеры призвали правительство Пакистана гарантировать права религиозных меньшинств в своей стране, и внести изменения в статью уголовного кодекса Пакистана, согласно которой к виновному в богохульстве применяется смертная казнь.

Прискорбно, что все те из государственных деятелей Пакистана, кто когда-либо решался встать на защиту прав христиан, были запуганы или убиты. Среди убитых губернатор провинции Пенджаб Салман Тазир и министр по делам меньшинств Шахбаз Бхатти [3]. Современные государственные деятели после этого просто боятся делать какие-либо попытки поддержать гонимых и притесняемых.

Факт незащищённости религиозных меньшинств со стороны государств требует поиска иных возможностей решения данной проблемы. В защиту преследуемым гражданам разных стран выступают сегодня сами религиозные объединения, иницируя межрелигиозный диалог друг с другом, и с международными организациями. Наиболее активную позицию в этом смысле на сегодняшний день заняла Русская Православная Церковь. Она с непрекращающимся постоянством активно призывает человечество к добрососедским отношениям между различными национальными и религиозными сообществами, сама на протяжении веков являясь примером мирного сосуществования на одной территории с другими традиционными для России вероисповеданиями, такими как иудаизм, ислам, буддизм [5].

Русская Православная Церковь в деле защиты национальных и религиозных меньшинств по всему миру не ограничивается только внутренним межрелигиозным диалогом. Она активно стремится вынести существующую проблему на уровень светских международных организаций, таких как ООН, ОБСЕ, ЮНЕСКО; самостоятельно вступает в переговоры с политическими лидерами и всеми силами пытается привлечь их внимание к проблеме притеснения и дискриминации религиозных меньшинств.

Деятельность Русской Православной Церкви в деле защиты национальных и религиозных меньшинств требует более подробного рассмотрения, которое и будет предпринято в данной статье.

В ходе написания данной статьи был использован метод изучения и сравнительного анализа статистики гонений христиан по регионам, предоставленных международными и правозащитными организациями "Всемирная христианская солидарность" ("Christian Solidarity Worldwide") [12], "Преследование" ("Persecution") [14], "Barnabas Fund" [11], "Open Doors" [13]. Использовался и комплекс взаимодополняющих методов исследования: метод теоретического анализа литературы по исследуемой проблеме, методы изучения, обобщения и анализа существующих источников информации о деятельности Русской Православной Церкви в деле защиты религиозных меньшинств.

Современное общество поражает своей изобретательностью на зло, из которого проистекают многочисленные способы преследования национальных и религиозных меньшинств в мире. Зачастую эти способы носят откровенно сатанинский и зверский характер, чуждый не только христианским заповедям, но и основополагающим постулатам других традиционных религий.

Христиан, в тех странах, где они составляют меньшую часть населения, притесняют изощрённо и разнообразно следующими способами: заставляют платить подушную подать мусульманам, либо покинуть страну (Египет), целенаправленно похищают и убивают (Сирия, Ирак, Сомали), принимают бесправный закон о "богохульстве" (Пакистан, Алжир), насильно выдают замуж и принуждают к смене веры (Пакистан, Занзибар), вынуждают покинуть страну (Нигерия), отказывают в устройстве на работу и сажают в тюрьму за наличие Библии (Занзибар, Мальдивы), за принадлежность к христианству заключают в трудовые лагеря и тюрьмы (Северная Корея, Эритрея), захватывают земли и имущество (Бангладеш), лишают права занимать в стране государственные посты и поступать в высшие учебные заведения (Лаос, Египет), разрушают храмы (Индия, Афганистан), не дают разрешения на открытие христианских храмов (Алжир), похищают в целях выкупа (Ирак), целенаправленно уничтожают христиан на своей территории (Сомали, Индия), конфискуют церковную собственность и сокращают количество священников (Эритрея).

Большая часть современных преследований христиан по всему миру осуществляется со стороны радикально настроенных исламских религиозных группировок, особенно

последователей ваххабизма и селлафиизма (Аль-Каида, Джихад, Исламский джихад), стремящихся к построению единого всемирного исламского государства (халифат), в котором нет места инакомыслящим [3]. Надо сказать, традиционный ислам, по свидетельству его представителей, выступает против дискриминации и кровавых расправ с людьми в каких бы то ни было “высоких” целях. Экстремистские же группировки мусульман больше похожи на объединения, которые под видом ислама осуществляют свои скрытые политические и иные цели или превратно понятые задачи религии. Ярким показателем псевдорелигиозности радикальных исламистов является тот факт, что жертвами селлафиистов и ваххабистов становятся не только иноверцы, но и свои же братья по вере, то есть приверженцы традиционных направлений ислама.

Исламское общество, к сожалению, до сих пор не нашло эффективных способов борьбы с религиозным экстремизмом внутри своего вероучения. Поэтому на сегодняшний день мусульманскому миру требуется внешняя помощь для преодоления сложившейся ситуации. Своё видение возможностей для решения проблемы предлагает исламскому миру Русская Православная Церковь.

Русская Православная Церковь считает одной из причин исламского радикализма превратно понятое радикалами учение традиционного ислама, то есть незнание мусульманской молодёжью основ своей веры. Поэтому одну из задач на пути преодоления радикального экстремизма внутри ислама Русская Православная Церковь видит в религиозном просвещении исламской молодёжи, которое может стать профилактикой искажений и заблуждений. Для этого мусульманским религиозным лидерам необходимо проводить разъяснительные беседы, лекции, вводить в своих учебных заведениях курсы исламской традиционной теологии, изучать деятельность радикальных групп внутри ислама и доносить их деструктивный разрушающий характер до молодёжи. Такая работа важна для безопасности всего мира, так как гонениям на религиозной почве со стороны исламских экстремистов по всему миру подвергаются, помимо христиан, и представители других религиозных меньшинств. Например, в Ираке мусульмане притесняют езидскую общину, вынуждая покинуть страну; в Пакистане, Индии и Бангладеш их преследованиям подвергаются индуисты.

В условиях религиозного терроризма и экстремизма Русская Православная Церковь выступает на мировой арене той структурой, которая активно вмешивается в сложившуюся ситуацию. Она в лице своих представителей как самостоятельно, так и совместно с другими религиозными сообществами ведёт переговоры с политическими и духовными лидерами разных стран. Так 12-13 ноября 2011 года Патриарх Кирилл посетил Сирию, где перед политическими и религиозными лидерами высказался о недопустимости любых проявлений экстремизма и насилия.

Вот уже несколько десятилетий Русская Православная Церковь выступает за мир во всём мире. С этой целью она последовательно пытается вести межрелигиозный диалог, организует встречи представителей различных религий, в том числе нередко и на своей территории.

С целью защиты религиозных меньшинств от преследований и дискриминации Русская Православная Церковь стремится использовать все появляющиеся возможности для своего присутствия в международных организациях. Она создала своё представительство в ООН, пытается вести диалог с ЮНЕСКО, ОБСЕ, Советом Европы, поддерживает своё участие в международных межхристианских и межрелигиозных организациях (Всемирный Совет Церквей, Европейский Совет Религиозных Лидеров, Всемирная конференция религий за мир и других), взаимодействует с Государственными управлениями по делам религий ряда стран мира (Турция, Китай) [5]. В ходе переговоров обсуждаются вопросы противодействия религиозному экстремизму, защиты христиан и других религиозных меньшинств от гонений, преследований, дискриминации на территориях, где они проживают. Эти проблемы часто поднимают на международной арене именно Русская Православная Церковь. Как один из её представителей, митрополит Иларион (Алфеев),

выступая на сессии Генеральной ассамблеи ООН в 2012 году, призвал мировое сообщество к неотложным мерам по защите христиан [4] и продолжает это делать, пользуясь любым удобным случаем. Митрополит Волоколамский Иларион (Алфеев) также неоднократно выступал с докладами и лекциями по теме дискриминации христиан в России и странах Европы [1,2,3,4,5,6].

Помимо переговоров, Русская Православная Церковь оказывает и практическую помощь религиозным меньшинствам, собирая и отправляя гуманитарную помощь христианам, страдающим от разрушительных войн и религиозных притеснений. Большую кампанию по сбору помощи Русская Православная Церковь осуществила для Сирии.

Проследим основные моменты деятельности Русской Православной Церкви в деле защиты религиозных меньшинств в России и на международной арене, начиная со второй половины XX века.

В 1952 году в Троице-Сергиевой Лавре состоялась Первая конференция представителей всех Церквей и религиозных объединений в СССР, председателем которой был Патриарх Московский и Всея Руси Алексий I. Межрелигиозный диалог продолжился в 1969 году на Второй конференции. Эти мероприятия заложили основы для дальнейшего развития межрелигиозного диалога между Русской Православной Церковью и иными религиозными объединениями. В дальнейшем переговоры развивались в направлении объединения усилий по достижению мира на земле.

В 1977 году прошла всемирная конференция «Религиозные деятели за прочный мир, разоружение и справедливые отношения между народами», где обсуждались вопросы миротворческого характера и национальной безопасности.

Затем в 1982 году состоялась Московская Всемирная конференция «Религиозные деятели за спасение священного дара жизни от ядерной катастрофы», собравшая 590 делегатов из 90 стран. Основной обсуждаемой проблемой конференции стала проблема сохранения жизни на земле.

С 1986 года Русская Православная Церковь стала участницей ежегодного миротворческого форума «Молитва о мире», целью которого является объединение усилий по преодолению разногласий между религиями и народами в целях достижения справедливого и прочного мира.

Знаковым этапом в межрелигиозном диалоге Русской Православной Церкви о мире можно считать учреждение в 1998 году в Москве Межрелигиозного совета России, который позволяет лидерам традиционных религий сообща реагировать на вызовы современности. Межрелигиозный совет России функционирует и в настоящее время.

Из приведённых данных ясно просматривается осознание представителями различных религиозных групп необходимости объединения усилий на пути сохранения жизни на земле в условиях существования ядерного оружия.

С 2003 года РПЦ участвует в Съездах лидеров мировых и традиционных религий, проводимых правительством Республики Казахстан.

С 3 по 5 июля 2006 года в Москве состоялся крупнейший Саммит религиозных лидеров, главной темой которого стало противостояние мировому экстремизму и терроризму.

Результатом совместной работы Русской Православной Церкви, России, Ватикана и Ливана стало принятие в 2015 году в Совете ООН по правам человека заявление «В поддержку прав человека христиан и других общин, в особенности на Ближнем Востоке» [5].

Межрелигиозный совет России своевременно реагирует на вызовы современности. После нападения на верующих в Кизляре, совет 19 февраля 2018 года выступил с заявлением, в котором призвал спецслужбы выявить и обезвредить экстремистов.

Помимо Москвы, межрелигиозный диалог в настоящее время ведётся и в других городах России. Например, 22 марта 2018 года в НИУ «БелГУ» прошла научно-практическая конференция «Традиционные религии России и современные вызовы», в которой приняли участие представители местной религиозной организации мусульман города Белгорода «Мир

и созидание“ и представители Белгородской митрополии Русской Православной Церкви. В ходе встречи обсуждались вопросы совместного противостояния религиозному экстремизму.

Очевидно, что на сегодняшний день самым актуальным межрелигиозным диалогом для Русской Православной Церкви является диалог с исламом: большинство преследований религиозных меньшинств в мире осуществляется со стороны радикально настроенных исламистских группировок. Данный диалог реализуется в рамках совместных рабочих групп с мусульманами Ирана, управлением по делам религий Турции, другими мусульманскими организациями. Представители Русской Православной Церкви и представители традиционного ислама согласились во мнении, что, принимая предрассудки, суеверия и стереотипы какого-либо вероучения за истину, люди подвергаются экстремистским настроениям и агрессии. Для преодоления невежества в ходе диалога двух религий достигнуто соглашение об обмене преподавателями, которые бы смогли изложить суть своей веры с помощью лекций представителям другой религии [5]. Это соглашение не совсем понятно, так как для решения проблемы исламского экстремизма достаточно было бы внутренней деятельности по борьбе с невежеством представителей традиционного ислама. Просвещение необходимо самим мусульманам, так как экстремизм и радикализм – порождение их вероучения в искажённой форме. В чтении же мусульманами лекций для православных нет необходимости, так как понятия православного экстремизма и терроризма не существует, поэтому решение об обмене преподавателями между Русской Православной Церковью и исламским религиозным сообществом ставит больше вопросов, чем даёт ответов. Например, не приведёт ли прослушивание лекций мусульманских богословов православными к переходу части православных слушателей в ислам? Но исследование этих вопросов не входит в цели и задачи данной статьи.

Представители Русской Православной Церкви продолжают регулярно выступать на международных и межрелигиозных форумах и в настоящее время. Помимо этого, Церковь прилагает усилия к тому, чтобы средства массовой информации доносили до общества проблемы религиозных меньшинств в мире. Для этой цели записываются видео и аудио лекции докладов с различных конференций, публикуются в открытом доступе тексты выступлений по данной проблематике.

Конечно, в рамках межрелигиозного диалога и поиска путей преодоления разногласий для Русской Православной Церкви теоретически существует опасность пойти на компромисс в вопросах веры для сглаживания вероучительных различий между христианами различных религиозных групп в целях достижения более близкого сотрудничества и единомыслия. Теоретически эта возможность существует, по практической Русской Православной Церкви до настоящего времени удаётся устоять в своих вероучительных границах. В принятом в 2000 году документе об основных принципах отношения Русской Православной Церкви к инославию в частности утверждается, что в диалоге с инославием для Русской Православной Церкви исключаются всякие догматические уступки и компромиссы в вере [7]. С точки зрения представителей Русской Православной Церкви, милосердие, оказываемое христианином иноверцу, никогда не может означать согласия с теми религиозными убеждениями, которые разделяет этот человек [8], так как между православным учением и учениями других религий наблюдаются существенные расхождения. Даже христианскую нравственность нельзя признать полностью тождественной нравственности других религий, поскольку зачастую нравственно-религиозные учения оправдывают явный грех (например, оправдание гомосексуализма некоторыми протестантскими общинами и признание нормой однополых браков, оправдание абортов правом женщин на свободу выбора, оправдание эвтаназии).

Церковь желает свидетельствовать инославному миру об истинном неповреждённом православном вероучении о спасении, а не подстраиваться под модные идеи современности. Вместе с тем свидетельство это осуществляется всегда мирным путём, с помощью диалога, убеждения и раскрытия вероучительного и экклезиологического церковного сознания перед представителями других религиозных групп. Никогда на этом пути Русская Православная

Церковь не прибегала к насилию, притеснению и дискриминации инакомыслящих. Поэтому, призывая к миру, она являет собой пример того, о чём говорит. И этот факт придаёт весомость и авторитет этому мирному призыву и заставляет мировое сообщество к нему прислушиваться.

Современная активная позиция Русской Православной Церкви, которую она сумела занять на международной арене, свидетельствует о том, что роль религии в обществе не сводится к частной сфере. Церковь не только молится о спасении человечества и мире на земле, но и стремится утвердить практически идеалы любви, добра, милосердия в земном сообществе, оказывает помощь в преодолении конфликтов, стремится защитить права слабых, гонимых, нуждающихся.

В последние десятилетия роль Русской Православной Церкви на международной арене окрепла. Её представители стали влиятельными участниками международных отношений, причём Церковь сама выражает желание участвовать в вопросах своего государства и всего мирового сообщества. В связи с войной НАТО в Югославии Русская Православная Церковь проявила способность к поддержке внешнеполитических позиций России и, более того, оказалась в состоянии сама вести переговоры с зарубежными партнёрами, влиять на внешнеполитические процессы [10].

По мнению Церпицкой О. Л., политический вес Русской Православной Церкви в мире обусловлен тем, что она является самой крупной Православной Церковью в мире, обладающей авторитетом. К её мнению прислушиваются и другие поместные и автокефальные Церкви [10]. Но, возможно, авторитет Русской Православной Церкви придаёт и нечто другое: сохранённое в неповреждённом состоянии вероучение и собственный пример мирного отношения между людьми.

Рассмотренная нами в данной статье международная деятельность Русской Православной Церкви позволяет утверждать, что в настоящее время её роль в деле преодоления религиозных и межнациональных конфликтов современности достаточно велика. Эта роль не ограничивается молитвой за мир во всём мире, но и характеризуется практической деятельностью. Русская Православная Церковь организует гуманитарную помощь испытывающим притеснения христианам и другим религиозным меньшинствам в разных странах. Особенно широкая кампания по сбору и отправке гуманитарной помощи была развёрнута Русской Православной Церковью во время погромов в Сирии. Русская Православная Церковь активно выступает на международной арене с призывом защитить на государственном уровне национальные и религиозные меньшинства. С целью привлечь внимание мировой общественности к вопросу преследования и уничтожения христиан и других религиозных меньшинств она создала своё представительство в ООН, ОБСЕ, ведёт переговоры с ЮНЕСКО, политическими лидерами разных стран, поддерживает межрелигиозный диалог на уровне международных организаций, таких как, Всемирный Совет Церквей, Европейский Совет Религиозных Лидеров, Всемирная конференция религий за мир и других. Русская Православная Церковь, призывая к добрососедским отношениям между религиозными организациями, сама является этому примером, на протяжении многих лет мирно сосуществует на одной территории с представителями иных традиционных для России религий (буддизмом, исламом, иудаизмом). Самый актуальный на сегодняшний день межрелигиозный диалог Русская Православная Церковь ведёт с исламом, поскольку источник современной религиозной нетерпимости и насилия по большей части происходит от радикально настроенных мусульман. Русская Православная Церковь помогает представителям традиционного ислама осознать главную проблему, порождающую радикализм, – незнание мусульманским населением основ своей настоящей веры. Путь преодоления исламского экстремизма начинается с преодоления религиозного невежества. Русская Православная Церковь убеждена, что свидетельствовать об истине можно только путём мирного диалога, переговоров, а не насилия и принуждения. И поэтому сама она не упускает ни одной возможности вступить в диалог со всеми возможными государственными

и религиозными структурами, пытаюсь преодолеть религиозную нетерпимость среди населения планеты.

Литература

1. Иларион, митрополит Волоколамский. Миротворческая деятельность Русской Православной Церкви: межрелигиозные и межконфессиональные аспекты: доклад на III международной конференции «Религия и мир» (Москва, 29 ок. 2015 г.) [Электронный ресурс] // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4258596.html> (дата обращения: 19.03.2018).

2. Иларион, митрополит Волоколамский. Отношение Православной Церкви к основным мировым религиям: лекция в рамках спецкурса «История христианской мысли» в МИФИ (Москва, 24 окт. 2013 г.) [Электронный ресурс] // Православие и мир. URL: <http://www.pravmir.ru/mitropolit-ilarion-nachal-chitat-speckurs-istoriya-xristianskoj-mysli-v-mifi/> (дата обращения: 19.03.2018).

3. Иларион, митрополит Волоколамский. Преследования и дискриминация христиан в современном мире: причины, масштабы, прогнозы на будущее: доклад на Международной конференции «Свобода вероисповедания: проблема дискриминации и преследования христиан» (Москва, 30 нояб. 2011 года) [Электронный ресурс] // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1793360.html> (дата обращения: 19.03.2018).

4. Иларион, митрополит Волоколамский. Религиозный фактор в международных отношениях, лекция в Московском государственном институте международных отношений (университете) Министерства иностранных дел России (23 окт. 2013 г.) [Электронный ресурс] // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3320088.html> (дата обращения: 19.03.2018).

5. Иларион, митрополит Волоколамский. Роль межрелигиозного диалога в международных отношениях; выступление на заседании рабочей группы по международному диалогу между Русской Православной Церковью и Управлением по делам религий Турецкой Республики (Анкара, 15 дек. 2012 г.) [Электронный ресурс] // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2655109.html> (дата обращения: 19.03.2018).

6. Иларион, митрополит Волоколамский. Эпоха нового мученичества. Дискриминация христиан в разных регионах мира: лекция перед учащимися и преподавателями Московской Духовной академии (21 февр. 2012 г.) [Электронный ресурс] // Русская Православная Церковь. Официальный сайт Московского Патриархата. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2025283.html> (дата обращения: 19.03.2018).

7. Основные принципы отношения Русской Православной Церкви к инославию [Электронный ресурс] URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/418840/> (дата обращения: 21.03.2018).

8. Протоиерей Всеволод Чаплин, Макимов Ю. В., Сафонов Д. В. О православном взгляде на нехристианские религии [Электронный ресурс] // Церковный вестник № 24 (397), декабрь 2008 URL: www.e-vestnik.ru/church/o_pravoslavnom_vzglyade/ (дата обращения: 19.03.2018).

9. Солдатов А. «Религиозные» гонения больше не связаны с религией [Электронный ресурс] // Портал Credo.ru URL: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=comment&id=10> (дата обращения: 20.03.2018).

10. Церпицкая О. Л. Международная деятельность Русской Православной Церкви и внешняя политика Российской Федерации. СПб.: Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2009. 198 с.

11. Barnabasfund hope and aid for the persecuted church [Electronic resource] URL: <https://barnabasfund.org/en> (date of circulation: 21.03.2018).

12. Christian solidarity worldwide voice for the voiceless [Electronic resource] URL: <http://www.csw.org.uk/home.htm> (date of circulation: 21.03.2018).

13. Open Doors serving persecuted Christians worldwide [Electronic resource] URL: <https://www.opendoors.org/> (date of circulation: 21.03.2018).

14. Persecution international Christian concern [Electronic resource] URL: <http://persecution.org/> (date of circulation: 21.03.2018).

References

1. Basic principles of the attitude of the Russian Orthodox Church toward the other Christian confessions [Electronic resource] URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/418840/> (accessed: 21.03.2018).

2. Barnabasfund hope and aid for the persecuted church [Electronic resource] URL: <https://barnabasfund.org/en> (date of circulation: 21.03.2018).

3. Christian solidarity worldwide voice for the voiceless [Electronic resource] URL: <http://www.csw.org.uk/home.htm> (date of circulation: 21.03.2018).

4. Hilarion, Metropolitan Volokolamsky. Peacekeeping activity of the Russian Orthodox Church: interreligious and interreligious aspects: report at the III International Conference "Religion and Peace" (Moscow, 29, 2015) [Electronic resource] // Russian Orthodox Church. The official website of the Moscow Patriarchate. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/4258596.html> (date of circulation: 19.03.2018).

5. Hilarion, Metropolitan Volokolamsky. The attitude of the Orthodox Church to the main world religions: a lecture within the framework of the special course "The History of Christian Thought" at MEPhI (Moscow, Oct. 24, 2013) [Electronic resource] // Orthodoxy and Peace. URL: <http://www.pravmir.ru/mitropolit-ilarion-nachal-chitat-speckurs-istoriya-xristianskoj-mysli-v-mifi/> (date of circulation: 19.03.2018).

6. Hilarion, Metropolitan Volokolamsky. Persecution and discrimination of Christians in the modern world: causes, scales, forecasts for the future: report at the International Conference "Freedom of religion: the problem of discrimination and the persecution of Christians" (Moscow, November 30, 2011) [Electronic resource] // Russian Orthodox Church. The official website of the Moscow Patriarchate. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/1793360.html> (date of circulation: 19.03.2018).

7. Hilarion, Metropolitan Volokolamsky. Religious factor in international relations, lecture at the Moscow State Institute of International Relations (University) of the Ministry of Foreign Affairs of Russia (October 23, 2013) [Electronic resource] // Russian Orthodox Church. The official website of the Moscow Patriarchate. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3320088.html> (date of circulation: 19.03.2018).

8. Hilarion, Metropolitan Volokolamsky. The role of interreligious dialogue in international relations; speech at a meeting of the working group on international dialogue between the Russian Orthodox Church and the Department for Religious Affairs of the Turkish Republic (Ankara, Dec. 15, 2012) [Electronic resource] // Russian Orthodox Church. The official website of the Moscow Patriarchate. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2655109.html> (date of circulation: 19.03.2018).

9. Hilarion, Metropolitan Volokolamsky. The era of a new martyrdom. Discrimination of Christians in different regions of the world: lecture to students and teachers of the Moscow Theological Academy (February 21, 2012) [Electronic resource] // Russian Orthodox Church. The official website of the Moscow Patriarchate. URL: <http://www.patriarchia.ru/db/text/2025283.html> (date of circulation: 19.03.2018).

10. Archpriest Vsevolod Chaplin, Makimov Yu. V., Safonov DV About the Orthodox view of non-Christian religions // Church Gazette No. 24 (397), December 2008 [Electronic resource] URL: www.e-vestnik.ru/church/o_pravoslavnom_vzglyade/ (date of circulation: 19.03.2018).

11. Open Doors serving persecuted Christians worldwide [Electronic resource] URL: <https://www.opendoors.org/> (date of circulation: 21.03.2018).

12. Persecution international Christian concern [Electronic resource] URL: <http://persecution.org/> (date of circulation: 21.03.2018).

13. Soldiers A. "Religious" persecution is no longer associated with religion [Electronic resource] / / Portal Credo.ru URL: <http://www.portal-credo.ru/site/?act=comment&id=10> (circulation date: 20.03.2010).

14. Zerpitskaya OL International activity of the Russian Orthodox Church and the foreign policy of the Russian Federation. St. Petersburg: Publishing house S.-Petersburg. University, 2009. 198 p.

Nifontova Olga I.

*THE ROLE OF THE RUSSIAN ORTHODOX CHURCH
TO OVERCOME NATIONAL AND RELIGIOUS CONFLICTS OF OUR TIME*

Resume

In the course of this article the activity of The Russian Orthodox Church in relation to the issue of overcoming interreligious conflicts of our time was studied. Was considered the specific actions of the Russian Orthodox Church in the protection of religious minorities in different countries from persecution, harassment and discrimination. The special attention in the article was paid to the actions concerning the protection of Christian religious groups of different directions. The study showed that at present the role of The Russian Orthodox Church in overcoming religious conflicts of our time is quite large. This role is not limited to prayer for world peace, but is also characterized by practical action. The Russian Orthodox Church is actively making an international appeal to protect national and religious minorities at the state level. In order to draw the attention of the world community to the issue of persecution and destruction of Christians and other religious minorities, it has established a representative office in the UN, conducts negotiations with UNESCO, political leaders of different countries, supports interreligious dialogue at the level of international organizations such as the world Council of Churches, the European Council of Religious Leaders, the world conference of religions for peace and others. The Russian Orthodox Church, calling for good-neighbourly relations between religious organizations, is itself an example of this, for many years peacefully coexisting in the same territory with representatives of other traditional religions for Russia (Buddhism, Islam, Judaism). The Russian Orthodox Church is convinced that it is only through peaceful dialogue, negotiations, not violence and coercion, that one can testify to the truth. And so she herself does not miss any opportunity to enter into a dialogue with all possible state and religious structures, trying to overcome religious intolerance among the world's population.

Паткуль Андрей Борисович

кандидат философских наук, старший преподаватель
кафедры онтологии и теории познания,
Санкт-Петербургский государственный университет,
199034, Россия, г. Санкт-Петербург
e-mail: a.patkul@spbu.ru

**ЦЕЛОСТНОСТЬ ИМЕНИЯ-ДЕЛА И НАПРАВЛЕНИЕ ТРАНСЦЕНДЕНЦИИ:
ФЕНОМЕН МИРА В ОНТОЛОГИИ МАРИТНА ХАЙДЕГГЕРА**

Аннотация: В статье представлена реконструкция понимания мира как целостной взаимосвязи отсыланий в “Бытии и времени” Мартина Хайдеггера. Наряду с этим здесь рассмотрено также трактовка мира этим философом как направления трансцендирования, являющегося фундаментальной онтологической структурой человеческого существа. Сравнение этих двух трактовок феномена мира показало, что они не исключают друг друга, но первая из них онтологически фундирована во второй.

Ключевые слова: мир; бытие-в-мире; подручность; трансценденция; набросок; Мартин Хайдеггер.

Patkul Andrei Borisovitch

PhD in Philosophy,
Senior Lecturer of Department of Ontology and Epistemology,
St. Petersburg State University, 199034, Russia, St. Petersburg
e-mail: a.patkul@spbu.ru

**THE TOTALITY OF INVOLVEMENTS AND THE DIRECTION
OF THE TRANSCENDENCE: THE PHENOMENON OF
THE WORLD IN MARTIN HEIDEGGER'S ONTOLOGY**

Abstract: In the article I reconstruct the phenomenological notion of the world as total interrelation of the references of the entities which are ready-to-hand elaborated in Martin Heidegger's *Being and Time*. At the same time I inquiry into Heidegger's interpretation of the world as direction of the transcendence of human being (*Dasein*) given by him in his works which belong to the period of so-called “turn”. The comparison of both Heidegger's understanding of the world presented in the article showed that they do not deny and exclude each other but the first one is ontologically based in the second one.

Key words: world; being-in-the-world; readiness-to-hand; transcendence; project; Martin Heidegger.

Введение

Понятие мира является одним из ключевых в главном произведении Мартина Хайдеггера – трактате “Бытие и время”. Ему и его структуре посвящена отдельная, третья, глава в первом разделе этого произведения (см.: [1, 63-113]). Можно даже без преувеличения сказать, что именно значительная часть рецепции хайдеггеровского онтологического проекта, его общего замысла, ориентируется именно на проведенные философом в этой книге феноменологические анализы т.н. мирности (*Weltlichkeit*) мира. В онтологии Хайдеггера понятие мира выполняет различные функции, но, в частности, мир и его мирность выступают универсальным и предельным горизонтом, в котором вообще оказывается возможным понимание как особый способ быть, присущий человеческому существу. Вместе с тем, более подробное знакомство с другими работами мыслителя, хронологически принадлежащими тому же периоду его интеллектуальной биографии, что и “Бытие и время”,

а также созданными несколько позднее, показывает, что у фундаментально-онтологического понятия мира, каким оно известно нам из главного хайдеггеровского трактата, был и еще более широкий концептуальный контекст.

В соответствии с этим, *цель* настоящего исследования состоит в том, чтобы очертить такой контекст, проследив при этом конкретную связь понятия мира как универсального горизонта понимания, оформившегося в “Бытии и времени”, с этим контекстом. Наряду с упомянутым трактатом для данной темы у Хайдеггера оказываются значимыми, в частности, такие работы, как статья “О существе основания” [2], а также курсы лекций “Метафизические начала логики в изводе Лейбница” [3], “Введение в философию” [4] и “Основные понятия метафизики. Мир – конечность – одиночество” [5], на которые по преимуществу опирается данное исследование. Что касается комментаторской литературы, то здесь среди зарубежных комментариев можно упомянуть такие интерпретации хайдеггеровской философии, в частности, его феноменологической теории мира, как книга Х. Дрейфуза “Being-in-the-world. A Commentary on Heidegger’s *Being and Time*, Division I” [6]. Обращают на себя также внимание работы Т. Кизила [7], Ф. Дастюр [8], Ф.-В. ф. Херрмана [9]. Из русскоязычных авторов, писавших о проблеме мира у Хайдеггера и, более широко, о значимости понятия мира для философской мысли как таковой, данное разыскание ориентируется на работы В.В. Бибихина [10], [11], книгу А.В. Михайлова “Мартин Хайдеггер. Человек в мире” [12] и исследование И.А. Михайлова “Ранний Хайдеггер. Между феноменологией и философией жизни” [13].

В методологическом отношении настоящее исследование основано, прежде всего, на методе историко-философской *реконструкции*, результаты которой подвергаются *сравнительному анализу*.

Итак, уже было сказано, что понятие мира является одним из ключевых в хайдеггеровском “Бытии и времени”, и, тем более, анализ его представляет собой значимый фрагмент первого раздела этого трактата, раздела, посвященного бытию человеческого сущего (*Dasein* – в переводах работ Хайдеггера на русский язык, выполненных В.В. Бибихиным: присутствие) в его усредненной *повседневности*. Здесь философ трактует данное понятие, прежде всего, в качестве одного из структурных моментов бытия *Dasein*. Соответственно, мирность как онтологическая структура мира понимается им как *экзистенциал*, т.е. как условие, задающее возможность бытия *Dasein* по способу экзистенции, а значит, – и возможность понимания бытия этим сущим: как своего бытия (экзистенции), так и бытия любого несоразмерного ему сущего. “Мир” онтологически не есть определение *того* сущего, каким по сути присутствие не бывает, но черта самого присутствия», [1, 64] – пишет Хайдеггер. Такую трактовку мирности он характеризует в качестве “онтологически-экзистенциального понятия мирности” [1, 65], отличая ее от уже традиционно сложившихся интерпретаций понятия мира. А именно, согласно Хайдеггеру, мирность как экзистенциал следует строго отличать от (1) мира как универсума наличного сущего (онтическое понятие мира), от (2) мира как бытия наличного сущего в его универсальности (онтологическое (но не онтологически-экзистенциальное!) понятие мира). В связи с этим философом устанавливается и более точно отношение между понятиями мира и мирности уже в их собственном, экзистенциально-онтологическом смысле. Мир (по своему доонтологически-экзистентному понятию) может представлять собой совокупность (3) того отличного от *Dasein* сущего, которое при этом может фактически встречаться ему внутри мира. Миры в этом смысле могут варьироваться (“публичный” мир, домашний окружающий мир и т.д.), но априорная структура мирности как таковой остается для каждой из этих вариаций инвариантной [1, 64-65].

В “Бытии и времени” методологический ход Хайдеггера таков, что здесь, с целью феноменологического удостоверения аналитической дескрипции феномена мирности, он предлагает перейти от рассмотрения структуры окружающего мира, который открыт *Dasein* как понимающему бытие сущему, в его усредненной повседневности, где оно дано “ближайшим образом и большей частью” к конкретной структуре мирности вообще. В

ближайшей же повседневности мир проявляет себя как *окружающий мир* (*Umwelt*) – мир встречного (*begegnendes*) сущего.

Сущее, которое встречается *Dasein* из окружающего мира, философ называет *средством* (*Zeug*). О средстве он пишет следующим образом: “Средство по своей сути есть “нечто для того чтобы...”” [1, 68]. В качестве иллюстрирующих примеров средств в главном трактате Хайдеггера приводятся средства для письма, шитья, транспорта и т.д. Их “для того чтобы” предполагает, с точки зрения автора этой книги, *отсылание*, а именно отсылание чего-то к чему-то. Соответственно, никакое средство не выступает и не встречается изолированно. Любое средство, с одной стороны, всегда отсылает к какому-то другому средству, а именно так, что любое средство – это “для того чтобы” для какого-то иного средства, которое, в свою очередь, также выступает как средство для чего-то другого. А с другой стороны, как пишет Хайдеггер, “к бытию средства всегда принадлежит целое средств, где оно может быть этим средством, какое оно есть” [1, 68]. Свое значение каждое средство получает только из взаимосвязи этого целого.

Сущее, открытое и встреченное в качестве средства, имеет, по мысли философа, свой особый способ бытия, которым является *подручность* (*Zuhandenheit*). “Способ бытия средства, в котором оно обнаруживает себя самим собой, мы именуем подручностью. Лишь поскольку средство имеет *это* “по себе бытие”, а не просто лишь бывает, оно в широчайшем смысле удобно и в распоряжении”, – сказано в “Бытии и времени” [1, 69].

Именно такое понимание средства и подручности как способа бытия такового открывает Хайдеггеру доступ для феноменологического раскрытия мира и мирности как онтологической структуры такового. Этот мыслитель считает, что мир должен *уже* каким-то образом, скажем так, “соприсутствовать”, чтобы средства в своей подручности могли бы быть использованы *Dasein*: “Мир во всем подручном всегда уже вот. Мир опережающе со всем встречным, хотя нетематически, уже раскрыт” [1, 83]. “Мир есть то, из чего подручное подручно”, [1, 83] – утверждает также автор “Бытия и времени”. Причем условием возможности использования средства, т.е. подручного как подручного, является своего рода “отступление” мира в его мирности; мир, из которого подручное было доступным в качестве подручного, дает о себя знать тогда только, когда это подручное различным образом и на разные лады выходит из строя или оказывается не под рукой.

Эта взаимосвязь оправдывается в хайдеггеровской онтологии за счет того, что подручность как способ бытия средств опознается здесь как *имение-дела* (*Bewandtnis*). Хайдеггер дает этому следующую расшифровку: “В имении-дела лежит: допустить иметь дело, которое в чем-то, с чем-то” [1, 84]. “*Какое* дело имеют с подручным, это всякий раз намечено из целости имения-дела”, [1, 84] – уточняет Хайдеггер. Причем допущение имения дела с сущим как подручным имеет характер, как он выражается, “*априористического перфекта*”, т.е. это допущение всегда и всякий раз уже свершилось. Более определенно это понимается у Хайдеггера следующим образом: “Допущение-имения-дела, отпуская сущее на целость имения дела, должно само уже как-то видеть разомкнутым то, на что оно высвобождает” [1, 85].

Именно из этой имеющей априористически-перфективный характер структуры в “Бытии и времени” и мыслится мирность мира: “Опережающее размыкание того, на что затем происходит отпускание внутримирного встречного, есть не что иное как понимание мира, к которому присутствие как сущее всегда уже относится” [1, 86]. Таким образом, мирность мира – это то, в чем и из чего формируется целостная взаимосвязь отсыланий, что, соответственно, составляет универсальный онтологический горизонт понимания сущего, причем изначально – в качестве подручного средства, предназначенного для того-то и того-то. Хайдеггер эксплицирует такую трактовку мира и его онтологической структуры в следующих сентенциях: „*В-чем* присутствие заранее понимает – в модусе отсылания себя, – есть то, *в-видах-чего* опережающе допускает сущему встретиться. *В-чем* себя-отсылающего понимания как *в-видах-чего* допущения сущему встретиться бытийным способом имения-дела есть феномен мира. И структура того, в видах чего присутствие себя отсылает, есть то,

что составляет *мирность* мира” [1, 86].

Характерно, что трансформация понимания бытия из понимания его как подручности в понимание его как наличия, хотя и “размирщает” в определенном смысле “окружающий” мир подручных средств, изолируя каждое внутримирное сущее от целостности взаимосвязи значений, лишая его тем самым его уникального места в структуре мира, все же не устраняет мир как таковой. Мир исходно выступает и продолжает оставаться структурным моментом бытия *Dasein*, которое, согласно этому, и определяется как *бытие-в-мире*. Сущее как наличное не перестает быть внутримирным сущим, составляя вместе с подручным (собственно, это одно и то же сущее, способ понимания бытия которого, правда, существенно модифицирован) сферу реального или, как иногда еще говорит Хайдеггер, наличного в самом широком смысле этого слова.

Более того, и *другие Dasein* также даны и понимаются в своем бытии каждым сущим этого типа также из мира и его мирности. Так, Хайдеггер отмечает: „,Описание” ближайшего окружающего мира, напр. рабочего мира ремесленника, выявило, что вместе с находящимся в работе средством „совстречны” другие, для кого назначено изделие” [1, 117]. Поэтому “на основе этого *совместного бытия-в-мире* мир есть всегда уже тот, который я делю с другими. Мир присутствия есть *совместный-мир*. Бытие-в есть *со-бытие* с другими. Внутримирное по-себе-бытие есть *соприсутствие*” [1, 118]. Про других Хайдеггер говорит, что и “они встречаются из *мира*, в каком по сути держится озаботившееся-усматривающее присутствие” [1, 119].

Таким образом, экзистенциально-онтологически понятый мир в его мирности, действительно, оказывается универсальным горизонтом понимания всякого бытия – в том числе и бытия других экзистирующих сущих, существующих наряду с любым экзистирующим *Dasein*. Это сущее не перестает быть, пока оно есть, бытием-в-мире. Оно остается быть таковым и тогда, когда способ его бытия модифицируется из способа бытия несобственности, так или иначе, связанного с бытием в усредненной повседневности, на примере которой и была считана структура мирности мира, в способ бытия собственности, в котором *Dasein* “отшатывается” от внутримирного сущего и обращается к своему экзистированию.

Знакомство с другими произведениями Хайдеггера, созданными параллельно или немногим позднее написания и публикации “Бытия и времени”, показывает, впрочем, что такая структура мирности мира, считанная на примере „окружающего” мира подручного сущего, имеет значительно более широкий контекст. Таковой, пожалуй, предполагается в главном хайдеггеровском трактате, но недостаточно там артикулируется. Однако, на наш взгляд, полноценно понять значение проведенных философами в „Бытии и времени” анализ мирности мира можно, только учитывая именно тот предельный смысл, который вообще может быть связан с миром в его онтологии.

Говоря коротко, в этом контексте понятие мира и его онтологическая функция связываются Хайдеггером с понятием *трансценденции*. Трансценденция в специфическом хайдеггеровском употреблении данного термина мыслится как *превосхождение*; в таком превосхождении, с одной стороны, *Dasein* приходит к самому себе, поэтому “трансценденция конституирует самость” [2, 93]. Но с другой стороны, понимающее бытие сущее выходит в трансцендировании к тому сущему, способ бытия которого принципиально отличен от способа бытия *Dasein*. При этом событие трансценденции не следует, как считает Хайдеггер, понимать так, будто *Dasein* изначально является неким замкнутым в себе субъектом, некой “капсулой”, из которой ему только еще предстоит “вырваться” и “прорваться” к вещам мира. Согласно Хайдеггеру, *Dasein* изначально всегда уже находится *вовне-себя*, оно всегда уже трансцендировало. Причем, в строгом смысле, ни оно само, ни сущее внутри мира вообще не представляют собой того направления, в котором трансцендирует трансценденция как *таковая*. Она, конечно же, задает возможность того, что эти сущие могут выступить для *Dasein* как сущие и, стало быть, могут быть им встречены. Но это еще не значит, что то, к чему в собственном смысле вообще превосходит себя трансценденция, является некоторым

сущим. То, в направлении чего вообще трансцендирует трансценденция, есть не что иное, как мир. В статье «О существе основания» Хайдеггер пишет: «Мы именуем то, к чему трансцендирует присутствие как таковое, *миром* и определим теперь трансценденцию как *бытие-в-мире*. Мир входит в единую структуру трансценденции; как ей принадлежащее, понятие мира именуется *трансцендентальным*. Этим термином именуется все, что сущностно принадлежит к трансценденции и свою внутреннюю возможность берет от нее внаем» [2, 94]. Так понятый мир не означает некоторую совокупность – будь то совокупность явлений, будь то сообщество людей. Трансцендентальное понятие мира не обозначает все сущее в целом. Но оно «направлено на толкование человеческого присутствия в его отношении к сущему в целом» [2, 110-111]. «Мир, – пишет Хайдеггер, – принадлежит к *заряженной отношениями*, отличительной для присутствия как такового структуре, которая была названа бытием-в-мире» [1, 111].

На этом фоне, наверное, наиболее отчетливо дает о себе знать специфический онтологический характер мира как направления трансцендирования человеческого *Dasein*. Собственно, если следовать хайдеггеровским реконструкциям истории понятия мира, уже в античности было обнаружено, что мир (в данном случае – *космос*) как таковой не является ни каким-то определенным сущим, ни сущим вообще. Мир – это, если угодно, состояние сущего. Например, сущее может пребывать в мирном, т.е. космическом, состоянии в противоположность хаотическому его состоянию. Кроме того, могут различаться разные миры – в зависимости от того, каким именно образом приведено в упорядоченное состояние все сущее. Уже в древности мир-космос означает не „что“ сущего, но его “как”; это понятие уже здесь обретает онтологическую размерность. Хайдеггер отмечает, что мир уже тогда “означает не то или иное подступающее и теснящее сущее само по себе, также и не все это вместе взятое, но подразумевает “состояние”, т.е. то *как*, в котором сущее, причем именно *в целом*, существует” [2, 97]. Космос “означает таким образом не данный круг сущего в отграничении от другого, а этот мир сущего в отличие от какого-то другого мира *того же* сущего...” [2, 97]. Таким образом, он, “будучи этим “как в целом”, уже лежит в основании всякого возможного разбиения сущего; оно не уничтожает мир, но всегда *нуждается* в нем” [2, 97].

Такая исходная античная интуиция мира только находит свое экзистенциально-онтологическое объяснение и обоснование в развиваемом Хайдеггером трансцендентальном понятии мира. В этом строгом трансцендентально-онтологическом смысле философ характеризует понятие мира следующим образом: “Мир как целость “есть” не сущее, а то, идя от чего присутствие *дает себе знать*, к какому сущему и как оно *может относиться*” [2, 111]. В этой связи Хайдеггером выявляется и та основополагающая черта онтологически понятого из структуры трансценденции мира, которая, в конечном счете, оказывается способной пролить свет и на полученную в “Бытии и времени” структуру мирности мира. Мир, имея “основополагающую черту ради чего...” [2, 112], представляет собой, таким образом, “переменчивую целость всех *ради-чего* конкретного присутствия” [2, 113]. Именно в этой связи мир как трансцендентально-онтологическое понятие и может быть определен следующим образом: “...“мир”, собственно, означает *доступность сущего как такового*” [5, 429]. Впрочем, Хайдеггер дает уточнение этому определению: “Мир” – это не всё (*das All*) сущего, не доступность сущего как такового и не лежащая в основе этой доступности открытость сущего как такового: “мир” – это *открытость сущего как такового в целом*” [5, 429]. В так понятом феномене мира философ усматривает следующие структурные моменты: (1) раскрытость сущего как сущего, (2) само это “как”, связывающее сущее и сущее в формуле, приведенной в первом пункте, и (3) отношение к сущему как “давание” бытия, предполагающее также и самость *Dasein* (см: [5, 415]).

Тем самым подтверждается, что мир является структурным моментом бытия *Dasein*, поскольку это бытие есть всегда бытие-в-мире, в мире, в направлении которого трансцендирует трансценденция этого сущего. Сообразно этому и в виду “ради чего...” как основополагающей черты мира, *Dasein*, коль скоро “ради чего...”, а именно, прежде всего

“ради себя самого” является отличительной структурой его трансцендирующего бытия, опознается Хайдеггером в качестве *мирообразующего* сущего. Соответственно, миру, согласно философу, принадлежит событие *мирообразования*. Способность быть мирообразующим сущим отличает человеческое *Dasein* от любых других сущих, в том числе от животных, которые являются обедненными миром (*weltarm*). В “Основных понятиях метафизики” философ говорит: “Миру – согласно нашему тезису – присуще мирообразование. Раскрытость сущего как такового в целом, мир, образуется, и мир есть то, что он есть, только в таком образовании” [5, 430]. Инстанцией, которая образует мир, и оказывается человеческое существо как трансцендирующее *Dasein*. “Когда мы говорим, что человек qua человек мирообразующ, речь не идет о том человеке, который бегаёт по улице: *вот-бытие* в человеке – вот что образует мир”, – продолжает он свои рассуждения [5, 431]. Более определенно Хайдеггер, с одной стороны, усматривает три момента в образовании мира человеческим *Dasein*, связанных с его структурными особенностями: (1) “выставление” мира человеческим существом, (2) представление, т.е. “давание” образа и облика миру человеческим существом и (3) охватывающее и объёмлющее составление мира человеческим существом. С другой стороны, в несколько ином контексте, заданным, прежде всего, проблемой онтологического генезиса *апофантического* высказывания, он также обнаруживает следующие моменты в событии мирообразования: (1) устремленность навстречу связанности, (2) дополнение до целого, (3) приоткрытие бытия сущего.

В конечном счете, событие мирообразования связывается философом с фундаментальным различием (ср. п. (3) из последнего списка структурных моментов мирообразования), т.е. с тезисом *онтологической дифференции*. Это, в свою очередь, приводит хайдеггеровские размышления о феномене мира к тому, что мирообразование онтологически обусловлено *наброском* (*Entwurf*) как способом исполнения бытия самого человеческого *Dasein*, наброском, который, согласно Хайдеггеру, лежит в основе всех перечисленных структурных моментов мирообразования. Так, он заявляет: “Теперь мы спрашиваем: каково *единство* того *фундаментального события*, к которому ведет это тройкое? Первоструктуру этого тройко охарактеризованного события мы понимаем как *набросок*” [5, 544]. “Набросок как первоструктура названного события есть основоструктура мирообразования”, [5, 545] – констатирует философ, специально отмечая, что так понятый “*набросок есть набросок мира*” [5, 545]. Хайдеггер, далее, заключает: “*Мир правит в давании правления и для давания правления характера набрасывания*” [5, 545]. Собственно говоря, то, как именно мир “присутствует” из набрасывающего характера бытия человеческого *Dasein*, и обозначается Хайдеггером в качестве *правления*. Правление мира само имеет характер *события*, а именно события, которое получает у Хайдеггера наименование события *мироправления*. Правление мира, с точки зрения Хайдеггера, “исходнее всего напирającego сущего” [5, 528]. Правда философ достаточно неопределенно описывает это событие как некую, если угодно, ответственность почитанию тайны как действования “вовнутрь (*das Hineinhandeln*) того целого

(*das Ganze*), которое всегда властно пронизывает нас своим правлением” [5, 529]. “Только так мы входим в возможность того, чтобы это “в целом” и этот “мир” недвусмысленно пронизывали нас своим правлением...”, [5, 529] – сказано в “Основных понятиях метафизики”.

Функция же наброска как условия возможности правления мира описывается у Хайдеггера так: “Набросок – это вторжение в то “*между*”, которое открывается между тем, что различается. Только он делает возможным различающееся в его различаемости” [5, 548]. К сожалению, содержательный анализ понятия наброска, даваемый Хайдеггером, в том числе, кстати говоря, и в его “Бытии и времени”, едва ли можно признать достаточным. При этом, однако, сугубо формальная функция набрасывания, которое, кстати говоря, и является онтологической основой понимания, с точки зрения Хайдеггера, оказывается вполне прозрачной. Он упреждающе формирует то различие, в котором и из которого, дополняясь до целого, всякий раз правит мир.

Интересно, что, поскольку трансцендирование, имея отнесенность к “*ради чего...*”, само имеет структуру набрасывания, Хайдеггер говорит также о *свободе* и бытии свободным как принципиальных характеристиках трансцендентально-онтологически понятого мира. Хайдеггер пишет: “Основной характер мира, благодаря которому присутствует целостность специфических трансцендентальных форм его организации, – это ради чего”. [3, 238] “Только там, где свобода, – там ради чего, и только там – мир”, [3, 238] – настаивает Хайдеггер. По сути, именно свобода играет у Хайдеггера роль содержательного наполнения понятия наброска. Про нее он говорит, что “она является пра-пониманием, т.е. пра-наброском того, что сама она делает возможным” [3, 247]. Поэтому “целое заключенного в ради-чего связывания и есть мир” [3, 247]. Из корреляции мира с понятием свободы Хайдеггеру удается охарактеризовать мир также и в таких словах: “Мир – это свободное упорствование тому, ради чего *Dasein*” [3, 248]. Обратным образом, и само “*Dasein* как свободное является наброском мира” [3, 247].

Такое связывание мирообразующего наброска со свободой *Dasein* позволяет Хайдеггеру также перейти к одному из решающих, на наш взгляд, феноменов, связанных с трансцендентально-онтологическим пониманием мира, – к феномену вхождения сущего в мир (*Welteingang von Seiendem*). „Только если в целостности сущего сущее существует в экзистенции *Dasein*, т.е. если временится временность, то свершается вхождение сущего в мир. Вхождение в мир, в свою очередь, дает возможность для проясненности сущего”, [3, 249] – говорится в “*Метафизических основаниях логики*”. Показательно, что такое вхождение имеет характер *события* (*Geschehen*), что, со своей стороны, составляет трансцендентальное основание для введения понятой из свободы человеческого сущего трансцендентальной *историчности*, демонстрируя тем самым ее исконную связь с миром и его онтологической структурой. Хайдеггер утверждает: “Вхождение в мир имеет характер события, истории. Вхождение в мир свершается, если свершается трансценденция, т.е. если экзистирует историческое *Dasein*, только тогда бытие-в-мире *Dasein* является экзистентным. И только если таковое является экзистентным, наличное также всякий раз уже вошло в мир, т.е. стало внутримирным” [3, 251]. За счет такого мыслимого как трансцендентальное свершение вхождения в мир, в конечном итоге, и достигается предельное онтологическое объяснение того, как и почему мир, понятый как целостная взаимосвязь отсылков, оказывается априорным условием возможности выступления внутримирного сущего. Прежде всего, это и обнаруживается на примере вхождения подручного средства (но затем, конечно же, также и других типов сущего) в мир для экзистирующего сущего.

Заключение

Подводя итоги, можно сказать следующее. *Во-первых*, в “*Бытии и времени*” мир и его онтологическая структура мыслятся Хайдеггером, как универсальная целостная взаимосвязь отсыланий, а именно отсыланий подручных средств друг к другу. Причем именно из этой взаимосвязи каждое такое средство только и обретает свою значимость. *Во-вторых*, хотя такое понимание мира в известном смысле представляет полную структуру мирности мира, онтологически оно не является самодостаточным. Мир – это тот феномен, из которого для понимающего бытие человеческого существа могут быть выйти навстречу не только подручные средства, но также и наличные объекты и другие люди. Мир составляет универсальный горизонт понимания в хайдеггеровской онтологии. *В-третьих*, предельной структурой, из которой у Хайдеггера может быть понят феномен мира, является трансценденция. Таковая составляет фундаментальную черту бытия человеческого существа, которое всегда уже находится вовне себя. Мир в этом отношении оказывается чистым направлением трансцендирования трансценденции человеческого существа. А само это существо должно рассматриваться как обладающее фундаментальной “способностью” мирообразования. *В-четвертых*, именно понимание мира как направления трансцендирования трансценденции позволяет понять нечто такое, как событие вхождения в мир сущего и возможность для него быть встреченным человеческим существом. *В-пятых*, понимание мира как целостной взаимосвязи отсыланий не противоречит пониманию его как

направления трансцендирования и не исключает его. Напротив, именно трансцендентальное истолкование феномена мира показывает, как возможен мир в качестве “окружающего” мира, т.е. целостности имения-дела – а именно на основе трансценденции человеческого существа, структура бытия которого в обоих случаях определяется как бытие-в-мире.

Благодарность: Исследование выполнено при финансовой поддержке РФФИ в рамках научного проекта № 18-011-00912 на тему «Феноменологическое понятие мира».

Литература

1. Хайдеггер М. Бытие и время. М.: Ad Marginem, 1997. 451 с.
2. Хайдеггер М. О существе основания // *Философия в поисках онтологии. Сборник трудов Самарской гуманитарной академии. Вып. 5. Самара: Издательство СаГА, 1998. С. 78-130.*
3. Heidegger M. Gesamtausgabe. II. Abteilung. Bd. 26. *Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz.* Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann Verlag, 1978. 291 S.
4. Heidegger M. Gesamtausgabe. II. Abteilung. Bd. 27. *Einleitung in die Philosophie.* Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann Verlag, 1996. 404 S.
5. Хайдеггер М. Основные понятия метафизики. Мир – конечность – одиночество. СПб: Владимир Даль, 2013. 591 с.
6. Dreyfus H.L. *Being-in-the-world. A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I.* Cambridge, London: The MIT Press, 1991. 370 p.
7. Kisiel Th. *The Genesis of Heidegger's Being and Time.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1993. 608 p.
8. Dastur F. *La constitution eksatigue-horizontale de la temporalité chez Heidegger.* In: *Heidegger Studies. Vol. 2, 1986. P. 97-109.*
9. Herrmann F.-W. v. *Hermeneutische Phänomenologie des Daseins. Eine Erläuterung von „Sein und Zeit“.* Bd. 1. „Einleitung: Die Exposition der Frage nach dem Sinn von Sein“. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann Verlag, 1987. 409 S.
10. Биbihин В.В. Мир. 2-е изд. СПб: Наука, 2007. 431 с.
11. Биbihин В.В. Ранний Хайдеггер. Материалы к семинару. М.: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2009. 536 с.
12. Михайлов А.В. Мартин Хайдеггер: человек в мире. М.: Издательство Московский рабочий, 1990. 48 с.
13. Михайлов И.А. Ранний Хайдеггер: Между феноменологией и философией жизни. М.: Прогресс-Традиция, Дом Интеллектуальной книги, 1999. 284 с.

References

1. Khaidegger M. *Bytie i vremya.* M.: Ad Marginem, 1997. 451 с. (In Russian).
2. Khaidegger M. *O sushchestve osnovaniya // Filosofiya v poiskakh ontologii. Sbornik trudov Samarskoi gumanitarnoi akademii. Vyp. 5. Samara: Izdatel'stvo SaGA, 1998. S. 78-130.* (In Russian).
3. Heidegger M. *Gesamtausgabe. II. Abteilung. Bd. 26. Metaphysische Anfangsgründe der Logik im Ausgang von Leibniz.* Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann Verlag, 1978. 291 S.
4. Heidegger M. *Gesamtausgabe. II. Abteilung. Bd. 27. Einleitung in die Philosophie.* Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann Verlag, 1996. 404 S.
5. Khaidegger M. *Osnovnye ponyatiya metafiziki. Mir – konechnost' – odinochestvo.* SPb: Vladimir Dal', 2013. 591 с. (In Russian).
6. Dreyfus H.L. *Being-in-the-world. A Commentary on Heidegger's Being and Time, Division I.* Cambridge, London: The MIT Press, 1991. 370 p.
7. Kisiel Th. *The Genesis of Heidegger's Being and Time.* Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, 1993. 608 p.

8. Dastur F. La constitution eksatike-horizontale de la temporalité chez Heidegger. In: Heidegger Studies. Vol. 2, 1986. P. 97-109.
9. Herrmann F.-W. v. Hermeneutische Phänomenologie des Daseins. Eine Erläuterung von „Sein und Zeit“. Bd. 1. „Einleitung: Die Exposition der Frage nach dem Sinn von Sein“. Frankfurt a. M.: Vittorio Klostermann Verlag, 1987. 409 S.
10. Bibikhin V.V. Mir. 2-e izd. SPb: Nauka, 2007. 431 s. (In Russian).
11. Bibikhin V.V. Rannii Khaidegger. Materialy k seminaru. M.: Institut filosofii, teologii i istorii sv. Fomy, 2009. 536 s. (In Russian).
12. Mikhailov A.V. Martin Khaidegger: chelovek v mire. M.: Izdatel'stvo Moskovskii rabochii, 1990. 48 s. (In Russian).
13. Mikhailov I.A. Rannii Khaidegger: Mezhdru fenomenologii i filosofiei zhizni. M.: Progress-Traditsiya, Dom Intellektual'noi knigi, 1999. 284 s. (In Russian).

Patkul Andrei

*THE TOTALITY OF INVOLVEMENTS AND THE DIRECTION OF THE TRANSCEDNDENCE:
THE PENOMENON OF THE WORLD IN MARTIN HEIDEGGER'S ONTOLOGY*

Resume

The concept of the world is one of the most essential concepts in Martin Heidegger's fundamental ontology. Broadly speaking he interprets the world ontologically as ultimate horizon of the understanding actualized by a human being (*Dasein*). Within this framework this being is defined as a being-in-the-world by him. At the same time there are various levels of the inquiry into the essence of the world in Heidegger. On the one hand in his *Being and Time* he treats the phenomenon of the world as the whole of references and involvements from which only human *Dasein* can understand entities within the world primarily as entities which are ready-to-hand. In Heidegger's view any single thing which is ready-to-hand refers to another things of such kind. Moreover, it cannot be understood and used outside of the whole interrelations of the references between them. Hence Heidegger shows here that the ontological structure of the world as such (which is signified by him as the *worldhood* of the world) can be discovered on the example of the environmentality. But it possesses a value also for the phenomenon of the world understood in an existential-ontological way in general.

On the other hand, in the works sketched a few years later than his *Being and Time* Heidegger speaks about the world and its structure from the perspective of the so-called *transcendence* as fundamental structure of the being of *Dasein* (existence). The transcendence in Heidegger's term-use allows to describe it as ecstatical being-outside-itself of human *Dasein*, which is always and already in the world. From this perspective the phenomenon of the world appears as the ultimate direction of the act of transcendence. In its turn human *Dasein* has the capacity of the world-shaping based on the transcendence. This capacity makes the so-called event of the entrance of the entities into the world possible. This event prescribes the transcendental-historical character of being-in-the-world.

One ought to say that these two levels of the consideration of the phenomenon of the world do not deny and exclude each other. *Vice versa* there is the concrete correlation between them. The comparison of these to Heidegger's approaches realized in the article showed that the notion of the world as direction of transcendence of *Dasein* is more fundamental one than its notion as whole of references and involvements. The first one is the ontological fundament for the second one.

Поленова Марина Евгеньевна

кандидат педагогических наук, доцент кафедры социальной работы
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: polenova@bsu.edu.ru

Свищева Ирина Константиновна

старший преподаватель кафедры социальной работы,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: svischeva@bsu.edu.ru

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БАКАЛАВРОВ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

Аннотация. В статье представлен опыт кафедры социальной работы по созданию условий для успешного формирования социокультурной толерантности как важнейшего ценностного и поведенческого компонента в структуре готовности будущего бакалавра социальной работы к профессиональной деятельности: описаны результаты исследования уровня толерантности студентов; содержание и методы овладения соответствующими общекультурными, общепрофессиональными и профессиональными компетенциями; особенности организации образовательного процесса, ориентированного на подготовку специалиста, обладающего достаточным уровнем социокультурной толерантности.

Ключевые слова: толерантность, социокультурная толерантность, нонтолерантность, профессиональная компетентность, профессиональная готовность.

Polenova Marina Evgenevna

PhD of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Department of Social Work
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: polenova@bsu.edu.ru

Svischeva Irina Konstantinovna

Senior Lecturer of Department of Social Work
Belgorod National Research University, 308015, Belgorod, Russia
e-mail: svischeva@bsu.edu.ru

FORMING OF SOCIOCULTURAL TOLERANCE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF BACHEROLS SPECIALIZING IN SOCIAL WORK

Abstract. The article presents the experience of the Department of Social Work in creating conditions for the successful forming of sociocultural tolerance as the most important value and behavioral component in the structure of the future bachelor of social work professional activities: the results of the study of students' level of tolerance are described; the content and methods of mastering relevant general cultural, general professional and professional competencies; peculiarities of the organization of the educational process, focused on training of a specialist with a sufficient level of sociocultural tolerance.

Key words: tolerance, sociocultural tolerance, non-tolerance, professional competence, professional readiness.

Введение

Главная задача профессионального образования социальных работников – это формирование их философско-мировоззренческой и профессиональной позиции, включающей в себя конкретные профессионально-мотивационные установки и ориентации,

и опирающейся на профессионально-личностную “Я – концепцию”. Профессиональная деятельность социального работника регулируется рядом принципов, среди которых особое место занимает принцип толерантности. Толерантность, как “способность к признанию или практическое признание и уважение убеждений и действий других людей” [1], как “взаимное уважение различных культур и традиций, признание самоценности других культур” [2], прежде всего, моральное качество, характеризующее отношение к интересам, убеждениям, верованиям, привычкам и поведению других людей. Она выражается “в стремлении достичь взаимного понимания и согласования разнородных интересов и точек зрения без применения давления, преимущественно методами разъяснения и убеждения...” [3].

Воспитание толерантности – это терпеливое и настойчивое изучение особенностей “Другого”. Овладеть толерантным мышлением – значит обрести способность учитывать рядом находящегося значимого “Другого” [4], т.к. толерантность определяется, мерой внимания к другому человеку, мерой сопряжения интересов личностного “Я” и интересов “Другого” [5].

Профессиональная толерантность специалиста по социальной работе означает признание закономерности разнообразия клиентов и терпимость к проявлениям этого разнообразия. Очевидно, что толерантность выступает важным профессиональным качеством специалистов по социальной работе, формируемым в процессе их обучения. Готовность будущего специалиста к профессиональной деятельности предполагает обеспечение единства практической подготовки и эмпатийных, коммуникативных, адаптивных навыков, определяющих в совокупности *толерантность* как ценностное социокультурное и психосоциальное образование.

Материалы и методы

Некоторое время назад преподавателями кафедры социальной работы НИУ “БелГУ” было проведено исследование, предметом которого стали образовательные условия формирования адекватного уровня социокультурной толерантности у будущих специалистов социальной работы в процессе профессиональной подготовки [6].

Основными подходами решению задач исследования были: системно-функциональный (рассмотрение социокультурной толерантности как определенной системы, актуализирующейся посредством реализации ряда функций); деятельностный (актуализация различных форм толерантности в ситуациях социокультурной коммуникации); аксиологический (признание толерантности высшей социальной ценностью и организация ценностно-толерантного взаимодействия между специалистами социальной сферы и их клиентами). Указанные подходы предполагали использование следующих методов: аналитического (определение потребности в воспитании социокультурной толерантности, выявление условий эффективного воспитания социокультурной толерантности у будущих специалистов социальной сферы); опросный (сбор информации об актуальном состоянии уровня сформированности толерантности у будущих специалистов социальной сферы); контент-анализ документов (сбор информации о разработанности проблемы с целью раскрытия сущности понятия социокультурной толерантности специалиста, обоснования ее содержания и основных компонентов; анализ образовательных программ с точки зрения потенциала воспитания толерантности); статистический (обработка эмпирического материала).

Результаты

Опрос 60 студентов, обучающихся на 1-4 курсах бакалавриата показал явно недостаточный уровень знаний студентов о сущности толерантности (63,16% затруднились ответить на вопрос “Какие Вы можете назвать известные Вам проявления толерантности”?) слабую сформированность соответствующих установок (63,79% не считают толерантность элементом своего образа жизни, проявляя ее лишь иногда, основным видом толерантности для студентов, в первую очередь, является так называемая “толерантность по принуждению (по обязанности)”, которая устанавливается социальными нормами общества. При этом большая часть опрошенных (84,49%) считают себя толерантными людьми. Наибольшие

трудности в проявлении толерантного отношения студенты испытывают при взаимодействии с незнакомыми людьми (а ведь в дальнейшем это основной объект приложения профессиональных умений социальных работников). Большинство студентов не могут четко указать границы своей профессиональной толерантности (43,1%). 25,6% респондентов считают, что у профессиональной толерантности нет границ. В то же время, согласно опросу, студенты никогда не смогут выработать толерантность по отношению к унижению и оскорблению своей личности и своих близких; к убийству; к алкоголизму; к “неприятным людям” (и их поведению: лесть, ложь, агрессивность). *По отношению к другим национальностям* студенты могут быть разделены на следующие группы толерантности: полная толерантность; неформальная толерантность; формальная толерантность; нонтолерантность. При этом основные группы студентов (48,28 и 36,76%) студентов относятся ко второй и третьей группе. Третья группа (это 1/3 студентов) является переходной на пути к формированию национальной нонтолерантности. *Т.е. примерно 40% студентов являются потенциально и реально национально нонтолерантными!*

Примерно одинаково соотношение у двух основных групп студентов (полная толерантность и формальная толерантность) *по отношению к другому возрасту* (47,37% и 45,61% соответственно).

По отношению к *другому социальному статусу* студенты могут быть разделены на следующие группы толерантности: полная толерантность (63,79%); частичная нонтолерантность: 34,48 %, корыстная толерантность (1,72%).

По отношению к *другому полу* студенты могут быть разделены на следующие группы толерантности: полная толерантность (53,45%); выборочная толерантность (31,04%); частичная нонтолерантность (15,52%).

По отношению к другим конфессиям студенты могут быть разделены на следующие группы толерантности: полная толерантность (65,5%); нонтолерантность (8,62%); познавательная толерантность (22,41); агрессивная нонтолерантность (3,45%).

Распределение по уровням толерантности у студентов направления Социальная работа выглядит следующим образом: высокий – 9,9%, средний – 63,63%, низкий – 27,27%

Все предложенные респондентами способы повышения толерантности можно разделить на несколько групп: повышение толерантности посредством образовательно-воспитательного процесса (12,49%); повышение толерантности посредством профессиональной деятельности (19,64%); повышение толерантности посредством самосовершенствования и саморазвития (14,29%).

Анализ результатов проведенного исследования позволил выстроить систему работы, направленную на целенаправленное формирование толерантности как важнейшего элемента профессиональной готовности будущего специалиста.

В ходе исследования выявлено, что на формирование основ толерантности у студентов в первую очередь оказывает влияние содержание изучаемых ими дисциплин базового и вариативного блоков. На наш взгляд, профессионально-образовательная программа по направлению подготовки “Социальная работа”, должна в качестве одного из приоритетов иметь формирование установок толерантного сознания и поведения и профилактику экстремизма. Эта направленность отражена и в требованиях ФГОС ВО [7], где в качестве важнейших результатов обучения представлены общекультурные, общепрофессиональные и профессиональные компетенции предполагающие: способность работать в коллективе, толерантно воспринимать социальные, этнические, конфессиональные и культурные различия (ОК-6); способность учитывать в профессиональной деятельности специфику и современное сочетание глобального, национального и регионального, особенности этнокультурного развития своей страны и социокультурного пространства, поведения различных национально-этнических, половозрастных и социально-классовых групп, а также инфраструктуру обеспечения социального благополучия граждан (ОПК-5); способность обеспечивать высокий уровень социальной культуры профессиональной деятельности и соблюдать профессионально-

этические требования в процессе ее осуществления (ОПК-7); способность к выбору, разработке и эффективной реализации социальных технологий и технологий социальной работы, направленных на обеспечение прав человека (ПК-2).

В связи с этим студенты должны получить знания и умения в сферах: педагогики межнационального общения и диалога культур, этнопедагогики, кросс-культурной психологии, социологии, культурологии, философии, антропологии, раскрывающих содержание социального и культурного опыта этносов, позволяющих понять увидеть общее и особенное в культурах отдельных народов и взаимосвязь между ними, общим развитием цивилизации и вкладом в этот процесс представителей различных культур; конфликтологии, раскрывающей принципы рационального поведения в конфликтных ситуациях, в том числе, в процессе взаимодействия с различными категориями граждан, клиентов социальных служб, способы разрешения, урегулирования и предотвращения различных конфликтов; специальной педагогики, охватывающей весь жизненный цикл человека с ограниченными возможностями жизнедеятельности, специфику социализации, адаптации и особенности взаимодействия с ним; основ профессиональной коммуникации, базирующихся на знаниях психологии общения и др.

Студенты должны овладеть следующими навыками и умениями: общение с представителями различных социальных и этнических групп; видение проблем адаптации клиентов, оказавшихся в иной социальной и этносреде; прогнозирование и оказание превентивной помощи в ситуации межэтнической и социальной конфронтации; предотвращать и противостоять экстремистским, расистским, шовинистическим проявлениям, давлению национальных стереотипов через создание доброжелательной атмосферы в студенческих коллективах; умение реализовывать идею поликультурного, мультинационального государства, открытых и уважительных отношений к “Другому”; умение способствовать созданию благоприятного микроклимата, основанного на межкультурном, межэтническом взаимопонимании и взаимоуважении.

Вооружение студентов системой знаний о социокультурной толерантности – необходимая предпосылка их позитивного взаимодействия с людьми иных культур, позиций взглядов, ориентаций. Традиционная система преподавания не обеспечивает этого условия. В связи с этим мы предлагаем усилить направленность содержания общепрофессиональных и специальных дисциплин на формирование толерантного сознания и поведения студентов. Охарактеризуем некоторые дисциплины учебного плана бакалавриата с точки зрения их потенциала в формировании социокультурной толерантности.

“Введение в специальность Социальная работа”. Цель данной дисциплины: дать общее представление о целях, задачах, структуре и методах социальной работы; заложить основы теоретико-методологической базы для усвоения других специальных дисциплин.

Задачами изучения данной дисциплины являются: усвоение основных понятий, связанных с социальной работой; усвоение базовых принципов, на которых строится социальная работа; ознакомление с отечественным и зарубежным опытом социальной работы; развитие профессионального мышления первокурсников.

Приступая к обучению на первой ступени социально-профессионального образования, студенты начинают знакомство с самой творческой и одной из самых массовых профессий, объединяющей людей милосердных, благородных, энтузиастов и волонтеров. Предполагается, что многие темы по данному курсу и семинарские занятия будут проводиться с привлечением специалистов органов социальной защиты населения, практических работников социальных служб, а также параллельно с ознакомительной практикой, где студенты знакомятся со спецификой работы социальных служб и учреждений города и области.

Проведение деловых игр, тренингов, выполнение творческих заданий с учетом направленности на формирование толерантного сознания позволит студентам побывать в различных жизненных и профессиональных ролях; поверить в уникальность

индивидуальности другого человека, принять Другого с его недостатками, встать на его точку зрения.

“Социокультурные основы обеспечения социального благополучия” [8]. Данный курс раскрывает актуальные задачи государственной социальной политики; специфику этнокультурного развития страны и своего региона; формы, средства и методы социокультурной деятельности в достижении социального благополучия; инновационные формы и методы социокультурной деятельности; формирует умения анализировать, обобщать и воспринимать социокультурную информацию, использовать на практике инновационные формы и методы социокультурной деятельности; вооружает студентов навыками поиска методов изучения и использования на практике знаний социокультурного наследия страны и своего региона, анализа социокультурных ситуаций; обобщения и систематизации необходимой социокультурной информации; использования социокультурных проектов для обеспечения социального благополучия.

“Формирование доступной среды в учреждениях образования” [9]. В рамках данного курса дается характеристика комплекса условий внедрения инклюзивной модели в систему современного образования, раскрываются цели, принципы и критерии инклюзивного образования, дается анализ барьеров и трудностей на пути его реализации; раскрывается сущность междисциплинарного взаимодействия специалистов инклюзивного образования как важного условия эффективной практики сопровождения инклюзивного образовательного процесса; дается сравнительная характеристика развития идей инклюзии и опыта инклюзивного образования в России и за рубежом. На практических занятиях студенты осваивают технологии и модели создания доступной среды, технологии социально-психологического сопровождения участников образовательного процесса.

“Социально-демографические и этнонациональные процессы в теории и практике социальной работы”. Цель курса – сформировать знания об этногенезе и расогенезе, культуре и образе жизни различных этносов, национальном характере и менталитете, специфику национально-культурного пространства и характер жизнедеятельности различных национальных групп, в том числе в вопросах регулирования межэтнических конфликтов; о динамике рождаемости, смертности; продолжительности жизни в мире и РФ, миграциях населения, основных демографических катастрофах и кризисах, о специфике демографических процессов в Белгородской области. Практические занятия, рассматривающие особенности традиций, культуры различных этносов и их взаимовлияние, этнодемографические процессы в России на современном этапе ее развития, роль экономических и социальных миграций в истории народов России, позволяют увидеть развитие толерантного сознания и поведения русского народа как необходимое условие мирного развития и процветания нации, раскрыть сущность национальной толерантности, толерантности как основного принципа взаимодействия разных народов, овладеть навыками исследования особенностей культуры социальной жизни, благополучия, поведения в социальной сфере различных национально-этнических и половозрастных групп населения [10]. Таким образом, данный курс помогает развить навыки толерантного поведения в быту и профессиональной деятельности, использовать специфику этнокультурного развития своей страны для формирования и эффективного использования социально-технологических практик обеспечения психосоциальной, структурной и комплексно ориентированной социальной работы.

“Теория социальной работы”. Задачи курса: формирование знаний о сущности и специфике социальной работы; выявление и анализ социальных проблем отдельных категорий населения; исследование социально-правовых аспектов защиты отдельных категорий населения; анализ зарубежного опыта социальной работы с различными группами населения; формирование профессиональной этики и нравственности. Ряд тем данного курса могут позволить организовать работу и на лекционных, и на практических занятиях по углублению знаний в изучении феномена толерантности (например: “Духовно-нравственные и социокультурные ценности общества и их связь с социальной работой”, “Государственные,

благотворительные и религиозные организации в системе социальной работы”, “Сущность и особенности взаимодействия специалиста по социальной работе и клиента”). В рамках изучения темы “Профессиональные риски в социальной работе” рекомендуется провести итоговое занятие, в виде круглого стола: “Воспитание толерантности как одно из направлений профилактики возникновения профессиональных деформаций”.

“Социальная политика” [11]. Цель курса состоит в освоении студентами основ социальной политики, а также в формировании у студентов системы знаний о теоретических основах социальной политики, моделях и основных направлениях социальной политики, формировании гражданской позиции, правовой культуры социального работника, способности представлять и защищать интересы общества перед государством; формировании умений ориентироваться на интересы и потребности социальных групп, выявлять трудности в системе государственного управления (социальной защиты), формирование навыков анализа социальной действительности с позиций социальной справедливости, выявления ресурсов для удовлетворения социальных интересов, формулирование интересов клиента и общества, определять приоритеты социальной политики.

“Конфликтология в социальной работе” [12]. Данный курс, раскрывающий конфликт как социально-психологический феномен, призван вооружить будущего социального работника знаниями основных причин и признаков конфликта, раскрыть условия возникновения конфликта, этапы его развития, алгоритмы деятельности по разрешению конфликтов, условия и факторы принятия конструктивных решений; мотивы, цели, стратегии и тактики, правила и кодексы поведения в конфликтном взаимодействии. Технологическая составляющая курса позволяет раскрыть технологию разрешения различных видов конфликтов, применительно к практике социальной работы, развивает навыки ориентировки в специфических особенностях ситуаций конфликтного взаимодействия в различных сферах жизнедеятельности; умения анализировать и грамотно интерпретировать вербальные и невербальные сигналы конфликта; выбирать средства и методы управленческого воздействия на субъекты конфликта, стиль эффективного общения и конструктивного поведения в конфликтном взаимодействии.

Курс рассчитан на использование методик активного обучения, когда в ролевых, деловых, имитационных играх диагностируется уровень толерантности студентов, корректируется проявление псевдотолерантного и нонтолерантного поведения в ходе тренингов и практики и воспитывается толерантность как главное профессиональное качество социального работника.

“Гендерология и феминология” [13]. Цель курса: формирование знаний о теоретических основах гендерологии и феминологии; выявление и анализ социальных проблем, имеющих корни в гендерной асимметрии; исследование социально-правовых аспектов защиты женщин.

Данный курс выводит студентов на новый уровень изучения проблемы толерантности, касающейся толерантного взаимодействия полов. Такие темы как “Гендерные различия и социализация”, “Гендер в различных культурах”, “Панкультурные гендерные сходства”, “Гендерное стереотипизирование”, “Дифференциальная гендерная социализация”, “Кросс-культурные и гендерно-ролевые идеологии” и др. расширят знания студентов в сфере специфического взаимодействия полов и должны быть направлены на необходимость формирования толерантного взаимодействия в повседневной жизни, профессиональной деятельности, отработки умений толерантного общения и взаимодействия с клиентом, обучения способам толерантного поведения своих клиентов. Полезно включить элементы тренинговых упражнений на практических занятиях для выработки соответствующих умений толерантного взаимодействия с клиентами разных полов, опираясь на теорию гендерных различий.

“Социальная геронтология” [14]. Данный курс позволяет рассмотреть еще один специфический аспект толерантности – толерантность по отношению к пожилым людям.

Каждая из тем курса позволяет сделать акцент на необходимости воспитания толерантного поведения в отношении пожилых людей. Так, например, раскрывая социальные теории старения, подчеркиваем замаскированный вариант нонтолерантного сознания авторов, прогнозируя последствия такого отношения. На практических занятиях отработаем способы толерантного взаимодействия с пожилыми людьми, опираясь на теоретические знания по геронтопсихологии. В будущем предполагается ввести цикл тренинговых занятий “Азбука общения с пожилыми”.

“Психолого-педагогическая диагностика и семейное консультирование”. Содержание курса формирует систематизированные представления о психологии семейных отношений. В ходе изучения дисциплины студенты имеют возможность использовать ранее полученные знания о психолого-педагогических методах диагностики и консультирования на практических занятиях. Цель данного курса – обучить особенностям проведения психолого-педагогического обследования ребенка, всестороннему видению семейной ситуации и применению на практике методов семейного консультирования и проведения коррекционной работы с семьей, социально-психологической и педагогической помощи семье при дестабилизации семейных отношений [15].

Организация занятий по данной дисциплине предоставляет возможность работы по воспитанию толерантного сознания и поведения как у самих студентов, проводящих консультирование в виде ролевой игры по заданной проблеме, так и обучение их методике воспитания толерантности у потенциальных клиентов (родителей, учителей, социальных педагогов и т.д.) в зависимости от выбранной категории консультируемых. Осуществляется интерактивное обучение, “обучение-погружение”, основанное на учебно-воспитательном взаимодействии студента с другими студентами и педагогами, “консультантом” и “родителями”, “консультантом” и “социальными педагогами” и т.д. (в зависимости от того, кто включен в работу).

Главное, что должны усвоить студенты ходе изучения курса: воспитание толерантности невозможно в условиях авторитарно-монологического стиля взаимодействия. Поэтому освоение специалистом, учителем, родителем и т.д. определенных демократических механизмов в организации взаимодействия, общения друг с другом – одно из важнейших условий воспитания толерантности.

Предлагаемая система организации занятий по дисциплине, воспитывающих терпимость по отношению к людям, позволит будущему специалисту успешно адаптироваться не только к профессиональной деятельности, но и за ее пределами.

Еще одно условие формирования толерантности будущих специалистов социальной работы – систематические упражнения в развитии толерантности в разнообразных усложняющихся ситуациях, возникающих в учебном процессе, в том числе в ходе проведения практикумов, а также учебной и производственной практики по социальной работе.

Практикумы имеют целью сформировать прочные умения и навыки по использованию минимума средств, которыми должен владеть каждый социальный работник, а также их конструирование. В практикумах “Основы профессиональной коммуникации”, “Технология индивидуальной работы с клиентом”, “Досуговедение”, “Демографические процессы на современном этапе”, “Профессиональная культура социального работника”, “Управление социальной работой”, “Волонтерство в социальной работе” студенты не только узнают, но и учатся применять на практике технологии работы с различными категориями населения, находящимися в кризисной ситуации, технологии оздоровления межличностных отношений (в семейно-бытовой, производственной сферах), способы, приемы индивидуальной и групповой работы с клиентом, технологии организации культурно-досуговой деятельности, технологии самокоррекции, саморегуляции и др. Развитие у студентов конструктивного мышления, эмпатии, готовности прийти на помощь достигается посредством применения активных методов обучения, инновационных технологий, в их числе: ролевых и деловых игр, психотехнических упражнений, тренингов, групповых

дискуссий, тестирования и анкетирования, использования компьютера, видекамеры и т.д. Такие формы и методы обучения позволяют создать атмосферу доверия, реализовать интенсивность обратной связи между участниками группы, экспериментировать с различными ситуациями, отрабатывать и развивать коммуникативные навыки и умения.

В то же время, анализ содержания уже включенных в учебный план практикумов показал, что формирование толерантности как профессионального качества будущего социального работника все еще не является целенаправленным и систематическим. В связи с этим были разработаны специальные практикумы “Воспитание толерантности”, “Толерантность в социальной работе”, “Толерантность в системе малой группы”, результатом которых, на наш взгляд, будут являться новые социальные знания, умения и навыки: знание и понимание природы толерантности, политики толерантности в социальной сфере, закономерностей социальных различий, форм проявления нетерпимости и экстремизма; умение диагностировать и корректировать интолерантное, конфликтное поведение клиента; умения, необходимые для разрешения межэтнических конфликтов; умение диагностировать, прогнозировать и моделировать развитие толерантности в системе малой группы; умения и навыки взаимодействия с органами власти, СМИ в вопросах пропаганды толерантного отношения к социально-уязвимым, маргинальным группам российского общества. Необходимо обратить особое внимание на введение социальных задач и разбор социальных ситуаций, требующих толерантного отношения к преподавателям (человек другого социального статуса, наделенный социальной властью – формирование статусной толерантности), к родителям (человек другой возрастной группы – возрастная толерантность), к незнакомым людям (толерантность в истинном ее смысле – толерантность к непонятному и непознанному).

Практика по социальной работе направлена на обучение студентов умению решать жизненно важные проблемы клиентов. Роль практической подготовки специалистов в системе их профессионального становления заключается в “увязывании” полученных теоретических знаний с практикой социальной работы, отработке умений и навыков, формировании профессиональных качеств и убеждений будущих социальных работников. В ходе практики реализуются задачи развития конструктивного аналитического мышления; умений и навыков практического общения с различными категориями клиентов; умений анализировать ситуации межличностного и профессионального общения, умения и навыки воспитательного воздействия, организации досуга клиентов и волонтерской работы. Эффективность решения этих задач обеспечивается широким спектром государственных и муниципальных учреждений социальной сферы (комплексные центры социального обслуживания, отделения пенсионного фонда, реабилитационные и кризисные центры), а также негосударственных организаций, специализирующихся на оказании социальной поддержки самым разным категориям населения (Благотворительный фонд содействия решению проблем аутизма “Выход в Белгороде”, благотворительный фонд “Луч “Света” (г. Белгород), фонд “Река добра”, Белгородская региональная общественная организация “Святое Белогорье против детского рака” и др.), предоставляющих базу для проведения практической подготовки бакалавров, их научно-исследовательской и проектной деятельности.

В нашем исследовании мы пришли к выводу, что формирование социокультурной толерантности в процессе профессиональной подготовки будущего специалиста в области социальной работы – это двусторонний процесс, который предусматривает, во-первых, воспитание понимания у студентов того, что столкновение различий и разногласий является естественным, и будущие специалисты должны быть готовы вести социокультурный диалог с различными социальными, культурными группами и их представителями; во-вторых, этот процесс предполагает наличие устойчивых поведенческих реакций, моделей поведения со стороны преподавателей, демонстрирующих не только знания и представления о “Других”, конкретные способы оценки той или иной ситуации межличностного, межкультурного, межэтнического взаимодействия, но и понимание, сотрудничество, избегание

непродуктивных конфликтов. Активная нравственная позиция и психологическая готовность к терпимости должны обуславливать выбор стратегии и тактики деятельности преподавателей. Очень важно, чтобы преподаватель вуза проявлял в своем поведении готовность к терпению и позитивному взаимодействию с людьми иной культуры, национальной и религиозной среды, т.е. демонстрировать образцы социокультурной толерантности, сотрудничества и взаимопонимания.

Заключение

Готовность будущего специалиста к профессиональной деятельности предполагает обеспечение единства практической подготовки и эмпатийных, коммуникативных, адаптивных навыков, определяющих в совокупности *толерантность* как ценностное социокультурное и психосоциальное образование.

Условиями успешного формирования толерантности в процессе профессиональной подготовки специалистов социальной работы являются:

содержание изучаемых общепрофессиональных и специальных дисциплин, вооружающих студентов системой знаний о социокультурной толерантности;

систематические упражнения в развитии толерантности в разнообразных усложняющихся ситуациях, возникающих в учебном процессе, в том числе в ходе проведения практикумов и непрерывной практики по социальной работе.

способность вузовских преподавателей демонстрировать образцы социокультурной толерантности, сотрудничества и взаимодействия.

Литература

1. Уэйн К. Образование и толерантность // Высшее образование в Европе. 1997. №2. С.14-28.
2. Хейфе О. Плюрализм и толерантность: к легитимации в современном мире // Философские науки. 1991. № 12. С.16-28
3. Словарь по этике / под. ред. А.А. Гусейнова и И.С. Кона. М.: Политиздат, 1989. С. 357
4. Бахтин М.М. Философия поступка. М., 1996.
5. Щуркова Н.Е. Этика школьной жизни. М.: Педагогическое общество России, 2000.
6. Изучение условий формирования толерантности в процессе профессиональной подготовки специалистов по социальной работе //Перспективные инновации в науке, образовании, производстве и транспорте: материалы международной, научно-практической Интернет-конференции (19-30 июня 2012): Сборник научных трудов SWorld. 2012. Т. 15. # 2. С. 52-58.
7. Об утверждении Федерального государственного образовательного стандарта по направлению подготовки 39.03.02 Социальная работа: приказ Минобра России от 12.01.2016. № 8. [Электронный ресурс] – URL: <http://fgosvo.ru/uploadfiles/fgosvob/390302.pdf>.
8. Кулабухов Д.А. Социокультурные основы обеспечения социального благополучия: Рабочая программа дисциплины [Электронный ресурс]. – URL: http://dekanat.bs.u.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293566_B1.V.09_Sociokulturnye_osn_ovy_obespecheniya_sotsialnogo_blagopoluchiya.pdf.
9. Волошина И.Г. Доступная среда вуза: Рабочая программа дисциплины [Электронный ресурс]. – URL: http://dekanat.bs.u.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293588_B1.V.DV.10.01_Dostupnaya_sreda_vuza.pdf.
10. Лазуренко Н.В. Социальная политика: Рабочая программа дисциплины [Электронный ресурс]. – URL: http://dekanat.bs.u.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293552_B1.B.17_Socialnaya_politika.pdf.
11. Лазуренко Н.В. Социально-демографические и этнонациональные процессы в теории и практике социальной работы: Рабочая программа дисциплины [Электронный

ресурс]. – URL: – http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293560_B1.V.03_Soc-dem_i_etno-nac_processy_v_teorii_ipraktike_sr.pdf.

12. Подпоринова Н.Н. Конфликтология в социальной работе: Рабочая программа дисциплины [Электронный ресурс]. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/301426_B1.V.08_Konfliktologiya_v_socialnoj_rabote.pdf

13. Подпоринова Н.Н. Гендерология и феминология: Рабочая программа дисциплины [Электронный ресурс]. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/301423_B1.V.05_Genderologiya_feminologiya.pdf

14. Свищева И.К. Социальная геронтология: Рабочая программа дисциплины [Электронный ресурс]. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293561_B1.V.04_Socialnaya_gerontologiya.pdf

15. Свищева И.К. Психолого-педагогическая диагностика и семейное консультирование: Рабочая программа дисциплины [Электронный ресурс]. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293563_B1.V.06_Psichologo-pedagogicheskaya_dagnostika_i_semejnoe_konsultirovanie.pdf

References

1. Ueyn K. Obrazovaniye i tolerantnost' // Vysshye obrazovaniye v Yevrope. 1997. # 2. S.14-28 (in Russian).

2. Kheffe O. Plyuralizm i tolerantnost': k legitimatsii v sovremennom mire // Filosofskie nauki. 1991. # 12. S.16-28 (in Russian).

3. Slovar' po etike / pod. red. A.A. Guseynova i I.S. Kona. M.: Politizdat, 1989. S. 357 (in Russian).

4. Bakhtin M.M. Filosofiya postupka. M., 1996. (in Russian).

5. Shchurkova N.Ye. Etika shkol'noy zhizni. M.: Pedagogicheskoye obshchestvo Rossii, 2000. (in Russian).

6. Izucheniye usloviy formirovaniya tolerantnosti v protsesse professional'noy podgotovki spetsialistov po sotsial'noy rabote // Perspektivnyye innovatsii v nauke, obrazovanii, proizvodstve i transporte: materialy mezhdunarodnoy, nauchno-prakticheskoy Internet-konferentsii (19-30 iyunya 2012): Sbornik nauchnykh trudov SWorld. 2012. T. 15. # 2. S. 52-58. (in Russian).

7. Ob utverzhdenii Federal'nogo gosudarstvennogo obrazovatel'nogo standarta po napravleniyu podgotovki 39.03.02 Sotsial'naya rabota: prikaz Minobra Rossii ot 12.01.2016. #8. – URL: <http://fgosvo.ru/uploadfiles/fgosvob/390302.pdf> (in Russian).

8. Kulabukhov D.A. Sotsiokul'turnyye osnovy obespecheniya sotsial'nogo blagopoluchiya: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293566_B1.V.09_Sociokulturnye_osnovy_obespecheniya_socialnogo_blagopoluchiya.pdf (in Russian).

9. Voloshina I.G. Dostupnaya sreda vuza: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293588_B1.V.DV.10.01_Dostupnaya_sreda_vuza.pdf (in Russian).

10. Lazurenko N.V. Sotsial'naya politika: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293552_B1.B.17_Socialnaya_politika.pdf (in Russian).

11. Lazurenko N.V. Sotsial'no-demograficheskiye i etnonatsional'nyye protsessy v teorii i praktike sotsial'noy raboty: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293560_B1.V.03_Soc-dem_i_etno-nac_processy_v_teorii_ipraktike_sr.pdf (in Russian).

12. Podporinova N.N. Konfliktologiya v sotsial'noy rabote: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/301426_B1.V.08_Konfliktologiya_v_socialnoj_rabote.pdf (in Russian).

13. Podporinova N.N. Genderologiya i feminologiya: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/301423_B1.V.05_Genderologiya_feminologiya.pdf (in Russian).

14. Svishcheva I.K. Sotsial'naya gerontologiya: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293561_B1.V.04_Socialnaya_gerontologiya.pdf (in Russian).

15. Svishcheva I.K. Psikhologo-pedagogicheskaya diagnostika i semeynoye konsul'tirovaniye: Rabochaya programma distsipliny. – URL: http://dekanat.bsu.edu.ru/f.php/1/programmi/disc/2017/2306/293563_B1.V.06_Psikhologo-pedagogicheskaya_diagnostika_i_semejnoe_konsultirovanie.pdf (in Russian).

*Polenova Marina E.,
Svishcheva Irina K.*

FORMING OF SOCIOCULTURAL TOLERANCE IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING OF BACHEROLS SPECIALIZING IN SOCIAL WORK

Resume

The professional activity of a social worker is governed by a number of principles, among which a special place is occupied by the principle of tolerance, regarded as the moral quality of the personality of the future specialist, which characterizes attitudes to the interests, beliefs, beliefs, habits and behavior of others, such as recognition of the diversity of clients and tolerance for manifestations of this diversity in the interests of the success of conducting a “sociocultural” dialogue, effective socio-cultural adaptation, supporting a positive image but himself and his reference group in order to avoid social conflicts with different social, cultural groups or their representatives. It is obvious that tolerance is an important professional quality of specialists in social work, formed in the process of their education. as a moral quality The formation of sociocultural tolerance in the process of professional training of a future specialist in social work is a two-way process that involves educating students that the clash of differences and disagreements is natural, and future specialists should be prepared to conduct a “social and cultural dialogue” with various social, cultural groups and their representatives; this process also presupposes the existence of stable behavioral responses, behaviors from teachers that demonstrate not only knowledge and ideas about “others”, specific ways of assessing or other situations, but also understanding, cooperation, avoiding unproductive conflicts

As the most important conditions for the formation of the foundations of tolerance among students are: the influence of the content of the disciplines studied by the basic and variable blocks aimed at mastering general cultural, general professional and professional competencies; the use of active teaching methods, when the level of students' tolerance is diagnosed in role-playing, business, imitation games, the manifestation of pseudo-tolerant and non-tolerant behavior in the course of trainings and practice is corrected, and tolerance is cultivated as the main professional quality of the social worker; systematic exercises in the development of tolerance in a variety of increasingly complex situations arising in the learning process, in the course of training and production practices, the participation of students in research, volunteer and social activities; active moral position and psychological readiness for tolerance, demonstration of models of sociocultural tolerance, cooperation and interaction on the part of university teachers

As a result of the implementation of the system of work on the formation of sociocultural tolerance, there will be new social knowledge and skills: knowledge and understanding of the nature of tolerance, the politics of tolerance in the social sphere, the patterns of social differences, forms of manifestation of intolerance and extremism; the ability to diagnose and correct the client's intolerant, conflicting behavior; skills needed to resolve interethnic conflicts; the ability to diagnose, predict and model the development of tolerance in a small group system; skills and skills of

interaction with government authorities, the media in the promotion of tolerant attitudes toward socially vulnerable, marginalized groups of Russian society.

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ У ФУНКЦИЈИ ИЗГРАДЊЕ СИСТЕМА БЕЗБЕДНОСТИ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ

Сажетак

Овај рад представља покушај аутора да подсети научну јавност на значај националног идентитета, који има значајну улогу у процесу изградње система националне безбедности модерне државе. С друге стране свака модерна држава гради свој идентитет и уз помоћ система националне безбедности. Јер безбедност државе се односи на њен суверенитет, а безбедност друштва на његов идентитет. Идентитет је латинског порекла и потиче од речи *identitas*, која у корену има реч *идем* што значи *исто*. Дакле, реч *identitas* значи "исто" или "истоветност", па у том смислу реч *идентитет* значи однос по ком је неко биће, појава или својство једнако самом себи. У том смислу би појам идентификовати значило поистоветити. Такође, појам безбедности је веома комплексан и сложен друштвени феномен. *Етимолошки* посматрано, израз безбедност потиче од латинске речи *securitas* – *atis*, што значи безбедност, одсуство, опасност, извесност, самопоуздање, неусташивост, заштићеност (*securus* лат. – сигуран, безбедан, поуздан, неустрашив, уверен, сталан, чврст, одан, истинит, итд.). *Посебно је важна изградња личног идентитета сваког човека и да се он почиње градити у најранијим данима младости.*

Кључне речи: *нација, држава, идентитет, национални идентитет, безбедност*

Идентитет¹ је кроз историју био све разумљивији и прихватљивији, првенствено за нације које су се бориле да створе своју националну државу. У савремено доба идентитет почива на нацији, а гради се и остварује поред осталог врхунским резултатима постигнутим у науци, спорту, културу, кроз очување језика, вере и традиција својих предака. Подвлачити црту након одређеног периода и скрајнути историјске чињенице које говоре о сопственом народу и његовој борби за салободу, постојање и опстанак у прошлости, бледи национални идентитет, што ниједна озбиљна држава никада неће допустити.

У теорији државе и права општеприхваћеним се сматрају становишта да држава представља део друштва, тј. посебну друштвену творевину која се назива друштвеном организацијом. Држава би се могла дефинисати као основна политичка организација у глобалном (потпуном) друштву, посебан политички апарат одвојен од цивилног друштва, која располаже највишом, сувереном, влашћу над становништвом настањеним на одређеној територији, утемељеној на праву на легитимну употребу монопола физичког насиља и која ужива бар минимум подршке властитог становништва. Ако прихватимо становиште о држави као организацији свог остало у одређивању њеног појма различито дефинишу многи аутори, нарочито се разликују у дефинисању појма државе. Тако, постоји мноштво теорија које полазе од религијских и квази религијских тумачења њеног настанка, затим теорије које изједначавају државу са друштвом, теорије настанка државе објашњавају психичким узроцима, актом воље људи, борбом двеју друштвених заједница или другим друштвеним чиниоцима, као што су друштвена солидарност, класна борба и друго.²

¹ Идентитет је латинског порекла и потиче од речи *identitas*, која у корену има реч *идем* што значи *исто*. Дакле, реч *identitas* значи "исто" или "истоветност", па у том смислу реч *идентитет* значи однос по ком је неко биће, појава или својство једнако самом себи. У том смислу би појам идентификовати значило поистоветити (Сандра Раденовић, *Национални идентитет, етницитет, (крптитичка)култура сећања*, Филозофија и друштво бр. 3/2006, стр. 221-237)

² Митровић М. Д: *Држава и право у терорији државе и права*, Сл. лист СФРЈ, Београд, 1992.

Иако због супротних идеолошких ставова и теоријских приступа у оквиру међународне заједнице не постоји јединствена дефиниција државе, аутор овог рада сматра да се под државом подразумева свака "јединка" која је организована од стране постојаног становништва на ограниченој територији међународно признатом границом, коју то становништво преко организованог политичког система суверено контролише .

НАЦИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ И СИСТЕМ БЕЗБЕДНОСТИ МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ

Почетком XXI века скоро све земље у свету су више или мање угрожене деловањем различитих снага, споља или изнутра. Разлози за постојање те угрожености налазе се, између осталог, у њиховом међународном или геополитичком положају, хегемонији великих сила, унутрашњој нестабилности, неразвијености демократских институција, разним супротстављеним интересима, постојању сепаратистичких и сепесионистичких тежњи националних мањина код вишенационалних држава, итд. Зато је унутрашња безбедност модерне државе и на почетку XXI века на великом испиту. Унутрашња безбедност, савремено уређене државе подразумева индивидуалну, националну и социјеталну безбедност, где је национална безбедност темељ система безбедности и заштите грађана. Може се рећи да се систем унутрашње безбедности гради на темељима националног идентитета и да значајно доприноси функционисању државе и сигурности њених грађана.¹

Пошто се сви друштвени системи² успостављају ради задовољења одређене друштвене потребе, која је у складу са општим циљем, *систем безбедности је организовани друштвени систем преко којег друштво остварује функцију заштите својих виталних вредности ради општег напретка и развитака друштва*. Сви друштвени системи формирају се за остваривање трајних циљева, па се и за систем безбедности може рећи да је трајан систем јер је потреба заштите једног друштва од свих облика и извора угрожавања трајна потреба.³

*За систем безбедности се може рећи да у највећој мери зависи од људске активности, јер су људи (појединачно или групно), заједно са својим деловањем и интересима, основни извори угрожавања безбедности заједнице. Али, исто тако, људи су ти који постављају друштвене циљеве, успостављају циљ система безбедности и свесним и нужним удруживањем напора преко система безбедности остварују тај циљ.*⁴

Тако је, још у оквиру основних одређења државе и природног права, Томас Хобс (*Thomas Hobbes*) посебан значај придавао мерама безбедности. У својим делима он је наглашавао да је безбедност државног система кључна за стабилност државе . Како је у природном стању свако свакоме непријатељ, једино су грађани у цивилно-државном стању сигурни за своју физичку егзистенцију и ту влада мир, сигурност и ред.⁵

Осим Хобса и Џон Лок (*John Lock*) је у оквиру свога проучавања организације и модела власти грађанске државе, истицао да је за добру организацију државе веома значајна безбедност и заштита права грађана. Према овом аутору, циљ људи који ступају у друштво је да уживају личну својину у миру и сигурности, а будући да су значајни инструменти и средства за то закони, први задатак свих држава је успостављање законодавне власти. За

¹ Радослав Гађиновић, *Национални идентитет и безбедност модерне државе*, НБП - журнал за криминалистику и право, бр. 1/2011, КПА, Београд, 2011, стр. 23,

² Реч „систем” је грчког порекла (грч. *systema, systematos*) а уопштено, тај појам подразумева састав, целину, скуп, збор, уређење, правилност, склад, складност, распоређеност, сређеност, организованост, повезаност, сврсисходност. Математички приказано, тај појам се може означити формулом: систем = јединице + интеракција + структура. Разрада овог општег схватања указује на то да систем подразумева јединствено уређење делова у целини. Изразом „систем” увек се означава само такав скуп елемената код којег је положај сваког од тих елемената битно одређен његовом функцијом у односу према целини и другим елементима (*Onha енциклопедија*, ЈЛЗ, Загреб, 1981.).

³ Митровић М. Д: *Држава и право у теорији државе и права*, Сл. лист СФРЈ, Београд, 1992. 145,

⁴ Љубомир Стајић, Радослав Гађиновић, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 93.

⁵ Вујан. В., *People States and Faer, The National Security Problem in International Relations*, London, 1983., стр. 25.

развој и очување безбедности појединца неопходно је истаћи да свако ограничење слободe које почива на закону не сме прелазити нужну меру постизања праведног стања. Слобода се у изнимним случајевима може ограничити само да би се омогућила слобода за друге.¹

Термин „национална безбедност“ на почетку XXI века се користи за означавање далеко ширег појма од изворног значења, јер се под њим подразумева жељено стање безбедности једне државе, које се постиже елиминисањем претњи и ризика који долазе споља и изнутра. Дакле, национална безбедност је појам са вишеструким значењем. У најопштијем смислу подразумева слободу од страха, претњи и физичког насиља над становништвом, односно грађанима једне државе. Међутим, национална безбедност укључује и политичке, економске, моралне, социјалне, културне, идеолошке и нормативне елементе, што је одувек отежавало њену прецизну дефиницију. У питању је друштвено конструисан концепт безбедности једне државе, који стиче специфично значење само унутар социјалног контекста у ком држава егзистира.²

Посматрана историјски, национална безбедност је нераздвојно била повезана са државом и њеним безбедносним сектором. Међутим, национална безбедност је постепено захватала политичку, економску, социјалну и у културну сферу. Иако одбрана од спољњег напада остаје централни проблем националне безбедности, ипак, пракса је недвосмислено потврдила да држава може бити угрожена унутрашњим потресима, економским и друштвеним поремећајима, нарочито у заједницама којима недостаје осећај идентитета и социјалне кохезије.³

Национална безбедност је и способност државе да самостално или у сарадњи са другим државама или организацијама заштити виталне вредности и интересе друштва од спољних и унутрашњих облика угрожавања и угрожености, и да тиме обезбеди опште услове за несметани политички, економски, социјални и културни развој друштва и благостање својих грађана.⁴

Међутим у савременом друштву, на основу научних истраживања, и анализе појмова, треба истаћи да се застарели појмови морају заменити новим који имају конкретно значење и у функцији су остваривања националних интереса. Тако нпр. још увек се може наћи термин "државна безбедност", која штити државу а тиме, "успут" и врло конкретне (чак персонализоване) носиоце државних функција а, заправо, и политичке и економске монополе политичке и економске елите, што је иманентно државном механизму. С друге стране, у фукусу националне безбедности је отаџбина, коју чине територија и народ, и коју механизам националне безбедности штити од различитих облика редукције: територије, становништва, националних ресурса, и суверенитета.⁵ Важно је истаћи да отаџбина нема ни идеолошке, ни политичке предзнаке, као ни облик конкретног политичког уређења. Дакле, концепт националне безбедности - схваћен као аполитичан, врхунско професионални инструмент који мора да штити неприкосновеност суверене народне воље која одређује битне параметре плуралне демократије.

Дакле, уз помоћ науке, потискивање термина државна безбедност и њених функција у замену за националну безбедност представља значајну квалитативну промену у функционисању савремене државе. Велику улогу у томе научном процесу има и национални идентитет као база, која врло успешно креира своју, у овом случају важну надградњу, а то је систем националне безбедности.

Идентитет је дефинисан као скуп идеја и пракси које одређене појединце идентификују као припаднике једне социјалне групе. Нације су апстрактне, замишљене

¹ Mohler M. H. F., *Etnik in delpolizei ausbildung und umfled*, Die Pollzei, No 5, Wiesbaden, 1994. str. 144-147.

² Радослав Гађинових, *Национални идентитет и безбедност модерне државе*, НБП - журнал за криминалистику и право, бр. 1/2011, КПА, Београд, 2011, стр. 27.

³ Avramov, S.: *Bezbednost u XXI veku*, Zbornik radova SIMVON 2001., Beograd, str. 423.

⁴ Љубомир Стајић – Радослав Гађинових, *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007, стр. 36-40.

⁵ Милан Пашански, *Транзиција безбедности: од државног ка националном концепту*, Политика националне безбедности, бр.2/2016, ИПС, Београд, 2016, стр.14-16.

заједнице, а национални идентитет најзначајнији је референтни објекат националне безбедности.¹ Нације никада не могу исчезнути, јер на нацији почива основни демократски принцип, а то је да човек има природно право на слободу.

Изгледа да нација, национализам или национални идентитет, без обзира како су дефинисани и шта се конкретно под њима подразумева, нису превазиђени феномени. Јасно је да новији догађаји указују да упркос уједначавању нација процесом глобализације, настаје процес све већег разликовања нација, све већег броја етничких група које траже своје политичко и територијално осамостаљење. Постоје различити подаци о броју нација на свету, као и броју потенцијалних кандидата за самосталне нације. На почетку XXI века у свету постоји око 6000 различитих група и око 250 националних мањина које могу у одређеном историјском тренутку тражити осамостаљење.²

Национални идентитет у себе укључује одређени смисао политичког заједништва, заједничких институција и одређених права и дужности за све чланове заједнице. Такође, он подразумева дефинисани социјални простор и означену ограничену територију са којом се чланови заједнице идентификују, тј. за коју развијају осећај припадности. Нација је основна база уз помоћ које се гради национални идентитет модерне државе. Антони Смит (Anthony Smith)³ нацију дефинише као заједницу људи који поштују иста правила и институције у оквиру дате територије. Он говори о два модела нације: етничком и западном моделу, односно о цивилном моделу нације, који првенствено представља просторни или територијални концепт. Према западном моделу нација мора да поседује компактну, добро дефинисану територију. Аутор овог рада сматра да то не може бити било која и било каква територија, већ мора бити историјска земља, домовина, колевка једног народа, као што је нпр. Косово и Метохија за Србију. Оваква колевка чува читаву историјску меморију и представља простор где су преци српског народа, историјски јунаци Срба живели и борили се. Она је јединствена и као таква је битан елемент српског националног идентитета. Историјска територија, политичка заједница, политичка једнакост чланова заједнице, заједничка цивилна култура и идеологија представљају компоненте класичног западног модела нације и значајни су елементи изградње националног идентитета. Антони Смит издваја основне карактеристике националног идентита који га уједињавају и учвршћују: *историјска територија, тј. домовина, заједнички митови и историјска меморија, заједничка култура, заједничка права и дужности свих чланова заједнице и заједничка економија која подразумева територијалну мобилност свих чланова.*⁴

Значај унутрашње безбедности и идентитета као референтног објекта може се сагледати и на конкретном примеру секуритизације косовског питања. Проглашење независности Косова и Метохије и стицање међународно признатог суверенитета српска елита доживљава као највећи безбедносни проблем Србије. Реч је о унутрашњој безбедности модерне државе, у оквиру које референтни објекат заправо представља идентитет Србије као политичке заједнице. Идентитет, за разлику од државе, нема емпиријску основу на коју би се ослањао у процесу конструисања. Може се посматрати као акт или као структура у зависности од потребе анализе. Као акт, идентитет се односи на способност појединаца да одрже причу о себи као о колективном ја. Као структура, идентитет се односи на причу из које појединци настоје да изграде идентитет.⁵ У очувању и континуираној изградњи националног идентитета значајну улогу има уређени систем безбедности модерне државе. Историјски одлучујући елемент у поимању безбедности била је војна сила. У другој половини XX века безбедносна дилема нагло се помера ка ширем подручју друштвеног живота, при чему невојни фактори угрожавања безбедности заузимају све значајније место, а

¹ Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, London, 1991, pp.76

² Антонић, С. *Нација и идентитет* у књизи "Нација у струјама прошлости," Чигоја, Београд, 2003, стр. 78

³ Anthony Smith, *National Identity*, England: Penguin Book, 1991, pp. 9

⁴ Исто,

⁵ McSweeney, B. *Durkeim and the Copenhagen School: a response to Buzan and Waever*, Review of International Studies, 24(1), pp.137

извор моћи државе помера се са строго војних фактора и њених пратећих елемената ка технологији, образовању људског потенцијала и контроли тржишта. Безбедност је веома овисна од елемената националне моћи сваке државе, а то су: величина територије; економска снага; географска позиција; сировине; зависност од страног тржишта; технички и технолошки капацитет; национални карактер; ефикасност владе да спроведе одлуке; продукциона моћ; резерве; образовни ниво становништва и национални морал и унутрашња солидарност.¹

Уважавајући однос националног идентитета и система безбедности модерне државе за *идентитет* се може рећи да је он динамична појава. Идентитет, дакле, није самосталан метафизички ентитет који непромењен путује беспућима историје. Он је продукт *историјске праксе* који се формира и реформише условљен односима моћи и другим идентитетима. Нужан услов успоставе идентитета јесте однос с другим, а његов садржај се мења као функција односа с другим нацијама, глобалним системом моћи и неједнакости. Код анализе, идентитет се мора повезати с *односима моћи* који га условљавају, тј. колективни идентитет увек је условљен односима моћи. Односе моћи треба посматрати као *централну категорију* у изградњи идентитета. Од односа моћи зависи хоће ли нека група, етнос или нација имати снаге да изгради легитимне установе, тј. да изгради своју државу, или да преобликује друштвену структуру користећи повлашћен положај у оквиру неке државе или наднационалног система моћи, или да се упокоји у ровове отпора. Ако се прихвате ови ставови онда се код анализе нација и национализма увек мора узети у обзир држава и државе које су носиоци глобалног система моћи. Ово се односи на модерну државу, као специфичном, савременом облику владавине који на јединствен историјски начин канализује и репродукује моћ. То не значи да у прошлости нису постојали колективни идентитети који су били формираны неким другачијим структурама и односима моћи. Дакле, модерни идентитети су у одређеној мери наследници одређених историјских идентитетних структура.²

СЛОБОДА ЈЕ БИТНО СВОЈСТВО НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА

Идентитет је одређен и културно-историјским наслеђем одређене територије, краја, регије. Историјско наслеђено културно разликовање често пружа пресудни симболички материјал који служи за изградњу специфичног колективног идентитета неке групе. Код анализе идентитета морају се узети у обзир културни садржаји који обезбеђују симболичку залиху за његову изградњу. Сфера културе садржи језик, друштвене норме и обичаје, религију, митологију, заједничка сећања и историју. Сваки од тих елемената представља изузетно значајан део структуре у процесу изградње идентитета. Може се, дакле, закључити да је знање историје и залиха сећања, посебно у модернитету, веома важан чинилац у изградњи идентитета.³ *То значи да идентитет није само условљен односима моћи, него и сам условљава односе моћи, тј. и сам је, кроз симболе, носилац моћи. Изграђивање националног идентитета најефикасније се остварује у слободном друштву, где се слобода истински третира као највећа вредност.*

Слобода јесте највиши идеал, али је и највиша дужност. Јер, слобода сама по себи, не може имати стално исти интегративни и надограђујући карактер, ако се она не развија. Дакле, човек је по својој онтолошкој суштини слободно биће, које са освајањем слободе,

¹ Радослав Гаџиновић, *Демократија и безбедност у националној држави*, Српска политичка мисао бр. 2/2010, ИПС, Београд, 2010. стр. 157,

² Радослав Гаџиновић, *Национални идентитет и безбедност модерне државе*, НБП - журнал за криминалистику и право, бр. 1/2011, КПА, Београд, 2011, стр. 27,

³ Идеја друштвеног организма који се календарски креће кроз хомогено, празно време управо је аналогна идеји нације која се такође посматра као чврста заједница која се непрестано и равномерно креће низ (или уз) историју. Један Американац неће никада видети, а камоли упознати својих 240 000 000 сународника Американаца. Он нема појма чиме се они у датом тренутку баве, али он дубоко верује у њихову непрестану, анонимну, *истовремену* активност. (Андерсон, Б. *Нација: замисљена заједница*, Школска књига, Загреб, 1990. године, стр. 33)

осваја истовремено и дужност да исту развија, унапређује, штити и то у више смерова. Посебно је значајно да, следећи правило *neminum laedere*, (тј. да ником не штети), човек у контексту слободе поштује туђу слободу и њене домете, такође, поштује реализацију слобода других и другачијих од њега, јер "не поштујући туђу слободу, и самог себе унижава као слободно биће...не може се бити слободан међу људима који нису слободни."¹

Иако су елите и њихови интереси идејни и политички покретачи колективних идентитета, њихов, активан рад не би уродио плодом без пасивне подршке већине припадника неке заједнице, који функционишу у слободној држави. Велика популарност одређених колективних идентитета, посебно националних, произлази из њихове способности да пруже смисао људском деловању и постојању.² Треба посебно истаћи да је слобода битно својство идентитета, као способност да се врши избор из расположивих елемената културе, тј. као способност функционисања у складу са својом свесшћу и доношењу одлука у односу на сопствене вредносне принципе.³ Позивајући се на А. Смита⁴ и његово разматрање националних и других идентитета, вреди назначити следећа обележја националног идентитета: историјска територија /домовина: схватање да су нације територијално омеђени ентитети, те захтевају сопствену домовину; заједнички митови и историјска сећања; заједничка масовна, јавна култура: припадници нације имају заједничку масивну културу и заједничке историјске митове и сећања; заједничка законска права и дужности свих припадника нације у оквиру заједничког правног система и заједничка економија, са територијалном мобилношћу припадника нације: у оквиру нације постоји заједничка подела рада и система производње. Користећи наведена обележја националног идентитета, а не издвајајући *differentia specifica* нације у односу на национални идентитет, овај аутор дефинише нацију као именовану људску популацију са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном, јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правилима и дужностима свих припадника.

Етничка и културна функција⁵ националног идентитета претпостављају: обезбеђивање друштвених спона између припадника нације које су садржане у заједничким вредностима, симболима, традицији (застава, монета, химна, споменици, церемоније итд) и социјализацију припадника нације као "држављана" и "грађана" која се данас постиже стандардизованим, обавезним, масовним и јавним системима образовања и одређивање и лоцирање појединачних идентитета/појединачних "ја" кроз призму националног идентитета.⁶ Као што то чини појединац, исто тако мања или већа група људи, одређени покрет, нека друштвена група или заједница пролазе кроз процес идентификације са неком идејом, вредносима, ставовима или поступцима. Тако настаје процес стицања и очувања колективног идентитета. Колективни идентитет укључује индивидуалне идентитете на тај начин што им даје заједничко усмерење, заједничку свест о конкретној ситуацији, актерима и намерама "њих" у односу на "нас."⁷ Спољашња ситуација ("они") користи се за процес "укорењивања" колективног идентитета у појединца. Он је једним делом производ добровољности (трагање за заштитом и сигурним уточиштем), а другим делом производ наметања правила и облика колективне заштите. Као што стицање и очување индивидуалног и колективног идентитета могу представљати извор неспоразума и конфликта у друштву, то

¹ Радомир Лукић, *Систем филозофије права*, Савремена администрација, Београд, 1992, стр. 474-477

² Душко Петровић, "Анатолија идентитета – теоријско проблематизовање идентитета", Економска истраживања, Загреб, 2006, стр. 209-233

³ Стојковић Бранимир, *Идентитет као детерминанта културних права*, Београдски центар за људска права, Београд, 1999. године, стр.22

⁴ Smit, Antoni, *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998. године, стр. 32

⁵ Ове функције нису стриктно раздвојене, већ се међусобно преплићу, на чему А. Smith не инсистира, мада наводи да су национални идентитет и нација сложени конструкти сачињени од више узајамно повезаних компонента(Исто, стр. 35).

⁶ Smit, Antoni, *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998. године, стр. 32-36

⁷ Иван Шијаковић, *Тероризам и проблем идентитета*, Социологија, Vol.XLIV(2002), No 3, стр. 247

исто може и криза идентитета. Када појединац губи сигурност у своје остварене амбиције и могућности, када му тренутно деловање постане несигурно, а будућност неизвесна, када почне да губи достигнути склад материјалних и духовних потреба, онда је реч о кризи идентитета.¹ Криза колективног идентитета огледа се кроз губљење моћи и утицаја у одређеној средини, мобилизације и контролне улоге над појединцима. У тренуцима губљења идентитета појединци и колективи често прибегавају радикалним средствима, милитаризму и насиљу. Њима се тада поставља само једно питање, њему подређује све: “*Како очувати свој идентитет?*”² То отвара нове просторе за ирационално деловање, када се стварају услови за нарушавање унутрашње безбедности модерне државе.²

Национални идентитет се сматра човеку датим по рођењу, ту нема слободе избора, чак и онда када се појединац налази просторно удаљен од главне етничке групе (матице, заједнице). Кроз национални идентитет стално се тражи од појединца да открива своју културу, да сазнаје и памти “ко смо ми” били у прошлости и у садашњем окружењу, да проналази себе и своје место у томе, да се самоспозна и самоодреди. То је некада дуг процес, није увек без тешкоћа, како за појединца тако и за нацију, што изазива нестрпљиве реакције код “*самосазнајних*” и “*самосвесних*” чувара националног идентитета. “Трагање за националним ја и однос појединца према њему остају најзагонетнији елемент у националистичком пројекту”.³

Ови ставови узрокују појаву националне хомогенизације где се појединци одричу сопствене индивидуалности, специфичности, самобитности, слободе и духовности у име колективног, националног идентитета. Они су спремни да потисну све друге облике колективне идентификације у корист нације, али то траже и од осталих припадника своје нације, а када се постигне унутрашња хомогенизација и идентификација, и оствари већинска подршка за прокламовани национални идентитет, онда се почиње испољавати намера да се ограничи слобода и самосталност код “остатка” у својој нацији који нису прихватили “*једнодимензионални идентитет*”, затим се тежња шири на сужавање слободе и простора код других етничких група у оквиру исте политичке заједнице или у ужем и ширем окружењу.⁴ Процес се даље шири од појаве национализма као “доктрине која нацију поставља за циљ сваког политичког напора, а национални идентитет за меру сваке људске вредности”.⁵ Национализам постаје моћ која привлачи појединце и групе који ту “доктрину”, обогатену етничким митовима, херојима и заједничком судбином, носе као борбено гесло: “*нација важнија од личног живота*”, а национализам се може посматрати као степен националне хомогенизације унутар своје нације, што значи да национални идентитет може егзистирати без екстремног национализма.

Нема сумње да су и етничке *групе*⁶ и *етничке заједнице* (етније)⁷ и етнички идентитети трајно везани уз историју човечанства. Од када се зна за историју човека, о чему сведоче и археолошки налази и материјална култура и многи писани документи и целокупни историски развитак, свугде се уочава културна и етничка различитост. Етничка и културна различитост и друштвени плурализам постоји у прошлости и у савременом свету. Тешко је наћи неку регију или државу која је била или јест етнички посве чиста и хомогена (која

¹ Исто, стр.245

² Радослав Гађиновић, *Национални идентитет и безбедност модерне државе*, НБП - журнал за криминалистику и право, бр. 1/2011, КПА, Београд, 2011, стр. 229,

³ Смит, Д. А. *Национални идентитет*, "Библиотека XX век," Београд, 1998. године, стр.34

⁴ Иван Шијаковић, *Тероризам и проблем идентитета*, Социологија, Vol. XLIV92002), No 3, стр. 254

⁵ Исто, стр. 35

⁶ *Етничка група* (енгл. *ethnic group*) чести појам у друштвеним знаностима (енгл.и америчким), а означава скупину људи који деле заједнички идентитет на темељу исте културе, традиције, религије, историје, истог језика, етничког порекла и других особина.(Петар Корунић, *Нација и национални идентитет*, Ревиза за социологију, Загреб, Vol. XXXVI.(2005), No 1-2, стр. 87)

⁷ *Етница* (фрнц. *Ethnie*, итал. *etnia*, енгл. *ethnic group*) целовита етничка/људска заједница, утемељена на заједничку етноса, особитим вредностима и на историјском континуитету; етније имају особиту етничку свест (идентитет) и име под којим се препознају (етноним); у саставу већинске етније могу се налазити суб-етније и суб-етничке групе које деле темељне вредности и значајке етније унутар које се налази(Исто).

поседује тзв. "јединство крви и порекла"). Полазећи од теорије да су првобитне прото-етније и етничке гурпе и етнички идентитети по свом постанку старије историјске појаве од нације и националних идентитета. Јер су нације, као целовите националне заједнице и национални идентитети (као масовни колективитет) модерни феномени који се изграђују у епохи Модерне и модерног друштва." ¹ Дакле, у епохи Модерне и модерног друштва, од краја XVIII до краја XX века, настају и изграђују се, развијају и непрекидно трансформишу: модерно друштво и друштвени идентитети уопште; модерна култура; културни идентитети; модерна нација (као нација-држава организована на системима и вредностима модерног друштва и међународног права); модерни национални идентитети; модерни колективитети; колективни идентитети; етничке групе и све етние и етнички идентитети.

Литература

1. Антонић, С. *Нација и идентитет* у књизи "Нација у струјама прошлости", " Чигоја, Београд, 2003,
2. Бенедикт, А. *"Нација замишљена заједница"*, Библиотека Епистеме – Плато, Београд, 1998
3. Вебер, М. *Привреда и друштво*, Том други, Просвета, Београд, 1976,
4. Gellner, E. *Нације и национализам*, Политичка култура, Загреб, 1998,
5. Гиденс, Е. *Последице модерности*, Филип Вишњић, Београд, 1998,
6. Геленер, Е. *"Нација и национализам"*, Матица српска, Нови Сад, 1997,
7. Гађиновић, Р. *Национални идентитет и безбедност модерне државе*, НБП - журнал за криминалистику и право, бр. 1/2011, КПА, Београд, 2011,
8. Гађиновић, Р. *Демократија и безбедност у националној држави*, Српска политичка мисао бр. 2/2010, ИПС, Београд, 2010
9. Раденовић, С. *Национални идентитет, етницитет (кртитичка) култура сећања*, Филозофија и друштво бр. 3/2006,
10. Јасна Милошевић Ђорђевић, *"Човек о нацији-схватање националног идентитета у Србији"*, Институт за политичке студије, Београд, 2008
11. Корунић, П. *Нација и национални идентитет*, Ревизија за социо-логију, Загреб, Vol. XXXVI.(2005), No 1-2,
12. Крстић, П. *"Идентитет" у : Културно-етичке претпоставке цивилног друштва, , Појмовник цивилног друштва, Група 484, Београд, 2004,*
13. Митровић М. Д: *Држава и право у терорији државе и права*, Сл. лист СФРЈ, Београд, 1992
14. Петровић, Д. *"Анатомија идентитета–теоријско проблемати-зовање идентитета"*, Економска истраживања, Загреб, 2006,
15. Пашански, М. *Транзиција безбедности: од државног ка националном концепту*, Политика националне безбедности, бр.2/2016, ИПС, Београд, 2016
16. Лукић, Р, Систем филозофије права, савремена администрација, Београд, 1992,
17. Стојковић, Б. *Идентитет као детерминанта културних права*, Београдски центар за људска права, Београд, 1999,
18. Smit, A. *Национални идентитет*, Библиотека XX век, Београд, 1998,
19. Стајић, Јь, – Гађиновић, Р. *Увод у студије безбедности*, Драслар, Београд, 2007
20. Castells, M. *Моћ идентитета*, Голден маркетинг, Загреб, 2002,
21. Савић, А. *Национална безбедност*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2007,
22. Жирарде, Р. *Политички митови и митологије"*, Библиотека XX век, Београд, 2000.
23. Hough, P. *Understanding Global Security*, New York: Routledge, 2004,
24. Цекинс, Р. *Етницитет у новом кључу*, "Библиотека XX век," Београд, 2001,

¹ Петар Корунић, *Нација и национални идентитет*, Ревизија за социологију, Загреб, Vol. XXXVI.(2005), No 1-2, стр.87-105

25. Шијаковић, И. Тероризам и проблем идентитета, Социологија, Vol.XLIV92002), No 3.

*Radoslav Gacinovic,
Principal Research Fellow
Institute for Political Studies, Belgrade, Serbia*

*NATIONAL IDENTITY IN THE FUNCTION OF THE ESTABLISHMENT OF A MODERN
STATE'S SECURITY SYSTEM*

Summary: National identity and security are indispensable components of modern states, encompassing by its meaning each and every factor organized by a permanent population which sovereignly controls its own limited and internationally recognized territory by an organized political system. Many spheres of human relationships are important for the establishment of the identity. A dominant social structure unit in this sphere of relationships is family as a first and most significant step in the establishment of personal identity of each human being, because of the fact that the individual human beings firstly get involved into the process of socialization in their groups and societies through their family lives. It is mainly personal identity which is a precondition for the establishment of national identity which encompasses a certain sense of political unity, joint institutions and certain rights and duties for all family members. In the same line the personal identity implies a defined social space and a marked limited territory that the community members identify themselves with, or in other words, they develop the feeling of belonging to the community such as it is. If taking into consideration the relationship between national identity and modern state's internal security, it is possible to say that the identity is a dynamic phenomenon. It has to be constantly revived and produced even when it is already established and strengthened, even in sovereign states. Therefore it is possible to conclude that the identity is not an independent metaphysical entity travelling through history wilderness, because it is getting established and reformed and so it is a product of historical practice. In the epoch of Moderna and modern society from the end of 18th century to the end of 20th century, there were established and constituted, developed and constantly transformed: modern society and social identities in general; modern culture; cultural identities; modern nation (as the nation-state organized by the systems and values of modern society and international law); modern national identities, modern collectivities; collective identity; ethnic groups and all ethnicities and ethnic identities.

Key Words: nation, state, identity, national identity, security

НЕПОЗНАВАЊЕ ИСТОРИЈЕ И ИДЕНТИТЕТА СЛОВЕНСКИХ НАРОДА У САВРЕМЕНИМ СЛОВЕНСКИМ ДРЖАВАМА

Резиме: Аутор у чланку аналитичко-синтетичком и компаративном методом објашњава узроке и последице стварања лажне историографије у процесу колонијалног културолошког инжењерства у словенским православним државама од осамнаестог века до данашњих дана. Аутор закључује да је такав успешно спроведен невојни метод колонизације оставио трага на данашње непознавање историјског идентитета у образовним системима и средствима јавног информисања у словенским православним државама и у укупној светској геополитичкој констелацији.

Кључне речи: словенске православне државе, Свети Сава, Константинопољско царство, династија Немањића, Србија, Русија

Sanja Suljagic

PhD in Social Science, Research Fellow,
Institute for Political Studies, Belgrade

LACK OF KNOWLEDGE ON HISTORY AND IDENTITY OF SLAVIC STATES IN MODERN SLAVIC STATES

Abstract: In this paper author used analytical-synthetic and comparative methods to present causes and consequences of presenting false historiography in the process of colonial culturological engineering in Slavic orthodox states from eighteenth century to contemporary age. The author made conclusion that such successfully implemented non-military method of colonization in these states has left trace on the understanding of historical identity in educational systems and mass media in Slavic Orthodox states and in all states worldwide.

Keywords: Slavic Orthodox states, Saint Sava, Constantinopolitan Empire, Nemanjic dynasty, Serbia, Russia.

У духовном и културолошком смислу најпознатији члан династије Немањића српски архиепископ Свети Сава је средишња личност не само српске историје,¹ него умногome и читаве словенске православне цивилизације, обухватајући својим просветитељским радом основе писмености, законодавства и културне баштине предсредњовековне и средњовековне Србије, Русије и Бугарске.² Свети Сава је у својим оригиналним историјским документима оставио у наслеђе генерацијама Словена синтезу српске и словенске прошлости и будућности, јер се у писму којим је писао своје правне и задужбинарске документе и повеље налазе „писмена“, симболи и календар из пост-Великопотопне прасловенске

¹ Престолонаследник Растко Немањић (око 1170.-1236.г.), замонашени Свети Сава, је најзначајнији српски просветитељ, државник и оснивач Српске православне аутокефалне цркве и архиепископије и српске правне школе.

² Simon Franklin, *Writing, Society and Culture in Early Rus*, С. 950-1300, Cambridge University Press, 2002, str. 138,147, cit. Shchapov, *Vizantijskoe iuznoslavianskoe pravovoe nasledie*, str. 117-119: Руски митрополит Кирил је 1273. године добио од бугарског деспота Светослава и проширио по Русији светосавску *Законоправило* или *Книгу Кормчег*. Рјазански принчеви су сачували копију текста ове књиге из 1284. године – књигу упутстава о животу у вери и црквеним правилима и синопсис црквених канона и константинопољског краљевског закона са коментарима константинопољских научника на основу преведеног светосавског *Законоправила*.

Винчанско-Трипольско-Јерменске цивилизације,¹ који је у Србији био у употреби све до деветнаестог века,² а у Русији је био укинут у време реформи цара Петра Великог. Средишња повезница цивилизацијског и етничког јединства Срба, Руса, Бугара и осталих православних народа су српска средњовековна династија Немањића и преднемањићке српско-бугарско-руске династије царева Рурик-Светославића и цара Симеона са својим огранцима,³ будући да је династија Немањића генеалогички и културолошки везана за српске, бугарске, јерменске, грузијске, константинополске династије и за руску царску династију Ивана Васиљевича Грозног, које су владале на некадашњем подручју Константинополског царства, Бугарске, Србије, Влашке, Молдавије, Русије и Глинске кнежевине састављене од Белорусије, Малорусије и Литваније.⁴ Балканско полуострво је у мапама у периоду Римског царства, као део некадашње велике територије Сербаније (Сарбарске или Сарматије⁵) која је била наставак Винчанско-Трипольско-Јерменске цивилизације, почео због своје геополитичке важности да се означава *Catena Mundi* („Вериге света) или интеграционим називима Илирик, Мизија, Дакија,⁶ што је отежало доношење научно утемељене синтезе сазнања о пореклу и распостирању словенских етних група, племена и народа од праисторије до периода Римског царства. Данас мало људи зна да су етними Срби, Руси, Феничани, Еритреји и Ксантоси иноними за „дрвене“⁷ и „праведне“⁸ синове Нојевог сина Јафета, односно за Хиперборејце

¹ Сања Шуљагић, „Примена српске писмености и календара у периоду владавине династије Немањић“, *Политичка ревија* бр. 4/2016., стр. 17-38.

² Милан Т. Стеванчевић, „Српски календар Светог Саве и Вујански Крст Патријарха Павла“, Београдска школа метеорологије, Библиотека Научна истраживања, Свеска четврта, Док. 10, Београд, 2011., http://meteorplaneta.rs/wp-content/uploads/2013/10/BSM_2011.pdf, стр. 424.

³ Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, Српска краљевска академија, 1927.; Васил Н. Златарски: *Историја на българската държава през средните векове*, том I., част I., факсимиле на Именника от ръкописа от Петроградската публична библиотека, Погодиновская сборка № 1437, лист 72а—73, Nicholas Adontz „Samuel l'Armenien, roi des Bulgares“. *MAR Bclsmr* (39): p. 37. 1938. *Житије Светог Ивана Рилског*, п. 18, 402а, 9-11 *Житије Светог Ивана Рилског*, п. 17, 401д, 27-33 *Христоматија по историја на България*, Том 1. Рано средновековие, (ур.) П.Петров и В.Гюзелев. Софија, 1978, стр. 440, цит. бугарски анонимни летопис из 11. века; U. Fiedler, „Bulgars in the Lower Danube“, in Florin Curta, *The Other Europe in the Middle Ages*, Brill, Leiden, 2008, pp. 152-154, cit. Eusebius. Иванов, *Житије Светог Ивана Рилског*, п. 58 *Mosko Moskov, Imennik na bălgarskite hanove (novo tălkuvane)*, Sofia 1988.

⁴ *Свети Сава у Руском царском летопису*, прев. са староруског језика Миљенка Витезовић, Завод за уџбенике, предговор Милован Витезовић, Београд, 2012., стр. 14-30.

⁵ Tacit, *Historiae*, 105; Vadianus Joachim, *Eritome*, 65, Christophorus Froeschue, Tiguri, 1534; Стојан Бошковић, *Историја света: за народ и школу*, Књига Прва, Историја старог века, Државна штампарија, Београд, Србија, 1866; Стојан Бошковић, *Балканска питања*, 1886-1905, Штампарија Краљевине Србије 1906, стр. 229, цит. Херодот, Плиније Старији, Тацит, Птоломеј, Страбон и Јан Томка Саски (Joan Planka Tomka Saskin, *Skitske kartine*, прев. Jovan Rajic, I, str. 28.) Ф. Л. Морозкин, *Историко-критические исследования о руссах и славянах*, СПб., 1842, стр. 163-173; Maspero Gaston, *Historie ancienne des peuples d'orient*, Paris, 1894.

⁶ Dio Cassius, *Roman History*, Book LI, 22,7; Epitome of Book LXVII: Дион Касиус је писао да су „Гете трачко племе које припада народу Дачана“.

⁷ Strabo, *Geography*, 14.3.6; Еустахије, *ad Horn*. II. 12, Christopher Prestige Jones, „Kinship Diplomacy in the Ancient World“, Harvard University Press, 1999, p. 145: Називи реке и града Сирбис су били у употреби све до времена Хомера када је име те реке први пут записано на грчком језику, а касније је преименован у Ксантос или Ксантис.; Милан Будимир, „О старијим поменима српског имена“, *Глас САНУ*, Одељење литературе и језика ССХХХVI, Нова серија књ. 4, 1959., стр. 55: „Етнимом Срби, слично староруским Вјатицима и Вендима, био је назив за чланове друштвене врхушке која је, као и старомакедонска господа, имала право да носи дрвену боју.“; Феничани су такође називани «дрвеним људима» (cit. Pliny, 7. 57, Pausanias, 7. 5. 3 ; 9. 27. 5); Thomas Holyoke, *A Large Dictionary: In Three Parts*, G. Sawbridge, London, 1677, cit. Philodemus, A.P. 9. 570; A. P. 5.131: „Ксантус“ значи исто што и „Русус“ или „дрвена боја“, постоје река Ксантус или Скамандер у Троји и река и град Ксантус у Ликији...“ Живко Войников, „Произход и значење на названието „уногундури“ – тохарският ключ към решението на древнобългарския произход“, стр. 4, <http://www.bulgari-istoria-2010.com/booksBG/Unogunduri.pdf>, видети о називима „sorkhabē“ и „Венд“. Pavel Serafimov, Giancarlo Tomezzoli, „Slavic Influences in the Ancient Gaul“, *Proceedings of the Eighth International Topical Conference: Origin of Europeans*, Založništvo Jutro, Ljubljana, 4-5 June 2010, pp. 87-97, http://www.korenine.si/zborniki/zbornik10/seraf_slavic_gaul.pdf, стр. 95 стр. 95: Аутори реч „Морав“ преводје као „дрвен“ (цит. Херодот, 7.66-67; 7.79; 7.110), итд.

⁸ Homer, *Iliad*, 13.5. 6; Pindar's scholiast, Olym. 3.2; Херодот, 4.93.

који су, према хиндуском ведском епу *Падма Пурана*, у периоду након Великог потопа око 5.500 година пре Христа „имали своје судове правде на широком простору земље северно од снежних планина“, ¹ написали „Веде“ и населили Хиндустан. ² Према античким писцима они су упражњавали своје обичаје на острвима у Егејском мору ³ и били познати као „људи који практикују правду“ („cultores justissimi“) ⁴ и као „најправеднији људи на земљи“ („dichaiotatoi anthropoi“). ⁵ У том смислу занимљиво је да се владари из српске династије Немањића на средњовековним картама називају владарима Срба «Кимера» ⁶, потомака Јафетовог најстаријег сина Гомера, ⁷ из Босфорског Кимеријума (Серберииона), ⁸ који су се иселјавали са Кавказа и Црног мора према западу. ⁹ Сличност Санскрита и старословенског језика ¹⁰ се уочава на примеру првог човека Ноја, Адама или Пелазга, који се у Хинду митологији назива Ману, Вишну или Рудра, што значи „дрвен“ или „борбен“, ¹¹ а „дрвени“, „бронзани“, „борбени“ су били епитети-синоними не само за српскоруске етнице, него и за каспијско-црноморског митског јунака Кадма који је на Балканском полуострву у Атини основао Академију и научио Атињане правним законима, философији и култури ¹² и саградио градове Охрид, Будву, Улцињ и Рисан, ¹³ због чега су грчки и римски писци сматрали Ските (Словене) „мирним и праведним људима који преносе знање о моралу и закону осталим народима“. ¹⁴ За владаре племена овог народа, за који су антички писци тврдили да се распостирало од Јерменије до Јадранског мора, ¹⁵ да је писао истим писмом ¹⁶ и говорио истим

¹ James Mill, Horace Hayman Wilson, *History of British India*, Volume I, James Madden, London, 1848, pp. 173-174, cit. *Chronology of Hindus*, Asiatic Research. iii. 312, 313.

² Bâl Gangâdhar Tilak, *The Arctic Home in the Vedas Being Also a New Key to the Interpretation of Many Vedic Texts and Legends* Messrs. Tilak Bros, Gaikwar Wada Poona City, 1903, p. 411

³ Herodot, *Hist.* 4.32-36 Verg. *Aen.* 4, 143-144 Homer, *Hymn. in Apoll.* V.1-3 Pindar, *Olymp.* VIII,46; III, 14-17: Страбон, Географија, II. 6.2; Клемент из Александрије, *Стромата* 4. 213, Птоломеј, Географија 3. 10.

⁴ Pindar's scholiast, *Olymp.* III.2; Hellanic, *Fragmenta Hist. graec.* I. 58. 96; 2.387.

⁵ Homer, *Iliad*, 13.5. 6; Херодот, 4.93, cit Ephorus.

⁶ Illyrischen Konigs, Stephanus Rubchich, Rex Insigniorum Domini Imperatoris Stephani Nemagnich, gemacht von Marcus Skoroevich Bosnensis Mr. Quaritch; Joannes Christophori de Jordan, *De Originibus Slavicis*, Tomus II, Pars II, III, IV, Typis Gregorii Kurtzbock in P. III. & IV. & Joan. Jacobi Jahn in P. II. Vindobonae, MDCCXLV (1745), Sectio XXXII., pp. 178-180.

⁷ *Genesis*, 10.2.

⁸ Gaius Plinius Secundus Maior, *Naturalis Historia* 6, 19: "...utriumque in ostio Cimmerium, quod antea Serberion vocabantur."

⁹ У *Старом завету*, *Genesis* 10 је описано како су потомци Гомера, Јавана и Тираса населили Каспијско, Црно и Егејско море, видети о томе: *Genesis* 8:4; *Genesis* 10; 1 *Chronicles* 1:5,7; *Isa* 66:19; *Ezekiel* 27:13, 19; 38:6; *Ap. Rhod.*, *Argon.* i.1172.; *Valerius Flaccus*, *Argon.* iii.481; *Apollodorus*, *Bibliotheca*, *Epitome*, 1.2; *Apollodorus* u *Bibliotheca* 1.9.18-19; *Strabo*, *Geography*, 7.291. Такође о томе видети Joannes Christophori de Jordan, *De Originibus Slavicis*, Tomus II, Pars II, III, IV, Typis Gregorii Kurtzbock in P. III. & IV. & Joan. Jacobi Jahn in P. II. Vindobonae, MDCCXLV (1745), Sectio XXXII., pp. 178-181.

¹⁰ John Gardener Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*, Vol. 1, John Murray, Abermarble Street, London, 1848, pp.10-11;7-12, цит. *Plin.* 4, 13. *Tacitus*, 46.; *Franz Bopp*, *A Comparative Grammar of the Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, German and Sclavonic Languages*, Williams and Norgate, Edinburgh, 1885, pp. 311.

¹¹ Terence Day, *The Conception of Punishment in Early Indian Literature*, Wilfrid Laurier University Press – C.C.S.R., 2006, p. 308.

¹² Jan Fredrik Kindstrand, *Anacharsis. The Legend and the Apophthegmata*, Studia Graeca Upsaliensia 16 *Almqvist & Wiksell*, Uppsala, 1981, p. 7: Кадмо је везан за лик «Скита» Токсариса, који је дошао са обала Црног мора да учи Атињане правним законима, философији и култури Скита још пре скитског философа Анахарсиса и његовог савременика атинског правника Солона у шестом веку пре Христа.

¹³ Ptolomy, *Geography*, 2.15; Plinius, *Natural History*, 3, 22 *Marjeta Šašel-Kos*, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vesnik* 44, 1993, str. 121-122, cit. *Christodorus*, *Anthologia Palatina*, 7,697, *Philon* of Byblus, *Stephanus* of Byzantium, *Pseudo-Scylax*, 24-25, *Herodianus*.

¹⁴ Лукијан, *Скит*, 2; *Fragmenta Hist. graec.* I. 58. fragm. 96, Pindar's scholiast, *Olymp.* III.2; *Fragmenta Hist. graec.* I. 58. 96; 2.387; *Cicero*, *de Finibus*, 5.11: Цицеро је забележио да је Теофраст направио дело-колекцију *О законима* разних варварских и грчких држава.

¹⁵ *Strabo*, *Geography*, 7.5.6., *Plinius*, *Natural History*, 3.23. s. 26, *Arrian.* *Illyr.* 2, 10; *Livius*. *Periochae*, LVI.

¹⁶ Радивоје Пешић, *Винчанско писмо и други граматолошки огледи*, Пешић и синови, Београд, Дуган, Милано, 1995.

језиком међу собом уз незнатне разлике у наречју,¹ било је карактеристично да су употребљавали титуле „василеус дикаиос“ и „јустус“, односно „праведни владар“,² „изабран по Вољи Божјој“ или „слуга Божји“.³ Словенско-јерменско-грузијске династије су биле културолошки повезане у доба владара династије српских Хераклеида,⁴ династије македонских „врло праведних“ Пердика,⁵ бактријско-партанско-јерменских династија „праведних владара“,⁶ мидијских „праведних“ номада Кенита у Анатолији и на северу Африке који су били у пријатељских односима са царем Израела Давидом,⁷ династија босфорско-црноморских Митритадес и Фарнакес са владарском титулом „василеус“⁸ са „краљевским правом“ на трон⁹ и српско-дачке династије „праведног“ („дикаиос“) краља Диковила,¹⁰ као и у доба српских римских царева Константина¹¹ и Ликинија¹² и константинополских царева Теодосија, Еција, Јустинијана „Праведног“¹³ и владара из клана и династија Дуљеба (Дуло,¹⁴ Дулон,¹ Дуокло² или „Срба Дукљана“³), Багратида, Комнена,⁴

¹ Herodotus, *History*, 4. 24; Francesco Maria Appendini, *De praesiantia et vetustate linguae illyricae*, A. Martechini, Ragusa, 1806; Gregorius Dankovsky, *Homerus slavicus dialectis cognata lingua scripsit, exipsius Homericarum ostendit...*, Vindobonae – Posonii, 1829; O. H. Трубочов, *Этногенез и культура древнейших Славян*, Наука, Москва, 1991.

² *Thayer's Expanded Definition*, „δικαιος, δίκαια, δίκαιον“, *The Vocabulary of the Greek New Testament*, James Hope Moulton and George Milligan. Hodder and Stoughton, London, 1914: „У ширем смислу: „Дикаиос“ значи „онај који је праведан, поштен, исправан, који чува Боже заповести.“

³ Цар Управда-Јустинијан је озваничио такво јединство духовне и државне власти звано „теодулија Царском одлуком бр. 6 унетом у *Јустинијанов Зборник* (лат. Justinian, „Novellae VI“, *Corpus Iuris Civilis*).

⁴ Alexander Bokh, *Metrolog. untersuch.* 1888. S. 427; S. Bokh *Corp. Inscr. graec.*, T. III. No. *Corpus inscriptionum Graecarum* Bokh, corp. inscript. III, 4102 Morisani, *Inscript. Reginae*. На стени између Пидне и Диона у данашњој Грчкој постоји натпис „Сербиос Хераклеидес“. О томе да је руски цар Петар Велики био упознат са старосрпским пореклом хераклеидске династије цара Александра Великог видети *Грамоты русского царя Петра I* от 03 марта 1711. у Орфелин Захарије Стефановић, *Житие и славыные деяния государя Петра Великого, с приложением краткой географической и политической истории о российском царстве*, Венеция 1772, Россия 1774.

⁵ Antonije Škokljević-Dončo, Slave Nikolovski-Katin, Risto Stefov, *Macedonia in Ancient Times*, Makedonska iskra, Skopje, 2010., p. 73: Пердика значи: „Пер“ - „врло“ и „Дикас“ - „праведан“.

⁶ H. G. Rawlinson, *Bactria: The History of a Forgotten Empire*, Probsthain, London, 1912, p. 111: *Исто дело*, 118, cit. *Sacred Books of the East*, Vol. XI; XXV, 2. 8; *Исто дело*, 138; О кавкаско-јерменској династији „праведних“ Арсацида видети Stephen H Rapp Jr, *The Sasanian World through Georgian Eyes: Caucasia and the Iranian Commonwealth in Late Antique Georgian Literature*, Ashgate Publishing, Ltd, p. 241, cit. Toumanoff 1969/17, 75.

⁷ Lewis Bayles Paton, „The Origin of Yahweh-Worship in Israel“, *The Biblical World* Vol. 28, No. 2, Aug., 1906, pp. 118, cit. *Егзодус* 2:15;3:1;18:1; *Бројеве* 10:29, p. 119; *Егзодус* 2:16; 18:12 121: Судује 5:24, 1 Сам. 27:10 цар Давид говори о Кенитима да су они били кофедерати са Израелом, а у 1 Сам 30: 29; 1 Хроника 2:55 Стр. 123: Судује 1:16. Стр. 124: У најранијим историјским списима старозаветни Господ Јахве се спомиње као шампион праведности и помагач угрожених. У *Егзодусу* 21-23 и 34 праведан третман суграђана Израелита је упадљивији него ритуал. Такође о томе видети Genesis 4:20-22.

⁸ Brian D. Starr, *Knighthood of the Elite*, Lulu.com, 2012, p. 178; Jose Bento Said, *Diccionario Mythologico, Historico, e Geografico*, Na Officina das Filhas de Lino da Silva Godinho, Lisboa, 1822, pp. 124-125.

⁹ Arnobius, *Protius nazana* 3. 37

¹⁰ Јован Зонара, *У Колоколанском манастиру напечатана и у Чт: 31. Ист. идрев. Рус.* У Мос. Унив, 1847., стр. 58: „Тројан... воинствова ше ни Даки, сирјеч на Србље, началник же српски; Диковил.“

¹¹ James Bryce and Constantin Jireček, „Life of Justinian by Theophilus“, *The English Historical Review*, Vol. 2, No. 8, Oct., 1887, pp. 657-686: „Pater ejus fuit Istok ex progenie et familia sancti Constantini.“, cit. Procopius, *Anecdote*.

¹² Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма* 1-1, 2, Београд, Сремски Карловци 1929, 1934. Стојановић ЈБ., *Родослови и летописи — Љубомир Стојановић, Стари српски родослови и летописи*, изд. СКА, књ. XVI, Сремски Карловци 1927.; Релја Новаковић, *Карпатски и ликујски Срби — The Carpatian and Lysian Serbs*. „Сардонија“ Чикаго, ИПА „Мирослав“ Београд, 1997., cit. Константин Философ, Зонара, Орбини, Милојевић, Карловачки, Пајсијев, Врхобрезнички, Пивски, Загребски, Лашванинов, Пејатовићев, Бранковићев и друге родослове и летописе, и животописе Светог Саве, Светог Симеона, Светог Стефана Лазаревића и остале записе и документа.

¹³ Teofilo Abate, *Justiniani Vita* 5, nel Codice Barberiniano XXXVIII: „Pater ejus fuit Istok ex progenie et familia sancti Constantini — magni Regis Romanorum et maximi monarcharum Christianorum.“

¹⁴ Jornandes, *Gettica*, (прев. Панковке), p. 176: „Виталијан, унук мџног Аспара“; В. Н. *Затарски, Българските князе от рода Дуло*, кн. LXIII, Софија, 1903.; Jules Oppert, *Le Peuple et la Langue des Medes*, Maissonneuve et Cio, Libraires-Editeurs, Paris, 1879, p. 7: Herodot, 1.101; Struchates.

Рјуриковића-Свјатославића, Кометопула, Асена-Калојана, Војислављевића, Немањића, Палеолога и Рјуриковића-Васильевића. Титула „Божјом вољом изабран“ и „праведни“ владара ових династија објашњава зашто је српски средњовековни *Законик цара Душана* надградња древног *Мануовог законика*⁵ и у себи сажима низ словенских закона од времена *Мануовог закона*, закона *Дванаест таблица* и *Солоновог закона* који су стари Грци преузели од Скита,⁶ затим *Римског права*,⁷ *Јустинијановог закона*, *Законоправила* Светог Саве и константинопољског *Земљорадничког закона* који се у Србији примењивао у доба владавине краља Милутина Немањића.⁸ За разлику од образовног програма бројних генерација словенских ђака, према којем су њихови преци били покрштени и описмењени тек од осмог века па надаље, стари српски летописи и житија потврђују «Посланице Светих апостола» из *Новог завета* о покрштавању предака данашњих Срба, Бугара, и Руса у доба мисионарства Светих Петра, Тита, Тадеја, Андреја и других апостола на балканско-црноморском подручју⁹, што је потврђено и записима о постојању ранохришћанских епископија у Пећи и Расу на територију данашње Србије¹⁰ и у луци Херсон и другим црноморским лукама у

¹ О градовима народа Серуи (Дулои) на северу Африке Ефорус, *Историја Азије и Африке*; на Криту Сосикрат, *Историја Крпата*, у Пловдиву Теопомп, *Фрагменти*; О клану Дуло или Дуљеби на Балканском полуострву такође видети Agatharhides, *Evropaikon*.

² Sanping Chen, *Multicultural China in the Early Middle Ages*, University of Pennsylvania Press, 2012, p. 97

³ Jacobo Coletto, *Illyrici Sacri*, Tomus octavus, Sebastianum Coleti, Venetiis, 1819, p. 43: “Serblus Diocleates”; Plinius, *Historia*, 24.8: „Dicia Ulpianus“; δίκαιοι (dikaiou); Christopher I. Beckwith, *Empires of the Silk Road: A History of Central Eurasia from the Bronze Age to the Present*, Princeton University Press, 2009, pp. 71–73; 405: За клан Дуло филолог Кристофер Беквит тврди да су се у Азији називали „народ Согди, Сақди, односно Складид“.

⁴ *Житија Јована Рилског и Житије Светог деспота Стефана* у Куев, К., Г. Петков. *Събрани съчинения на Константин Костенечки*. Изследване и текст. Софија, 1986., цит. Константин Костенечки, *Сачиненија*, стр. 145-146; 371-372) у којем се говори о цару Константину Великом као заједничком царском претку бугарских и српских средњовековних династија. О сродној вези царева Константина Великог и Ликинија видети Карловачки, Пајсијев, Врхобрезнички, Пивски, Загребски, Константинов, Лашванинов, Пејатовићев, Бранковићев и друге родослове и летописе, као и житија Светог Саве, Светог Симеона и Светог деспота Стефана; Љубомир Стојановић, *Старе српске повеље и писма* 1-1, 2, Београд, Сремски Карловци 1929, 1934. Стојановић ЈБ., *Родослови и летописи* — Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, изд. СКА, књ. XVI, Сремски Карловци 1927.; о томе како су крсташи током Четвртог похода 1204. године уништили споменике који се односе на бугарско-константинопољске везе од петог до тринаестог века, те да је бугарски архонт Тервел из словенске династије Дуљеби био крунисан за константинопољског цара 705. године видети Vesselina Vachkova, “The Bulgarian Theme in Constantinople’s Monuments (A new approach to the study of Bulgarian and Byzantine cultural memory)“, *Palaebulgarica*, 4, 2008, p. 5; 14; 21.

⁵ Слободан М. Филиповић, *Речник српско-аруј(ев)ски или архаично-српски с додатком корена*, Сардонија, Београд, 7519/2010., стр. 21; 214-215, цит. Кицовић, Петковић.

⁶ Дионисије од Халикарнуса 5.53.2, Ливије, 2.23.1-8,10.; Arnold J. Toynbee, *Hannibal’s Legacy*, Oxford Press, 1965, p. 371; Leopold Wenger, *Die Quellen des römischen Rechts*, Adolf Holzhausens, Wien, 1953, p. 358 и Слободан М. Филиповић, *Речник српско-аруј(ев)ски или архаично-српски с додатком корена*.

⁷ За „Руско право“ у оквиру „Римског права“, односно за *Lex Roscia* који су спомињали Цицеро, *Philippica*, 2, 18,44; Tacit, *Annales*, 15.32, тврди се да је тако назван по имену његовог творца политичара претора Посијуса.

⁸ Милош Благојевић, *Земљораднички закон – средњовековни рукопис*, САНУ, Београд, 2007., стр. 15, цитирајући А. Солончев, *Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка*, 238, чл. 17.: На пример, о истоветности и надградњи *Закона цара Јустинијана* и *Земљорадничког закона* краља Милутина Немањића сведочи старосрпски превод првог члана *Земљорадничког закона* о „земљораднику који преорава“ туђу њиву, док се у *Закону цара Јустинијана* он био називан „отимач бразди“.

⁹ *Нови завет*, „Дела апостолска“, 16, 9-10; *Нови завет*, „Друга посланица Светог Апостола Павла Тимотеју“ (2. Тим. 4. 10); „Посланица Светог Апостола Павла Римљанима“ (15.19) Eusebius, *Church History* III.1; Миодраг Милановић, *Српски стари век*, Вандалија, Београд, 2008., стр. 209-273; Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, Српска краљевска академија, 1927), pp. 46, 53, 194; Епифаније Кипарски, Алберто Фортис, Луцијус, Винсалић

¹⁰ О томе да је још Птоломеј спомињао рану српску хришћанску архиепископију у Пећи (“sive Pessio, quae Pessium Ptolemaeo in eadem regione Picentios ponenti”) и да је српски архиепископ називан „Архиепископом Грка и Трибала“ (“Graecis & Triballorum Pecii Archiepiscopus”) видети Josephi Simoni Assemani, *Kalendaria Ecclesiae*, Tomus 6, Amidei, Romae, 1755, p. 38, cit. *Quienium in Oriente Christiano* Tom 2, pag. 320; Joannes Cantacuzenus lib. 4, cap. 18; Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, Српска Краљевска Академија, 1927., стр. 46, 53, 194: Важно средиште српске државотворности цркву Светог Петра и Павла у

првим вековима хришћанске ере,¹ између осталог и у запису са *Другог Васељенског сабора* у Константинопољу 381. године.² Након успостављања самосталног³ Константинопољског царства западни цареви су наставили да зову западно царство „свето Римско царство“ са Римом као његовим симболом и главним градом,⁴ а уз то су у та два царства живели „људи различите расе и језика“⁵ и различите политичке философије, јер су западни Стари-Нови Рим и његови владари-наследници константно гajили колонијалистичке претензије према балканско-црноморском подручју, што се читовало у вишевековној експлоатацији природних ресурса Балканског полуострва⁶ и вишевековној трговини Венецијанаца и Ђеновљана заробљеним робовима Словенима и Татарима са балканско-црноморског подручја.⁷ Такође, хришћани из Константинопољског царства су сматрали да су њихови цареви били Божјом милошћу изабрани за јединствену врховну власт на основу пројављења и поседовања најдрагоценијих хришћанских реликвија,⁸ и на основу очувања чистоте

Рашкој саградили су свети апостоли Петар, Тит, Тадеј и Андреј током њихових мисија покрштавања становништва на Балканском полуостру.

¹ О раним црноморским хришћанским епископима видети Zosimus, *Historie nouvelle* II, livre IV, 5, 2; Александар Иљич Айбабин, *Этническая история ранневизантийского Крыма*. Крымское отделение Института востоковедения им. А.Е.Крымского Национальной академии наук Украины - Симферополь: ДАР, 1999. стр. 52

² Александар Иљич Айбабин, *Этническая история ранневизантийского Крыма*, стр. 52.

³ Zosimus, *Historia Nova*, 2: Када цар Константин више није могао да издржи паганство становника Рима одлучио је да оде из Рима и изгради нову престолницу на месту ранијег насеља на обали Босфора Константинопољ (Нови Рим). Kevin Kaatz, *Early Controversies and the Growth of Christianity*, ABC-CLIO, 2012, p. 126; John Sleidan, *The Key of Historie. Or, A most methodical abridgement of the four chief monarchies, Babylon, Persia, Greece, and Rome, etc.* Transl. by A. Darcie, London, 1661, p.18: Оа времена Другог Васељенског сабора 381. године у Константинопољу цареви Теодосије Други и Маркијан су одлучили да се Сабори не одржавају у Азији.; Да се од средине петог века Константинопољ сматрао и „Новим Јерусалимом“ и велики хришћанским средиштем видети Н. Delehaje, *Les Saint Stilites*, Brussels, 1923, pp. 11-13, cit. *Житије Светог Данила Стилитског*.

⁴ Vesselina Vachkova, “The Bulgarian Theme in Constantinople’s Monuments (A new approach to the study of Bulgarian and Byzantine cultural memory)”; pp. 607-608 cit. Brezenau, *Translatio Imperii*.

⁵ Nikolaos Mesarites, *Funeral Oration for his brother Ioannes* 49, I, p. 62: „Allophylloi” и „Alloglossoi”; Vesselina Vachkova, “The Bulgarian Theme in Constantinople’s Monuments (A new approach to the study of Bulgarian and Byzantine cultural memory)”; pp. 607-608 cit. Brezenau, *Translatio Imperii*.

⁶ John Arthur Evans, *Archaeologia, or, Miscellaneous tracts relating to antiquity*, Society of Antiquaries of London, Volume 49, Nichols and Sons, London, 1770, p. 6, cit. Florus, iv. 12.

⁷ Daniel Evans, “Slave Coast of Europe, Slavery & Abolition”; A *Journal of Slave and Post-Slave Studies*, 6:1, 1985; Henry and Renee Kahane, *Notes on the Linguistic History of “sclavos”*, Studi in onore di Ettore Lo Gatto e Giovanni Maver, Florence, 1962, pp. 345-360: Због венецијанске и ђеновљанске продаје робовима у неким модерним европским језицима реч „роб“ има корен у интеграционом етнониму „Словен“, или у термину „servatutis“, док су Словени сматрали да су 77. од давнина општи интеграциони назив „Словени“, „Агриани“ („Арјани“) и „Власи“ значио „славни“, „писмени“ и „племенити“ (цит. John Gardner Wilkinson, *Dalmatia and Montenegro*, John Murray, Albemarle Street, London, 1848, pp. 7-12; ; Мавро Орбини, *Краљевство Словена (Il Regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, Interpr. Augusto Fonseca, pp. 168-171; Alberto Fortis, *Travels Into Dalmatia*, Ayer Publishing, (Reprint Arno Press, 1971, pp. 45-46; 48-49).

⁸ Vesselina Vachkova, “The Bulgarian Theme in Constantinople’s Monuments, cit. . Mergiali-Sahas *Byzantine Emperors and Holy Relics*, p. 48; Kalavrezou, *Helping Hands for the Empire*, pp. 54-48. Ch. VII, n. 244: Источним хришћанима су биле обзнањене и дате на чување најдрагоценије хришћанске реликвије као што су Свети крст и многи други докази Христовог страдања на крсту. Такође видети Ernest Barker, *Social and Political Thought in Byzantium from Justinian I to the Last Paleologue*, Oxford, 1957, pp. 194-196, cit. Patriarch Antonius, “Letter to Vasili I”: Према цариградском Патријарху Антонију „автократор-цар самодржац“ је „велики и свети суверени владар који је вољом Господа ортодоксни и верни заштитник Цркве и Државе,“ што објашњава и правило генеалогског породичног наследства царског трона „по Божјем праву“ у православним монархијама. О томе видети Photios, Patriarch of Constantinople, *Mystagogy of the Holy Spirit*, Trans. Joseph P. Farrell. Holy Cross Press, Brookline, MA, 1987, p. 77; О схватању српских и бугарских владара да су били изабрани Божјом милошћу такође видети Срђан Пириватрић, „Улазак Стефана Душана у Царство“, *Зборник радова Византолошког института* XLIV, 2007. Стр. 393-394; Срђан Пириватрић, „Самуилова држава – обим и карактер“, Књига 21, Посебна издања Византолошког института, САНУ, 1997., стр. 143, cit. *De Cerimoniis*, 690-6.16 В, стр. 40-41; Такође видети податак Веселине Вацкове да су бугарски владари били сувладари источноромејских царева: Vesselina Vachkova, “The Bulgarian Theme in Constantinople’s Monuments (A new approach to the study of Bulgarian and Byzantine cultural memory“. Тек касније су и западни владари ословљавани на тај начин: Ildar

православља од разних јереси, у чему је велику улогу имала преднемањика руско-бугарско-српска династија Дуљеба (праведних Дулона, Дукљана).¹ У смислу доказивања избора цара Божјом милошћу, у константинопољској цркви Свете мудрости су константинопољски цареви били крунисани десницом светог Јована Крститеља² и због тога су након пустошења и заузимања Константинопоља од стране латинских крсташа 1204. године избегли православни патријарх Манојло Сарант и цар Теодор Први Ласкарис у Никеји доделили десницу Светог Јована Крститеља Светом Сави и круну за миропомазање и крунисање његовог брата Стефана Првовенчаног и статус аутокефалности Српској православној цркви.³ Тим чином средњовековно српско царство династије Немањића је симболично и званично било наставак поробљеног православног Константинопољског царства,⁴ а касније су наставаљачи тог царства били потомци династије Немањића из константинопољско-српске династије Палеолог-Драгаш Дејановић и руске династије Рурикович-Василевич. Након освајања Константинопоља 1206. године од стране западних европских крсташа и након неуспешних ратова новоустоличеног латинског цара Хенриха против Срба и Бугара,⁵ цар Хенрих, Венецијанци, Ђеновљани и Француска, а преко њих и Хабсбуршка монархија као Нови-Стари Рим, означавана и називом *Imperium Romanum Sacrum Nationis Germanicæ*,⁶ успоставили су савезнички однос са Иконијским султаном, што је Европу поштедело сукоба са Османлијским турском царством, за разлику од Срба, Руса и осталих Словена који су због своје геополитичке позиције били изложени вишевековној владавини Османског турског царства и монголско-татарског ханата. Ипак, и у таквим околностима Срби су у селима и шумским збеговима очували и учврстили јаку хришћанску веру⁷ и традиционалну друштвену организацију и вредности као успомену на златно доба владавине династије Немањића и њених династија-изданака.⁸ Пад Константинопољског царства и прелаз људи и

Garipzanov, *The Symbolic Language of Authority in the Carolingian World (c.751-877)*, BRILL, 2008, p. 115, cit. *Capitularia Regum Francorum*, Vol. I, 247; *Epistolae Karolini Aevi*, Vol. 2, 537; Schmitz, *Ursprung und Geschichte der Devotionsformeln*, 154, 167.

¹ О борби војсковође „праведних Дулона“ Виталијана против монофизитизма видети Peter Charanis, *Church and State in the Later Roman Empire, The Religious Policy of Anastasius the First (491-518)*, Kentron Vyzantinōn Ereunōn, 1, Thessaloniki, 1974, p. 81, cit. Evagrius, iii.43; p. 93; 160, cit. Malalas, XVI.402, Evagrius IV.3, Thophanes, Jordanes, 360.

² Constantinus VII Porphyrogenitus *De Cerimoniis aulae byzantinae*, ed. J. J. Reiske, Vol. I, 3, Bonn, 1829-1830, p. 43.

³ Станоје Станојевић, *Свети Сава*, Херес, Београд, 1998. (фотографско издање из 1935. године, *Свети Сава у руском царском летопису*, прев. Миљенка Витезовић, Завод за уџбенике, Београд, 2012., стр. 59-60)

⁴ Critobuli Imbriotea *Historiae*, ed. R. D. Reinsch, Berlin, New York 1983, II, 95, 96; Kritovoulos, *History of Mehmed the Conqueror*, (transl. C. T. Riggs), Princeton University Press, 1954, pp. 99-100; Бранислав Цветковић, „Византијски цар и фреске у припрати Милешева“, *Balkanica*, 32-33, (Ур. Љубинко Раденковић), Балканолошки институт, САНУ, Београд, 2003.: Историчар уметности Бранислав Цветковић је учио у српском манастиру на Светој гори и у српским манастирима Милешева, Студеница, Жича фрескама духовну, културолошку и генеолошку повезаност српске, константинопољске и грузијске династије.

⁵ Filip Van Tricht, *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)*, p. 185-186, cit. Villehardouin, 436. Такође видети Donald M. Nicol, *Byzantium and Venice: A Study in Diplomatic and Cultural Relations*, Cambridge University Press, 1992, p. 139, cit. Niketas Choniates, 553-556; Villehardouin 203-205; Queller, *Fourth Crusade*, 116-121; Godfrey, 1204, 112-114.

⁶ Francois de Noailles, *Charriere, Negotiations*, II, 426, de la Vigne, Venecija, 16. 01. 1558; Ђенова је била највернији савезник Хабсбуршке монархије и умногоме заслужна за успех Шарла Петог и његовог сина Филипа Другог.

⁷ Мирослав Свирчевић, „Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва“, *Гласник Етнографског института САНУ*, књ. LII, св. 52, Београд, 2004, стр. 311-326; Милисав Савић, *Долина српских краљева: Пролећно путовање 2013.*, Друштво Рашка школа, Београд, 2014., стр. 353: Селаци су током владавине турског царства широм Србије градили властитим снагама углавном мале цркве у односу на манастире из времена династије Немањића и њихових династија-изданака, јер су им Турци дозвољавали да граде цркве само под условом „да из саграде за један дан и ноћ“, што су они удруженим снагама и чинили.

⁸ Срби су одржали до двадесетог века патријархалну свест сложних породица и породичних задруга са кнежинском и племенском самоуправом из периода немањичке и пост-немањичке династије: Снежана Божанић, „Чување простора, међе, границе – разграничења у српској држави од 13. до 15. века“, *Одсек за историју, Филозофски факултет, Универзитет у Новом Саду, Србија*, 2010., стр. 113; С. М. Душанић и Д. Поповић, *Приватан живот у српским земљама средњег века*, Слио, Београд, 1984., стр. 112-114.; Сања

тековина источне цивилизације на Апенинско полуострво, уз већ одраније висок степен културе, науке и уметности у Европи, и освајања далеких земаља од стране европских трговачких и војних морнарица, резултирали су залетом уметности ренесансе, али и неопаганском декаденцијом и десакрализацијом дотадашње хришћанске уметности и наука Италије, Француске и осталих европских држава,¹ популарисањем неоплатонизма, егзотичне азијске философије и рационалистичке философије и појавом антитеократских и антимонархистичких политичких идеја.² Политичка философија колонијализма старог Рима се поново појавила у облику политичке идеје о потреби „борбе великих сила за животни простор“ Томаса Роберта Малтуса, Фридриха Ничеа, Чарлса Дарвина и Херберта Спенсера, односно за природне и културне ресурсе у државама-колонијама, што је био зачетак идеја глобализма, либерализма, комунизма и фашизма као изданака епохе Модерне и Пост-Модерне. Идеје Старог-Новог Рима да у политици треба да постоји само „право јачега“ и „право уговора“³ подржавали су анархисти, социјалисти и либертаријанци у Деферсоновој Северној Америци као западном крилу атлантистичког Старог-Новог Рима,⁴ и у Наполеоновој Француској⁵ и Великој Британији⁶ као његовом источном крилу. Њихове идеје о „слободи“, „грађанству“, „секуларизацији“, „људским правима“ и „солидарности“

Шуљагић, „Социјална заштита као битно обележје српског националног идентитета у средњовековном периоду“, *Политичка ревија* бр. 3 / 2013., стр. 17-40.

¹ Vlado Kotnik, “Opera, Myth, Society: How do they correlate?”, *TRAMES – Journal of the Humanities and Social Studies*, Vol. 8, No. 3, 2004, Estonian Academy Publishers, Estonia, p. 327: У оперским кућама Венеције и Париза дошло је до оживљавања античких митолошких и астролошких мотива.

² Революционарност парламентарца Оливера Кромвела и холандског протестанта-калвинисте Вилијама Оранског у Енглеској, када је свргнут краљ Џејмс Други и 1689. године објављена *Повеља о правима* која је ограничавала права владара у односу на парламент, утицали су на стварање либералне парламентарне демократије, за коју је историчар Томас Макели тврдио да је демократија била добро средство за развој трговине и индустријског друштва. (cit. Thomas Babington Macaulay, *History of England*, http://www.age-of-the-sage.org/history/historian/Thomas_Macaulay.html)

³ Benjamin R. Tucker, *Instead of a Book, A fragmentary exposition of philosophical anarchism culled from the writings of Benjamin R. Tucker*, Ed. Of Liberty Liberty, not the daughter, but the mother of order”, Proudhon, 2nd Edition, Benj. R. Tucker, New York, 1897, p. 350; 463.

⁴ Quentin J. Broughall *Assuming the purple: the rehabilitation of ancient Rome in Victorian culture, 1837-1901*, Ph. D. Dissertation, Maynooth University. January 2015, p. 40, cit. 2 Benjamin (1940: 253): „Класично образовање америчких „отаца нације“ је утицало да они употребе Рим као политички модел према којем ће да заснују политичку структуру САД. Ови револуционари-државници који су се васпитали на истој традицији као и британски Виговци и Торџејвци нашли су у Римској републиканској историји потребну културну основу за свој властити политички пројекат.“ О томе такође *Исто дело*, p. 14, cit. Judson (1894: 104); Такође видети *Memoirs, correspondence, and private papers of Thomas Jefferson, late president of the United States*, Ed. By T. Jefferson Randolph, Vol. II, H. Colburn and R. Bentley, London, 1829, p. 102, cit. *A Letter to madame la comtesse de Tese*, Nismes, March, 20, 1787.

⁵ Quentin J. Broughall *Assuming the purple: the rehabilitation of ancient Rome in Victorian culture, 1837-1901*, Ph. D. Dissertation, Maynooth University. January 2015, p. 40, cit. 2 Benjamin (1940: 253): Рим као политички модел политичке структуре САД је био инспирација многим француским револуционарима који су свргнули свог монарха 1789. године.; Quentin J. Broughall *Assuming the purple: the rehabilitation of ancient Rome in Victorian culture, 1837-1901*, p. 43, cit. Semmel (2004) and Bainbridge (2006): „Као британски непријатељ и војни противник од 1803. до 1815. године Наполеон је представљао не само тиранина који је намеравао да створи личну европску империју, него такође и краљевца римског политичког модела којег је пре њега поседовала енглеска култура.“ *Исто дело*, p. 43, cit. *The Times*, 4 December 1807, 2: Уредник новина *The Times* је писао да је Наполеон имао у поседу „империју већу него древни Рим, почевши од теснаца Скиле то Хладног океана, и од Херкулових стубова до врата Кавказа.“

⁶ У британским школама је, поред колекција балада *Основе Римског царства* историчара Томаса Макелија (цит. Thomas Macaulay, *Lays of Ancient Rome*, Longman, Brown, Green, and Longmans, London, 1842), књига *Историја пропањања и пада Римског царства* Едвард Гибона, утицала је на формирање ставова, између осталих, британског премијера Винстона Черчила у двадесетом веку. (цит. Winston Churchill, *My Early Life: 1874-1904*, „Education at Bangalore“, Ch. IX, Simon and Schuster, 2010). Историчар Гибон цара Јустинијана описује као „неписменог припадника опскурне варварске расе“ који је стигао у Константинопољ са мало кекса у торби и тамо као стражар у гарди цара Леа помоћу разних интрига успео да постане цар“ (cit. Edward Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, Tom 7, the History Focus, Chapter XL, Reign of Justinian, T. Cadell Jun. and W. Davies, London, 1802, pp. 54-55).

преузимали су од осамнаестог до двадесет и првог века¹ разни руски и српски револуционари и политичари радикали, либерали, социјалисти и социјал-демократи. У Србији су многи од њих, према извештајима аустријских дипломата, иако запослени у самом државном врху Србије, били аустријски доушници и агенти.² И руски цар Петар Велики је у дотадашње руско царство - теодулију, правно уређено на основу *Законоправила* Светог Саве,³ унео идеје холандског протестантског калвинизма и германског рационалистичког филозофа Готфрида Лајбница о аутократском државном управљању, на тај начин унесећи елементе европског кајзерског «Новог Рима» у дотадашње православно руско царство.⁴ Ове одлуке Петра Великог су заживеле у Руском царству у освит стварања концепта логичког позитивизма у приказу «индо-германског» или «индо-европског» «нат човека», социјалног дарвинизма и малтузјевске «борбе за простор великих сила» и идеја географа Халфорда Меклиндера и геополитичара Николаса Спајкмена о потреби „контролисања „Источне Европе“ и „Евроазије“ у сврху „лакше контроле читавог света“.⁵ У том смислу, на позив царице Екатарине Велике у Русију су дошли германски историчари Аугуст вон Шлецер и Аугуст Милер, уништили и изменили дотадашње најважније руске примарне историјске изворе и наметнули Русима своју верзију историографије о почетку руске државности и о наводној неспособности Руса да сами организују успешну државу и управљају њом,⁶ што је до данашњих дана оставило психо-социјалне последице на руску и светску историографију, али и на политичку климу у Русији. Дугорочно гледано, подршка царице Екатарине Велике пројекту германско-нордијске историографије утабала је пут ка одвајању свести Украјинаца од сећања на историју Свете Кијевске Русије,⁷ што је касније утабало пут уништењу руског царства од стране Лењина и Троцког и осталих совјетских анархиста-бољшевика и одлукама совјетског комунисте Никите Хрушчова о разграничењу унутар Совјетског савеза у двадесетом веку. У оквиру германско-нордијског пројекта поништавања српске и руске историографије⁸ историчар Шлецер је промовисао употребу интеграционог назива „Јужни

¹ Раша Милошевић, *Тимочка буна 1883. године: Успомене Раше Милошевића*, стр. 149-154; Latinka Perović, *Srpski socijalisti 19. veka*, knj. 2., Beograd, 1985.

² Иван Миладиновић, „Сусрет са историјом – Срби, шпијуни бечког двора, 11.09.2016., *Новости*, <http://www.novosti.rs/вести/насловна/репортаже.409.html:624546-Srbi-spijuni-beckog-dvora>, цит. извештај аустријског отправника послова Левентала, од 13. јуна 1906. године, министру спољних послова у Беч.

³ Simon Franklin, *Writing, Society and Culture in Early Rus*, С. 950-1300, стр. 138,147, cit. Schapov, *Vizantiiskoe iuzhnoslavianskoe pravovoe nasledie*, стр. 117-119.

⁴ Evgenii Anisimov, *The Reforms of Peter the Great: Progress Through Coercion in Russia*, transl. by John T. Alexander, Armonk, M.E. Sharpe, New York, USA, 1993, pp. 295 – 298

⁵ Milan Hauner, *What is Asia to Us?: Russia's Asian Heartland Yesterday and Today*, Milan Hauner, *What is Asia to Us?: Russia's Asian Heartland Yesterday and Today*, Routledge, 1992, pp. 139-142, 430-431, 146.

⁶ Dr. Friedrich Otto, *The History of Russian Literature, with a Lexicon of Russian Authors*, Transl. By George Cox, Oxford. D. A. Talboys, 1839, p. 301-303: У Москви 1812. године спаљени су најбољи преписи оригиналног дела *Латонис* или *Хроника* Оца Нестора Кијевског *Paper-Codices* из 14. и 15. Века, а преосталу највреднију копију Хронике „Шлецер није објавио све док није довршио свој четрдесетогодишњи рад на њеном комплетирању... Јасикоф је превео овај рукопис на руски језик и објавио га у три тома под именом Оца Нестора или *Стари руски латонис на старом словенском дијалекту*, прикупљен, преведен и илустрован од стране А. Л. Шлецера у Сент Петербургу од 1809. до 1819. године.“

⁷ S. I. Bruk & V. M. Kabuzan, “The Dynamics and ethnic composition of the population of the Russia in the era of imperialism (from the end of the 19th century to 1917)”, *Soviet Geography*, Vol. 30, Iss. 2, 1989: О досељавању Немаца у данашњу Украјину у доба Екатарине Велике и одсељавању аутохтоног становништва у Сибир и оснивању модерних социјалистичких партија на том подручју крајем деветнаестог века.; Ludwig Albrecht Gebhardi, *Geschichte des Grossfürstenthums Siebenbürgen und der Königreiche Gallizien, Lodomerien und Rothreussen*, J. Leyrer, Pesth, 1808; Johann von Christian Engel, *Geschichte von Halitsch und Vlodimir*, Wien, 1792; Paul R. Magocsi, *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*, University of Toronto Press, 2010, p. 426: Крајем осамнаестог века германски историчари су под патронатом Аустријског двора написали историју Галицијске Украјине.

⁸ У оквиру германско-нордијског пројекта поништавања српске и руске историографије⁸ историчар Шлецер је 1771. године у свом делу *Отшта нордијска историја* популарисао тезу о „великим миграцијама Словена“ на Балканско полуострво у шестом веку, коју су током деветнаестог и двадесетог века промовисали и политичари и историчари Бенијамин Калаји и Константин Јиречек (cit. Бенијамин Калаји, *Историја српског народа*, прев.

Словени“ за Србе и друге словенске народе на том подручју¹ и идеје о „проширењу Аустријског царства до Црног мора“² и о „претварању Беча центром словенских студија“.³ У том историографском и филолошком пројекту⁴ на Балканском полуострву помагали су му агенти Аустријског царства гроф Жигмунд вон Енделстајн из Трста,⁵ управник Бечке библиотеке Јернеј Копитар и политичар и филолог Лјудвиг вон Гај (Људевит Гај) под маском „пан-илирског“ или „пан-словенског“ покрета,⁶ као и педагог и творац граматике грчког језика⁷ Фридрих Вилхелм Тирш који је заговарао подршку Европе Османлијском турском царству као брани против утицаја Русије на Балканско полуострво,⁸ и неки српски, влашки, грчки, бугарски и молдавски филолози, теолози, археолози и антрополози које су помогли у реализацији тог пројекта.⁹ Упоредо са овим пројектом деловали су и пољски кнез Адам Чарториски и британски дипломата Дејвид Урхарт, који је у свом делу *Исечак из историје Србије* тврдио да су до доласка османских Турака у Константинопољском царству „живели углавном Словени“, као и да су „Срби били јужно племе Руса“ и да је руски генерал Михајло Каменски 1810. године у Србији објавио *Проглас руског цара Србима* да су „Срби и Руси један исти народ“,¹⁰ што су подаци готово непознати данашњим генерацијама словенских ђака и студената. Након објављивања тезе ментора баварског краља Максимилијана Другог историчара и филолога Јакоба Фалмерајера да модерни Грци нису били ни хеленског ни нордијског него словенског порекла, у деветнаестом веку су дипломати Велике Британије спречили да новостворена држава Грчка, „због њене стратешке позиције у Источном

Гаврило Витковић, Државна штампарија, Београд, 1882. стр. 9; Константин Јиричек, *Историја Срба* I, прев. Јован Радоњић, Научна књига, Београд, 1952., стр. 25; 45; 56-57).

¹ Vladimir Sotirovic, *Creation of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, 1914-1918*, Vilnius University Press, Vilnius, 2007, p. 9, цит. Franjo Ilesić, „O postanku izraza Jugoslavenski“, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, IX, 1-2, Beograd, 1929., p. 153: Тај израз је 1802. године употребио словенски историчар Антон Линхарт, а од 1834. године се појавио и израз „Југославија“ и „Југословени“, који се у Србији проширио у употребу након Револуције из 1848-1849. године.

² Luka Vidmar, *Struktura in funkcija pisem iz literarnopreradne korespondence Žige Zoisa*, Disertacija, Univerza v Novi Gorici Fakulteta za podiplomski študij, Nova Gorica, 2009., <http://www.ung.si/~library/doktorati/interkulturni/6Vidmar.pdf>, str. 306., 307, 309, cit. писмо Јернеја Копитара индустријалцу Жиги Циоју из Трста од 20. марта 1816. године, (*Исто дело*, стр. 275, cit. Pisma Žige Zoisa II, MP 83).

³ Luka Vidmar, *Struktura in funkcija pisem iz literarnopreradne korespondence Žige Zoisa*, стр. 275, cit. Pisma Žige Zoisa II, MP 83.

⁴ Raymond Miller „Pre-Romantic/Post-Classical: Jernej Kopitar's Thought in the European Context“, Historični seminar 11. Založba ZRC, ZRC SAZU. Ljubljana 2014, Ur. Mojca Žagar Karer, P. 103

⁵ Luka Vidmar, *Struktura in funkcija pisem iz literarnopreradne korespondence Žige Zoisa*, 280- 282, цит. Prim. Kopitar 1973: 72; Preinfalk 2003: 29; Kidrič 1939: 96. 1653 Kidrič 1939: 96, op. 5. cit. Kidrič 1939: 96, op. 5.; цит. Trampus 1993: 48.; Šumrada 1987; Valenčič, Faninger, Gspan Prašelj 1991: 844–845.

⁶ О томе да је Аустријски двор сматрао Србе „славним Илирима-Расима“ и објављивао српски речник као „илирски речник“ видети: *ILLYRIO-SERBICA 1683-1715 (1723)*, Haus, Hof u. Staat. Archiv Wien, „Privileges of Emperors Leopold, Josef and Charles VI, and also of Her Royal Majesty Maria Theresa to glorious Illyrico- Rassion nation“. Прев. Zhefarovic и Nenadovic, Музеј Матика Српска, Нови Сад, 1745. (14. април, 1715); F. Sebastiano Dolci, „De Illyricae linguae vetustate et amplitudine“, XXXII, *Dissertatio historico-chronologico-critica*, Venetiis. MDCCCLIV, p. 51; *Danica Ilirska*, Četvoroletni tečaj, (Ur. Ljudevit Gaj), Tiskara Dr. Ljudevit Gaja, Zagreb, 1839.

⁷ Friedrich Wilhelm von Thiersch, *The Greek Grammar*, transl. D. K. Sandford, William Blackwood, Edinburgh, T. Cadell, Strand, London, 1830, „Preliminary Remarks“, pp. i-xx

⁸ Friedrich Wilhelm von Thiersch, *De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*, Vol. 1, F. A. Brockhouse, Leipzig, 1833; Lewis Sergeant, *Greece in the Nineteenth Century: A Record of Hellenic Emancipation and Progress: 1821-1897*, T. F. Unwin, London, 1897, p. 2.

⁹ Сања Шуљарић, „Поништавање идентитета словенске цивилизације“, *Национални интерес* бр. 1/2016., стр. 191-227. Такође о процесу стварања државе Албаније у двадесетом веку видети Теодора Толева, *Влијанието на Австро - Унгарија на създаването на албанската нация 1896–1908*, Ciela, Софија, 2012., стр. 28, цит. „Die Albanienpolitik Osterreich-Ungarns un italiens 1877-1908 de Hans Dieter Schanderl“; Owen Pearson, *Albania in the Twentieth Century: a history*, IB Tauris, 2006; Duncan Heaton-Armstrong, *The Six Month Kingdom: Albania 1914, IB Tauris, 2005.*

¹⁰ David Urquhart, *A Fragment of the History of Servia*, British Museum Library, Google Books, стр. 9;19; 84-87, https://books.google.rs/books?id=s6IUAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=sr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

Медитерану постане штићеник Русије“ због чега је установљен низ дискутабилних теза о етногенези Словена у том подручју са идеолошком политичком позадином, што, према историчару Петру Милићу, захтева преиспитивање норми о етничитету, култури и језику Словена постављених у деветнаестом веку.¹ У деветнаестом веку «хеленизација» Грчке је постала британско-германски,² а од двадесетог века до данашњих дана и северноамерички геополитички културолошки колонијални пројекат,³ „у њиховом походу према Русији и Кавказу“ у сврху брисања трагова постојања древних словенских елемената из грчке историје и последичног „спречавања повратка утицаја Русије у Егејском мору и Медитерану, а поготово на Балканском полуострву.“⁴ Упоредо са тим, након *Берлинског конгреса* 1878. године и *Тајне конвенције* 1881. године аустроугарска влада је наредила кнезу Милану Обреновићу да смени са места поглавара Српске православне цркве „превише националистички и традиционално усмереног“ митрополита Михајла, тако да је тадашњи министар просвете и црквених дела и историчар Стојан Новаковић протерао митрополита Михајла у Бугарску и установио у земљи незакониту црквену јерархију,⁵ укинуо у Великој школи изучавање руског језика и изменио дотадашњу српску историографију, штампајући тезу аустроугарског намесника Бенијамина Калаја о Србима као „скитничком“ досељеничком народу на Балканско полуострво.⁶ Такође је заустављено и сазнавање истине⁷

¹ Petar Milich, „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes“, „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes“, *Journal of the North American Society for Serbian Studies* 14(1): 29–40, 2000, http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/Vol14_1_Milich.pdf, pp. 32; 35–37; 39–40. О српкословенским топонимима у данашњој Грчкој видети *Летонис Мамуце Српске* 104.43, „Србејка у Лаконији“, <http://hellas.teipir.gr/thesis/pellana/english/serveng.htm>. О Хераклеидима као старосрпској династији говоре и следећи подаци: Strabo, *Geography*, 14.3.6; Christopher Prestige Jones, „Kinship Diplomacy in the Ancient World“, Harvard University Press, 1999, p. 145; Eustahius, *ad Horn*. II. 12.

² Stathis Gourgouris, *Dream Nation: Enlightenment, Colonization and the Institution of Modern Greece*, Stanford University Press, 1996; Nina Athanassoglou-Kallmyer, „Excavating Greece: Classicism between Empire and Nation in Nineteenth-Century Europe“, *Nineteenth-Century Art Worldwide*, Volume 7, Issue 2, Autumn 2008; Petar Milich, „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes“, Petar Milich, „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes“, *Journal of the North American Society for Serbian Studies* 14(1): 29–40, 2000. http://www.serbianstudies.org/publications/pdf/Vol14_1_Milich.pdf, стр. 32; 33; 35–37; 39–40; Stephen L. Dyson, *In Pursuit of Ancient Pasts: A History of Classical Archaeology in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, pp. 68–71

³ Petar Milich, „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes“, p. 33, цит. J. Heilbrunn and M. Lind, „The Third American Empire“, *New York Times*, 2 January 1996, late edition, section A, p. 15; Mortimer Zuckerman, „The Big Game Gets Bigger. Russia Will Gain Wealth and Influence If It Controls Caspian Sea Oil“, *U.S. News and World Report*, 10 May 1999 (<http://www.usnews.com/usnews/issue/990510/10edit.htm>), and Michael T. Klare, „The Clinton Doctrine“, *The Nation Magazine*, 19 April 1998. „West Dragged into Reluctant Colonialism in Bosnia“, *Reuters*, 19 August 1998.

⁴ Petar Milich, „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes“, стр. 33–34, цит. A. de Gobineau, *The Inequality of Human Races*, trans. A. Collins, (New York, 1915). Zbigniew Brzezinski, *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives* (New York, 1977); R. Holbrooke, „America, A European Power“, *Foreign Affairs* 75, nos. 4–5 (March–April 1995): 38–51; David Gompert, „How to Defeat Serbia“, *Foreign Policy* 73 (July–August 1994): 30–42.

⁵ Михаило Војводић, „Стојан Новаковић и краљ Милан“, у Петар Крестић, *Нововековне српске династије у мемоаристици: New Age Serbian Dynasties in Memoir Writing*, Историјски институт, Београд, 2007., стр. 20–21, цит. АС, Фонд Стојана Новаковића, бр. 1794, Краљ Милан – С. Новаковићу, 6. марта, 1883. Такође опширније о *Тајној конвенцији* видети Радован Калабић, *Грофовска времена*, Београд, 2009: Потписивањем *Тајне конвенције* био је поништен *Устав Србије* и потписана капитулација и предаја суверенитета Србије, а Србија се, између осталог, обавезала да се неће мешати у акције Аустро-угарске монархије у Босни и Херцеговини и Новопазарском санџаку.

⁶ Бенијамин Калаји, *Историја српског народа*, прев. Гаврило Витковић, Државна штампарија, Београд, 1882. стр. 9: «Срби и Хрвати су се доселили на Балканско полуострво у првој половини седмог века на Балканско полуострво у налету скитничких пљачкања.»

⁷ О бомбардовању Градске библиотеке у Београду и крађи преко 40 вагона историјских докумената из Србије током Другог светског рата и о осталом украденом културном благоу видети Војислав М. Јовановић, *По потрага за украденом историјом*, Југоисток ДОО, Београд, 2010.; Борис Субашић, „Украдена историја: Без тајни нема ни Србије“, *Новости*, 17. 11. 2011., <http://www.novosti.rs/вести/култура.487.html:353868-Ukradena-istorija-Bez-tajni-nema-ni-Srbije>, cit. историчари и правници Владимир Давидовић, Никола Кусовац; Борис Субашић, „Украдена историја:

о славној пред-немањихкој и немањихкој српско-бугарско-руској историји у званичним образовним програмима,¹ објављивањем дискутабилних садржаја у историјским уџбеницима и јавном медијском простору Србије и уништавањем православних манастира, историјских докумената и осталог српског културног блага.² Након завршетка Првог светског рата 1918. године, нова држава Срба, Хрвата и Словенаца названа Југославија, била је експеримент-држава као остварен трансформисан облик обесцарењене Аустро-Угарске проширене до Црног мора у оквиру културолошког колонијалног германско-нордијског пројекта “продора на исток,” у складу са идејама северноамеричких политичара Томаса Цеферсона, британског историчара Роберта Сетон-Вотсона, британског министра спољних послова Едварда Греја, оснивача *Социјалистичке интернационале* Карла Маркса, Фридриха Енгелса и њихових следбеника, и северноамеричког председника Вудро Вилсона.³ У такав облик независне проширене обесцарењене Аустроугарске државе Срби су ушли са губитком од 62% свог мушког радног становништва у Првом светском рату,⁴ и сада су врло близу биолошког истребљења, о чему сведоче и додатни прекомилионски губитак српског становништва у Другом светском рату и у рату током 1990.-их година, као и садашњи тренд изумирања српског народа у периоду мира⁵ Уз то, уласком у Југославију Србима су мењани и укинута етнимом народа, традиционална православна вера, територијалне границе, писмо и остали елементи српске традиције. Закључно са стварањем државе Југославије били су испуњени културолошки предуслови у области политике, права, филологије, антропологије и историографије⁶ за стварање такозване зоне „Интермаријум“⁷ као „тампон-зоне“ и западно-средњеевропског „тројанског коња“ Запада према Русији на подручју некадашње прасловенске Винчанско-Триполске цивилизације. Стварањем таквих нових држава у такозваној „Источној Европи“ или „Интермаријуму“ заправо се комбинацијом војних и невојних средстава, односно комбинацијом револуција, војне силе и културолошког филолошко-историографског инжењерства остварила идеја војсковођа Наполеона и

Држава још нема списак огњачаног“, 19. 11. 2011., <http://www.novosti.rs/vesti/kultura.487.html:354153-Ukradena-istorija-Drzava-jos-nema-spisak-opljackanog>, cit. порталом Министарства културе Ана Суботић, итд.

¹ О сродству преднемањихке династије са водећим руским, бугарским и константинополским династијама, преко племићке породице Макремболитес са константинополским патријархом Михајлом Келуларием у чије време је дошло до узајамне анатеме и раскола између Православне цркве и Римокатоличке цркве, видети Josephi Simoni Assemani, *Kalendarium Ecclesiae*, Tomus 6, Amidei, Romae, 1755, pp. 13-14; 16; 23; 48-49, cit. Cantacuzenus, Scylitzes, Zonaras, De Cange, Flach; Niebuhr, B. G. (ed.) (1853) Michael Attaliota, *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* (Mikhael Attaliota), p. 56.; Timothy E. Gregory, *A History of Byzantium*, Blackwell, 2005, p.251.

² С. Шулягич, „екологија и уништење српског националног самосознанја“ *Вестник Череповецкого Государственного Университета* Но. 6 (59), Октабрь, Череповецкий государственный университет, Череповец, 2014., стр. 41-44.

³ Да је „Југословенски комитет“ био координисан са плановима Сједињених америчких држава у складу са говором „Четрнаест тачака“ Вудро Вилсона 8. јануара 1918. године. О томе видети Vladimir Sotirovic, *Creation of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, 1914-1918*, p. 40.

⁴ Божица Младеновић, Породица у Србији у Првом светском рату, Посебна издања, књига 51, Историјски институт, Београд, 2006., стр. 39; Борис Субашић, „Југословенска голгота српских добровољаца“, *Новости*, 30. 03. 2014. Према подацима које је изнела Делегација Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца на Конференцији мира у Паризу 1919. године Србија је у том рату изгубила 1.247.435 људи између 18 и 55 година, и имала 264.000 инвалида, од чега је највећи број био из сеоског становништва.

⁵ С. Р. “Опустела Србија – ни села, ни сељака“, *Политика*, 29. јул, 2008., cit. Владимир Цветковић; Тањуш, „Сваке године 35.000 грађана мање у Србији“, *Политика*, 30. септембра, 2010.; Бранимир Гулан, „Село између нестанка и опстанка“, <http://www.agropross.org.rs/tekstovi/11423.html>

⁶ Један од примера „историографског инжењера“ је упорно понављање фразе у српском јавном простору „у Другом светском рату су нас бомбардовали савезници“, као нпр. у новинском чланку В. Ц. С., „Сећање на страдале породиље и бебе“, *Новости*, 16. 05. 2017., <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo.395.html:665437-Secanje-na-stradale-porodilje-i-bebe>: „У знак сећања на мајке и бебе које су погинуле 16. априла 1944. године у савезничком бомбардовању Београда, данас ће бити постављена спомен-плоча настрадалима у породицишту које се налазило на месту данашње Студентске поликлинике у Круњској улици.“

⁷ Manfred F. Boemeke, Gerald D. Feldman, Elisabeth Gläser, *The Treaty of Versailles: A Reassessment After 75 Years*, Cambridge University Press, 1998, pp. 329; 320-335: Интермаријум је деломично настао на основу идеја полског политичара Јожефа Пилсудског.

Бизмарка и историчара Шлецера, Милера и Тирша о проширењу Старог-Новог Рима до Црног мора и Русије.¹ Истовремено у Русији су большевици финансирани са Запада² извели 1917. године Октобарску револуцију, убили руског цара Николаја Романова, укинули традиционално име државе и заменили етноним Руси интеграционим називом „Совјети“, те присвојили некадашњи епитет „дрвени“ древних Руса и Срба са царском историјском конотацијом као свој идеолошки предзнак, а прихватање употребе интеграционог назива „Евроазија“³ у будућим интеграционим процесима словенских држава, без спомињања руског или словенског етнонима у њему, налаже предвиђање лингвистичко-семантичких, социолошких и историјских последица употребе таквог интеграционог назива по судбину историјског спомињања Словена на географском подручју на које се тај назив односи. Савремени пример новоримског колонијалног похода Запада на Србију у склопу његовог похода „на исток према Кавказу“⁴ остварен је, према признању бившег немачког политичара Герхарда Шредера, „противзаконито и прекршивши међународно право“ бомбардовањем Србије и Црне Горе 1999. године“ од стране војног савеза НАТО⁵ и окупацијом српског Косова и Метохије. Да се само ради о понављању константних колонијалних претензија Старог-Новог Рима према Србији и Русији од доба старог Римског царства сведочи и писмо-извештај бившег државног секретара Министарства одбране Немачке и посланика у Бундестагу Вилија Вимера немачком канцелару Герхарду Шредеру о закључцима конференције високих званичника САД и европских држава у Братислави 2000. године да „Србија буде трајно искључена из европског развоја; да се Русији онемогући прилаз Балкану и Јадранском мору; да се ради на признавању независне државе Косово; да се на то подручје стационирају амерички војници и да се приликом садашњег ширења НАТО-а поново успостави територијална ситуација од Балтичког мора до Анадолије, каква је постојала у време Римског царства, када је оно било на врхунцу моћи и заузимало највеће територијално пространство.“⁶ То је било постигнуто када су, након 78 дана противправне агресије војних снага НАТО, која је однела преко 2.000 људских жртава и након потписаног *Кумановског мировног споразума* 13. 06. 1999. године, у Призрен на Косову и Метохији ушле НАТО трупе убивши српске војнике у званичном повлачењу.⁷ Процес тоталне окупације Србије се наставио након такозване „Петооктобарске револуције“ 2001. године, финансиране из

¹ Luka Vidmar, *Struktura in funkcija pismen iz literarnoprerdne korespondence Žige Zoisa*, Disertacija, Univerza v Novi Gorici Fakulteta za podiplomski študij, Nova Gorica, 2009., str. 306., 307, 309.

² George Creel, „The German-Bolshevik Conspiracy, The Committee on Public Information“, No. 20, October, War Information Series, 1918, p. 9, cit. G. von Schany, Document No 8, Imperial Bank (Reichsbank), No. 2., January 8, 1918: У јануару 1918. године министар финансија Вјачеслав Менжински и његов стручни саветник из Немачке фон Тол су добили 50.000.000 златних рубаља из Штотхолма да би спречили антагонизам у народу према новој влади.

³ Сања Шуљагић, „Поништавање идентитета словенске цивилизације“, *Национални интерес* бр. 1/2016., стр. 220-221: У ширем историјском смислу за Русе и Словене би било коректније да се интеграциони назив „Евроазија“ промени у назив „Русевроазија“ („Еврорусација“) или „Славевроазија“ („Еврославација“).

⁴ Petar Milich, „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Theme“, pp. 33-34.

⁵ Политичар Герхард Шредер 09.03. 2014. године на манифестацији немачког недељника *Die Zeit* признао да је бомбардовање СР Југославије 1999. године било незаконито: „Schröder über die Bombardierung Jugoslawiens“, <https://www.youtube.com/watch?v=giC0IYYOoDU>, (0:38- 1.15).

⁶ „Писмо Вилија Вимера канцелару Шредеру: Србија трајно искључена из европског развоја“, *Геополитика* бр. 72, март 2014., прев. М. Старчевић, разговор водили Слободан Ерић и Милан Старчевић. У вези са тим је значајно признање француског генерала Пјер Мари Галоа да је циљ бомбардовања Србије и Црне Горе био да се „земља тотално окупира“ и да се „профитира на беди у коју је народ гурнут“, „одредивши политичке владаре који ће бити наклењени курсу агресора.“ (цит. „French General Truth About NATO Bombing of Yugoslavia 1999“ - English Subtitles Part 2, <https://www.youtube.com/watch?v=S2xNHknsQPI> (2:15-3:35)).

⁷ Том приликом припадници немачког КФОР-а у склопу НАТО трупа испалили су више од 200 метака на два припадника српске војске у званичном повлачењу, чиме је немачки потпоручник Давид Ферк постао први немачки војник који је након 09.05. 1945. године убио човека на територију Србије. О томе видети Филип Шварм, Радослав Ђебић, *Бомбардовање Србије 3 - Жртве рата*, ТВ РТС; Време филм, 2009., <https://www.youtube.com/watch?v=8Qsgs76TVkI>, (48:16 - 51:48); Jo Angerer und Mathias Werth, *Es begann mit einer Lüge*, TV WDR, 2001, <https://www.youtube.com/watch?v=8RpBVZVy3wJQ>; <https://www.youtube.com/watch?v=3IIZDCmSsU4>

иностранства,¹ слично некадашњем финансирању Октобарске револуције 1917. године у Русији.² Петооктобарском револуционарном сменом режима је дотадашњи потколонијални југословенско-српски војни и обавештајни државни режим замењен новим колонијалним квинслишким режимом, у којем је још 2012. године у свим министарствима, агенцијама и јавним предузећима Владе и невладиним организацијама у Србији деловало преко 5.000 страних агената из 55 тајних служби из 40 држава света.³ Након „Петооктобарске револуције“ српска привреда је уништена и српске фирме су већином прешле у власништво западних фирми у Србији, што омогућава контролу страних амбасада над егзистенцијом десетина хиљада српских радника у тим фирмама и подстицање учења њихових језика у српским школама.⁴ Такође, као што је наука у Русији под контролом западне науке,⁵ тако је и у Србији контрола науке под контролом западноевропских, поготово немачких организација,⁶ у процесу стварања заједничког регионалног тржишта у оквиру савременог „Берлинског процеса“ и процеса придруживања Србије Европској Унији, поготово у образовању младих у области информационих технологија и дигитализације.⁷ Према речима професора Националног истраживачког универзитета „Висока школа економије“ из Москве и стручњака за Балкан Екатерине Ентине, „уз наду да ће се период конфронтације Русије и Европске Уније завршити, политика придруживања Србије и свих балканских држава Европској Унији, одговара стратешким интересима руског бизниса у региону и руским политичким елитама.“⁸ Оваква изјава економисте Екатерине Ентине, као и позив историчарке Олге Николајевне Четворикове да се промени руска државна политика у

¹ Чарлс Крофорд, *Блиц*, 03. 10. 2010., <http://www.blic.rs/vesti/politika/srbija-je-i-danas-siromasnija-nego-sto-bitrebalov0p4x3>: У ауторском тексту за новине *Блиц* бивши британски амбасадор у Србији Чарлс Крофорд пише о финансирању мреже *Отнора* и *В92* новцем из британске државне касе и о оснивању *Форума нове Србије* у Будимпешти.

² George Creel, „The German-Bolshevik Conspiracy, The Committee on Public Information“, No. 20, October, War Information Series, 1918, p. 9, cit. G. von Schany, Document No 8, Imperial Bank (Reichsbank), No. 2, , January 8, 1918.

³ Miodrag Lukić, „Strane tajne službe vršljaju Srbijom“, *AkadeMedija Srbija*, http://www.akademiasrbija.com/index.php?option=com_content&view=article&id=723:strane-tajneslube-vrljaju-srbijom&catid=38:cat-komentari-vesti&Itemid=54

⁴ Beta, „Ditman: Dobri politički, ekonomski i kulturni odnosi Srbije i Nemačke“, *Блиц*, 26. 04. 2017., <http://www.blic.rs/vesti/politika/ditman-dobri-politicki-ekonomski-i-kulturni-odnosi-srbije-i-nemačke/qyc39df>

⁵ Олга Николајевна Четверикова, „Ако желиш да победиш непријатеља, васпитавај његову децу“, прев. В. Војводић Милетић, *Русски Календар*, Stanjestvari.com, 15. 09. 2016.: „Од периода приступања Русије *Болоњском процесу* 2003. године у Берлину Запад је уложио огроман новац да би заменио руске уџбенике из историје, смањено број лекција из руског језика, променио списак књижевних дела, обавезних за изучавање, и уништио јединствени руски образовни простор да би створио услове за западне стандарде образовања. Од 2011. до 2016. године и до предаје дужности руском академику Кулешову, први ректор руског Сколковског института науке и технологије био је представник *НАСА*, повезане са *Пентагоном* и *МИТ*, амерички професор Едвард Кроули, који је и представник у програму „5-120“ *Савета за конкурентност*, који одређује стандарде према којима треба да се развијају руске високошколске установе. Програм обухвата руске најбоље техничке факултете, који се због програма „5-120“ одстрањују из сфере интереса руске привреде и припремају стручњаке за рад на Западу. Према овом плану, у Руској академији наука би требало да остану само они центри који одговарају потребама и интересима западне заједнице. У 2013. години, задат је ударац предшколском образовању, јер у савезним општеобразовним стандардима предшколског образовања постоји одредба у којој се наводи да дете самостално може да одреди садржај свог образовања.“

⁶ „Osniva se naučna fondacija Zapadnog Balkana“ *Танјуг*, 14. 07. 2017. <http://www.blic.rs/vesti/drustvo/osniva-se-naučna-fondacija-zapadnog-balkana/3e5f82> : На Самиту у Трсу потписан је документ о оснивању *Научне фондације Западног Балкана* која би финансирала младе истраживаче из региона, саопштио је *Центар за промоцију науке*. Циљ оснивања овакве фондације је мобилност младих научника у Европи, трансфер знања и умрежавање на нивоу Балкана, а једна од првих добитница је чланица Експертске групе биоархеолог Софија Стефановић.

⁷ *Танјуг*, „Brnabić: Ova vlada insistiraće na regionalnoj saradnji“, *Блиц*, 12. 07. 2017., <http://www.blic.rs/vesti/politika/brnabic-ova-vlada-insistirace-na-regionalnoj-saradnji/1559blw>

⁸ Nataša Latković, „Интервју: Руски стручњак за Балкан за „Блиц“: Путину не смета да Србија уде у ЕУ“, *Блиц*, 01.07.2017., <https://www.blic.rs/vesti/svet/intervju-ruski-strucnjak-za-balkan-za-blic-putinu-ne-smeta-da-srbija-ude-u-eu/sh26x86>.

области образовања, упућују на помисао да Србијом, Русијом и осталим словенским државама не управљају људи који заиста познају историју, традиционалне законе и вредности и државну организацију словенских народа, нити познају континуираност и карактер колонијалних похода Старог-Новог Рима на словенске државе, те у том смислу нису у стању да перципирају узроке и последице међународних интеграција народа са различитим политичким философијама и цивилизацијским идентитетима, нити да утичу на самопокајање и покајање и успостављање нове констелације снага у међународним односима на основама познавања и поштовања свог властитог и туђих идентитета, мира и правде.

Литература

1. Айбабин, А. И., Этническая история ранневизантийского Крыма // Крымское отделение Института востоковедения им. А.Е.Крымского Национальной академии наук Украины. Симферополь: ДАР, 1999.
2. Appendini, F. M. De praesiantia et vetustate linguae illyricae // Ragusa: A. Martechini, 1806.
3. Assemani, J.S., Kalendaria Ecclesiae 6 // Romae: Amidei, 1755.
4. Athanassoglou-Kallmyer, N. Excavating Greece: Classicism between Empire and Nation in Nineteenth-Century Europe // Nineteenth-Century Art Worldwide, 7, 2, Autumn 2008.
5. Bopp, F. A Comparative Grammar of the Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic, German and Slavonic Languages // Edinburgh: Williams and Norgate, 1885.
6. Coletto, J., Illyrici Sacri 8 // Venetiis: Sebastianum Coleti, 1819.
7. Creel, G., The German-Bolshevik Conspiracy, The Committee on Public Information // War Information Series, № 20, October 1918.
8. Филиповић, С. М. Речник српско-ариј(ев)ски или архаично-српски с додатком корена // Београд: Сардонија, 7519/2010.
9. Franklin S. Writing, Society and Culture in Early Rus, C. 950-1300 // Cambridge University Press, 2002.
10. Holyoke, T. A Large Dictionary: In Three Parts // London: G. Sawbridge, 1677.
11. Kindstrand, J. F., Anacharsis. The Legend and the Apophthegmata // Studia Graeca Upsaliensia № 16. Almqvist & Wiksell. Uppsala. 1981.
12. Куев, К., Г. Петков. Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст // Софиа, 1986.
13. Latković, N. Intervju: Ruski stručnjak za Balkan za "Blic": Putinu ne smeta da Srbija uđe u EU // Blic, 01.07.2017.
14. Milich, P. Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy: Recurring Themes // Journal of the North American Society for Serbian Studies № 14 (1) 2000.
15. Mill, J., Wilson H. H., History of British India 1 // London: James Madden, 1848.
16. Paton, L. B. The Origin of Yahweh-Worship in Israel // The Biblical World 28, № 2, August 1906.
17. Rawlinson, . G. Bactria: The History of a Forgotten Empire // London : Probsthain, 1912.
18. Савић, М. Долина српских краљева: Пролетно путовање 2013. // Београд: Друштво Рашка школа, 2014.
19. Serafimov P., Tomezzoli, G., Slavic Influences in the Ancient Gaul // Proceedings of the Eighth International Topical Conference: Origin of Europeans. Založništvo Jutro, 4-5 June 2010. Ljubljana.
20. Стеванчевић, М. Т. Српски календар Светог Саве и Вујански Крст Патријарха Павла // Београдска школа метеорологије № 4 (10), Београд. 2011.
21. Стојановић, Љ. Стари српски родослови и летописи XVI // Сремски Карловци: СКА, 1927.
22. Свети Сава у Руском царском летопису. прев. Витезовић М. Завод за уџбенике. Београд. 2012.

23. Свирчевић, М. Миграције у Србији XVIII века и установе патријархалног друштва // Гласник Етнографског института САНУ, ЛП (52) Београд. 2004.
24. Шулягић, С. „екологија и уништење српског националног самосознања // Вестник Череповецког Государственного Университета № 6 (59), Октабр. Череповецкий государственный университет. Череповец, 2014.
25. Шулягић, С. Поништавање идентитета словенске цивилизације // Национални интерес № 1. 2016.
26. Шулягић С. Примена српске писмености и календара у периоду владавине династије Немањић, Политичка ревија № 4. 2016.
27. Шулягић, С., Социјална заштита као битно обележје српског националног идентитета у средњовековном периоду // Политичка ревија № 3. 2013.
28. Tilak, B. G. The Arctic Home in the Vedas Being Also a New Key to the Interpretation of Many Vedic Texts and Legends // Poona City: Tilak Bros, 1903.
29. Толева, Т., Влиянието на Австро - Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908. София: Сиела, 2012.
30. Urquhart, D. A Fragment of the History of Servia // London : British Museum Library, 1843.
31. Vachkova V, The Bulgarian Theme in Constantinople’s Monuments (A new approach to the study of Bulgarian and Byzantine cultural memory) // Palaebulgarica 4, 2008.
32. Vidmar L. Struktura in funkcija pisem iz literarnoprerdne korespodence Žige Zoisa, Disertacija // Univerza v Novi Gorici Fakulteta za podiplomski študij, Nova Gorica, 2009.
33. Wilkinson, J. G., Dalmatia and Montenegro 1 // London: John Murray, 1848.

Селиверстов Юрий Иванович

Доктор экономических наук, профессор,
заведующий кафедрой экономики и организации производства,
Белгородский государственный технологический университет им. В.Г. Шухова
308036, Россия, г. Белгород
e-mail: seliverstov_yi@bstu.ru

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РЕАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖНОЙ ПОЛИТИКИ РОССИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Аннотация: Молодежь всегда отличалась от других социальных групп и поэтому требует к себе повышенного внимания со стороны общества и государства. В статье отмечена актуальность разработки и реализации сбалансированной молодежной политики. Дан общий анализ и рассмотрены конкретные примеры участия молодежи в социальном и экономическом развитии России, законодательной деятельности, развитии молодежной дипломатии.

Ключевые слова: молодежь, молодежная политика, государственная поддержка, молодежное предпринимательство, государственное управление, международное сотрудничество.

Seliverstov Yury Ivanovich

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Economics and Production Organization of the Belgorod State
Technological University. V.G. Shukhova, 308036, Belgorod, Russia
e-mail: seliverstov_yi@bstu.ru

SOME ASPECTS OF FORMING AND IMPLEMENTATION OF RUSSIA'S YOUTH POLICY AT THE PRESENT STAGE

Abstract: Young people have always differed from other social groups and therefore require increased attention from the society and the state. The article highlights the relevance of the development and implementation of a balanced youth policy. A general analysis is given and concrete examples of youth participation in social and economic development of Russia, legislative activities, development of youth diplomacy are considered.

Keywords: youth, youth policy, state support, youth entrepreneurship, public administration, international cooperation.

Введение

Каждое новое поколение людей не только живет в свою эпоху, но и формирует ее. Бернард Шоу в свое время заметил: “Миром правят молодые – когда состарятся”. Вот и мы, говоря о России и мире в целом, думая о том, что будет через несколько десятилетий, должны в первую очередь обратить свое внимание на нынешнюю молодежь. Вопросы о том, как живут современные молодые люди, чем интересуются, кто для них авторитет, о чем они мечтают и к чему стремятся, как государство их поддерживает, были актуальны всегда. Не исключение и нынешнее время. Не менее важными нам представляются и вопросы международного молодежного сотрудничества, которые определяются спецификой текущего момента в общественно-политическом и экономическом развитии России: существование санкций, которые США и их союзники активно применяют в отношении нашей страны, стремясь к её изоляции как на экономических, так и на общественно-политических площадках (например, раскручивание “допингового дела” и откровенная дискриминация российских спортсменов).

Анализ проблем современной молодежной политики представлен в работах многих отечественных исследователей и экспертов [1-3]. Так, например, в работе А.И. Андреева и И.В. Ильина значительное внимание уделено вопросам определения стратегических ориентиров развития молодежной политики [4], политологический аспект молодежной политики рассмотрен в работе С.С. Змияк, А.С. Бутовой, О.Г. Булановой [5], Г.В. Дашкевичем рассмотрены особенности электорального поведения молодежи [6].

Методология

Проблемы формирования и реализации молодежной политики в России, обоснование положений и аргументации выводов в данной статье рассматриваются с применением всеобщих методов научного познания, используемых на теоретическом и эмпирическом уровнях, среди которых необходимо выделить анализ и синтез, системный подход в единстве субъектно-объектного, структурно-функционального и интегративного аспектов.

Основная часть

По оценкам Росстата, на 1.01.2017 года из 146,8 миллионов человек постоянного населения России около 26,4 миллионов составляют люди в возрасте от 15 до 29 лет [7]. Молодое поколение всегда отличается от остальных, поэтому и требует от исследователей большего внимания, чем другие возрастные группы. Образ мыслей, поступки и установки молодежи, кажущиеся подчас противоречивыми, наталкивают на выводы о ее политической инфантильности, гражданской пассивности и подверженности пропагандистскому влиянию [8].

Создание условий для полноценного участия молодежи в национальном социальном и экономическом развитии

Можно считать, что в России сформирована развитая нормативная база в сфере государственной молодежной политики. В частности, принят ряд федеральных законов [9-11], несколько вариантов базового федерального закона о молодежной политике, внесенные группой депутатов Государственной Думы и членов Совета Федерации, а также органами законодательной (представительной) власти нескольких субъектов РФ, находятся на рассмотрении Государственной Думы.

Одними из важнейших направлений государственной молодежной политики всегда были создание условий для творческого развития личности, поддержка талантливой молодежи, необходимость предотвратить “утечку мозгов”. В этой связи следует особо отметить указы Президента России “О мерах государственной поддержки талантливой молодежи” (от 6.04.2006 г. № 724) и “О мерах по усилению государственной поддержки молодых российских ученых – кандидатов и докторов наук” (от 9.02.2009 г. № 146), а также Постановление Правительства России “О премиях для поддержки талантливой молодежи” (от 27.05.2006 г. № 311). В 2014 году Правительством РФ были утверждены “Основы государственной молодежной политики Российской Федерации на период до 2025 года” [12] и план мероприятий по их реализации [13]. В рамках реализации утвержденной Президентом Российской Федерации Концепции общенациональной системы выявления и развития молодых талантов [14] действует целый ряд грантов, премий и стипендий для молодежи, учреждаемых на федеральном и региональном уровнях. Ежегодно в стране проводятся Всероссийский конкурс молодежных проектов, Всероссийский конкурс “Молодой предприниматель России”.

Понимая, что подъем российской экономики становится главной задачей общества и государства на ближайшие годы, на всех уровнях ведется работа по популяризации предпринимательства и обучению молодых людей созданию и развитию своего бизнеса. Так, например, действует Координационный совет Торгово-промышленной палаты России по вопросам молодежного предпринимательства, во многих университетах (в том числе Белгородском государственном технологическом университете им. В.Г. Шухова) разработаны и реализуются образовательные программы по формированию у обучающихся предпринимательских компетенций.

Федеральным агентством по делам молодежи с 2009 года реализуется программа “Ты – предприниматель”, благодаря которой участники проходят насыщенные тренинги, где зачастую преподавателями выступают известные предприниматели, которые делятся своими знаниями и реальным опытом. В процессе обучения участники программы обзаводятся огромным количеством новых контактов, находят единомышленников и партнеров. Презентации и обсуждение проектов с участниками и экспертами открывают новые пути для достижения целей, а полученные знания и навыки позволяют открыть и развивать свое дело, чтобы добиться своей мечты. Всего с начала реализации в программе приняло участие более 500 тысяч человек, программа реализована в 59 регионах, талантливыми молодыми людьми открыто более 16 тысяч новых предприятий малого и среднего бизнеса [15].

Наряду с государственными программами поддержки активной молодежи растет число проектов международных организаций. Например, с 2009 года по настоящее время Международный форум лидеров бизнеса (IBLF) реализует программу поддержки и развития молодежного предпринимательства “Молодежный бизнес России”. Центр международного частного предпринимательства (CIPE) также осуществляет ряд программ, целью которых является стимулирование молодежи к открытию собственного бизнеса.

Федеральным законом от 5 апреля 2013 г. № 56-ФЗ “О внесении изменений в Федеральный закон “О государственной поддержке молодежных и детских общественных объединений” установлены единые стандарты и правила государственной поддержки молодежных и детских объединений для всех уровней власти. С целью оказания государственной поддержки предусмотрено формирование региональных реестров таких объединений. По данным Федерального агентства по делам молодежи на территории России в настоящее время государственной поддержкой пользуются десятки молодежных и детских общественных объединений.

Так, например, заявки на участие во Всероссийском конкурсе молодежных проектов среди молодежных коллективов в 2017 году подали 3190 объединений из 83 субъектов Российской Федерации. Участниками конкурса стали объединения из трех и более граждан Российской Федерации в возрасте от 14 до 30 лет, представители образовательных организаций среднего общего образования, среднего профессионального образования, высшего образования, проектные работы которых, направлены на поддержку молодежных инициатив и объединений. Представили проекты и были допущены к конкурсу 2611 молодежных коллективов. Победителями конкурса стало 201 объединение с общим охватом 1547 человек со всей России. [16]

Еще одним из операторов грантов является Российский союз молодежи. Через него поддержку получает ряд молодежных инициатив в сфере образования, спорта, художественного творчества, военно-патриотического воспитания, укрепления гражданского единства. Совместно с Министерством по чрезвычайным ситуациям России действуют молодежная организация “Всероссийский студенческий корпус спасателей”, Всероссийское детско-юношеское общественное движение “Школа безопасности”. Расширяется участие молодых людей в исследовательских проектах Русского географического общества. Во многих российских регионах работают отряды юных инспекторов движения, юношеские автошколы, реализуются проекты по популяризации у детей и юношества культуры поведения на дорогах.

В различных регионах России проводятся молодежные форумы, например, “Селигер” в Тверской области, “Таврида” в Крыму, “Машук” в Ставропольском крае, “Территория смыслов на Клязьме” во Владимирской области, “Итуруп” в Сахалинской области, “Балтийский Артек” в Калининградской области и другие.

В частности, Всероссийский молодежный образовательный форум “Территория смыслов на Клязьме” состоит из восьми тематических смен, в которых принимают участие молодые депутаты и политические лидеры, учёные и преподаватели в области общественных и экономических наук, информационных технологий, международных отношений, здравоохранения, молодые руководители социальных НКО и проектов, а также

преподаватели факультетов журналистики и журналисты. Ежегодно в нем принимает участие свыше 8000 представителей практически всех субъектов Российской Федерации и ряда иностранных государств (Украина, Узбекистан, Беларусь, Кыргызская Республика, Казахстан, Приднестровская Молдавская Республика, Германия, Индия, Южная Корея и Вьетнам) в возрасте от 18 до 33 лет.

Участники форума проходят образовательные групповые тренинги и “конвейер проектов”, где они могут публично представить свои социально значимые идеи перед коллегами и экспертами. Самые достойные стартапы и творческие проекты получают гранты для их дальнейшей реализации. Кроме того, для участников форума организуются интерактивные игры, спортивные соревнования, концерты, кинопоказы и многое другое – самое современное и интересное для обучения и активного отдыха лучшей молодёжи страны.

Проведение форумов содействует укреплению молодежных контактов, развитию туризма, разработке и реализации предпринимательских, образовательных, культурных проектов.

Вовлечение молодежи в государственное управление

Одним из ключевых направлений развития политической активности молодежи является ее вовлечение в государственное управление, совершенствование взаимодействия органов государственной власти с молодежными общественными объединениями, развитие консультативных и совещательных структур молодежи.

Отметим, что к настоящему времени в России сформирована разветвленная система молодежного парламентаризма. Одним из важных акторов этой системы является Всероссийская общественная организация “Единое молодежное парламентское движение Российской Федерации”, которое было создано в декабре 2012 года в результате преобразования Всероссийской общественной организации “Ассоциация молодежных парламентов Российской Федерации”. Целью движения является содействие развитию и обеспечение координации молодых парламентариев и молодежных парламентских структур.

Обе палаты Федерального Собрания Российской Федерации также уделяют значительное внимание совершенствованию и развитию молодежного парламентаризма. Так при Совете Федерации функционирует Палата молодых законодателей – постоянно действующий консультативный орган, в который вошли 107 человек в возрасте до 35 лет. Ее основными целями являются содействие законодательной деятельности Совета Федерации; выработка рекомендаций и подготовка предложений по законодательному решению проблем, затрагивающих права и законные интересы граждан (в первую очередь – молодежи). Палате молодых законодателей предоставлено право:

- а) запрашивать различную информацию у органов государственной власти;
- б) разрабатывать и предлагать проекты нормативных правовых актов и предложений по проблемам молодежи при помощи субъектов права законодательной инициативы;
- в) вносить органам государственной власти предложения по вопросам совершенствования их деятельности.

В частности, в 2015 году Палатой был проведен мониторинг регионального законодательства в сфере патриотического воспитания населения, а также мониторинг правоприменения региональных законов о запрете розничной продажи “алкоэнергетиков”. По результатам мониторингов были подготовлены соответствующие рекомендации, которые впоследствии нашли отражения в федеральном законодательстве.

При Государственной Думе Российской Федерации активно работает Молодежный парламент. Подобные структуры действуют как на уровне федеральных округов в виде координационных советов молодежных парламентов, так и на региональном уровне; молодежные парламенты представлены практически во всех субъектах РФ, они насчитывают более 4000 человек.

При поддержке Федерального агентства по делам молодежи осуществляет деятельность Ассоциация молодежных правительств – всероссийское общественное

объединение, которое включает более 2000 молодых людей из 77 субъектов РФ (в том числе Белгородской области). Ассоциация занимается координацией и обобщением деятельности молодежных правительств регионов.

Международное сотрудничество

Важным событием для активизации молодежного движения стало принятие 22 ноября 2012 года Советом Межпарламентской Ассамблеи государств-участников Содружества Независимых Государств (далее – МПА СНГ) решения о создании Молодежной межпарламентской ассамблеи государств-участников СНГ (далее – Молодежная ассамблея). К основным задачам организации относятся содействие МПА СНГ в осуществлении законотворческой деятельности и принятии решений, затрагивающих права и законные интересы молодежи; создание условий для эффективной реализации потенциала молодежи и ее активного участия в социально-экономических процессах СНГ.

По инициативе Молодежной ассамблеи с целью развития международного молодежного сотрудничества и парламентаризма, стимулирования политической и гражданской активности молодежи Советом МПА СНГ был учрежден Молодежный межпарламентский форум СНГ. Форум является площадкой для обмена опытом молодых парламентариев и лидеров молодежных организаций и движений. В октябре 2014 года состоялся первый форум, на котором было принято решение продолжить разработку предложений по совершенствованию модельно-правовой базы СНГ с целью сближения и гармонизации национальных законодательств в области молодежной политики, обеспечения прав и интересов молодежи.

Ранее, 30 января 2013 года впервые состоялась встреча молодых парламентариев государств Азиатско-Тихоокеанского региона в рамках XXI сессии Азиатско-Тихоокеанского парламентского форума во Владивостоке. В сентябре 2015 года в Государственной Думе прошло первое заседание Совета молодежных парламентов “Евразийский диалог”, в котором приняли участие представители парламентов и молодежных общественных организаций Армении, Белоруссии и Таджикистана.

В сентябре 2016 года в г. Оренбурге проходил I Международный молодежный образовательный форум “Евразия”, который объединил на своей площадке 800 представителей 70 стран Евразийского континента. В рамках грантовых конкурсов Федерального агентства по делам молодежи и Фонда поддержки публичной дипломатии им. И.М. Горчакова участниками форума было презентовано более 100 инициатив социально направленности. Примечательно, что впервые в истории федеральных форумов получить денежные средства на общественно значимую деятельность смогли не только россияне, но и граждане зарубежных стран.

Проект “Общественный дипломатический корпус” (ОДК) реализуется с 2009 года по инициативе Национального Совета молодежных и детских объединений России, Фонда содействия развитию международного сотрудничества и Общественной палаты РФ совместно с Европейским учебным институтом МГИМО. Основная цель проекта: повышение уровня вовлеченности социально ориентированных неправительственных организаций (НПО) России и государств СНГ, Балтии, Кавказа, соотечественников, проживающих за рубежом, стран-членов Совета Европы в международную деятельность путем создания команды представителей молодежных НПО, объединенных общими идеями и подходами к развитию общественной дипломатии, мира, дружбы и сотрудничества, обладающих необходимыми знаниями и компетенциями для профессионального участия в программах общественной дипломатии и способствующих развитию идей интеграции.

Миссия проекта – объединить команду молодежных лидеров, которые не просто желают, но и делают, задача которых содействовать развитию международного гуманитарного сотрудничества, достойно представлять интересы, культуры, традиции стран на международном уровне посредством участия в различных программах и проектах молодежной тематики, реализовывать совместную деятельность по развитию и популяризации в обществе и молодежной среде принципов и лучших традиций демократии,

парламентаризма, гражданской активности, взаимоуважения, добрососедства, межкультурного диалога, солидарности и др., основанных на международном опыте [17].

На сегодняшний день ОДК включает в себя проведение образовательных семинаров, экспертных встреч и планы по реализации проекта в других регионах России. Так за период реализации проекта с 2009 по 2016 гг. состоялось семь образовательных семинаров по развитию международного молодежного сотрудничества и общественной дипломатии для представителей неправительственных организаций. В каждой сессии принимало участие от 40 до 60 участников. Обучение прошли около 400 молодых людей, которые сегодня входят в пул активных представителей общественных организаций России, государств-участников СНГ, Балтии и Кавказа, обладают знаниями и навыками международной коммуникации и реализуют международные проекты. Также состоялась одна экспертная встреча выпускников проекта.

Проект является частью Рамочной программы сотрудничества Российской Федерации и Совета Европы в сфере молодежной политики на 2014-2018 гг. Многие выпускники проекта являются активными гражданами своих стран и получили развитие в различных сферах жизни государства и общества от государственной службы по линии международных отношений до развития международной журналистики, предпринимательства и др.

Значительную роль в привлечении молодежи к решению глобальных социально-экономических проблем играет Министерство иностранных дел России. Так 28 октября 2015 года на базе Дипломатической академии МИД России состоялся Форум молодых дипломатов стран БРИКС, на котором были обсуждены вопросы межгосударственного взаимодействия в области экономики, торговли, финансов, науки и техники. Также на базе Дипломатической академии 30-31 октября 2015 года по инициативе Совета молодых дипломатов, действующего при МИД РФ, состоялся первый Европейский форум молодых дипломатов. Основной его целью стало содействие развитию гуманитарного сотрудничества.

Безусловно, Федерального агентства по делам молодежи подобные контакты молодых дипломатов особенно важны в условиях антироссийских санкций и попыток международной изоляции России.

Заключение

Начало 2014 года ознаменовалось охлаждением отношений Российской Федерации с западными странами в связи с событиями, происходящими в то время на территории Украины. А после вхождения Крыма в состав Российской Федерации, США и их союзники вводят первые санкции против России. На протяжении 2014-2015 гг. вводились новые ограничения, касающиеся приоритетных отраслей экономики РФ, например, нефтяной, газовой, финансовой, военной [18].

Наши западные “партнеры” не скрывают, что одной из целей, на которую направлены антироссийские санкции является молодежь. Они надеялись на то, что можно будет натравить на власть и привлечь к повторному разрушению российской государственности молодое поколение, выросшее на сомнительной информационной диете. Надежда на то, что новое поколение пойдет по протестному пути и захочет “разменять родину на возможность почувствовать себя европейцами”, в некоторой степени оправдана. Во многих странах, от Египта до Украины, именно молодежь была наиболее активным участником деструктивных политических процессов, которые активно подпитывались извне.

Вполне возможно, именно ради повторения столь желанного для Запада успеха в холодной войне нам и особенно нашей молодежи постоянно предлагают стыдиться и каяться за все – великое и малое, реальное и фантомное. За победу в Великой Отечественной и за отравление господина Скрипаля, за допинговую программу «информатора» Родченкова и за поведение Путина, за “Газпром” и за “тысячелетние имперские амбиции России”, за все исторические обиды прибалтийских лимитрофов и так далее.

События последнего времени, и в первую очередь результаты выборов Президента России в марте 2018 года, показали, что этим планам не суждено сбыться. Проводимая государством молодежная политика, пусть и не лишенная многих недостатков, в целом себя

оправдала. Активное участие молодежи в волонтерском движении, высокая явка молодых людей на выборах Президента РФ (по предварительным данным она превысила среднюю явку по стране), стремление молодежи к широкому международному сотрудничеству является тому весомым подтверждением.

Статья подготовлена в рамках программы развития опорного университета на базе БГТУ им В.Г. Шухова.

Литература

1. Беленкин Р.О. К вопросу о проблемах государственной молодежной политики Российской Федерации // Становление и развитие гражданского общества в российских регионах: материалы Всерос. науч.-практ. конф. (22 апр. 2016 г., Воронеж). Воронеж, 2016. С. 166-169.
2. Гегель Л.А. Государственная молодежная политика: российский и зарубежный опыт преодоления экстремизма / Л.А. Гегель, Е.О. Казакова, О.И. Косых // Alma Mater (Вестник высшей школы). 2016. № 5. С.59-64.
3. Кибанов А.Я. Реализация молодежной политики в Российской Федерации: монография / А.Я. Кибанов, М.В. Ловчева, Т.В. Лукьянова. М.: ИНФРА-М, 2016. 148 с.
4. Андреев А.И. Государственная молодежная политика Российской Федерации: стратегические ориентиры развития / А.И. Андреев, И.В. Ильин // Alma Mater (Вестник высшей школы). 2016. № 5. С. 46-53.
5. Змяк С.С. Реализация молодежной политики в Российской Федерации: политологический аспект / С.С. Змяк, А.С. Бутова, О.Г. Буланова // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. 2016. № 10. С. 139-143.
6. Дашкевич Г.В. Электоральное поведение молодежи. Ростов н/Д, 2016. 190 с.
7. Официальный сайт Федеральной службы государственной статистики. [Электронный ресурс] – URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/ (дата обращения: 6.03.2018).
8. Паутова Л.А. Противоречивая молодежь: казусы общественного мнения. [Электронный ресурс] – URL: <http://fom.ru/blogs/11747> (дата обращения: 28.02.2018).
9. Федеральный закон от 28.06.1995 г. № 98-ФЗ “О государственной поддержке молодежных и детских общественных объединений” [Электронный ресурс] – URL: <http://base.garant.ru/103544/> (дата обращения: 14.03.2018).
10. Федеральный закон от 19.05.1995 г. “Об общественных объединениях” [Электронный ресурс] – URL: <http://docs.cntd.ru/document/9011562> (дата обращения: 14.03.2018).
11. Федеральный закон от 29.12.2012 г. Об образовании в Российской Федерации” [Электронный ресурс] – URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70191362/> (дата обращения: 14.03.2018).
12. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 29.11.2014 г. № 2403-р [Электронный ресурс] – URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70713498/> (дата обращения: 14.03.2018).
13. Распоряжение Правительства Российской Федерации от 12.12.2015 г. № 2570-р [Электронный ресурс] – URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71182296/> (дата обращения: 14.03.2018).
14. Концепция Президента Российской Федерации от 3.04.2012 г. № Пр-827 [Электронный ресурс] – URL: https://www.glavbukh.ru/npd/edoc/97_85922 (дата обращения: 14.03.2018).
15. Программа “Ты – предприниматель” [Электронный ресурс] – URL: <http://роспредприниматель.рф/program> (дата обращения: 12.03.2018).
16. Официальный сайт Федерального агентства по делам молодежи [Электронный ресурс] – URL: <https://fadm.gov.ru/> (дата обращения: 12.03.2018).

17. Общественный дипломатический корпус — новые возможности развития международного молодёжного сотрудничества? [Электронный ресурс] – URL: <https://www.planet-kob.ru/articles/4220> (дата обращения: 4.03.2018).

18. Таштамиров М.Р. Взгляд на состояние экономики России через призму “санкционных войн” // Вестник Чеченского государственного университета. 2015. № 2. С. 40-45.

References

1. Belenkin R.O. K voprosu o problemakh gosudarstvennoy molodezhnoy politiki Rossiyskoy Federatsii // Stanovleniye i razvitiye grazhdanskogo obshchestva v rossiyskikh regionakh: materialy Vseros. nauch.-prakt. konf. (22 apr. 2016 g., Voronezh). Voronezh, 2016. S. 166-169. (In Russian).

2. Gegel' L.A. Gosudarstvennaya molodezhnaya politika: rossiyskiy i zarubezhnyy opyt preodoleniya ekstremizma / L.A. Gegel', Ye.O. Kazakova, O.I. Kosykh // Alma Mater (Vestnik vysshey shkoly). 2016. - # 5. S.59-64. (In Russian).

3. Kibanov A.YA. Realizatsiya molodezhnoy politiki v Rossiyskoy Federatsii: monografiya / A.YA. Kibanov, M.V. Lovcheva, T.V. Luk'yanova. M.: INFRA-M, 2016. 148 s. (In Russian).

4. Andreyev A.I. Gosudarstvennaya molodezhnaya politika Rossiyskoy Federatsii: strategicheskiye orientiry razvitiya / A.I. Andreyev, I.V. Il'in // Alma Mater (Vestnik vysshey shkoly). 2016. # 5. S. 46-53. (In Russian).

5. Zmiyak S.S. Realizatsiya molodezhnoy politiki v Rossiyskoy Federatsii: politologicheskiy aspekt / S.S. Zmiyak, A.S. Butova, O.G. Bulanova // Nauka i obrazovaniye: khozyaystvo i ekonomika; predprinimatel'stvo; pravo i upravleniye. 2016. # 10. S. 139-143. (In Russian).

6. Dashkevich G.V. Elektoral'noye povedeniye molodezhi. Rostov n/D, 2016. 190 s. (In Russian).

7. Ofitsial'nyy sayt Federal'noy sluzhby gosudarstvennoy statistiki. [Elektronnyy resurs] – URL: http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat_main/rosstat/ru/statistics/population/ (data obrashcheniya: 6.03.2018). (In Russian).

8. Pautova L.A. Protivorechivaya molodezh': kazusy obshchestvennogo mneniya. [Elektronnyy resurs] – URL: <http://fom.ru/blogs/11747> (data obrashcheniya: 28.02.2018). (In Russian).

9. Federal'nyy zakon ot 28.06.1995 g. # 98-FZ “O gosudarstvennoy podderzhke molodezhnykh i detskikh obshchestvennykh ob"yedineniy” [Elektronnyy resurs] – URL: <http://base.garant.ru/103544/> (data obrashcheniya: 14.03.2018). (In Russian).

10. Federal'nyy zakon ot 19.05.1995 g. “Ob obshchestvennykh ob"yedineniyakh” [Elektronnyy resurs] – URL: <http://docs.cntd.ru/document/9011562> (data obrashcheniya: 14.03.2018). (In Russian).

11. Federal'nyy zakon ot 29.12.2012 g. Ob obrazovanii v Rossiyskoy Federatsii” [Elektronnyy resurs] – URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70191362/> (data obrashcheniya: 14.03.2018). (In Russian).

12. Rasporyazheniye Pravitel'stva Rossiyskoy Federatsii ot 29.11.2014 g. # 2403-r [Elektronnyy resurs] – URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/70713498/> (data obrashcheniya: 14.03.2018). (In Russian).

13. Rasporyazheniye Pravitel'stva Rossiyskoy Federatsii ot 12.12.2015 g. # 2570-r [Elektronnyy resurs] – URL: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/71182296/> (data obrashcheniya: 14.03.2018). (In Russian).

14. Kontseptsiya Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 3.04.2012 g. # Pr-827 [Elektronnyy resurs] – URL: https://www.glavbukh.ru/npd/edoc/97_85922 (data obrashcheniya: 14.03.2018). (In Russian).

15. Programma “Ty – predprinimatel'” [Elektronnyy resurs] – URL: <http://rospredprinimatel'.rf/program> (data obrashcheniya: 12.03.2018). (In Russian).

16. Ofitsial'nyy sayt Federal'nogo agentstva po delam molodezhi [Elektronnyy resurs] – URL: <https://fadm.gov.ru/> (data obrashcheniya: 12.03.2018). (In Russian).

17. Obshchestvennyy diplomaticheskyy korpus — novyye vozmozhnosti razvitiya mezhdunarodnogo molodozhnogo sotrudnichestva? [Elektronnyy resurs] – URL: <https://www.planet-kob.ru/articles/4220> (data obrashcheniya: 4.03.2018). (In Russian).

18. Tashtamirov M.R. Vzgl'yad na sostoyaniye ekonomiki Rossii cherez prizmu "sanktsionnykh voyn" // Vestnik Chechenskogo gosudarstvennogo universiteta. 2015. # 2. C. 40-45. (In Russian).

Seliverstov Yury I.

SOME ASPECTS OF FORMING AND IMPLEMENTATION OF RUSSIA'S YOUTH POLICY AT THE PRESENT STAGE

Resume

One of the most important areas of the state youth policy of the Russian Federation is the creation of conditions for the creative development of the individual, the support of talented youth. This is precisely the purpose of the Youth Policy Program, which is based on a number of federal laws and is implemented both at the federal and regional levels. There are several ways to implement the Program.

To prevent the "brain drain" of young specialists, a number of grants, prizes and scholarships for young people established at the federal and regional levels are realised to implement the Concept of the National System for Identifying and Developing Young Talents approved by the President of the Russian Federation. Annually in the country the All-Russian competition of youth projects, the All-Russian competition "Young Entrepreneur of Russia" are held. Along with government programs to support active youth, the number of projects of international organizations is also growing: the International Business Leaders Forum (IBLF), the Center for International Private Enterprise (CIPE), and others.

An important direction of the youth policy pursued in Russia today is the development and support of youth and children's associations. One of the operators of grants in this direction is the Russian Youth Union. Through it, a number of youth initiatives in the sphere of education, sports, art creativity, military-patriotic upbringing, and strengthening of civil unity receive support. This purpose is also served by youth forums held in the regions of Russia, for example: "Seliger" in the Tver Region, "Tavrida" in the Crimea, "Mashuk" in the Stavropol Territory, "Territory of Meanings on the Klyazma" in the Vladimir Region, "Iturup" in the Sakhalin region, "Baltic Artek" in the Kaliningrad region and others. Holding such forums promotes strengthening of youth contacts, development of tourism, development and implementation of entrepreneurial, educational, cultural projects. In addition, the most worthy start-ups and creative projects receive grants for their further implementation.

One of the key directions in the development of political activities of youth is its involvement in public administration, improvement of interaction between state authorities and youth public associations, development of advisory and advisory structures for young people. An extensive system of youth parliamentary has been formed in Russia. An important participant of this system is the All-Russian Public Organization "United Youth Parliamentary Movement of the Russian Federation", established in December 2012. The movement's goal is to promote development and ensure coordination of young parliamentarians and youth parliamentary structures at all levels.

As part of the development of international cooperation, the youth policy is implemented through the work of the Youth Interparliamentary Assembly of the CIS member states, the Council of Youth Parliaments "Eurasian Dialogue", as well as the implementation of the project "Public Diplomatic Corps", whose mission is to unite the team of youth leaders capable of promoting international humanitarian cooperation and adequately represent interests, culture of their countries

at the international level within the best traditions of democracy, and parliamentarism, civic engagement, mutual respect, good neighborliness, intercultural dialogue and solidarity.

The youth policy pursued by the state, though not devoid of many shortcomings, generally justifies itself. The active participation of young people in the volunteer movement, the high turnout of young people at the presidential elections in 2018, the desire of young people for broad international cooperation are a powerful confirmation that Russian youth, no matter how much our Western “partners” want, is characterized by a high level of patriotism, a sufficiently conscious civic consciousness of personal feeling and duty.

Черномаз Павел Алексеевич
кандидат географических наук,
доцент кафедры международных экономических отношений,
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина,
61022, Украина, г. Харьков
e-mail: pavel.chernomaz@gmail.com

РОЛЬ ЦИВИЛИЗАЦИОННОГО ПОДХОДА В ПОНИМАНИИ ПРИЧИН МЕЖДУНАРОДНЫХ КОНФЛИКТОВ

Аннотация: Статья посвящена рассмотрению цивилизационного подхода, обзору понимания термина «цивилизация» в научной литературе. Проведенное исследование позволяет утверждать, что цивилизационный подход применим при изучении международных конфликтов, поскольку позволяет понять их первопричину – основные цивилизационные различия между народами.

Ключевые слова: цивилизация; культурно-исторический тип; высокоразвитая культура; закон вызова и ответа; культурная суперсистема; пассионарная теория этногенеза; суперэтнос; концепция «столкновения цивилизаций»; цивилизационный разлом.

Chernomaz Pavel Alekseevich
PhD in Geographical Science,
Assistant Professor of Department of International Economic Relations,
V.N. Karazin Kharkov National University, 61022, Kharkov, Ukraine
e-mail: pavel.chernomaz@gmail.com

THE ROLE OF THE CIVILIZATIONAL APPROACH IN UNDERSTANDING THE CAUSES OF INTERNATIONAL CONFLICTS

Abstract: The article is devoted to the consideration of the civilizational approach, the review of the understanding of the term "civilization" in the scientific literature. The conducted research allows us to state that the civilizational approach is applicable in the study of international conflicts, since it allows us to understand their root cause – the main civilizational differences between peoples.

Keywords: civilization; cultural-historical type; highly developed culture; law of call and response; cultural supersystem; passionary theory of ethnogenesis; superethnos; the concept of "clash of civilizations"; civilizational rift.

Большинство современных международных конфликтов происходят в результате противостояния между разными наднациональными суперсистемами, которые в научной литературе получили название цивилизаций. Можно даже говорить о цивилизационном научном подходе, сложившемся в социологии и культурологии. Этот подход является применимым и для рассмотрения международных отношений, в том числе их конфликтной составляющей.

Одним из первых термин «цивилизация» в научный оборот ввёл в XVIII веке шотландский философ *Адам Фергюсон*, однако подразумевал он под ним стадию в развитии человеческого общества, характеризующуюся существованием общественных классов, а также городов, письменности и других подобных явлений. Предложенная им стадийная периодизация мировой истории (дикость – варварство – цивилизация) пользовалась поддержкой в научных кругах в конце XVIII – начале XIX века.

Впервые понятие о социальных суперсистемах как основных субъектах исторического процесса обосновал русский философ и публицист *Николай Яковлевич Данилевский* в

своим труде «Россия и Европа» (1869), дав им название «культурно-исторические типы, или самобытные цивилизации» [1, с. 109]. Вслед за Н.Я. Данилевским социальные суперсистемы, именуемые разными терминами, исследовали *Освальд Шпенглер* («высокоразвитые культуры»), *Арнольд Тойнби* и *Сэмюэл Хантингтон* («цивилизации»), *Питирим Александрович Сорокин* («культурные суперсистемы»), *Лев Николаевич Гумилев* («суперэтносы») и ряд других ученых.

Обобщая видение этих и других исследователей, под *цивилизацией* принято понимать исторически сложившуюся наднациональную морально-религиозную, социокультурную и общественно-политическую суперсистему, отличающуюся уникальным способом общественного воспроизводства, базирующимся на принимаемых на веру основополагающих установках (ценностях и нормах) и соответствующем им стереотипу поведения.

Ядро цивилизации составляет тип верования – принимаемые на веру установки, регулирующие внутреннюю и внешнюю жизнь человека (основы мировоззрения, иерархия ценностей, представление о добре и зле, о возможном и невозможном, правила поведения, регламентация семейных и общественных отношений, критерии приличного и неприличного) [2, с. 9-10]. Тип верования определяет особенности культуры, которая становится базисом общественного развития, в том числе и экономики.

Н.Я. Данилевский писал: «Всякое племя или семейство народов, характеризующееся отдельным языком или группой языков, довольно близких между собой для того, чтобы сродство их ощущалось непосредственно, без глубоких филологических изысканий, – составляет самобытный культурно-исторический тип» [1, с. 113]. По его мнению, существует закон: «Начала цивилизации одного культурно-исторического типа не передаются народам другого типа» [1, с. 113]. При этом «ни одна цивилизация не может гордиться тем, чтоб она представляла высшую точку развития, в сравнении с ее предшественницами или современницами, во всех сторонах развития» [1, с. 135]. Н.Я. Данилевский выделил 10 культурно-исторических типов, проявившихся в истории: египетский, китайский, ассирийско-вавилонско-финикийский, индийский, иранский, еврейский, греческий, римский, новосемитический, или арабийский, и германо-романский, или европейский. Россия со славянством, по его мнению, образует новый культурно-исторический тип, совершенно отличный и отдельный от Европы. Свою работу Н.Я. Данилевский посвятил взаимоотношениям двух культурно-исторических типов – германо-романского, или европейского, и зарождающегося славянского. Эти два культурно-исторических типа, возникшие и развивающиеся на разных духовных началах (которые выразились в исповедании, соответственно, католической и протестантской веры, с одной стороны, и православной веры, с другой), по его мнению, находятся в противостоянии. Смысл этого противостояния в том, что «сама борьба с Германо-Романским миром, без которой невозможна славянская независимость, должна послужить лекарством для искоренения той язвы подражательности и рабского отношения к Западу, которая въелась в славянское тело и душу путем некоторых неблагоприятных условий их исторического развития» [1, с. 610].

Немецкий философ О. Шпенглер в работе «Закат Европы» (1918), названной им «смелой попыткой предугадать ход истории», называл социальные суперсистемы «высокоразвитыми культурами», а стадию их упадка – цивилизацией. Он утверждал: «Каждая культура стоит в глубоко символическом отношении к материи и пространству, в котором и при посредстве которого она стремится к реализации. Если цель достигнута и идея, то есть вся полнота внутренних возможностей, завершена и осуществлена вовне, то культура внезапно *костенеет*, она умирает, кровь останавливается в ее жилах. Силы ее надламываются – она становится *цивилизацией*. В таком виде она может существовать еще в течение столетий, подобно отжившему свой век великану в первобытном лесу, простирающему вокруг отсохшие ветви» [3]. Для цивилизации свойственны атеизм и материализм, агрессивная экспансия вовне, радикальный революционизм, сциентизм и технизм, а также урбанизация. На арену цивилизации выходит «вместо богатого формами,

сросшегося с землей народа – новый кочевник, паразит, обитатель больших городов, подлинный человек фактов, лишенный традиций, выступающий бесформенной текучею массой, неверующий, с развитым умом, бесплодный, с глубокой антипатией к крестьянству» [3]. По мнению О. Шпенглера, западно-европейская культура зародилась в X веке, пережила свой расцвет в XV-XVIII вв. и с XIX в., с наступлением периода цивилизации, начинает «закатываться», то есть приходит к упадку.

Британский историк и философ А. Тойнби в своем 12-томном труде «Постижение истории» (1934-1961) рассматривал мировую историю как систему цивилизаций, проходящих одинаковые фазы развития от рождения до гибели и составляющих ветви «единого дерева истории». Цивилизация, по А. Тойнби, – замкнутое общество, характеризующееся при помощи двух основных критериев: 1) религия и форма её организации; 2) территориальный признак, степень удалённости от того места, где данное общество первоначально возникло. В своих работах А. Тойнби выделил 21 цивилизацию, из которых в XX веке осталось существовать только 10, причем 8 из них находятся под угрозой ассимиляции с западной культурой. Несмотря на своеобразие каждой цивилизации, существует единая логика их развития – прогресс духовности и религии.

А. Тойнби связал развитие цивилизаций с необходимостью преодоления ими насущных проблем, сформулировав так называемый *закон вызова и ответа* [4]. Это закономерность, в соответствии с которой историческая ситуация или природные факторы ставят перед обществом проблему («вызов»), а дальнейшее развитие общества определяется выбором варианта решения («ответом»). А. Тойнби считал, что адекватный ответ не только решает проблему, но и выводит общество на новый уровень развития. Развитие цивилизации определяется тем, способно ли творческое меньшинство цивилизации находить ответы на вызовы природного мира и человеческой среды. Если же нужный ответ не найден, в обществе возникают аномалии, накопление которых приводит к «надлому», а затем к упадку. Он выделил несколько типов вызовов цивилизации:

- вызов сурового климата (египетская, шумерская, китайская, майянская, андская цивилизации);

- вызов новых земель (минойская цивилизация);

- вызов внезапных ударов от соседних обществ (эллинская цивилизация);

- вызов постоянного внешнего давления (православная христианская цивилизация);

- вызов ущемления, когда общество, утратив нечто жизненно важное, направляет свою энергию на выработку свойств, возмещающих потерю.

А. Тойнби утверждал, что благоприятные условия не способствуют зарождению и развитию цивилизации, так как дают слабый стимул. «Чем сильнее вызов, тем сильнее стимул». Но если вызов крайне суров, он становится чрезмерным и неэффективным стимулом.

Особняком среди цивилизационных исследований стоят труды выдающегося русско-американского социолога П.А. Сорокина, основателя социологического факультета Гарвардского университета в США. В методологическом плане его *концепция культурных суперсистем*, изложенная в четырехтомном труде «Социокультурная динамика» (1937-1941) [5], перекликается с работами Н.Я. Данилевского, О. Шпенглера и А. Тойнби, однако и отличается от них. Как и его предшественники, П.А. Сорокин считал: «В безграничном «океане» социокультурных явлений существуют крупные культурные системы, иначе называемые культурными суперсистемами или же цивилизациями, которые функционируют как реальное единство. Они не совпадают с государством, нацией или любой другой социальной группой. Обычно границы этой культурной сущности перекрывают географические границы национальных, политических или религиозных единиц. В силу взаимозависимости компонентов цивилизации как целостной системы эти большие суперсистемы ощутимо определяют большую часть изменений, происходящих на поверхности этого социокультурного океана, в том числе исторические события и жизнедеятельность малых социокультурных единиц, групп или индивидов, относящихся к

культурной суперсистеме: их идеологию, поведение, материальную культуру, их жизненный путь и судьбу» [6]. Критикуя труды предшественников, П.А. Сорокин назвал их уязвимым местом отсутствие единого критерия выделения цивилизаций, смешение при этом социальных и культурных признаков. Он писал: «Социальная общность (система) и культурная система относятся к разным типам, которые не совпадают друг с другом и не идентичны по содержанию. Как с точки зрения логики, так и самой науки неверно называть «цивилизациями» совершенно несходные социальные общности с различающимися совокупными культурами. Ошибка состоит в отождествлении различных феноменов» [6].

П.А. Сорокин, кроме того, отказался от линейной концепции жизненного пути суперсистем и исторического процесса, начертанной предшественниками, в пользу принятия представления о циклических изменениях, т.е. постоянно меняющейся модели, проходящей этапы генезиса, роста, расцвета, увядания, упадка и возрождения. Наличие последнего этапа, дающего возможность цивилизациям возродиться на новом уровне развития, принципиально отличает концепцию культурных суперсистем. По мнению П.А. Сорокина, нынешняя западная культура, лишенная абсолютных идеалов, т.е. веры в Бога, и устремленная к чувственным наслаждениям и потребительству, обречена на саморазрушение, поскольку именно она повинна в деградации человека вследствие придания всем ценностям относительного характера. Однако, признавая наличие глубокого кризиса западной цивилизации, он оценивает его не как конец, а как необходимую фазу в становлении новой культурной суперсистемы. Пережив катарсис (очищение) через надвигающуюся катастрофу и страдания, «люди снова обратятся к разуму, к вечным, непреходящим, универсальным и абсолютным ценностям» [5, с. 810]. В результате сменяются приоритеты – чувственные ценности окажутся в подчинении у идеалистических. Для этого необходима выработка единых образовательных, экономических, политических и других мер, дающих начало новой культуре, основывающейся на ценностях альтруистической любви. «Эту перемену произведут лучшие умы западного общества, которые превратятся в новых апостолов Павлов, святых Августинов, великих религиозных и нравственных лидеров, – утверждает П.А. Сорокин. – За ними пойдут массы. С достижением состояния катарсиса кризис закончится. Западу, очищенному огнем пережитой катастрофы, будет ниспослана новая благодать (харизма), а вместе с ней – воскрешение и высвобождение новых творческих сил» [5, с. 810]. В итоге, по мнению П.А. Сорокина, начнется новая эра западной культуры.

Русским историком и географом Л.Н. Гумилевым в работе «Этногенез и биосфера Земли» (1979) была предложена одна из теорий этногенеза (возникновения и развития народов), названная пассионарной. Главной движущей силой этногенеза он считал **пассионарность** (от лат. *passio* – страсть) – избыток биохимической энергии живого вещества, пробуждающий непреодолимое внутреннее стремление к деятельности, направленное на осуществление какой-либо цели и свойственное как отдельным лицам-пассионариям (Александр Македонский, Жанна д'Арк, Наполеон), так и коллективам и целым народам. Согласно теории Л.Н. Гумилева, каждый этнос проживает несколько стадий развития от зарождения в результате так называемого **пассионарного толчка** (микромутации, вызывающей появление пассионарного признака в популяции и приводящей к появлению новых этнических систем) через становление, подъем, надлом и упадок до мемориальной фазы. Полная «продолжительность жизни» этноса, не прерванная рассеиванием, уничтожением или новым пассионарным толчком, как полагал Л.Н. Гумилёв, составляет около 1500 лет.

Л.Н. Гумилёв рассматривал этнос одновременно как социальную и биоэнергетическую систему, а поскольку системы могут быть разного масштаба и включать в себя подсистемы, он привел доказательства того, что реально существуют **суперэтносы** как группы этносов «одновременно возникших в определенном регионе, взаимосвязанных экономическим, идеологическим и политическим общением, что отнюдь не исключает военных столкновений между ними. Однако в отличие от столкновений на суперэтническом уровне, когда войны приводят к истреблению или порабощению (например, контакт

европейцев с аборигенами Америки в XVI-XIX вв.), войны внутри суперэтнуса ведут лишь к достижению временного преобладания (например, гвельфы и гибеллины в средневековой Европе или усобицы древнерусских князей) при стремлении к компромиссу. Подобно этносу, суперэтнос в лице своих представителей противопоставляет себя всем прочим суперэтносам, но, в отличие от этноса, суперэтнос не способен к дивергенции» [7]. Это означает, что каждый суперэтнос самобытен и не может войти в состав другого. Однако «остаётся возможным отрыв отдельных этносов и присоединение их к другому суперэтносу» [8, с. 182]. Такие случаи, по мнению Л.Н. Гумилева, происходят на границах разных суперэтносов и могут приводить к возникновению этнических «химер», когда в суперэтнос «вторгается новая чужая этническая целостность» и, «не находя для себя экологической ниши, вынуждена жить не за счет ландшафта, а за счет его обитателей» [7]. В суперэтнос могут объединяться народы разного этнического происхождения, принявша определенную «систему ценностей» и соответствующий ей «императив поведения», что свидетельствует о тождественности этого понятия термину цивилизация. Кстати, как показано нами [9], пассионарная теория этногенеза хорошо отражает сущность и причины нынешнего украинско-российского конфликта.

Развитие идей А. Тойнби можно найти в работе «Столкновение цивилизаций» (1996) американского политолога и социолога С. Хантингтона. Изложенная в ней **концепция «столкновения цивилизаций»** описывает динамику международных отношений сквозь призму конфликтов на цивилизационной основе. Вслед за предшественниками С. Хантингтон утверждает: «Философские воззрения, основополагающие ценности, социальные отношения, обычаи и общие взгляды на жизнь значительно отличаются в разных цивилизациях. Возрождение религии в большей части мира усиливает эти культурные различия. Культуры могут изменяться, и природа их влияния на политику и экономическое развитие может различаться в разные исторические периоды. И все же очевидно, что основные различия политического и экономического развития различных цивилизаций имеют корни в различии культур. Восточно-азиатский экономический успех обусловлен восточно-азиатской культурой, как и трудности, с которыми столкнулись восточно-азиатские страны на пути построения стабильных демократических систем. Причины провала установления демократии в большей части мусульманского мира во многом кроются в исламской культуре» [10]. С. Хантингтон отмечает, что существует «разумное согласие» относительно 12 важнейших цивилизаций, из которых 7 уже исчезли (месопотамская, египетская, критская, классическая, византийская, центрально-американская, андская), а 5 продолжают существовать (китайская, японская, индустриальная, исламская и западная). К этим 5-ти цивилизациям он считает целесообразным добавить еще 3 – «православную, латиноамериканскую и, возможно, африканскую цивилизации» [10].

По мнению С. Хантингтона, «столкновения цивилизаций являются наибольшей угрозой миру во всем мире, и международный порядок, основанный на цивилизациях, является самым надежным средством предупреждения мировой войны» [10]. Он считает, что в новом мире центральным фактором, определяющим симпатии и антипатии страны, становится культурная идентичность. «Народы и страны со схожими культурами объединяются, народы и страны с различными культурами распадаются на части. Объединения с общими идеологическими установками или сплотившиеся вокруг сверхдержав уходят со сцены, уступая место новым союзам, сплотившимся на основе общности культуры и цивилизации. Политические границы все чаще корректируются, чтобы совпасть с культурными: этническим, религиозными и цивилизационными. Культурные сообщества приходят на смену блокам времен “холодной войны”, и линии разлома между цивилизациями становятся центральными линиями конфликтов в глобальной политике» [10]. При этом «наиболее потенциально опасная вражда всегда возникает вдоль “линий разлома” между основными мировыми цивилизациями» [10]. Рассматривая Украину, находящуюся на линии разлома православной и западной цивилизаций, С. Хантингтон соглашается с Джоном Моррисоном, что «российско-украинские отношения значат для Восточной Европы то же

самое, что франко-немецкие для Западной. Точно так же, как последние две страны образуют ядро Европейского Союза, первые две являются стержнем, необходимым для единства православного мира» [10].

Подтверждение концепции «столкновения цивилизаций» можно видеть в нынешней политической обстановке в мире. Сегодня наблюдается конфликт исламской цивилизации с западной и православной цивилизациями, ярко выразившийся в борьбе с «Исламским государством». Кроме того, усиливается противостояние между западной и православной, западной и китайской цивилизациями. Это подтверждают слова Президента США Д. Трампа, сказанные в Конгрессе США во время доклада «О положении страны». Он открыто заявил, что Россия и Китай являются «соперниками» США, «бросающими вызов ее интересам, ее экономике и ее ценностям» [11].

Таким образом, человечество не однородно, а мозаично, оно состоит из разных народов (этносов) и возникших и локализованных в определенных регионах их идеологически, политически и экономически взаимосвязанных групп в виде социокультурных суперсистем – цивилизаций. Каждая суперсистема самобытна, имеет собственную систему ценностей, соответствующий ей стереотип поведения и противопоставляет себя всем прочим суперсистемам. Как результат цивилизационных различий даже выделяют соответствующую глобальную проблему – проблему преодоления человеческой разобщенности, вызванной различным экономическим, политическим, духовным развитием стран и народов. Отсутствие решения данной проблемы неминуемо приводит к цивилизационным конфликтам. Следовательно, именно цивилизационные различия становятся первопричиной многих международных конфликтов, что важно учитывать при их изучении. Конфликты между разными цивилизациями, с одной стороны, являются «вызовами» как стимулами их развития, но, с другой стороны, выйдя из-под контроля, приводят к усугублению многих глобальных проблем, таких как нарастающая бедность, бездуховность, экологический кризис. Не исключена даже возможность новой мировой войны с катастрофическими последствиями для всего человечества.

Литература

1. Данилевский Н.Я. Россия. 2-е изд. М.: Институт русской цивилизации, Благословение, 2011. 816 с.
2. Компанієць В.В. Управління розвитком соціально-економічних систем у духовно-моральному та соціокультурному вимірі: Монографія / В.В. Компанієць. Х.: УкрДАЗТ, 2011. ч. I. 305 с.
3. Шпенглер О. Закат Европы / О. Шпенглер [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://az.lib.ru/s/shpengler_o/text_1922_zakat_evropy.shtml (дата обращения: 24.03.2018).
4. Тойнби А. Вызовы и ответы. Как гибнут цивилизации: пер. с англ. / А. Тойнби, С. Хантингтон [Электронный ресурс]. – URL: <https://librusec.pro/b/587744/read> (дата обращения: 24.03.2018).
5. Сорокин П. Социальная и культурная динамика: Исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений: пер. с англ. / П. Сорокин. СПб.: Изд-во Рус. Христиан. гуманитар. ин-та, 2000. 1054 с.
6. Сорокин П. Общие принципы цивилизационной теории и её критика. Сравнительное изучение цивилизаций [Электронный ресурс]. – URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Eras/03.php (дата обращения: 24.03.2018).
7. Гумилев Л.Н. Этногенез и биосфера Земли / Л.Н. Гумилев [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://gumilevica.kulichki.net/EVE/index.html> (дата обращения: 24.03.2018).
8. Гумилев Л.Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации. – М.: Экспрос, 1993. – 575 с.
9. Черномаз П.А. Пассионарная теория этногенеза – духовная основа украинско-российских отношений / П.А. Черномаз // Международный научный вестник. – 2016. – # 2 (10). – С. 7-10 [Электронный ресурс]. – URL: http://ortsci.ru/files/OPU_10_2016web.pdf (дата обращения: 24.03.2018).

10. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций: пер. с англ. / С. Хантингтон [Электронный ресурс]. – URL: <https://librusec.pro/b/79038/read> (дата обращения: 24.03.2018).
11. Дональд Трамп выступил с докладом «О положении страны» [Электронный ресурс] // Веб-сайт «Радио Свобода». – URL: <https://www.svoboda.org/a/trump-state-of-the-union/29008800.html> (дата обращения: 24.03.2018).

References

1. N.Ya. Danilevskij (2011) Rossiya i Evropa: 2-e izd. M.: Institut ruskoj civilizacii, Blagoslovenie (in Russian).
2. V.V. Kompaniets (2011) Upravlinnia rozvytkom sotsialno-ekonomichnykh system u dukhovno-moralnomu ta sotsiokulturnomu vymiri: Monohrafiia. Kh.: UkrDAZT (in Ukrainian).
3. O. Shpengler. Zakat Evropy'. – URL: http://az.lib.ru/s/shpengler_o/text_1922_zakat_evropy.shtml (data obrashheniya: 24.03.2018) (in Russian).
4. A. Tojnbi, S. Xantington. Vy'zovy' i otvety'. Kak gibnut civilizacii: per. s angl. – URL: <https://librusec.pro/b/587744/read> (data obrashheniya: 24.03.2018) (in Russian).
5. P. Sorokin (2000) Social'naya i kul'turnaya dinamika: Issledovanie izmenenij v bol'shih sistemah iskusstva, istiny, e'tiki, prava i obshestvenny'h otnoshenij: per. s angl. SPb.: Izd-vo Rus. Xristian. gumanitar. in-ta. (in Russian).
6. P. Sorokin. Obshhie principy' civilizacionnoj teorii i eyo kritika. Sravnitel'noe izuchenie civilizacij. – URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Eras/03.php (data obrashheniya: 24.03.2018) (in Russian).
7. L.N. Gumilev. Jetnogenez i biosfera Zemli. – URL: <http://gumilevica.kulichki.net/EBE/index.html> (data obrashheniya: 24.03.2018) (in Russian).
8. L.N. Gumilev (1993) Ritmy Evrazii: jepohi i civilizacii. M.: Jekopros (in Russian).
9. P.A. Chernomaz (2016) Passionarnaja teorija jetnogeneza – duhovnaja osnova ukrainsko-rossijskih otnoshenij. Mezhdunarodnyj nauchnyj vestnik. # 2 (10). – URL: http://ortsci.ru/files/OPU_10_2016web.pdf (data obrashheniya: 24.03.2018) (in Russian).
10. S. Hantington. Stolkновение civilizacij: per. s angl. – URL: <https://librusec.pro/b/79038/read> (data obrashheniya: 24.03.2018) (in Russian).
11. Donal'd Tramp vystupil s dokladom «O polozhenii strany» // Veb-sajt «Radio Svoboda». – URL: <https://www.svoboda.org/a/trump-state-of-the-union/29008800.html> (data obrashheniya: 24.03.2018) (in Russian).

Chernomaz Pavel A.

THE ROLE OF THE CIVILIZATIONAL APPROACH IN UNDERSTANDING THE CAUSES OF INTERNATIONAL CONFLICTS

Resume

The civilizational scientific approach developed in sociology and culturology is applicable to the consideration of conflicts in international relations. Under civilization, it is customary to understand the historically formed supranational moral, religious, sociocultural and socio-political supersystem. It is distinguished by a unique method of social reproduction, which is based on the fundamental assumptions (values and norms) adopted on faith and the corresponding behavioral stereotype. The core of civilization is a type of belief - the beliefs that are adopted on faith, regulating the inner and outer life of man. For the first time, the Russian philosopher and publicist N. Danilevsky in the work "Russia and Europe" (1869) grounded the notion of social supersystems as the main subjects of the historical process. Following him, social supersystems, called different terms, explored O. Spengler ("highly developed cultures"), A. Toynbee and S. Huntington ("civilizations"), P. Sorokin ("cultural supersystems"), L. Gumilev ("superethnos ") and a number of other scientists. A. Toynbee linked the development of civilizations with the need to overcome their pressing problems by formulating a law of challenge and response. Criticizing the works of his

predecessors on the civilizational approach, P. Sorokin called them a vulnerable place lack of a single criterion for the isolation of civilizations, a mixture of social and cultural features. Political scientist and sociologist S. Huntington proposed the concept of "clash of civilizations", which describes the dynamics of international relations through the prism of conflicts on a civilizational basis. Confirmation of the concept of "clash of civilizations" can be seen in the current political situation in the world. Today, there is a conflict between Western and Islamic civilizations, which was clearly expressed in the struggle against the "Islamic state", and the confrontation between Western and Orthodox, Western and Chinese civilizations intensified. This is confirmed by the words of US President D. Trump, who stated that Russia and China are "rivals" to the US, "challenging its interests, its economy and its values." Thus, mankind is not homogeneous, but mosaic, it consists of different peoples (ethnoses) and their ideologically, politically and economically interconnected groups in the form of sociocultural supersystems - civilizations. Each supersystem is original, has its own system of values, the corresponding imperative of behavior and opposes itself to all other supersystems. As a result of civilizational differences, the corresponding global problem is singled out – the problem of overcoming human disunity caused by various economic, political, spiritual development of countries and peoples. The absence of a solution to this problem inevitably leads to civilizational conflicts. Conflicts between different civilizations, on the one hand, are "challenges" as incentives for their development, but, on the other hand, getting out of control lead to aggravation of many global problems, such as increasing poverty, lack of spirituality, ecological crisis. It is not excluded even the possibility of a new world war with catastrophic consequences for all mankind.

Чистов Владимир Владимирович

кандидат психологических наук, доцент кафедры
теоретической и практической психологии,
Казахский государственный женский педагогический университет,
050062, Казахстан, г. Алматы
e-mail: vladi79@list.ru

ФЕНОМЕН ЯЗЫКА В КОНТЕКСТЕ САМОИДЕНТИФИКАЦИИ

Аннотация: Статья посвящена анализу роли языка в самоидентификации человека в полиэтническом социуме и актуальным проблемам языковой политики в Казахстане, обзору материалов, связанных со значимостью изучения языков, обучению и использованию их, постепенному переходу к трехязычию в Республике. Данная проблематика имеет многогранный характер и проведенное аналитическое исследование позволяет утверждать, что статус языка является весьма важным и актуальным, способствующим личностной самоактуализации и самоидентификации в социуме.

Ключевые слова: феномен языка, полиэтнический социум, маргинальность, правовой статус языковой политики; трехязычие; обучение языкам, полиязычное развитие, самоидентификация детей и молодежи.

Chistov Vladimir Vladimirovich

PhD in Psychological Science, Associate Professor of the Department
of Theoretical and Practical Psychology
Kazakh State Women Training Pedagogical University,
050062, Almaty, Kazakhstan
e-mail: vladi79@list.ru

PHENOMENON OF LANGUAGE IN THE CONTEXT OF SELF-IDENTIFICATION

Abstract: The article is devoted to the analysis of the role of language in the self-identification of a person in a multiethnic society and the actual problems of language policy in Kazakhstan. The review of materials on the point of importance of language learning, teaching and its practical use, gradual transition to trilingualism in the Republic are analyzed. This problem has a multifaceted nature and the conducted analytical research allows us to assert that the status of the language is very important and relevant, contributing to personal self-actualization and self-identification in the society.

Keywords: phenomenon of language, polyethnic society, marginality, legal status of language policy; trilingualism; language training, multilingual development, self-identification of children and youth

Исследование сущности феномена языка как средства самоидентификации в социуме является весьма актуальной проблемой современности, поскольку не всегда эта идентификация бывает адекватной. Нередки случаи, когда индивид идентифицирует себя в ином ракурсе, в иной культуре, чем та, к которой он принадлежит этнически, вследствие чего он противопоставляет себя своему этническому социуму. Это наиболее характерно для полиэтнических государств, в которых культуры интерферируются друг с другом и этнические языковые модели родного языка вытесняются доминирующей социальной группой. Можно сегодня признать, что Казахстан в период существования Советского государства (СССР) находился в определенной зависимости от установок советского

правительства. В результате этого многие этнические казахи, равно как другие народы, были вынуждены эмигрировать, ради того, чтобы сохранить свою этническую культуру. В противном случае они должны были забыть свои многовековые традиции и обычаи, осваивать русский язык, т.к. школ с национальными языками обучения было очень мало. Как отмечают видные казахстанские исследователи К.Б.Жарикбаев и М.К.Ахметова “национальное рассматривалось как националистическое, а идеалом считалась личность, нейтральная ко всему национальному. Из учебников изымалось всё, что напоминало о национальной принадлежности, а моделью ученика был школьник, не имевший национальных черт. В связи с этим образование строилось лишь на основании всеобщих закономерностей, без учёта того факта, что во всеобщее пространство всеобщей культуры есть только один путь – через культуру национальную” [1, с.312]. Вместе с тем, как подчёркивает О.Х. Аймаганбетова, именно посредством языка осуществляется общение, представляющее собой “социально-психологический феномен, детерминированный сложным и многогранным процессом становления и развития контактов между людьми, порождаемый потребностью в совместной деятельности, включающий в себя обмен информацией, а также выработку стратегии взаимодействия, восприятия и понимания другого” [2, с.119]. Переход большинства казахов Республики на общение на русском языке порождало их самоидентификацию в аспекте русской культуры, которая широко повсеместно пропагандировалась. Это было обусловлено тем, что Казахстан на протяжении долгого времени был местом ссылки и депортации отдельных народов. Немаловажно заметить тот факт, что появлялись так называемые “города ссыльных”, где жили раскулаченные крестьяне и другие неугодные советской власти люди. В этой связи в Казахстане стала доминировать русская культура, объединившая многочисленные этносы в одно целое на основе принципа универсализма, нацеленного на поиск общих универсалий, посредством которых все народы могут понимать друг друга и общаться друг с другом порусски. Эта тенденция доминировала практически во всех Республиках СССР, хотя наиболее ярко она была выражена именно в Казахстане ввиду многонациональности и предполагалось, что это приведет к формированию монокультурной общности из поликультурной. В годы Великой Отечественной войны в Казахстан было эвакуировано много русских, украинцев, белорусов и других народов. Немцы, чеченцы и другие народы были депортированы в Казахстан по политическим соображениям. Во время освоения целины отмечался наибольший по своим масштабам приток населения в Казахстан, представителей самых разных этносов, приехавших по путевкам Комсомола и партийных организаций. Это вело к тому, что люди практически уже не придавали особого значения этническим различиям. В этой связи отмечался рост численности межнациональных браков в СССР, который трактовался как показатель развития дружественных межнациональных отношений. Создание межэтнических маргинальных семей способствовало развитию таких личностных качеств, как толерантность и интернационализм, которые были необходимы для создания позитивного межэтнического общения. Подобная политика государства была направлена на стирание граней в межэтнических различиях и языках, т.к. планировалось, что все должны были стать единым советским народом, говорящим на едином русском языке. В этой связи даже казахскую письменность, пользовавшуюся в печати до 1940 года латиницей, перевели на кириллицу. Компактное проживание русских, немцев и других переселенцев способствовало их сближению и, в какой-то мере, “обрусению”. Кстати, можно заметить, что даже в советской столице Казахстана в г.Алма-Ате была лишь одна средняя школа с казахским языком обучения, одна с уйгурским языком и одна – с немецким. Поэтому по сей день старшее поколение казахов недостаточно хорошо знает родной язык.

Таким образом, Казахская ССР, являясь самой многонациональной Республикой, отличалась от всех других Республик СССР, доминированием русского языка, вытеснением всех остальных языков и национальных праздников, множеством смешанных браков, т.е. наличием маргинальных семей. Как отмечает А.А.Налчаджан, “маргиналы находятся на границе между двумя и более социальными мирами, но не принимаются ни одним из них как

его полноправные участники”. Они сомневаются в том, как идентифицировать себя. В этой связи им часто присуще “одиночество и чрезмерная мечтательность, излишнее беспокойство о будущем и уверенность в том, что окружающие несправедливо с ними общаются”. Это утверждает Т. Шабутани [4], ссылаясь на теорию Р.Парка [5], который полагал, что “маргинальная личность является невротической, поскольку находясь на грани двух конфликтующих культур, отражает в себе эту ситуацию и постоянно переживает внутренние конфликты” [3, с.128], не зная как себя идентифицировать в социуме. “Маргинальный человек часто оказывается в трудной социально-психологической ситуации. Он не чувствует себя полноценным ни в той, ни в другой группе. Во многих ситуациях у таких людей нет определенных социальных ролей, из-за такой неопределенности они переживают неприятные психические состояния” [3, с.109]. Следует заметить, что “в любых условиях жизни многоэтнических обществ, особенно в исторические периоды быстрых социальных и экономических изменений, небольшое количество притесняемых этнических групп добивается повышения своего социального статуса и выходит за те рамки ролей, которые им приписывались. Такие люди занимают промежуточный статус между этими двумя социальными мирами” [3, с.108]. Следовательно, и “в разнорациональных семьях противоречивость потребностей супругов может быть обусловлена не только личностными особенностями и добрым опытом, но и спецификой их национальных культур, то вероятность возникновения конфликтов в этих семьях, может быть выше, чем в однонациональных. Чем более отдаленными являются культуры, к которым принадлежат супруги в разнорациональном браке, тем больше вероятность возникновения конфликтов” [6, с.294]. Именно поэтому в советский период Казахстан также занимал ведущее место и по количеству разводов, хотя до установления Советской власти их практически не было вообще. С.Л.Франк подчеркивал, что «немыслима государственная организация веры, мысли, мировоззрения; где ее пытаются осуществить, там возникает кощунственная и субстанциально-бессильная попытка органическое заменить механическим, что практически равносильно разрушению самих субстанциальных основ общества» [7, с.141], что в результате и привело советское общество к распаду.

Однако, можно с уверенностью отметить, что каждый из многочисленных народов Казахстана, несмотря на огромные трудности и препоны, всё-таки смог сохранить свою богатую этническую культуру и свой родной язык. От поколения к поколению передавались народные сказания, легенды, традиции. В народной мудрости, в пословицах разных народов ярко отражена личностная самоидентификация на основе осмыслении родного языка как главного носителя своей этнической культуры. Так, во многих пословицах разных народов отображен глубокий смысл понимания значимости языка. В казахской пословице утверждается “язык – ключ у душе человека”; во вьетнамской – “язык поможет найти правильный путь”; в арабской “язык – переводчик сердца” [8, с. с.77].

Казахский писатель Г.Мусрепов отмечал, что “родной язык - это вечное из вечных богатств, по которому познается и прошлое, и настоящее, и будущее народа. Кто не знает свой язык, тот не знает свой корень” [8, с.74], следовательно, не может достаточно полно самоидентифицировать себя со своей нацией; Ч.Айтматов подчёркивал, что “язык – это первоисточник любого народа, язык – содержание его опыта, познаний, культуры, истории и память нации” [8, с.74].

Материалом для данного исследования послужили многочисленные труды мыслителей и ученых разных стран: философов, социологов, педагогов, психологов и др., которые изучали проблему самоидентификации личности и ее непосредственной связи со знанием того или иного языка, высказывания которых были собраны мной в хрестоматийном пособии для студентов [8].

Анализируя высказывания первого профессионального педагога-психолога советского Казахстана Ж.Аймауытова можно отметить, что учёный рассматривал язык народа как сокровищницу, отражающую пережитые эпохи, передающую из поколения в поколение его думы, чаяния, нравственные и духовные ценности. Он писал на казахском языке: “Родной

язык, словно зеркало, отражает многовековую душу народа и представляет собой могучий и вечный ствол, от которого духовно крепнет, развивается и обогащается народ. Наряду с изучением чужого языка человек познает духовный мир народа, что обогащает ум человека. Познание другого народа погружает его в мир его чувств и мыслей, открывает богатства его души” [8, с.72].

Казахский филолог А.Байтурсынов считал, что “язык – самый сильный отличительный признак человека, его своеобразное орудие. Так же как народы отличаются друг от друга своей внешностью, характером, традициями, также отличаются и их языки” [8, с.71], - заключал он. Другой казахстанский филолог Б.А.Байтанаев подчёркивал, что социально-обусловленным качеством казахов, можно считать их гостеприимство, чувство единой национальной принадлежности, сплоченность и мужество. Это, “заложено генетическим кодом” [9], который обеспечивает национальное своеобразие в этносе, а приобщение к другому языку, при забвении родного, в какой-то мере, изменяет менталитет и формирует иную духовную культуру.

По мнению казахского поэта, писателя и переводчика М.Жумабаева “только благодаря языку человек передает свои внутренние тайны и может понять чужую исповедь. Нация, которая не имеет своего языка, которая потеряла язык, не может быть нацией. В национальном языке как в зеркале отражаются местность, история, быт и нравы нации. Язык - переводчик души. Если бы не было языка, в глубине бы сердца остались бы самые дорогие ощущения и не вышедшие наружу дорогие мысли”. Он заключает, что “человек стал человеком только благодаря языку”. [8, с.73].

Обращаясь к трудам русского педагога К.Д.Ушинского можно отметить его поэтически-эмоциональное отношение к языку: “язык народа – лучший, никогда неувядающий и вечно вновь распускающийся цвет всей его духовной жизни” [8, с.68]; русский писатель Л.Н.Толстой заключал: “язык – душа наций, живая плоть идеи, чувства, мысли” и «чем мудрее человек, тем проще тот язык, которым он выражает свои мысли” [8, с.69]. И.Даль указывал на то, что “язык есть вековой труд целого поколения” [8, с.67].

В работах немецкого исследователя Г.Лейбница было определено, что “главная цель языка заключается в том, чтобы возбудить в душе того, кто меня слушает, идею сходную с моей” [8, с.64], И даже известный математик Н.И.Лобачевский, анализируя язык народа расценивал его как “свидетельство образованности человека и верное доказательство степени его просвещенности” [8, с.66].

Таким образом, на основе анализа самой разноаспектной литературы можно отметить, что на протяжении веков феномен языка представлял большой интерес как для писателей, так и ученых в разных сферах исследовательской деятельности. Однако все, хотя и каждый по своему, приходили к выводам о том, что самоидентификация человека происходит посредством общения, позволяющего раскрыть специфику этнического своеобразия средствами того или иного языка.

Детальный анализ данной проблемы в психологическом, социологическом и лингвистическом аспектах даёт возможность более полно определить значимость языка как показателя этнического своеобразия каждого народа. Так, в трудах языковеда А.А.Потебни подчёркивалось, что “язык — порождение “народного духа” и именно он обуславливает национальную специфику народа, т.е. его идентификацию. “Язык есть необходимое условие мысли”. Однако “язык развивается только в обществе и не только потому, что человек есть всегда часть своего племени, народа, не только вследствие необходимости, взаимного понимания, но и потому, что человек понимает самого себя, только испытавши на других людях понятность своих слов” [10, с.30]. При этом “каждый язык бывает подвержен частым изменениям от влияния на него других собственных или далее отдаленных языков”. [10, с.18]. Сформулированная учёным проблема “язык и нация” (с уклоном в этнопсихологию) получила позже развитие в работах его последователей и приемников Д.Н.Овсяннико-Куликовского, Д. Н.Кудрявского, Н. С.Трубецкого, Г. Г.Шпета.

Одним из главных интересов русского этнопсихолога Г.Г.Шпета была герменевтика, которая полностью погружена в язык и очерчена в нем, которая является наукой “уразумевания” и интерпретации разнообразных речевых и текстовых реалий в их исторических, культурных, этнических измерениях. В работах Г.Шпета зрелого периода, “проблемы индивидуального сознания и его скитаний в языке и культуре постепенно отходят на второй план, уступая место конкретно-исторической всеобщности”, являющейся критерием для самоидентификации. Он определяет язык как “плотный массив эстетического материала, что является наиболее точным выражением и квинтэссенцией эстетического сознания”, присущего индивиду, поэтому “язык есть душа культуры, ее архетип”. [11, с. 28-29]. При этом “трансцендентальное эстетическое есть нечто, присущее самому субъекту” [11, с. 32], идентифицируя его через язык с его этносом и культурой.

В советский период проводились научные исследования о взаимосвязи родного языка с развитием интеллекта в разных национальных культурах. Так, А.Р.Лурия доказал, что приобщение к русской культуре обогащает интеллект и мышление человека, способствует развитию его кругозора и нормализации общения с другими членами общества, которые не знают языка сельских аборигенов, поэтому приобщение к городской культуре и общение с другими народами весьма полезно [12].

Позже в Казахстане, М.М.Муканов - создатель историко-этнической концепции соотношения рассудочной и мыслительной деятельности человека выдвинул другую, в определенном смысле, противоположную теорию. В ней он обосновал значимость развития мышления на родном языке, который является более понятным, способствующим лучшему развитию мышления и интеллекта, а также идентификации себя как истинного представителя своего этноса, патриота своего народа [13].

В концепции видного представителя гуманистической психологии А.Маслоу, указывалось на потребность в самоактуализации, т.е. реализации заложенных в человеке потенций и способностей [14]. На ее основе возникла идея автономности и самоценности общения, охарактеризованная А.Реаном и Я.Коломинским. Для выяснения места этнической идентичности в идентификационном пространстве (матрице) личности наиболее существенным становится понимание того, что мир личности представляет собой системную целостность. Поэтому для людей с одной системой личностной мотивации этничность может быть значимой частью их идентичности в целом, для других она находится на периферии их потребностей, чувств и представлений.

Рассматривая клиентцентрированный (лично-центрированный) подход Карла Роджерса и его последователей, можно заметить, что центральная гипотеза этого подхода сформулирована так: “человек в самом себе может найти огромные ресурсы для самопознания, изменения “Я” – концепции и целенаправленного поведения. Доступ к этим ресурсам возможен только при соблюдении условий, которые способствуют созданию благоприятного психологического климата, достигаемого в процессе общения” [15]. К.Роджерс указывает на “эмпатический способ общения, который подразумевает вхождение в личный мир другого и пребывание в нем “как дома”, воспринимая с сохранением эмоциональных и смысловых оттенков” [15]. Следовательно, осваивая язык другого народа, начинаешь лучше понимать его менталитет и самоидентификацию.

Можно заметить, что, начиная со второй половине XX века, в СССР наблюдалась ярко выраженное явление вестернизации, т.е. увлечение молодежи культурой Запада и США. Возможность просмотра зарубежных фильмов и чтение иностранной литературы породило новые идеалы, мировоззренческие позиции и увлечения, что, несомненно, наносило ущерб национальной культуре. Однако демократизация общества и обретение Казахстаном подлинной независимости способствовало возрождению богатого духовного наследия каждого народа полиэтнической страны, что дало возможность отойти от манкурства, обогатив себя знанием родного языка и этнической культуры своего народа. с патриотической гордостью идентифицировать себя представителем своего родного этноса и быть приверженцем традиционной этнической культуры. Осваивая народную мудрость,

хранимую веками в недрах подсознания, народ стал возвращаться к своим подлинно этническим истокам. Примечательно, что ещё в XI веке видный поэт-мыслитель средневекового Востока Юсуф Баласагуни отмечал что “хранит речи мудрые тюркский язык” и именно “он – переводчик науки и знания” [8, с.61], а в XII в. А.Югнаки определил, что “человека признают хорошим или плохим благодаря его языку” [8, с. с.61], т.е. в том, что и как он говорит и проявляется его идентификация в каждом конкретном социуме.

Разумеется, что “языковедов интересует, прежде всего, вопрос о семантическом соответствии лексических и грамматических средств в разных языках. Установлено, например, что разные языки не имеют в этом отношении строго соответствия: то, что в одном языке выражается с помощью лексических средств, в другом языке выражается с помощью грамматических средств (например, русский и казахский языки); лексические значения слов, равно как и грамматические категории и конструкции, оказываются часто далеко не совпадающими; словосочетания в разных языках образуются на основе различных языковых правил, а идеоматические выражения предполагают использование весьма различных конкретных образов” [16, с.149]. Полисемичность многих фразеологизмов представляет большие трудности для нахождения подходящего эквивалента в другом языке, что неразрывно связано с особенностями восприятия себя и окружающего мира, а также спецификой мышления и менталитета разных народов. В современной лексикографии используются сотни словарей самых разных типов с тем, чтобы облегчить не только понимание языка другого народа, но и его характера и этнических особенностей, раскрывающихся посредством языка. Тем не менее, по мнению Х.Вигэнда словари являются лишь “сервистными продуктами, облегчающими межкультурную языковую коммуникацию” [17, с.5]. Правильное понимание лексического значения слова, умение актуализировать слова в различных контекстуальных условиях отражают уровень языковой способности человека, степень сформированности у них логического мышления, восприятия, памяти, что отмечалось в работах советских психологов Л.С.Выготского, Н.И.Жинкина, А.А.Леонтьева, А.Р.Лурия, Л.Б. Халиловой и др.

Способность к адекватной коммуникации складывается из умения разбираться в психологии людей, находить соответствующие и приемлемые к каждой конкретной ситуации слова и выражения, как с точки зрения общественной морали, так и индивидуальных особенностей человека. Качество социальной перцепции повышается с накоплением опыта общения с представителями других культур, а также знания ряда других языков.

В своем Послании народу Республики Казахстан Президент Н.А.Назарбаев указал на необходимости совершенствования социума с целью “построения светского общества, достойного к вхождению в число 30 наиболее развитых стран мира” [18, с. 22]. В этой связи он подчеркнул значимость повышения качества обучения, которое должно осуществляться на трех языках: казахском (языке коренного населения), русском (языке межнационального общения) и английском (языке международного общения), ибо “высокая духовность и культура составляют главные ценности, которые объединяют всех казахстанцев и составляют фундамент будущего нашей страны” [18, с.27].

В современном мире, несмотря на изменяющиеся взгляды человечества, тяга к своим этническим корням очень велика. Поэтому в Казахстане широко осуществляется репатриация этнических казахов, вынужденных ранее долгое время проживать в других странах (преимущественно в Монголии и Китае). “В жизни современного человека осознание своей принадлежности к определенному народу, поиски его особенностей – в том числе и особенностей психики – играют важную роль и оказывают серьезное влияние на отношение между людьми” [19], - подчёркивает этнопсихолог Т.Г.Стефаненко. Поэтому за последнее время в Республику вернулось более 40 тысяч семей этнических казахов. Н.Г.Скворцов определяет, что “нормальная идентичность, это та, при которой образ своего народа воспринимается как положительный, имеет место благоприятное отношение к его культуре, истории, естественный патриотизм, не переходящий в фаворитизм, толерантные установки на общение с другими народами, понимание их вклада в историю” [20, с.132]. Поэтому

“этнодоминирующая идентичность направлена на достижение целей, интересов народа и воспринимается как безусловно доминирующая ценность: “мы все только клетки одного великого организма по имени нация”, поэтому “кто не с нами, тот против нас” [20, с. 133].

По мнению Н.Г.Хайруллиной “идентичность, существует не просто сама по себе как набор эмоционально окрашенных представлений, в ней присутствует очень важный регулятивный, поведенческий компонент. Он-то и объясняет, почему этническое самосознание, как и любое другое групповое самосознание, “руководит” поведением людей. Этот компонент наиболее очевидно выражен в интересах, потому мы и называем интересы “мотором этнического самосознания” [21, с.122].

Таким образом, можно рассматривать “национальный язык как ядро знакового сознания, включающее фономорфологическую, лексико-семантическую, синтаксическую и прагмативно-гвистическую подсистемы с выделением в составе последней метакоммуникативного уровня, т.е. знаний и умений определять возможное и невозможное в знаковом поведении” [22, с. 139-141].

На современном этапе развития общества необходимо целенаправленно создавать благоприятные условия для самореализации молодежи, знающей, не только родной, но и другие языки мира, что позволит с уважением и пониманием относиться к представителям других этнокультур, обогащать себя новыми знаниями.

Министерство образования Республики Казахстан рассмотрело вопрос об актуальности введения трех языков к изучению в детских садах, школах, начиная с первого класса, а также в гимназиях, лицеях, колледжах. Планируется также с нового учебного года начать преподавание естественных дисциплин на английском языке. В этой связи в настоящее время ведется работа по созданию трехязычных тематических словарей, содержащих необходимый объём терминов и понятий, а также специальных отраслевых словарей, содержащих энциклопедические сведения (по химии, физике, биологии, географии, математике и т. д.). Они должны содержать активный минимум лексики по названным областям знаний; необходим биографический словарь деятелей той или иной науки (“Who is who”). “Для приобщения учащихся к оригинальным материалам (газетам, журналам, фрагментам видеоматериалов на иностранном языке) на уроках можно предлагать учащимся небольшие отрывки для понимания с приложением списка слов, которые учащимся неизвестны, но необходимы для понимания”. При этом, “чувство удовлетворенности от понимания иноязычной информации, психологически укрепляет уверенность в себе и стабилизирует активность в познании, расширяя кругозор учащихся и укрепляя стремление к самостоятельному чтению” [23, с. 53-54]. И.А.Зимняя отмечает, что “отличительные для начала XXI века изменения в характере образования состоят в его направленности, целях, содержании и всё более явно ориентируют на “свободное развитие человека”, на творческую инициативу, самостоятельность обучаемых, конкурентоспособность, мобильность будущих специалистов” [24, с.9]. Следовательно, “именно самостоятельная работа может служить основой перестройки в учебном процессе”, [25, с.110] - подчеркивает она. Необходимо обучать способам приобретения знаний из различных источников информации, в том числе внешкольных, например, Интернета.

Овладение несколькими языками обогащает человека духовно, развивает его интеллект, дает возможность разобраться в особенностях различных этнических культур и найти общий язык взаимопонимания, т.е. “человек не может жить, трудиться, удовлетворять свои материальные и духовные потребности, не общаясь с другими людьми. С самого рождения он вступает в разнообразные отношения с окружающими людьми. Общение является необходимым условием существования человека и вместе с тем одним из основных факторов и важнейшим источником его психического развития”, - отмечает казахстанский психолог Х.Т.Шеръязданова. [26, с.5].

Главным условием развития поликультурной личности в современном обществе является “появление новых форм поведения, несущих в себе этнокультурные особенности разных этносов, что не означает потерю человеком каких-то своих уникальных

этнокультурных особенностей. Напротив, как показали исследования, за счет присвоения новых поликультурных и полиэтнических форм поведения арсенал возможностей конкретного представителя этноса обогащается, увеличивается тем самым его компетентность в системе межэтнических взаимоотношений”, - подчеркивает С.М.Джакупов [27]. По мнению С.Л.Франка “язык определяет культурный и жизненный опыт, формирующийся на принципах общности, единства и переплетения духовных ценностей” [7, с.374]. Исходя из этого, можно предположить, что национальное самосознание складывается как система ценностей, осмысленных личностью с позиций своей национальной самобытности, отраженной в языке народа. При этом “поведенческий компонент этнической идентичности выступает как реальный механизм проявления индивида членом определенного этноса посредством вовлеченности в его социальную жизнь путём построения определенной системы отношений и действий в различных этноконтактных ситуациях” [28, с.38-43], - отмечает Т.Г.Стефаненко. В общении конкретный индивид овладевает “фондом духовного богатства”, созданным в языке другими людьми, благодаря чему преодолевается ограниченность его индивидуального опыта; вместе с тем через общение он вносит в этот “фонд» то, что создал сам. Именно этим определяется роль языка в жизни человека и его самоидентификации” [29, с.130], - отмечает Б.Ф.Ломов. Наибольшую значимость в этом плане обретает социокультурный фактор, включающий в себя повышение интенсивности человеческих коммуникаций; возможность общения “всех со всеми”; что способствует дальнейшему совершенствованию поликультурного общества.

В настоящее время в ВУЗах изучаются специальные профилирующие дисциплины на английском языке. Успешно ведется курс “Профессионально ориентированный иностранный язык”, в котором делается упор на усвоение нормативной научной лексики по избранной специальности с целью научить студентов понимать специальную научную литературу, анализировать статьи в иностранных научных сборниках. Организован также выход студентов в сеть Интернета для общения в скайпе и социальных сетях на английском языке со студентами аналогичного профиля по приоритетной для них теме исследования.

Студенческий возраст, по мнению Эриксона, характеризуется избирательной снисходительностью со стороны общества и вызывающей беззаботностью со стороны юности. Этническая самоидентификация в этом возрасте формируется по принципу: “Мы” - “Они”. [30, с.167]. При этом, групповая идентичность рассматривается как “включенность личности в различные общности, подкрепленная субъективным ощущением внутреннего единства со своим социальным окружением, а психосоциальная идентичность дает человеку ощущение значимости своего бытия в рамках данного социума” [31, с.675-679]. Личностная же этническая идентичность понимается им как “сознательное отнесение себя к какой-либо этнической общности, а также использование тех или иных этнических ярлыков и их конкретное толкование” [32, с.16].

В современном Казахстане активно развивается международное сотрудничество, проходят конференции, симпозиумы, различные форумы, в которых наиболее обсуждаемыми становятся вопросы, связанные с межэтническими отношениями и полиязычием. Люди любых национальностей и конфессий чувствуют себя уверенно и комфортно в нашей стране. Они могут учиться и общаться на родном языке, отмечая свои традиционные национальные праздники. Этому способствует Президент страны Н.А.Назарбаев, который стремится консолидировать общество на гуманистических началах, говоря о толерантности как важнейшем условии развития полиэтнического государства.

В настоящее время основной целью образования становится не просто совокупность знаний, умений и навыков, а основанная на них личностная, социальная и профессиональная компетентность, т.е. умение самостоятельно добывать, анализировать и эффективно использовать информацию, умение рационально и успешно жить в быстро изменяющемся мире, что необходимо и для продуктивного благополучия страны. “Стремление к своим корням является позитивным и уважительное отношение к другим этносам, проживающим

по соседству, развивает в человеке адаптивность к сложностям и смысловую сферу личности. Полиэтничность страны положительно и для страны и для граждан” [33, с.120].

Немаловажное значение имеет в настоящее время реализация патриотического акта “Мәңгілік Ел” (Родная земля), который, несомненно, укрепляет гражданскую идентичность. Проект поможет не только каждому гражданину Казахстана, но и иностранным туристам больше узнать о стране, которой мы гордимся, её истории и культуре, интересных событиях и жизни простых казахстанцев, Портал станет своего рода “визитной карточкой” страны, национальным путеводителем и национальной доской почета для интересных граждан.

“Культура речевого общения основывается на доброжелательности и взаимном уважении, искренности, терпимости, культуре речи, языку, этническим традициям и эмоциональном самовыражении. “Национальное достоинство обращено в будущее, когда говорим о невозможности достижения каким-либо народом, каких либо достижений, об отсутствии перспектив развития мы затрагиваем национальное достоинство. Безусловно, вступая в межкультурное общение, нужно надо знать прошлое, историю своего и чужого народа, их культуру искусств литературу, историю взаимоотношений между ними” [34, с. 169], - подчёркивает Е.В.Залюбовская.

В заключении следует отметить значимость изучения как родного, так и других языков для познания истинной культуры народов, приобщения к определенным этническим ценностям. Следовательно, самоидентификации в том, или ином этническом пространстве, соответствует сформированному менталитету и генетическому языковому коду, который служит базисом для самоактуализации. Полиязычие способствует обогащению кругозора, обретению самоуважения и самоудовлетворенности, межэтническому взаимопониманию в том или ином социуме.

Литература

1. Жарикбаев К.Б., Ахметова М.К. Развитие казахской национальной психологии в историко-теоретическом аспекте. Алматы: DK Print. 2014. 496 с.
2. Аймаганбетова О.Х. Основы этнопсихологии. Учебное пособие. Алматы: Литера, 2003. 178 с.
3. Налчаджан А.А. Этнопсихология. 2 изд. СПб: Питер, 2004. 381 с.
4. Шабутани Т. Социальная психология. М., 1969. 475 с.
5. Park R. On Social Control and Collective Behavior. Chicago: University of Chicago Press, 1967.
6. Этническая психология Хрестоматия. /Под ред.А.И.Егоровой. СПб: Речь, 2003. 320с.
7. Франк С.Л. Духовные основы общества. М. 1992. - С. 481.
8. Чистов В.В. Психология в афоризмах и народных изречениях. - В 4-х кн. Кн.2. - А., 2000.
9. Байтанаев Б.А. Устно-поэтические традиции. А., 1994.
10. Потебня А.А. Мысль и язык // Слово и миф. М.: Правда, 1989. 203 с.
11. Шпет Г. Философия языка и проблема семантической интерпретации ментальных феноменов. - Днепрпетровск: Национальный горный университет, 2013. 154 с.
12. Luria, A. R. The making of mind. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
13. Муқанов М.М. Психологическое исследование рассудка в историко-этническом аспекте. Автореф. дис. на соиск. учен. степ. докт. психол. наук: (19.00.01). М.: Наука, 1980. 232 с.
14. Maslow A. Motivation and Personality. Third Edition, N.Y.: Harper & Row, 1987.
15. Rogers C. A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships as Developed in the Client-centered Framework. In (ed.) S. Koch, Psychology: A Study of a Science. Vol. 3: Formulations of the Person and the Social Context. New York: McGraw Hill, 1959.

16. Rufus H. Gouws, Importance of dictionaries, in the preservation and development of languages // Programme for Lexicography University of Stellenbosch, 2007.
17. Wiegand H.E. Recent discovery of lexicographic functions // Hermes, Journal of Linguistics no. 31-2003.
18. Назарбаев Н.А. Послание народу Республики Казахстан. Астана, 2015.
19. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология / Т.Г. Стефаненко. 3-е изд., испр. и доп. М.: Аспект Пресс, 2004. - 368 с.
20. Скворцов Н.Г. Проблема этничности в социальной антропологии. СПб.: Санкт-Петербургский гос. университет, 1997. 184 с.
21. Хайруллина Н.Г. Грани этнической идентификации // Социологические исследования. 2012. № 5. С.122.
22. Портнов А.Н. О понятии знакового сознания // Тезисы IX Всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации: Языковое сознание. М.: Ин-т языкознания АН СССР, 1988. С.139-141.
23. Чистов В.В. Психологические основы преподавания иностранных языков в школе. А., 2003.
24. Зимняя И.А. Ключевые компетенции - новая парадигма результата образования. М., 2007.
25. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе. М., 1991.
26. Шерьязданова Х.Т. Психология общения в дошкольном образовании. Теория и практика: монография. Алматы: Казак университети, 2015. 193с
27. Джакупов С.М. Этнические предубеждения как проявление смысловых барьеров / С.М. Джакупов, Н.В. Нигай // Вестник НПК . 2009.
28. Ломов Б. Ф. Общение и социальная регуляция поведения индивида: психологические проблемы социальной регуляции поведения. М.,1976. С.130.
29. Джакупов С.М., Исаханова А.А. Межэтническое взаимоотношение основных этносов Казахстана //Альянс наук: учёный учёному // Материалы 7 международной научно-практической конференции. Туркестан: МКТУ, 2012.
30. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. М.: Прогресс, 1996. 344 с.
31. Erikson E. Psychosocial Identity // A Way of Looking at Things Selected Papers/ Edited by S. Schlein. N.Y., 1995.
32. Erikson E. Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change / Ed. by G.de Vos., Romanucci-Ross. Chicago-London, 1982.
33. Стефаненко Т.Г. Компоненты этнической идентичности: когнитивный, аффективный, поведенческий // Мир психологии. 2004. № 3 (39). С. 38-43.
34. Залюбовская Е.В. национальные различия в невербальной коммуникации // Этническая психология Хрестоматия /Под ред.А.И. Егоровой Спб: Речь, 2003. 320 с.

References

1. Zharikbaev K.B., Ahmetova M.K. Razvitie kazahskoy natsionalnoy psihologii v istoriko-teoreticheskom aspekte. - Алматы: DK Print. 2014. 496 p.
2. Aymaganbetova O.H. Osnovyi etnopsihologii. Uchebnoe posobie. Алматы: Litera, 2003. 178 s.
3. Nalchadzhani A.A. Etnopsihologiya. 2 izd. Spb: Piter, 2004. 381 p.
4. Shabutani T. Sotsialnaya psihologiya. M., 1969 P. 475.
5. Park R. On Social Control and Collective Behavior. Chicago: University of Chicago Press, 1967.
6. Etnicheskaya psihologiya Hrestomatiya. /Pod red.A.I..Egorovoy Spb: Rech, 2003. 320p.
7. Frank S.L. Duhovnyie osnovyi obschestva. M. 1992. P. 481

8. Chistov V.V. Psihologiya v aforizmah i narodnykh izrecheniyah. V 4-h kn. Kn.2. A., 2000.
9. Chistov V.V. Psihologiya v aforizmax i narodnykh izrecheniyakh. -V 4-kh kn. Kn.2. A., 2000.
10. Baytanaev B.A. Ustno-poeticheskie traditsii. A., 1994.
11. Potebnya A.A. Myisl i yazyk // Slovo i mif. M: Pravda, 1989. 203 p.
12. Shpet G. Filosofiya yazyka i problema semanticheskoy interpretatsii mentalnykh fenomenov. – Dnepropetrovsk: Natsionalnyy gornyy universitet, 2013. 154 p.
13. Luria, A. R. The making of mind. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
14. Mukanov M.M. Psihologicheskoe issledovanie rassudka v istoriko-etnicheskom aspekte. ... M., 1980. 232 p.
15. Maslow A. Motivation and Personality. Third Edition, N.Y.: Harper & Row, 1987.
16. Rogers C. A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships as Developed in the Client-centered Framework. In (ed.) S. Koch, Psychology: A Study of a Science. Vol. 3: Formulations of the Person and the Social Context. New York: McGraw Hill, 1959.
17. Rufus H. Gouws, Importance of dictionaries, in the preservation and development of languages // Programme for Lexicography University of Stellenbosch, 2007.
18. Wiegand H.E. Recent discovery of lexicographic functions // Hermes, Journal of Linguistics no. 31-2003.
19. Nazarbaev N.A. Poslanie narodu Respubliki Kazahstan, 2015.
20. Stefanenko T.G. Etnopsihologiya / T.G. Stefanenko. 3-e izd., ispr. i dop. M.: Aspekt Press, 2004. 368 p.
21. Skvortsov N.G. Problema etnichnosti v sotsialnoy antropologii. SPb.: Sankt-Peterburgskiy gos. universitet, 1997. 184 s.
22. Hayrullina N.G. Grani etnicheskoy identifikatsii. // Sotsiologicheskie issledovaniya. 2012. # 5. S.122.
23. Portnov A.N. O ponyatii znakovogo soznaniya // Tezisy IX Vsesoyuznogo simpoziuma po psiholingvistike i teorii kommunikatsii: Yazykovoe soznanie. - M.: In-t yazykoznaniya AN SSSR, 1988. P.139-141.
24. Chistov V.V. Psihologicheskie osnovy prepodavaniya inostrannykh yazykov v shkole. A., 2003.
25. Zimnyaya I.A. Klyucheverye kompetentsii - novaya paradigma rezultata obrazovaniya. M., 2007.
26. Zimnyaya I.A. Psihologiya obucheniya inostrannym yazykam v shkole. M., 1991.
27. Sheryazdanova H.T. Psihologiya obscheniya v doskolnom obrazovanii. Teoriya i praktika: monografiya. Almaty: Kazak universiteti, 2015. 193 p.
28. Dzhakupov S.M. Etnicheskie predubezhdeniya kak proyavlenie smyslovyykh barerov / S.M. Dzhakupov, N.V. Nigay // Vestnik NPK. 2009.
29. Lomov B. F. Obschenie i sotsialnaya regulyatsiya povedeniya individa: psihologicheskie problemy sotsialnoy regulyatsii povedeniya. M., 1976. P.130.
30. Dzhakupov S.M., Isahanova A.A. Mezhethnicheskoe vzaimootnoshenie osnovnykh etnosov Kazahstana.//Alyans nauk: uchYoniy uchYonomu // Materialyi 7 mezhdunarodnoy nauch.prakt. konferentsii. - Turkestan: MKTU, 2012.
31. Erikson E. Identichnost: yunost i krizis. M.: Progress, 1996. 344 p.
32. Erikson E. Psychosocial Identity // A Way of Looking at Things Selected Papers / Edited by S. Schlein. N.Y., 1995.
33. Erikson E. Ethnic Identity: Cultural Continuities and Change /Ed. by G.de Vos., Romanucci-Ross. Chicago-London, 1982.
34. Stefanenko T.G. Komponentyi etnicheskoy identichnosti: kognitivnyy, affektivnyy, povedencheskiy // Mir psihologii. 2004. # 3 (39). P. 38-43.
35. Zalyubovskaya E.V. natsionalnye razlichiya v neverbalnoy kommunikatsii// Etnicheskaya psihologiya Hrestomatiya / Pod red.A.I..Egorovoy Spb: Rech, 2003. 320 p.

PHENOMENON OF LANGUAGE IN THE CONTEXT OF SELF-IDENTIFICATION

Resume

The article is devoted to the analysis of the role of language in self-identification of a person in a multiethnic society. It is noted that Kazakhstan as the most polyethnic Republic was characterized by the highest level of interference of ethnic cultures, through the dominance of the Russian social group was evident. It led to the fact that people did not attach special importance to ethnic differences. In this connection there increased the amount of inter-ethnic families, which were interpreted as an indicator of the development of friendly interethnic relations. Such policy planned that all Soviet people should become unique. But formation of multiethnic (marginal) families and various ethnic settings in them caused difficulties for a person to make opinion concerning self-identification because "a marginal person often appears in a difficult social and psychological situation. He doesn't feel full in either group. In many situations, such people do not have certain social roles" (A.A. Nalchajan). And the more distant the cultures, the more likely the emergence of ethnic conflicts in them. However, despite huge difficulties and obstacles, almost every one of the numerous peoples of Kazakhstan, still managed to preserve its rich ethnic culture and its native language. Folk legends, legends, and traditions were handed down from generation to generation.

A detailed analysis of this problem in the psychological, sociological and linguistic aspects makes it possible to more fully determine the significance of language as an indicator of the ethnic identity. One of the first researchers of this problem, the linguist A.A. Potebnya, believed that "language is the product of "national spirit" and it determines the national specificity of people, i.e. its identification. His follower G.G. Shpet defined language as "a dense array of aesthetic material inherent in the individual, therefore" language is the soul of culture, its archetype."

In humanistic psychology A. Maslow pointed to the need for self-actualization and C.Rogers explained the role of self-knowledge and possibility to change the "I" - a concept through purposeful behavior. Thus, it can be noted that most researchers consider the language as a "socio-psychological phenomenon, generated by the need for joint activities, including the exchange of information" (O. Kh. Aimaganbetova).

There are distinguished two main positions regarding self-identification. The first is based on the genetic code embedded in the native language (G.Musrepov, C.Aitmautov, A.Baytursynov, B.A.Baitanayev, M.Zhumabaev, K.D.Ushinsky, L.N. Tolstoy, A.A.Potebnya, G.G. Shpet, N.G.Skvortsov, T.G.Stefanenko, N.G. Khairullina, M.M.Mukanov); the second one shows the importance of mastering several languages, expanding the possibilities of interethnic communication, a better understanding of the culture of other peoples (G.Leibniz, J.Aymaulytov, A.L.Luria, A.Maslow, C.Rogers, B.F. Lomov, E.V. Zalyubovskaya, S.M. Dzhakupov, O.Kh. Aimaganbetova). The President of the Republic N.Nazarbayev notes that the revival of the rich spiritual heritage of each peoples of a polyethnic country will allow worthily to enter the list of 30 most developed countries in the world. In this regard the importance of improving the quality of education should be implemented in three languages: Kazakh (the language of the indigenous population), Russian (the language of interethnic communication) and English (the language of international communication). At the present stage of the development of society, it is necessary to create favorable conditions for the self-realization of people who will respect and understand representatives of other ethno-cultures and enrich themselves spiritually. overcoming the limitations his individual experience, contributing to the development of positive relationship.

The conducted research allows to assert that the status of the language is very important and relevant at this stage of Kazakhstan's development. Analyzing the materials it is possible to conclude the real necessity of trilingualism in the Republic because polylinguism contributes to enriching the self-esteem and self-identification, interethnic mutual understanding in any society.

Чистякова Екатерина Юрьевна

кандидат философских наук, старший преподаватель кафедры философии и теологии,
Белгородский государственный национальный исследовательский университет,
308015, Россия, г. Белгород
e-mail: chistyakova_e@bsu.edu.ru

КОНФЛИКТ, ДИАЛОГ И СОСУЩЕСТВОВАНИЕ МИРОВОЗРЕНЧЕСКИХ ДИСКУРСОВ В СОВРЕМЕННОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация: В статье рассмотрены некоторые варианты регулирования конфликта религиозного и безрелигиозного мировоззрений, представлены локальные и глобальные способы решения этой проблемы через культурную оппозицию светское / религиозное. Возрастающее политическое влияние религии в мире становится поводом для беспокойства о судьбе демократии и приводит к переосмыслению классической теории секуляризации, критики ее оснований с позиций теорий «множественных современностей» и «постсекулярности».

Ключевые слова: мировоззрение; секуляризация; постсекулярность; множественные современности; диалог; решение конфликта

Chistyakova Ekaterina Yurevna

PhD in Philosophical Sciences,
Senior Lecturer of Department of Philosophy and Theology,
Belgorod National Research University, 308015, Russia, Belgorod
e-mail: chistyakova_e@bsu.edu.ru

WORLD OUTLOOK DISCOURSES: CONFLICT, DIALOGUE AND COEXISTENCE IN MODERN SOCIETY

Abstract: The article considers some variants of regulating the conflict of religious and irreligious worldviews, presents local and global ways of solving this problem through cultural secular / religious opposition. The growing political influence of religion in the world becomes a cause for concern about the fate of democracy and leads to a rethinking of the classical theory of secularization, criticizing its foundations from the standpoint of theories of “multiple modernities” and “post-secularity”.

Keywords: outlook; secularization; post-secularity; multiple modernities; dialogue; conflict resolution.

Введение

Проблема конфликта и сосуществования различных, нередко полярных, мировоззрений возникает с усилением в Новое Время дифференциации общества на институты и сферы – политики, экономики, религии, образования, науки [1]. Уже в поздней схоластике зарождается установка на рационализацию, а вместе с ней появляется безрелигиозная альтернатива господствующей церковно-религиозной традиции, которая наиболее ярко проявилась в мировоззрении просветителей и деятелей Великой французской революции. К концу XX века культурный проект секуляризации, тесно связанный с модернизацией общества и понимаемый как освобождение общественной жизни от влияния Церкви [2], исчерпал свои ресурсы. Сегодня есть все основания говорить о намечающейся “десекуляризации”, как процессе возвращения Церкви в публичную сферу.

Особенно отчетливо процесс “десекуляризации” (теологизации) заметен в США, России, странах Ближнего Востока. Именно между ними происходит столкновение, о котором писал С. Хантингтон в работе “Столкновение цивилизаций” [3]. Он утверждает, что

после крушения коммунистической идеологии, которая выступала антагонистом либеральной, территорией для столкновения выступит религия. Он разделил по религиозно-культурному принципу страны на цивилизации: Западную, Исламскую, Православно-славянскую и другие. Однако, столкновение происходит не только по внешней границе цивилизаций, но и внутри них самих: раскол общества на представителей религиозного и безрелигиозного мировоззрения, а в рамках одной и той же религии – межконфессионального раскола. Несмотря на то, что религиозная принадлежность становится своеобразным культурным маркером, значительное число людей не идентифицирует себя с определенной религиозной традицией.

Методика

Для прояснения взаимосвязи идеологии и мировоззрения, обоснования возможности бесконфликтного сосуществования альтернативных мировоззренческих дискурсов нами используется культурно-исторический подход.

Основная часть

Михаил Эпштейн, рассуждая о моделях российской и западной культур, обнаруживает, что кардинальное отличие их коренится в традиционных религиях. Так, для католиков имеет место представление о чистилище – месте между раем и адом. В православии отсутствует подобное срединное место. Поэтому западную культурную модель М. Эпштейн называет троичной, а отечественную – дуальной. В основе данной культурной модели лежит ценностно-смысловое напряжение между полюсами “добро – зло”, “святое – грешное”, и т.д. Благодаря троичной культурной модели на западе возникла секуляризация как “форма углубления религиозных прав и свобод человека” [4, С.163].

Россия достаточно поздно примкнула к проекту европейской секуляризации, не пережив эпоху Возрождения с ее Реформацией, сразу шагнув в эпоху Просвещения. “Секуляризация должна поставить себя в нейтральное отношение к религиозному. <...> Сама религия начинает включать в себя некоторую свободу от господствующей религии, возможность расхождения между личной и национальной верой, свободу веры или неверия” [4, С. 163]. По мнению Михаила Эпштейна, проект секуляризации в России не удался, вместо него пришла эпоха “нового средневековья”, описанная Н.А. Бердяевым [5].

Как у дуальной, так и у троичной культурной модели есть свои недостатки. Так, дуальная модель склонна к оппозициям и в ней нет промежуточных зон. В троичной же модели теряется смысловая напряженность между полюсами, происходит их смешивание, переход от полярности “черное – белое” к диктату “серого”.

Михаил Эпштейн предлагает создать в рамках отечественной дуальной культурной модели “светскую”, промежуточную зону. Она может возникнуть в результате новой, неполной секуляризации, когда в культуре сохранится религиозная составляющая, но ее влияние будет ограничено. Политические, юридические и социальные институты должны быть секуляризованы. В частной сфере и области духовной культуры желаемым выступает сохранение дуального напряжения между ценностными полюсами. Дуализм помогает сохранить культурное многообразие и смысловую напряженность в культуре. Именно в посткоммунистическую эпоху возникают оптимальные условия для избрания срединного пути. Перед Россией сейчас стоит выбор: “между религиозно-атеистическими крайностями и средним путем светской культуры” [4, С. 222].

Трудно не согласиться с М.Н. Эпштейном в необходимости третьего пути – светского, который будет заключаться в преодолении дуализма теизм – атеизм, сочетать “медиацию в политике и традиционную полярность в культуре” [4, С. 220]. Таким образом, в приведенной выше концепции представлен один из вариантов снятия идеологического напряжения в культурном пространстве постсоветской России.

Иной взгляд на роль религии в культуре предложен Деннисом Мюллером. Специализируясь на исследованиях в области отраслевой экономики, теории общественного выбора и конституционной политической экономии, он называет религию угрозой либерализму. В своей книге 2009 года “Разум, религия демократия” он исследует причины

формирования либеральной демократии в различных странах. На этот процесс влияет уровень образования и экономики, однородность населения, а также соотношение традиционализма и модернизма в культуре. По мнению Д. Мюллера, это соотношение является определяющим. Традиционализм он связывает с консерватизмом, конформизмом и религиозностью населения. Именно эти черты традиционализма делают его практически несовместимым с либеральной демократией. К традиционалистским относятся автором, в основном, мусульманские и африканские страны. В некоторых странах традиционализм достаточно высок – это страны Восточной Европы, в частности Российская Федерация. Традиционализм противостоит модернизму, основанному на идеалах научности и либеральных демократических ценностях. К модернистским относятся страны с развитой экономикой, преимущественно западные страны, где религия не является определяющим фактором общественной жизни. Однако, практически в любой стране можно найти сторонников модернизма и традиционализма. Автор обращает внимание читателя на то, что его книга посвящена тому “как религия в ее экстремистской форме угрожает либеральной демократии” [6, С. 42]. Мюллер отмечает, что в XXI веке уровень религиозности и, соответственно, традиционализма в ведущих странах западной демократии неуклонно растет. Данная тенденция внушает опасения сторонникам либеральной демократии, что их конституционные права и свободы могут быть ограничены. Собственно, некоторые прецеденты ограничения прав человека уже имеют место. Так, для того, чтобы повысить вероятность избрания на должность президента США, кандидату необходимо заявлять о своей религиозности. Однако, в Первой поправке конституции США запрещена государственная религия. Тем не менее, большинство населения считает себя религиозным, и для того, чтобы получить голоса этой части электората кандидат в президенты должен разделять их веру, во всяком случае, не быть неверующим.

Большое количество вопросов со стороны либерально настроенных сторонников модернизма вызывала политика Джорджа Буша младшего. Будучи рьяным сторонником христианства, за время пребывания в должности президента (2001-2009) он руководствовался своими религиозными убеждениями, проводя политику на Ближнем Востоке. Таким образом, демократии США грозит возрастающая религиозность политиков и общества в целом, делает заключение Мюллер.

В Европе возникает угроза, исходящая от мусульманских иммигрантов. Не желая каким-либо образом интегрироваться в европейское общество, мусульмане настаивают на исключительной важности своей веры и не позволяют европейской свободе слова распространяться на свою доктрину. Широко известны скандал в датской газете по поводу публикаций карикатур на пророка Мухаммеда, убийство в 2004 году режиссера Тео ван Гога, снявшего фильм “Покорность”, в котором критиковалось отношение к женщинам в исламе, а также расстрел редакции “Шарли Эбдо”. Нет необходимости напоминать о многочисленных террористических актах, проведенных исламистами начиная с 11 сентября 2001 года. Таким образом, Европейской демократии угрожает традиционализм исламского толка, заключает Мюллер.

В современной социологии религии существует ряд концепций, объясняющих причины возрастающего политического влияния религии. Одной из них является теория секуляризации Питера Бергера [7], Томаса Лукмана [8] и Брайана Уилсона [9].

В теории секуляризации обосновывается тезис о том, что модернизация уменьшает религиозность. Действительно, модернизация в Европе ведет к секуляризации, которая понимается как основной религиозный процесс современности. Модернизация через экономические процессы (индустриализация, урбанизация, научно-технический прогресс) приводит к дифференциации общества, что приводит к возникновению социальных институтов. Одновременно происходит его рационализация и, как следствие плюрализация: возникают конкурирующие системы ценностей. Религия становится одной из множества таких подсистем дифференцированного общества. Вместе с плюрализацией, рационализация ведет к вытеснению религии в сферу приватного. Рационализация, в свою очередь, ведет к

упадку религиозной веры, она же ведет к развитию практической ориентации мышления. Религиозные проблемы отходят в обществе на второй план.

Плюрализация разрушает единую целостную религиозную систему ценностей. Она же приводит к релятивизации религиозных убеждений, появляется критический настрой по отношению к любым претензиям на абсолютную истину. Возникает “рынок религий” – религии соревнуются в привлечении внимания “клиентов”. Это порождает потребительскую установку по отношению к религии [8]. Секуляризация приводит к распространению экуменических настроений и приспособлению к светским ценностям в религиозных организациях [10]. Однако, данная теория не выдерживает критику фактами: в США (модернизированной стране) уровень религиозности выше, чем в Европе. В противовес европейской теории секуляризации была выдвинута новая американская парадигма, разработанная усилиями Р. Старка и У. Бэйнбриджа [11]. Названные авторы полагают, что плюрализм и “рынок религий” приводят не к упадку религиозности, а к ее расцвету, примером чего выступает история религии в США. Теоретическое обоснование этой парадигмы находится в теории рационального выбора, согласно которой человек стремится к благам и избегает издержек. По причине того, что не все блага доступны человеку (в его стремлении обрести смысл жизни), возникает необходимость в компенсации, которую и дает религия.

Из этого подхода следует, что:

- 1) у человека есть неискоренимая потребность в религии;
- 2) чем больше религиозных организаций, тем больше спрос на религию.

“Когда такой “поставщик” один и имеет место религиозная монополия, зачастую подкрепляемая государственным принуждением, то уровень религиозности оказывается низким, так как одна, даже самая большая, религиозная организация оказывается не в силах сформировать и удовлетворить разносторонний спрос. Иллюзия высокой религиозности поддерживается принудительным характером веры” [12, С. 17]. В этой ситуации происходит отторжение официальной веры. Когда же присутствует религиозный плюрализм, уровень религиозности возрастает.

В контексте борьбы европейской и американской теорий секуляризации стоит отметить, что в Европе, имеющий тысячелетний опыт Средневекового теоцентризма, либеральность понимается как *свобода от религии*, а в США, основанных на принципах светской государственности – *свобода для религии*. Точно также понимается свобода и в современной России – как *свобода для религии*. Поэтому в странах, где свобода понимается в контексте проявления религиозности, возрастает социальная и политическая роль религии.

Но чья же теория – американская или европейская – является верной? В контексте вскрывшихся теоретических трудностей теории секуляризации, особый интерес представляет концепция “множественных современностей” [13] Шмуэля Эйзенштадта (1923-2010) – израильского социолога религии. Согласно этой концепции, современности в единственном числе не существует. В процессе модернизации элементы «программы современности» накладываются на конкретный цивилизационный контекст (культура, религия, история), поэтому Эйзенштадт отказывается от прямой взаимосвязи “современность = секулярность”. Не современность влияет на религию, а наоборот, так как последняя формирует исторический контекст модернизирующегося общества.

Эйзенштадт замечает, что, с одной стороны, происходит упадок института религии, появляются новые “неформальные” движения внутри традиционных религий, что говорит о духовных поисках современности [14]. С другой стороны – “активизация и перенос различных религиозных установок и форм деятельности во всевозможные политические структуры, нацеленные на конституирование новых политических идентичностей. Религиозные идентичности и практики <...> были перенесены в национальные, транснациональные и международные публичные пространства” [15, С. 34].

В мусульманских странах (отчасти и в России) возрастающая религиозность и радикальность вызвана ответной реакцией на глобализацию, на распространение западных

либеральных ценностей. “Конфронтационное отношение к Западу связано с радикальными усилиями, направленными на “отсоединение” современности от вестернизации, на отняtie у Запада монополии на современность, на усвоение современного мира, современности в понятиях, укорененных в их собственных традициях” [15, С.53].

Опираясь на теорию Эйзенштадта, Кристина Штекль называет русское православие “оборонительной религией” ввиду двойной конфронтации с секуляризмом и плюрализмом (о чем свидетельствует закон о свободе совести 1997 г.) Эту оборонительную позицию она усматривает в “Основах социальной концепции Русской Православной Церкви” (2000 г.) и “Основах учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека” (2008 г.). Работу над последними возглавлял нынешний Патриарх Московский и всея Руси Кирилл. По мнению автора, в документе 2008 года ярко выражено “столкновение православия с современностью, ставшее главной темой его патриаршества” [16].

Создание такого документа как учение о правах человека РПЦ встало в один ряд со следующими документами: Всеобщая исламская декларация прав человека (1981 г.), Бангкокская декларация о правах человека (1993 г.). Все это свидетельствует о нежелании принимать навязывающуюся западную модель современности, основанную на историческом религиозном контексте западной Европы. Согласно концепции Ш. Эйзенштадта, религия – самый важный паттерн, укорененный в цивилизациях осевого времени, поскольку они образуются вокруг религий. Условием сохранения цивилизационных паттернов является политическая власть. Именно поэтому “Основы социальной доктрины” и “Учение о правах человека” РПЦ можно считать политическими документами, делает вывод Кристина Штекль. Не даёт ли данное обстоятельство основания диагностировать сращивание религии и политики в России? Однако, теория “множественных современностей”, так удачно объясняющая причины возрастающей религиозности в мире, сконцентрирована, прежде всего, на глобальных процессах, и оставляет практически без внимания локальные, внутренние процессы.

Осмыслить роль религии в демократии поможет концепция “постсекулярного общества” Юргена Хабермаса. Признаком формирования такого общества является присутствие религии в публичной сфере, которое воспринимается как норма [17]. Его теория коммуникативного действия и этика дискурса опираются на когерентную теорию истины. Он полагает, что люди в современном обществе стремятся прийти к консенсусу по вопросу политических норм. Для этого необходима универсалистская этика, которая обеспечивается intersubjectивностью – граждане предоставляют друг другу равные права. В качестве формального критерия рационального дискурса выступает единогласие его участников.

Ю. Хабермас формулирует условия для рационального диалога на равных представителей полярных типов мировоззрений. От секулярных граждан требуется постсекулярное сознание и открытость религиозным аргументам, от религиозных – “модернизация религиозного сознания” [18]. Он предлагает постсекулярный способ обсуждения политических решений, при котором симметрично будут выступать как религиозные, так и безрелигиозные (секулярные) граждане. То есть, он предлагает подлинную универсализацию, которая будет достигаться путем договоренности между диаметрально противоположными точками зрения за счет смягчения их позиции и повышения самокритичности. Однако, аргументы участников дискурса должны носить общедоступный характер и опираться на рациональные основания.

Юрген Хабермас один из немногих современных мыслителей, кто “признает право любой “всеобъемлющей доктрины” (comprehensive doctrine), или любого “мировоззрения” (Weltanschauung) (включая религиозную доктрину или мировоззрение), быть частью публичной сферы, иметь свой голос в ней; однако условием (proviso) такого присутствия должен быть перевод этой “всеобъемлющей доктрины” с особого, специального, во многом эзотерического языка на общий, нейтральный, секулярный язык, внятный для всех граждан” [18, С. 104] Иными словами, главным условием публичного рационального дискурса выступает общий язык, который достигается через “взаимные учебные процессы”:

религиозные и секулярные граждане должны учиться друг у друга, расширяя свой кругозор и формируя пространство рационального дискурса. Неоднократно подчеркивается Хабермасом необходимость мировоззренческого нейтралитета политических организаций. “Только мировоззренчески нейтральное осуществление господства светской власти, основанной на конституции правового государства, может гарантировать равноправие и толерантное совместное существование различных религиозных сообществ” [17].

Предметом рассмотрения Хабермаса является дискурс в публичной сфере между религиозным и безрелигиозным мировоззрением и его влияние на принимаемые политические решения при сохранении мировоззренческого нейтралитета самой власти. Таким образом, немецкий мыслитель нашел способ укрощения возрастающего политического влияния религии. Однако, воплощение его проекта рационального дискурса возможно только на основе либеральной демократии и правового государства.

Ю. Хабермас задается вопросом “как мы должны понимать свою роль в качестве членов постсекулярного общества и чего ожидать друг от друга, если мы хотим обеспечить в наших исторически прочных национальных государствах цивилизованное обращение граждан друг с другом, несмотря на беспрецедентное разнообразие культур и религиозных мировоззрений?” [19].

Хабермас предлагает членам общества провести достаточно четкое разграничение между верой и знанием, выделить некое поле для их нейтрального диалога, на котором участники должны будут искать общий язык. Однако, наиболее трудоемкую работу должны будут проделать верующие, ломая привычные основания своего мировоззрения, допуская, вопреки своей религиозной доктрине, множественность истины. Нерелигиозные представители дискурса находятся в более выгодном положении, т.к. большая часть социальных институтов в настоящий момент являются светскими. Предлагаемая Хабермасом модель взаимных ограничений для рационального дискурса является проблематичной и возможна только при согласии обеих сторон. Эта стратегия ставит в неравное положение участников дискурса, разделяя их на “большинство” (светское) и “меньшинство” (религиозное).

Заключение

Иной взгляд на ситуацию постсекулярности предложен Дмитрием Узланером. Он отмечает, что новейшая тенденция современной философии заключается в ее слиянии с теологией. “И философия, и теология претерпевают изменения, ухватываемые через разговоры о теологическом / философском повороте. Это двойное движение: теология устремляется в философию, а философия — в теологию. Движение, на наш взгляд, неизбежное: как постсекулярное общество уже не сделать секулярным, так и мысль не повернуть вспять, не вернуть к привычным границам и рамкам” [1, с. 10] Узланер подчеркивает, что оппозиция религиозное/ светское выглядит все более надуманной в постсекулярном обществе.

Д. Узланер заключает, что “секулярная эпоха – это время границ и классификаций, разделений на частное и публичное, веру и разум, рациональное и иррациональное, науку и религию и т. д., когда каждое явление должно доказать свое право на существование перед строгим судом разума” [1, С. 28]. Талал Асад утверждает, что категория «секулярное» является эпистемической установкой мышления, ограничивающей познание индивида, то есть идеологией [20]. В этом отношении уместно говорить о размывании границ между верой и знанием, философией и теологией как о симптоме наступления постсекулярной эпохи. Поэтому искусственное создание границ для рационального дискурса, предлагаемое Ю. Хабермасом, не может быть долгосрочным проектом. Происходит смена культурных эпох, результатом чего будет появление принципиально новой социальной реальности, которую невозможно объяснить в старых идеологических рамках религиозное / секулярное.

Выводы

Типы мировоззрений отличаются не только гносеологически, но и культурно в том смысле, что имеют в своей основе глубокие культурные отличия, зачастую неизвестные и

непонятные представителю другого типа мировоззрения, что приводит к недопониманию, спорам и противостоянию в мировоззренческом дискурсе. Идея Хабермаса о взаимных «учебных процессах» может быть применена для симметричного изучения религиозной и безрелигиозной культуры, что поможет обеспечить толерантное отношение между ними в обществе. Мировоззренческие конфликты происходят, в основном, из-за недостаточной осведомленности о позиции Другого и отсутствия понимающей установки. Идеологические рамки осложняют возможность мировоззренческого диалога в том случае, когда одна из его сторон считает себя в привилегированном положении.

Попытки снятия конфликта и сосуществования мировоззренческих дискурсов в современном обществе предпринимаются через разрешение бинарной культурной оппозиции “религиозное/секулярное”. Предлагаемые варианты нормативного разграничения соответствующих социальных сфер не представляются реализуемыми на практике. Современная социокультурная ситуация характеризуется слиянием всех сфер и может быть обозначена как “постсекулярность” в противовес основной интенции секуляризации на дифференциацию общества. На межличностном уровне мировоззренческий нейтралитет становится возможным благодаря понимающей установке субъекта, его знания позиции Другого.

Благодарности

За поддержку и помощь в создании этой статьи благодарю своего научного руководителя, доктора философских наук, профессора, профессора кафедры философии и теологии НИУ «БелГУ» Кроткова Евгения Алексеевича.

Литература

1. Узланер Д.А. Введение в постсекулярную философию // Логос. 2011. № 3 (82). С.3-32.
2. Secularization Theory: the Course of a Concept // The Secularization Debate (Eds.W. H. Swatos, D. V. A. Olson). Lanham, Boulder, N. Y., Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, inc., 2000.
3. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / Пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. 603 с.
4. Эпштейн М.Н. Религия после атеизма. Новые возможности теологии. М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2014. 416 с.
5. Бердяев Н.А. Новое средневековье. Размышление о судьбе России и Европы. М.: Феникс-ХДС-пресс, 1991. 82 с.
6. Мюллер Д. Разум, религия, демократия / пер. с англ. А. А. Столярова. М.: Мысль, 2015. 560 с.
7. Berger P. L. The Social Reality of Religion. Harmondsworth: Penguin, 1969.
8. Luckmann Th. The Invisible Religion: the Problem of Religion in Modern Society. L.: Collier-Macmillan, 1970.
9. Wilson B. Religion in Secular Society: a Sociological Comment. L.: Watts, 1966.
10. Wilson B. Contemporary Transformations of Religion. Oxford: Clarendon press, 1976.
11. Stark R., Bainbridge W. S. The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation. Berkeley: University of California press, 1985.
12. Узланер Д.А. От секулярной современности к «множественным»: социальная теория о соотношении религии и современности // Государство. Религия. Церковь. В России и за рубежом. 2012. № 1 (30). С.8-32.
13. Eisenstadt Sh. Multiple Modernities // Daedalus. 2000. Vol. 129. No. 1.
14. Eisenstadt Sh. N. The New Religious Constellations in the Frameworks of Contemporary Globalization and Civilizational Transformation // World Religions and Multiculturalism (eds. Ben-Rafael & Sternberg). Leiden, Boston: Brill, 2010.

15. Эйзенштадт Ш. Новые религиозные конstellации в структурах современной глобализации и цивилизационная трансформация // Государство. Религия. Церковь. В России и за рубежом. 2012. № 1 (30). С.32-55.

16. Multiple Modernities and Postsecular Societies / Eds. Massimo Rosati and Kristina Stoeckl. Farnham: Ashgate, 2012.

17. Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи / пер. с нем. М.Б. Скурагова. М.: Весь мир, 2011. 336 с.

18. Агаджанян А.С. «Множественные современности», российские «проклятые вопросы» и неизбежность секулярного Модерна // Государство. Религия. Церковь. В России и за рубежом. 2012. № 1 (30). С.83-110.

19. Хабермас Ю. Постсекулярное общество – что это? Часть 1. Российская философская газета. 2008. № 4 (18). Апрель.

20. Asad T. Formations of the secular. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003.

References

1. Uzlaner D.A. Vvedenie v postsekulyarnuyu filosofiyu // Logos. 2011. # 3 (82), S. 3-32. (In Russian).

2. Secularization Theory: the Course of a Concept // The Secularization Debate (Eds.W. H. Swatos, D. V. A. Olson). Lanham, Boulder, N. Y., Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, inc., 2000.

3. Hantington S. Stolknovenie civilizacij / Per. s angl. T. Velimeeva, YU. Novikova. M.: OOO «Izdatel'stvo AST», 2003. 603 s. (In Russian).

4. Ehpshtejн M.N. Religiya после ateizma. Novye vozmozhnosti teologii. M.: AST-PRESS KNIGA, 2014. 416 s. (In Russian).

5. Berdyaev H.A. Novoe srednevekov'e. Razmyshlenie o sud'be Rossii i Evropy. M.: Feniks-HDS-press, 1991. 82 s. (In Russian).

6. Myuller D. Razum, religiya, demokratiya / per. s angl. A. A. Stolyarova. M.: Mysl', 2015. 560 s. (In Russian).

7. Berger P. L. The Social Reality of Religion. Harmondsworth: Penguin, 1969.

8. Luckmann Th. The Invisible Religion: the Problem of Religion in Modern Society. L.: Collier-Macmillan, 1970.

9. Wilson B. Religion in Secular Society: a Sociological Comment. L.: Watts, 1966.

10. Wilson B. Contemporary Transformations of Religion. Oxford: Clarendon press, 1976.

11. Stark R., Bainbridge W. S. The Future of Religion: Secularization, Revival and Cult Formation. Berkeley: University of California press, 1985.

12. Uzlaner D.A. Ot sekulyarnoj sovremennosti k «mnozhestvennym»: social'naya teoriya o sootnoshenii religii i sovremennosti // Gosudarstvo. Religiya. Cerkov'. V Rossii i za rubezhom. 2012. # 1 (30). S.8-32. (in Russian).

13. Eisenstadt Sh. Multiple Modernities // Daedalus. 2000. Vol. 129. No. 1.

14. Eisenstadt Sh. N. The New Religious Constellations in the Frameworks of Contemporary Globalization and Civilizational Transformation // World Religions and Multiculturalism (eds. Ben-Rafael & Sternberg). Leiden, Boston: Brill, 2010.

15. Ehjzenshtadt SH. Novye religioznye konstellyacii v strukturah sovremennoj globalizacii i civilizatsionnaya transformaciya // Gosudarstvo. Religiya. Cerkov'. V Rossii i za rubezhom. 2012. # 1 (30). S.32-55. (In Russian).

16. Multiple Modernities and Postsecular Societies / Eds. Massimo Rosati and Kristina Stoeckl. Farnham: Ashgate, 2012.

17. Habermas YU. Mezhdu naturalizmom i religiej. Filosofskie stat'i / per. s нем. M.B. Skuratova. M.: Ves' mir, 2011. 336 с. (In Russian).

18. Агаджанян А.С. «Множественные современности», российские «проклятые вопросы» и неизбежность секулярного Модерна // Gosudarstvo. Religiya. Cerkov'. V Rossii i za rubezhom. 2012. # 1 (30). S.83-110. (In Russian).

19. Habermas YU. Postsekulyarnoe obshchestvo – chto ehto? CHast' 1. Rossijskaya filosofskaya gazeta. 2008. # 4 (18). April'. (In Russian).
20. Asad T. Formations of the secular. Stanford, CA: Stanford University Press, 2003.

Chistyakova Ekaterina Y.

*WORLD OUTLOOK DISCOURSES: CONFLICT,
DIALOGUE AND COEXISTENCE IN MODERN SOCIETY*

Resume

The conflict problem and the coexistence of various, often polar, worldviews arises with the differentiation of society in the Modern history into institutions and spheres - politics, economy, religion, education, science. The cultural secularization project, closely connected with the modernization of society and understood as the liberation of public life from the influence of the Church, exhausted its resources by the twentieth century end. Today, there is every reason to talk about the emergence of "desecularization", as the process of the return of the Church to public life.

Today, Russian society is experiencing such a return. The local solution conflict religious and non-religious worldview in the Russian socio-cultural space is represented in the concept of Mikhail Epstein's "middle way" - a compromise when politics are secular, but the conflict religious and secular cultures is remains.

The growing political religion influence in the world is becoming a cause for concern about the fate of democracy. Dennis Mueller considers the worldviews discourses conflict as a conflict of traditionalism and modernism in culture. Traditionalism he associates with conservatism, conformism and religion. This is opposed by modernism, based on the ideals of science and liberal democratic values. Mueller is on the position that only modernism and secular culture can become the basis for the formation of liberal democracy. Therefore, traditionalism is a danger to democracy.

Mueller's reasoning prompted us to turn to the European P. Berger's, Th. Luckmann's and B. Wilson's secularization theory. In the European tradition, where the historical Church influence was great, the modernization of society led to secularization as freedom from religion. Therefore, researchers have traditionally seen a direct link between modernization and secularization. The alternative to this was proposed by R. Stark and W. Bainbridge in American secularization theory as freedom for religion. The religion market was formed in the initially secular American society and now the US is one of the most religious countries in the world, but this does not affect the its modernization pace. The existence of two secularization theory interpretations led to criticism of its foundations by Sh. Eisenstadt from the standpoint of the "multiple modernities" concept. It's main idea is that there is no single way to modernize societies. Multiple modernities are variants of its influence on different societies, their civilizational (religious) foundations, which as a result do not always lead to secularization.

Jurgen Habermas formulates another view of this problem in the concept of the post-secular period, when religion returns to public life. In these conditions, dialogue and peaceful coexistence of worldview discourses are possible due to the recognition of a consistent theory of truth and the principle of intersubjectivity. However, there are also difficulties in implementing this program, since the main condition is the existence of a developed democratic society. Moreover, it assumes the formation of a common field of conversation for secular and religious people, which requires a softening of their position and may conflict with the fundamental principles of religious doctrine.

The process of destroying the cultural program of secularization leads to a blurring of the boundaries between the divided spheres, which makes it difficult to further forecast the cultural situation. Only local scenarios for the settlement of worldview conflicts are acceptable, in which the cultural foundations of society will be taken into account. It is quite likely, that on a global scale the conflict between a religious and a non-religious worldview will be resolved by eroding their own borders.

Шевченко Кирилл Владимирович,
доктор исторических наук,
заведующий Центром евразийских исследований
Филиала Российского государственного социального университета,
Минск, Республика Беларусь
e-mail: shevchenkok@hotmail.com

РУССКИЙ ЛИТЕРАТУРНЫЙ ЯЗЫК В ГАЛИЦКО-РУССКОЙ ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ В XIX ВЕКЕ

Аннотация: В XIX в. среди галицко-русской интеллигенции доминировал взгляд на галицких русинов как на часть русского народа в составе великороссов, малороссов и белорусов. Русский литературный язык воспринимался галицко-русскими деятелями как общее культурное достояние всех восточных славян. Однако попытки галицко-русских просветителей популяризировать русский язык среди русинов Галиции встречали противодействие австрийских властей и польской администрации Галиции, которые, стремясь отдалить русинов от общерусской культуры по политическим причинам, в 1890-е годы насильственно ввели в Галиции украинский фонетический алфавит.

Ключевые слова: Галиция, русины, русский язык, этнокультурная инженерия, идентичность

Shevchenko Kirill Vladimirovich,
Ph.D., Head of Center for Eurasian Studies,
Branch of Russian State Social University,
Minsk, Republic of Belarus
e-mail: shevchenkok@hotmail.com

RUSSIAN LITERARY LANGUAGE IN GALICIAN-RUSSIAN PUBLIC AND POLITICAL THOUGHT IN GALICIA IN XIXth. CENTURY

Abstract: During XIX century Galician-Russian intelligentsia perceived Galician Rusyns as a part of a single Russian nation consisting of Great Russians, Little Russians and Byelorussians. Russian literary language was considered by Galician-Russian thinkers as common cultural legacy of all Eastern Slavs. However, attempts to introduce Russian literary language in Galicia undertaken by Galician-Russian cultural activists were blocked by Austrian authorities and Polish administration in Galicia due to political reasons. Trying to separate Rusyns in Galicia from Russian culture, Austrian and Polish authorities in Galicia imposed Ukrainian phonetic script in Galicia despite numerous protests of Galician intelligentsia.

Keywords: Galicia, Rusyns, russian language, ethnic and cultural engineering, identity

Восточная Галиция превратилась в бастион украинского национализма лишь после геноцида галицких русофилов, развязанного австро-венгерскими властями в ходе Первой мировой войны. Вплоть до начала XX века украинская идентичность не полностью утвердилась в Галиции. В это время «половина галицийского крестьянства не имела отчетливо выраженного национального самосознания в современном понимании и служила объектом борьбы «за души». Примечательно, что в г. Станиславов (современный г. Ивано-Франковск), являвшимся одним из центров украинского движения в Галиции, этноним «украинец» стал вытеснять «русинское» самоназвание только после 1917 года, при этом среди галицко-русской интеллигенции был распространен взгляд на галицких русинов как на составную часть единого русского народа от Карпат до Камчатки, оторванную от остальных русских земель неблагоприятными историческими условиями. «Наша Западная Русь, отторгнутая от своего исторического средоточия, подчинилась вредному влиянию, - писала в январе 1884 г. галицко-русская газета «Слово», издававшаяся во Львове. – Мы пришли в

политическом, церковном, социальном, нравственном и языковом отношениях в ужасное расстройство... Наша Русь потеряла высшие сословия; осталась только темная масса мужиков-крепаков и духовенство..., пересыпанное полонизмом».

Стремление преодолеть последствия этого «ужасного расстройтва» путем культивирования общерусского культурного единства определяло действия галицко-русских просветителей в XIX веке. В языковой области это выразилось в стремлении к деполонизации и к освоению русского литературного языка, который галицко-русские деятели считали общерусским культурным достоянием и плодом совместных цивилизационных усилий великороссов, малороссов и белорусов. «Русско-народная партия в Галичине исповедует... национальное и культурное единство всего русского народа, а поэтому признает своими плоды тысячелетней культурной работы всего русского народа, принимаю во внимание принадлежность русского населения Галичины к малорусскому племени русского народа», - декларировал съезд русско-народной партии Галиции, состоявшийся 27 января (7 февраля) 1900 г. в Львове. Общественные деятели Галиции в конце XIX - начале XX вв. отмечали широкое распространение «москвофильских» настроений среди «русского простонародья Галичины», указывая, что галичане превосходят «малорусское и великорусское простонародье в России в развитии национального сознания, в патриотизме и в глубокой привязанности к русскому обряду и к церкви». Это признавали и активисты украинского движения, выражавшие сожаление по поводу того, что галицкие мужики «от природы москвофиль». Аналогичную характеристику населения Галиции давал известный галицко-русский деятель Д.Н. Вергун, подчеркивавший, что «несмотря на шестивековое отторжение его от русского корня, оно не утратило сознания своей принадлежности к русскому миру. Идея национального «украинского» сепаратизма захватила только небольшую горсть местной полуинтеллигенции, зависевшей тем или иным образом от Венского и Будапештского правительств. В толщу населения идея сепаратизма не проникла...».

Если активисты украинского движения стремились доказать раздельное существование великороссов и украинцев уже в эпоху Киевской Руси, стараясь вычлнить в древнерусской истории ее «украинский» компонент, то галицко-русские мыслители исходили из изначального единства всех земель Руси. Будучи патриотами Галиции, галицко-русские деятели подчеркивали колоссальную роль галичан в общерусской истории, отмечая, что уроженцы Галицкой Руси внесли большой вклад в возвышение Московского княжества в период феодальной раздробленности. К числу самых известных из них относился выходец из Галиции митрополит Петр, который, поддерживая объединительную политику московского князя Ивана Калиты во второй четверти XIV в., перенес в Москву митрополичий престол, сделал её духовным центром России. Галицкие деятели воспринимали личность Петра как один из символов общерусского единства, подчеркивая, что «ближайшим советником Ивана Калиты был первый митрополит московский Петр, называемый также Петром из Раты, поскольку он родился в нынешней Галичине и жил над рекой Ратюю...». Таким образом, именно галичанин стоял у истоков превращения Москвы в церковную столицу русских земель, что весьма символично. Характеризуя положение Галицкой Руси в составе Польши, захватившей галицкие земли в 1340-е годы, галицко-русские деятели подчеркивали, что политика польских королей была направлена на то, чтобы «прервать и уничтожить связь между русскими подданными Польши и русскими жителями возникавшего в то время на севере Московского великого княжества, тем более, что русские подданные Польши не отличались по вере, языку и письму от русских жителей Московского княжества... В этих же целях была использована и церковная уния, заключенная в Бресте».

Представители галицко-русской общественной мысли подчеркивали важную роль уроженцев Малой Руси в развитии русской науки и культуры, отмечая, что Москва, будучи политическим центром свободной Руси, при этом длительное время «не была центром просвещения» и «не представляла удобной почвы для распространения образованности. ...Свет нового просвещения, которому впоследствии суждено было отразиться и на самой

Москве, загорелся на юго-западных окраинах Руси, попавших частью под Польшу, частью под Литву. Православные братства, вызванные преследованиями Польши и римокатоличества... посвящают все свои нравственные и материальные средства на распространение образованности и учреждают училища». Особое место в этой деятельности принадлежало Киеву и созданной митрополитом П. Могилой в 1631 г. Киево-Могилянской академии, откуда «выходили просвещеннейшие люди на всю Русь... Плоды этого просвещения проявились в том, что среди русского населения Польши и Литвы... выступает целый ряд деятелей и ими создается литература полемического и богословского содержания. Из той же среды выходят ученые люди, которые не только в южной Руси противостоят противонародной пропаганде, но проникают и в Москву и кладут первое основание русской учебной литературе».

По справедливым словам А. Миллера, «культура, которую мы знаем сегодня как русскую, была создана в XVIII и в первой половине XIX в. совместными усилиями русской и украинской элит, если вообще возможно применение этих терминов более позднего происхождения к тому времени; или же, что более правильно, усилиями великорусской и малорусской элит. Именно с этим общим наследием и пришлось позднее бороться украинским националистам, включая М. Грушевского, который затратил много усилий на критику «традиционной схемы русской истории», возникшей в Киеве». В концептуальную разработку «традиционной схемы русской истории» внесли огромный вклад галицкие и карпато-русские ученые, оказавшие значительное воздействие на русскую общественную мысль в целом. Так, историк Ю. Венелин (Гуца), стоявший «у колыбели русской славистики, оказал серьезное влияние не только на ход развития славистики в России, но и на отдельных ученых и писателей, в том числе на М.П. Погодина, К.С. Аксакова, А.С. Хомякова, О.М. Бодянского...».

Русский язык занимал колоссальное место в культурно-просветительской и общественно-политической деятельности представителей галицко-русского движения, воспринимавших русское культурное наследие, включая русский литературный язык, как плод общих усилий всех ветвей русского народа, включая великороссов, малороссов и белорусов. Примечательно, что начало национального возрождения в Галицкой и Угорской Руси в первой трети XIX века определялось деятельностью убежденных сторонников общерусского языкового единства. Д.И. Зубрицкий, с которым связаны первые проявления национального возрождения галицких русинов, по праву считался лидером «русского» направления, поддерживал контакты с профессором Московского университета известным историком М.П. Погодиным и был убежденным сторонником русского литературного языка как языка культуры и науки в Галичине. В своем письме к известному чешскому национальному деятелю В. Ганке 27 декабря 1852 г. (8 января 1853 г.) Д.И. Зубрицкий совершенно определенно высказался за русский литературный язык для всех ветвей русского народа. «Как немцы в Штрасбурге, в Дорпате, в Зурихе и Гамбурге на одном только пишут наречии и разумеют друг друга, так и русские должны писать на одном только, твердо уже основанном и изящно обработанном, диалекте», - утверждал в своем письме В. Ганке Д.И. Зубрицкий, имея в виду русский литературный язык. Стремление принять русский литературный язык галицко-русской интеллигенцией, впрочем, не было в то время чем-то уникальным. Мысль о русском языке как общем литературном языке славян, высказывалась и представителями других славянских народов, включая хорватов, словаков и чехов. Помимо Д.И. Зубрицкого, начальный этап национального возрождения в Галиции был связан с именами М. Шашкевича, И. Вагилевича и Я. Головацкого, вошедших в историю Галицкой Руси как «Русская троица». Изданный в 1837 г. «Русской троицей» литературный альманах «Русалка Днестровая» убедительно демонстрировал явные общерусские мотивы. В опубликованном здесь стихотворении М. Шашкевича «Воспоминание» прославлялись сюжеты общерусской истории, в том числе золотая эпоха Ярослава Мудрого, а также сила и слава Новгорода. Содержание «Русалки Днестровой» пришлось не по вкусу бдительным австрийским чиновникам. В результате в Галичине альманах был запрещен и конфискован

полицией, а его авторы в наказание были исключены из Львовской духовной семинарии. Таким образом, первые проявления культурно-национальной деятельности русинов Галиции в 1830-е годы свидетельствовали об их осознании исторического единства русских земель и стремлении строить свою культурную работу на этой основе. Комментируя попытки украинских деятелей «приватизировать» наследие первых галицко-русских будителей, известный галицко-русский деятель Мончаловский писал впоследствии, что «украинофилы любят ссылаться на неживущих уже выдающихся деятелей и делать их своими единомышленниками, благо «мертвые срама не имут» и протестовать не станут. В России они сделали своим единомышленником И.П. Котляревского, а в Галичине М.С. Шашкевича». Между тем, в трудах этих литераторов, по словам Мончаловского, «нет и следа украинофильского сепаратизма».

Стремление русинов Галиции к культурно-языковому единству с Россией противоречило как интересам местной польской элиты, так и политическим замыслам Вены. С присоединением Галиции к Австрии в ходе первого раздела Речи Посполитой в 1772 г. австрийцы, по словам известного галицко-русского деятеля Я.Ф. Головацкого, «всеми мерами старались не допускать сношений русских галичан с Россией и не позволяли им пользоваться русской литературой. Немецкая администрация боялась сознания в народе письменного единства с Россией, а римско-католическая иерархия опасалась сближения галицких униатов с русским православием». Галицко-русская газета «Слово» сетовала на то, что «будучи уже под Австрией, нас правительственные мужи подозревали и почему-то недолобливали... Кто дерзал писать по-русски, хотя бы весьма плохо..., падал в подозрение москалефильства и подвергался надзору; издать печатью русский букварец было ужасною дерзостью...».

Уже начальный этап галицко-русского национального возрождения был связан с борьбой против латинизации и полонизации, навязываемой польской администрацией Галиции и австрийскими властями. В 1833 г. в предисловии к своему сборнику польских и галицко-русских песен польский литератор В. Залесский высказал мысль о целесообразности присоединения галицких русинов к польской литературе, напечатав галицко-русские песни польской латиницей и выразив мнение, что все славянские народы оставят кириллицу. Галицкий греко-католический священник И. Лозинский поддержал эту идею в своей статье «О введении польского алфавита в русскую письменность», опубликованной во Львове в местной польской газете «*Rozmaitosci*» в 1834 г. Однако эта инициатива вызвала единодушное негодование галицко-русской общественности. М. Шашкевич в брошюре «Азбука и абецадло», опубликованной в 1836 г., резко осудил идею перехода на латиницу, показав ее неприемлемость для галицких русинов. Впоследствии попытки латинизации письменности галицких русинов будут регулярно предприниматься со стороны австрийских властей и польской администрации Галиции.

В ходе революции 1848 г. австрийская администрация для противодействия революционному движению галицких поляков была вынуждена опереться на зарождавшееся национальное движение русинов Галиции. Уже в это время австрийские власти обнаружили стремление противодействовать общерусской идентичности галичан, способствуя формированию у них особого, отдельного от общерусского, самосознания. В ходе встречи с галицко-русской делегацией в 1848 г. тогдашний губернатор Галиции граф Ф. Стадион задал делегатам от галицких русинов вопрос «Кто вы?», сопроводив его своеобразной подсказкой – репликой о том, что «если бы вы считали себя россиянами, то я не мог бы вам помогать». Поскольку русины были заинтересованы в помощи правительства, то в ответ на данный вопрос губернатора они, дабы не вызвать неудовольствия и получить помощь от Вены, заявили, сославшись на конфессиональные различия с русскими, что они не россияне, но «рутены». Позднее видный представитель галицко-русского движения И. Наумович выражал сожаление по поводу данного эпизода, объясняя его прагматическими соображениями русинов, вынужденных заявить губернатору Галиции не то, что они на самом деле хотели сказать, а то, что он хотел от них услышать. В это время, по словам О.А. Мончаловского, «не

было в Галицкой Руси партий, а о партии «украинофилов» никому и не снилось». Заигрывания Вены с русинами, вызванные тактическими целями австрийской политики в условиях революции, способствовали оживлению национальной деятельности галицких русинов, выразившись в появлении галицко-русской прессы и ряда национальных организаций. Во время революции 1848-1849 гг. были основаны Народный дом и Галицко-русская Матица во Львове, которые «наряду со Ставропигийским институтом почти на столетие стали культурными центрами русского движения...». Хотя после подавления революции 1848 г. Вена вернулась к союзу с польской шляхтой Галиции, созданные в ходе революции галицко-русские культурные и просветительские организации уцелели, сыграв впоследствии важную роль в развитии русского движения в Галиции. На съезде галицко-русской интеллигенции во Львове в 1848г. было принято решение способствовать очищению «галицко-русского наречия» от полонизмов и сближению его с русским литературным языком.

В 1859 г. наместник Галиции польский граф А. Голуховский выступил с инициативой перевести письменность местных русинов на латинскую графику и ввести в местные галицко-русские школы латиницу. Цель данного этнолингвистического проекта заключалась в том, чтобы ограничить растущее влияние русского литературного языка, популярность которого среди галицких русинов, по мнению Голуховского, представляла угрозу для Австрии. Подобный шаг наместника Галиции, помимо стремления ограничить культурное влияние России, объяснялся и тем, что «доносами на москвофильство в Галиции он открывал полякам путь к реабилитации в глазах австрийского правительства за их революционные выступления». Австрийское правительство и министр просвещения граф Тун поддержали предложение А. Голуховского. План латинизации русинского населения Галиции закончился тогда провалом из-за энергичного сопротивления галицко-русских общественных деятелей, справедливо воспринявших инициативу австро-польских властей как «польскую интригу» и «покушение на руску народность и тысячелетнюю культурную традицию». Против латиницы высказалось большинство галицко-русских членов созданной австрийскими властями комиссии.

Политика австрийских властей и польской администрации Галиции, направленная на отрыв галицких русинов от общерусской культуры и русского литературного языка, была продолжена во второй половине XIX века, что выражалось в недопущении в письменность русинов элементов русского литературного языка и гражданского алфавита. В письме чешскому национальному деятелю В. Ганке в январе 1859 г. известный галицко-русский ученый Я.Ф. Головацкий, описывая положение галицко-русской интеллигенции, отмечал, что «учителям приказано беречься всякого слова, которое заимствовано из великорусского или церковного языка, книжная цензура строго наблюдает, чтобы в новоизданных книгах не употреблялись слова, сходные с русским (книжно-российским) языком. До того дошло, что вследствие распоряжения министерии наук и культа издал преосвященный епископ окружное послание ко всем священникам и законоучителям..., в котором запрещается заимствовать слова и формы из богослужебного церковно-славянского языка... Под такими обстоятельствами... Матица Галицко-русская не издает ничего. Авторы умолкли. Журналы подавлены... Грустное положение, жалкая будущность!». Русский историк-славист Н.В. Ястребов, хорошо знакомый с положением в Галиции, замечал, что «австрийская цензура в Галиции не пропускала даже од в честь императора, когда замечала в них слова и обороты великорусские и графику не церковно-славянскую, а русскую гражданскую...».

С 1860-х годов новым эффективным инструментом отчуждения галицких русинов от русской культуры и русского литературного языка стало украинское движение в Галиции. Примечательно, что Духнович, Добрянский, Павлович и другие деятели угорских русинов отрицательно отнеслись к реформированию галицко-русской письменности и созданию украинского литературного языка, восприняв это как сепаратизм. А. Добрянский считал появление отдельного литературного языка у малороссов «предательской изменой» русского народа и всего греко-славянского мира. По мнению Добрянского, «южнорусский

литературный сепаратизм мог стать причиной гибели некоторых окраинных ветвей славянства, ослабил бы его русский центр и стал бы... авангардом германизма в борьбе с греко-славянским миром». Создаваемый в Галиции новый литературный язык Добрянский именовал «русско-польским», от которого «переход к чисто польскому не представлял бы уже никаких почти затруднений». Характеризуя состояние польского общества Восточной Галиции во второй половине XIX в., А.И. Добрянский метко замечал, что «все польские чиновники, профессора, учителя, даже ксендзы стали заниматься по преимуществу филологией, не мазурской или польской, - нет, но исключительно нашей русской, чтобы при содействии наших изменников создать новый русско-польский язык, от которого переход к чисто польскому не представлял бы уже никаких почти затруднений».

С изобретением украинской фонетической письменности П. Кулишом (так наз. «кулишивка»), созданной в противовес русской этимологической письменности, австро-польские этнокультурные технологи получили новое эффективное орудие обособления галицко-русской письменности от русского литературного языка. По удачному выражению хорошо информированного русского современника В. Кельсиева, именно поляки «серьезно принимали кулишивку за средство произвести раскол между южнорусами и Москвой». Известно, что сам П. Кулиш крайне негативно реагировал на использование созданного им фонетического алфавита поляками для углубления культурно-языкового раскола между малороссами и великороссами. В своем письме к известному галицко-русскому деятелю Б. Дедицкому в 1867 г. Кулиш заявил о том, что «видя это знамя (кулишивку) в неприятельских руках, я первый на него ударю и отрекусь от своего правописания во имя русского единства». Тем не менее, польские менеджеры «украинского проекта» в Галиции стремились использовать в своих интересах не только изобретенный Кулишем украинский фонетический алфавит, но и его самого как авторитетного деятеля украинского движения в России. Стремясь превратить Восточную Галицию в центр украинского движения, трансформировав его из культурно-языкового в политический проект, польская элита Галиции предложила Кулишу возглавить издание украинской прессы в Галиции. В 1881 г. Кулиш посетил Львов, где он вел переговоры с представителями польской аристократии Галиции, включая Р. и Ю. Чарторыйских и князя А. Сапегу, об издании в Галиции украинской газеты «Хутор» и превращении Львова в центр украинского движения. Польские магнаты предложили Кулишу очень выгодные финансовые условия. Так, Ю. Чарторыйский обещал выделить на издание «Хутора» 14.000 гульденов; А. Сапега – 6.000 гульденов; польские помещики обязались выписать «Хутор» для своих русских сел. Однако осознав, что польские политики хотят использовать его как орудие разрушения общерусского единства и придя в негодование от передачи русских монастырей Галиции иезуитам, П. Кулиш покинул Галицию и вернулся в Россию.

Таким образом, ни творец украинского фонетического алфавита П. Кулиш, ни известный историк Н. Костомаров, стоявшие у истоков начальной, культурной фазы украинского движения, не пожелали переводить его в политическую плоскость и порывать с идеей общерусского единства. Известно, что Н. Костомаров, заметив в 1863 г. «намерение польских политиков воспользоваться украинофильством для целей восстания, и склонность некоторых малороссов пойти на польскую удочку, торжественно провозгласил «анафему тому, кто задумает отделение Украины от России». Однако то, что отказались делать Н. Костомаров и П. Кулиш, сделает позднее М. Грушевский, исторические труды которого будут призваны обосновать глубокие цивилизационные различия Южной и Северной Руси. «Нынешнее украинофильство, - писал в 1898 г. О.А. Мончаловский, комментируя эволюцию украинских деятелей, - не благородное и естественное украинофильство Костомарова, Шевченко и Кулиша... С течением времени под влиянием враждебной русскому народу, но хитрой политики его противников, первоначально чистое, литературное украинофильство, выразившееся в любви к родному слову, к обычаям Южной Руси, выродилось в национально-политическое сектанство».

Усиление противоречий между русскими галичанами и украинофилами было срежиссировано польской администрацией Галиции в 1890 г., когда «после предварительных совещаний с наместником Галичины К. Бадени и митрополитом С. Сембратовичем депутат галицкого сейма Ю.С. Романчук провозгласил проект национально-политического соглашения с поляками, получившего название «Новая эра». В своей программе, представленной на заседании галицкого сейма 13 (25) ноября 1890 г. Ю. Романчук провозгласил именно те положения, которые требовал от него Бадени. Главные пункты программы Романчука гласили, что «мы, русины, народ самостоятельный, отдельный от польского и российского и на этом основании желаем развивать свою народность и язык. Мы держимся верно греко-католической веры и обряда». По сути, данная программа означала «отречение от племенной связи с остальным русским миром, и даже отделяла галицких малороссов-униатов от православных малороссов в Буковине, не говоря уже о малороссах в России». Представители русских галичан выступили категорически против тезисов Романчука, так как они отрицали идею общерусского единства, лежавшую в основе мировоззрения галицких русофилов. Соглашение украинофильской части галичан с поляками, получившее известность как «Новая эра», усилило раскол между русскими галичанами и украинофилами, опиравшимися на поддержку Вены и галицких поляков. В итоге ранее единый «Русский клуб» в галицком сейме раскололся; «в целой Галиции завязалась ожесточенная борьба партий... Одновременно возникла травля всех, кто оказался противником «программы». Провозглашение «Новой эры» стало идеологической подготовкой для наступления на русских галичан и русский литературный язык в Галиции.

С 1892 г. в школах Галиции было официально введено фонетическое правописание («кулишівка») вместо традиционного для русинов и принятого в дореволюционной России этимологического письма, благодаря которому русины могли свободно читать изданные в России книги. Введение фонетического правописания в Галиции сталкивалось с немалыми трудностями. Орган галицко-русской интеллигенции львовский «Галичанин» с иронией сообщал в феврале 1893 г., что газета галицких украинофилов «Дило», критикуя сторонников традиционного этимологического правописания и выступая за фонетику, тем не менее, «употребляет на своих столбцах этимологическое правописание». Галицко-русская пресса отмечала подозрительно быструю положительную реакцию школьных властей Галиции на ходатайство украинофильских организаций «Педагогическое общество» и «Общество им. Шевченко» о введении фонетической письменности вместо этимологии, делая вывод о том, что введение фонетики было заранее решено властями. Галицко-русская общественность сравнивала введение фонетики с попыткой введения латиницы в галицко-русскую письменность по инициативе графа Голуховского в 1859 г. «Проект замены русских букв латинскими упал, но не упало желание оторвать Галицкую Русь от исторических основ развития ее литературы, ...порвать связи с ее историческим прошлым, - констатировала «Галицкая Русь». – Одним из средств к достижению этой затеи имеет служить введение фонетики в русское письмо». Галицко-русская пресса подробно освещала очередной этнокультурный эксперимент австрийских и польских властей, подчеркивая, что «введение фонетики – целый переворот, глубоко затрагивающий русскую народность в ее основаниях; фонетический вопрос – чисто политический вопрос, ибо школа втягивается таким образом в сферу национальной и партийной борьбы. Фонетика – только начало, только одно звено в цепочке дальнейших реформ на организме нашей народности».

Самое влиятельное в Восточной Галиции галицко-русское культурно-просветительское Общество им. Качковского, отражавшее мнение большинства галицко-русского населения, обратилось 16(28) января 1893 г. к императору Австро-Венгрии Францу Иосифу с петицией, объясняя неприемлемость введения фонетики с формальной точки зрения и ее несовместимость с традиционной литературной традицией русинов. «Глубокое смущение и беспокойство овладело целым русским населением в Галичине... Введение фонетического вместо столетиями санкционированного этимологического правописания... лишено всякого основания, - говорилось в петиции Общества им. Качковского. – Введение

фонетической письменности нанесло бы русской письменности весьма чувствительный вред, ...явилось бы существенным препятствием к образованию литературного языка... Фонетическое правописание находится в... противоположности и противоречии к литературным, историческим и церковным традициям русского народа».

Официальное введение фонетики положило начало кампании преследования русского литературного языка. Так, «воспитанникам Львовской духовной семинарии запретили обучаться ему, у учеников стали отбирать книжки, написанные на русском литературном языке, общества студентов «Буковина» в Черновцах и «Академический кружок» во Львове были закрыты...». В борьбу с русским литературным языком включились иерархи греко-католической церкви Галиции, включая митрополита С. Сембратовича, «покорного слуги графа К. Бадени». Именно Сембратович дал «почин к изданию пастырского послания, запрещающего духовенству и мирянам выписывать и читать орган русской партии «Червонную Русь», многим священникам отнял отличия и достоинства благочинных за то, что они не приняли так называемой «новоэрской программы».

Гонения коснулись и русских галичан, состоявших на правительственной службе. По словам современника, «кто хотел отличиться или поправить свою репутацию перед начальством, тот достигал цели доносом на своего сослуживца, принадлежащего к русской партии...». С 1890-х гг. усилились явные извращения истории украинскими деятелями Галиции, охватив всю общественную сферу от образования до прессы. Галицко-русские публицисты указывали в этой связи на откровенно тенденциозное содержание малорусских учебников для галицких школ, в частности, на тот факт, что галицкие украинофилы «избегают всего, что могло бы не понравиться польским политикам и даже не стесняются переделывать своего кумира, Т. Шевченко». Преследования галицко-русского движения в Галиции после объявления «новоэрской программы» в 1890 г. стали генеральной репетицией массовых репрессий, обрушившихся на русских галичан во время Первой мировой войны. Характеризуя атмосферу в Галиции в 1890-е годы, орган галицко-русской интеллигенции львовский «Галичанин» писал в январе 1893 г., что «с тех пор, как правительство стало особенно зорко смотреть на Галичину как на базу военных операций, мы, Русь, чувствуем на себе... систематическое стремление к вынародовлению (*т.е. денационализации – прим. К.Ш.*) русского населения».

Последовавшее после принятия «новоэрской программы» углубление раскола между русскими галичанами и украинофилами стало свидетельством окончательного перехода украинского движения из его «этнографическо-литературной» фазы на политические рельсы, подготовленные Веней и польской администрацией Галиции. С началом Первой мировой войны против галицко-русской интеллигенции в Галиции был развязан широкомасштабный террор со стороны австрийских военных властей и гражданской администрации. В результате позиции галицко-русского движения в Галиции были существенно ослаблены. Этнокультурный облик Галиции с этого времени стали определять представители местного украинского движения.

Литература

1. Аристов Ф.Ф. Карпато-русские писатели. Москва, 1916. 285 с.
2. Байцура Т. Закарпатоукраинская интеллигенция в России в первой половине XIX века. Словацке педагогічне видавництво в Братіславі, 1971. 221 с.
3. Вергун Д.Н. Что такое Галиция? Петроград, 1915. 67 с.
4. Галичанинъ. Львов, 8 (20) сичня 1893. №. 4.
5. Галичанинъ. Львов, 4 (16) лютого 1893. №. 25.
6. Галичанинъ. Львов, 9(21) лютого 1893. №. 29.
7. Галицкая Русь. Львов, 30 января (11 февраля) 1892. №. 24.
8. Галицкая Русь. Львов, 6 (18 июня) 1892. №. 127.
9. Галичина и Молдавия. Путевые письма Василія Кельсиева. Санкт-Петербург: Печатня В. Головина, 1868. 176 с.

10. Добрянский А.И. О современном религиозно-политическом положении австро-угорской Руси. Москва, 1885. 82 с.
11. Заметки и дополнения к статьям г. Пыпина, напечатанным в Вестнике Европы за 1885 и 1886 годы. Сочинение Якова Головацкого. Вильна: Типография А.Г. Сыркина, 1888. 105 с.
12. Слово. Львовь, 3 (15) января 1884. Ч. 1.
13. Мончаловский О.А. Главные основы русской народности. Львовь: Типография Ставропигийского Института, 1904. 118 с.
14. Мончаловский О.А. Литературное и политическое украинофильство. Львовь: Типография Ставропигийского Института, 1898. 217 с.
15. Мончаловский О.А. Святая Русь. Львовь: Из типографии Ставропигийского Института, 1903. 89 с.
16. Пашаева Н.М. Очерки истории русского движения в Галичине XIX-XX вв. Москва, 2007. 257 с.
17. Письма к Вячеславу Ганке из славянских земель. Издал В.А. Францев. Варшава: Типография Варшавского Учебного Округа, 1905. 398 с.
18. Сімович В. Йозеф Іречек і українська мова (до азбучної заверюхи 1859 р.). Прага, 1933. 73 с.
19. Федевич К.К. Украинцы и не только. Особенности национального самосознания украинцев Восточной Галиции в 1920-1930-е годы // Славяноведение. 2014. № 5. С. 3-12.
20. Ястребов Н.В. Галиция. Санкт-Петербург: Типография Кюгельген, Гличь и Ко, 1913. 91 с.
21. Daniš M., Matula V. M.F. Rajevskej a Slováci v 19 storočí. Bratislava, 2014. 237 s.
22. Miller A. The Ukrainian Question. The Russian Empire and Nationalism in the Nineteenth Century. Budapest – New York, 2003. 242 p.

References

1. Aristov F.F. Karpato-russkiye pisateli. Moskva, 1916. 285 s. (In Russian).
2. Baysura T. Zakarpatoukrainskaya intelligentsiya v Rossii v pervoy polovine XIX veka. Slovats'ke pedagogicne vydavnistvo v Bratislavi, 1971. 221 s. (In Russian).
3. Vergun D.N. Chto takoye Galitsiya? Petrograd, 1915. 67 s. (In Russian).
4. Galichanin". L'vov, 8 (20) sichnya 1893. №. 4. (In Russian).
5. Galichanin". L'vov, 4 (16) lyutogo 1893. №. 25. (In Russian).
6. Galichanin". L'vov, 9(21) lyutogo 1893. № 29. (In Russian).
7. Galitskaya Rus'. L'vov, 30 yanvarya (11 fevralya) 1892. № 24. (In Russian).
8. Galitskaya Rus'. L'vov, 6 (18 iyunya) 1892. № 127. (In Russian).
9. Galichina i Moldaviya. Putevyye pis'ma Vasiliya Kel'siyeva. Sankt-Peterburg: Pechatnya V. Golovina, 1868. 176 s. (In Russian).
10. Dobryanskiy A.I. O sovremennom religiozno-politicheskom polozhenii avstro-ugorskoj Rusi. Moskva, 1885. 82 s. (In Russian).
11. Zаметki i dopolneniya k stat'yam g. Pypina, napechatannym v Vestnike Yevropy za 1885 i 1886 gody. Sochineniye Yakova Golovatskogo. Vil'na: Tipografiya A.G. Syrkina, 1888. 105s. (In Russian).
12. Slovo. L'vov", 3 (15) yanvarya 1884. CH. 1. (In Russian).
13. Monchalovskiy O.A. Glavnyya osnovy russkoj narodnosti. L'vov": Tipografiya Stavropigiyskago Instituta, 1904. 118 s. (In Russian).
14. Monchalovskiy O.A. Literaturnoye i politicheskoye ukrainofil'stvo. L'vov": Tipografiya Stavropigiyskago Instituta, 1898. 217 s. (In Russian).
15. Monchalovskiy O.A. Svyataya Rus'. L'vov": Iz tipografii Stavropigiyskago Instituta, 1903. 89 s. (In Russian).
16. Pashayeva N.M. Oчерki istorii russkogo dvizheniya v Galichine XIX-XX vv. Moskva, 2007. 257 s. (In Russian).

17. Pis'ma k Vyacheslavu Ganke iz slavyanskikh zemel'. Izdal V.A. Frantsev. Varshava: Tipografiya Varshavskogo Uchebnogo Okruga, 1905. 398 s. (In Russian).
18. Simovich V. Yozef ĭrechek í ukrains'ka mova (do azbuchnoĭ zaveryukhi 1859 r.). Praga, 1933. 73 s. (In Ukrainian).
19. Fedevich K.K. Ukraintsy i ne tol'ko. Osobennosti natsional'nogo samosoznaniya ukrainsev Vostochnoy Galitsii v 1920-1930-ye gody // Slavyanovedeniye. 2014. № 5. S. 3-12. (In Ukrainian).
20. Yastrebov N.V. Galitsiya. Sankt-Peterburg: Tipografiya Kyugel'gen, Glich" i Ko, 1913. 91 s. (In Ukrainian).
21. Daniš M., Matula V. M.F. Rajevskej a Slováci v 19 storočí. Bratislava, 2014. 237 s.
22. Miller A. The Ukrainian Question. The Russian Empire and Nationalism in the Nineteenth Century. Budapest – New York, 2003. 242 p.

КУЛЬТУРА. ПОЛИТИКА. ПОНИМАНИЕ
(Культура, нация, государство – проблемы
идентичности в контексте современной политики)

VI Международная научная конференция
(Белград, 17-19 мая 2018 г.)

КУЛТУРА. ПОЛИТИКА. РАЗУМЕВАЊЕ

(Култура, нација, држава – проблеми
идентитета у контексту савремене политике)

VI Међународна научна конференција
(Београд, 17-19. мај 2018. г.)

Публикується в авторској редакції

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(4)(082)
316.334.3(4)(082)

МЕЖДУНАРОДНАЯ научная конференция Культура. Политика. Понимание (6 ; 2018 ; Белград)
Культура. Политика. Понимание : (культура, нация, государство-проблемы идентичности в
контексте современной политики) : материалы VI Международной научной конференции (Белград,
17-19 мая 2018 г.) = Култура. Политика. Разумевање : (култура, нација, држава-проблеми идентитета
у контексту савремене политике) : материјали VI Међународне научне конференције (Београд,
17-19. мај 2018. г.). - Белгород : Белгородский государственный национальный исследовательский
универзитет (НИУ "БелГУ") ; Москва : Сциально-теологический факультет им. митрополита
Московского и Коломенского Макария (Булгакова) : Кафедра культурологии и политологии ;
Белград : Институт политических исследований, 2018 (Београд : Бирограф). - 359 стр. ; 25 см
На врху насл. стр.: Белгородский государственный национальный исследовательский
универзитет (НИУ "БелГУ) и Сциально-теологический факультет им. митрополита Московского
и Коломенского Макария (Булгакова) и афедра культурологии и политологии и сИнститут
политических исследований. - Тираж 50. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-7419-304-4 (ИПС)

а) Национални идентитет - Европа - Зборници б) Политичка култура - Европа - Зборници

COBISS.SR-ID 263559948

Оригинал-макет и обложка: В.Е. Пеньков
Подписано в печать 10.05.2018. Формат 60×90/16.
Гарнитура Times New Roman. Усл. п. л. 25,1. Тираж 50 экз.